ספר

ישעיה

עם תרגום אשכנזי ובאור

מאת

החכם ר׳ יהודה בן — יונה לבית ייטלש ז׳ל.

כאשר נדפס בפעם החמישית

ועתה נעשו שנוים ותקונים בתרגום מראשיתו ועד סופו וגם הוספות מועילות בבאור מונה בהגהה מדויקת עם הקרי והכתיב חסרות ויתרות.

ועוד נוסף לזה

פירוש רש״י ז״ל.

וגם

המבוא

מאת

החכם ר׳ יהודה ליב בן זאב ז״ל

ונלוה אליו

ספר תולדות אהרן.

כרך ראשון

פעסט.

פערלאג פאן מ. ע. לאווי׳ס זאהן בוכהאנדלונג.

הקדמה כללית

ובה שמונה ענינים דרושים לכל חפציהם.

א) המניע הראשון אשר הניע את המחבר לחבר החבור הזה:

ב) כוונת החבור תועלתו וצרכו אל כ"ד ספרי הקדש:

ג) התנצלות המחבר באשר יביאהו הכרח הענין לתפוס בדעה מתנגדת לדעת התלמוד בדברי אגדה:

ד) ראיות חזקות מכל גדולי הגאונים הראשונים כי רק בדברי הלכה אסור לנטות מן התלמוד, אבל בדברי אגדה, הרשות נתונה לתפוס בדעת מתנגד למאמרם, במקום שא"א לפרש דבריהם באופן מסכים אל מה שהתברר לאחרונים מן האמת:

ה) באור ג' מדרגות ספרי הקדש, תורה, נביאים, וכתובים, והספרים הנכללים בכ"א מהם:

ו) ההבדל שבין נביאים, לכתובים, ותכונת הנביא וסגולות המיוחדות לו:

ז) ג' מיני תועליות אשר ישיג כל קורא והוגה בכ"ד ספרי קדש:

ח) ג' דעות חולקות בסבות הקרי והכתיב, ודעת המחבר מכריע ביניהם:

Druck von Adalbert della Torre in Wien 1866.

א

החבור הזה היולא מתחת ידי, לא היה כונה ראשונה ממני לחבר אותו על האופן הזה, ועל הסדר אשר הוא נמצא, כי הוא יליד ההזדמנות וסבת עולתי. והמקב בדבר, המדפיס המשובח האדון אכטאן שמיד, בהוליאו לאור ס' ישעיה בהעתקה אשכנזית ובאור מידי המשכיל כה' מאיר אברניק ז"ל, ולא נמצא הקדמה להעתקה הזאת, כאשר נמצאו בשאר העתקות תהלים, משלי. ושאל המדפיס מאתי לחבר אליו הקדמה, ואנכי כעניתי לו בה, אך לא לחבר הקדמה (אשר איננו ענין, לחבר הקדמה לחבור עולתו) כי אם לחבר מבוא אל גוף הספר. והעיון בענין הזה הובילני אל ההכרח לדעת הלרך וההכרח אשר לספר וספר אל מבוא כזה, המפיץ אור על עניני הספר בכלל, ומן הפרט הזה השתרעה המחשבה הזאת אל מקראי הקדש בכלל כי כל ספר וספר נדרש לו מבוא כזה, ובכן חברתי אחד אל אחד והיו לחבור אחד:

ב

ועתה מצאתי את נפשי מחויב לשים כה נגד עיני הקורא, לברר לו מה זה מבוא, ואיך ועל מה ולמה לריכים הספרים אליו. כי הנה לפניך עשרים וארבעה ספרי קדש, והם ממדרגות שונות, משמנים שונים, מענינים שונים, ומתחברים שונים. המדרגות השונות, תורה, נביאים, כתובים. השמנים השונים, כי בהלטרפות ה' ספרי תורה יקיפו שמן של שלשת אלפים שנים, וגם תולדות ישראל לבד מגלות אלרים ועד בואת הארץ, וממנו עד בנין הבית, וממנו עד חרבנו, וממנו עד תחלת בנין בית שני, שאליו מגיע ספורי ספרי הקדש ג"כ משך זמן אלף שנים ועוד. הענינים השונים, מהם ספורים דברי הימים ותולדות העתים וקורות לאמים ומלכיהם, ומהם מעשי האל חסדו ורחמיו, ומהם נבואות, כוללות דברי אלוה לעמו, אזהרות והערות ותוכחות מוסר או יעודים טובים או רעים, גמול או עונש, ובשורות לרות או נחמות, ומהם שירים ותושבחות, ומהם תלילות אנשי קדש משלי חכמה אנשי בינה ולקח טוב במדות ובדעות. המחברים השונים מהם נביאים, ומהם מדברים בר"הק, ומהם אנשי הסד מבנסת הגדולה. הלא ראוי לך איפוא להבחין בכל ספר וספר, אם קורא מבחין אתה, טרם החלל לקרותו, לדעת מדרגה, זמן, וענין, ומחבר הספר אשר אתה עוסק בו, וביחוד בספרים הכוללים ספורים ומאורעות האומה, הנתלים בזמן ובמקום, וכ"ש כשהמאורעות האלה מלטרפות על עניני שאר אומות, במה שהם משולבים ע"י מלחמות בהתגברות יד אומה אחרת לשלוט בהם, או כי נהפוך הוא אשר ישלטו המה בשכניהם, אשר לא היו עסק בעל הספר הכותב עתי עתו להרחיב בדברי אלרים אחרים. והקורא אם נעדרו ממנו השתלשלות הסבות והלטרפות הענינים בעזר ידיעת ספרים אחרים מיוסדים לזה, הוא מגשש

כעור קיר בעסרו אשר יקרא, כאשר עוררתי על זה במבוא לספר עזרא, אשר יעבדו לפני הקורא גויס וממלכות, אשור, בבל, מדי ופרס, על בלי דעת גלגל הדברים, והשתלשלותם זה אחר זה, וזה מגמת פני עיוני במבוא לכל ספר וספר:

ג

ולפי שהענינים האלה שזכרתי, לא כלם מבוררים באמתתם בלי דעות חולקות בהם, כי אם יש מהם אשר דעות בעלי האקופות המדברים בהם חלוקות, ולריך דריסה ועיון אל מי מדעות השונות יכריע הקבלה היסרה ויסכים האמת. ומחונת המעיין ומשתדל לברר האמת בין דעות חלוקות, שיהיה לבו חפשי ומזמותיו נקיות, לא ישחרהו דבר ולא יעלם פני כל, ואימת כל לא תבעתהו, ואכפת אים לא יכביד עליו, שיהיה מוכרח, להחליט דבר הפך השכל ומתנגד אל הסברא היסרה, ולכסות עין האמת, וגם בלבו איננו נוכח, כי אם נקודת האמת לריך שיהיה מטרת כוונתו בעיונו, והמעיין על דרך זה ילך בטח. לכן גם אנכי באשורי אחזה רגלי ללכת נכחות, בתת לי מהלכים בעיונים העומדים האלה, ופנשתי לפעמים במשעול לר גדר מזה וגדר מזה, רבותינו חכמי החלמוד נטו בדעתם והיו לעבר אחד, וקופרים אחרים חכמים גם הם ויורעי העתים, נטו לגד והיו לעבר אחר. והיה כה משפטי, חפשתי ראשונה אמתחות רבותינו חכמי החלמוד, לראות היעמדו דבריהם עם מובן פשטי המקראות, ונוטים אל סברא היסרה, ובלתי מתנגדים אל דבר מן האמת המבורר, אזי אחזתי בדבריהם ולא קרתי מהם. אכן אם לא יכלתי להשוות דבריהם עם הבנת פשטי המקראות מפני זרות רבות אשר אלוני, אזי הטיתי אזן אל חכמי הדורות יודעי העתים המפורסמים במדע ועדותם נאמנה מאד, והיו נכונים להגיע אל בירור הדברים, באשר עקר השתדלותם בזה, ובאמנה היו עושים:

ואתה קורא! פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, לשוס לי עלילות דברים לאמר: בועט אני בדברי חכמינו בעלי התלמוד, חלילה לך מחשוד זאת, כי אם דעה לך הלא תדע להבדיל בדברי חז"ל, אם הם בדברי דת ודין, חק ומשפט מנהג והלכה, עליהם באה האלה: לא תסור מכל אשר ינידו לך ימין או שמאול וגו'. ואולם בדברים היולאים מתוך הזה, אשר אמרו דרך סברא או דרש או אגדה, גם הן רסן החוב מעל פניהם שלחו, מלקבל דבריהם, כי לא בלו לקבוע בזה אמונה, ולא להחליט בו אתה, כ"א ע"ד דרוש וקבל שכר:

ד

ולמען תדע ותשכיל מן מולא הדבר, מה שאמרתי להבדיל בין הלכה לאגדה בתלמוד, כי לא מלבי אני בודא ההבדל הזה, אגיא לך פי המדברים,

ואם תעמד ואומיפה לך כהנה וכהנה: הרמב"ם בפ"א מה' תמורה כתב, שמע דבריו: "כל דבר בקטן כגדול הנמסר לנו מהם, באמרם שכך נתקבל מרבותינו", "וכל מה שילמדוהו באחת ממדות התורה, או שהם עשוהו סיג אליה, לא "נהרהר ח"ו אחריו מאותה, לדרוש ולחור עליו לבוא אחת במשפט, כאלו "עדותם לא נאמנה, חלילה לנו מעשות זאת כו', אמנם הדברים אשר בחינת "טבעם אי אפשר שנאמרו להם מקיני בנון ספור תולדות הימים, או דבר "שתדע בבורר שאמרו מסברת נפשם בלי הכרח כתבי הקדש, אם איפשר "לפרש אותם באופן מסכים אל מה שהתברר לאחרונים, ראוי לכל אדם "מעולם שיעשנו. אך בהבלר זה, אין להקפיד אם לא יאות מה שאמרוהו "אל האמת הנמלא, יען לא דברו בו דרך קבלה מן הנביאים, רק ממה שהיו "חכמי הדורות בענין ההוא או שסמעוהו מחכמי דורות ההמה". ובמורה חלק ג' פמ"ג כתב וז"ל: "נחלקו בני אדם בדרשות התלמוד לב' חלקים, הא' "ידמה שהם באור ענין הפסוק, ונלחם ומתגבר לאמת הדרשות ולשומרם, "ומשפטם כמשפט הדינים המקובלים. והשני מבזה אותם ויחשבם לשחוק, "אחר שהוא מבואר ונגלה שאין זה ענין הכתוב. ולא הביאה אחת מב' הכתות "שהם ע"ל תלילת השיר שהתפרסם דרכם בזמן ההוא". ועיין בפי' המשניות שלו משנת חלק. ורב שרירא גאון כתב במגלת סתרים וז"ל: "הני מילי "דנפקי מפסוקי ומקרי מדרש ומגדה אומדנא מינהו". ורב האי בנו מסכים עמו, והגאון ר' יעקב אחרון ז"ל בפסקיו דסנהדרין פ' ד' מיתות כתב וז"ל: "דע כי המדרשים על ג' דרכים. יש מהן גזומא, כאמרם פ' גיד הנשה דברו "חכמים בל' הבאי. ויש מהם מעשי נסים, כספורי ר' בנאה בפ' חזקת. ויש "מהם שכוונתם לדרוש המקרא בכל ענין שיכולין לדרוש, וסמכו על מ"ש "אחת דבר אלהים וגו' והלא כה דברי כאש. לתדו מזה שמקרא א' מתחלק "לכמה טעמים. ואחרו אין מקרא יוצא מ"פ. הלא תראה אמרם פ"ק דתענית "(ר' ע"ב) אר"י יעקב אבינו לא מת א"ל וכי בכדי ספדו ספדינא חנטו חנטי' א"ל "מקרא אני דורש, ר"ל גם אני יודע שמת אלא לדרוש אני רולה. והוא ר"י "אחר בתלמוד ירושלמי (פ"ז דכזיר) וכי המדרשות אמנה הן? אלא דרוש "ונקבל שכר". והרמב"ן בהקדמת פי' החומש כתב וז"ל: "אם יש נפקותא של "דינים לא נסור מן הגמרא ואם לא אחרי רבים להטות". והר"ן גאון בפ' "הרואה על מעשה דאבא טמיא כתב וז"ל: "הא מילתא אגדתא היא, ובה "ונכל דדמי לה, אמרו רבנן, אין קושיין על דברי אגדה". והרד"ק בפ' ויהי כי זקן שמואל, במעשה דבעלת אוב, הביא דברי הגאון ר' שמואל בן חפני, אמר: "אע"פי שמשמעות דברי חז"ל שהחיתה בעלת אוב את שמואל, לא יקובלו הדברים במקום שיש להם מכחישים מן השכל". ולא זו בלבד אלא שכל גדולי המפרשים הרש"י, והראב"ע, והרד"ק, והרמב"ן, והרלב"ג והאברבנאל חולקים בהרבה מקומות על פני המקרא על דעות התלמודים כאשר לא יחיסד בפשטי הכתובים, או שידחק להם איזה קשירה במקפר הסכים, בחיי המלכים, ומשך מתשלחם וכדומה מן הענינים. רש"י בפ' ואתא (שמות ו') כתב וז"ל: ואין המדרש מחיסד אחר המקרא וכו' "ואומר אני יחיסד המקרא על פשוטו והדרשה תדרש כו'". ועיין הראב"ע פי' ויסד במעשה

דער ואומן ובפ' עקידה ועיין, הרד"ק סוף פ' שופטים והרב אברבנאל בפ' י' לס' שמואל בהרבה מקומות מתנגד למספר הסכים המנויות בתלמוד. והרמב"ן בפי' לפ' כח (ס' ז') כתב וז"ל: כתב רש"י (והוא מהמדרש) "מכאן שהיתה "התיבה משוקעת במים י"א אמה כו'. ואומר אני שאין המסדון שאמרו כאות "בל' הכתוב". ועל דברי הגדולים האלה נשענתי ללכת בעקבותיהם, ולא "הייתי כלוחכי עפר אלה מקלת מחברים המדשים אשר בחכמי לעגי מעוג "ידמו לשוס כבוד לחכמיכו ז"ל, בהחליט לאמתות כל הדברים אשר אמרו "דרך העברה ודמוי בעלמא. ובכן ראיתי הקדמת מדפים אחד בשם מחבר דברי "ס"ום הריים יד בהרב אברבנאל על אשר מאן בדעת חז"ל לשום יהושע כותב "ספרו, וסיים דבריו "כלל העולה אין לזוז מקבלת חז"ל אפי' זיז כל שהוא". הרי מה שאמרו באגדה קרא המחבר הזה קבלה שאין לזוז ממנה. ומה "יעשה המחבר הזה במאמר הנזכר בתלמוד (בב"ב ט"ו ע"א) ר"ל ב"ח אמר "אויב בימי משה היה ר"י ור"א אמרו אויב מעולי הגולה היה, ר"א אויב "בימי שפוט השופטים היה, ריב"ק אומר אויב בימי אחשורוש היה, והוא "מרבנן אמר אויב לא היה ולא נברא ע"כ. היאמר ג"כ שהם דברי קבלה? "וכ"ז היה להם באשר אין דעה הבדלה מכין להבדיל בין הלכה לאגדה בדברי "חז"ל ואיך יזכו שטרא אליבא דבי תרי, ליחס הקבלה לכל א' לבדו בהיותם "מחולקים במליאות הלא אנשים האלה הן המה ממעטים בכבוד חז"ל בהיות "מיחסים להם אמות דברים כמנעים כמ"ש הרמב"ם באריכות מזה בפי' "ריש פרק הלק. וכבר האריכתי בזה יותר מהראוי. וכלל העולה מזה כי "במקום שנטיתי בדברי חכמינו ז"ל מפני התנגדותם אל הענין, לא נגעתי "בזה בכבודם כמלא נימא ח"ו, לפי שההתנגדות מורה שלא אמרו דבריהם "במקום זה דרך הסלטה ע"ל הקבלה כי אם דרך העברה או הסערה:

ה

ועתה אשוב אל דברי אשר הסלותי, ואומר כי שלש מדרגות שזכרתי במקרא קדש, המדרגה הראשונה היא התורה, כי היא פנת הדת נתנה מפי אל ע"פי משה אדון הנביאים וכמוה לא יקום, ע"כ היא ראשונה במעלה ובקדושה, המדרגה השנייה ספרי הנביאים, נקראו כן לפי שסופריהם היו נביאים. ויפה העיר הרב אברבנאל, כי מה שנקראו הספרים האלה נביאים ולא נבואות, כשם תורה על הענין, לפי שאין כל עניניהם כלם דברי נבואות, כי רובם של נביאים הראשונים ספורי דברי המלכים ומנהגי העם ודברי מלחמותם, ואף שנביאים אחרונים כלם דברי נבואה לא הרבו בשנוי שמות המדרגה השלישית ספרי כתובים, על שהם כתובים ברוח הקודש, ולא ברוח נבואי. והספרים הנכללים בתורה הם חמשה והספרים הנכללים בנביאים הם שמונה: יהושע, שופטים, שמואל, מלכים, ישעיה, ירמיה, יחזקאל, ותרי עשר. והספרים הנכללים בכתובים אחד עשר: חמש מגלות, תהלים, משלי, איוב, דניאל, עזרא (ובכללו נחמיה) דברי הימים

כך הכלל עשרים וארבעה ספרי קדש:

ו

והיה ראוי לי לבאר גדר הנבואה וההבדל שבינה ובין רה"ק, וכמנעתי מזה כי הדרוש הזה עמוק מאד. וכבר האריכו בזה גדולי הראשונים הרמב"ם בפ' מ"ה מה"ב מספר המורה, והרמב"ן בפי' התורה פרשת בהעלותך, והעקרים במאמר ג' מפ' ח' עד י"ב. והרב אברבנאל יחד לו ספר בפני עצמו בשם מחזה שדי (אשר לא זכה לצאת לאור). והמעמיק בדבריהם ימצא שהם בלתי מסכימים בגדר הנבואה ומדרגותיה, ועל דעתי כל השתדלות המעיין לצייר מהות הנבואה לאשר איננו נביא, כהשתדלות העור בחולדה לצייר לו המראות והצבעים, וע"ז ילדק מאמר החוקר אלו ידעתיו הייתיו. אבל יקשה לי לבאר תכונות הנביא, וסגולותיו המיוחדות לו, הם שלשה: א) לשנות הטבעים בחפצו לעשות אותות ומופתים: ב) להגיד עתידות ודברים נעלמים מבני אדם: ג) לדבר בתלילה כשנבה ומן התימה, כי יש מן הנביאים אשר לא התפרסמו לנו כי אם בעשות האותות ושנוי הטבעים לבד, כאליהו ואליסע, ויש אשר נודעו לנו בספריהם המפלאים לבד, ולא נזכר בהם עשיית אות כלל או שנוי טבע דבר, וזה מלד הבדל מדרגותם, כי אליסע בעבור שמץ קטן עלה קרח אשר קראו אחריו הילדים (מ"ב מ') העלה דגים מן היער ויטרפו מהם מ"ב ילדים, וירמיהו קללוהו אנשי דורו, הכוהו נתנוהו בית המהפכת עד שהטבעו בבץ רגליו, והוא לא התנקם בהם בכח אשר לנביא לחדש דבר בטבעיים, כי לא כמלא מיוחס לו אות או מופת כלל. ומן התימה עוד איך ידומה כי נביאים מופלגים כשמואל, נתן, גד, אליהו ואליסע, לא חברו ספרים בנבואה כעמוס, יונה, ונחום, הבלתי מעלים כ"כ. ומן השלשה תכונות שזכרתי, האחרונה היא אשר יסוה בה המדבר בר"הק לנביא, והוא לדבר עניינים כשגבים בדרך מליצה ושיר, כי כל המדבר בהתפעליות הנפש תלהט רוחו, ותחרומם נפשו. וכל פעולה או דבור אשר יהיה בהתגברות הנפש ורוממת מחשבה נקראת רוח ה' ע"ד ותלבש עליו רוח י"י, ורוח י"י לבשה, ותהי עליו רוח י"י. ומקבולת ל' עברית, לכנות המליץ המדבר בר"הק לבד בשם נביא, כמו שיכנהו המשפט ברוח אלהי להגיד עתידות, לפי ששם נביא כולל ב' המושגים האלה בלשון השב אשת האיש כי נביא הוא (וואהרזאגער) (בראשית כ') יודע סוד נעלם, ואהרן אחיך יהיה נביאך, (שמות ג') מיעיד לדבר. וזה על דעתי הסבה אשר רק בימי שמואל הוסב שם הרואה לנביא, באמרו: כי לנביא היום יקרא לפנים רואה (ש"א ט' ט') אשר לזר יחשב, איכה נשכם שם נביא מישראל והוא נזכר בתורה? אמנם ממה שידענו כי שמואל הוא היה הראשון אשר הקים בתי המדרש לתלילה ולשיר, (ע' ספרי אולר הסרשים ש' נבא). ורק בימיו נאמר חבל נביאים, אבל בתחלת ימיו אמר: ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ (ש"א ג'). ומזה הלד אשר יקרא בימי שמואל נביא ע"ש כח המליצה אשר לו, נקרא לפנים רואה, מלד שהיה מגיד לבני אדם נעלמות, ע"ד איזה חכם הרואה הנולד, כי הנביאים לא

נפרלים עד כה, וכבר ילאתי מן המכוון בהקדמה הזאת. והיה נשאר עוד לבאר, אם הנבואה הרשומה בספר היא בעצמה ככתבה וכלשונה אשר הגיעה לו בשפע אלהית, או הענין והכוונה הוא אשר קבל הנביא, והענין ההוא לבש הנביא במליצתו כפי השגתו וכפי מדרגת שלמותו בתלילה *): אמנם הכרעת השכל ועדות המקראות נוטות לדעה השניה מב' שלקי האיפשר שזכרתי, כי אם היתה הנבואה ככתבה וכלשונה הגיעה לנביא בשפע אלהי, מה היתה הפארת יעשיה באמרו: "נתן לי לשון למודים לדעת וגו' (ישעיה נ' ד') מה היה ירמיה ירא ללכת בשליחות השם באמרו: לא ידעתי דבר כי נער אנכי וגו' הלא ה' אלהים דבר מי לא ינבא. ולזה יקשים מאמרם בתלמוד (סנהדרין ס"ט) שנגון אחד עולה לכמה נביאים (ר"ל ענין הנבואה) ומין ב' נביאים מתנבאים בשנגון אחד (ר"ל הלשון והמליצה שהענין מלובש בו, נתלה לפי שלמות הנביא בלשון ומליצה) ע"כ. ובהקדמה לנביאים אסרוניים אמלא יד להשלים עוד הענינים המתיחסים לדרוש הזה:

ז

אמנם התועלת אשר יכוין הקורא מהשיג בקריאת כ"ד ספרי הקדש האלה, מלבד התורה שהיא חיי האדם ואורך ימיו, באשר היא אולר המדת כל חק ומשפט אשר יעשה לאותם האדם וחי בהם הנה יש להגיע בהם שלש תועליות:

א) יזכור הקורא ימות עולם ויבן שנות דור ודור כי אחת מהידיעות היקרות והמכרחות לאדם לדעת קורות אבותיו ואבות אבותיו, והעתים אשר עברו עליהם מעולם דור ודור כי בם יקנה בחינות עולם ומכונות הלבבות מדעות השונות שבבני אדם יאסוף בחינה וירבה נסיון, מלבד מה שמשקיף לדעת שעור הזמן ומדת העת מימי עולם. אם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו השתדלו להקיף ולדעת שנות הראשונים וגבול הימים דור אחר דור, כדי לדעת מספר שנות עולם, ואיך לא נעמוד

---

*) ועלול במלי לא אוכל, אשר ראיתי בהקדמת מנחם שהולה, ביחוד שם שלת למנחם, במאמר לורת הנבואה, בא שם מאמר כולל הסתירה בעצמו, אמר: כי "אין בכל הספר הזה (ר"ל ספרי תרי עשר) מלה או אות אחת אשר הוסיפו "או שנו המדברים ההם מדעתם, כ"א כלו רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו". הנה תוספת או שנוי במאמר לא יצוייר כי אם בהנטרפות אל מאמר האומר שקדם, א"כ דברי הנביא אשר הניד לעם היו אות באות מלה במלה אשר שמע או קבל בשפע נבואי, ותכף אח"כ מפרש דבריו, לא שהיו שומעים הדברים מהאל ית' כו', הוא סותר למה שקדם לו, ואשר הדברים שהניא שם בלורת הנבואה, כמוהו ידעתי גם אני המקור ממנו שאב הדברים האלה, והוא גבר חכם עלה בעז הוד והדר פעלו ויאות הדברים לאומרם לאשר לא תאלצהו עול הדתו האמונה, ואנחנו אין עלינו כי אם להאמין היות הנבואה סגולה נפלאת חנן האל בה בחירי עם סגולתו, ובדבר שהוא סגולה אין לבקש סבה.

אנחנו לדעת הסתעפות הדורות מראש הבריאה, אשר ממנו תחלת התורה ונמשך והולך עד גלות הארץ המסיימת עם ד"ה, אף כי יש יתרון לתורה שלנו משיחת חולין שלהן הכתובים באלבע האלהים והמעשים מעשי אלהים המה המורים על דביקת הסגנת אלהית באומה:

ב) כי המה מקום ישראל, בראותם כמו שנתקיימו היעודים גם הטובים גם הרעים בזמנם, כאשר הקדימו ליעד אותם הנביאים קדושי עליון, כן יש בטחון על היעודים הטובים מלמיחת קרן ישראל ותשובתה לאיתנה, אשר לא ילאו עוד אל המליאות עד יום מועד המעורר להם הכמוס עם אל. ועל ענין זה יכון מאד השיר אשר חברתי כולל תהלת ספרי הקדש מד' מיני תועליות אשר זכרתי:

* * *

מִימוֹת עוֹלָם מִיּוֹם בְּרֹא אֶרֶץ וְשָׁמַיִם,
תּוֹלְדוֹת אֲבוֹתֵינוּ עַד צֵאתָם מִמִּצְרַיִם,
כָּל זֹאת יוֹצֵר כֹּל בְּאֵשׁ דָּתְךָ רָשַׁמְתָּ!
אָכֵן קוֹרוֹתָם מִיּוֹם אַרְצָם יָרָשׁוּ,
עֲדֵי הִשְׁחִיתוּ דַרְכָּם עֲדֵי מֶנָּה גֹּרָשׁוּ
גַּם עֲלוֹתָם גַּם רִדָּתָם בְּיַד נְבִיאִים חָתַמְתָּ:

* * *

הֵן הֵם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ מִפִּז יָקָרוּ,
אָחוֹת תּוֹרָה כְּמוֹהָ מִפִּי אֵל נִקְּרוּ,
אוֹצַר כָּל חָזוֹן רוּחַ פִּי נְבִיאֵנוּ.
הֵם תּוֹלְדוֹת דּוֹר וָדוֹר קוֹרוֹתָם יַשְׁמִיעוּ,
הֵם סוֹד אֵל לַעֲבָדָיו הֵם מוּסָר יַבִּיעוּ.
הֵם דִּבְרֵי אֵל חַי הֵם חַיֵּי רוּחֵנוּ.

* * *

מַעֲשֵׂי אָבוֹת לְבָנִים הֵן הֵם יְסַפֵּרוּ,
כִּי שָׁמְרוּ בְּרִית אֵל וְכִי אוֹתוֹ הֵפֵרוּ,

עַל טוּבָם וְעַל רָעָתָם קָו קָו נִגְמָלוּ.
הֵיטִיבוּ דַרְכֵיהֶם הַצְלִיחוּ בָּאָרֶץ,
הִשְׁחִיתוּ מַעַלְלֵיהֶם אָז יִפְרֹץ־בָּם פֶּרֶץ,
מִקְּדֵשׁ מַלְכָּם חָרֵב וּמֵאַרְצָם גָּלוּ:

* * *

גַּם שָׁבוּ תֵּת תִּקְוָה טוֹבָה לְאַחֲרִיתֵנוּ
כִּי נָשׁוּב מֵרָעָה כִּי נֵטִיב מַעֲשֵׂינוּ,
נָשׁוּב לְבִצָּרוֹן יְמֵי אֵבֶל יַשְׁלִימוּ.
חָזוֹן מֵרָחוֹק לָנוּ הַטֵּיף יַטִּיפוּ,
מוֹעֵד אַחֲרִית יָמִים הָשֵׁף יַחֲשִׁיפוּ,
נֹחַם לְנִכְאֵי לֵב כֹּשֶׁל בֶּרֶךְ יָקִימוּ:

ג) יש בהם ספרים מלמדנו להועיל בדרכי חכמה ובמדות ובמוסר ודרכי עולם והנהגת בני אדם, ומתין הזה משלי איוב קהלת*). ובבחינה הזאת המעולים שבחכמי הגוים עשו בספרי הקדש חלוקה אחרת על סדוד נאות לענין. א) דתיי (זעגאזים) ובו חמשה חלקי התורה. ב) ספורי (היסטאָריאזים) ובו יהושע, שופטים, רות, שמואל, מלכים, ד"הי, דניאל, עזרא, ואסתר. ג) נבואי (פראָפאָטיקום) ובו ישעי', ירמי', יחזקאל, תרי עשר, ומלק אחרון מס' דניאל, וכללו בו ס' תהלים לגודל מעלתו אל מעלת הנבואה. ד) מדעי (מאָפיענטים) ובו איוב, משלי קהלת, שיר השירים:

---

*) ואחרי באור התועליות המוסגות בכ"ד ספרי קדש, נפלאות היא בעיני להבין מאמר אחד מגאתיו בתל' ירושלמי מס' מגילה, "ר"י ור"ל חד אמר נביאים וכתובין עתידין לבטל וה' חומשי תורה אין עתידין לבטל וכו' ודיש לקיש אמר אף מגילת אסתר והלכות אין עתידין לבטל ע"כ", ע"כ ואף אם נאמר כי אחרי קיום היעודים המבוארים בנביאים, לא יהיה עוד אליהם עוד, ולו יהי' כן, הלא הלמודים היולאים מכתובים עומדים וקיימים לעולם, וגם הנביאים בעצמם נשארים לעולם ביקרם מפני הדרת לשונם וחמדת מליצותם, והדולה לזכות יתרץ המאמר הזה ולו תהיה לדקה.

ה

עוד דרוש אחד ראיתי נכון לדבר בו בהקדמה הזאת לפי שיש לו התיחסות עם כל ספרי הקדש, והוא לדעת הסבה בקרי וכתיב, קרי ולא כתיב וכתיב ולא קרי? ומלאתי ג' דעות חלוקות בסבת המליאות הזאת:

הדעת הא' דעת הרד"ק כתב בהקדמתו לנביאים הראשונים וז"ל: "לפי "שבגלות הראשון אבדו הספרים וטלטלו, והחכמים יודעי התורה "מתו. ואנשי כנ"הג, שהחזירו העטרה ליושנה, מלאו מחלוקת בספרים "והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם, ובמקום שלא השיגה דעתם אל הבירור "כתבו הא' ולא נקדו, או כתבו מבחוץ, או כתבו בדרך א' מבפנים "ובדרך אחר מבחוץ". ועמו מסכים האפודי בס' דקדוק שלו, וז"ל: השלש "עזרא הכהן ראש הסופרים שם כל מאמצי כחו לתקן המעות וכן עשו "הסופרים הבאים אחריו, תקנו הספרים בתכלית מה שאיפשר ובמקומות "אשר השיגם ההפסד והבלבול עשו הקרי והכתיב להיותם מסופקים במה "שנמלא", עכ"ל.

הדעת הב' דעת הרב אברבנאל בהקדמתו לס' ירמי', אחרי שהרחיק דעת הרד"ק, כי כבדה עליו לקבול היות טעות או הפסד נמלא באחד מכ"ד ספרי הקדש, שלק הקרי והכתיב לב' מינים. המין הא' שנמלא מלה או מלות כתב הנביא כן בכוונה בזרות לטעם הכתוב עמו, לרמון איזה סוד מסתרי התורה, ולכן הניחם עזרא על מקומם ושם הקרי מבחוץ, כמו פי' למלה ההיא להבין אותה כפשוטה, וממין הזה כל הקרי והכתיב שבתורה. והמין הב' שנמלאו מלות זרות מלד שגיאת הכותב שלא היה שלש בשליחות דקדוק הלשון והכתיבה, והוא עזרא לא רצה לשנות מדברי הנביא דבר, לכן כתב המלה כפי נכונה על הגליון מבחוץ, ועיין במבוא לספר ירמי' ויחזקאל:

הדעת הג' דעת ן' אדוניהו כותב הקדמ' לספרי מקראות גדולות, על דעתו כל הקרי והכתיב הם הלכה למשה מסיני, ונשען בזה על מאמר בתלמוד פרק אין בין המודר (דף ל"ז ע"ב) אמר ר' יצחק מקרא סופרים ועשור סופרים וקריין ולא כתיבין וכתיבין ולא קריין הל"מ:

ואומר אני כי משלשת הדעות הכי נכבד הוא דעת הרד"ק, ועם זה משפטי שלשת הגדולים האלה אמת לדקו יחדו, ולא היה האחרון סותר דעת שלפניו, לו היה מבחין בין מיני הקרי והכתיב. ואין קבת כל אחד על הכלל כלה ילא, אבל יש מהם בסבת מה שהניח הרד"ק, ויש מהם לטעם שנתן הרב אברבנאל, ויש מהם הל"מ כדעת התלמוד:

ואברר אמתות הדברים האלה: הן לא לדק החכם ן' אדוניהו בכל דבריו באמרו כי כל הקרי והכתיב הל"מ הן, כי הראיה שהביא הוא

מעשה לסתור, לפי שבעל המאמר הנזכר בתל' פי' ולא סתם את דבריו מה דעתו באמרו קרין ולא כתיבין פרת דבלכתו (ש"ב ח') איש דכאשר ישאל (ש"ב י"ו) כו' כתיבין ולא קריין נא דיסלח (מ"ב ה') אם דהנואל (דות ד'), הנה ממה שפרט דבריו נשמע כי רק אלו הן הל"מ ותו לא, ועוד, כי כל אלו שהביא, הוא רק מ' שסבר מלה שלמה ולריך לקרותה מ' שנוסף מלה שלמה ומין לקרותה, אבל לא קרי וכתיב שהמלה שבכתיב משמנה למלה שבקרי, עד שהוא נראה שהכתיב הוא בטעות, מלבד שמאמר התל' בעלמו אומר דרשני, לומר על מלה שכתוב מ' חסר בס' ירמיה מ' במלכים שהוא הל"מ:

גם הנב האברבנאל לדק במקלת, במה שאמר כי יש מין קרי וכתיב אשר הכתיב מהם בכוונה מכון אשר ממין הזה יכול להיות כל הקרי וכתיב שבתורה כי מי לא יודה כי הכתיב יסגלנה, ועפלים, אינם מלד בלבל והפסד, מ' שגיאה וטעות הכותב, באשר המלה הכתובה. יש לה כוונתה, ואף כי מלת עפלים נמלא מלבד התורה בספרי הנביא ג"כ מתוקן בקרי טחרים. ועל מיני קרי וכתיב כאלה לא כיון הרד"ק, ושגה במקלת במין הב' ממיני הקרי והכתיב, כי הוא כבורה מנחלים שלא יכוה בהם להתלנו אל יקוד אש, כי הרחיק לתלות הטעות הנמלא בספר בכותב המעתיק, וקיים דבר יותר זר ממנו לתלותו בנביא מ' בהמדבר ברה"ק, מתסרון שלמותו בדקדוק הלשון והכתיבה:

אמנם דעת הרד"ק היא אשר אין עליה תשובה, כאשר חפתר כוונתו על האופן שהקרי הוא טעות בדקדוק הלשון, שבא זכר במקום נקבה יחיד במקום רבים והפכו, מ' שאותיות המלה הפוכות, עריו כלתה (ירמיה ב') וקרי נלמו. באות כפשו שאפה (שם) קרי כפשה. מנעי רגלך מיחף וגורנך מלמאה (שם) הקרי וגרונך. סוסים מרזנים (שם ה') קרי מיזנים, מ' שנתחלף דלי"ת בריי"ש, כמו ותאמרי לא אעבוד (שם ב') הקרי אעבור. ומי לו ירלאה בעינים שקומות, כי טעות כאלה יותר קרובים לתלות בסופר מעתיק שלא בהשגחה, מליסם אותם לנביא מ' למדבר בר"הק. ולמען הראותך כי לא הוא לבד האומר כי עזרא וסיעתו מלאו מחלוקות בספרים וכו', אביא ראיה לדבריו ממאמר אחד בא בב' מקומות, בפ"ו ממס' סופרים, הביאו הרב ן' אדוניהו בהקדמתו הנזכרת, ובמגלת ירושלמי, הביאו רש"י בד"הי (א' ח' כ"ח) בשנוי לשון קלת, וזה עניכו: ג' ספרים מלא עזרא, ס' מעון, וספר זאטוטי, וספר היא. באחד מלאו כתוב מעון אלהי קדם, ובשנים מלאו מעונה אלהי קדם, וקיימו שנים ובטלו האחד. באחד מלאו כתוב ואל זאטוטי בני ישראל, ובשנים מלאו ואל אלילי בני ישראל, וקיימו השנים ובטלו האחד ע"כ. ורש"י שם הביא המאמר הזה לראיה על מה שנמלא פרשיות כפולות הענין בד"ה ובינתם הבדל בשמות ובמספר. ואמר לפי שמלא עזרא הספרים שהעתיק מהם ד"ה שלו מחולפת הנוסח אשר לא היה יכול לפשר בינתם והלינ את

בגבולתו, ועד כמה מצנות המלך הרביעי אדרבה, ואחרי כך נלרף מספר שנות המלוכה אשר מלכו, ויגלה לנו הדרוש הנרלה. והנה בדבור הענין הראשון מלאתו הכתוב אמר (ישעיה ו') בשנת מות המלך עזיהו ואראה וגו' והנה דעת חכמי הקבלה, כי זה התחלת הספר ר"ל התחלת נבואות ישעיה אשר נבחר לנביא לה' ולא קדם לו נבואה או חזון מאת ה' כאשר יורה כל המאמר הסותם על אמתת הדעה הזאת, באמרו שם את מי אשלח וגו' ואמר הנני שלחני. והעד השני והראיה החזקה המסייע עליה, כי כל התחלת דברי איש הנבחר לנבואה והכינו אל המדרגה הזאת, בחזיון מראה אלהים, כאשר תמצא דוגמתו בפתיחת ספר ירמיה ובפתיחת ספר יחזקאל, ואין תימה מה' פרשיות שקדמו כאמרם אין מוקדם ומאוחר וגו'. וכאשר אוכיח עוד להלן, כי מנד סדור הפרשיות במקום אין לשפוט על קדימה ואיחור בהם בזמן:

ואם כן אין למנות מצנות עוזיה לנבואת ישעיה כי אם אחת ואיש הנה אשר מת בו.

ואין טענה מאמרו בימי עזיהו, אחר שהיה חדשים, ומקצת שנה חדש שנה, וכן דעת הראב"ע. ובדור הענין השני, ממה שלא נמצא נבואה מאוחרת ליעשיה ממפלת סנחריב לפני ירושלים ורפואת חזקיה מחליו ותוספת ט"ו שנה על ימיו, ואולי היתה בשנת י"ד וט"ו למלכו, יש לשפוט כי אז פסקה נבואתו, וכאשר נלרף מ"כ שנה אחת לעזיהו, ושנות מלוכת יותם שבס ט"ז שנה, ושנות מלוכת יותם שבס, ט"ז שנה ושנות מלוכת אחז ט"ז שנה, וט"ו שנה ממלוכת יחזקיה יצא לנו מספר מ"ח שנה, בתשך הזמן הזה היה הנביא יועץ למלכים במלחמותם, מוכיח לעם מעשיהם, ומנבא להם קורותם בעתידות אם פורענות או טובות. אך מדת ימי הנביא והזמן אשר בו מת, הוא דבר לא יוכל להתברר בדור נמוך, ר"ל אם מת תכף בהפסק נבואתו, או האריך עוד ימים רבים אחרי כן, כי בתלמוד נמצאו פנים על שני חלקי הסותר, מאמר אחד אומר (בבא בתרא ט"ו) חזקי' וסיעתו כתבו ישעיה משלי וכו'. וזה ממה שיורה, כי קדמה מיתת הנביא למיתת יחזקי' הרבה, כי אלו היה הנביא חי, מדוע לא כתב בעצמו ספרו? ואיך יכתוב חזקיה וסיעתו ספר הנביא על פניו, אולי עוד מלים לאלוה לו בדברי נבואה, אין זה כי אם חתימת ימי הנביא עם חתימת נבואתו אם קרוב או מעט רחוק. והמאמר הסותר לזה הוא אמרם (יבמות מ"ט) תניא שמעון בן עזאי אומר מגילת יוחסין בירושלים וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה אמר רבא מידן דייני וקטליה כו' ע"ש. והנה ג' מאמרים האלה סותרים זה מ"ז. והדעת מכרעת כי המאמר הראשון עיקר והמאמר השני הוא דעת יחיד נדחה מפניו. האמנם רש"י בב"ב בקש לפשר בין המאמרים, ואמר כי חזקיה וסיעתו בני דורו שהאריכו ימים אחריו, כתבו ישעיה שהרגו מנשה ולא כתב ספרו שלא היו הנביאים כותבים ספריהם עד לפני מותם עכ"ד. ומי לא ידאה הדוחק אשר יסבול הטעם הזה, כי לא וחסוך שני ישעיה בהגיעו לנבואה אשר לא יפחות מל' שנים, לפי המדות שמנו חכמים באיש אשר יהיה מוכן למדרגת הנבואה (נדרים ל"ח ע"ב) הוסיף עליהם מ"ח שנה לפי מה שבארנו לפנים עד ט"ו לחזקיה וט"ו שנים שהאריך אחרי כן עד מלוך מנשה יהיה ישעיה אז זקן יותר משמונים שנה, וא"כ השאלה אם ידע הנביא מדת ימיו וקצו או לא ידע? אם ידע מדוע לא כתב ספרו לפני זה? ואם לא ידע עד אנה הוחיל בכתיבת ספרו והוא היה אז קרוב תשעים שנה, ומתי יהיה לפני מותו מה שמכיר רש"י ז"ל לזמן כתיבת הספר? אך יהיה איך שיהיה התברר לנו ממה שאמרנו כי משך זמן דור נבואתו לא הגיע כי עם עד ט"ו לחזקיה. והוא מה שרציתי לבאר *), כי מה יתן ומה יוסיף לנו לענינו לדעת אריכות ימי הנביא עד כמה היה:

*) ואין דעתי להערים בפלפול, כאשר רגיל זרלתי בדברים מענין כזה מביאים סתרון מקומות מהתלמוד, ומקשים מזה ע"ז ומתרלים בוגים ומותרים ומאריכים בפלפול לא למען ברר בם האמת. (כי לא זו דרכה, אשר דרכיה דרכי נעם, וכל נתיבותיה שלום) כי אם למען הראות כחם ועלם ידם בסוגיות והווייות. ואשר לא שת לבו ואחז אריכות הדברים בלא יועיל ולא יפנה

ג) מעמד האומה וענינה בזמן ההוא.

העיון השני, והוא מעמד האומה וענינה, במשך זמן הנבואה, בשתי אופני הבחינות המדיני והמוסרי שזכרתי. בבחינה הראשונה אומר, ממה שידענו מן הספורים הנאים בקור במלכים ב' ובד"הי ב' היתה ממלכת יהודה במלכות עוזיה על נפי מדומי הצלחה והגדולה, אשר לא היתה כמוה מאז סור אפרים מעל יהודה, כי הוא עוזיה או עזריה, הצליח בכל מלחמותיו, ונבדה ידו על אויביו ונלחם בפלשתים והעניד מסה עדי בת יבנה ואשדוד, והכניע הערביים והעמונים היו לו מביאי מנחה (ד"ה ב' כ"ו ז' ח') והגביר מספר חילו, והרבה מבצרים ביהודה, וחזק את ירושלים, ויותם בנו הוסיף עוד בכל הענינים האלה ממה שלא הצליח אביו הרבה מבצרי הגבול והכניע עמון אשר פשע מתחת ידו, והצליח בעלכותו בס הוא:

אך בימי אחז בנו, לא לבד אבדו כל היתרונות האלה אשר הותירו אבותיו, כי אם ירדה הארץ כמעט לתכלית השחיתה, כי פקח בן רמליה מלך ישראל ורצין מלך ארם התקשרו על יהודה לעשות לו תועה. ויצא פקח בארץ יהודה ויך במחנה אחז מאה ועשרים אלף איש ביום אחד, וד' אלף נשים וטף הוליך שבי, ובמלחמות עורר הנביא השיבם (ד"ה ב' כ"ח), ואח"כ עלה שנית בחברת רצין מלך ארם לצור על ירושלים ולהשחית ממלכת יהודה. ובלחץ הזה קרא אחז אל תבלת פלאסר מלך אשור לעזור לו. ויתן לו שחד זהב וכסף לרב. ויפול מלך אשור בארץ ארם וילכד את דמשק וימת את רצין ויגל ארם קירה (מ"ב ט"ז ט"ו). הנה העזר הזה היה למכשל לאחז כל ימיו, כי היה עבד נכנע לאשור ואסף כל אוצרות בית ה' ואוצרות המלך והאכשיר לתת שחד לאשור להשיב ידו מבצע בס ארצו. ומדי צורריו המתקשרים, גרו את ירושלים, נשאו שאר העמים בס הס את רשעם, ויפשטו ביהודה מן האדומיים והפלשתים וישחיתו את הארץ ויבזו הערים וישבו שבי ויסיגו את העדים אשר העבירו מהם אבות אחז:

אפס חזקיהו יצא להתעשת ולחזק מוסדות הממלכה אשר כמוטו לנפול, והתאמץ בכל מאודו לפאר עיר הממלכה בבנינים, ולחזק חומותיה במבצרים, והכין ערי מסכנות בגבולי המדינה, ויעש בהם אכל ומשק שלח ומגינים לכל הארץ, ויפקד שרי צבא על אנשי חילו, וחפר בריכת מים חדשה להביא מים בעיר וחזק המלוא. ובשנה הרביעית למלכו עלה שלמנסר מלך אשור ארץ ישראל וילר על שמרון שלש שנים וילכד אותה בשנת שש למלך יחזקי' ויגל ישראל אשורה ובעלה מלכות ישראל, ולא ירך לבב חזקי' בכל זאת מלפרק עול מלך אשור מעל צוארו, וימאן לתת לו המס אשר שם על אביו לתת לו שנה שנה. ובעבור זה עלה סנחריב מלך אשור בחיל גדול בשנת י"ד למלכו' חזקי' לבוא ארץ יהודה ולצור את ירושלים וימלא שם מפלתו בנפל ממחנהו מאה ופ"ה אלף איש בלילה אחד, כמסופר ההצלה הזאת בכל אפניו במלכי' ב' (י"ט ל"ה) ובספר הזה. וכן התחזק חזקי' במעז ממצלתו מאין שנן ופנע עוד המס עשרה שנה יומת והניח הארץ בתקף למיתת ההצלחה לבני מנשה, אשר הרבה להרשיע ושחת לו לעמו ולארצו:

אמנם בבחינת מעמדה המוסרי, היו בימי עזיהו יותם ואחז בענין רע מן הרשע וקלקול המדות, כי מעט אור הטוב אשר הלין מכבוד מלכיהם הטובים לא הוציל להעלות רפואה לשחיתות מדות העם אשר פלו ובגדו, כמלא בימי עזיהו רק

לבדו אל הבנים ומטי כזב, יקלר מאמרו עד בואו אל תכרת כותבו לדעת אמתת הדבר הנרלם אם יאמתם. וכן אין דעתי בכאן לפתור דברי רש"י ז"ל אך בלבדי מן הקושי והספק הנופלים לו בדבריו:

הנמות לא סרו עוד מזבחים ומקטרים בבמות (מ"ג ט"ז ל"ב) וביותם אמר עוד
העם מזבחים (ד"ה ג' כ"ג) וגימי אחז דבה הפרלה עד למעלה, כי גם המלך הרבה
להרשיע בדרך מלכי ישראל. בעבודת אלילים והעברת בניו באש למולך. ובשבת עבודת
בית המקדש ותמלא הארץ עבודת אלהי נכר. אך חזקיהו לבד היה מלך ליראי ומושב
בה' הלך בדרך היטר והיטב את העם ונקה אותם מעונותם וטהר את הארץ מזבחיות
מדותם, וקבע דורשי תורה ודת בערי הארץ, כאשר אדרך הספור מזה בד"ה וטוסף
ע"ז בתלמוד:

ואשר נמשך עוד להשלמת העיון הזה מקודות העמים ודברי הימים אשר דברי נביאות
הספר הזה מתיחסים עליהם הוא ענין מלכות בבל, כי אין דברי הנביא הזה
כוללים רק קודות זמן אדבעה המלכים המזכרים, אבל ימלאו בו נבואות ויעודם לזמן
רחוק ממפלת אומות ונלחון זולתם, והיקרה והנכבדת בהם היא מפלת נבוכדנצר ומלכות
בבל ע"י כורש מלך פרס, אשר הרבה מנבואות הספר הזה רומזים על תפארות האומה
במאמרים שונים:

ממלכת בבל רבתי העיר ברתי במדינות ימים רבים, היתה בימי חזקי' בתחלת
למיחת תפארתה וגדלה אשר נעשתה אחרי כן. כי כל עוד ממשלת אשור
גברה היתה נינוה בגדת הממלכות, ובבל היתה רוף ממשלת אשור, אך מאז נגף חיל
אשור לפני ירושלים לא יספה הממלכה הזאת עוד שאת ראשה, ועל מעי מפלתה
התרוממה בבל. ומאז החלה הממלכה הגדולה הזאת לגמוח בימי חזקיה גם מאז נגף
הנביא ישעיה על מפלתה אשר תהיה לה יותר ממאתים שנה אח"כ:

העיר בבל היתה עיר גדולה ומפארה מאד, הקיפה סביב ששים מיל תביתה רבוע.
חומותיה מאה אמה בגבהות ועשרים ואמה אמה ענין, ומאה מגדלי ברזל יכשאו
מחומותיה, כ"ה מכל עבר, ותעלה רחבה מלאה מים תקיפנה מסביב. אדך כל רוח
מארבע רוחות החומה ע"ו מיל, ובכל רוח כ"ה שערים ומכל שער יעביר רחוב יבר
דרך אורך העיר בקו יבר עד השער לעומתו וכן ברוחב העיר. והיתה העיר מתחלקת
לחמשים רחובות גדולות ומהם תרע"ו מרבעים ישרים, וכל מרבע חוב מיליים וחלי יסב
אותו. וכל מרבע לבדו היה כדי עיר גדולה מצתים בנויים כלם על קו יבר. אמה מנהר
פרת עוברת בעיר בתוך מדרום לצפון, וחלקה את העיר לשתים. וגשר גדול למראה
בבנת אדן אדך וט"ו אמה רוחב עובר עליה. ויאדך הספור מאד מפאר בנין העיר
וגדלה ותפארת היכליה ובני חמד אשר בה. וכל מעשה תקפו וגבורות נבוכדנאצר וגאותו
וכניעתו הלא המה כתובים בדניאל. אחרי מות נבוכדנאצר הגדול מלך אויל מרודך
בריבלאסר בלטשאצר. בימיו יצא כרש מלך פרס בחיל גדול וילכד עמים רבים. ויסב את
פניו בבלה ללכד העיר הגדולה הזאת. ויצא מלך בבל לקראתו בעם כבד ויכנף לפני
חיל פרס ויאסף אל העיר. וכרש נגש עם חילו לצור עליה, וידע כי לא יכל לרדת
חומותיה כי חזקים מאד, ולא להדעיב את האנשים כי מסכנות להם לעשרים שנים,
ויחן על העיר ימים רבים, ויבן דיק סביב וילו על חילו הגדול לחפור סביב הנהר
ולקלן מי פרת ההולכים דרך העיר, וכאשר כלה מלאכתו להעביר מי הנהר מן העיר,
היה שומר לילה מיוחד מועד זבח וחג גדול לאנשי העיר, והמה אוכלים ושותים
ומשתכרים בדרכם. גם המלך בלטשאצר עשה משתה גדול לכל שריו הפרתמים, ולקבל
אלף חמדת שתה כמספר בדניאל. בלילה ההיא פרץ חיל כורש דרך מבוא המים העיר
בשת. ויפלו על היכל המלך ויהרגו את המלך והשרים, וכל אנשי העיר לא קמה בם
עוד דוח לעמוד על נפשם, כי היו במהומה ובמבוכה גדולה בשכרותם, וכן נלכדה
העיר הגדולה הזאת בלילה אחד, ושבתה ממלכת בבל מיום ההיא והלאה ואחה תחת
פרס ומלכי פרס החריבו את העיר אחת אחת, זה אחר זה, הורידו חומותיה שרפו

היכליה נתצו בתיה והגלו את יושביה. ושמו מעיר אשר היתה ראש ממלכת תבל,
תל עולם לא תבנה עוד, ולא בשאר ממנה רשם מעט לדעת איה מקומה, לתלאת דבר
יי' ע"פ נביאיו ישעיה ירמיה יחזקאל דניאל על בבל גאון ממלכת כשדים:

ד) תוכן מאמרי הנבואה הנכללים בספר הזה.

העיון הראשון, הראשה בתוכן עניני הנבואה, אומר כלל, בהיות הנביא שליח מאת
ה' בענינים הנוגעים לתועל' עמו ואדנו ע"כ יהיו דבריו כוללים הענינים האלה,
תוכחות מוסר, אזהרות ואיום, הערות, פורענות, נחמות, יעודים ובשורות טובות
ובדומה. התוכחות בראות הנביא הבא בשם שולחו, דרכי העם בשחתים, ומעשיהם
מקילקלים, ומדותיהם פרועים, כאשר היה דרכם לזנות אחרי אלהי נכר, והיא מושבת
אחריה כל שחיתות המעשים, היה הנביא מוכיח ומיסר אותם בשבט פיו, והיה מראה
רעתם וגנות הבלי מעשיהם ופתיותם וסכלותם נגד פניהם, ולא נשא לאיש פנים
לגזות אותם ברבים. אזהרות ואיום, בראותו קשיות ערפם והתחזקם בדעה אשר דבקו
בה, מבלי פנות אל מוסר השכל, היה מזהיר אותם בענש קשה ומוסר חזק מהרעות
המעותדות לבוא עליהם על פי מדת פשעיהם וחטאתם. הערות' שהנביא בראותו
העם רוש לבב מרב כל ואומרים נואש לדרכי הצדק והמוסר היה מעיד את לבבם
בהראות יתרון הכשר הטוב והצדק להצלחת האדם ואשרו בהוה ובעתיד.
כאשר ראה כי האזהרו' וההערות לא יועילו, היה מפרש להם הרעות והאסון אשר
יקרא אתהם משביתת ממלכה, ושממות המדינה ופזור העם וגלותם בארץ לא להם
כאשר נגלו לו במראה הנבואה. הנחמות, כאשר יגאה אחת מן הפרענות או יותר
מהם אל הפועל והיה האומה בשבר רוח, ואובדי תקוה, היה הנביא מנחם אותם,
לחזק רוחם ולאמץ לבבם, בתקוה אל התשועה המעותדת להם להושע מיד אויביהם
ולראות בנקמת' גם אלה נודעו לו במראה הנבואה. ומצד זה קרה שיבואו בדברי נבואות
הספר הזה קודות עמים אחרים ומפלתם, מן האויבים המציקים לישראל. והעקדים
מהם מפלת סנחרב ואשור ומפלת נבוכדנצר ובבל, זולת מה שבא זכרון עוד, והמה
מעטים, מעקרי שאר עמים, מואב אדום ולר ועמון ובדומה. היעודים, המה בשורות
טובות אשר הנביא הנביא בשם ה' ממה שעתיד להטיב לעמו מן הגדולות והרוממות
והסגלחות והאשר באחרית הימים קרוב או רחוק, והעיקר מהם מה שהאריך הספר
בזה הרבה, מתשובת העם מגלות בבל מעלתם ורוממת קרן ממשלתם במשך זמן בית
שני. וקלתם מרמזים עוד על הגאולה האחרונה שתהי' שלימה מכלם. זהו תוכן מאמרי
נבואות הספר: וכבר גמרתי לחבר הערות על ביאור הספר הזה ועם זה מפתחות
לשני הפרשיות יכללו עניני הפרשה וחלוקותיה לפי מחלקות הענינים הבאים הכוללים
בפרשה אחת:

ה) בדרכי מליצת הנביא ושמוש משליו.

העיון הרביעי, בענין מלילות הנביא ודרכי משליו ודבריו ושמוש לשונות המיוחדים
לו. כי אין חפצי במקום הזה לבאר מהות הנבואה, ואיכותה וגדליה ומדרגותיה,
כי כבר דנו מאמרים בדרוש היקר הזה מגדולים חקרי לב, אשר רשם המדברים בכל
חקירה מכמו זאת הרמב"ם במורה חלק ב' פכ"ו. ובפי' המשניות בראש פ' חלק, ואין
זה מענין זה המאמר להביאו הנה אבל די לנו במקום הזה לדעת כי הנביא איש
עתי שלוח מאת יי' לעמו, והנביא לבוש רוח ה' לדעת דברים מהתנלות שפע אלהי
עליו ממה שעתיד לבאת אל המציאות, ומחונן בלשון למודים להודיע הדברים ולדבר
בשם שולחו ולגלות דברים נסבנים. ולזה יהיו דברי נבואה במלילה, כי המלילה היא
כלי חפץ לענינים נסבנים ודברים יקרים כוללים עניני האומות מדר דר, ע"כ תמצאה

במקומות האלה, כברכת יעקב את בניו וברכת משה וכדומה. המלילה היא אבן חן לדברי מוסר ותוכחות, כי כח המלילה הנשגבה לפעול בנפש השומע, ולעורר הפעליותיה ולהניע מדותיה ממדה למדה, ע"כ יהיו דברי הנביא הכוללים ג' הענינים האלה מלבשים במלילה. וכל דברי נבואה מלילה, ולא כל מלילה נבואה. וגם מענין המלילה ובדרה ותבאיה אין חפצי לדבר במקום הזה, כי גם בדרוש הזה הרחבנו הדברים בספרים רבים, ובפרט בהקדמת ס' שירי תפארת למו' רבה"ו ז"ל ובהקדמה לספר תהלי' למהר"י ברי"ל ז"ל, ובחלק ה' מחבורי תלמוד לשון עברי, אבל מקצת כללים אביא הנה מה שהורך הביאני אליהם לבאר בהם דברי מלילות הספר ושמוש משליו:

ואומר כי מתנאי המלילה הקרבה בדמיון ומשל (גלייכנישׁ), הפלאה, הפלגה ונוזמא (היפּערבאלים), והנשמה (פערזאָניפיקאציאָן). וענין הקרבה בדמיון ומשל, הדמיון הוא לרוב בכחות נפשיות. לפי שהם דברים לא יתנם החוש כי אם כח המדמה והחלבנה, ואם ילמד המדבר להבין לזולתו שעור הכח מכחות הנפש, ידמהו אל דבר שעשוהו ידוע לשמוע. דמיון זה כי עזה כמות האהבה, בדמיון חזק מדת האהבה לחזק המות, יכיל השומע במלה אחת כל מדת הכח הזה. והמשל הוא לרוב בדברים בשמים, כאשר ילמד המדבר להרים או להשפיל הדבר אשר ידבר ממנו ימשילהו אל הדבר הידוע במעלה או בשפלות. וזה ב"כ על ג' ענינים או בגוף המשל לגד והנמשל המתיחס עליו אח"כ לגדו, או ע"ד כנוי לגד, שהכנה הנמשל שם הדבר שהוא ממשל אליו, ומה שהוא מענין א' הנאים בספר הזה, כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו וישעהו שרק (ישעיה ה'). ואח"כ גא הנמשל לגד כי כרם יי' צבאות בית ישראל (שם). והמצין יצין חזק פעולת הדברים ע"י המשל הזה. ומה שהוא מענין ג' ע"ד כנוי, מנהג הנביא לכנות עם דב בשם נהר חזק שוטף. ושאון מים כבירים ונהמת ימים, כאמרו את מי נהר העצומים את מלך אשור ושטף ועבר עד צואר יחצה (שם ח'). וכן דרכו לכנות גדולי העם ורביו ממלכים ושרים בשם אדזי לבנון, ואלוני בשן והמון העם בעלי היער, כאמרו, ושאר עץ יערו (שם י"ט), או שיכנה העדים והמדינות בשם הרים ואיים. כמו כרמל לבנון ואיות תרשיש, לפי שהשמות הנעלמים הגדולים נכרים ונודעים מפוארים לגדלם ותפארתם וחשיבותם ותקפם בארץ. ולהיפך מכנה שפלי העם בשם כפה ואגמון שהוא למח הספל. וכן דרכו לכנות מלחמה בשם אש השורף ומכלה. וזה כאשר ידבר בדבר מן הדברים הנזכרים ויכנה בכנוי הנזכרים ייחס להם ג"כ הפעולות והתאריס המיוחסים למשל, כאמרו: נעלה ביהודה ונקיצנה, ונבקענה אלינו (שם ז') פעולת הקילה והנקיעה יאמר על הענן וכן דרכו לכנות הגדולים והמלכים בכנוי לגא מרוס כשמש וירח וכסיליהם, כאמרו איך נפלת משמים הילל בן שחר (שם י"ד). וכן דרכו לכנות הקללה והאשר והשלום בשם איר ולהיפך הברכה וסיגון בשם חשך, כאמרו העם החולכים בחשך ראו אור גדול וגו' (שם ט') הפלאה והפלגה, מדרך המלילה להפליג במדת הדבר אשר ידבר ממנו לחזק המחשבה ולזה ידבר על הכל במקום החלק. כמו כל יושבי תבל ושוכני ארץ, כנשא גם הרים תראו וכתקע שופר תשמעו (שם י"ח) כי זה מדרכי המלילה להפליג השעור מעבר מה שהיא. וכן ופקדתי, על תבל רעה (שם י"ג) אבלה נבלה הארץ (שם כ"ד) נחה שקטה כל הארץ (שם י"ד). הנוזמא. דרך המליצי להלין דברים שאינם יולאים אל המציאות אך ע"ל הקיבה ודמיון לחזק דבריו כמו כי השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (שם כ"א) ונגלו בספר שמים (שם ל"ד), וכן כשידבר בעצומות מדינה יגזם, כאמרו: פור התפוררה הארץ מוט התמוטטה ארץ נוע תנוע ארץ כשכור (שם כ"ה) על כן שמים ארגיז ותרעש ארץ ממקומה (שם י"ג) ודברים כאלה. ההנשמה, מדרכי המלילה להפיח רוח חיים בכל אשר תדבר ממנו, וליחס לו תנועות ופעולות החיים הנהגים באדם, כמו רגו שמים הדיגו תחתיות הארץ, שהרים ימחאו כף. והרחבת הדבור הזה רב מספור, והרחבת הענינים האלה, יכילו ספר שלם, ע"כ עוברתי עליהם בדמז מעט, והמה מספיקים למבין:

ומסגולות המיוחדות למלילה, בלשונה בסדור דבריה 1) בפלות ענין במלות שונו' ואין מן הצרך להאריך בזה כי אין מלילה ממלילות העברית נעדרה בה הסגולה הזאת. וכן הדבה מזה בספר הזה אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו (שם א') נצב לריב יי' ועומד לדין עמים (שם ג') מתים בל יחיו רפאים בל יקומון (שם כ"ו) כי אפס המץ כלה שד תמר רומס מן הארץ (שם ט"ז) ובשנה המאמר הזה במלות שונות, כי אפס עריץ כלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כ"ט ז'). 2) דליפות השמות והפעליס והמלות בלשון כופל על לשון (פאַרבינדונגען) בונדים בגדו ובגד בונדים בגדו (שם כ"ד) למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה (שם ה') הכמכת מכהו הכהו ואם בהרג הרגיו הרג (שם כ"ז). 3) סדוס מלותי' (איינווערפונגען) כמו יחזו ויבושו קנאת עם אף אש צריך תאכלם (שם כ"ו) שעורו יחזו קנאת עמך (כאשר) אש אפך תאכל צריך ויבושו 4) חסרון מלה או מלות (עליפסי') לקצר המספר. ע"ד מושך עלמו ואחר עמו או עומד במקום שניס יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן בעפר חרבו כקש נדף קשתו (שם מ') שעורו במלואו ומלכים לפניו ירד יתן גוים כעפר אל חרבו ומלכים כקש נדף לפני קשתו ודי לי בזה בגאור העיון הרביעי:

ו) בדרוש שתי ספקות גדולות.

עוד כאשר לי לדבר משתי ספקות גדולות אשר התרחש הכרח גדול להבנת דברי הספר. האחד, אם מאמרי הספר וענייניס הרבים הכלליים בו אם הם מסודרים על הסדר הזה אשר הם לפנינו בקדימה ואיחור מידי בעליו, ר"ל הנביא בעל מגידם, ואם אין? ואשר מעורר אותנו על הספק הזה, באשר כל מסקיף על דבריו בעין הבבונות לא ימצא בו לא סדור קדימה ואחור בזמן בפרשיותיו (כאשר עוררנו במקצת מהן בפתיחת דבריו מן ה' פרשיות הקודמות לתחלת הספר, המתחלת בדשם ו' וכן דבים מלבד אלה) ולא חבור והמשך בענין במאמר אחד עם מאמר שקדם לו ועם מה שאחריו בפרשה אחת ולפעמים יבואו שניס שלשה מאמרי נבואה קרובים בפרשה אחת, והרחוק ביניהם, בענין בזמן במקום ובאותה המתיחסים עליה מרחק רב. והעבד הסדר הזה איננה זרה, אחרי אשר בדרכו במה שקדם, בהסכמת חכמי התלמוד (ב"ב ט"ו) כי מאספי מאמרי הספר היו חזקי' וסיעתו אחרי מות הנביא, ובלתי ספק לא מלאו חבור מסדר המאמרים על אפנו, אבל אספו אותם הנה והנה, ועל אופן הזה אין לדרוש בהם חבור וסדור. וכן לא יהיה רחוק שימצא כמה מאמרי נבואה בלתי בשלמים. ואם הנחה הזאת מקוימת, יהיה נקל לכל מעתיק ומבאר הספר להלין הדברים כאשר הם בלי לחץ ולחץ, וקרוב יותר לכוין אל הענין. אך הממאן בהנחה הזאת, ויאמר כי הסדור הזה הוא בהסכמה מכונת. ויבקש למצא בהם חבור והמשך, הרשות בידו, אך ידאה היכון דרכו בבאור הכתובים. ולא יבאר ממנו פירושם:

הספק השני והקשה מראשון הוא, שכל מאמרי הנבואה הכלליים בספר הזה מיוחסים אל הנביא הזה אשר שמו נקרא עליו. ואם אין? והמעורר אותנו על הספק הזה באשר נמצאים בו מאמרי נבואה המגבילים זמן ידוע למתי תלא ייעוד הנבואה אל הפועל. ואם ניחס אותם אל הנביא הרוא המה בלתי מסכימים עם זמן נבואתו אם בקדימה או באיחור. ומה שהוא מענין א' אמר: בעוד ששים וחמש שנים יחת אפרים מעם (שם ז') וזה דומה על גלות השבטים ע"י שלמנאסר והנה אין מזמן נבואת ישעיה בימי אחז עד גלות השבטים בו' ליחזקי' חני מספר השניס האלה. וזה מה שהביא את בעלי הקבלה לאמרת מנין השניס הקצובות האלה מזמן עמוס בפי' רש"י ורד"ק שם. ומה שהוא מענין ג' אמר: ועתה דבר יי לאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב (שם ט"ו). ומן הספרים הנודעים לא הגיע ייעוד הפורענות

מבוא שני

מאת

החכם מהור"ר יהודה ליב בן זאב ז"ל.

ישעיה

א) חיי הנביא וזמן נבואתו.

הספר המיוחס לנביא הבלם ישעיה, נתן לו מקום בראש כל הנביאים האחרונים. לא מפני שקדם להם בזמן, כי הוטב הנביא קדמו, (אשר נבואתו חלה בשנת מות ירבעם בן יואש, ט"ו שנה בחיי עזיהו כמבואר במבוא להושע, וישעיה התחילה נבואתו בשנת מות עזיהו, כמו שאוכיח להלן) אבל מפני קדימתו במעלה הקדימו ג"כ בזמן, וגם בשחינת הנביאים שנבאו על יהודה וירושלים היה הראשון בזמן, והושע נבא רק על מלכי ישראל. והסדור הזה אשר הוא מסכם ומקובל בכל תפוצות יהודה, הוא נגד הסדור המונח בתלמוד (ב"ב י"ד) אמרו שם, סדרן של נביאים יהושע כו' ירמיה יחזקאל ישעיה ת"ע. ונאמת גם הסדור הזה לדק בלי מה, למה שנכללו בו נבואות מיוחסות לזמן יותר מאוחר ליחזקאל, ובפרט החלק הב' מספר הזה כמו שיתבאר במה שיבוא, אך המה שמו לסדור הזה סבה אחרת, ע"ש בתלמוד:

ואם נתחקה על שרשי מחלב הנביא לדעת יחס משפחתו ושבטו, הנה הכתוב לא יפרש לנו מזה דבר זולתי ששמו ישעיה והוא בן אמוץ. אך הקבלה בשם עליו בתל' אמר ר' לוי מסרת הוא בידינו אמוץ ואמציה (מלך יהודה) אחים היו. ואם קבלה היא נקבל, ואם שבדה יש להשיב כי לא נמנע הכתוב מהזכיר דבר זה, כאשר לא נמנע מהזכיר ד' דורות בלפניה בענוד חזקיה מלך יהודה:

אמנם בזמן הנביא מפרש הכתוב יותר, כי הוא מזכיר ד' מלכים שנבא בימיהם עזיהו יותם אחז יחזקיהו. ואם נראה לדעת א"כ כמות השנים משנה נבואתו, נריכים אנו ללרף שנות ד' המלכים האלה, ולבדר מתי התחילה נבואתו בימי עזיהו, ועד כמה אריכה בימי יחזקיה. אמנם מספר השנים מראש מלכות עזיהו עד סוף יחזקיה, כשתעיין בלוח שנות מלכי יהודה במבוא למלכים תמצא קי"ב שנה. והוא דבר נמנע שתשכה נבואתו של ישעיה מספר שנים רבות כאלה:

הזה לנאת אל הפועל, כי אם בימי נבוכדנאצר כמעט לפי חרבן הבית, עד שמצא שבם ידמיה התנבא עוד על חרבן מואב. וכמה ממאמריו דומים בלשון ובמליצה לנבואת הספר הזה:

והנה רבים מספורי חכמי העמים אשר למראה עיניהם ישפוטו ולמשמע שכלם יוכיחו, מאין פנות אל מסורה או על קבלת חכמי התלמוד, הבדאים הקושיות האלה ורבים מאלה להבדיע הבולטות משני חלקי הספור, ואמרו כי מאספי ספרי הנבואה מלאו מאמרי נבואי הדבה, מאומרים אחרים זולת ישעיה, בהעלמת שם האומר. ולקטנותם ומעוטם לבדי ספר לבדו, הלמידו אותם אל נבואות הנביא הנפלא הזה, ועם הסיחה הזאת יקל להם לבאר הדבה מאמרים ביחסם אותם לזולתי מישעיה:

אולם אנחנו בעלי דת עברית, אשר באמרות בעלי התלמוד נלך, ובמשענת קבלתם אנו נשענים, מחוייבים לראות בדעה מן הדעות התלויה בשקול הדעת, אם איננו מתנגדת לקבלת חכמי התלמוד. ולאחרי העיון מצאנו כי לבד מה שאיננה מתנגדת אבל נמצא בהם ג"כ דברים דומים, מסכים לזה באמרם על פסוק והיה כי יאמרו אליכם בניכם וגו' (שם ח' י"ט) אמר רבי סימון באדי אניו של הושע נבא שני המקראות האלה ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה ע"כ (ויקרא רבה). והרמב"ן בשני המורה על הדעת הזאת אמרם (מכות כ"ג) על פסוק ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיה (שם ח' ב') וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני כו' ע"ש. והראי' הג' מאמרם (ב"ב י"ד) סדר נביאים ירמיה יחזקאל ישעי' כו', והיה דעת קצת נוטה לומר כי בעבור זה סדרו ספר ישעיה, הקודם בזמן לב' הנביאים, מאוחר להם במקום, בעבור שנכללו בו מאמרי נבואה המאוחרים בזמן מהב' הנביאים האחרים, (אבל טעמם בזה מבואר שם במקומו), זה מה שראיתי להוליא מכללא דברים בענין שלא אמרו בפירוש, ולדון מן א' על רבים. ואם המצא תמצא מאמר דברים מתנגד לסבר' זאת, הנה הסבר' בעלה ודברים קיימים. ועכ"פ לא יחסב לי לעול בזה בהניחי שני הדרושים האלה בספק, באשר גם מאמרי התלמוד יהיו סבה להחזיק בספקות האלה, ואין טענה לאשר שם בקשת האמת מעבת כוונתו, על איזה דרך ועל איזה אופן יחפשנה רק אם ימצאנה:

ועם זה בשלם מה שראיתי להקדים אל הספר הזה, וידעתי כי לא השלמתי הדרושים האלה בכל לרכם, כי קראה מצא עתי להשתדל עטי בה. ופתאם בלא דאות בענין זה מלפנים זמן רב, נדרשתי לצרף הקדמה אל תרגום ישעיה, אשר היה כבר בחדש, וקרוב לכלותו, ע"כ קראתי המאמרים, כי לא אחכו לי ימי עיוני בו, ומה שעלה לי בהשקפה קראה העליתי. —

וויען י' תמוז תקס"ו לפ"ק.

יהודה ליב בן זאב.

אך מה שנראה שנכון ומסכים אל פשטי המקראות, כי נשנה שמת גם עזיהו התחילה נבואת ישעיה, ופרשת ויהי בשנת מות המלך עזיהו ואראה וגו' (ישעי' ו') היא הנבואה הראשונה, וכן דעת המכילתא הנ"ל רש"י שם, אך שהם מפרשים מות על יום שנלקה בצרעת, והוא דרך דרש, ועל עניני הפרשה הזאת יראים מוכרחות כי היא הנבואה הראשונה, את מי אשלח ואמר הנני שלחני (שם שם), וכן מראה אלהים שנראה הפרשה ואראה את ה' יושב וגו', עד נאמן על זה, כי היא שנגון הנביא, לפתח שליחותו ונחירתו מאת השם לנביא במראה אלהית, עיין במנוח ליחזקאל, יאין תימא מה' פרטיות שקדמו לה, כי כאשר אנאר להלן, אין לדקש סדור ולא יתכן שתהיה נבואה ראשונה, כי היא נבואה נאמרה בימי יחזקיהו כמ"ש רש"י וכמו שיוכיח הענין, בנים גדלתי ורוממתי וגו' ידע שור קונהו וגו' ישראל לא ידע וגו', כלם נאמרו על עשרת השבטים שגלו בשנת ו' לחזקיהו והנביא הביא גלות ישראל למשל, להוכיח בה את יהודה כאשר נעשה לאלה כן יעשה להם בפשעיהם. וכן אין חזון ישעיה הקדמה כוללות לכל הספר, אך שם תאר לפרשה זאת לבדה, ולכן הפרשה שאחריה מיוחדת ג"כ בשם תאר שלה הדבר אשר חזה וגו' עיין אבראנאל:

אמנם עד כמה אדרכה נבואתו בימי יחזקיה, נזה אין לתפוש יותר ממה שיש ממשעות הכתוב. והנה לא נמלאה לו נבואה מאוחדת מהבשורה שנשר לחזקיה בחליו שיחיה מחליו, נוספו לו ט"ו שנים, והוא מלך בכלל כ"ט שנים, א"כ היתה הנבואה האחרונה בשנת י"ד לחזקיה. לא וחשוב שנה אחת לעזיה, ט"ז שנה ליותם וט"ז לאחז וי"ד לחזקיה, הרי מ"ז לו מ"ח שנים אשר נגא בהן ישעיה הנביא. אך לדעת כמה ימי שני חיי הנביא ומתי מת ואנה נקבר לא נזכר מהם דבר במקראי. אך בתלמוד נמצא מאמר (יבמות מ"ט) שמעון בן עזאי אומר מלאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתב בה וכו' מנשה הרג את ישעיה וכו' ע"ש. ולהלן אבאר: מה שיש לטעון על המאמר הזה, גם לא יתן ולא יוסיף לנו ידיעות שאינן מבוארות להבנת הספר:

ב) מעמד האומה וענינה בזמן ההוא.

בין השנעה מלכים מתחלפי התכונות אשר מלכו בזמן קי"ב שנים לא יצויר שיאשר העם על ענין אחד גם במעמד המדיני וגם במעמד המוסדי, כי הוא נוטה בשניהם לפי תכונת המלך המושל בו אם לטוב ואם לרע. והנה המלך עזיהו היה מצליח בימיו, כי גברה ידו במלחמתו בפלשתים, והעביר מהם ערי גת ויבנה ואשדוד וישימם ליהודה והכניע הערבים, והעמונים היו לו משיבי מנחה, (ד"ה ב' כ"ו ז' ח') והוסיף חיל לצאו והרבו מבצרים ויבצר ירושלים. יותם בנו גם הוא הצליח בימיו, הוסיף מבצרי הגבול, ויבנה את עמון אשר פשע מתחת ידו לא כן אחז בנו, חוטא אחד יאבד טובים הרבה, ומלבד אבדן היתרון אשר שמר אבותיו לאדון, הורדו עמו ואדום בתכלית תחתית השפלות, עליו התקשרו פקח ב"ר מלך ישראל ורצין מלך ארם, ויעלו וילחמו בו ויכו במחנה אחז עם רב וישבו מהם שבי גדול (ד"ה ב' כ"ז). ויבקשו לצור על ירושלים ולהשחית מלכות יהודה, ובלחץ הזה פנה המלך אחז אל תגלת פלאסר מלך אשור לעזור לו, ויתן לו שחד כסף וזהב לרוב, ובעזרת מלך אשור, נוטש אחז מאויב קטן ובלכד באויב קשה ממנו, כי לא סר מהיות עבד נכנע לאשור כל ימיו, והריק כל אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך לתת לו להשיב ידו מבצע את ארצו גם הוא. ועפי"ז תבין פרשה ז' ח' ט' שנספר הזה:

אך בימי יחזקיהו יחל העם להיפש כמעט מסבל עול מלכי אשור כי הוא היה רב פעלים ובכל כחו התאמץ לתקן מעותות רבות אשר עות אביו, חזק מבצרי הגבול והכין ערי מסכנות, ויסר בשם אבל ונשק ויפקד שרי נצח על אנשי חילו, ויוסף לחזק ירושלים בחיל וחומה ובתעלה, ואח"כ מלא את ידו לפרק על מלך אשור מעל צואריו,

וימנע לתת לו המס אשר שם עליו ובשנת י"ד לחזקיהו עלה סנחריב וילך על ירושלים ובתפלת חזקיה ובנבואת ישעיה נעשה הנס הגדול המפורסם. כי בערב ילין סנחריב עם מחנהו לפני ירושלים במאה וחמשה ושמונים אלף איש ובבקר והנה כלם פגרים מתים. ויבאל המלך מיד אשור מיום ההוא ומעלה, כי נכנעה הממלכה ולא יספה לשאת ראש עוד, ותשועה הזאת משורר הנביא הזה כמה פעמים בספרו על אופנים שונים, ומתאר מפלת מחנה סנחריב בתמונות מלינות רבות:

אולם ממדות העם ומנהגו ומעמדו המוסדי בימי המלכים האלה, לא טובה השמועה, אשר משמיע לנו הכתוב מהם, בימי עזיהו נאמר (מ"ב ט"ז ל"ה) עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות. (ד"ה ב' כ"ו) עוד העם משחיתים. ובימי אחז פרצה הרשעה עד מאד, כי המלך שחת דרכו והשחית את עמו, והמיר עבודת אלהים בעבודת אלהי נכר, וע"ז אם לכל בנות התועבות. אך חזקיהו היה מלך צדיק ונוטע בה', הלך בדרכיו והשיב עמו מעון, וחזק מוסדות הדת בעמודי תקונים רבים אך זה היה רק משנת ט"ו למלכותו ואילך אשר בו פסקה נבואת הספר. על כן לא תמצא רושם שיסודר הנביא תפלת מעשי המלך הזה, בהטוב אשר עשה לעמו:

ולהשלים הענין המכוון בסי' הזה בהנאת ספור דברי הימים העוזרים להבנת נבואת הספר, הוא ספור מפלת בבל ע"י כורש מלך פרס, למה שהנביא הזה הגדיל הפליא מליצה ושיר לשורר מפלת בבל ונלחון מלך פרס בכמה אופנים:

בבל היתה נוף לממלכות אשור מלפנים, לא היה לה יד ושם כל עוד ניכוח היתה בגדת המלכות, אך מדי חרבה ניכוח בימי אשר חדן (כמבואר במנוח לנחום) אז תרום בבל על מעי מפלתה, ולאשית למיחת תפארתה עימי יחזקיה והיתה הלוך וגדול כמו מאתים שנה, ובימי נ"כ הגיעה על רום הגדולה, ברחיב עיר ממלכתו בבל והיתה עיר גדולה ומפארה עד מאד, הקיפה ששים מיל סביב, בונה חומותיה מאה אמה, ועשרים וחמש אמה רחבן, ומאה מגדלי בדיל עוטרים אותה וחפירה רחבה מלאה מים סביב לחומה, אדנע רוחות לעיר בכל רוח כ"ה שערים ורוחב עובר דרך אורך העיר משער לשער וכן דרך רחבה, ואמת מים נפרדה מנהר פרת עובדים בתוך העיר מדרום לצפון ומעבר בדול למראה בנוי מעל למים. כנדת ארץ אורך וש"ו אמה רוחב. וכל מעשה תקף ובנודת נ"כ וגאותו וכניעתו הלא המה כתובים בדניאל. אחריו מלך אויל מרדך וויגלאסר ובלשאצר אז יצא כורש מלך פרס בחיל בדול מאד, וילחם עמו ויכנף בלשאצר לפני חיל פרס ויאסף אל עירו והיא בצורה מאד, וילך כרש על העיר שנתים ימים ולא כי לא יכול לה, וילו ויחפרו מחתרת בדולה, ויסב את המים העובדים דרך העיר אל מקום אחר. ויהי היום והנה חג בדול ליושבי העיר ואכלו ושתו וישכרו, גם המלך בלשאצר עשה משתה בדול לכל שריו ועבדיו בלילה ההוא ויבקעו חיל כורש דרך בקעת המים העובדים בעיר ויבואו על היכל המלך בטח, כי היו כלם שכורים, ויהרגו את המלך ושריו, וילכדו את העיר, וכל אנשי העיר היו במהומה בדולה, כי לפתע פתאם נסבו מאויביהם. ותהי בגל מיום ההוא והלאה, עיר ממלכת פרס. וירדה מעה מעה, היכליה נשרפו בתיה נתצו ויושביה בלו, ותהי העיר שממה תל עולם, ומפלת העיר הזאת שר המשורר הקדוש הזה כמה פעמים בספרו:

ג) תכן עניני הנבואות הנכללים בספר הזה.

הספר הזה אם הוא אחד לפי שמו, אך לפי ענינו הוא מתחלק חלוקה הכרחית לשני חלקים כוללים אשר כל חלק ממנו בבדל מזולתו בזמן, בענין, ובמליצה הבדל רב: החלק הראשון מפרשה א' עד פרשה מ', והחלק השני מפרשה מ' עד סופו. ובדבר ראשונה מחלק הראשון לבד, הוא כולל תוכחות מוסר, אזהרות והערות, עצות ויעודים טובים ורעים, מיד ולעתיד, ושירי תודה וקול זמרה, התוכחות שהוכיח הנביא אנשי

דורו, על דעתם וחטאתם, ורובי תוכחתיו לאנשי יהודה וירושלים. ומעט לשאר שבטי ישראל. והמין הזה כולו המלבד בספרו, ויותר מהמה אזהרות והערות שהיה מזהיר בני דורו מחברת רשע, או העיר למלך ושריו על ענינים גדולים לבלתי התקשר עם מלכי הארץ ולא לבקש מהם עזר מלריו, או יועץ לסיר על איזה אופן יגלו מאויבים המורד להם. היעודים הטובים והרעים הטובים כשהיו עמו בגרה היה מנחם אותם ומבשר להם תשועה קרובה, והללה מיד, או עושר ושפעת טוב המיועד להם לאחרית הימים. והרעים כשפרץ רשע בדור היה מגיד להם ענשם המעומד לבוא עליהם בחטאם ע"י לחץ אויב או גלות. ושירי תוכה הוא שבר הנביא שיר חדש לי"י על תשועה גדולה שנעשו לעמו, או קול זמרה, שמזמר הנביא במלילה נפלאה מפלת אשור כמה פעמים על אופנים שונים, וכן מפלת בבל ע"י כורש ואותם החלק הזה בספור דברי הימים לקוח מס' מלכים וד"ה כולל ענין אשור כאשר לר סנחריב את ירושלים וחרף את המלך ואת אלהיו, ואבד כל מחנהו בלילה אחד וחלי חזקיהו וחיותו ותפלתו. ועכ"פ רוב יעודי הספר מטוב ועד רע עד גלות בבל ומעט מזעיר מה שמזכיר מגאולת בבל:

אמנם החלק השני מספר הזה, נשתנה בכל ענינו מהחלק הקודם, גם בזמן גם במקום וגם בלשונו ובמליצתו. שם ידבר הנביא אל יושבי יהודה וירושלים עד לא נחשה רגלו מארצו ללכת בגולה, אך הוא מיעד להם הרעה המעותדת לבוא עליהם, ופה מדבר אל העם הגולים בארץ לא להם. שם ידבר קשות ומאיים בענש לעם כבד עון, ופה ידבר רכות ומנחם ומבשר לעם נשוא עון. שם יאמר הוי אנחם מצרי אנקמה מאויבי, ופה יאמר כי מלאה צבאה כי נרצה עונה, וכדומה:

וכאשר הם נבדלים זה מזה בזמן ובענין כן הם שונים בסגנון הלשון ובמליצה

והיה דבר אשר לא יוכל להתברר במשלים אך אזן מלין תבחן וחיך אכל יטעם לו. ומי שלא ירגיש ההבדל שבין מליצה למליצה ולא ידע לפלס אותם במאזני משפט שכלו לשוא יעמלו המשלים בו. ואנכי כאשר העברתי עיני בחיבתי על מליצות הספר הזה ובאתי עד פרשה המתחלת: ישרוש מדבר וליה וגו' (ישעיה ל"ה) שפטתי משפט לדק, וכל מבחין בדברי המליצה יסכים עמדי, כי כל הפרשה לפי סגנון מליצתה אין לה מקום בחלק הראשון, כי אם בחלק השני, ופסוק האחרון ופדויי ה' וגו' עד ונסו יגון ואנחה כפולה בחלק ג' פ' כ"ל. ומי יוכל לעמוד על שבת הדבר שנתנו לה מקום בחלק הקודם, בחבור אשר לא נשמר בו סדר קדימה ואיחור במקום ובזמן כאשר אבאר זה להלן. והשבדל הנכר בן ג' חלקים האלה בלשון, כי בחלק הראשון מנהגו לתאר הפרשה בשם הנביא או בלשון מלשונות הנבואה, חזון ישעיה, הדבר אשר חזה, ויאמר ה' אל ישעיה, כה אמר ה' אלי, דבר ה' ביד ישעיהו, משא בבל, משא לוד, ובחלק הזה אין זכר מלשונות האלה, וכן לא יכנה האומה בשם אשר יקרא בחלק הקודם, שם יקראם בשם יהודה ואפרים יושבי ירושלים ושמרון, ופה יזכירם בשם הכולל יעקב וישראל. וגם מדוממות כשא בית דוד אשר מדבה להבדיל עד למעלה בחלק הקודם ובזה מעט מזער אשר יזכיר ממנו, מאשר לא דמה קדמו בימי בית שני:

ובעבור ההבדל הגדול והשנוי הרב שבין חלק הקודם מספר הזה ובין החלק הבא הביאו

רבים מספרני החכמים לחשוב, כי הנבואות הבאות האלה אינם מישעיה הנביא כי אם מנביא אחר מאוחר לו זמן רב, ושמו הוא פלאי, ונספחו אל הספר הזה בשאר נבואות קטנות נספחו לו, אשר לא מפי הנביא הזה יצאו כאשר אבאר עוד להלן, בהסכמת עדות התלמוד. והדבר הזה מסור לבב איש ואיש לחשוב בו כאשר ישער בשכלו, ולו יש לבב מעיין לחשוב, כי איפשר לנביא אחר לשנות סגנון מליצותיו עד שלא יהיה ניכרים שנוי ודמיון כלל, גם הוא לא הפסיד. ויהיה איך שיהיה הנה מסדרי הספר רמזי לנו רמז גדול, שראוי לחלק הספר הזה לשנים חלקים על כל פנים, במה ששמו ד' פרשיות ספורי דברי הימים, מהליר סנחריב את ירושלים ומפלתו, כמו מסך מבדיל בין חלק הקדם לחלק הבא, והמה כחתימה לנבואות הקודמות למה שרומם מתיחסים לספור

מעשה הזה אבל בחלק הבא לא שם ולא זכר ממפלת סנחריב עוד אך כל יושבו וכל חפצו לשורר בקול מלהלת תשועת עולי הגולה מבבל, ולולא היתה זאת כוונת המסדר, היה לו לתת מקום לד' פרשיות האלה בסוף הספר, כאשר תמלאהו נוהב המנהג הזה בימים, אחרי כלות כל נבואות הנביא מה שיעד מחברן ירושלים ובגלות בבל מביא ספור המעשה ממלכים בסוף הספר, כמו יתר באור לענין הספר. והכלל הגדול כי החלק הזה מתחיל מזמן הבא אחר הזמן המסיים בו החלק הקודם, כי שם מסיים בגלות בבל, וזה מתחיל בגאולת בבל:

אולם לפי תוכן ענינו הנבואות הנכללים בחלק הזה בפרט, יתכן שיבוא להפרד לשלשת מחלקות: המחלקה הראשונה מפרשה מ' עד כ"ג, המחלקה השניה מן כ"ג עד ס', והמחלקה השלישית מן ס' עד סוף הספר. המחלקה הראשונה, פרשיותיה סדורות ומתאימות, וענינו כל פרשה דבקים ומתיחסים זה על זה, כפי מה שאיפשר במליצה, אשר אין לבקש בה המשך וחבור וסדור ענינים. כאשר יבוקש זה בספור מעשה, כי המליצה תשוטט בדעיונים ממושב למושב, מוליך ומביא מעלה ומוריד, העמק שאולה הנגה למעלה, ותשוף במועף בכל קלוי הבדיאה, להביא מעשה משליה ותמונות לתאר בה דעיונים, אבל הסדור במליצה, שיסודו כל דעיונים לתכלית מכוון אחד. ושתים הנם ראשי הכוונות, עליהם כונן הנביא דבריו במחלקה הזאת, וכמעט אין פרשה, אשר לא תסיימה הכוונות האלה משולבות בה. יאחז הנביא באחת מהן, ויטוטע ממנה אל השניה, ויטוב ממנה אל הראשונה: הכוונה הראשונה לרומם גאולת בבל ויולד אותה בחדש מליצה מפארה ויתאר אותה בדרך דעיונים נשגבים, הכוונה השניה לבנות עובדי עלבי כסף וזהב:

עם הכוונה הראשונה ישלב פרטי הענינים המלטרפים עליה, הסבות המסבבים אותם והענינים המסובבים ממנה. הסבות המה, התרוממות כרש מלך פרס, לשלט בבבל ולתת רשיון לבולי יהודה לעלות ולבוב לארצם. והמסובב מזה, הלחת העם החפצי מעול שעבוד ובנין בית תפארתם על מכונו הראשון, וראשית דבריו אמרים טובים ונחומים מחזקים לב השומעים להאמין ביעודיו הגדולים, כי נואם לב העם להאמין ביעודה גדולה בזאת בקרוב מלחן האויב ובכד התלאות אשר אפפום גבולה. אם יאמר אומר לאיש ידיו אסורות ורגליו לבחשתים הבטו, והוא יושב בבור בתחתיות הארץ, לאמר מחר יבתקו מוסרותיך ואתה יושב על כסא אלכים וכתר המלכות בראשך, לא יאמין לו ולא ישמע אליו, ולמה שבגאולה הזאת לא היתה גאולה שלמה כמומבי בקילי קולות ובאותות ובמופתים כגאולה הראשונה אשר ראה כל העם את יד ה'. על הרבה הפליר הנביא בדלוי דברים נחומים להטות לב העם להאמין בו (ישעיה מ') נחמו נחמו וגו'. (שם) למה תאמר יעקב וגו' (שם מ"א) אל תירא תועלת יעקב (שם) אל תירא כי גאלתיך (שם מ"ג) שובה אלי כי גאלתיך (שם מ"ד) אנכי אנכי הוא מנחמכם, ובדות כאלה ומחזק דבריו בראיות היעודים אשר יעד להם כבר ונתקיימו בשם. וא"כ מתאר הגאולה בהפלאה ובהפלגה כמנהג המליצה הנאה, יתן קול במדבר יפנה דרך, ויבר המסלה יבים עקב למישור ובקעה לרכסים, יהפך מדבר לבאות דשא וארץ ציה למוצאי מים, וזה כי המהלך מבבל לירושלים דרך מדבר גדול וסיום הענין (שם כ"ב, ג') כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל. ואל יפלא בעיניך כי הרבה מפרטי היעודים האלה לא יצאו לפעל בגאולה שנים, כי כבר אמרתי לך, שאין לבקש ביעודים גדולים כאלה המתאדים בשרר המליצה כי אם הכלל ולא פרטי הדברים. וכן ברוך שתפתור הדברים כפי הענין הנראה ולא כפי משמעות המלות כאשר תבין אותם על פשוטם, כי המפרש ובנו בכי בכר חומותיך (שם ס', י') כמשמעו שיהיו עושים בחמר ובלבנים להקים החומות, לא חך מליצה לו, כי הוא אוכל הקליפה והפוך יזרוק. אבל זה יכוון הענין, כאשר יבין כי דליוש המלך אשר שתן רשיון להשלים מלאכת הבית, התנדב עוד בכסף וזהב להוצאת

הבנין ולהקריב הקרבנות, וזהו ומלכים ישרתוך וגו' כמבואר בספר עזרא (ז') וכן הפותר מאמר והיו מלכים אומניך ושרותיהם מיניקותיך (שם) כמשמעו נוגד הנביא ובדבריו יתן דופי:

עם הכוונה הזכות יתאמן הנביא לתאר גדולת הבורא יולד כל כי הוא נלחי בלי דאם ויסוף ונסבב מחומר ולורה ומדי עלותו להבדיל כבוד אל אמת, יורד להשפיל עובדי פסל אפס ואין. מענין הא' (שם מ') שאו מרום עיניכם וראו מי בדא אלה המוליא במספר לצבאם (שם) הנוטה כדק שמים. (ומהתימה שהראיות שמביא הנביא על מציאות הבורא, ובגדולתו ויכלתו מלך החקירה בפעולותיו הגדולות ולא נהג בזה מנהג הנסוג הנסוג להביא ראיה מהטובות הגדולות שעשה השם לעמו כיציאת מצרים וקריעת יס סוף והכנסת הארץ, וזה ממה שיורה כי הערת הנביא לא על פרע עמו יצא כי אם על כלל אומות והלשונות). ובגנות עובדי פסל אמר (שם) הפסל נסך חרש (שם) איש את רעהו יעזורו. יולדו פסל כלם. ומלוף לזה מדחיק האמונה בהוברי השמים וחוזי הכוכבים אמר: (שם מ"ה) מפר אותת בדים וקוסמים יהולל (שם מ"ח) עמדי כא בחבריך:

ומה שהביא את הנביא לעורר את עמו על זה בזמן ההוא ובמקום הזה, בהיותם בבבל להרחיק מהם שתי דעות הכוזבות האלה, הוא כי ארץ כשדים היא המפורסמת לארץ פסילים מכל אדלות הבכר ואין ארץ גבדה בה באמונה בקוסמים והוברי שמים וחוזי ככבים כארץ בבל, ושמות פסילי בבל בל נבו, כאמרו (שם מ"ו) כרע בל קרס נבו. והמלכים נשאו שמות אליליהם בבוכדנאצר נבוזרדן בלשאצר; וגם היו עושים עצמם אלוה, לסגד לפניהם, ע"כ היה הנביא לריך לזרז את עמו מאד לבל יתעו לזנות אחרי הבלי ככר האלה. כי אמר הנביא הן בהיות העם על אדמתו אשר ה' לבדד יכחנו ואין עמו אל ככר, הם קנאוהו בלא אל אף כי בהיותם בארץ אויביהם אשר מלאה אדלו אליליה מעוכנים וקסמים, וכן ירמיה הנביא היה מזהיר ג"כ לאחיו הגולים בבבל ע"ז באזהרה גדולה מאד, ואמר (ירמיה י') כה אמר יי אל דרך הגויים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו וגו' כי עץ מיער כרתו מעשי ידי חרש וגו' עשה ארץ בכחו וגו' וכן באמר (שם) כדבא תאמרון וגו' הוא תאר הכתב ששלח לבבל שהזהיר ג"כ ע"ז. ומהשוי והדמיון שבלשון ובענין שבנבואה הזאת הבאה בג' הספרים היה קרוב לפשוט ששני הנביאים בזמן אחד היו. והכלל כי כל הנבואות שבאו במחלקה הזאת כולם יתנו יד להשוב כי הנביא הזה היה זמן רב מאוחר לישעיה, וכאלו היה אחד מתוך הנאים בגולה:

אמנם המחלקה השניה מן נ"ב י"ב עד ס' היא אינה פשוטה ומתאמת הפרשיות לגל מרכבת הענינים כי מן הנה יסכיל עבדי (שם נ"ב י"ב, עד סוף נ"ג) נבואה בודדת בלי יחס והלטרפות אל הקודם או אל המאוחר והיא סתומה. והפותרים שמו לה פנים אים אים לפי דרכו, ואחדים נאם פרשה נדאה כהמשך לנחמות ובשורות הגאולה שקדם לדבר בה אך אין לעמוד לבדוד נכון על איזה גאולה רומזים היעודים האלה ופרשה נ"ה נ"ו, תוכחות מוסר ובכן פרשת תשובה (שם נ"ה ו') דרשו ה' בהמצאו, וגו' עד נ"ו ח'. והוא ב"כ ענין בודד בלי חבור והמשך ודבקות למה שלפניו ולאחריו. ושער הענינים שם נבואות שונות זו מזו ומדוהקי הכוונות, ובכללן אין לשער מענינם הזמן והמקום שיתישבו הנבואות האלה עליהם, פעם יעורר בתוכחות קשות לזרות על פני העם פרש תועבות גדולות, ופעם ידבר רכות בהערות מוסר ותנחומים, ופעם מורה ומאלף בדרכי לדק ויושר. ומה שהוא כדבר מתמיה נופל בלבי עיניים, כי בכל תוכחות הנביאים, לא מצינו שיהיה אחד מהם מיסר את אנשי דורו על מצות המעשיות כמו תפילין ומזוזה. אך כל יעשה וכל חפצם לעורר אותם על מדות מוסר עשות משפט וחסד והנביא הזה בתוכחתו לחנפי לב ההולכים בפופי ראש ושבע תועבות בלבבם מה זה הסבלו להזכיר מכל מצות המעשיות שמירת שבת (שם נ"ח י"ב) אם תשיב

משבת רגליך וגו', וכמו כן הנביא ירמיה לא תפס מכל מצות המעשיות זולתי שמירת שבת (ירמיה י"ז) ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וגו', אין זה כי אם עון חלול שבת פרץ בדור ההוא מאד, ובמשך הפרק הזה נ"כ נבולה אח"כ זמן רב, כי גם בשונא מגולה ועמדו בירושלים שניים רבות עורם מחזיקים בעון הזה כאשר תמצא בנחמיה, (שם י"ב) בימים ההם ראיתי ביהודה דורכים גתים בשבת. וגם זה סניף מחזק הדעת שהנבואות האלה מאוחרות זמן רב לישעיה:

אמנם המחלקה השלישית נ"כ מחובדת מענינים מתחלפי המכוון: ייעודים, תוכחות, תפלה, וידוי, ובשורות, יש מן הפרשיות שנופלים על זמן שלפני חרבן הבית, כמו פרשה ס"ו, ויש מהם על גאולת בבל, ויש מהן על זמן הגלות כמו הקנה (שם ס"ב ע"ו) הבט משמים וראה וגו' עד סוף פרשה ס"ד. ויש רוצים לפתור ענינים בו רומזים על לרות האומה בימי אנטיוכוס אפיפנוס, ובגבדת החשמונאים שאח"כ. והכלל שאין לעמוד מהכונות הנבואות האלה מלך תעבודות הכוונות שבהם, להגביל בהם זמן מיוחד שיתישבו בו:

ד) סגנון המליצות וסדור המאמרים.

דבר מסכם הוא כי יש יתרון למליצות הספר הזה, ביתר שאת ויתר עז על כל ספרי הנביאים האמים אחריו, ועדותו נאמנה מאד אשר מעיד בעצמו (ישעיה נ' ד') יי נתן לי לשון למודים וגו'. ואף שאמרתי במה שקדם, כי מליצות החלק האחרון נבדלת מהחלק הקודם, זה אמנם בענין ובזמן ובסגנון. אבל מה שמתיחס לשלמות המליצה הלא הטוב שבהם, שבהיהם נשגבים נעימים ועדנים. כי אינם מלאים דברי ריבות והזכרת עונות כהושע ויחזקאל, ולא דברי עצב ויגון וילללה כדברי ירמיה. כי מעט דברי תוכחה שבהם בעלים ברוני היעודים והשירים, אשר ירון ויכלח הנביא בגאון מלהלות, כלם משמחי לב ומשיבת נפש:

אך שניים דברים יש אשר המעיין יסיש לבו עליהם: א) מדוע לא סודרו נבואות הספר הזה על סדר קדימה ואיחור בזמן והראיות על זה התבאר במה שקדם, כי גם פרשה הראשונה אינה התחלת הספר ולא הקודמת בזמן, ולא בפרשיות שלמות לבד יקרה העדר הסדר, כי גם פרשה אחת מרכבת לפעמים משנים ושלשה ענינים אין ביניהם חבור והמשך, כי מאמר הנה יסכיל עבדי וגו' (ישעיה נ"ב, י"ג) אין לו חבור ולא דבקות כלל אל מה שקדם לו. ב) זולת מה שהוכחתי בהם שקדם, כי החלק האחרון מן הספר נראה שהוא מן נביא אחר מאוחר זמן רב לישעיה הלא גם בכל חלק וחלק בפרט, מעורבים בו ענינים יקרה מאד ליחס אותם לישעיה הנביא ר"מ אמר: (ישעיה ז') בעוד שש וחמש שנים יתת אפרים מעם, והנה גלות אפרים ועשרת השבטי' אשר הנביא רומז עליו היה בשנת ו' ליחזקיהו, ומזמן שעמד בו אפרים ועשרת השבטי' אשר הנביא רומז עליו היה בשנת ו' ליחזקהו, ומזמן שעמד בו הנביא ובאה הנבואה הזאת, לו יהי משנת ט' לאחז ועד גלות השבטים לא תמצא יותר מל"ח שנים, ומה שנתחקו המפורשים ליחס כוונת החשבון הזה תמצא בספריהם. וכן האמר (שם ט"ז) ועתה דבר יי לאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב, והנה לא הגיע יעוד הפורענות הזה לגאת אל הפועל כי אם בזמן קרוב לחרבן הבית, ע"י נבוכדנאצר ולכן תמצא גם ירמיה נבא על מפלת מואב:

הנה אין לנו דרך אחד להסקיר דעתנו על הזרות האלה בלתי אם נחפשה ונחקרה, המחויב הוא שיהיה הנביא בעצמו הכותב והמסדר ספרו, ושכל הנבואות הבאות בו לו תהיינה ואם לא? ונפן ראשונה אל חכמי התלמוד ונראה מה דעתם בזה אמרו (בב"ב י"ד) יחזקיהו וסיעתו כתבו ישעיה ות"ע וכו'. וכאשר יאמרו פלני כתב ספר זולתו אין כוונתם שהוא הכותב הספר מלה במלה, מבלי היות לפניו העתק

מבוא

מבוף שאומר, כי הוא דבר נמנע בעצמו, כי אוך ידע זה לכוין המלות והכוונה מה שדבר זולתו קודם לו זמן רב. אבל המובן מדבריהם ההעתק והסדור, שמצאו נבואות הנביא מפוזרות באומה זעד שם זעד שם, וקבצו אותם אחת לאחת ויחברו אותם לחבור אחד, ובאופן הזה העבד הסדור בקדימה ואיחור בזמן איננה זרות כ"כ, והעבד הסדור הזה תמצא ג"כ בשאר ספרים אשר בעליהם לא סדרו ספרם בעצמם, כמו שיבוא עוד בירמיה וביחזקאל הנה זכינו להבינא דאיה מתלמוד הב"ל כי הספר על הסדור אשר הוא בידינו איננו מסורד מיסעיה בעצמו, ואף כי המאמר של שמעון בן עזאי בשם מגלת יוחסין שהבאתי לעיל נראה שותר למאמר הזה שבב"ב, כי אלו חי ישעיה עד מנשה, איכה יצוייר שחזקיה וסיעתו יכתבו ספר הנביא בחייו? למה לא הוחילו אולי יסדר הנביא בעצמו את ספרו? ואולי עוד מלין לאלוה עליו, כי המאמר הזה ביאמות דבר יחיד ובטלים מפני המאמר אשר בב"ב שהוא דברי רבים. או כי נקבל דעת רש"י (בב"ב שם) אשר בקש לפשר בין ג' מאמרים האלה שלא יהיה ביניהם סתירה, ואמר כי חזקיהו וסיעתו, הכוונה על הדורות שאחרי יחזקיה, הנה אז יותר ידוח לנו בהתרת השאלה הזאת, כי כל מה שירחקו מסדרי הספר מזמן עליות הנביא, יהיה העבד הסדור בדבריו יותר ליפשר הסדמנות:

ועם קיום הנאה הזאת, גם הזרות הזניה חדלה להיות זרות כ"כ כי כבר יתכן שמסדרי הספר שהיו זמן רב אחרי הנביא, או המסדרים הכוללים שסדרו כ"ד ספרי קדש מאנשי כנ"ג מצאו נבואות קטנות בלי הזכרת שם אומר, וספחו אותם אל הספר הכולל הזה וגם לסברא הזאת מצאתי במדרש ובתלמוד דעות מסכימות לה, אמרו (ויקרא רבה) על פסוק (ישעיה ח' י"ט): והיה כי יאמרו אליכם בביכם וגו' אמר רבי שמון, באדי אביו של הושע נבא שני נבואות האלה ולא היה בשם כדי ספר ונטפלו ביושעי' ע"כ, ובתלמוד (מכות כ"ב) אמרו על פסוק (שם ח', ב') ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו כי מה ענין אוריה אצל זכריה, אוריה במקדש הראשון וזכריה במקדש שני כו' אלא נבואת אוריה עדות לנבואת זכריה, כשם שנתקיימו נבואת אוריה, (שנבא פורענות) כן תתקיים נבואת זכריה (בשנת שתים לדריוש, שנבא נחמות), והמקלת הקש על השאר:

וכאשר התרו הראשונים והרשו לומר כי נספחו אלה הנבואות אל הספר מנביא אחר, למה שהיו קטנות ולא היו בכדי ספר, כן יהיה לנו רשות לומר על נבואות אחרות מלבד אלה שזכרו, שהיו לנביא אחר מאוחר ונטפלו אל הספר הזה, ויסורו מעלינו הספקות שזכרתי. ועם זה נשלם מה שהעדתי לשים מבוא לספר הזה:

יום ה' י"ד אדר תק"סטל

ספר

ישעיה

ישעיה א

א (א) חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר
חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם
בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי
יְהוּדָה: (ב) שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אָרֶץ

*הפטרת ואלה הדברים

תולדות אהרן חזון ישעיה סחיים ח' ס. סוע סח' י'. נתרח ח', ט"ו: שמעו שמים עקידה סער ס"נ:

א (א) ווייזאגונגען ישעיהו'ס, דעם זאָהנעס אמוץ, דיא איהם אָפּגעגנבארט וואורדען איבער יהודה אונד ירושלים, אין דען טאָגען עזיהו'ס, יותם'ס, אחז, יחזקיהו'ס, דער קאָנינגע פֿאָן יהודה. (ב) האָרט, איהר היממעל, מערק' אויף, אָ ערדע, דען דער הערר רעדעט! קינדער האב' איך ערצאָגען אונד עמפאָר

רש"י

א (א) חזון ישעהו בן אמוץ וגו'. אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמון ואמלי' מלך יהודה אחים היו: אשר חזה על יהודה וירושלים. והלא על כמה חזון הזה. וכן שנינו בברייתא דמכילת' בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר ולא נקרא הס' על שם ומאוחר בסדר והבדיים מוכיחי' שהרי ביום הדעת יום שנגלתה עוזיה נאמר ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו (לקמן ו') ואומר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואתה זו נאמרה אח"כ ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלים כשם שאמר משא על כל אומה ואומה משא אומה פלו' אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלים ולפי שהם תוכחות קוצי קרשים חזון שהוא קשה מעשר' לשונו' שנקראת נבואה כמו שאמר בשלשה' דבה ודאים לדבר חזות קשה הוגד לי (לקמן כ"א): בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה. ד' מלכים הללו קפה בימיו ביום שנגלתה עוזיהו שרתה שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר שגלו עשרת השבטים כת"י): (ב) שמעו שמים והאזינו ארץ. משה אמר האזינו שמים ותשמע הארץ (דברים ל"ב) למה שינה ישעיה את הלשון שהי רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפ' האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים בחיים ומעידים ונמלאו דבריהם מכוונים עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אלו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרי' כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמר העדותי

באור

א (א) חזון, נדרש עם נבואה, וכן תרגום הכשרי נבואת ישעיה דאיתגלי. בימי עזיהו, אינה חדשים לפני מותו, כי! בשנת מות המלך הזה התחילה נבואת ישעיהו, (למעה פרשה ו'), ואלה במבוא הספר: (ב) כי ה' דבר, אחר שהשם הוא המדבר, שמעו דברו. בנים, נמשלו ישראל לבנים שאין בה לשם, והאב גדלם ורוממם ומעלמם על בני גילם. (כן נתרח). והרד"ק פי' גדלתי אותם ורוממתים על כל עם. פשעו בי, עזבו אותי והלכו אחרי אלהים אחרים. וכן פי' הראבע" שילאו מתחת רשותי, והרד"ק פי' מרדו בי במרד ובמעל:

כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי
וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי: (ג) יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ
וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע
עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן: (ד) הוֹי גּוֹי חֹטֵא
עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים
מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־

ת"א ידע שור קונהו מכות ג', כ"ב. עקידה סער פ"ו: הוי עקידה סס: בנים משחיתים קדושין ח', ג"ז:

נעבראכט, אונד זיא פֿיעלען אב פֿאָן מיר. (ג) דער אָכס קעננט זיינען בעזיטצער, אונד דער עזעל דיא קריפּפּע זיינעס העררן; ישראל קעננט (איהן) ניכט, מיין פֿאָלק מערקט ניכט דארויף. (ד) וועהע, דער זינדיגען נאציאָן, דעם שולדבעלאסטעטען פֿאָלקע, דער ברוט פֿאָן באָזעוויכטערן, דען פֿערדערבטען קינדערן! דען העררן פֿערליעסען זיא, שמעהעטען דען הייליגען ישראל'ס, צו-

רש"י

בכס היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלף את הדבר נמלאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה: כי י"י דבר. (שתהיו עדים בדבר כשהתרתי בם בימי משה לכן באו ושמעו שאני מתוכח עמם שעברו על התלאה אני לא סלחתי בהם אלא בדלתים ורוממתים והם פשעו בי). ס"א שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה (שם) במכילתא: (ג) קונהו. מתקנו בחריסה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטוס אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישקהו לא נתפקח לידע בשור בשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קצת חוקותי והם עזבוני כדמפורש (ביחזקאל כ' ל"ט) ואומר איש את בנותיו וגו' ואף לאחר שהולאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (שם"ח). ד"א ידע שור קונהו מכיר השור קונהו להיות מורהו עליו לא שינה מה שנזרתי עליו לומר איני חודש היום וחמור לא אמר לבעליו אינו טוען היום ומה אלו שנבראו לשמש ואינם לא לקיבול שכר אם יזנו ולא לשלום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שנזרתי עליהם וישראל שאם אינם זוכים מקבלים פורענות: לא ידע. לא אבו לידע וידעו ולשו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן: (ד) הוי. כל הוי שנמקבלא לשון קובל וקינה כאדם הבנח מלבו ומועק אהם אלא שיש מהם מועטין שהם ל' לעקת קדילת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ לפון (זכריה ב') ותרגומו אבלו לשון הכרזה: הוי. יש לזעוק על גוי קדוש הנהפך לחיות גוי חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך לחיות עם כבוד עון: עם כבד עון. כבדות עון. כבד אדם שהוא

באור

(ג) ידע שור, השור והחמור הם בהמות כועדים, ובכל זאת יכירו מי שייעיב להם תמיד, והם הבעליה, הבנים לביתם ולמקום מאכלם, כשבאים ממלאכתם, וישראל שהם עמי, שקניתים מבית עבדים, הם לא ידעו כי אני המעיב להם, ובאופן זה הוכיחם ירמיהו (שם ח' ו') גם חסידה בשמים ידעה מועדיה וגו' ועמי לא ידעו את משפט ה'. אבוס, שם בפלוס אֶשׁוּן, אחד בכפרד ובכפמך. והוא מקום מאכל הבהמות (רד"ק). לא ידע,

במובן קונהו או בעליו. התבונן, לדעת הראב"ע הוא כפל לשון של לא ידע, ר"ל לא יכירוני, וכן מפורנס ורש"י פי' לא נתן לב להתבונן (חיבינדלענגט ניכט דענקט ניכט נאך): (ד) מרעים, ביאורי הפעיל מן רוע, והוא תואר אל זרע, ר"ל זרע שהם מרעים, ובניהם המשחיתים דרכיהם. נזרו, הכנה כפי' הסני של הרד"ק, שהוא בנפעל מן נזר, לשון רחוק, בפלס קנונו אחור ומענינו: (ה) על מה, מתורגם לפי פירוש אחד בתוספת באור של מכלל יופי ח"ל: ויש מפרשים על מה תוכו, על איזה אבר תלקו, אם תוקיפו קרה כי כבר בעונותיכם לקיתם בכלם. עד שלא יעלה בכם אבר בריא שתלקו בו ולפי זה אלא מה מוסב על המקום, ר"ל באיזה מקום תוכו עוד כי תוקיפו קרה, ובאמת הוקיפו קרה. ואם נפרש על מה בפשוטו, ר"ל למה תוכו עוד,

קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזָרוּ אָחוֹר: (ה) עַל־
מֶה תֻּכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ
לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דָּוָי: (ו) מִכַּף רֶגֶל
וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה
וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא
רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן: (ז) אַרְצְכֶם שְׁמָמָה
עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם
זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת

ריקנעוויעכען זינד זיא.
(ה) וואהין זאָללט איהר
נאָך געשלאגען ווער־
דען, דא איהר אבפאלל
מעהרט? דאז גאנצע
הויפט איזט קראנק,
אונד דאז הערץ זיעך.
(ו) פאָן דער פוס זאָהלע
ביז צום הויפט איזט
ניכטס געזונדעס דאר־
אן, וואונדען, שטריע־
מען אונד אייטערביי־
לען, ניכט אויסגע־
דריקט, אונד ניכט פער־
בונדען, אונד ניכט מיט
אָל ערווייכט. (ז) אייער
לאנד איזט וויסט, איירע שטעדטע זינד מיט פייער פערבראננט; איירען אקער פערצעהרען
פיינדע פאָר איירען אויגען אונד וויסט איזט ער, אלס פאָן פיינדען פערהעערט. (ח) אונד

רש"י

כגד פיסג"ט בלע"ז כגד סס דגר של כגדות פיסגטומ"ל בלע"ז ודבוק עם תגת עון: זרע מרעים. והם היו זרע גרך ה'. בניס היו להג"ה ונהפכו למשחיתים. נאלו. הרגיזו: נזירו לאחור. אין נזירה בכל מקום אלא לשון פריסות וכה"ל וינזרו מקדשי בני ישראל (ויקרא כ"ג) נזיר אחיו (בראשית מ"ט) אף כאן נזירו נסובו לאחוריהם מאלל המקום: (ה) על מה תכו וכו' אדם שלג' וחוזר על סרחונו חבדו מוכיחו ואומר לו על זה לקית ואיך נותן לב לומר על סורחן זה לקיתי לא אטוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחר המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו: (ו) מתום. לשון תמימות שלם מאין מכאוב: פצע. מכת חבר: חבורה. לשון חבלה: מכה טריה. תירגם יונתן מרסשא. כתותה ומרוסס: טריה. דמכילייד"ל בלע"ז. ובלשון גמרא יש טרייה לריסיה. מנחם פי' ל' לחות כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת מייסט"ל בלע"ז: לא זורו. הנגעים האלה לא זורו ע"י רופאים אבקי סממני תהבושת לשון יזורה על נוהר גפרית (איוב י"ח). ומנחם פי' לשון רפואה כמו אין דן דיכך למזור (ירמי' ל'): ולא חובשו. ל' רפואה: ולא רוככה בשמן. לא רככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחביש נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל גם לשון רגים לא זורו הנגעים ולא חובשו. ויונתן סתר כל המקרא בלשון דומא על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון. ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנים ועד גדולים אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשעים ועונות וחטאים לא זורו וגו' כלומר לא נתרפאו לטוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפילו לד הרהור תשובה אין בלבם: (ז) לנגדיכם זרים אוכלים אותה. לעיניכם יאכלוהו אויביכם ושממה מכם

באור

כי תוקיפי קרה, יהיה תרגומו (ווארום וואָלט איהר נאָך געשלאגען זיין, דאס איהר אבפאלל מעהרט? יעדעס הויפט חו. ז. וו.): (ו) מתם, מן תמם, כפלם ניעוח מן עזז, ולא בשום שלא בקמיכות, ומינו: אין שלמות בבשרו, כי כלו נגוע, ותחסר מלת רק, ר"ל אין בו מתום. רק פצע וחבורה (ומדברי רד"ק). זרו, מגין מעניכם, ונאמר על הרפואה כן, כפי שהרפואה תבא ע"י הזרת המכה, והוא עבר מבגין הקל לדעת רד"ק לנזרת פעול בפלם מה שבו, ויהיה פועל עומד, ואף על פי שחבירו יולאים (כן מלך). ר"ל ויזר אם הגזה (שופטים ו'), ותשכח כי רגל מזרה (איוב ל"ט), ענינם ג"כ לשון אחיעה, והם פעלים יולאים. ולדעת האומר שהוא כפועל מן זרה, לשון עזור שממני תחבושם, העיקר חסר מן הספר. טריה, ליחה ורטובה תמיד נובעת (רש"י), וכן מתורגם. ואחריס תרגומו (אונד פריסע סולעגע). רככה, הרלוי רכוה,

זָרִים: (ח) וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה
בְכָרֶם כְּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה:
(ט) לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ
שָׂרִיד כִּמְעָט כְּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה
דָּמִינוּ: (י) שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי
סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה:
(יא) לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה
שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים

ת"א כמעט כסדום נזכות נ', י"ט, ס', כתונות ח', ח': שמעו דבר ה' נזכות סס. כתונות סס: למה לי רוב נזכות ס', נ"ס. חגיגה ח', ד':

דיא מענגע איירעד אָפפער? שפריכט דער הערר: איך בין זאטט דער בראנדאָעפער פאָן ווידדערן אונד דעם פעטטעם דעם מאסטפיעהעם; דאז בלוט פאָן שטיערען, לעמ־

רש"י

כנה לה הנהפכת לזדים והיא שממה מגעליה כך תרגום יונתן: (ח) ונותרה בת ציון. דיק נית מיוסגים כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם שעשאה נוצר ובעת יבלר הכרם מני ח סכתו והולך. בתר דקטפוהי לאחר שגלרה אותה: כמלונה במקשה. כאשר תעזוב המלון' שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קטוחין שלה ומשתלקט מניחה והולך. זו שבכרם קדוי סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקיטוחין קטין הם ואין לילא מן העופות ואין לריך לשומרה ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות כערסל מכתותא כמשכב המלונה. במקשה. במקשיא בתר דאבעיוהי לאחר שלק טוהו והוא לשון המשנה שלש אבעיות ביום: כעיר נצורה. כעיר שלו עליה ועוטים סבבות שביב לה להסתתר שם החיילות וכשמסתלקים מעליה מניחין אותם והולכין כל זה ת"י: (ט) לולי וגו' הותיר לנו שריד. מאליו ובדחמו ולא בלקדותינו: כמעט כסדום היינו. כולנו כליס: (י) קציני סדום. שדיס שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: (יא) (שבעתי עולות אליס כמו מן ישבעך ויבאלך) (משלי כ"ה): מריאים.

באור

לו שהוא מוקב על מכה עריה, רלה לומר שהיא מלאה ליחות רעות. וצריך לרככה במשיחה: (ז) ושממה, מוקב על אדמתכם. כמהפכת, הכ"ף הראשונה לינה לדמיון, רק לאמת, כי באמת הפכוה זרים וכן מתורגם. ח"ל הרד"ק: ויש מפרשים (הראב"ע) זרים כמו זרם מער, ר"ל המקום שטעם לוחו המער הסוקף, ורלוי לתרגם (ווילד וואסערפלוטה פערהעערט): (ח) ונותרה, כי רוב ערי יהודה היו חרבות, וכימי חזקיהו כל הערים הבלורות תפסן מלך אשור, והנה נותרה ירושלים לבדה כמו הסוכה שהיא בכרם, וכמו המלונה שהוא בשדה הקטוחים שאין מציותיה בים וסוכה הראב"ע (רד"ק), ונראה יותר פירש"י לפי תרגום הכשדי. כעיר נצורה, כקרם א דליירין עלה (הכשדי). ומלת נצורה לו שהוא כבפעל מן צור, כמו ונרת עליה, ורלוי הוי"ר בחולם, לו מן נצר, כמו (ירמיה ד'), נצרים באים (בעלאגערער), והמשיל בת ציון אל עיר הבלה במלון, והיא נמחרת בודדה ומובדלת, כי בימה וכין החוריב לא נמלא איש אחד. ואחריס תרגומו (אום חיינע גערעטעטע סטאדט) ומן נצר לשון שמירה (בעוואכען), והרד"ק והראב"ע פירשו: כעיר החרבה מאנשיה. והוא בלי יקוד: (ט) שריד כמעט, מלת כמעט מוסבת על מלת שריד, ולכן היא מופסקת באתנח: (י) קציני סדם, לפי שאמר למעלה,

וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא
חָפָצְתִּי: (יג) כִּי תָּבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי
מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי:
(יג) לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא
קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת
קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה:
(יד) חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי
הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא:
(טו) וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי
מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ

מערן אונד באָקען בענעהר' איך ניכט. (יג) ווען איהר קאָממט פאָר מיר צו ערשיינען, ווער פערלאנגט דאז פאָן אייך. דאס איהר מיינע פאָרהאָפע צערטרעטעט? (יג) ברינגט ניכט מעהר (אייער) פאלשעס שפייזעאָפפער! איין גרייעל איזט מיר (אייער) רויכווערק; נייאמאָנד, רוהעטאג, צוזאממענבערופונג, ניין, איך ערטראגע ניכט פרעפעל אונד פעסטפערזאממלונג. (יד) איירע נייאמאָנדע אונד איירע פעסטע האסט מיין גייסט; זיא זינד מיר צור לאסט, מידע בין איך, עס צו ערטראגען. (טו) ברייטעט איהר איירע הענדע אויס, פערהילל' איך מיינע אויגען פאָר אייך; ווען איהר אויך פיעל בעטעט, הער' איך ניכט; איירע הענדע זינד פאָלל בלוט.

ת"א כי תבואו וגו' חגיגה ח', ד': חדשיכם ומועדיכם סנה כ"ג. קמ"ס. מנלה ד', ג"ח: ובפרשכם כפיכם ברכות ה', ג"ב: ידיכם דמים סס. נדה ב' י"ב:

רש"י

בהמות לאן פטומות: לא חפצתי. אחר שאתם עובדים על תורתי זבח דשעים תועבה: (יב) מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי. לרמוס את חצרי שאין לבבכם שלם עמי: (יג) לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתרה אני בכם לא תביאו לי מנחת שוא שלכם שהעבן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת רוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגומר. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפים לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכם הטוטה לעבודת כוכבים ומזלות והעצרה עמו שאין שני הדברים האלו ראויין יחד לקרוא עצרה ליאסף לפני והאון שבלבבכם לעבודת כוכבים ומזלות ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם: (טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שידכם דמים מלאו.

באור

כבדם הייתי, כיצד עתה קליני יהודה בשם קליני קדוש, וכמו שכתב הרד"ק שעשו מעשה ועמורה, כי עשקו העניים והנו המשפט: (יא) מריאים, בהמות מפוטמות, וגם לרוב מחובר עם שור, ואולי הם עגלים מפוטמים (מאסטקיבער): (יב) לראות לְהֵרָאוֹת פני, במקום להראות את פני, כמו שלם פעמים בשם ירמה

כל זכורך את פני ה' אלהיך, ובמלילה בשמעה מלת את. רמס, ע"ד בזיון, מי בקש זאת מאתכם שתבעטו חצרי? ומלת מידכם היא מסגולת הלשון, וכן בשאר מקומות במקרא: (יג) לא תוסיפו, אם עשיתם עד עתה, לא תביאו עוד מכאן ואילך, כי תביאו ממה לפני, ואין לבבכם אלי, זאת היא מנחת שוא (רד"ק). קטרת. הסמים הסרפים, ולא בא רק במקום אחר על ענין קרבן בכלל, (תהלים ק"ו ע"ו) קטרת אלים. ר"ל הקטרת אשר אתם מקטירים תועבה היא לי. אבל לפי הענינה מוסב קטרת תועבה על מנחת שוא, ר"ל ומנחת אבי את ענן קטרת ומנחתם (אין גרייוליכעם רויכווערק איזט איזט עס איר). קרא מקרא, קריאת הקהל להתקבץ בחדש שבת ומועד. לא אוכל, לא אוכל לסבול האון הנכסף בלבבכם עם הקהל, אשר אתם מתקבצים בביתי. ועצרה, אסיפת עם בחג קבוע להקריבה, או ביום טוב להשובה, כמו קדשו לטוב קראו עצרה (יואל ב'): (טו) ובפרשכם כפיכם, ענין תפלה, כי דרך בני אדם לפרוש כפיהם השמימה, בהתחנגם אל אלהים-

יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ: (טז) רַחֲצוּ הִזַּכּוּ
הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ
הָרֵעַ: (יז) לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט
אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ
אַלְמָנָה: (יח) לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר
יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים
כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע
כַּצֶּמֶר יִהְיוּ: (יט) אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם

ת"א למדו היטב יומא ג"ע. קדושין ג', כ"ב: אשרו חמוץ סנהדרין ג"ס: אם יהיו וגו' שבת ע', ס"ו. יומא ו', ס"ח: כשלג שבת ט', ס"ט: אם תאבו קדושין ג', ס"ח:

(טז) וואשט אייך, ריינינט אייך, שאפפט אייערע בעזען ווערקע מיר אויס דען אוינען, האָרט אויף שלעכט צו האנדעלן! (יז) לערנעט גוטעט טהון, טראכטעט נאך רעכט, העלפט דעם אונטערדריקטען אויף, שאפפט דער וויזע רעכט, פיהרט, דיא זאכע דער וויטווע! (יח) וואָהלאן דען, לאסט אונס רעכטען! שפריכט דער הערר, ווען איירע זינדען וויא שארלאך זינד, זאָללען זיא ווייס זיין, וויא שנעע? ווען זיא ראָטה זינד, וויא קארמעזין זאָללען זיא דער וואָללע גלייכען? (יט) ווען איהר ווילליג זייד אונד

רש"י

דמי דליחה: (טז) רחצו (פתח הוא) לשון ניווי לפי שהיא מגזרת רחץ אבל רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ. רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לבו. י' אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשי"ת וכנגד עשרה מלכיות זכרונות ושופרות: חדלו הרע. חדלו מעשיהם הרעים: הרע. כמו להרע וא"ל לכתוב (מלהרע) שכן לשון המקרא נופל על לשון חדלה וחדל לעשות הפסח (במדבר ט') עד כי חדל לספור (בראשית מ"א מ"ט) כלו' חדלה הספירה חדלה העשייה אף כאן תחדלו הרעה: (יז) למדו. רפי נקוד והוא מגזרת למוד היו למדין להטיב המלמד לעצמו הוא ממשקולת לשון קל לפיכך נווי לשון רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שמעו אבל המלמד לאחרי' הוא ממשקולת ל' כבד המדבים ואם בא לנוות את הרבים הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהש"ן מובלעת ממשקולת לשון כבד ומגזרת אשר לפיכך לשון ניווי לרבים נקוד פתח (כמו אשר דברו ספרו בשרו): אשרו חמוץ. החזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרוהו אי איזה חילי יסר כחך. לשון אחר הדריכהו בנתיב אמת לזכות בשלו לשון בשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג י"א) ואשר בדרך לבך (משלי כ"ג י"ט). חמוץ. גזול ודומה לו מבף מעול ומומץ (תהילים ע"ד ד'): שפטו יתום. פלוני זכאי ופלוני חייב: ריבו אלמנה. השתדלו בריבה להתווכח בעדה שאינה יולאת לחזור אחרי בעלי דינה: (יח) לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב. ואם יהיו חטאיכם כשנים כתומים לפני כאודם שני אלבינם כשלג: יאמר ה'. תמיד הוא

באור

(טז) הזכו, משפטו הזדכו כמו שהתפעל בארמית, לו שהוא בנפעל. ולכן הז"ן דגושה לאחרון מ"ן הבנין: (יז) היטב, להטיב, וכן תרגם הבחדי, אליפו לאוטבא. אשרו, מסורגם לפי פירש"י, ולר"ל הוא כמו ישרו, בחלוף אהו"י. חמוץ, הוא העשוק והגזול, וכן מבף מעול ומומץ (תהלים ע"ח), שפירושו עושק וגחל. (רד"ק). כאלו כתוב חמוץ, ולר"ל חמוץ במקום חומץ, כמו עשוק במקום עֶשֶׁק, ומלת אשרו לי' הנהגה, כמו (למעי

ג') עמי מאשריך מאשרים, ותרגומו (וייטעט דען פרעדזער). ריבו, ר"ל ריבו ריב אלמנה: (יח) ונוכחה, כשפטה יחד וכן יסר נוכח עמו (איוב כ"ג). אם יהיו. בלשון שאלה ומאיסה, הכי אוכל לנחות עונותיכם אם לא תשבו

טוֹב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃ (כ) וְאִם־תְּמָאֲנוּ
וּמְרִיתֶם חֶרֶב תֹּאכֻלוּ כִּי פִי יְהוָה
דִּבֵּר׃ (כא) אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה
נֶאֱמָנָה מְלֵאתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין
בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים׃ (כב) כַּסְפֵךְ הָיָה

ת"א ואם תמאנו סס: חרב תאכלו סס ס"ג: איכה היתה מגלה ג"ח: מלאתי וגו' סנהדרין ג"ח: כספך היה לסיגים בתרגום ח', ט"ו:

בעהארכט, זאָלט איהר דאז מארק דעם לאנ־דעם פערצעהרען. (כ) ווייגערט איהר אייך אבער אונד זייד אונגע־האָרזאם, זאָ ווערדעט איהר דורך דאז שווערט אויפגעריעבען׳ יא, דער מונד דעם הערראהאט׳ס גערעדעט! (כא) וויא איזט צור הורע געוואָר־דען דיא טרייע שטאדט, (זאָנסט) דער גערעכ־טיגקייט פאָלל, דאזרעכט ווייַלטע אין איהר אונד יעטצט מאָרדער! (כב) דיין זילבער איזט

רש"י

אומר לכם כן כמו ע"פ ה' יחנו (במדבר ט' כ'). ד"א לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חלו הדע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד להודיעני עשיתו מה שעליתו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגו'. כתולע. לשון שלודעין בו אדום גדעיניים הם ויש תולעים בכל אחד ואחד: (כ) כי פי ה' דבר. והיכן דבר והבאתי עליכם חרב (ויקרא כ"ו כ"ה): (כא) לזונה. תועה מעל אלהים: קריה. שהיתה נאמנה ומלאה משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחים מלאתי משפט כגון דבתי עם (איכה א'): צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על עצירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום. ד"א שהיו מלינין בה דיני נפשות בשלא היו מולאין לו זכות ביום הראשון לא היו בודקין את דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין. ומצינו בפסיקתא ר' מנחם בר אושעיה אמר תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים בעניין מלאתי בנימטריא ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה: (כב) כספך היה לסיגים. שהיו עושין מעות נחושת ומצפין אותן בכסף להונות בהם: שבאך מהול במים. משקין שלכם מעורבים במים כדאיתא בפסיקתא מהול מעורב ואין לו דמיון במקדש. ומדבר אבדה פותר לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ג' ג') מעורבב: (כג) סוררים. סרים מן הדרך היישרה. ורודף שלמוניים. תשלומין תירגם יונתן אומרין בגד לחברים עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך היישרה שופט שהיה בולן והנגזל לועק עליו בפני שופט אחר זה אומר

באור

אלי? היתכן שיעברו העאיכם מנגד עיני ולבעם האדום כאודם שניס. ותולעת יתהפך ויהיה לבן כשלג וכלמר? ורחוי להיות הכשלג, הכלמר, וחסירה ה"א המתה במלילה, כי הוא מוכן מעלמו. והמעתיק איבעוים היה הראשון שהעתיק המאמר הזה בלשון שאלה, כי בלא זה מלא ומוכחה היא בלי הכנה. כתולעה, הוא שם רמש. ויקרא בלשון ערבי (קערמען), ומדה הרמש הזה נעשה לבע אדום הנקרא בל"א (קארמעזין): (כ) תאכלו, לא תהיו אוכלים, כי אם אכולים בחרב, בלשון נופל על לשון, וכא כפועל לחזק הרב, כמו בחרב, וכן במעלה פרופות אם באש: (כא) לזונה, האשה הזונה מעל בעלה היא בוגדת. מלאתי, היו"ד נוספת; והרחוי מלאת משפט, והוא בסמיכות. ועתה, ילינו בה מרצחים: (כב) כספך, עשוי מעבעות מחופות מסיגים

נחשת ובדיל, ומחופות בכסף להטעות בני אדם, וכן קוני יין חשבו שקנו חי ונקי, והוא מעורב במים (מדברי רד"ק). שבאך, יין ע"ד מלילה. ולדעת בן מנך דרך בזיון הוא לפי שהשכור יקרא קובא, ונקרא על שם זה היין. מהול, מעורב, ואין לו רע במקרא. ואדני אחי הביא לו חבר מהערבי אל מהל (רד"ק). שריך סוררים, לשון נופל על לשון, וכן (הושע ט') כל שריה סוררים, ועניינו שסרו מן הדרך הטוב. והכשדי תרגם: רבריבך מרדין (דיינע פאָרגעזעלטטען זינד ווידערזעטזליך). וחברי גנבים, הגנבים חולקים עמהם, לפיכך לא יסרו אותם, ולא יתנעוש מלגנוב (רד"ק). כלו, דרך כלל על הסרים כי כלם בדרך אחד, לפיכך

לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃ (כג) שָׂרַיִךְ
סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד
וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ
וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃
(כד) לָכֵן נְאֻם הָאֲדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת
אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי
וְאִנָּקְמָה מֵאֹיְבָי׃ (כה) וְאָשִׁיבָה יָדִי
עָלַיִךְ וְאָצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה
כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ (כו) וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ
כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־

ת"א ואשיבה ידי שבת כ', קכ"ט. מגלה ג', י"ז. סנהדרין י"ח, ג"ח: ואצרף כבר סנהדרין י"ז: ואשיבה שפטיך שבת קכ"ט. מגלה ג', י"ז. סנהדרין י"ח, ג"ח:

שלאקען געוואָרדען, דיין ווייין מיט וואססער פערפעלשט. (כג) דיי־נע פירשטען זינד אב־טרינינע אונד דיעבס־נעגאָסען; אללעס ליעבט בעשטעכונג, יאגד נאך לאָהן; דער וואיזע שאפפען זיא ניכט רעכט. אונד דער וויטווע שטרייטזאכע. קאָממט ניכט פאָר זיא. (כד) דארום שפריכט דער הערר, דער נאָטט דער הערשארען, דער שטארקע ישראל׳ס: וועהע! איך ווילל מיר געגונטהונונג פער־שאפפען פאָן מיינעם ווידערזאכערן, ראכע נעהמען מיינען פיינ־דען. (כה) איך ווילל מיינע האנד נענען דיך ווענדען, אונד ריין אוס שמעלצען דיינע שלאקען, אונד וועגשאפ־פען אלל׳ דיינע אונעדלען מעטאללע. (כו) איך וויל דיר ווידער ריכטער געבען, וויא

רש"י

לו לדקני היום ואני אחלם במולך כסילעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות: וריב אלמנה לא יבא אליהם. האלמנה בא לצעוק והיתום יולא וזו פוגעת בו ושאלתו מה הועלת בלעקתך לפני השופט והוא אומר כל היום הזה יגעתי לו במלאכה וסופו לא הועלתי וזו מוזדת לאחוריה ואומלת ומה זה שהוא אים לא הועיל אני לא כ"ש הוי יתום לא יצפנו ריב אלמנה לא יבוא אליהם כלל: (כד) נאם האדון. שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארלכם ולנטוע בה אחרים: אביר ישראל. תקפו של ישראל: הוי. לשון הזמנה והכזהה ודומה לו הוי ונוסו מארץ לפון (זכריה ב' י') ידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם: (כה) ואשיבה ידי עליך. מכה אחר מכה עד כלות הפושעים: כבר. לשון בוריות ספו"ן בלע"ז ולשונו לשון נקיון כמו ובר לבב (תהלים כ"ד) ע"ש שהוא מנקה הבגד מכתמיו. סיגיך. האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תעבודת נחשת בכסף קרוי סיג לף כאן תעבודות רשעים עם הכשדים אני אכלה הפושעים שהם הסיג: כל בדיליך. בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שביניך. בדיל אשטיים בלע"ז: (כו) כבראשונה. אעמיד לכם שופטים כשרים: עיר הצדק. כבתחלה לדק ילין בה:

באור

אמר כלו בלשון יחיד (הכ"ל), ועשה שלמומים השלומים: (כד) אנחם, לקיחת הנקמה היא מנוחה ונחמה לרוח מר נפש אשר יחם לבבו להתנקם מן הצר המורר אותו. וכן (ביחזקאל ה') והניחותי חמתי בם והנחמתי: (כה) כבר, כמו בוריות ואלו כָּבַּר (וויא איט זויגענזאלן ד. ה. חויך דאס דיינסטע), והעשה כמו שהבוריות מוציא כל כתם, כן אוציא אני סיגיך ובדיליך, וראיה הכאור על בוריות (ירמיה ג' כ"ב). בדיליך, כי הבדיל המעורב בכסף עד שיבקוהו ממנו, ואמר בלשון רבים בדיליך על כל התערובות המעורבות בו (לין

כֵּן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃
(כז) צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ
בִּצְדָקָה׃ * (כח) וְשֶׁבֶר פְּשָׁעִים וְחַטָּאִים
יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ׃ (כט) כִּי יֵבֹשׁוּ
מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ
מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם׃ (ל) כִּי תִהְיוּ
כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־
מַיִם אֵין לָהּ׃ (לא) וְהָיָה הַחָסֹן לִנְעֹרֶת

*ע"כ

צופאָר, אונד רעטהע, וויא אים אנפאנג. דאן ווירסט דוא ווידער נענאנגט; שטאדט דער נערעכטינקייט, טרייע שטאדט. (כז) ציון ווירד דורך רעכט בעפרייעט ווערדען, אונד דיא דארין זיך בעקעהרענדען דורך נערכטינקייט. (כח) אונגליק אבער טריפפט דיא אבטרינניגען אונד זינדער אינסנעזאממט; אונד דיא דען הערען פערלאססען, נעהען צו גרונדע. (כט) דען צו שאנדען ווערדען זיא איבער דיא טערעבינטהען, דיא איירע לוסט זינד; אונד איהר ערראָטהעט איבער דיא נערטען, דיא איהר פאָרציגליך ליעבט (ל) דען איהר ווערדעט זיין וויא איין טערעבינטהע, דערען בלעטטער וועלקען, אונד וויא איין נארטען, וואָרין קיין וואססער איזט. (לא) דער שוטצנאָטט ווירד דאז ווערק זיין, אונד זיין פערפערטינער דער פונקע, ביידע

ת"א ציון במשפט תפדה. סנהדרין סט:

רש"י

(כז) במשפט תפדה. ע"י שיהיה בה עושה משפט: תפדה. מעונותיה: ושביה. עושיה תשובה שבתוכה: (צדקה. גמלדיקיס עלמס במשפט וצדקה שבתוכה): (כח) ושבר. פושעים. וגו' שבכולן הוכיחן למעלה. והם פשעו בי. גוי חוטא. עזבו את ה': פושעים. מורדים ומינין לעובדי כוכבים ומזלות: וחטאים אלו עבריינים העובדים על שאר איסורין: (כט) מאילים. ל' אלה מין אילן שקורין אולמ"א בלע"ז: אשר חמדתם. לעבוד תחתיהם עכו"ם כענין שנא' תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב גלה (יהושע ד'): מהגנות. שם היו עובדים עכו"ם כמה דאת אמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (ישעיה ס"ו י"ז): (ל) נובלת עלה. העלה שלה נובלת כמוש פליטיטש"ט בלע"ז בצא עליו שרף או קדח הוא כמוש וליחלוחו אבד וכלה ואין נובל ל' דקבון כמו בלה שאין בו"ן נופלת באותו לשון אלא נובל לשון דבר הנלאה וכלה כמו מגזרת נבל תבל (שמות י"ח) כמו תנבול ומתרגמינן מילאה תילאה: אשר מים אין לה. להשקות זרעים בדבר שחוטאים בו משווה פורענותם: (לא) החסון. התוקף שהיו אוחזים את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון כמו שאמר למעלה וחבדי בנביא יהיה אותו ממון לבעודת שמנעדין מן הפשתן שהוא קל ונוח ליטרף: ופעלו. והעושה אותו תוקף יהיה לנילון אש ונעדו זה בזה:

באור

אָדער בוייאטהייל): (כז) ושביה, עושי תשובה שבתוכה (רש"י). וכן מתורגם. ולר"א השבים מן הגולה והראשון קרוב יותר לפי הענין והכתוב של אחריו: (כח) ושבר פושעים, הסנהדרין אל השבים בצדקה ר"ל אבל על פושעים וחטאים יבוא שבר, והוא מקרא קצר: (ל) כאלה, ובבריס אלים, שוים בעניגם מן אַלָּה אלון ואלונים (אייכען), ורמה הכאור (יהושע כ"ד כ"ו): (לא) החסן, תוקף. כמו חסין יה, והכוונה על הפקילים, אשר היו מבטח ומשגב לעובדיהם הקבלים, ולפי פירש"י יתורגם (דיא געוואלטטהאט ווירד דאז ווערק זיין, אונד דער איז פערחיבט דער פונקע), ולדעתו הוא כמו חָסָן ואחריהם פוחרים להפך: חסן

וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו
וְאֵין מְכַבֶּה׃
ב (א) הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־
אָמוֹץ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃
(ג) וְהָיָה | בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה
הַר בֵּית־יְהוָה בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא
מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם׃
(ב) וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ |
וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי
יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו
כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה
מִירוּשָׁלִָם׃ (ד) וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם

ת"א ונהרו אליו בתרא ח' ד': והלכו עמים רבים ח', פ"ה: כי מציון בתרא ג', כ"ח:

פערברענגען מיט־איינאנדער אונד ניאָ־מאנד לאָשעט.

ב (א) דער אויס־שפרוך, דער אָפּפענ־בארט וואורדע ישעיה, דעם זאָהנע אמוץ, אי־בער יהודה אונד ירושלים. (ג) עס געשיעהט אין דער פאָל־גע דער צייטען, דאס דער בערג דעם הויז־זעס דעם הערען פעסט שטעהט אָבען אן אונ־טער דען בערגען, אונד ערהאבען איבער דיא היגעל, אונד צו איהם שטראָמען אללע פאָל־קער. (ב) עס קאָממען פיעלע נאציאָנען אונד שפרעכען: "אויף, לאסט אונז הינויפציע־הען צום בערגע דעם הערען, צום הויזע דעם נאָטטעס יעקב'ס דאס ער אונז זיינע וועגע לעהרע, אונד וויר וואנדעלן אויף זיינען פפאדען!" דען פאָן ציון נעהט דאז נעזעטץ אויס, אונד דאס וואָרט דעם הערען פאָן ירושלים. (ד) ער ווירד ריכטער זיין אונטער דען פאָלקערן, אונד צורעכטווייזען פיעלע נאציאָנען; דאן שמיעדען זיא איהר

רש"י

לנילוץ. מיסטנגיל"א בלע"ז תירגם יונתן ועובד ידהון ואין זה אחד לשון העבדי שא"כ היה לו לינקד ופעלו חטף קמץ ויהי נבאר לשון פעיל עכשיו נקוד מלאפוס (ר"ל חולם) נבאר לשון פועל: ואין מכבה. תרגום יונתן ולא יהא עליהון חייס:

יב (ב) (באחרית הימים לאחר שיכלו הפוגעים): נכון. מתוקן: נהר אל הר. כל ההרים בחזיונות ההרים: ונשא מגבעות. יגדל גם שנעשה בו מנסי סיני וכרמל ותבור: ונהרו. יתקבצו ימשכו אליו כנהרות: (ג) אל בית אלהי יעקב. לפי שהוא קדוש בית אל לפיכך יקרא על שמו אבל אברהם קראו הר ה' יראה

באור

הוא שם תאר להאיש החזק והאומץ, פעלו בחולם, במקום וּפָעֲלוֹ מן פֹּעֵל, ועניגו המעשה, וכן (ירמיה כ"ב י"ג) וּפֹעֲלוֹ לא יתן לו (אונד זיינען לָהֶן), ורמוי לתרגום (דער געזאלטיגע ווירד דאז ווערג זיין. אונד זיינע טהאט דער פונקע). לנערת, הוא מה שמנערין מן הפשתן:

ב (ב) נכון, לשון חזק ואומץ, כמו נכון כסאך מאז. ונהרו אליו, ירוצו אליו כמי נהר הנובעים והולכים: (ג) ויורנו מדרכיו, ויגלפינגא מאורחן דתקון כדמוהי (הכתרי). והטעם שבכאלי אלהים ילמדו את העמים

וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם
לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־
יִשָּׂא גּוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ
עוֹד מִלְחָמָה: (ה) בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ
וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְהוָה: (ו) כִּי נָטַשְׁתָּה
עַמְּךָ בֵּית יַעֲקֹב כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם
וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים וּבְיַלְדֵי נֵכָרִים
יַשְׂפִּיקוּ: (ז) וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶסֶף וְזָהָב
וְאֵין קֵצֶה לְאֹצְרֹתָיו וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ
סוּסִים וְאֵין קֵצֶה לְמַרְכְּבֹתָיו:

ת"א והוכ"ח וגו' עקדים סער ט"ו:

שווערטער צור פפלונ־
שארען, אונד איהרע
וואורפשפיסע צו ווינ־
צערמעסערן; ניכט
מעהר ערהעבט פאָלק
נעגען פאָלק דאס
שווערט, אונד ניכט
מער לערנען זיא קעמ־
פפען. (ה) הויז יעקב'ס,
אויף! לאסט אונז
וואנדעלן אים ליכטע
דעם העררן. (ו) וואָהל
פערליעסעסט דוא
(הערר) דיין פאָלק,
דאס הויז יעקב'ס, ווייל
זיא פאָלל זינד דעם
מאָרגענלאנדס,
אונד צייכענדייטער,
גלייך דען פהילים־טערן,
אונד מיט דען אוים־
געבורטען דער פרעמ־
דען זיך בעננינטען. (ז) וואָלל איזט זיין לאנד פאָן זילבער אונד גאָלד; אונד קיין ענדע זיי־

רש"י

ילחק קדלו סדם לטוח בסדם: (ד) לאתים. קולטרו"ס בלע"ז: למזמרות. סרפ"ס בלע"ז; סוומרין בסן הכרמים: (ה) בית יעקב וגו'. סאומות יאמרו לסס כן והמקרא הזס סוא מוסב על והלכו עמים רבים וגו'. לכו ונלכה באור ה'. יאמרו לסן כן, וי"ת יימרון דבית יעקב אתו וגו': (ו) כי נטשתה עמך בית יעקב. הנביא מיסב הדיבור אל הבריות ואומר כי עד הנה עוזבת את עמך בסביל עונס. (ד"א הנביא מוכיחן ואמר לסס כן כי נטשת עמך בית יעקב וגו' עוזבת את מעשה הטוב אשר על ידו נהיית לעם אתם בית יעקב): כי מלאו מקדם. נתמלאו בגאותם ממעשי אדמיים היושבים במזרח הסם מכשפים ומשתמשים בסם הטומאה: ובילדי נכרים יספיקו. בועלים את עכו"ם ומתערבים בהם ויולדות להם ילדים נכרים ובהם הם מספיקים תמיד ומתעסקין ומתרפקין ונטרחים בהם לשון פן יסיתך בשפק (איוב ל"ו) דיבטימנ"ט בלע"ז: (ז) ואין קצה. לשון קץ: (ח) ישתחוו

באור

דרכיו. כי מליון המאמר הזה הוא מדברי הנביא, וכן פי' הרד"ק: (ד) ושפט, מוסב על ה' בפסוק הקודם, ודומה לזה למעלה (כ"ח ד' ה') כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע וכו'. וכתתו, ע"י שהוא יספעם ויוכיחם יהיה שלום והקע ביניהם, ויכתתו כלי מלחמתם לעשות מהם כלים לעבודת האדמה, ולא ילמדו עוד קשת ומלחמה. לאתים, וכן למזמרות מתורגם לפי פירש"י: (ה) בית יעקב, התעוררה נפש הנביא מרעיונים הנפגביים, וקרא לבני דורו להתהלך עמו לפני ה' באור החיים. אך פתאום ירד המחה ממרום התפעלותו רוחו, והסתכל מלב עם ישראל בימיו, אשר כבר נטתה אמת הלמתם לבוא, ועל זה אמר: (ו) כי נטשתה, אתה ה' עוזבת את עמך בית יעקב ויפה עשית כי מלאו מכשופי בני קדם, והם ארם, כמו שכתוב ארם מקדם ופלשתים מאחור. ועוננים, בני ישראל הם עוננים כפלשתים, אשר שמעו אל מעוננים וקוסמים. ובילדי נכרים יספיקו, עוזבים תורת ה' ומתעסקים בספרי הכשופים והמזמורים, ומקפיקים בהם, והם אומרים דייגו בחלה הספרים (רד"ק). וגם הראב"ע פי' ילדי נכרים, מה שהולידו הנכרים במחשבתם, ועל פיהם תרגמתי ואחד מן המעפיקים הענתיק (איש החבון חיבערפלום חן זחי־נען דער פרעמדע ד. ה. דחז אחנד איזט פחלוער פרעמדען: (ז) ארצו, הארץ של זה העם שכר ואמר כאשר נתמלאה הארץ כסף והב וקופים,

(ח) וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ אֱלִילִים לְמַעֲשֵׂה
יָדָיו יִשְׁתַּחֲווּ לַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו:
(ט) וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְאַל־תִּשָּׂא
לָהֶם: (י) בּוֹא בַצּוּר וְהִטָּמֵן בֶּעָפָר
מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאֹנוֹ: (יא) עֵינֵי
גַבְהוּת אָדָם שָׁפֵל וְשֵׁח רוּם אֲנָשִׁים
וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא:
(יב) כִּי יוֹם לַיהוָה צְבָאוֹת עַל כָּל־
גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל־נִשָּׂא וְשָׁפֵל:
(יג) וְעַל כָּל־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים
וְהַנִּשָּׂאִים וְעַל כָּל־אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן:
(יד) וְעַל כָּל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל כָּל־

ת"א וגשנב ה' כ"ס ג"ח. סנהדרין י"ח. ל"ג, ל"ו: ועל כל סוטה ח' ס'. סגועת ח' ז':

נער שעטצע: פאָלל
איזט זיין לאנד פאָן
ראָסטען, אונד קיין
ענדע זיינען וואנען.
(ח) אונד פאָלל איזט
זיין לאנד פאָן נאָטצען;
איהרער הענדע ווערק
בעטען זיא אן, וואס
איהרע פינגער פער־
פערטיגט. (ט) אונד
זאָ ווירד דען דער
מענש נעבייגט, אונד
דער מאן נעדעמיטהיגט,
אונד דוא פערגיבסט
איהנען ניכט. (י) פער־
קריעכע דיך אין פעל־
זען, פערבירג דיך אין
דיא ערדע פאָר דעם
גלאנצע זיינער מאיעס־
טעט. (יא) דעם מענ־
שען שטאָלצער בליק
ווירד נעדעמיטהיגט,
אונד נעבייגט דער
מענער האָכמוטה;
ערהאבען איזט דער הערר אליין אן יענעם טאגע. (יב) דען איינען (נעריכטס־) טאג העלט
דער הערר דער העערשארען איבער אללעם שטאָלצע אונד האָהע, איבער אללעם ערהא־
בענע דאס עס ערניעדריג ווירד; (יג) איבער אללע צעדערן דעם לבנון, דיא האָהען אונד
ערהאבענען, אונד איבער אללע אייכען בשן'ס; (יד) איבער אלל דיא האָהען בערגע אונד,

רש"י

כמו משתחויס: (ט) וישח אדם. הקטנים: ושפל איש. הגדולים והגבורים אנשי החיל. ואל תשא להם. הנביא אומר להקב"ה וידעתי כי לא תסלח להם מלהפדע מהם: (י) בוא בצור. לצור אצור לצדוה בנקרת הצורים: והטמן בעפר. ולהטמין בעפר: (יא) עיני גבהות אדם. גסות הרוח וכן כל לשון גובה עיניים שבמקרא כמה דאת אמר גבה עיניים ורחב לבב (תהלים ק"א): (יג) ארזי הלבנון. דוגמא היא על הגבורים: אלוני הבשן. שלטונים כמו שאלונים פחותים מן הארזים: (יד) ועל כל ההרים הרמים. על יושביהם:

באור

עד שאין קוף לאוצרותיו ולמרכבותיו, אז נתמלאה ארצו אלילים, כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט, ואמר, (הושע כ') וכסף הרבתי לה תהב עשו לבעל (ומדברי רד"ק). ואולי רמז הנביא בזה על שלמה, שעליו נאמר אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה, ויהי לשלמה ארבעים אלף אתון סוסים למרכבו: (ט) וישח, בנפעל, ר"ל אל כן יהיה האדם, מוכנע והאיש יספל, תה עונשם מאחד אלהים, כי לא תסלח להם עונם הרב הזה: (י) בוא בצור, דברי הנביא על ישראל, ובא לשון יחיד על רבים, על דרך קטן: (יא) גבהות, עיני בני אדם המתגאים, אשר הגביהו לראות בגאה וגאון. שפל, יספלו. ואמר בלשון עבר במקום עתיד, ובא בלשון יחיד על כל אחד ואחד (רד"ק): (יב) ושפל, יספל, כמו ויספיל (הכ"ל). ר"ל כל גאה רם ונשא יספל, וכן תרגם הכסדי, ויתאכון. והעבים, כי הנביא לא דיבר פה רק מן הדברים הגבוהים החזקים והבלורים. אבל אין כן דעת מניח הטעמים,

הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת: (טו) וְעַל כָּל־מִגְדָּל
גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־חוֹמָה בְּצוּרָה: (טז) וְעַל
כָּל־אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל־שְׁכִיּוֹת
הַחֶמְדָּה: (יז) וְשֹׁחַ גַּבְהוּת הָאָדָם
וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה
לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: (יח) וְהָאֱלִילִים
כָּלִיל יַחֲלֹף: (יט) וּבָאוּ בִּמְעָרוֹת
צֻרִים וּבִמְחִלּוֹת עָפָר מִפְּנֵי פַּחַד
יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ
הָאָרֶץ: (כ) בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ הָאָדָם

אלל דיא ערהאבענען הינעל; (טו) איבער יעדען האָהען טהורם אונד איבער יעדע פעס־טעמויער; (טז) איבער אלע תרשיש־שיפפע1) אונד איבער אללעם, וואס אנצוזעהען איינע לוסט איזט. (יז) נע־ביינט ווירד דער שטאָלץ דער מענשען, אונד נעדעמיטהיגט דער מענער האָכ־מוטה; אונד ערהאבען איזט דער הערר אליין אן יענעם טאגע. (יח) אונד דיא נאָטצען ווער־דען נענצליך דאהין זיין. (יט) מאן פערקריכט זיך אין פעלזענהאָהלען אונד ערדקליפטע פאָר דעם שרעקען דעם הערן אונד דעם גלאנצע זיינער מאיעסטעט, ווען ער זיך ערהעבט, אום דיא ערדע אין שרעקען צו זעטצען. (כ) אן יענעם טאגע ווערפען דיא מענ־

רש"י

(טז) ועל כל אניות. תרגום יונתן ועל כל דיתבין בכיסי ימא בחיי היס סמוכין ומוכאן בחכיות: תרסיס. סס יס סמו תרסיס: סכיות החמדה. פלטרין רלופים במסכית רלפת סיס כמו וחבן מסכית (ויקרא כ"ו) על סס ססוככין בו את הקרקע: (יז) ביום ההוא. הוא יום הדין: (יח) כליל יחלף. כולם יחליף כולם יאבדו: (יט) ובאו. ויסבי האדן במערות לוריס. מחילות הס הס מערות: בקומו. ליום הדין: לערוץ הארץ. לסבור רסעי הארץ: (כ) להשתחות לחפר פרות. ללמי אלהיהס בדמו' חפרפרות מיני סרלים שחופרין הארץ סקורין טלפ"א סולע"ז. ולעטלפים. קלב"א סורי"ן בלע"ז. ויש לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו להשתחות ישליך האדם בחדילין ובנעילין שימלא לפניו כשהולך

באור

שהוא נקד מלא כשא בעעם מערם, ויהיה מלא ושפל שם מופשע (אונד נידערע) וכאלו אמר הכתוב, על כל כשא ועל כל שפל: (טז) אניות תרסיס, ז"ל המתכר ספר מחקרי ארץ: תרסיס, הנכון לדעתי הוא, כי הוא הארץ המודעת לנו כיום בשם טפחוניען, ונקראת הארץ האחת בימי קדם בשם תרסיס ע"ש טארטעסוס, עיר גדולה ורוכלת עמיס, אשר היתה שמה על שפת היס. ויען כי ארץ טפחוניען היא רחוקה במאד מארץ ישראל ומארץ לור ולידון, ולזאת נקראו בימי קדם אניות חזקות ומוכלות, אשר יכון ללכת בהנה עד אפסי היס, בשם אניות תרסיס, אף כי לא מועדו ללכת אל תרסיס וכו'. האמת ג"כ דעת בעזעניוס. שכיות, מן שכה והפעל אינו במקרא כי אם בארמית, ועניגו הבנה והשקפה והסתכלות. ר"ל כל הדברים היקרים אשר היא המדה לראותם. ואולי בא בחבור עם אניות תרסיס, כי בתוכן הכיאו הסוחרים דברים יקרים ונחמדים: (יח) יחלוף, במקום יחליפו, והרד"ק פירוש יבריח, ר"ל האל יבריח אותם. ואינו נראה, כי הפעל הזה הוא בכל מקום עומד בבנין הקל: (יט) ובמחלות, מקומות חלליס, ושרשו חלל. לערץ, להבהיל יושבי הארץ: (כ) לחפור פרות, מלא לחתה, אף שהיא נכתבת בשתי מלות, והראוי לחפרפרות, והוא מן השמות אשר נכפלה בהם ע"ין ולמ"ד הפעל, והם שרלים החופרים הארץ, והכוונה כפי' שני של רש"י: (כא) בנקרות, במערות הלוריס, ונקראו המערות

ד. ה. גרחסע החודעלסטיפפע.

אֶת אֱלִילָיו כַּסְפּוֹ וְאֶת אֱלִילֵי זְהָבוֹ
אֲשֶׁר עָשׂוּ־לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַחְפֹּר פְּרוֹת
וְלָעֲטַלֵּפִים: (כא) לָבוֹא בְּנִקְרוֹת
הַצֻּרִים וּבִסְעִיפֵי הַסְּלָעִים מִפְּנֵי פַּחַד
יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ
הָאָרֶץ: (כב) חִדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם
אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי־בַמֶּה נֶחְשָׁב
הוּא:

ג (א) כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת
מֵסִיר מִירוּשָׁלַם וּמִיהוּדָה מַשְׁעַן
וּמַשְׁעֶנָה כָּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכָל מִשְׁעַן־

ת"א חדלו לכם ברכות ג', י': כי הנה חניגם ג', י"ד: נבור סס:

שען איהרע זילבערנען נאָטצען אונד איהרע נאָלדענענאָטצען, דיא זיא זידמאכטען, זיא אנ־צובעטען, דענמוילווירפ־פען הין, (כא) זיך פער־קריעכענד אין שטיין־שפאלטען אונד פעל־זענקליפטע פאָר דעם שרעקען דעם הערן אונד דעם גלאנצע זיי־נער מאיעסטעט, ווען ער זיך ערהעבט, דיא ערדע אין שרעקען, צו זעטצען. (כב) זאָ זאגט דען אייך לאָס פאָנמענ־שען, אין דערען נאזע איין (פערגענליכער) חויך איזט! דען וואָפיר זינד זיא געאכטעט?

ג (א) דען זיעהע דער הערר, דער נאָטט דער העערשארען

נימט ירושלים אונד יהודה יעדע שטיטצע דעם בראָדעט, יעדע שטיטצע דעם וואססער. (ב) דען העלדען אונד קריעגעסמאן, דען ריכטער פראָפעטען אונד וואהרזאגער אונד

רש"י

לגדוח ולהטמן: (כב) חדלו לכם מן האדם. שלא לשמוע לאותן המתעים אתכם מאחרי ולהשתחוות למעשה ידיו: אשר נשמה באפו. אשר כל חיותו וכחו תלויה בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום יש בו ומחר תצא ממנו וק"ו לדמות חפרפרות שאין בו ממש. ד"א חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן האדם אשר נשמ' באפו הראיתם למה נחשב הוא וקל וחומר לע"ז שאינו כחשב לכלום:

ג (א) מסיר מירושלים וגו'. כולם מפורשים במסכת חגיגה שמנה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ילהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד: (ב) וקוסם. זה מלך שנא' קסם שנא' קסם על שפתי מלך (משלי ט"ו): (ג) ויועץ. יודע לעבד שנים ולקבוע חדשים: וחכם חרשי'. שנשפותם בדברי תורה נעשו הכל כחרשים:

באור

נקרות, לפי שמנקרים בצורים ועושים שם מערות (רד"ק). או שאינם מעשה בני אדם, כי אם חלולים מעצמם. ובסעיפי, נרדף עם נקרות, והם חריצי הסלעים, וכל דבר המתפנה נקרא כן, כמו ענפים המתחלקים מגזעם האחד: (כב) מן האדם, האדם כאין נחשב, כי כמעט רגע יעוות, כי הנשמה באפו ר"ל קרובה לגאת ואמר באפו, כי רוח החיים תלוי באף, כי דרך נקבי האף יצא החוט העצבי אשר בלב תמיד, וכן יכם אליו דרך נקבי האף קרירות האויר, וכזה חיי האדם, כמו שידוע בהכמת הטבע. אם כן שחיינו קרים, במה נחשב הוא, ואיך יתכן לבטוח עליו, או לירא ממנו (רד"ק). וכן מתורגם:

ג (א) משען ומשענה, לפי שבכל הענין לחזק כמנהג, שנה הענין במלות שונות, זכר ונקבה (רד"ק). או יורה על הכללי (דיא חזגעמיינהייט), וכן מתורגם: (ב) וקסם, שישאלו את פיו על העתידות,

מָיִם: (ג) גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה שֹׁפֵט
וְנָבִיא וְקֹסֵם וְזָקֵן: (ד) שַׂר־חֲמִשִּׁים
וּנְשׂוּא פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים
וּנְבוֹן לָחַשׁ: (ה) וְנָתַתִּי נְעָרִים שָׂרֵיהֶם
וְתַעֲלוּלִים יִמְשָׁלוּ־בָם: (ו) וְנִגַּשׂ הָעָם
אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יִרְהֲבוּ הַנַּעַר
בַּזָּקֵן וְהַנִּקְלֶה בַּנִּכְבָּד: (ז) כִּי־יִתְפֹּשׂ
אִישׁ בְּאָחִיו בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה לְכָה

ת"א שר חמשים סס י"ג: ונתתי נערים סס: ירהבו הנער סס י"ד: כי יתפש סדת ע"ז, ק"ט. חניגס סס: וחמכשלה ביטין מ"ג:

ונבון לחש. דאוו למסור לו סתרי תורה סנתנו בלחש כגון מעשה בראשית ומעשה מרכבה: (ד) ונתתי נערים סדיסס. אלו בני אדם המנוערין מן המלות: ותעלולים ימשלו בם. שועלים בני אדם חלשים ואני אומר לפי פשוטו תעלולים לשני בני אדם המתעוללים בהן ומצזין אותם כמו ועוללתי בעפר קדמי (איוב ט"ו) את אשר התעללתי (שמות י'): (ה) ונגש העם. יהיו דחוקין ונבוזין זה על זה בתיגור וחירוס: ירהבו הנער בזקן. יתגדל הנער על הזקן: והנקלה בנכבד. כפשוטו. ומדרשו יצא מי שחמורות דומות אליו ככבדות: (ו) כי יתפש איש באחיו. כאשר יתפוס איש באחיו בבית אביו לאמר עשיר אתה בתורה מחוורת היא בידך כשמלה: קצין תהיה לנו. ותלמדנו: והמכשלה הזאת. שאנו נכשלים באיסור או בהיתר בטומאה או בטהרה תחת ידיך היא שאתה יודע להורות לנו. דבר אחר שמלה לכה להלבים עדות. והמכשלה פלייגל"א בלע"ז ומחסדוני שאני מחוסר לחם תחת ידיך להספיקני ולכך קצין תהיה לנו והוא מגיב בגיתי אין לחם ואין שמלה ומה טיבי לקצין: (ז) ישא ביום ההוא. אין ישא אלא לשון שנועה הוא ישבע להם לא אהיה מחובשי בית המדרש ובגיתי

באור

כמו מחה בכוכביס (המ"ל). **וזקן** שקנה חכמה ברוב שני חייו: (ג) **וחכם** חרשים, חרש עשיר וידוע, והוא מענין חרש ומוסב. **ונבון** לחש, פי' הראב"ע אים מבין ללחוש ולהשביע חיות רעות, נחשים ועקרבים וכדומה. ואמר הכבלא שיעביר ס' עסוק בני ישראל את הקופיים ואת האלחבים, אשר היו בוטחים בהם לשאול עלה מפיהם: (ד) **ותעלולים**, כמו עוללים, והוא שם בפלס תחבוטים, ואולי הכוונה אנשים הדומים לעוללים (קינדערהאפט, קינדיש): (ה) **ונגש** העם, העם יהיה נגוש ודחוק, בהיותם תחת ממשלת לעזיים ליעים, רקים ופוחזים, ולכן לא ישמעו לקול שריהם ולאחר אים רעהו, ואים את קרובו. **ירהבו** נרתע אל נגש לשון לחילה ודחיקה, כמו (משלי ו') לך ורהב רעיך (דרינג אין דיינענ פיינד): (ו) **בית** אביו, בבית אביו ולר"א מבית אביו, ר"ל בקרבו אשר הוא ממשפחת אביו. **שמלה** לכה. יש לך מלבושי כבוד, ויהיו דבריך כשמעים, לזאת תהיה לנו לקצין. **והמכשלה** הזאת, כי בהריקת קדור המדיני יכשל איש באחיו. **תחת** ידך, המכשלה הזאת תהיה תחת יד ממשלתך, ואתה תסיר המכשול: (ז) **חבש**, כמו חובש מכה, ומוסב על המכשלה,

קָצִין תִּהְיֶה־לָּנוּ וְהַמִּכְשֵׁלָה הַזֹּאת
תַּחַת יָדֶךָ: (ז) יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא | לֵאמֹר
לֹא־אֶהְיֶה חֹבֵשׁ וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם
וְאֵין שִׂמְלָה לֹא תָשִׂימֻנִי קָצִין עָם:
(ח) כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה נָפָל
כִּי־לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל־יְהוָה
לַמְרוֹת עֵנֶי כְבוֹדוֹ: (ט) הַכָּרַת פְּנֵיהֶם
עָנְתָה בָּם וְחַטָּאתָם כְּסְדֹם הִגִּידוּ
לֹא כִחֵדוּ אוֹי לְנַפְשָׁם כִּי־גָמְלוּ לָהֶם
רָעָה: (י) אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב כִּי־פְרִי
מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ: (יא) אוֹי לָרָשָׁע רָע

*חסר יו"ד

ת"א ישא ביום חניגס סס: הכרת פניהם יצמות ע"ז, ק"ג. בכורות ח', מ"ז: אמרו צדיק יומא נ', נ"א. חגיגה ג', י"ב. קדושין ח', מ"א. בתרא ח', י"א. עקדים סער מ"א: אוי לרשע קדושין סס:

וועהע איהנען! דען זיא בערייטען זיך זעלבסט אונגליק. (י) פרייזעט דען נערעכ־טען! דען איהם נעהט'ס וואהל. יא. דיא פרוכט זיינער האנדלונגען נעניסט ער. (יא) וועהע דעם פרעפלער! איהם נעהט'ס איבעל; דען זיינער הענדע ווערק ווירד איהם פערנאלטען.

רש"י

אין לחם ושמלה אין בידי לא טעם משנה ולא טעם אגדה. ד"א לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט שהוא חובש את הנדוניים בבית הסדר: (ח) כי כשלה ירושלים. כולם חסרים ונפולים ואין עוזר זה לזה ולמה כי מאנו לשמוע ועשה כולם מכעיסים: כי לשונם ומעלליהם אל ה'. לנגדו להכעיסו: למרות עיני כבודו. להקניט לפני כבודו. ד"א עיני כבודו: (ט) הכרת פניהם. עון שהם מכירים פניהם בדין היא ענתה בם לפני. ל"א הכרת פניהם ניכרים הם בעזות פניהם. כסדום הגידו לא כחדו בפרהסיא עשו: (י) אמרו. למי שהוא לדיק כי טוב עשה: (יא) אוי לרשע רע. שהוא רע לעצמו ורע לאחרים גוד' רעה לו ולאחרים בתגמולא והמקרא מוסב על אמרו לדיק כי טוב לו ואוי

באור

ר"ל לא אחפוץ לרפאותם את הפצע, או לא אוכל לרפאו. כי רב הוא. **ובביתי**, בחוץ אני ממרחה. במלבוש כבוד אבל בביתי אין בגד, ולכן תיעלבם שלא תשיאוני לרפא עליכם: (ח) **כשלה**, מוסב על מכשלה בפסוק ו' בלשון לופל על לשון. **למרות**, כמו להמרות מן מרה, ר"ל להכעיס עיני כבודו, ומתורגם כפי הגלות בל"א: (ט) **הכרת**. שם הנגזר מן הכיר בהפעיל, ופניהם יעיד עליהם, כי פעלי און המה. **וחטאתם**, הם עתי מלה ומתפאריס ברשעתם, כמו **ענתה** בם, פניהם יעיד עליהם, כי פעלי און המה. שהוא לא לעצמו ודע שהיו אנשי סדום, ולא הסתירו דבר מעלילותם הנשחתות. **גמלו**, הפעל הזה בא גם כן על התחלת עוד לו רעה (דמ"ז: טהון, בערייטען), כמו (תהלים קי"ט) גמול על עבדך ואחיה, ושם לא יורה על התשלום: (י) **אמרו**, שבחו, מן יתאמרו כל פועלי און, ואולי הוא בפיעל וראוי אל"ף בפתח. והתפך הוא אוי לרשע: (יב) **מעולל**,

(יג) מיינם פאָלקעם בעדניקער זינד קינ־דער, אונד ווייבער בע־הערשען עס. מיין פאָלק! דיינע פיהרער לייטענדיך איררע, אונד דען וועג, דען דואַ וואנדעלסט, פערדער־בען זיא. (יג) דער הערר שטעהט אויף צו רעכ־טען, אונד טריטט אויף צו ריכטען דיא פאָל־קער. (יד) דער הערר נעהט אינ׳ם געריכט מיט דען עלטעסטען זיי־נעם פאָלקעם אונד דעסען פירשטען: "זיא ווייידעט איר דען אב דען ווינבערג, נערויבטעם נוט דעם ארמען איזט אין איירען הייזערן! (טו) וויא קאָנ־טעט איהר מיין פאָלק צערטרעטען, אונד דער ארמען אנגעזיכט צערמאלמען? שפריכט

(יב) נְשִׁי מְעוֹלֵל עַמִּי וּמֹשְׁלָיו הִתְעַלְּלוּ בוֹ עַמִּי מְאַשְּׁרֶיךָ מַתְעִים וְדֶרֶךְ אָרְחֹתֶיךָ בִּלָּעוּ: (יג) נִצָּב לָרִיב יְהוָה וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים: (יד) יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הָעָנִי בְּבָתֵּיכֶם: (טו) מַלְּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ נְאֻם־

*מה לכם קרי

ת״א ה׳ במשפט סנת ג׳, כ״ד: בערתם ברכות ח׳, ו׳. יומח ח׳ ט׳:

רש״י

לו לרשע דע: (יב) נשיו מעולל. לילנים הם: ונשים משלו בו. נשים נואפות משלו בו כמו שאמר למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרע (לפיכך כל חלשים משלו בו. ויונתן תירגם לשון (נושים): מאשריך. מדריכיך. שיש להם לאשרך בדרך טוב הם מתעים אותך: בלעו. קלקלו: (יג) נצב לריב. של ישראל מעומד שלא לדקדק בדינם: ועומד לדין עמים. מתענב ומאריך בדינם. עמידה זו לשון ענבה: (יד) ה׳ במשפט יבא עם זקני עמו. שהיה להם למחות ולעובדי כוכבים ומזלות אומר אתם בערתי את כרמי אני קנפתי מעט ואתם עזרתם לרעה: גזלת העני. דוד שהיה עניי׳ במעשים טובים כל זה במדרש אגדה. ולפי משמעות פשוטו כל הענין על ישראל ועומד לדין עמים הם השבטים. ואתם בערתם את הכרם הזקנים והשרים אכלו את שאר העם: (טו) מלכם. כמו מה לכם: תטחנו. תכתתו. ותמעיטו לגזות׳ בדינ׳: (טז) ויאמר ה׳. על הנשים אשר משלו בעמי יען כי גבהו ובו׳: ומשקרות עיניו. לשון הבטה. ד״א לוגעות עיניהם בסיקלא ובכחול: הלוך וטפוף תלכנה. ל׳ דבר לף על גבי חבירו

באור

כמו ומעלולים (למעלה פסוק ד׳) וכא מעולל בלשון יחיד על רבים. ורבים ככה. **מאשריך**, המנהיגים המדריכים אותך, המה מתעים אותך מדרך הישר, וכן (משלי, כ״ג) ואשר בדרך לבך. **בלעו**, משחיתים דרך הישר שהלכת בו מאז, שלא תשוב אליו: (יד) **בערתם**, רעיתם כמו וכער בשדה אחר והכרם הם ישראל (כן ערוך): (טו) **מה** לכם, ר״ל מה לכם כי תדכאו עמי (**וואס איזט אייך דאס איהר לערטרעטעט?** וכן (למעלה כ״ב ח׳) מה לך כי עלית. **תטחנו**, כמו תמחקו, דרך משל על הקלון והבזיון (כן ערוך): (טז) **נטויות** גרון, נוטות בגרון הבה והבה להרשות יופין. **ומשקרות** עיניו, רומזות להם עיניהם שילכו אחריהן לבית, ותרגום שחפתו (אויב כ׳) עינא דשקריה (רד״ק). וגם מוכל לתרגם (**דיא מיט דען אויגען זיבאיינגען**), ואחריס תרגמתו לפי דעת רב סעדיה (**אונד פרעך דיא אויגען ווערפענד**). **וטפוף**, בגזר מן טף, לעידנו דומה ללעידת הילדים (**קליינע אבגעמעסענע טריטפען**), מלה לעצודות אשר ברגליהן, (פסוק כ׳) ולדעת הראב״ע הוא לשון הלפה ממעל, מן דאטיף בארמית, הולכות בנחת ובקלות, (**וייבט דאהין טזוועבענד**), והוא רחוק קלת. **תעכסנה**, משפע הבתולות בארץ הארזה, לקשור ברגליהן שלשלאות כסף לא זהב,

אֲדֹנָי יְהוָה צְבָאוֹת: (טז) וַיֹּאמֶר יְהוָה יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה נְטוּיוֹת גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינַיִם הָלוֹךְ וְטָפוֹף תֵּלַכְנָה וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכְּסְנָה: (יז) וְשִׁפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן וַיהוָה פָּתְהֶן יְעָרֶה: (יח) בַּיּוֹם הַהוּא יָסִיר אֲדֹנָי אֶת תִּפְאֶרֶת הָעֲכָסִים וְהַשְּׁבִיסִים וְהַשַّהֲרֹנִים: (יט) הַנְּטִפוֹת

*נטויות קרי

ת״א ויאמר ה׳ סנת ו׳, כ״ב: נטוית גרון סוס׳ ט׳, מ״ז: ושפח וגו׳ סנת סס:

דער הערר, דער נאָטט דער העערשאַרן. (טז) עס שפריכט דער הערר: ווייל זיא האָפפערטיג זינד דיא טאָכטער ציון׳ס, אונד איינהער־נעהען מיט נעשטרעק־טעם האלזע אונד פער־פיהרערישען בליקען, טריפפעלנד געהען זיא איינהער׳, אונד מיט איהרען פוסשפאנגען קלירען זיא. (יז) זיא ווירד דער הערר קאהל מאכען דען שייטעל דער טאָכטער ציון׳ס, אונד דער הערר איהרע שאם ענטבלאָסען. (יח) אן יענעם טאגע ניממט דער הערר וועג דען שמוק דער פוסשפאנגען אונד דיא נעטצע אונד דיא קליינען מאָנדע. (יט). דיא אָהרנעהענגע אונד דיא ארמבענדער אונד דיא

רש״י

כמו (דברים י״ח) אשר הליף ומתרגמינן דאטיף כך היתה אדוכה מהלכת בין שתי קלדות כדי שתהא נראית לפה למעלה מהם. ויונתן תירגם ובפתהן מקפן היו קושרות פיאות ככריות קליעת שערות תלושין כורכות עם קליטותיהן שילאו נשות ושפופות: ובדגליהם תעכסנה. כשהיו עובדות בשוק אצל אמורי ישראל. דורשתו ברגלו ודמזתו לד חיבת נואפות כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של כחש: (יז) ושפח. לשון לרעת כמו (ויקרא י״ג) מספחת היא ועל שנכתב בשי״ן דרשו בו דבותינו שתעשנה שפחות מכודנות. ויש שדרשוהו שהלבה בהן משפחות של כנים: פתהן יערה. כליהן יערה לשון אדמי הוא פתיל אוכמא הן היו אומרות ימהר יחיש מעשהו של דואה אותו ונוטל אותי כשבא הפורענות היו שדי נבוכדנצר נוטלין אותן להיות להם לנשים ממחת יופיין דמז הקב״ה למעייניות שלהם והיו שופעות הם זיבה כאדם המערה מכלי אל כלי והיו נמאסות עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קדונות שלהן ויונתן תירגם יקרהן יעדו. פתהן לשון דוחה לשון גולל: (יח) ביום ההוא. לעתיד לבא כשיבא הקב״ה להסיר את ישראל אליו יסיר ה׳ מהם את תפארת העכסים שלא יהו תולין תפארת׳ בנוי תכשיטי נשים ודברי נבלה: העכסים. המנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה: והשביסים. מיני שבכה לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון מבנה שבים של שבכה: והשהרונים יונתן תירגם שבכיא: (יט) הנטפות. עונקיא ל׳ ענקים לברגלתיך

באור

ואמר שהיו מקשקשות בהן ומשמיעות קול, והכל לעורר לב העוברים שיקחכלו בהן. ונגזר מן עכסים בפסוק י״ח: (יז) **ושפח** כמו משפחת היא, ואם הוא כש״ן, והכה כן (הוסב ע׳ י״ב) בשורי מהן (כן ערוך). ואמר: מהם אשר היו בנות ציון מעיבות לאשן להתיפות, יקרח ה׳ את קדקדן ע״י משפחת, ותהיינה מנאסות. **פתהן**, כמו לעורה, ענינן להפוחות לדלמות (מלכים א׳ ו׳) (כן ערוך). **יערה**, ענינו גלוי כמו בהפעיל, את מקורה הערה; (יח) **העכסים**, עדי שמשיתה האשה ברגליה שמקשקש. (רד״ק). **והשביסים**, מיני שבכה לתכשיטי הראש. (רש״י). **והשהרנים**, כלי עשוי בדמות ירחא, קהרא (רד״ק). והשהרונים הם עדי זהב לו כסף בדמות ירח קטן בלאחרי אנשים ונשים, וגם היו תלויים בלאחרי הגמלים. ורלה הכאור (שופטים ח׳ כ״א): (יט) **הנטפות**, עדי האזנים, וכן בערבי **נטפה**, ויקרא נטיפות ע״ש המרגליות

וְהַשֵּׁרוֹת וְהָרְעָלוֹת׃ (כ) הַפְּאֵרִים
וְהַצְּעָדוֹת וְהַקְּשָׁרִים וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ
וְהַלְּחָשִׁים׃ (כא) הַטַּבָּעוֹת וְנִזְמֵי הָאָף׃
(כב) הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת
וְהַמִּטְפָּחוֹת וְהַחֲרִיטִים׃ (כג) הַגְּלִיֹנִים
וְהַסְּדִינִים וְהַצְּנִיפוֹת וְהָרְדִידִים׃

שליער. (כ) דיא קאפפבינדע אונד דיא שריטטקעטטכען אונד דיא נירטעל אונד דיא ריעכפלעשכען אונד דיא אמולעטטע. (כא) דיא פינגעררינגע, אונד דיא נאזענרינגע. (כב) דיא פייערקליידער אונד דיא מענטעל אונד דיא טיכער אונד דיא טאשן. (כג) דיא שפיעגעל אונד דיא פיינען העמדכען אונד דיא טורבאנע אונד דיא פלאָרע. (כד) שטאטט

רש"י

(מגלי מ') ול' נטיפות ע"ש שתליות על הגואר ונוטפת על החזה והם כמין מדגליות נקודות וחרוזות בחוט ובלע"ז מוסטיגלא"ש: והסדות. למידי הזרוע דמתרגם וסיליא: והרעלות לכיף שמניפות בו כל פרלופיהן חוץ מגבול העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראות הלסתות (סמ"ק) ל"מ והעדלות מיני סרבלים נאים להתעטף בהן ובלשון משנה יש מדיות רעולות במסכת שבת: (כ) הפארים. תרגום כליליא כמו (שמות ל"ט) פארי המגבעות: והלעדות: אלעדה של שוקים: והקשורים. כמשמעו קשוריס קלדיס שקושרים בהן שערן ויש שעושין אותן מוזהבין פרשייב"ש בלע"ז: ובתי הנפש. שכנגד הלב נושק"ל בלע"ז: והחלטים: נזמי האזן מקום שלוחשין לה שם: (כב) המחלות. כיתוניא כמו (שמואל ב' כ') וקח לך את חלילתם שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותם חולצין אותם מן הגוף: והמעטפות. מלעות המעה כתרגומו שוסיפיא: והמטפחות. מפות: והחריטים. תרגומא ומחכיא דפוס של בית הרחם כדמתרגמינן וכומז מחוך (שמות ל"ה): (כג) הגליונים. הן המראות כתרגומו מחזיתא ספיקיי"ל בלע"ז על שם שמגלות לוות הפניס קרוין גליונים או שמא מראות שלהם נגלות היו: והסדינים. של פשתן הם המתעטפין בהם: והצניפות. מולקינ"ש: והרדידים. וכבינתא פרמל"ן בלע"ז והם של זהב שמכלין בם הסדבל שהאשה מתעטפת בו: (כד) והיה תחת בשם מק

באור

הדומות לנטפי מים. וכן בל"א (אָהרטרחָפפען), והרד"ק מביא בשם י"מ שהם הענקים הנעשים מאבני הבדולח הקטנים, וכן נקרא הבדולח הזך בערבי אל נטף, ותרגומו (דיח האזגעהענגע). **והשרות** למידי, הזרוע, דמתרגם שיריא (רש"י). **והרעלות**, מן המטה, מדיות רעולות, ופירשו הגאונים לגיף שמשיגות על ראשן, ומתכסות בו כל הפנים, אחץ ראש להם אלא העינים, וקושרות למעה (מדברי רד"ק): (כא) **הפארים**. מן פארי פשתים יהיו על ראשם (יחזקאל מ"ד), ר"ל המגבעות שהן פאר לאדם כשהם על ראשו (בן מלך). **והצעדות**, הוא מחלי הזרוע, כמו שאמר ואלעדה אשר על זרועו, ויונתן תרגם ושירי רגליא, ידענו כי הוא כלי אחד, יש שהוא עשוי לזרוע, ויש שהוא עשוי לרגל, וקרא לעדה על התכונה, לי לעד, ואשר עשוי לזרוע לפי שהוא עשוי על תכונת אותו של רגל, נקרא גם כן אלעדה (רד"ק). **ובתי** הנפש, כלים לתכשיט, שמתפיים בהן לרי אז כל דבר שריחו נודף, והכסיס נושאות אותם בחגוריהם, ולכן מחובר הוא אל קשורים. **והלחשים**, כתיבים כתובים בזהב ובכסף על דרך לחשה (בן עזרא) ר"ל תכשיט זהב ובתוכו קמיע דרך סגולה למאיסים בו: (כב) **המחלצות**, כמו והלבש אותך מחלצות (זכרי' ג') והם לבושים נאים. **והמעטפות**, לבוש מתעטף בו האשה. **והמטפחות**, מפות (רש"י). והטעם קודרים אשר תשיגמה הנשים על בגדיהן מלמעלה (חאזהענגטיפער), וכן המעטפת, אשר עליך (רות ג'). **והחריטים**, כיסים, וכן בשני חריטים (מלכים ה' ט'), וכן נקרא בערבי הכיס כרטא, והחי"ת בערבי, היא כ"ף בערבי, בתקומות רבים (רד"ק): (כג) **הגליונים**, כמו גליון גדול (בן עזרא). והיו תולין בלוחריהן עם זהב או בסף מלועש ומורע, למען היות לה ברק להבריק ערמתן, גם להתרחות בהן, כי הם מראים תבנית הרואה בהם. **והסדינים**, כתנות דקות ויפות שהיו תחת בגדיהם, וכן (שופטים י"ד י"ב) שלשים סדינים, וכמו שפירש בן מלך שם. **והצניפות**, מן מלגפת בד. **והרדידים**, בגד דק וחזיז

(כד) וְהָיָה תַחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה וְתַחַת
חֲגוֹרָה נִקְפָּה וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשָׁה
קָרְחָה וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק
כִּי־תַחַת יֹפִי׃ (כה) מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ
וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה׃ (כו) וְאָנוּ וְאָבְלוּ
פְּתָחֶיהָ וְנִקְתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב׃

ת"א והיה תחת בשם סס:

דיינע העלדען אים קריעגע. (כו) עם קלאגען אונד טרויערן איהרע טהאָרע, פאָר אללעם לעער, זיטצט זיא אם באָדען.

רש"י

יהיה. מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק: ותחת חגורה נקפה. מקום שחגרה שם יהיה ניקף נחתך בחגורות ולשומי מכות כמו ואחד עודי נקפו (איוב י"ט) ונקף סבבי היער (לקמן ו') : ותחת מעשה מקשה. מקום שהיו עושות בו המעשה האמור למעלה הלוך ושופוף תלכנה והוא בגודש הראש שם תהיה מקשה קרחה מכה המקדחת את הראש. מקשה לשון דא לדא נקשן (דניאל ה'). ואני הייתי מפרשו תחת מעשה מקשה מקום שהיו שם חגורות נותנות עסי הזהב העשויות מקשה בשדי"ן בלע"ז אלא שהוא נקודה פתח והוא במסורת בעשרה נקודות פתח ואין א' מהם דבוק לתיבה של אחריו וכל מעשה שהוא דבוק לתיבה של אחריו נקוד קמ"ץ: ותחת פתיגיל. הרי בשתי תיבות פתי גיל כלי שהוא מביאין לידי גילה והוא בית הראש האמור למעלה פתהן חלוף אותה גילה תהיה מחגורת שק בכל מתניה: כי תחת יופי. כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו משתחלות בו: (כה) מתיך. גבוריך מתי מלחמותיך היולאים בלבא במכין: (כו) ואנו. לשון אנינה: פתחיה. שערי עיירות ובתים בכל שעריהם יהא הספד: ונקתה. ותתדוקן מכל כמו ונס אני נתתי להם נקיון שניס (עמוס ד') ובלשון

באור

תרגום וירקעו ודרידו. ותקח הלעיף ובסיבה רדידה: (כד) **מק**, הוא מסיסת הבשר, כמו ולשונו תמק בפיהם (זכריה י"ד) והטעם במקום ריח הבשמים, יהיו לידי עפוש הנלאשים, כי יאלח ויבאש בשר הנשים המתבשמות מנגעים ומחלאים רעים. **נקפה**, ענין כריתה, כמו (איוב י"ט) ואחר עורי נקפה זאת רלה לומר במקום חגורות נאות יקיפו חבורות ושומי מכות את מתניהן. **מעשה** מקשה, פירוש מעשה שוה, וכן כתומר מקשה (ירמיה י'). והטעם תחת אשר היו מתקנות את הבשר ומשוות אותן, תהיה עתה קרחה תחת אותו תקון הבשר והשויתו (רד"ק) וכן מתורגם. **פתיגיל**, מורכב מן פתה, שהוא לשון הרחבה, בענין יפת ליפת, ומן יגל שהוא כמו **גולא**, (אתנטעו) בארמית. וענינו מלבוש רחב נחמד ונעים, המעטה כל הגוף בהרווחה, ומשקל פתי כמו דלי מן דלה, לבי מן לבה. ושיעור הכתוב תחת המעיל הרחב, אשר הטעטפו בו, חלבשנה שק לר, עד שיהי' כחגורה על מתניהן. כי, כמו כויה בפלס רי מן רוה. ולדעת החכם נעזעניוס הכוונה על הכויה לסימן העבדות, וזרוב היו על מלח הבשרים, **ברחנדזאהלע**, **דיא איהנען אום טקלאווינען אויפגעדריקט וואורדען; געוואהנדיך געטאה דיעזעם אויף דער שטירן**); כי האנשים יפלו בחרב ובמלחמה, ובשיהם ובנותיהן תהיינה לשפחות: (כה) **מתיך**, מלי מלחמותיך היולאים בלבא במכין (רש"י) וכנוי הנקבה שב על ליון, וכן בכתוב שלאחריו. **ונבורתך**, שם מקרה במקום גבורים: (כו) **ואנו**, דרך הנשמה, שערי ליון יאחזוכו ויתאבלו, וכן הלילי שער עיר (למעה י"ד ג"א). **ונקתה**, לפי המלה תרגומו (**זיא ווירד גע-ריינעגט ווערדען**), ד. ה. ליין **חויסגעפוינדערט**). ליון שתהיה ריקה מכל, תשב לארץ כדרך האבלים:

ד (ד) וְהֶחֱזִיקוּ שִׁבְעָה נָשִׁים בְּאִישׁ
אֶחָד בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לַחְמֵנוּ
נֹאכֵל וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ רַק יִקָּרֵא
שִׁמְךָ עָלֵינוּ אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ: (ג) בַּיּוֹם
הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח יְהוָה לִצְבִי וּלְכָבוֹד
וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן וּלְתִפְאָרֶת לִפְלֵיטַת
יִשְׂרָאֵל: (ג) וְהָיָה | הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן
וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלִַם קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ
כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלִָם: (ד) אִם |

ת"א והיה הנשאר בתרח ח', ע"ס. סנהדרין י"ח, י"ב:

תרגום אשכנזי

ד (ד) עס ערנריי־פען זיבען ווייבער איי־נען מאן אן יענעם טאגע, אונד שפרעכען: "אונזער בדאד וואללען וויר עסען אונד אונזרע קליידער אנציעהען, נור לאס אונז דיינען נאמען פיהרען, נים דיא שמאך פאן אונז. (ג) דאן אבער שטעהט דאז געוועכס דעס העררן אין ציער אונד הערליכקייט דא אונד דיא פרוכט דעס לאנ־דעס אין האהייט אונד פראכט פיר דיא נע־נעטטעטען ישראל (ג) דיא איבער נעבליעבענען אין ציון אונד דיא נערעטטעטען אין ירושלים ווערדען הייליג הייסען, יעדער, דער צום לעבען אויפגעשריעבען איזט אין ירושלים. (ד) ווען דער הערר

רש"י

מזכה ילא פלוני נקי מנכסיו: לארץ תצב. מגודה לספלות יצבו לארץ ידמו (איכה ב') בתשעה באב:

ד (א) והחזיקו. ויאחזו: שבע נשים באיש אחד. מדוב אלמנות רבות באיש א' מבקשות ממנו שיצא אותן: אסוף. הטמן חרפתינו כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"א) שהאשה בשהיא נשואה אין נוהגין בה מנהג הפקר. ומ"א נבוכדנצר גזר שלא יבעלו א"א שלא יענשו לכך היו מבקשות שיצא עליהן שם איות: (ב) ביום ההוא. לאחר שיכלו גוי תכשיטי הנואפות והנבלות לא (תהיה) עוד לבני תפארת עמי ולבני גוי כבודם באלה: יהיה נמח ה'. לכם לגוי: לגאון ולכבוד. הם בני הצדיקים הנשארים בה והחכמים תלמידי התורה בהם יתלו את בני כבודם: ופרי הארץ. הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישראל. לבני הוא גוי דבר לציון: שיש חפץ בו: (ג) והיה הנשאר. בהם בציון יתייחס והנותר בכל מקום ישבו בירושלים: קדוש יאמר לו. כולם יהיו בירושלים כך תרגם יונתן: (ד) אם רחץ. כי רחץ יש אם מטמא כן בלי כי וכן (איוב ח') אם יבלענו ממקום כי יבלענו עד אם כלו לשתות (בראשית כ"ד): לותא. תגאלת כתרגומו כלומר העביר עונם ע"י יסורין וניעור מן העולה: ידיח ל'. רחילה בל' מזכה ובמקרא ושם ידיחו את העולה (יחזקאל מ') : בדוח מספט. ע"י היסורין

באור

ד (א) אסף, עניינו הסרה והעבר דבר מן הדבק בו, הסיר אתה חרפה ממנו, כי בשם וכליעה היא לאשה אם תשב בבד, ואין איש עמה: (ב) צמח, הדור וטוי מן נצה בארמית, שעניינו רטון ותמרה. ופרי הארץ, הם בני בעשיהם ובכבדים במדותיהם. לצבי, הדור וטוי מן נצה בארמית, שעניינו רטון ותמרה. ופרי הארץ, הם בני הצדיקים, הם יהיו לגאון ולתפארת, אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישראל (רש"י): (ג) קדוש, הפושעים והחטאים ישמדו ישחדו, ולא יותרו בארץ רק קדושים וירא' ה'. כל הכתוב, לתוספת באור, כל מי שהיה כתוב לחיים בירושלים, קדוש יאמר לו. ועניין הכתיבה לחיים ידוע הוא מספרי קדש: (ד) אם רחץ, מלת אם תורה פה על התיחסות הזה, ולא על התנאי, וכל המקרא הזה מוסב על המקרא שלאחריו, ושיעורו אחרי אשר כלה

רָחַץ אֲדֹנָי אֶת צֹאַת בְּנוֹת־צִיּוֹן וְאֶת־
דְּמֵי יְרוּשָׁלִַם יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ בְּרוּחַ
מִשְׁפָּט וּבְרוּחַ בָּעֵר: (ה) וּבָרָא יְהוָה
עַל כָּל־מְכוֹן הַר־צִיּוֹן וְעַל־מִקְרָאָהּ
עָנָן | יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לָהָבָה
לָיְלָה כִּי עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה: (ו) וְסֻכָּה
תִּהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב וּלְמַחְסֶה
וּלְמִסְתָּר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר:
ה (א) אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי
לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן

*ס"א מונהים מלא יו"ד

ת"א אם רחץ אדוני סיעם ח', י"ג: ובראה ה' בתרח ה', ע"ס: וכסה סוטה ח', ג', ו' סוכה מ"ט: אשירה נא סוכה מ"ט. מנחות ה', ל"ג:

אבנעוואשען דען אונ־פלאטה דער טאכטער ציון'ס, בלוטשולד ירושלים'ס נעטילנט אויס איהרער מיטטע, דורך דען נייסט דעס נעריכטס אונד דען ג יי ס ט דער פערטיל־נונג. (ה) דאן שאפט דער הערר איבער דען גאנצען רוים דעס בער־נעס ציון אונד זיינע פערזאממלונגספלעט־צע איינע וואלקע אונד רויך אם טאגע, אונד פלאממענדען פייער־שיין בייא נאכט; יא איבער אללעס הערר־ליכע ווירד איינע שירם דעקע זיין. (ו) אונד איינע היטטע ווירד זיין אם טאגע צום שאטטען פאר דער היטצע, אונד צום שוטץ אונד צופלוכטטאָרט פאר אונגעוויטער אונד רעגען.

ה (א) זינגען ווילל איך שטאטט מיינעס פריינדעס, מיינעס פריינדעס ליעד פאן

רש"י

פלג"ט בלע"ז שיעלה על דוחו לשפוט אותם: ובדוח בעד. לבעד מן העילס. בעד כמו לבעד דיסקובמנ"ט בלע"ז ל' פעול הלוך: (ה) ועל מקראה. הקרואים בתוכה: ענן יומם ועשן. להגין מן עובדי כוכבים ומזלות: כי על כל כבוד. האמור לסם תהא החופה שאחופף שכינתי עליהם ובצע חופות יש כאן ענן ועשן נוגה אש להבה חופה שכינה: (ו) וסכה תהיה לצל וגו' מחרב. להגין מלהט יום הצא שנאמר בדשעים וליהט אותם היום הצא (מלאכי ג') שהקב"ה מוציא חמה מנרתקה ומקדרה עליהם: ולמחסה. ל' כיסוי: ולמסתור. להסתר בה: מזרם. אש המתלקחת מנהר דינור על הרשעים בגיהנם שנא' על לאש רשעים יחול (ירמיה כ"ג) ומם' חגיגה: וממטר. מטר היורד על הרשעים כענין שנאמר ימטר על רשעים פחים (תהלים י"א):

ה (א) אשירה נא לידידי. הנביא אומר אשירה נא לידידי תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו כמו ה' ילחם לכם (שמות י"ד) בשבילכם: שירת דודי. היא זו אשר שר בשביל

באור

שאל לרחוץ חלאת בנות ציון, אשר תעבו את הארץ בזנותיהן, והדיח את הדם הנקי אשר נשפך בירושלים, אז יברא ה' וכו'. ידיח, כמו ידיחו את העולה (יחזקאל מ'), ר"ל ירחלו. בער, מגזרת ובערת הרע מקרבך: (ה) מכון, מושב קבוע, כמו מכון לשבתך, ומתורגם לפי הכוונה. מקראיה, מקומות שנתקבלו שם במקראי קדש (בן מלך). וכמו תקונה שב על ציון. חפה, תהיה חופה, ר"ל סכוך וכפוי על כל יקר תפארת ציון: (ו) וסכה, קומות תהייכה למגן מחום היום, ולמנוס ולמחסה מעטר ומנפש שוטף. וכל הליור הנעים הזה שאול הוא מספור מסעות ישראל, בעלותם מארץ מצרים, כאמור: וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן וגו', ושוב כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וכו':

בֶּן־שָׁמֶן׃ (3) וַיַּעֲזְקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ
שֹׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ וְגַם־יֶקֶב
חָצֵב בּוֹ וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ
בְּאֻשִׁים׃ (ג) וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם
וְאִישׁ יְהוּדָה שִׁפְטוּ־נָא בֵּינִי וּבֵין
כַּרְמִי׃ (ד) מַה־לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי

ת"א ויעזקהו ר"ס ז', כ"נ:

זיינען ווייינבערנע! איינען ווייינבערג האט־טע מיין פריינד אויף איינער פעטטען בערג־שפיטצע. (3) ער גרוב איהן אום, ריינינטע איהן פאָן שטיינען בע־פפלענצטע איהם מיט עדלען רעבען, בויעטע איינען טהורם הינין אויך איינען קעלטער גרוב ער דארין; אונד זאָ האָפפטע ער, דאס ער רייפע טרויבען ברעכטע אבער ער בראכטע העערלינגע. (ג) "אונד נון, בעוואָהנער ירשלים'ס אונד מענער יהודה'ס, ריכטעט דאָך צווישען מיר אונד מיינעם ווייינבערנע! (ד) וואס וואר נאָך צו טהון מיט מיינעם ווייינבערנע, דאס איך ניכט אן איהם

רש"י

כרמו על עסקי כרמו כמו ויזעקו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו): כרם היה לידידי בקרן בן שמן. בזויות העושה פירות שמנים כשמן טוב: בן שמן. זויות ראוי לשמן לזיתים לעשות שמן כמו בן מות (שמואל ב' ג') ראוי למות ודוגמא זו היא ובסוף הענין יפרשנה: (ב) ויעזקהו. סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עיזקא: ויסקלהו. הוציא אבנים מתוכו הרעים לגפנים כמו סקלו מאבן (לקמן ס"ג): ויטעהו שורק. הם זמורות היפות לנטיעה משאר זמורות: ויבן מגדל בתוכו. בת לעלור ענבים: וגם יקב חצב בו. הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקרא לשון בור הוא וכן עד יקבי המלך (זכריה י"ד) תרגם יונתן עד שיחיא דמלכא הוא עומק אוקיינוס ולכך נופל בו כאן לשון חציבה כמו ובורות חצובים (דברים ו'): ויקו לעשות ענבים. ויקו ידידי לעשות לו הכרם הזה. ענבים ויעש לו באושים דומים לענבים וקורין אותם

באור

ה (א) אשירה וגו' הוכיח הנביא את ישראל במשל ובחידה (פאַראַבעל), וקפר בתחלה מהות הכרם ואיכותו, ומה שנעשה בו; איך היה בארץ טובה על הר גבוה, מקום מבצר לעשות יין טוב, ובכל זאת לא הכליחו נפניו. ואחר כן קרא המליץ לאנשי דורו, להיות שופטים בינו, שהוא שלוח מידידו, וכן הכרם הבוגד, והודיע להם שהכרם ההוא יהיה לחרבה ולשמה. ובסוף דבריו באר את מדתו ואמר שידידו הוא האל הטוב, האוהב את הצדיקים הדבקים בו, והכרם אשר הצמיח פריו, והכזיב תקוה בעליו, הם בית ישראל, המכעיסים את ה' ברוע מעלליהם. לידידי, אחת ידידי, ומה אשיר? שירת דודי אשר שר על עסקי כרמו ואחריו תרגמו (פּאָם מיינעם פריינדע), כמו אשירה לה' כי גאה גאה. ולדעת רב סעדיה והכסדי, לידידי מוסב על ישראל, ותרגומו (פאָר מיינען ווילן איך מיינעם ליבוינג), אבל יכנה אותם הנביא בשם ידידי, בהוכיחו אותם על מעשיהם הרעים? בקרן. בראש ההר, על לד ההשלה מן קרן בהמה שהוא גבוה מכל הגוף. וגם בל"א יהודי החרן. חל שמות ההריס: סרעקהחרן, בוגהחרן, במדינת סווייטן, והדומים: (ב) ויעזקהו, פי' חפרו, וכן בדברי רבותינו ז"ל הלך בשדה ומצאו יוצב, עוזק תחת הזמיס, פירושו חופר ומסלק את האבנים ממנו (בן מלך). וגם בערבי יורה הפעל הזה על חפירת הארץ ובקיעתה. ויסקלהו, פנהו מהאבנים המשחיתים שרשי הגפן והוא מהפעלים המשמשים דבר והפוכו, כמו לדשנו והדומים. שורק, הוא המשובח שביני הגפן. וכתב הרב חכן גיאות, שהוא עין הטוב מן הגפנים, שהענבים לא יעלה בהן חרלן. מגדל, להשגיח בו שומריס, שישמרהו מענבים וטודרי לילה. יקב, בור לקבל בו היין. באשים, ענבים רעים שלא באו לידי בשול: (ג) ועתה, פה יתחיל הנביא לשיר אחת שולחו, כאלו ידבר אלהים בעצמו ובכבודו: (ד) מה לעשות, מה נשאר עוד לעשות לכרמי, ולא עשיתי בו. מדוע. עלה נפרדת, ואינו נמשך אל קויתי, ר"ל איך יסבן הדבר, שהוא עשה באושים, אשר יעשו קציר לכרמים למשר. לבער, לרעות כמו יבער בשדה אחר (שמות כ"ב). נדרו

וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ מַדּוּעַ קִוִּיתִי לַעֲשׂוֹת
עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ (ה) וְעַתָּה
אוֹדִיעָה־נָּא אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי
עֹשֶׂה לְכַרְמִי הָסֵר מְשׂוּכָּתוֹ וְהָיָה
לְבָעֵר פָּרֹץ גְּדֵרוֹ וְהָיָה לְמִרְמָס׃
(ו) וַאֲשִׁיתֵהוּ בָתָה לֹא יִזָּמֵר וְלֹא
יֵעָדֵר וְעָלָה שָׁמִיר וָשָׁית וְעַל הֶעָבִים
אֲצַוֶּה מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר׃ (ז) כִּי

*הכ' בדגש

נעטהאן? ווארום, דא איך אויף רייפע טרוי־בענאָפפטע, בראכטע ער העערלינגע"? (ה) אונד נון ווילל איך איך קונד טהון, וואס איך מיט מיינעם ווייינ־בערנע טהון ווילל: ווענגעהמען זיינען צוין, דאס ער אבגעזווידעט, ניעדערריסען זיינע מויער דאז ער צערטרע־טען ווערדע. (ו) איך ווילל איהן וויסט מא־כען: ער זאָלל ניכט בעשניטטען אונד ניכט בעהאקט ווערדען, דאס דאָרנען אונד דיסטעלען אין איהם אויפשיעסען: אונדדען וואָלקען ווילל איך בעפעהלען, דאס זיא קיינען רעגען אויף איהן פאללען לאסען". (ז) דער ווין

רש"י

לכרוויים"ס בלע"ז: (ה) הסר משוכתו. להסר גדר המסבך ומגין עליו. משוכה הוא סייג קוצים. גדר הוא גדר אבנים: והיה הכרם לבער. שילעו בו בהמה וחיה: (ו) ואשיתהו בתה. לשון שממה וריקנות היא וכן (לקמן ז') בנחלי הבתות: ולא יעדר. לשון חפירות כרם הוא: ועלה שמיר ושית. מיני קוצים פתר בהם מנחם בן סרוק. ואני אומר שמיר לשון תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמה את ב"ה כענין שנאמר (יחזקאל ג') כשמיר חזק מצור. שית לשון השאת והשבר (איכה ג') לשון תשאה שממה (לקמן ו') לדו מאין דורש ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת: (ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל. לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעשה לכרם הזה עשה לישראל והכרם הוא אדם הראשון כי מלינו במדרש אבדה במקומות הרבה בתנחומא ובבראשית רבה במקראות הללו נדרשין עליו לא נטרד אדם הראשון עד שהיתה ובידה שנאמר ויקו לעשות ענבים וכו' ובמקום אחד מלינו הוסיף עליו שומרים שלא יאכל מעץ החיים שנאמר ועל העבים אצוה וכן נדרשנו עליו [א] כרם. זה אדם הראשון. לידידי. זה הקב"ה: בן שמן. בג"ע: [ב] ויזעקהו בעשר חופות האמורות (ביחזקאל כ"ח) בפ' חירם מלך צור: ויסקלהו. מילר הרע עד שאכל מן עץ ונכנס בו יצר הרע: ויטעהו שורק. תחלת ילידתו ממקום המזבח: ויבן מגדל בתוכו. ויפח נשמתו בחיים מן העליונים: וגם יקב חצב בו. מעיין נובע מקור חכמה: ויקו לעשות ענבים. שיודה ויבשה לפניו: ויעש באושים. דברים נבאשים חירף וגידף: [ג] שפטו נא. לפי שסוף המשל בא לומר שלף הם עשו כמותו שואל להם המשפט: [ה] אודיעה נא אתכם. מה נדאה בעיני לעשות לו ועשיתי: הסר משוכתו. שדלתיו מתוך חפותיו: והיה לבער.

באור

כל כותל עשוי לגנות ולכרמים יקרא גדר. למרמס, לדישת רגלי החיות: (ו) בתה, שממה, וכן בנחלי הבתות (למעה ז'). לא יזמר, כמו וכרמך לא תזמור (ויקרא כ"ה), והטעם לא יכרמו זמורותיו, כאשר עושים לגפנים. יעדר, לשון חפירה. כמו במעדר יעדרון (למעה ז'). והטעם לא יחפרו סביב הזמורות, לאלות עצים הרעים. ועלה, ממשך אל כרם, כמו (משלי כ"ד) הנה עלה כלו קמשונים, ומתורגם כפי הגאות בל"א. מהמטיר, מ"ם הסלילה ר"ל שלא יריקו עליו מים, ויהיו פוחו וכוחו: (ז) נטע שעשועיו, מתחילה כשנטעם,

בערג דעם הערן דער
העערשארען נעמליך
איזט דאס הויז ישראל
אונד דיא מענער
יהודה זיינע ליבלינגס־
פפלאנצונג, ער הארטע
אויפרעכט, אונד זיעהע
דא בעדריקונג, אויף
נערעכטיגקייט, אונד
זיעהע דא קלאגע־
נעשרייא. (ח) וועהע

כֶּרֶם יְהוָה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ
יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו וַיְקַו לְמִשְׁפָּט
וְהִנֵּה מִשְׂפָּח לִצְדָקָה וְהִנֵּה צְעָקָה:
(ח) הוֹי מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת שָׂדֶה בְשָׂדֶה
יַקְרִיבוּ עַד אֶפֶס מָקוֹם וְהוֹשַׁבְתֶּם

דענען, דיא הויז אן הויז רייהען, פעלד אן פעלד לינען, ביז

רש"י

סופו למות ולמשול בו חיות רעות: פרון גדרו. טרדתיו ממחילת גן עדן: [ו] ואשיתהו בתה. לדו הוסבתיו שלא נתתי תורה בימיו: לא יזמר ולא יעדל ולא ילמדו ממנו לא זכות ולא מעשה טוב: ועלה שמיר ושית. שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשות מעשים מקולקלים: ועל העבים אצוה. צויתי עליו שומרים לשמור את דרך עץ החיים: [ז] כי כרם ה' צבאות בית ישראל. כי כאותו הכרם לי בית ישראל עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין בכרם זית בקרן שמן באדץ שמיכה שמן כהונה שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות עזקתים תחלה בהיקף עכני כבוד במדבר וסקלתי' ונקיתים מפושעי הדור כטעתים שורק שם מאות ושם מצות המכיין שורק הוספתי עליהם על שבע מצות שנצטוו בני נח בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי וגם יקב המזבח והבזיתין ויעב באושים קילקלו מעשיהם ועתה יושב ירושלים ואיש יהודה אשר לא גליתים עדיין ישפטו נא ביני וביניהם על הדעה שהאמתי עליהם מי שדה על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו אודיע נא אתכם גם אתם המכעיסים אותי את אשר אגון בעיני לעשות לכרמי ככל אשר עשיתי לאדם הראשון הסר משוכתו אסלק שכינתי מעליהם המסוככת עליהם כמה שנאמר (לקמן נ"ג) ויגל את מסך יהודה: פרון גדרו. אתון חומותיו: ואשיתהו בתה. ואשוינין דשיתין: לא יזמר ולא יעדל לא אסתעדון ולא יסתמכון: ועלה שמיר ושית ויהיו מטלטלין ושביקין דוגמת שמיר ושית של כרם ואגל הכרם ממנו במקום אחד הוא מתורגם הוגאי ובור: ועל העבים אצוה. ועל נבייא אפקד ולא יתנבון עליהן הנבואה נמשלה למטר שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאים מקבלין הנבואה מפי הקדוש: נטע שעשועיו. כמו נטע ולפי שהוא דבוק נקוד פת"ח כמו בקר זבח שלמי' (במדבר ז'): ויקו. שיעשו משפט. והנה משפח. אסיפת חטא על חטא כמו מהסתפח (שמואל א' כ"ו) ספחני נא (שם ג'). ד"א לשון נגע ולפי שהוא לשון נופל על כל' בקריאתו דומה משפט למשפח וכן לעקה לצדקה נפל בי רוח הקודש בפי הנביא: (ח) הוי מגיעי בית בבית. עשרים וכיס אשרי נאמר בספר תהלים על מקיימי התורה ועשרים וכיס הוי אמר ישעיה על הרשעים: הוי. לי לעקת אנחה על פורענות העתידה לבא: מגיעי בית בבית. מקרבים

באור

נטע שעשועיו היו שהיה משתעשע בהם, וקוה מהם שיעשו תמיד מעשים טובים, ויעשו משפט הענייים, כמו שהיה עושה עמם טובות (רד"ק). **והנה** משפח, עניינו נגע כמו קפחת. ולשון הלשון סמך משפח אל משפט, וכן לעקה לצדקה, משני שהם קרובים להם בתחומיות. ושיעור המקרא. אני קויתי שיעשו משפט הענייים והעשוקים. והנה הם להם משפח ונגע לרעה, וקויתי שיעשו לדקה, והנה צועקים הענייים מהעושק שעושקים אותם (הכ"ל), ועל פיהו תרגמתי. וגם לדעת הראב"ע משפח מגזרת שאת המשפחה היא. והוא אחד עם וספח אדני את קדקד (למעלה ג'): (ה) הוי, אוי להם המגיעים בבית בגזלת העני, ומקריבים שדה בשדה ע"י הקנס גזול, עד שלא נשאר מקום לשבת לבעלי חלבם. **והושבתם**, בלשון שאלה, האם מחשבו, שלכם לבדכם נהנה האדם,

קיינפלאטץ מעהר איזט
וואלט איהר אלליינאים
לאנדע וואהנען? (ט)
דער הערר דער העער־
שארען אפפענבארטע
מיר: פירוואהר דיא
פיעלען הייזער זאללען
צור וויסטע ווערדען,
דיא גראסען אונד
שאנען אונבעוואהנט
זיין. (י) צעהן יאך
ווייינבערג ווערדען
איין בת 1) נעבען,
אונד איין חמר
איסזאאט איין איפה.
(יא) וועהע דענען,

לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: (ט) בְּאָזְנַי
יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא בָתִּים רַבִּים
לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין
יוֹשֵׁב: (י) כִּי עֲשֶׂרֶת צִמְדֵי־כֶרֶם יַעֲשׂוּ
בַת אֶחָת וְזֶרַע חֹמֶר יַעֲשֶׂה אֵיפָה:
(יא) הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׂכָר יִרְדֹּפוּ
מְאַחֲרֵי בַנָּשֶׁף יַיִן יַדְלִיקֵם: (יב) וְהָיָה

ת"א באזני ה' צבאות ט', ס"ח: הוי משכימי שבת ס"ו, ק"ט. סוטה ט', ס"ח: והיה כנור ס"ט שם שם:

דיא אם פריהען מארגען שטארקעם געטרענקע נאכלויפען, שפעט איזדיא נאכט היגיין זיטצען, ביז דער וויין זיא דורכגליהט! (יב) זיא האבען הארפע אונד לייטע, פויקען,

רש"י

בתיבס זה אצל זה ומתוך כך גוזלים קרקע הענייים החלבים שבין ג' הבתים וכן שדה בשדה: יקריבו עד אפס מקום. שאין מקום לעני ליבב. והושבתם לבדכם בקרב הארץ. כשבודים אתם שאין חלק להקב"ה ולא לענייים בארץ חלקו במעשרות אתם נוחלים ולעניים את אדלם שתהיה אתם לבדכם יושבים בה: (ט) באזני ה' צבאות אמר הנביא שתי אזני שמעו כשנגזר עליהם גזירה מאת ה' ובשבועה אם לא על דבר זה בתים רבים לשמה יהיו ובתים גדולים וטובים יהיו מאין יושב: (י) כי עשרת למדי כרם. ומפני הדעה יגלו יושבי הבתי' מאין יושב בם וגם זאת תהי' לכם מדה במד על הקרב' הבדה בשדה בשדה שנגזלת' חלקו של מקום במעשר הארץ: עשרת למדי כרם. (תרפיג"ט בלע"ז). ואומר אני כדי עבודת יום אחד בצמד בקר קרוי למד: יעשו בת אחת. מדה אחת של יין בת שלש סאין וזרע חומר בית כור שהיא שלשים סאין של תבואה יעשה איפה שלש סאין: (יא) מאחרי בנשף. לשתות יין בלילות: ידליקם. בוערה בם: (יב) כנור ונבל. נימין יתרות יש בנבל מן הכנור ולמה נקרא שמו נבל שמנבל כל מיני כלי זמר במדרש תהילים: תוף. של עור הוא: וחליל. אבוב שלא קנה: ואת פועל ה' לא יביטו. ובאורייתא דה' לא איסתכלו: ומעשה ידיו לא ראו. עשו עצמם

באור

ואין לאחיזתם חלק ונחלה בה? ומלת והושבתם מבטין שלא מכר שם פועלו וחרשה ישב: (ט) **באזני**, ר"ל ונגלה באזני ה' לבאות, כמו (למעלה כ"ב י"ד). **אם** לא, לשון שבועה. **רבים**, כפשוטו, כי על ידי שרבים מאבני העיר יעוותו בחרב בדבר וברעב, יהיו בתים רבים שוממים, והבניבים הגדולים והנאים מאין יושב: (י) **בת**, היא בלא כשיעור איפה ביבש. **חמר**, הוא הכור, והוא עשר איפות. ושיעורו הסם ישלא מארה בארץ ישראל, על אשר הרעו יושביה את מעלליהם, והאדמה תהיה אדורה בעבורם: (יא) **הוי** וכו', אוי להם שכל עקקם הוא לשתות ולהעבוג הבסר, ואינם עוסקים בדברי תורה וחכמה, ובבוקר ישכימו לשתות, כאלו ירדפו השכר אמה ימצאו אותו עוב, וכן בנשף מאחרים בבית המשתה, עד שידליקם היין ויבעירם לעבות כל תאות נפשם (רד"ק): (יב) **והיה**, עתה מספר איך היו משתיהם. הכנור והנבל והתוף והחליל שמנגנים בהם והיין לפניהם, ובדרך זה היו משתיהם, בדברים שמוסכים אותם לשתות (הכ"ל). **ואת** פועל ה', מאוד שהם רודפים אחר

1) איין מאס, זיך ווייס איפה איין ליהנטעל חומר.

כְּנוֹר וָנֵבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם
וְאֵת פֹּעַל יְהוָה לֹא יַבִּיטוּ וּמַעֲשֵׂה
יָדָיו לֹא רָאוּ: (יג) לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי־
דָעַת וּכְבוֹדוֹ מְתֵי רָעָב וַהֲמוֹנוֹ צִחֶה
צָמָא: (יד) לָכֵן הִרְחִיבָה שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ
וּפָעְרָה פִיהָ לִבְלִי־חֹק וְיָרַד הֲדָרָהּ
וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ: (טו) וַיִּשַּׁח
אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְעֵינֵי גְבֹהִים
תִּשְׁפָּלְנָה: (טז) וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת
בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ

ת"א ואת פעל ה' סדת ז', ע"ס, קי"ט. עקדת סער ח': לכן גלה עמי סדת סס. סיטס ע', מ"ח. סנהדרין י"ח, נ"ג: לכן הרחיבה סוטס מ"ח. סנהדרין סס ק"ח: וישח אדם סוטס סס: וינבה ה' זכרות ח', י"ג:

פלעטען אונד וויין בייא איהרען געלאגען; אבער אויף דאז ווערק דעם הערען שויען זיא ניכט, אונד זיינעד הענדע טהון זעהען זיא ניכט. (יג) דארום וואנדערט מיין פאָלק אינס עלענד אוים מאנגעל אן ערקענטנים, זיינע עדלען פערהונגערן, דיא מענגע פערשמאכטעט פאָר דורשט. (יד) דארום טהוט דיא אונטערוועלט איהרען ניערינגען שלונד ווייט אויף, אונד שפעררט איהרען ראכען אויף אָהנע מאס, אונד הינאב פעהרט איהרע הערליכקייט אונד איהר געטיממעל, איהר טאָבען אונד וואס דארין פראָהליך איזט. (טו) דא ווירד דער מענש נעבייגט אונד דער מאן געדעמיטהיגט, אונד ניעדערגעשלאגען זיינד דער שטאָלצען אויגען. (טז) ערהאבען שטעהט

רש"י

כאילו לא ראו את גבורותיו. ד"א לא קלסוהו שחרית יולר אור ולא ערבית המעריב ערבים: (יג) מבלי דעת. לני שהיה לבם בלי דעת: וכבודו מתי רעב. ובכבדו ימותו ברעב: לחה למא. למא כנגד רוב משתיהם. לחה תרגום של למאה: (יד) לכן הרחיבה מדה במדה הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשתה לרוב ופערו פה לבלוע אף שאול תרחיב נפשה לבלוע: ופערה. ופתחה: לבלי חק. בלין סוף ולמה לבלי חק לפי שלא היה בידם של אלו חק וקלבה לתפנוקיהם: וירד. שם הדרה של ירושלים: ועלז בה. העליזים שבה: (טו) וישח. ויחלש תקוף גבדין. ולפי מדרשו זה הקב"ה שסח גרמו לו להרשות כאיש נרהם וכן הוא אומר לוי ילדך תשי (דברים ל"ב) ואומר בעללתיה ימך המקרה (קהלת י'): (טז) וינבה ה' לצאות במשפט. כשיעשה משפטים בהם יגבה

באור

שעטג החוטים, לא יתבוננו בנפלאות הילדה, להביע בה חסד עליון על ברואיו: (יג) לכן, בעבור שלא ידע מעשי האל, ופנה אל המאכל והמשתה והשעטנג, לפיכך יגלה ממקומו, ויהיה ברעב וצלמות, עדה כעגד עדה (המ"ל). והנה לדעתו מתי רעב, אנשי רעב, (ליידען הונגער). וכבודו, ויקר'סון מיטי בכפנא (הכשדי). כי הוא קרא חֵתֵי לשון מיתה, וכן פירוש רש"י, וכן מתורגם. צחה, שם אחר, נרדף עם לחיה, לשון יובש:

(יד) נפשה, בא פה על התשוקה (גיריגקייט), וכן והכלכים עזי נפש לא ידעו שבעה (למעה י"ז), אם בעל נפש אחה (משלי כ"ג) לבלי חק, בלי כמות ושעור, וכן מרגם הכשדי ולית קוף. ועלז בה, וכל עלז ושמח שם בה. וכמו הנקבה מוסב על ירושלם או ציון ושעור המקרא שהשאול המתאוה לבלוע, תרחיב גרונה ותפלה פיה, ולתיה ירדו הדר העיר, והמון האכסים העליזים בתוכה, הממחים ברוב עשרם ובהבל תענוגיהם, ומשל הזה מבליעת קרח ועדתו: (טז) וינבה, לא תרלה גבהות הם בעבור המשפט שיעשה בישראל, ומגלה קדושתו

בִּצְדָקָה: (יז) וְרָעוּ כְבָשִׂים כִּדְבָרָם
וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים יֹאכֵלוּ: (יח) הוֹי
מְשְׁכֵי הָעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבֹת
הָעֲגָלָה חַטָּאָה: (יט) הָאֹמְרִים יְמַהֵר |
יָחִישָׁה מַעֲשֵׂהוּ לְמַעַן נִרְאֶה וְתִקְרַב
וְתָבוֹאָה עֲצַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְנֵדָעָה:
(כ) הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב
רָע שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ

ת"א וחרבות וגו' ספחים ו', ס"ח: הוי משכי זרכות נ', כ"ד. סוכה ה', נ"ג. סנהדרין י"מ, נ"ט: הוי האמרים סוטס ו', מ"ח, מ"ז:

דער הערר דער העערשארען דא דורך דאז נעריכט, דעד היילינע נאָטט ווירנ נעהיילינט דורך נערעכטינקייט. (יז) דאן ווייידען שאפע (דא), אלס ווער' עס איהרע טריפט, אונד אויף דען אָדען בעזיטצונגען דער פעטען 1) נעהרען זיך פרעמדלינגע. (יח) וועהע דענען, וועלכע דיא זינדע נעבשלעפפען אן שטריקען דעם טרונגס, אונד וויא מיט וואגען זיילען דאז לאסטער; (יט) דיא דא שפרעכען: "ער איילע, בעשלייניגע זיין ווערק, דאס ווייר'ס זעהען, עס נאהע אונד נעהע איהן ערפיללונג דער ראטה דעם היילינען ישראל'ס, דאז ווייר'ס ערפאהרען!" (כ) וועהע דענען, דיא דאז באָזע נוט נענגען, אונד דאז נוטע באָזע, דיא פינ-

רש"י

שמו בעולם. במשפט יוסטיל"ח בלע"ז: והאל הקדוש. יתקדש בתוך הלדיקים הנשאלים בכם: (יז) ורעו כבשים כדבם. לדיקים הנמשלים כעדר הרחלים. כדבם כמנהגם ביומד ובמדה מכלכלים דבדיהם במשפט ככבשים הללו. ולבותיהו דרשו כדבם כמדובר בם נחמות הנדבות לבם: וחרבות מחים. בתי הרשעים שהן שמנים. מחים שמנים בם נחמות עולות מחים אעלה (תהלים ס"ו) גרים יאכלו. הלדיקים שהם בגרים יאכלום: (יח) הוי מושכי העון. גורדים ילד הרע עליהם מעט מעט בתחילה בחבלי השוא כחוט של קורי עכביש ומשתגדלה בהם מתגבר והולך עד שנעשה כעבות העגלה שקושרין בו את הקרון למשוך: השוא. דבר שאין בו ממש: חטאה. חטא: (יט) יחישה מעשהו. פורענות שהוא אומר להביא. למען נראה. דבר מי יקוס: (כ) האומרים

באור

בעבור הלדק שיעשה (בן עזרא): (יז) כדבם, בנפרד דָבָר, ועניגו מקום מרעה העדרים (הירדע, טריפט), כמו כעדר בתוך הדברו (מיכה ב'). והכתוב הזה ממשך אל פסוק י"ד ושיעורו, אחרי אשר השאול בלעה הרשעים ובמיהם, הכבשים ירעו במקומות הנעזבות האלה כאלו הם מרעיתם הקמודים, ואין מי שיגנעם מלרעות שם. ולזיר כזה בא גם למעה (י"ז ב'): נחוכות ערי ערוער לעדרים תהיינה ורבלו ואין מחריד ומגיעה (ל"ב י"ד) כי אדמון נטע המון עיר עזב משוש פרחים מרעה עדרים; ובלפניה (ב' י"ד) על מפלה ניגוה. מחים, שמנים, אחר להעשירים המתעדנים. ודומה לו (תהלים כ"ב) כל דשני ארץ. גָרִים כמו גֵרִים ואמר: שיבואו זרים ויגורו באדמת העשירים הארבות ואוכלון, ר"ל שיבקשו שם מחיות. וכמוהו (בראשית ב') אדורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה: (יח) מושכי, הרשעים האלה ימשכו עונם אחריהם בחבלי שוא ושקר בכל מקום שהם הולכים, וימשכו חטאתם כמו הקוסים המושכים העגלה בעבות. וכעבות, כמו ובעבות, או וכבעבות, והקרוב בי"ת הסמוך אין זר במקרא, וביחוד במגילה: (יט) האמרים, מוקב אל המקרא הקודם, ושיעורו, הזדים האלה הנשקעים במלוות החטאים, יאמרו על דרך היחול להגביא המוכיח אותם: למה יאחר

1) ד. ה. דער רייפען שווענגער.

שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר׃ (כא) הוֹי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם וְנֶגֶד פְּנֵיהֶם נְבֹנִים׃ (כב) הוֹי גִּבּוֹרִים לִשְׁתּוֹת יָיִן וְאַנְשֵׁי־חַיִל לִמְסֹךְ שֵׁכָר׃ (כג) מַצְדִּיקֵי רָשָׁע עֵקֶב שֹׁחַד וְצִדְקַת צַדִּיקִים יָסִירוּ מִמֶּנּוּ׃ (כד) לָכֵן כֶּאֱכֹל קַשׁ לְשׁוֹן אֵשׁ וַחֲשַׁשׁ לְהָבָה יִרְפָּה שָׁרְשָׁם כַּמָּק יִהְיֶה וּפִרְחָם כָּאָבָק יַעֲלֶה כִּי מָאֲסוּ אֵת תּוֹרַת יְהוָה צְבָאוֹת וְאֶת אִמְרַת קְדוֹשׁ־יִשְׂרָאֵל נִאָצוּ׃ (כה) עַל־

זטערנים צו ליכט מא־כען, אונד ליכט צו פינסטערנים, דיא דאז ביטטערע צום זיסען, אונד דאז זיסע צום ביטטערן מאכען! (כא) וועהע דענען, דיא ווייזע זינד אין איהרען אוינען, אונד פערנינפ־טיג אין איהרער איינ־בילדונג! (כב) וועהע דעם העלדען אים וויינטרינקען, אונד דען טאפפערן אים מישען דעם שטארקען נעטרענקעס. (כג) דיא דען פרעפלער לאָז־שפרעכען נענען בע־שטעכונג, אונד דען נערעכטען איהר רעכט ענציעהען! (כד) פירוואהר, וויא דאז פייער שטראָהפערצעהרט, אונד דירדעם נראז אין דער פלאממע צוזאממען זינקט: זאָ ווירד איהרע וואורצעל צו מאָדער, אונד איהרע בליטהע וויא שטויב אויפפליענען; דען זיא פעראכטטען דאז נעזעטץ דעם הערן דער העערשארען, אונד דאז וואָרט דעם היילינען ישראל׳ס פער־

רש״י

לדע טוב. מקלסין עובדי כוכבים ומזלות ודע בעיניהם לעבוד הקב״ה שהוא טוב: שמים חשך לאור. דבר שהוא עתיד להביא עליהם חשך אומרים שיאיר להם: שמים מר למתוק. עון שהוא עתיד להביא עליהם פורענות מר אומרים שימתיק להם: ומתוק למר. עבודת הקב״ה המתוקה אומרים מרה היא: (כב) למסוך שכר. למזוג שכר תיקון המשקה קרוי מסך: (כג) וצדקת לדיקים. שהן רשויין לזכות בדית דין יסירו ממנו ומחייבין אותו בדין ובוזלין ממונו: (כד) לכן. והיה הדבר הזה לכם וגו׳: כאכל קש לשון אש. כאכול את הקש לשון האש: וחשש. תרגם יונתן וכעמידלא קטין של שבולין וכחשש אשר הלהבה תדפנו ותעשנו אפר: כמק. כדבר הנימוק: ופרחם. גדולתם כאבק העולה לפני רוח ומסתלק כך תסתלק: (כה) על כן. על

באור

אלהים לשלם לנו כפעלינו? תבוא נא מהרה עלת קדוש ישראל, וכה נדע כי אמת דברת: (כ) לרע טוב. למעשיהם הרעים שהם עושים. הם אומרים כי עוכים הם ולהתעסק בתורה וחכמה הם אומרים רע ורגיעה כמר. והם כאלו שמים חשך לאור, כי לא יבדילו בשכל מה הוא עוב ומה הוא רע, ויכנו להם חוש הראות וחוש הטעם (רד״ק): (כא) ונגד פניהם. הם מוסכים עצמם חכמים ונבונים (הנ״ל): (כב) עקב, עניגו עוף ומכלית המעשה שהוא הגמול. וכן תרגם הכשדי חלף דמקבלין מניה ממון דשקר: (כד) כאכל קש. מנהג הלשון להקדים הפועל לפעול, אבל כשהדבר מבואר אחין לטעות בו, יקדימו הפעול לפועל, כמו זה כי ידוע הוא שהאש אוכלת הקש ולא הקש האש (רד״ק). לשון אש. שלהבת אש העולה ומתחעצת למעלה דומה ללשון, ומתרגם כפי המלות בל״ח. וחשש, לא נמצא עוד במקרא רק לענה (ל״ג י״ח), ואחר החכם ג ע ז ע כ י ו ס שגם בערבי עניגו דשא או עשב יבש. להבה ירפה, יחסר אות ב״ת עם להבה. כמו כי שמש ומים עשה תמורה בשמש ומים, כי ירפה שב אל השמש, והוא פועל עומד (כן עזרא). ועניגן ירפה כמו ידים רפות, ר״ל וחשש ירפה בלהבה, וכן מתורגם. כמק, הוא הרקב, כמו תחת בשם מק יהיה (למעלה ג׳), ר״ל שהשרש ירקב, ועי״ז הפרח יעלה כאבק באויר: (כה) כסוחה, כמיתתא בגו שוקא (הכשדי). ר״ל גרף של עיר ואשפה.

כֵּן חָרָה אַף־יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיֵּט יָדוֹ עָלָיו וַיַּכֵּהוּ וַיִּרְגְּזוּ הֶהָרִים וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב חֻצּוֹת בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ (כו) וְנָשָׂא־נֵס לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק וְשָׁרַק לוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא׃ (כז) אֵין־עָיֵף וְאֵין־כּוֹשֵׁל בּוֹ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן וְלֹא נִפְתַּח אֵזוֹר חֲלָצָיו וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו׃ (כח) אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל־קַשְׁתֹּתָיו דְּרֻכוֹת

האָהנענזיא. (כה) דא־רום ענטברענגט דעם הערן צאָרן נענען זיין פאָלק, שטרעקט דיא האנד אויס ווידער דאסזעלבע אונד עס, דאס דיא בערגע בעבען, אונד איהרע לייכנאמע, וויא דאז קעהריכט אויף דען נאססען ליענען, בייא אלל׳ דעם לעסט זיין צאָרן ניכט אב, אונד נאָך איזט זיינע האנד אויסגעשטרעקט. (כו) ער ערריכטעט איין פאניער דען פאָלקערן אין דער פערנע, אונד לאָקט 1) איינעם הער פאָן דער ערדע ענדען, אונד זיעהע, איילענד, אים פלוגע קאָממט עס הערביא. (כז) קיין מאטטער אונד קיין שטרויכעלנדער איזט דארונטער, קיינער שלוממערט אונד קיינער שלעפט; ניכט לאָסט זיך דער גירטעל זיינער לענדען, אונד ניכט צער־רייסט דער ריעמען זיינער שוהע. (כח) זיינע פפיילע זינד געשערפט. אונד אלל׳

רש״י

מעשיהם הללו: וידמו ההדיס. מלכיהם ושריהם: כסוחה כדוק וקיא הניסח מתוך גופו של אדם שהוא מאוס ובלשון חכמים קרוי סחי וכן סחי ומאוס (איכה ג׳): בקדב חוצות. כן יהיו מאוסים בין האומות: בכל זאת. הבאה עליהם: לא שב אפו. לא נתקנו מעשיהם להשיב אפו מהם: נטויה. להרע להם: (כו) ונשא. הקב״ה: נס לגויים. ירמז להם דמזיס להתאסף ונכה גשיאת נס הוא כמו כלונס אדוך ונותנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה ודואין אותו מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם וכן על עמים ארים נסי (לקמן מ״ט) וכן ושיס אותו על נס (במדבר כ״ד) כלונס פידק״א בלע״ז ועל שם שהוא לאות קדוי נס: ושרק. שיבלי״ר בלע״ז אף הוא סימן לקיבוץ: מקצה הארץ. שיבאו מרחוק לצוד על ישראל: קל יבוא. האויב עליהם כמו שמפרש והולך: (כז) אין עיף ואין כושל בו. לא ייעף ולא יכשל במדולתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרים לפניו: נפתח. לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים (בראשית כ״ד): ולא נתק. ולא ירחו שם שי׳ כשלון לידא ממנו מלבא: (כח) כצר. תירגם יונתן כטינרא

באור

ומרדף אל אחי ומאוס, מן אחה. אשפה של עתעוא כשמכבדים הבית. וגם במלילת ירמיה נמלא דמיון כזה כמה פעמים, כדומן על פני השדה תהיה נבלתם: (כו) ושרק לו, ה׳ ישרוק לעם אחד מן העמים, והעם הזה מהרה קל יבוא, וכן מתורגם. וענין שרק הנעמ שפתים להשמיע קולו (ליסען, פפייפען), כמו שפירוש רש״י: (כו) אין עיף, עעם הליוריים המלה, שלא יקרה להאויב הבא ממרחק מקרה שיעכבו בדרך, אשר הוא ממהר עליה, לבוא אל ארץ ישראל: (כח) כצר, פרסום קוסיו כמו הצור, והוא האבן החזק, נחשבו שלא יכאבו מן הדרך, ולא יצערכו להגיע לבית בראלים, וכן אומני מרכבותיו יבואו מהרה כמו רוח סערה (מדברי רד״ק). והרואי

1) איינגענטליך: פפייפט הערבייא.

זיינע באָנען געשפאנט: זיינער ראָסטע הופע זינד קיעזעלן נלייך צו אכטען, אונד זיינע רע־דער דעם שטורמווינד. (כט) זיין געברילל גלייכט דעם דער לאָ־ווין, עס ברילט, וויא יונגע לאָווען; עס טאָבט אונד פאסט דיא בייטע, טרענט זיא דאָ־פאָן אונד נעמאנד רעטטעט. (ל) עס טאָבט וויעדער דאסזעלבע 1) אן יענעם טאגע נלייך דעם מעערעס טאָבען, שויעט עס צור ערדע, זיעהע, דא איזט פינסטערנים, באנענגקייט, אונד דיא זאָננע זעלבסט איזט פערדונקעלט אן זיינעם הימעל 2)

ו (ט) אים טאָדעסיאהרע דעם קאָנינס עזיהו זאה איך דען הערן זיטצענד אויף

פַּרְסָות סוּסָיו כַּצֹּר נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגַּלָּיו כַּסּוּפָה׃ (כט) שְׁאָגָה לוֹ כַּלָּבִיא וְשׁוֹאֵג כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טָרֶף וַיַּפְלִיט וְאֵין מַצִּיל׃ (ל) וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת־יָם וְנִבַּט לָאָרֶץ וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפָיהָ׃

ו*(ט) בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם

*ישאג קרי *הפטרת יתרו

ת"א לכן סס מ"ח: ואראה את אדני יגמות מ"ט. עקריס מ"ג, ס"ג

רש"י

כמו לד. וגלגליו. אופני מרכבותיו: (כט) שאנה. אימה תהיה זו עליכם כמו לביא. ויפליט. ילילנו לטרפו מיד כל הבאים להלילה. יפליט איסקמוליי"ר בלע"ז: (ל) וינהום. אותו האויב על ה' המזכר למעלה: כנהמת יס. אשר יהמו גליו כן יבא בחיילות הומות: ונבט לארץ. לטון הבטה יביטו ישראל ילפו שיעזרום מלכי ארץ שסס סומכין עליהם כענין שנאמר היודדים מצרים לעזרה (לקמן ל"ח): ונבט. לטון נפעל כמו לא נפתח ולא נתק והוי"ו גוזמת לו להבא הדיבור להבא אייר"ט איסבר"די בלע"ז. והנה חשך. שלא יהא עוזר להם. לד ואור חשך. כמו וכשל עוזר ונפל עזור (שם) מי שלד לו שבאת עליו הלדה וזה שבא להאיר לו שניהם חשכו. ויש פותרים לד היא הלבנה שנתמעטה ואור היא החמה: בעדיפיה. בגא מאפליה שלה לטון יערף כמטר (דברים ל"ב) וכן הדרך בערוך מטר האור מאפיל:

ו (א) בשנת. סימן זה תחלת הספר ותחילת נבואת ישעיה וחמשה שנים הקדומים

באור

כַּצֹּר, כמו (יחזקאל ג' ט') כשמיר חזק **מַצֹּר**, שהוא כמו לור: **(כט) ויפליט**, ילילנו לטרפו מיד כל הבאים להלילה (רש"י). וכן מתורגם: **(ל) ונבט**, מבכין פיעל, והנו"ן שרשים, ר"ל ישראל יביט לארץ בכוח עליו האויב פתאום יביא אם יבוא לו עוזר, ולא יראה כי אם חשך (רד"ק): **חשך** לד, חשך האויב הבא עליו. ולפ כי שבמלת חשך עמד הטעם, הענין דבק עם לד הוא כמו לדם, וכאלו כתוב והנה חשך ולד, ר"ל חשך ולדה. והמאמר הזה בא גם למעה (ח' כ"ב) ואל ארץ יביט והנה לרה ומצוקה, ועל פי זה מתורגם. **בעריפיה**, ואור השמש חשך ליסראל בשמים. ר"ל קדרו לו השמים ממעטל מרוב הצרה. והשמים נקראו עריפים, מפני שמזילים המטר, כמו שאמר אף שמיו יערפו על (הכ"ל). ועל פיהו תרגמתי. וכנוי הנקבה במלת בעריפיה מוסב על האדן הנכבשים אור על ירושלים. וכן במלילת אדון הנכיאים, ונתתי את שמיכם כברזל:

1) ווידער ישראל. 2) דעם אנדעם אדער ירושלים'ס היממעל.

וְנִשָּׂא וְשׁוֹלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ (ג) שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ (ד) וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ (ה) וַיַּנְעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא

ת"א שרפים עומדים עקדה סער ס"ז ששש כנפים חניגה ג', י"ג: ובשתים יעופף סס: וקרא זה אל זה עקדה סער ס"ו: קדוש קדוש קדוש חולין ז', נ"ח: מלא כל הארץ כבודו נכות ו', קדושין ח', נ"ח:

איינעם האָהען אונד ערהאבענען טהראָנע, אונד זיינע שלעפפען פיללטען, דען טעמפעל. (ג) שרפים שטאנדען אום איהן הער; יע זעכס פליגעל האטטע איין יעדער, מיט צוויי־ען בעדעקטע ער זיין אנטליטץ, מיט צווייען בעדעקטע ער זיינע פיסע, אונד מיט צוויי־ען פלאָג ער. (ג) אונד איינער ריעף דעם אנדערן צו, אונד שפראך: הייליג, הייליג, הייליג איזט דער הערר דער העערשא־רען; דיא נאנצע ערדע איזט פאָלל זיינער הערלליכקייט. (ד) עס ערבעבטען דיא פפאָסטען אן דען שוועללען פאָר דער שטיממע דער

רש"י

נאמרו אחד זה הסימן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה ולאו' לדבר יצעיה נבא ונותר' בת ציון כסכה וגו' זה היה לאח' שהחריב ונלה סנחריב את עשר' השבטי' ונשארו רק יהודה וירושלים לכך אמר חזון ישעיה וגו' על יהודה וירושלים וגו' על מס תבו עוד תוסיפו סרה וגו' (האנדנאלו): בשכת מות. כשנלעדע: ושוליו. כמו שולי המעיל (שמות כ"ח) תחתיתו לאיתיו יושב על כסאו בשמים ולגליו בהיכל הדום מרגלותיו בצית המקדש נדון על עוזיהו שנא ליעול כתר כהונה: (ב) שרפי' עומדי ממעל. בשמים: לו. לשמשו כן תרגום יונתן שמשין קדישין בדומא קדמוהי: בשתי' יכסה פניו. שלא יביט לגד השכינה: ובשתי' יכסה רגליו. לגניעות שלא ירא כל גופו לפני גודלו. ובתנחומא לאיתי כיסוי הרגלים לפי שהם כנף רגל עגל שלא להזכיר לישראל עון העגל: ובשתים יעופף. ובתרגום עשמש: (ג) וקרא זה אל זה. נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחריב שריפה אלא אם כן פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביולר אור קדושה כולם כאחד עונים בו'. ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק"ק ג' פעמים כת־גרותו: (ד) וינועו אמות הספים. אילות סיפי הס מזוזות

באור

ו (א) **בשנת מות**, יתכן להיות כמשמעו. כי בשנה שהתנגף מת עזיהו, ואין טענה ביני עזיהו? אחר שהיה חדשים, חתת היא תחלת נבואת ישעיהו (בן עזרא). **ואראה**, הכל הוא דמות במראה הנבואה (רד"ק). **ושוליו**, הם שולי הכסא כי מנהג המלכים להיות בגדים על כסאם (בן עזרא). ר"ל שמשיים על הכסא יריעה מרוקמת, והיא ארוכה ורחבה כל כך, עד שטוליה תלוים מעל הכסא ארצה: **מלאים**, כמו ממלאים, וכן וכבוד ה' מלא את המשכן: **(ב) שרפים**, הם לבא אחת מלאכות המלאכים. **עומדים** ממעל לו, כמו עומדים עליו מימינו ומשמאלו (מלכים א' כ"ב), והבאה מורה כלשון בני אדם, כי כן דרך המלכים הגדולים (הכ"ל): (ג) **קדוש**, שלש פעמים, לחזק קדיאה והתעוררת, כמו ארץ ארץ ארץ (ירמיה כ"ב) והדומיה. והשם הראה לו זאת הנבואה, למען יתקדש מעומאת הטפה כי הם קדוש, וכן מעברתיו ושלוחיו: (ד) **אמות** הספים, קף הוא מפתן ואקרופא הפתח, ואמות הם המחזות אצר על הספים. ובנבואה (עמוס ט') נאמר: וירעשו הספים.

וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ (ה) וָאֹמַר אוֹי־
לִי כִּי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם
אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם
אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת
רָאוּ עֵינָי׃ (ו) וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־
הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקָחַיִם
לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃ (ז) וַיִּגַּע עַל־פִּי
וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ

ת"א וחבית ימלא עשן יומא ס' כ"ב: ואמר אוי לי עקיים מ"ב, י"ז
ובתוך עם טמא יומא ד', מ"ט: כי את המלך עקיים סס:

רופענדען, אונד דאז הויז ווארד מיטרויך נע־פיללט. (ה) דא שפראך איך: וועהע מיר, איך בין פערלאָרען! דען איין מענש פאָן אונריינען ליפפען בין איך, אונד אונטער איי־נעם פאָלקעפאָן אונריי־נען ליפפען וואָהנע איך, אונד מיינע אויגען האָ־בען דען קאָניג, דען הערען דער העערשא־רען, געזעהען. (ו) דא פלאָג איינער דער שרפים צו מיר, אין זיינער האנד איינע גלי־הענדע קאָהלע, מיט איינער צאנגע האטטע ער זיא פאָם אלטארע גענאָממען. (ז) ער בעריהרטע מיינען מונד, אונד שפראך: זיעהע, דיעזעס בעריהרט דיינע ליפפען, אונד געוויכען איזט דיין

רש"י

הפתח נתמדדין נמדות לחות לנודם ולדוחק והן מזוזות הסיכל: מקול הקורא. מקול המלאכים הקוראים והוא היה יום הדעת שנאמר בו ונסתה כאשר נסתה מפני הדעת בימי עוזיה (זכריה י"ד) בו ביום עמד עוזיה להקטיר בהיכל דעתו שמים לסורפו לומר דיבו בסריפה כמו שנאמר ותאכל את החטאים ומאתים איש (במדבר ט"ז) והוא שקראם שרפים שבאו לסורפו דעתה סארץ לגולנו כסבורה דיבו לבלעו כקדח שערעד על הכהונה ילתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגו' (שם) ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקדח בגליע' וכעדתו בסריפה אלא כאשר דבר ה' ביד משה בסנה הבא נא יד בחיקך (שמות ד') והוליאה מצורעת כשלג אף כאן לרעת זרחה במלחו: והבית ימלא עשן. היה נמלא עשן: (ה) כי נדמיתי. הריני מת שלא הייתי כדאי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים י"ג). נדמיתי כמו כי נדמה כל עם כנען (לפני' ח'): טמא שפתים. דמגעל בחוצין: (ו) רצפה. גחלת וכן עוגת רצפים (מלכי' ח' י"ט) כמו עוגת רשפים ונאמר ביטעיהו ובאליהו בגל"י רצפה מפני שאמרו דליטורוא על ישראל זה קראם עם טמא שפתים וזה אמר כי עזבו בריתך (שם) אמר הקב"ה למלאך רוץ פה שאמר דילטורוא על בני. ויוכתן תירגם ונידו רצפה ונפומיה ממלל לשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון. במלקחים בצבת: לקח מעל המזבח. קבל הדיבור מפי הקב"ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד המזבח שבהיכל: (ז) ויגע על פי וגו' וסר עונך. זה ליסרך לכפר עונך שחירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא לקחת' כי אם במלקחי' והגיעה על שפת הכניף ולא

באור

הקורא, כמו שם קבון, המעורר, הקורא: (ה) **נדמיתי**, נכרתי כמו, נדמו עמי מבלי דעת (הושע ד'), נדמם מלך ישראל (שם י"ז): **המלך**, אני טמא, כי כל גוף בשר טמא, ושפתי טמאים מלהזכיר בפי קדושת החול, כל שכן שאני שוכן בתוך עם טמא שפתים, כמו שנאמר עליהם (למעה ע') וכל פה דובר כלה, ואיך אני ראוי לכל זה הכבוד, לפיכך אני ירא שאחטא ואמרלא הזאת שראיתי (רד"ק): (ו) **רצפה**, לדעת המפרשים גחלת בוערת, ולר"א אבן, כי בחרלות הקדש יצלו בשר ויאפו עוגות על האבנים החמות ומזה ג"כ עוגת רצפים

וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ (ח) וָאֶשְׁמַע
אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי־אֶשְׁלָח
וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנֵּנִי שְׁלָחֵנִי׃
(ט) וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ
וְאַל־תֵּדָעוּ׃ (י) הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה
וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה
בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין
וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ (יא) וָאֹמַר עַד־מָתַי
אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים
מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה

ת"א וסר עונך בזכות ת', נ"ג. סנה ט"ז קי"ט: השמן לב ר"ה ג', י"ז.
עקדה סער נ"ח: ולבבו יבין מגלה ג', י"ז:

פערנעהען, אונד דיינע זינדע פערזאָהנט. (ח) איך האָרטע דיא שטים־מע דעם הערען, דער שפראך: ווען זאָלל איך זענדען אונד ווער ווירד אונזער באָטע זיין? דא שפראך איך: היער בין איך, זענדע מיד! (ט) דא שפראך ער. נעה אונד שפריך צו דיעזעם פאָלקע: איהר האָרט וואָהל, אבער איהר מערקט ניכט דא־רויף, איהר זעהט וואָהל, אבער ערקענט ניכט; (י) זאָ זייא דען פער־שטאָקט דאז הערץ דיע־זעם פאָלקעס, זיינע אָהרען זייען טייב, אונד זיינע אויגען פער־קלעבט, דאז עס ניכט זעהע מיט זיינען אוי־גען, אונד מיט זיינען אָהרען ניכט האָרע, אונד זיין הערץ ניכט, פיהלע, אונד אונד עס זיך ניכט בעקעהרע אונד געהיילט ווערדע. (יא) דא שפראד איך: וויא לאנגע, הערר? ער שפראך: זאָ לאנגע, ביז דיא

רש"י

הוזק בתנחומא וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו (יואל ג') אלו מלאכים כי עצום עושי דברו (שם) הם הנביאים. (ח) את מי אשלח. להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנבא שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב"ה את העולם והשרה שנינתו על הדין קטיע ליסב' כו' כדאית בפסיקתא: (ט) שמעו שמוע. אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותנים לב להבין ודאו ניסים שעשיתי לכם ואיננכם נותניס לב לדעת אותי: (י) השמן לב הטעם הזה. כמו הכבד את לבו (שמות ח') ל' הליך (לשון) פעול לבם הולך הלוך והשמן (אינגרייס"ט בלע"ז) ואזניו הולכים הלוך והכבד משמוע. ועיניו הטע. עחיס כענין שנאמ' (לקמן מ"ד) כי טח מראות עיניהם הטוח מתלגמי' דאיתטע: פן ירפא

באור

(מלכים א' י"ט): (ח) **ואשמע** וכו', מתה הפסוק אמרו, כי זה היה מחלת נבואתו (רד"ק). **לנו**, אומר לשרפים, על כן אלה לנו (בן עזרא). **הנני** שלחני, אחרי שעברו שפתי אני ראוי להיות שליח, ולא הייתי כן ביומים הראשונים (הנ"ל): (ט) **שמעו** שמוע, אחרי שאתם שומעים דבור אחר דבור מתוכחתי ורחיתם ראיה אחר ראיה ממעשי ונפלאותי, ובכל זאת אינכם שמים לב עליו, הנני נותר עליכם, שילך לב העם הזה הלוך והשמן, ואזניו הולך והכבד. עד שנתמלא קתנו. ולפי פירוש אחד בספר מכלל יופי, גם שמעו שמוע הוא ענין גזרה, ותרגומו (הַחֲדוּן זְחֻלוּ אֹ־הר, אבער ניכט פערשטעהען, זעהען, אבער ניכט ערקענענען): (י) **השע**, עיתה ותסיתה, וכן בקל (למעה נ"ב) ולא תשעינה עיני רואים. **ורפא**, רפואת הנפש, והיא הסליחה, וכן כתוב (תהלים מ"א) רפאה נפשי כי חטאתי לך (רד"ק): (יא) **עד** מתי, יהיו מקטים לבבם, ואינה

תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ (יג) וְרִחַק יְהוָה אֶת־
הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃
(יג) וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה
לְבֵעֵר כְּאֵלָה וְכְאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת
מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃
ז (א) וַיְהִי בִימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ
מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־

ת"א ועוד בה כתובות י"ג, ק"ג: ויהי בימי מגלה ח', י':

שטעדטע וויסט זינד אונד אונבעוואָהנט, אונד דיא הייזער מענשענלעער, אונד דאז לאנד פערוויזטעט איזט צור שטעפפע. (יג) אונד דער הערר דיא מענשען וועגפיהרט, אונד דיא פערלאָדונג נראָס געווארדען אים לאנדע. (יג) אונד בלייבט נאָך דער צעהנטע טהייל דארין, זאָ ווירד ער עבענפאללס פערטילגט, דאָך וויא דער טערעבינטהע אונד דער אייכע ביים אבפאללען דער בלעטטער איין שטאם צוריק בלייבט, זאָ בלייבט איהם 1) אלס שטאם איין הייליגעס נעשלעכט.

ז (א) עס געשאה אין דען טאגען אחז, דעם זאָהנעס יותם׳ס דעם זאָהנעס עזיהו׳ס,

רש"י

געיכיו. נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאי׳ שבשם ירמי׳ שמא ייטבו בעיניהם׳ דברי ויביכו בלבם ויסורו מלי והיא רפואת׳: (יא) עד מתי. יכבידו את לבם ולא ישמעו: ויאמר. ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליה׳ וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה. לשון גלמוד מאין יושב: (יב) ורבה העזובה. שהארץ תעזב מהם וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ: (יג) ועוד בה עשיריה׳. גם אותה השארית אשיב ידי עליה בגירוף אחר גירוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא לדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם: כאלה וכאלון. אשר בעת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולתן המגבה אף הם זרע הקד׳ הנמצאין בה עומדין בקדושתן הם יהיו לה למצבת. ר"א מצבת׳ נטיעתה לבך איני מכלה אותה שאני נטעתיה זרע קדש. ויש פותר׳ שבר שלכת היתה בידוצליס כמו שאמור בד"ה (א׳ כ"ו) והיו שם אלה ואלון נטועים:

ז (א) ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני שסופו של הכתוב לומר ולא יכול להלחם עליה ולמדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ווי (ס"א) מי הוא זה שמלך רשע זה אמר לחסם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא

באור

רוצים לשמוע תוכחות? (יב) ורחק, וירחקם ויוליכם אל ארץ אחרת, ומלא אדם בא על הכלל. העזובה, כלל אל הבתים והשדות והכרמים העזובים והטוממים מאין אדם. וי"א שהוא שם בשקל מלוכה העזובה שתהיה הארץ נעזבת מהם רבה תהיה ר"ל זמן רב (בן מלך): (יד) עשיריה, חד מן עסרא הכפרי. לבער עניו, כליון, כמו ובערת הרע מקרבך. בשלכת, בעת החורף שהאילנות משליכים את עליהם. ומלא בשלכת שם מקרה ולא"ח נרדף עם נפל בהפעיל. ר"ל כריתת הענף, ויתרגם (בייגפעלען), ודומה לו: כי השליכו משכנותיו (ירמי׳ מ׳ י"ח), לשון הריסה (וואווערפען). מצבתה, כמו הנקבה שב אל ארץ בפסוק י"ב, וכן פירש בן מלך:

ז (א) להלחם עליה, לא מפני התוק יסודה וירוסלים, שהרי הם פחדו, אלא שלא רצה האל לתתה ביד׳ (רד"ק): (ב) אפרים, בעבור היות המלך על עשרת השבטים בתחלה מאפרים, תקרא המלכות כן

1) דענ זאגנדע.

אָרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
יְרוּשָׁלַם לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל
לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ (ג) וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד
לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע
לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר
מִפְּנֵי־רוּחַ׃ (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה
וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת
הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה
כוֹבֵס׃ (ד) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֶר
וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרָךְ
מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה

ת"א ויאמר ה׳ סנהדרין י"ח, ק"ד:

דעם קאָנינגס פאָן יהודה דאס רצין, דער קאָניג ארם, אונד פקח, דער זאָהן רמליהו׳ס, דער קאָניג פאָן ישראל, הערראנגעצאָגען נעגען ירושלים, צום שמרייטע ווידער דאסזעלבע אבער זיא פערמאָכטען ניכט, עס צו בעקרינגען. (ג) אלס מאן דעם הויזע דוד׳ס בעריכטעטע, אונד שפראך: דיא זירער שטעהען אין אפרים: דא בעבטע זיין הערץ אונד דאס הערץ זיינעס פאָלקעס, וויא דיא ביימע דעם וואלדעס פאָר דעם ווינדע ערבעבען. (ג) דא שפראך דער הערר צו ישעיהו: נעהע הינאוים, אחז ענטגעגען, דוא אונד שאר ישוב, דיין זאָהן אן׳ס ענדע דער וואססערלייטונג דעם אָבערן טייכעס, אויף דער שטראססע צום וועשערפעלדע. (ד) אונד שפריך צו איהם: היטע דיך, אונד זייא רוהיג, פירכטע דיך ניכט, אונד דיין הערץ פערצאגע ניכט פאָר דיעזען ביידען ענדען רויכעגדע ווידע׳ אונד דיין זאָהן הערץ פערצאגע ניכט פאָר דיעזען ביידען ענדען רויכעגדע

רש"י

אבותיו סיו לדיקים לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הלא הוא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבות בבלשית דבה: (ב) וינד לבית דוד. לפי שרשע היה לא הזכיר שמו: נחה ארם על אפרים. נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליו. נחה לשון נקבה על שם שהמלכות נחה פוסי"ר בלע"ז לשון ויבח בכל גבול מצרים (שמות ו׳): וינע לבבו. לפי שכבר נלחם בם כל אחד מהם בפני עצמו ויכלו לו שנאמ׳ ויתיצבו ה׳ ביד מלך ארם וגו׳ (ד"ה ג׳ כ"ח) ואומר ויהרג פקח בן רמליהו ק"כ אלף איש (שם): כנוע עצי יער. קול אילני סדק נשמע יותר מכל אילני פידי כדאיתא בבלשית דבה: (ג) ושאר ישוב בנך. שארית מעט שיטובו אלי על ידך והם כבנך: אל קצת תעלת. שם תמצאהו. תעלת פוסי"ר בלע"ז: בדרכה. כעין מקום מים שעושין לבנים: העליונה. במורד הכל ויש בריכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו: שדה כובס. שכובסים שוטחים שם בגדים לנגבם כך תירגם יונתן. ודבותינו דרשו בכנע אחז לפני ישעיהו ושם על דאשו אוכלא דקלרי כפה עליו כלי פ׳ מנוקב של כובסים שמגלפין בו מים על הבגדים: (ד) השמר. שם בשלוש כיון שמריו: זכות האבות העשנים. יהיו בעיניך אודים

באור

(כן נחרא): (ג) תעלת, היא אמת המים, הנמשכת מן הברכה: (ד) השמר, השמר מעשות מלחמה והשקט

דער פייער ברענדע, בייא דעם ענטבראנ־
טען צארנע רצין׳ס
אונד ארם׳ס אונד דעם
זאהנעם רמליהו׳ס!
(ה) ווייל דיא זידער
איינען באזען אנ־
שלאג ווידער דיך
געפאסט, אפרים
אונד רמליהו׳ס זאהן
אונד שפרעכען. (ו)
לאסט אונז הינאנ־
ציעהען ווידער יהודה,
עס (ירושלים) בע־
דרענגען אונד אונז
אפפגען אונד צום קאניג דארין זעטצען טבאל׳ס זאהן. (ז) זא שפריכט נאטט,
דער הערר, אלזא: עס ווירד ניכט פאללפיהרט אונד נעשיעהט ניכטס; (ח) זאנ־
דערן דאז הויפט ארמס בלייבט דמשק׳ס אונד דאס הויפט פאן דמשק׳ס רצין,

בֶּחָרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ (ה) יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ (ו) נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִיעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ * (ז) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה׃ (ח) כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֹאשׁ

*ע״כ ומסיימין בקפטיל ט׳ עם ב׳ פסוקים ה׳ ו׳

רש״י

שכנתה שלהם שלהם. אורים טיטו״ש בלע״ז: (ו) ונקיצנה. כעורדס במלחמה: ונבקיענה אלינו. כשוה אותם עמנו כבקעה זו שהוא שוה וכן ת״י ונשויון עמנא שויה שווין עם עשרת השבטים במלך אחד: את בן טבאל. בן הטוב אלינו כן ת״י ויש לפרש טוב בעיני המקום ובגמטריא של אותיות אלב״ם טבאל הוא רמלא ט״ר ג״ם א״ל בן טבאל בן רמלא: (ז) לא תקום. עצתם זאת שתשא יהודה כבושה תחתיהם: (ח) כי ראש ארם דמשק. ואין לירושלים עצתם כלום: וראש דמשק רצין. בדמשק רצין לא בירושלים ונם פקח ועשרת השבטים בעוד ששים וחמש שנה מיום שנגזר בימי עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז׳): יחם אפרים. תרועת אפרים מעם שיגלה שנחרב עם מלכם הושע בן אלה לא וחשוב מבנותא עמוס על שגלו עשרת השבטים ותמלאם ס״ם שנים נבואות עמוס היתה שתי שנים לפני שתתנבא עוזיה שנאמר׳ (בעמוס א׳) שנתי׳ לפני הרעש ועוזיה נתנגע עשרים וחמש שנה הרי כ״ז וי״ו של יותם וי״ו של אחז ו׳ של חזקיהו שנאמ׳ (מלכים ג׳ י״ט) וילכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע ויגל את ישראל אשורה הרי ששים וחמש ומניין שימי חלוטו של עוזיהו כ״ם שנים שנאמ׳ (שם ט״ו) בשנת עשרים ושנע לירבעם בן יואש מלך ישראל מלך עוזיה בן אמציה על יהודה אפשר לומר והלא עוזיהו וירבעם מלכו כאחת לפי חשבון שתמצא בספר מלכים אלא שמלך מלכות מנוגעת בשנת עשרים ושנע למלכו נתנגע והוא מלך חמשים ושתים

באור

לך אל מירא (רד״ק). **זנבות** האורים, אחוד בן שמנדרין בו אחש, ואינו עשוי להדליק, אלא שנשרף מאליו מעט מעט, כשמנדרין בו אחש תמיד, וכשנשרף עד שנעשה קטן, אתין רחוי לאוחזתו ביד, ומשליכין אותו לגד אחר והוא עשן, ויקרא זנב האור, וכמו אתין בו כח להבעיר דבר, אלא שהוא עשן ומצער בני הבית מעט, כן אלה המלכים באו בחרון אפם, אבל אין כח בם לכלות, וכמעט זמן יכלה עשנם וישובו לבם (הכ״ל): (ו) **ונקיצנה**, כמו אפוך **ונצ״קבה** מגזרת נוק, ענין לחץ ודוחק, והכנוי מוסב על ירושלים, וכן למעה (כ״ע ב׳) ואליקופי

לאריאל, תם ירושלים, וכן פי׳ בעל אור הארים. ונבקיענה, נבקיעה חומותיה ונכנס בה, ותהיה ברשותנו רד״ק). **בן** טבאל, הנכון שהיה אים מבני אפרים, שהיו חושבים להמליכו בירושלים (הכ״ל): (ז) **לא** תקום, בעבור שיעלו ארם ואפרים רעה על יהודה, וחשבו לכבשה תחת ידם, לכן אמר ה׳ שלא תקום עצתם הרעה ולא תהיה: (ח) **כי** ראש, הטעם שראש ערי מלך ארם היא דמשק, וכה יתנהג, ומה לו למשול על ירושלים?

דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם׃ (ט) וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן־רְמַלְיָהוּ אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ׃ (י) וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֶל־אָחָז לֵאמֹר׃ (יא) שְׁאַל־לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה׃ אֱלֹהֶיךָ הַעֲמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַּ לְמַעְלָה׃ (יב) וַיֹּאמֶר אָחָז לֹא־אֶשְׁאַל וְלֹא־אֲנַסֶּה אֶת־יְהוָה׃ (יג) וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא בֵּית דָּוִד הַמְעַט מִכֶּם

(אונד אין פינף אונד זיעבציג יאהרען איזט אפרים צערטרימ־
מערט אונד קיין פאלק מעהר). (ט) אונד
דאז הויפט אפרים׳ס
בלייבט שומרון׳ס
אונד דאס הויפט
שומרון׳ס רמליהו׳ס
זאהן, ווען איהר
ניכט פערטרויעט, זא
האבט איהר קיינען
פעסטען בעשטאנד.
(י) דער הערר רעדע־
טע פערנער צו אחז,
אונד שפראך: (יא)
פארדערע דיר איין
צייכען פאן דעם
העררן, דיינעם נאטט;
פארדערע עס אין טיעפע, אדער האך אין דער האהע. (יב) אחז שפראך: איך
מאג ניכט פארדערן, אונד ווילל דען העררן ניכט פערזוכען. (יג) דא שפראך
יענער: הארט דען, הויז דוד׳ס! איזט׳ס אייך ניכט נענוג, מענשען צו ערמידען

רש״י

שנה ולי מיפשר לימנות ובעוד ששים וחמש שנה מיום שאמר ישעיה נבואה זו שהרי בימי אחז אמרה והם גלו בשנת שש לחזקיהו וכן מפורש בסדר עולם שמנה הכתוב לנבואתו של עמוס: (ט) אם לא תאמינו. לנבואתי אתם ואחז ועמו אשר ידעתי כי רשעי אתם: לא תאמנו. לא אמון בכם: (י) ויוסף ה׳. ואוסיף הבטחה׳: (יא) שאל לך אות. לדבר הזה כי ידעתיך שאין אתה מאמין לדברי הקב״ה: העמק שאלה. העמק שאלה שאלה כמו שמעה סלחה (דניאל ט״ו) שאל אות בעמקי תהום לחיות לך מת או הגבה למעלה שאל אות בשמים: (יב) ולא אנסה. אין רצוני שיתקדש שמו על ידי: (יג) הלאות אנשים. נביאי ה׳: כי תלאו וגו׳. לפי שהוא יודע שאתם אין מאמינים בו והוגעתם

באור

ששים וחמש שנים, אחלת זה החשבון בשנת הרעש שהיה בימי עוזיה, שהתנבא עמוס (שם ז׳ י״ז) וישראל גלה יגלה (רד״ק). **יחת**, לשון שבירה, כמו יחתו מריבו (שמואל א׳ כ׳). **מעם**, ע״י שיהיה בשבר יחדל להיות עם: (ט) **תאמינו**, בנפעל ועניני קיום. כמו יחד במקום נאמן, מיס לא נאמנו. ושעורו, אם אין לכם בעמון בה׳. כמו והאמין בה׳ (בראשית ט״ו), לא יהיה לכם אחק וקיום, והוא לשון נופל על לשון. ומלא כי אינו רק לאמת (פירוזאר), ולכן הוא במפעיל. והבעתקת החכם לוטבער (גוייבט ניכט, **בוייבט איהר ניכט**): (יא) **העמק** שאלה, לוי אחר לוי בלא דבוק וי״ו, וכמוהו (יחזקאל כ״א) הבאחרי הימיני, ומלא שאלה על משקל ה׳ שמעה (דניאל ט׳), כאלו אמר: שאל והעמק בשאלה שהיה למעה, או הגבה למעלה (מדברי הרחב״ע). ויש קוראים **שאלה**: (יב) **ולא** אנסה, דרך הבול ושמוק אמר אחז אל הנביא: אינו חושש כל כך לדברי נבואתך, שאנסה את האל הגדול ואפגוש בכבודו, ולכן כעס הנביא, ודבר אחז קשות: (יג) **תלאו**, פעל יולא מבנין הפעיל, ועניני עיפוח ויגיעה, על דרך הוגעתם ה׳ בדבריכם (מלאכי ב׳). ושעורו, לא די לכם להעמיד ערחכם ומשאכם על האנשים, עד שיאבדו כח הסבלנות, כי גם תלאו את אלהי. להקליף לאותו בדבריכם, ולא יאריך עוד אפו: (יד) **הוא**, מעצמו אף שאינכם שואלים ממנו, ואז אחמיר בו על כרחכם. **וקראת**, העלמה, ובא ה״ו במקום ה״א הנקבה, (כמו שמות ה׳) ואתה עתך (כן עזרא) **עמנואל**. ז״ל הארב״ע: והיסר בעיני, שעמנואל שוא בן שעיהו, גם כן שאר יסוד, וכל אחד מאלה הבנים נקראו לאות

הַלְאֹות אֲנָשִׁים כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת־
אֱלֹהָי׃ (יד) לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם
אֹות הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת
בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּאֵל׃ (טו) חֶמְאָה
וּדְבַשׁ יֹאכֵל לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע
וּבָחוֹר בַּטּוֹב׃ (טז) כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר
מָאֹוס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב תֵּעָזֵב
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי
מְלָכֶיהָ׃ (יז) יָבִיא יְהוָה עָלֶיךָ וְעַל־
עַמְּךָ וְעַל־בֵּית אָבִיךָ יָמִים אֲשֶׁר

דאס איהר אויך מיי־
נען נאָטט ערמידען
וואָללט? (יד) דארום
ווירד דער הערר
זעלבסט אייך איין צײ־
כען געבען. זיעהע,
דיא יונגע פרויא ווירד
שוואנגער ווערדען,
אונד איינען זאָהען
געבערען, אונד זײנען
נאמען עמנואל (נאָטט
מיט איהם). (טו)
ראהם אונד האָניג
ווירד ער עססען. זאָ־
באלד ער וויים דאז
באָזע צו פערווערפען
אונד דאז גוטע צו
וועהלען. (טז) דען
עהע דער קנאבע ווים־
טען ווירד, דאז באָזע צו פערווערפען אונד דאז גוטע צו וועהלען, ווירד דאז לאנד
בערייטס פעראָדעט זײן, פאָר דעסען צווייא קאָנינען דיר גרויעט. (יז) דאָך ברינגט
דער הערר איבער דיך, איבער דײן פאָלק, אונד איבער דײן פאטערהויז טאגע, וויא
זיא ניכט געוועזען, זײט אפרים אבגעפאללען פאָן יהודה, (ער ברינגט) דעם קאָ־

רש״י

לפניו בדשעכס: (יד) יתן אדני הוא לכם אות. יתי הוא מאליו על כרחכם: (טו) חמאה ודבש יאכל. הוולד שתהא אדליו מלאה כל טוב: לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב. כשידע למאוס ברע ובחור בטוב ומאין לבו הטובה הזאת הלא עתה האדם חדשה בגדולי מלכי ארם ופקח בן רמליהו: (טז) כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב. תעזב האדמה מיושבי אדמת רצין ואדמת פקח אשר אתה קץ ויגור מפני שני מלכים רצין ופקח שבאותה שנה עלה מלך אשור על דמשק כי שברו אחז כמה שנאמר בספר (מלכים ט״ז) ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית ואותה שנה (שם) ויקשר קשר הושע בן אלה אל פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו בשנת עשרים ליותם (שם) שהוא שנת ארבע לאחז: (יז) יביא ה׳ עליך ועל עמך. על חזקיהו בגד המולך אחריך ולפי שהוא גדיק לא קללו בנו. ימים אשר לא באו. מיום שנחלקה מלכות בית דוד ושר אפרים מעל יהודה ומה שם הימים ימי חיל מלך אשור ואף בשם יעשה ליהודה גם וכן מצינו

באור

מה שעתיד להיות, הנה עמנואל, שהם יעברם ויהיה עמם בלירה שהם עומדים בעבור שני המלכים, ואחר יטוב, ששתריה ישראל יעצו השובה: (טז) לדעתו, כאשר ידע: (טז) כי בטרם, בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור וגו׳ (מלכים ב׳ ט״ו, כ״ט), ועוד (שם ט״ז, ט׳) ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המיתם. קץ, לשון מורא ופחד וגם בעול ותעוב, כמו ויקוצו מפני בני ישראל. ואמלו כתוב: אשר מפני שני מלכיה אתה קץ, שתקון מפניהם. ושעון הכתובים, שאמר הנביא לאחז: הנך ירא עתה מפני שני המלכים הבאים על ירושלים; בטרם יבוא הנער לידי ידיעות טוב ורע, תעזב אדמתם ותהיה שוממה, כי יגבו יושביה: (יז) למיום סור, מיום שנחלקה מלכות בית דוד, והיום הזה היה יום רע, כי מן העת ההיא נגדעם קרן ישראל. את מלך אשור, ר״ל יביא את מלך אשור עליך. ושיעור המקרא, אף כי שתגלל מארם ומישראל עוד יבואו עליך ימים וגו׳, וכאשר בא בחמת תגלת פלאסר בימיו והלר לו, וכימי חזקיהו בנו בא

לֹא־בָאוּ לְמִיּוֹם סוּר־אֶפְרַיִם מֵעַל
יְהוּדָה אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ (יח) וְהָיָה |
בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁרֹק יְהוָה לַזְّבוּב אֲשֶׁר
בְּקֵצֵה יְאֹרֵי מִצְרָיִם וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר
בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר׃ (יט) וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם
בְּנַחֲלֵי הַבָּתֻּרֹת וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים
וּבְכָל הַנַּעֲצוּצִים וּבְכָל הַנְّהָלִלִים׃
(כ) בַּיּוֹם הַהוּא יְגַלַּח אֲדֹנָי בְּתַעַר
הַשְּׂכִירָה בְּעֵבְרֵי נָהָר בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר
אֶת־הָרֹאשׁ וְשַׂעַר הָרַגְלָיִם וְגַם אֶת־

ת״א ובכל וגו׳ מגלת סס: ביום ההוא סנהדרין י״ח, ל״ט: וגם את הזקן סס ל״ו:

נינו פאָן אשור, דאז הויפט אונד דאס האאר דער פיסע, אונד
נינו פאָן אשור. (יח) אן
יענעם טאגע ווירד
דער הערר הערבײלאָ־
קען דיא פליעגען אם
ענדע דער שטראָמע
מצרימס, אונד דיא
ביענען אים לאנדע
אשור: (יט) דיא
קאָממען אונד לאנערן
זיך אינסגעזאממט אין
דען אָדען טהעלערן
אונד פעלזענקליפטען,
אין אללען דאָרנהע־
קען אונד אין אללען
געשטרייכען. (כ) אן
יענעם טאגע שעערט
דער הער מיט איינעם
געדוננענען שעער־
מעסער, נעמליך
מיט דען פאָלקערן
יענזייטס דעם שטראָ־
מעס, מיט דעם קאָ־
ארך דען בארט ניממט

רש״י

(בדברי הימים ב׳ כ״ח) שבא מתחילה על אחז דכתיב ויבא עליו תגלת פלאסר ולד לו ולא חזקו וגימי חזקיהו בנו נעשה הנס: (יח) ישרק ה׳. ירמוז לסס שיתקבלו: לזבוב. חילות רבות כזבובים מארץ מצרים יבאו עם סנחרב: יאורי מצרים. לפי שכל ארץ מצרים עשויה יאורים שאין הגשמים יורדים שם אלא כילום עולם ומשקה: ולדבורה. חיל נבורים עוקצים כדבורים: (יט) בנחלי הבתות. נחלי עמקים שדות בורים: ובנקיקי הסלעי׳. לאחוז נקיקי נקרו׳ הצור: ובכל הנעצוצים. מקום הסירים (שקורין ברול״ס בלע״ז) וכן תחת הנעצוץ יעלה בדאש (לקמן ט״ז): הנהלולים. בתי תוזבחתא: (כ) יגלח בתער השכירה. הנדולה וכן גם שכירים בקרבה (ירמיה מ״ו) תרגם יונתן ובגדבא יגלח: בעברי הנהר. ביוזבני בעבר הנהר ומי מן היוזבים במלך אשור את הראש יגלח ואת שער הרגלים לפי שהוא דבוק נשתנה לינקד פת״ח: את הראש. הוא המלך: הרגלים.

באור

סנחרב על כל ערי יהודה ויכבשם: (יח) לזבוב, המשיל חיל מצרים וחיל אשור לזבוב ולדבורה שיתאספו ויבואו מהרה, כמו שאמר למעלה, והנה מהרה קל יבוא, וכן נאמר במשל סבוני כדבורים (רד״ק): (יט) ונחו, אשור מבאר יותר. ומובן מעצמו שהשכר הוא השלל והבזה. וליור בזה בספר (יחזקאל כ״ע, י״ח י״ע כ׳), שיהו אלהים לבוכדנצר את ארץ מצרים לשכר העבודה הגדולה אשר העביד את חילו אל עיר צור, ושלל שללה ובזה בזה: תספה, לשון כריתה וכליון, כמו הלף תספה דיק עם רשע (בראשית י״ח), רלה לומר תער השכירה תספה גם את הזקן. ובא תער גם בלשון נקבה (יחזקאל ה׳ ו׳), תער הגלבים תקחה.

הַזָּקֵן תִּסְפֶּה: (כא) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יְחַיֶּה־אִישׁ עֶגְלַת בָּקָר וּשְׁתֵּי־צֹאן:
(כב) וְהָיָה מֵרֹב עֲשׂוֹת חָלָב יֹאכַל
חֵמְאָה כִּי־חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל כָּל־
הַנּוֹתָר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: (כג) וְהָיָה בַּיּוֹם
הַהוּא יִהְיֶה כָל־מָקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־
שָׁם אֶלֶף גֶּפֶן בְּאֶלֶף כֶּסֶף לַשָּׁמִיר
וְלַשָּׁיִת יִהְיֶה: (כד) בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת
יָבֹא שָׁמָּה כִּי שָׁמִיר וָשָׁיִת תִּהְיֶה כָל־
הָאָרֶץ: (כה) וְכָל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר

עס וועט. (כא) צו יע־
נער צייט ווירד איין
יעדער איינע קוה אונד
צווייא שאפע האלטען.
(כב) אונד פאן דער
מענגע נעוואנענענער
מילך ווירד ער ראהם
עסען; יא, ראהם
אונד האניג זאלל
יעדער עסען, דער
אים לאנדע איבריג
בלייבט. (כג) אונד צו
יענער צייט נעשיעהט
עס, דאס יעדער ארט,
וואו זאנמט טויזענד
ווייגשטאקע שטאנדען
אין ווערטה פאן טוי־
זענד זילבערלינגען,
דעם דארנען אונד
דיסטעלן צו טהייל
ווירד. (כד) מיט פפייל
אונד באגען קאממט מאן דארטהין, דען פאלל פאן דארנען אונד דיסטעלן ווירד דאז
נאנצע לאנד זיין. (כה) אונד אויף אללע בערגע, דיא זאנמט מיט דער האקע בעהאקט

ת"א והיה ביום סנהדרין ל"ד. חולין י"ח, קנ"ג: והיה ביום סס י"ח, ק"ד:

רש"י

מדרייתה: הזקן. סילטוניל. ודבותיכו אמרו גילוח ממש וספת הזקן חדיכת' נאש הזקן
זקן סנחריב כדאיתא נאגדת חלק: תספה תכלה והחגלחת היא הליגה והתער החדש:
(כא) יחיה איש וגו'. ולפי שתהא מרלס דיקניה שיגזו החיילות את הבהמות ונמעט
הנותר אתן נדכה: (כב) והיה מרוב וגו'. חלב שיעשו ג' הלאן הללו יגזו נעיניהם
החלב ויאכלו החמאה הוא שומן החלב: כל הנותר. הנליקים הפליטים מחדש סנחדש
נשורה גדולה היה מנשר להם שתזדמן להם פרנסה אחד כל הסמנון ההוא: (כג) והיה
ביום ההוא. אשר תהיה הארץ שממה יהי' מקום שיהיו שם לפני נא חילות: אלף גפן.
שוות אלף כסף יהיו לשמיר ולשית כי יניחום בעליהם ובודחין והם מעלות קימטוניס
ותולעים ועקרביס: (כד) בחצים ובקשת יבא שמה. כל הדולה ליכנס לתוכו יהא לריך
קשת וחליס בידו למלט עלמו מחיות רעות ונחשים ועקרבים: (כה) וכל ההרים.
אשר שם שדות לבן לתבואה: אשר במעדר יעדרון. היא כמין חדיש שקורין פסוי"ל

באור

ודוע כי גליחת הזקן היא חרפה גדולה לאנשי קדש. וכל המשל הזה מורה על כליון חרון העוקר את הכל:
(כא) והיה, ליור מעמד הארץ תמרי המלחמות האלה. הבדות והכרמים ששמו, ויושבי הארץ מהם כשבו ומהם
ברחו, ואדם אין לעבוד את האדמה. ולא יעלה בה כ"א עשב ודשא למרעה מעט הלאן והבקר אשר השאיר
האויב. והמעט הזה יראה כי נרחב כלי עורח ועמל, כי אין שדה ואין כרם, ואין גדר ומשוכה לעכבם, ויאכו
חלב הרבה, והעשב הנותר אחרן יחיה אים עגלת בקר וגו' המוכר הדגן והתירוש: **(כב) ודבש,** דבש דבורים
אשר הרגילה בגאלי הבהמות: **(כג) יהיה** שם, כמו היה, וכן לא ישיר משה (כן עתרת). **לשמיר** ולשית, מיני
חוחים והטעם כי מחנה לאור השמיטו את הארץ שבה אחר שנה (הנ"ל): **(כד) בחצים** וכו', לא יוכל אדם
לבוא במקום הכרמים שהיו כי אם בחליס ובקשתם, כי יפחד שם יער שנחלאו ליקעים או חיות בחוחים (הנ"ל):
(כה) וכל ההריס, שיעור המקרא, גם ההרים אשר מקודם נעדרו במעדר, שהיו שם שדות וכרמים, ערם בוא
מיל האויב אל הארץ, יהיו עמה שוממים, ולא יבוא שם אחרים, מירלאה הממיר והשים, ולא יעלאו שמה רק הבהמות

יְעֻדְּרוּן לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר
וָשָׁיִת וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס
שֶׂה:
ח (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קַח־לְךָ גִּלָּיוֹן
גָּדוֹל וּכְתֹב עָלָיו בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ
לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בָּז: (ג) וְאָעִידָה
לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים אֵת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן

ת"א ואעידה לי מכות ג', כ"ד:

וואורדען, ווירד מאן
ניכט מעהר קאממען
אויס פורכט פאר
דארנען אונד דיסטעלן,
זיא ווערדען דער רינ־
דער טריפט, פאן
שאפען צערטרעטען.

ח (ד) דער הערר
שפראד צו מיר:
נים דיר איינע גראס־
סע טאפעל, אונד
שרייבע דארויף מיט
מענשענגריפפעל: ער
איילט צור בייטע,
פליענט צום רויבע. (ג) איך נאם מיר צופערלעסינע ציינען, דען פריעסטער
אוריה אונ זרכיהו, דען זאהן ישעיהו'ס. (ג) איך נאהעטע מיך דעם פראפע־

רש"י

נלע"ז: לא תבא שמה ירלאת שמיר ושית. כי נהם יתעסקו לזרוע תבואה שלא אפסר
נלא התבואה אבל הנפנים יהיו לבז כי אותו הדור של חזקיה יבוזו אלי לעסוק בתורה
ולא לשתות יין וכן היתה כדאיתא בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מלאו איש שלא
היה בקי בהלכות איסור והיתר וטומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל
מקום וגו' הוא שנאמר (משלי כ"ה) אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה: והיה
למשלח שור. שם ידעו בהמותיהם מדאה שמן:
ח (א) גליון. מגילה: בחרט אנוש. במכתב כתב אשר יזון כל אנוש קודא בו אפיל.
אנוש כל שהוא ואפי' אינו חכם וכן תינבנס אונקלוס כתב מפרש: למהר שלל
לבא שנחרב ולשלול את כל הון עשרה השבטים ולהחיש לבוז בזוכדנצר אחריו ואת לדקיהו
ודומו: (ב) ואעידה לי. גם באותן הימים בימי יהויקים על אותו פודענות שני עדים
נאמנים האחד לבשרם רעה העתידה לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנאמר
(ירמיה כ"ו) וגם איש היה מתנבא בשם אוריה בן שמעיה מקרית יערים ויתנבא על העיר
הזאת ועל המקום הזה את כל דברי ירמיה: ואת זכריהו בן יברכיהו. בשנת שתים
לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות בחוצות ירושלים (זכריה ח') אוריה סימן לזכריה אם

באור

לאכול הדשא ממוך החוחים והקוצים, ועדרי צאן ירעמו ההרים האלה, והוא ליור השממה. וכן במשל הכרם
(למעלה ה') והיה למרמס ואשיתהו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית. **במעדר,** הוא שם הכלי
שחופרין בו. **יעדרון,** יחפרון. **לא תבא.** פעל קתני בסימן נקבה, לו שהוא לנוכח זכר והענין אחר.
יראת, הוראתו פה כמו הואר הפעל, בלי חבור מן, ויש הרבה שמות שהם כמו הואדי הפעלים. ולדעת
המפרשים והמעתיקים היסכים הטעם, אלא שהוא הירלאה השמיר ושית אל ההריס, אבל אינו מכוון לפי הענין
והמליצה. **למשלח** שור, כמו (שמות כ"ב) ושלח את בעירה.

ח (א) גליון, לוח (הכפדי). והרבים גליונים (למעלה ג' כ"ג). **בחרט** אנוש, כתב מפרש (הנ"ל). ופירש"י
במכתב אשר יזון כל אנוש הקורא בו, אפילו אנוש כל שהוא, ואפילו אינו חכם (איש געאיינען,
קונסטלוזען ליגען), והוראת אנש אנוש פה כמו הבש התאר פוזנאחרים. מלבון רומי (אנזטענגליך גע־
איין), נגזר מן הבש פוזנוש (דער גרעסטע הויפע, דאס געאיינע פאלק), כי היו להם שני מיני
מכתבים; האי מכתב הכהנים והחכמים ובעלי קוד, כמו חרטומי מצרים, והב' מכתב הרגיל אצל המון עם. **חש,**
בימוי מן חום. לשון מהירות. **בז,** שם מן בזז, כמו שלל. ובעורון האויב יעהר לשלול שלל, ויחום לבו מ־
ורש"י נמשך אחר הכבדי המתרגם המאמר בלשון לוזי (ער איילע לור בייטע): **(ב) ואעידה,** אלה דברי

וְאֶת־זְכַרְיָהוּ בֶּן־יְבֶרֶכְיָהוּ׃ (ג) וָאֶקְרַב
אֶל־הַנְּבִיאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי קְרָא שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ
בַּז׃ (ד) כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא
אָבִי וְאִמִּי יִשָּׂא | אֶת־חֵיל דַּמֶּשֶׂק
וְאֶת שְׁלַל שֹׁמְרוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
(ה) וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר׃
(ו) יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֶת מֵי
הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאָט וּמְשׂוֹשׂ אֶת־

*פתח באתנח

ת״א יען כי מאס סנהדרין נ״ד: ולכן הנה סס:

טין, זיא וואַרד שוואַנענער, נעבאַר איינען זאָהן, אונד דער הערר שפּראַך צו מיר: נענענע זיינען נאַמען: מהר שלל חש בז, מאַן איילט צור בייטע, פֿלינט צום רויבע. (ד) דען עהע דער קנאבע פֿאַטער אונד מוטטער רופֿען קאַן, ווירד מאַן דען רייכטהום פֿאָן דמשק אונד דיא ביטע שומרון פֿאָר דעם קאָנינג פֿאָן אשור הערטראַגען. (ה) דער הערר רעדעטע ווייטער צו מיר, אונד שפּראַך: (ו) ווייל דיעזעס פֿאָלק פֿעראַכטעט דאז זאַנפֿטפֿליעסענדע וואַסער דעם שלח, אונד זיך פֿרייעט דעם

רש״י

תלמוד שתתקיים נבואת אוריה תהיו מלפים שתתקיים נבואת זכריה כשם שהעדותי בשל סנהדרי עמוס ויסעיהו עמוס לפורענותן של י׳ השבטים וישראל גלה יגלה (עמוס ז׳) ויסעיה (לקמן מ״ב) להבטחתו של חזקיהו כשימלוך: (ג) ותלד בן. סוף הבן עצמו שקראה הנביאה עמנו אל על שם שהיה הקב״ה בעזרתו של חזקיה כשימלוך ואי איפשר לומר שבן שני הוא שהרי שניהו בשנת ד׳ לאחז נאמרה נבואה זו ובשנת ד׳ לאחז נהרג פקח ואי אפשר לשני בנים להיולד בשנה אחת בזה אחר זה ויהשעיה אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורענות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכה מבית דוד ותשבת מלכותו של חזקיהו: (ד) ישא את חיל דמשק. ויעל דמשק ויתפשה (מלכים ב׳ ט״ז): ואת שלל שומרון. ואחר שנהרג פקח ומלך הושע עלה עליו שלמנסר מלך אשור ויסי לו הושע עבד ונתן לו מנחה ושוחד (שם י״ז) הוא שלל שומרון כל אלה היה בשנת ד׳ לאחז: (ו) את מי השלוח. השלוחים המהלכים לאט. בשלכותא דבית דוד דמתבר להון בניח כמי שילוחא דנבדין בניח. שילוח מעיין הוא ושמו גיחון ושילוח שרון לשסיר

באור

הנביא שאמר: אחר שכתבתי הדברים האלה, העדתי לי עדים נאמנים, שהיה כתובה וחתומה בעדים, שכן היה בקרוב (רד״ק): (ג) **ואקרב**, לר״ק אחר זה קרבתי, ולר״א כבר קרבתי אל הנביאה, וכאשר ילדה בן אמר ה׳ אלי: קרא שמו. **מהר** וגו׳, ר״ל שיקראהו שמו מהר שלל חו חש בז, כי עניכם אחד (רד״ק): (ד) **ישא**, הנוטשל. **את** חיל דמשק, ראה למעלה (ז׳ ע״ז). **ואת** שלל שומרון, עלה עליו שלמנסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד ויתן לו מנחה (מלכים ב׳ ״״ז): (ו) **העם** הזה, מפסוק ח׳ נראה שהכוונה על אנשי יהודה, אשר מאסו בבית דוד, ואמרו שהיא מלכות נוטפת וחלושה, וקשרו על אחז להורידו מכסאו, ושמחו לקראת הוא רצין ופקח שיעליהו את עבאל, ועי״ז היכריחו את אחז לקרוא מלך אשור לעזרתו. **השלח**, שם מעין הנובע לפני סעיר ירושלים, ומימיו הם זכים וצעיתים מאד לשתות. ולדעת המפתרים הוא גיחון המכר במלאכים (א׳ א׳ ל״ג) והמשיל המלך את מושב ממשלת מלך לדיק, אוהב השלום, אל הליכות מי המעין הנחמד והנעים הזה. **ומשוש**, ע״ד מלילה בא השם במקום הפעל **וָשָׂשׂ**, והסמיכות בעבור מלת היחס **את** הבא אחריו. ודומה

רְצִין וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ (ז) וְלָכֵן הִנֵּה־
אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַנָּהָר
הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר
וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ וְעָלָה עַל־כָּל־אֲפִיקָיו
וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו׃ (ח) וְחָלַף
בִּיהוּדָה שָׁטַף וְעָבַר עַד־צַוָּאר יַגִּיעַ
וְהָיָה מְטֵות כְּנָפָיו מְלֹא־רֹחַב אַרְצְךָ
עִמָּנוּ אֵל׃ (ט) רֹעוּ עַמִּים וָחֹתּוּ וְהַאֲזִינוּ

ת״א וחלף ביהודה סס ודף נ״ס:

פֿאָרט, ביז אן דען האלז ווירד ער רייכען, אונד זיינע אויסנעברייטעטען (העערעס) פֿלי־נעל פֿיללען דיין לאנד, זאָ ווייט עם איזט, עמנואל! (ט) פֿערבינדעט אייך נור, איהר פֿאָל־

רש״י

את מלכות בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליה וכאן ניבא על סנאם וסיעתו שרצו למרוד בחזקיה ומאסו בו על שרשהו שלא היה בוחר הסולחן מלכים אלא אוכל ליערא ילק ועסוק בתורה עליו נאמר לדיק אוכל לשובע נפשו (משלי י״ג) ורצו את פקח בן רמליה אוכל אדנעים שאה בוגלות בקינוח שעורה והיו מלעגין על חזקיהו ואומרין זה הבון להיות מלך אלא אין זה מלך אלא רצין ובן רמליה היו רצוין למלוך בחייהן וזהו ומשוש את רצין וגו׳ אמר לסס הקב״ה אוכלין אתם מתאוי׳ אני מביא עליכם אוכלין הרבה הנה ה׳ מעלה עליכם וגו׳ את מי הנהר העצומים תחת מי הסילוח החלשים והנוחים: (ז) ועלה. הנהר: על כל אפיקיו. יתבבדו לעלות על כל אפיקי מולא מימיו: והלך. הנהר ממולא: על כל גדותיו. על גידוריו הן שפתותיו הזקופות במקום שהנהר מושך בין גידודין זקופין והולא בתוך מדזב: (ח) וחלף ביהודה. באדץ יהודה ושטף בחזקה: עד לואר. עד עיקר חוזק לואדם. ות״י עד ירושלים ימטי: מוטות כנפיו. פרק קטן שבסוף הבנף הבנף קרוי מוטה. ורחיתי בתנחומא. כמה. הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששים באוכלוסי סנחרב מלא רוחב ארץ יהודה: עמנו אל. הוא שנע יהודה שהשעיחו הקב״ה להיות עמם בימי חזקיהו כדברי הנביאה שקראה שם בנה עמנו אל: (ט) רעו עמים. לשון רעהו רעך. ת״י איתחברו. התחברו יחד אוכלוסי סנחרב: וחתו.

באור

לו ברחתים מ״ע פחד כמים, המורות **פַּחֲזוּתָ**, ונקרא בלשון רומי (כאָאען ווערבאָלע): (ז) **הנהר**, הוא נהר פרת, ולעולם גדלו יקרלוהו סופרי הקודש לפעמים בשם הנהר לבד. וידוע שהנהר הזה טובע מבין הרי ארדע, ומי הסלב הנחלים לתוכו בחיב ובקין. יגדילו אותו כל כך עד שילך על כל גדותיו. **כבודו**. חילו ורבי לבאיו שהתכבד בהם. **אפיקיו**, פירוש הרד״ק אף על פי שהתפיקים הם עמקים, רלה לומר שכל הארץ המלא מהם, כמו שהתפיקים מלאים מים, ועוד מרומם ילבו על כל גדות התפיקים, והם שפתי העמקים למעלה, שהם גבוהים מן העמק, וכן מתורגם: (ח) **מטות**, הדגש הוא לחברון מ״ן מוטות מן כמה, ר״ל כנפיו מחבתו והתפשטותו יהיה מלא רוחב של כל ארץ יהודה כלה (הס״ל). **כנפיו**, הכנוי שב אל מלך אשור וכא על״הם על אבי המלחמה בשתי קצות של חיל הלבא בשדה המערבה, וכן יאמר התחבמי (דער רעדטע, דער **ווינקע פֿליגעל**), **ארצך** עמנואל, כמו שקרא לבנו עמנואל כן קורא את ארץ יהודה עמנואל, ר״ל בעוד אני שיעזור אלהים את יושבי ירושלים המתחזקים עם מלכות בית דוד, וימלטם מכף

רצין אונד דעם זאָהנעם רמליהו׳ס. (ז) דארום לעסט דער הערר דיא נעוואַלטיגען אונד גראָסען נעוועסער דעם שטראָמעס נעגען זיא הערען שטראָמען, (דען קאָניג פֿאָן אשור אונד אלל׳ זיינע הערלליכקייט), דער טריטט איבער אל־לע זיינע פֿלוסבעטטען, אונד נעהט איבער אל־לע זיינע אופֿער, (ח) אונד דרינגט איין אין יהודה, איבערשוועמ־מענד שטראָמט עד

כֹּל מֶרְחַקֵּי־אָרֶץ הַרְתְּאַזָּרוּ וָחַתּוּ
הִתְאַזָּרוּ וָחַתּוּ׃ (י) עֲצוּ עֵצָה וְתֻפָר
דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל׃
(יא) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי בְּחֲזֻקַת
הַיָּד וְיִסְּרֵנִי מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם־הַזֶּה
לֵאמֹר׃ (יב) לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכָל
אֲשֶׁר־יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קֶשֶׁר וְאֶת־
מוֹרָאוֹ לֹא־תִירָאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ׃

ת"א לא תאמרון סס ג', כ"ו:

קער, איהר זאָללט שאָן בעבען! האָרט עס אַלל׳ איהר פערנען לאנדע, ריסטעט אייך נור, איהר זאָללט שאָן בעבען ריס־טעט אייך נור, איהר זאָללט שאָן בעבען! (י) מאכט איינען ראטה־שלאג, ער ווירד פער־אייטעלט; נעבט איינען בעפעהל, ער ווירד ניכט פאָללפיהרט; דענן אָטט איזט מיט אונס. (יא) דען זאָ שפראך דער הערר צומיר, אלס זיינע האנד געוואלטיג איבער מיך קאם 1), אונד ער מיך וארנטע, ניכט אויף דען ווענען דיעזעם פאָלקעס צו וואנדעלן. (יב) נענט ניכט פערשוואָרונג אללעס, וואס דיעזעם פאָלק פערשוואָרונג נענט, וואס עס פירכטעט

רש"י

ותזדרו: סתאזרו וחותו. סתאזרו בכל מיני גבורה וסופכם להיות מתים: (י) עוצו. ל׳ ליווי: (יא) בחזקת היד. בהתנבר הנבואה עלי כסהוסיף לדבר אלי בדבר זה כמו שכתוב למעלה ויוסף ה׳ דבר אלי (לעיל ז׳) וגל׳ זה אמר (יחזקאל י"ז) ויד ה׳ עלי חזקה ל׳ נבואה: ויסרני מלכת וגומ׳. הזהירני שלא להיות בעלת שבעא הסופר וסיעתו שנקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש בסנהדרין ויש רמז בספר הזה (לקמן כ"ב) לך נא אל הסוכן וגו׳. ויסרני כמו וליסרני: (יב) לא תאמרון קשר. אתם סיעתו של חזקיה אע"פ שסן מועטין מסיעת שבעא לא תאמרו אחרי רבים להטות: לכל אשר יאמר העם הזה. שעם שבעא לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין וכן בקשר של עשרת הסבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים: ואת מוראו. העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחרב ולהשליט עמו לא תראו ולא תעדילו. לא תאמרו חזק הוא כן ת"י לא תימרון

באור

אויביהם: (מ) רעו, לשון התחברות וריעות, וכן תרגום הכשדי: אתחברו עממיא. והרד"ק פי׳ לשון שבירה, מן תרועה בשבע ברחל, ואמר כנגד העמים הנאספים עם ולך אשור שברו ואחר כן תהיו נשברים. והשבעים זקנים קראו דְעוּ, ומחובר היעב אל והאזינו. וחתו, לשון בהלה ורעדה מן חתת אלהים (בראשית ל"ה) ר"ל

אותם הגויים הבאים מארץ רחוקה, התחקו בכל מאמצי כח למלחמה, בכל זאת קופכם להיות ירחים ומפחדים: (י) עצו עצה, עלתכם הרעה על ירושלים לא תקום ולא תהיה, והמשפט אשר תרצתם עליה לא יצא מכח לפועל, כי אתל הגבור היה בעזרנו: (יא) בחזקת היד, כאשר התחזקה עלי הנבואה, כמו היתה עלי יד ה׳ (יחזקאל ל"ז). מלכת, יסר אותי שלא אלך בדרך העם הזה המואסים במלכות בית דוד, מפני מורא המלכים האלה (רד"ק): (יב) לא תאמרון קשר, אתם העובדים לא תהיו כאנשים הפחותים האלה. אשר אין להם בטחון באלהים. והם אומרים שהתחברות שני המלכים הנזכרים הוא קשר אמיץ ומורא גבר מלכות בית דוד, ולא תהיה לה תקומה מפניהם. והרד"ק מדמה לפרש, לא תאמרון, לא תחשבו ותרגלו זה שתתקשרו ותמרדו במלכות בית דוד. ואת מורא, אל תירא מחמת רגלן ופקה, שהם ירחים אותם. ולא תעריצו, לשון פחד, כמו לא תערלון (דברים כ"ו). והעעם אל תפחדו מאויביהם הבאים עליכם: (יג) מעריצכם, ענינו כמו בכתוב הקודם,

1) ד. ה. אין דער בעגייסטערונג.

(יג) אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ
וְהוּא מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרִיצְכֶם׃
(יד) וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר
מִכְשׁוֹל לְשֵׁנֵי בָּתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח
וּלְמוֹקֵשׁ לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִָם׃ (טו) וְכָשְׁלוּ
בָם רַבִּים וְנָפְלוּ וְנִשְׁבְּרוּ וְנוֹקְשׁוּ
וְנִלְכָּדוּ׃ (טז) צוּר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה
בְּלִמֻּדָי׃ (יז) וְחִכִּיתִי לַיהוָה הַמַּסְתִּיר

ת"א וחיה למקדש סס ג"ח: צור תעודה סס י"ח ק"ב: וחכיתי לה׳ מנלס ג׳, כ"ד:

פירכטעט ניכט. אונד לאסט אייך ניכט שרע־קען! (יג) דען הערדן דער העערשארען. דען האלטעט היילינ; ער זייא איירע פורכט, אונד ער אייער שרע־קען! (יד) ער ווירד איינע צופלוכט זיין 1) אבער אויך איין שטיין דעם אנשטאָסעס, איין פעלזדעם שטרויכעלנס דען ביידען הייזערן ישראל׳ס, שלינגע אונד פאללשטריק דען בעוואָהנערן ירושלים. (טו) עס ווערדען פיעלע דאראן שטרויכעלן. אונד פאללען אונד זיך פערוואונדערן, פערשטריקט אונד געפאנגען ווערדען. (טז) בינדע איין דיא ערמאהנונג, פערזיעגלע דיא לעהרע מיט מיינען לעהרלינגען! (יז) איך הארדע אויף דעם הערדן, דער זיין אנטליטץ פערבירגט פאָר דעם הויזע יעקב׳ס אונד

רש"י

תקוף: (יג) והוא מעריצכם. מחזיקכם: (יד) והיה למקדש. אותה עצה שיעץ שבעא ושיעץ פקח להסבית מלכות בית דוד יהיה לסימן פורענות לבא עליהם. למקדש כמו התקדשו למחר (יהושע ג׳): ולאבן נגף שהרגליה נגפים בה לשון מכשול כמו נערה יתנגפו רגליכם (ירמיה י"ג) פן תגף באבן רגלך (תהלים ל"א): ולצור מכשול הוא לשון אבן נגף שהצור הוא אבן: לשני בתי ישראל. שבאו להיות לפח ולמוקש ליושבי ירושלים ומי הם שני הבתים פקח בן רמליהו וסיעתו ושבנא וסיעתו: (טו) וכשלו בם רבים. באותן האבנים יכשלו אלו וסיעתם שניהם יפלו ביד סנאיהם פקח נהרג בם רבים. באותן האבנים נפלו ביד סנחרב ושבנא יצא מירושלים כשעלה סנחרב מעליה שהרגו הושע וי׳ השבטים נפלו ביד סנחרב ושבנא יצא מירושלים כשעלה סנחרב מעליה לילך על תרהקה ומלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו: (טז) צור תעודה. כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר ה׳ אלי ועוד אמר זאת לי צור תעודה לשון העדותי בכם היום ל׳ התראה קשור התראותי וחתום התורה על לב לימודי תלמידי וראי שמים הנקראים לימודי ה׳ ואם תאמר אין ל׳ קשירה נופל בלימוד תורה נופל הוא בו שבא קשרם על לבך תמיד (משלי ו׳): (יז) וחכיתי לה׳. אמר ישעיה אני המחכה לה׳

באור

ופה הוא יוצא (דער אייך פרעקקען איינפאָסט). והיה, הפס יהיה לכם המאמינים בו, למקבג ומנוס בעת הצרה בחלת, אבל למכשול ולפוקה ולפח יקום למלכות ישראל ויהודה בכלל, וליושבי ירושלים המואסים במלכם. למקדש. הוא אחרון ומקום מקבג שיבגב אדם בו, (עמוס ה׳) מקדש מלך הוא (רד"ק). ולב"ל הכוונה על המחבה במקדש, שהוא מנוס ומחסה להאוחזים בו: (טו) וכשלו בם. באבן נגף ולצור מכשול שזכר רד"ק: (טז) צור תעודה, צור ענין קשירה כמו מי צרר מים (משלי ל׳) ואמר הפס להבניא: צור אם התעודה אשר אבני מיעד על מלכות ישראל ויהודה, לעת בוא מלך אשור ומילו, להרמיק מאחר הבר הזיוף. בלמדי, עם למודי (מיט לזליהונג איינער זעהרלינגע), הנלדיקים האמיתיים יקראו בלמידי

1) איינגענטליך: איין טעאפעל.

פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוִּיתִי לוֹ: (יח) הִנֵּה
אֲנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר־נָתַן־לִי יְהוָה
לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִם
יְהוָה צְבָאוֹת הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן: (יט) וְכִי
יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל־הָאֹבוֹת
וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהֲגִים
הֲלֹא־עַם אֶל־אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ בְּעַד

ת"א וכי יאמרו סודיה ח', י"ג:

אונד מורמעלן", (זא זאגט): "זאָלל ניכט איין פאָלק זיינען נאָטט בעפראגען? דיא

רש"י

המסתיר פניו מעדת הזנטים קויתי לו לאמת דברי אלה ולהוציע את בית דוד: (יח) הנה אנכי והילדים וגו' לאותות. לשני אותות פורענות פקח כמו שנקרא הילד מסר שלל חש בז ותשועת בית דוד כמו שנקרא הילד עמנו אל זהו היסוד בענין לפי פשוטו. ומדרש אגדה בדראשית רבה על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תיבוקות של בית רבן תורה אומר אם אין בדיי אין תייסים אם אין לאן אין דועה אברוס לו לשלק שכיתו אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה וחותם התורה לסותמ' שלא תמלא ביזראל לא יועיל לך: (יז) וחכיתי לה' המסתיר פניו וגו'. אין לך נשואה קשה כאותה שעה שאמר משה (דברים ל"א) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואף גו ביום הנטיחה וענתה הטירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (שם): [יח] הנה אנכי והילדים וגו'. הם תלמידים שחביבין עליו כבניו יהיו לאותות ולמופתים שתתקיים תורה בישראל על ידם: (יט) וכי יאמרו אליכם אמר ר' שימון בחרה אביו של הושע בן בארה ביצא שני מקרעות הללו ולא היה בה' כדי ספר ונטפלו ביזעים וביצא אותם לגלות עשרת הזנטים כשהגלה סנחרב לראובני ולבני (והגלוהו עמהם) כמה שנא' (ד"ה א' ה') בחרה בנו בשיא לראובני הוא אשר הגלה פלאסר: וכי יאמרו אליכם. האומות: דרשו אל האובות וגו' המלפלפים והמהגים. לשון גנאי הוא שאף הדבור אין בהם אלא כעופות הללו שמפטפטין בקול' לשון ליפלוף והגה כופל בעופות כסוס עגור כן אלפלף (לקמן ל"ח) אהגה כיונה וכן מצינו לשון ליפלוף בקול כמוך שנאמר (לקמן כ"ט) וסי'

באור

האלהים, כמו שכתוב (למעה כ"ד) וכל בניך למודי ה'. ואולי הכוונה על אוריה הכהן וחבריהו בן יברכיהו בפקוק כ', שיעזרוהו לחתום הסורה הזאת שאמר את ה' לבאות מקדישו: **(יז) והכתי**, אף שעזב ה' עתה את ישראל, בכל זאת אמר הנביא, שיקוה לו, כי יגלה דברו אשר דבר, להושיע את ירושלים ומכ מלך ארם ופקח בן רמליהו: (יח) **הנה** אנכי וגו', מעשים עשיתי לאות, כמו כתיבת הגליון וקריאת שמות הילדים, שאר ישוב ומהר שלל חש בז, הם מעם ה' לבאות, הכל נאמר לי מעם הם לבאות, ולא עשיתי דבר מעצמי: **(יט) וכי** יאמרו, ואם יאמרו אליכם העם הזה דרשו אל האובות ואל הידעונים כמו שהנו עושים, הלא תראו כי הם מצפצפים ומהגים, אם כן ראוי לדרוש מהם ולהאמין בהם, אתם תאמרו להם, הלא עם אל אלהיו ידרוש. אפי' אותם שדורשים אל אלהים אחרים, כל עם ועם דורשים אל אלהיו, יש שיעשה אלוה החמה, ויש שיעשה הלבנה, ויש שאר הכוכבים, וכל אלה הם חיים ויש בהם כח, אע"פ שאין ראוי לדרוש מאתם, כי הכח בא להם מהאל יתברך, והוא אדון הכל ואליו ראוי לדרוש, אבל זה שאתם אומרים לנו שנדרוש אל האובות ואל הידעונים, הוא דבר שאין הדעת סובלו. כי המתים אינם יודעים מאומה (רד"ק). **המצפצפים** והמהגים, עיקר הוראתן על

הַחַיִּים אֶל־הַמֵּתִים: (כ) לְתוֹרָה
וְלִתְעוּדָה אִם־לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר הַזֶּה
אֲשֶׁר אֵין לוֹ שָׁחַר: (כא) וְעָבַר בָּהּ
נִקְשֶׁה וְרָעֵב וְהָיָה כִּי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף
וְקִלַּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמַעְלָה:

ת"א והיה כי יעבו"ס ד', ג"ו:

אונד וועז עם הונגערט, זא ערגרימט עס, אונד פלוכט אויף זיינען קאָניג אונד זיינען

רש"י

כאוב מאדן קולך ומעפר אמרתך תלפלף: הלא עם אל אלהיו ידרש. זו תהא תשובתכם הלא עם כמונו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרש שמא תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש לולכי החיים מן המתים: (כ) לתורה ולתעודה. מחובר למעלה הימנו שמא נדרוש אל המתים לתורה ולתעודה בעד החיים להודות לנו מה נעשה. כל זה לפי המדרש. ולפי פשוטו יש לפתור וכי יאמרו אליכם וגו'. גמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה והוכיחו הקב"ה לנביא ולסיעתו של חזקיה כשיאמרו אליכם שבנא וסיעתו שילמו את חזקיה מנעם בעב"וס דרשו אל האובות ואל הידעונים ובדרו בעב"וס כאשר עשו אבות ה־אשונים והשיבו את המלוכה אל סנחריב: הלא עם אל אלהיו ידרוש. עונדיש עב"וס ודורשים בעד החיים אל המתים אף אתם יש לכם לעשות כן: לתורה ולתעודה. זו תהא תשובתכם שתשמרו את התורה כמה שנאמר למעלה לור תעודה חתום תורה ולא תאמינו לדבריהם: אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר. מאחר שתשיבו לו תשובה זו תראו ותשמעו אם יהיו מודים כשרים שבשם לדבריכם ויאמרו כדבר הזה אמת אשר אין לו לאלוה אוב וידעוני שום שחר אין ראוי לשחר פניו כן תירגם יונתן. ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שהרי עינים לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים. עכשיו אחר אם לא יאמרו כדבר הזה עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה דרשו אל האובות אע"פ שאין לו שחר ולא מעט בדבר הזה לא יבושו מלומר אליכם כך: (כא) ועבר בה נקשה ורעב. מוסב למעלה מהאמור בתחלת הענין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופי' מה הוא הדרך לא תאמרו קשר לקשר עשרת הבנים שיתקשרו עם מלכי מצרים ופירש את עונשן והיה למקדש וכשלו בם וכל הענין. ועבר בה העובר באותה הדרך שעוזביש את הקב"ה וסומכין על מלכי מצרים. נקשה מאורע קשה. נקשה ורעב נלאה בגרות קשות ורעב כי קושי ומצור ומצוק ורעב יבא עליהם בימי מצור שלא שניש שלר סנחרב על שומרון: והיה כי ירעב. ונבלים ובעלים שהיו עובדים

באור

קול העופות, כמו שכתוב (למעה ל"ח) כסוס עגור כן אלפלך אהגה כיונה, ונאמרו פה על דרך השאלה על קולות משונות ולחשים זרים, אשר יתנו בהם משביעי המתים והמנחשים את האוילים המאמינים בדברי שוא והבל כאלה. **הלא** עם, עקרא קרי, וכה תשלומו: (השיבו להם): הלא עם אל אלהיו ידרוש (ולא) בעד החיים אל המתים וכן מתורגם: (כ) **לתורה** ולתעודה, נשבע אחכי בתורה ובתעודה, אם לא יאמרו כדבר הזה, ר"ל דרשו אל האובות ואל הידעונים, אבל מהדרישה הזאת לא יהיה שחר להעם, אשר יעבור בתוך הארץ נקשה ורעב. ובא שחר על הישועה כמו החשך על הגרות. ולר"ל אלא אשר אינו המעורף, רק לאמת. והטעם, אם לא ישיבו הלא עם אל אלהיו וגו'ן אז לא יהיה להם שחר, ותרגומו (וזען עם ניכט זאָן שפריכט, זאָן געהט איהנן קיינע אָרגענרחָטהע חוזן, חוגד עם געהט חו. ג. ו.): (**כא**) **נקשה**, קשה יומו, כמו (חיוב ל') אם לא בכיתי לקשה יום. **כי** ירעב, כאשר תבאהו לרוח רעות ורעות על ישראל, ויתעצבו ברעב ומחוסר כל

(כג) וְאֶל־אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה
מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח: (כג) כִּי
לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ כְּעֵת
הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה

נאָטט, אונד שויעט
נאך אָבען; (כג) אונד
בליקט צור ערדע, אונד
זיעהע, באנגינקייט
אונד פינסטערנים ער-
מאטטעט פאָן בע-
דרעננניס, אונד ווירד
אין דיא נאכט הינאב-
געשטאָסען. (כג) דען
ניכט ערמידעט דער,
וועלכער עס בעדרעננט; גערינג וואר (דיא ווענגפיהרונג) אין
פאָרינער צייט, אין דעם לאנדע זבלון אונד דעם לאנדע נפתלי; שטערקער אבער

ת"א ואל ארץ ע"ז, ד' נ"ו:

רש"י

לסס: ופנה למעלה. לבקש מאת הקב"ה ולא ישמע כי יתחתם גזר דין וכן תירגם יונתן:
(כב) ואל ארץ יביט. אולי ימלא עזר אשר שלח מלאכים הוטב בן אלה אל סוף מלך
מלדים (מלכים ג' י'): והנה צרה. כי לא יעזרוהו וגם שנאה ילא סנחריב לרעה לו:
ומעוף לוקה. עיפות לוקה: ואפילה מנדח על ידי אפילה הוא מנודח שכן לשון נידוי
נופל באפלה כמו (ירמיה כ"ג) לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפילה ידחו ונפלו
בה ולאפילה הם מנודחים: (כג) כי לא מועף לאשר מוצק לה. כי מלך אשור אשר
ניתן למוצק ולהצר לה לאדלכם אינו עיף ואינו עצל מלבא עליהם עד שלש פעמים
אחת בימי פקח (מלכים ג' ט"ז) אשר לקח את עיון ואת אבל מעכה ואת הקדש ואת
הגליל כל ארץ נפתלי והגלות הסיא בשנת ד' לאחז ובשנת שתים עשרה ויעד אלהי
ישראל את רוח פול מלך אשור וינלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה מקצא זה
(בדברי הימים א' ה') וגלות זה בשנת שתים עשרה לאחז תחלת מרדו של הוטע בן
אלה כענין שנאמר (מלכים ג' י"ז) ויעלא מלך אשור בהוטע קשר ובו' לאחר שנשתעבד
לו שמנה שנה ואין החזון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמוד מגרייתא דסדר עולם
והשליטית בשנת שש לחזקיה שנת תשע למרדו של הוטע אשר נלכדה שומרון היא עיר
המלוכה וגלו כולם וזה האמור כאן כי לא עיפות לאויב אשר הוא מולק לה לארץ
ישראל האמורה בענין ואל ארץ יביט: כעת הראשון הקל אדלה זבולון הגלות הזו האמצעי
קלה תהיה באותה של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון ונפתלי שלש
בשנים לא הגלה אלא שני המטות וחצי המטה שנעבר הירדן אבל האחרון והמשע
השליטית הוא: הכביד. עיטה את הכל כמכבד את הבית. ויש לפרשו אף לשון כובד לפי
ענין המקרא שפתח ראשונה בלשון הקל אדלה זבולן והאחרון הכביד וכשאמר ישעיה
נבואה זו כבר גלו הראשונים: דרך הים. אותן היושבין על ימה של טבריה היא ארץ
נפתלי שנאמר יס ודרום ירשה (דברים ל"ג): עבר הירדן. היא גלות שביי' של ראובן וגד:

באור

לא יסמרמרו בחמה ובקלף על גודל כאבם, ויקללו וימרפו את אלהיהם ואת מלכם. **ופנה** למעלה, מקומו
בפסוק הבא, ושעורו אם יפנה למעלה או שיביט אל האדון, לא יהיה לו רק לרע והשבה, כאלו יעשה בחשך
ובאפלה. ולעור כזה נמלא בשאר מקומות במקרא על האדם המדובא בצרות ואבדה מקומו: (כב) **מעוף** לוקה,
עיפות לוקה (רש"י). ולדעתי נעתקה הוי"ו ממקומו, והראוי **מועף** ביטוי פעול בשמיכות מן יעף, כמו בפסוק
שלאחריו. ושמורו הענין הוא שועף ע"י הלוקה וקופו להיות מנודח באפלה. ודברי רש"י בזה הם היותר ברורים
לפי הענין ולפי המליצה: (כב) **כי** לא מועף, כי מלך אשור, אשר ניתן למולק ולהצר לה לארלכם, אינו
עיף ואינו עצל מלבוא עליה (רש"י). **הקל**, בפעם הראשון לא הכביד מלך אשור כל כך על ישראל, כי
הגלה פלאחר לא לקח כ"א מקלם ערי ישראל, ואת יושביה הגלה אשורה (מלכים ג' ט"ו כ"ט). והיה זה קלה
ארץ זבולן וקלם נפתלי. **והאחרון**, הכביד עליהם והגלה גם הנשארים, חה היה בימי הוטע בן אלה (מלכים
ב' י"ז). **הים**, יס הגליל, שהוא ימה של טבריא. **גליל** הגויים, ארץ הגליל נחלקת לשני חלקים, גליל העליון

בַּפַּתְּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם
עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם:

ט (א) הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר
גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר
נָגַהּ עֲלֵיהֶם: (ג) הִרְבִּיתָ הַגּוֹי לֹא
הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ
כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם

*לו קרי

ת"א כי לא מועף סנהדרין י"ח, ג"ד, ק"ד: בעת הראשון סס נ"ד:

צולעטצט אים שטריכע
דעם מעערעם, יענזייט
דעם ירדן'ס אים קרייזע
דער היידען.

ט (א) דאז פאָלק,
דאז אים פינסטערן
וואנדעלט, שויעט איין
גראָסעם ליכט; דיא דא
זיטצען אים לאנדע דער
טאָדעסנאכט, ליכט
שטראהלט אויף זיא:
(ג) נראָס מאכסט דוא
דאז פאָלק, אונד פער-
לייהעסט איהם האָהע
פריידע; זיא פרייען זיך
פאָר דיר, וויא מאן
זיך פרייעט אין דער ערנטע, וויא מאן יובעלט ביים בייטעטהיילען. (ב) דען איין לאסטענ-
דעע יאָך, דער שטעקען, דער זיינען ריקען טריפפט, דער שטאב זיינעם טרייבעדס צער-

רש"י

בגליל הגויים. היא כל ארץ ישראל שהיתה גולת אליה כל הגויים שסבל מתאוין לה ובאין
לה לסחורה כעין שנאמר (ירמיה ב') נחלת לבי לבאות גויים ויונתן תירגם לשון אחר:

ט (א) העם ההולכים בחושך: הם יושבי ירושלים שהיו חזיכים מדאגת סנחריב כענין
שאמר יחזקיהו (לקמן ל"ז) יום נרה ותוכחה ונאצה היום הזה: ראו אור גדול.
במפלתו של סנחריב: (ב) הרבית הגוי. נעשו גדולים לכל שומעיהם כששמעו האומות
הנסים שנעשו להם: לו הגדלת השמחה. ולא לאויביו וכתוב לא בלמ"ד אל"ף לפי שלא
היתה שמחת חזקיה שלימה לפי שבאותו הפרק נאמר לו הנה ימים באים ונשא כל אשר
בביתך (לקמן י"ט): כשמחת בקציר. ת"י כחדוות נלחי קדב שהוא כענין הקציר הורבי
אדם קוללי לוחמים ושינה הכתוב בלשונו לדרוש שהיה אותו הנס בגיל קציר העומר
כאשר יגילו בחלקם שלל מלדים בימי עשה שלף כאן חלקו שלל כוש ומלדים וחמדת כל
הגויים (כמ"ש לקמן ל"ז) כשחזר מעל תהרקה מלך כוש בא לו לירושלים עם כל אולדות
כוש ומלדים כענין שנאמר (לקמן מ"ה) יביא מלדים וסחר כוש וסבאים ובו' והכל בזזו
חזקיהו ועמו: (ג) כי את סובלו. עול שהיה סבל לחזקיה ושהיה עשה את שכמו לעשה
כבד להעלות עם קשה ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו: החתת. ושבדת יחד
בגילה א': כיום מדין. בימי בדעון (שלף הם נפלו יחד בגילה אחת ובגיל קציר העומר

באור

בגליל התחתון, וחלק הראשון הנמשך לגבול הצורים והצידונים נקרא גליל הגויים, כי יושבי הארץ ההיא מעורבים
מכמה אומות היו:

ט (א) **העם**, מהמשך הענין שזכר (פסוק ח') אפריים ויושב שומרון ויסגב ה' צרי רצין (פסוק יו"ד), נראה
שכוון הנביא גם פה על מפלת מלך ארם ומלך ישראל ביד מלך אשור. **בחשך**, בצרה, כי הצרות
מחשיכות עיני האדם, והיטוענה הרבה, אור גדול: (ב) **הרבית** הגוי, אתה ה' הגברת את ישראל על אויביהם
במפלת ארם וכן רעליהו. ולו"א הרבית כפשוטו, אתה ה' הרבה את העם מחדש אשר נמעטע ע"י המלחמות.
לו הגדלת, כן הוא בקרי, והנעשה, המשמחתם שמחה גדולה. וס"א הידיעה במלת השמחה תמורת הכנוי, ר"ל
שמחתו (**חיהנ מחכסט דוא דיא פריידע גרעסע**). **כשמחת** בקציר, כאשר שמחו הקוצרים בחפצם הבואת
הפרח אל הבית. **יגילו**, גבורי מלחמה המנלחים את אויביהם: (ג) **עול** סבלו, העול הכבד שהיו ישראל
סובלים. **מטה** שכמו, מטה סובלים שהיה מכה על שכמם. **כיום** מדין, כמו שהחפות מדין במלחמת גדעון:

בריכסט דוא, וויא אם
טאנץ מדין׳ס. (ד) יא,
אללע ריסטונג דער נע־
ריסטעטען 1) אים
שלאכטנעטיממעל,
אונד דאז קריענסנע־
וואנד אין בלוט נע־
וועלצט, דיא ווערדען
נון פערבראננט, דער
פלאממען שפייזע.
(ה) דען איין קינד איזט
אונס נעבאָרען, איין
זאָהן איזט אונס נעגע־
בען; עס רוהט דיא
הערשאפט אויף זיי־
נער שולטער, אונד
מאן נענגט זיינען נא־
מען: וואונדער, ראטה־
געבער דעם שטארקען
גאָטטעס, עווינער פא־
טער, פריעדענספירשט:

שָׁלָל: (ג) כִּי | אֶת־עֹל סֻבָּלוֹ וְאֵת
מַטֵּה שִׁכְמוֹ שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ הֲחִתֹּתָ
כְּיוֹם מִדְיָן: (ד) כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן
בְּרַעַשׁ וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְּדָמִים
וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ: (ה) כִּי־
יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה
עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ
אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם:
(ו) לְסַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־

*מ״ם סתימה

תי״א כי כל סאון סואן סיעם ח׳, ג׳ ט׳: כי ילד סנהדרין י״ח׳ ע״ד: למרבה המשרה שבת ה׳, נ״ה, סנהדרין סס:

רש״י

כמו שנאמר והנה נגיל שעוריס מתהפך במחנה מדין): (ד) כי כל סאון סואן בדעש. יש פותרין אותו לשון סאה ומדה כמו שדרשיהו רבותינו. אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרש מגזרתו מאחר שאין הוי״ו והכו״ן מעיקר התיבה אלא כמו שאון מן שואה והמון מן הומה וחרון מן חרה לא יתפעל עם הכו״ן לומר סואן אלא שואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר שואן הומן חורן. ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון להלת נלחון במלחמה כי כל סאון סואן בדעש קול נלחון שוס נולח במלחמה בדעש שעעת סוסיס והנפת תריסין הוא ושמלת הרוגי מלחמה מגוללה בדמיס אבל נלחון זה אין בו דעש ואין בו דם: וסיתה לשריפה. יקד יקוד מאכולת: (ה) כי ילד יולד לנו. אע״פי שאחז רשע הוא נכו הנולד לו זה כמה שניס להיות לנו תחתיו למלך לדיק יהיה ותהיה משרת הקב״ה עולה על שכמו שיהי׳ עוסק בתורה ושומר מצות ויעה שכם למשאו של הקב״ה ויקרא שמו הקב״ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואני עד קרא שמו של חזקיהו של שלוס כי שלוס ואמת יהיו בימיו: (ו) למרבה

באור

(ד) סאון סאן, הראשון בכפרד סָאוֹן ונסמך אל סֹאֵן בינוני פועל, ר״ל סאון של סואן. והנראה כדעת המבארים המדשים שהביאו בשם הריק״ש שהוא נעל של אבני המלחמה, ותרגומו לפי המלות (דער שוה, ווא״ איט ער איך בעשוהט), ומתורגם כפי הנאות. והטעם אחרי שנשבר עול סבלו ויהיה שלוס בארץ, השאון והשמלה של הלוחמים תהייה לשרפה. **והיתה**, נמשך אל ושמלה הסמוך לו, וכמוהו גם שאון: (ה) **כי ילד** זה חזקיהו (רש״י). כי הוא נולד לפני מלכות אביו תשע שניס, והיה בעת הנבואה הזאת רק מאה בשניס והוא יעה שכמו לסבול עול המשרה, לעשות משפט וצדקה בארץ. **יועץ** אל גבור, יועץ סמוך לאל גבור, כאלו נועץ עם אדון העולם. **אבי** עד שר שלום, מאריך לחזקיהו. והטעם שיהיה תמיד אב העם (בעטטענדיגער פא־טער ד. ה. וואהלטהעטער פערזאָרגער): (ו) **למרבה**, כמו להרבות המשרה. והטעם שהבן נתן לנו

1) איינענטליך: אלע סטיעפען דעם געסטיעפעלטען.

מַץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ
לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט
וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת
יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת: (ז) דָּבָר
שָׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל:
(ח) וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ אֶפְרַיִם וְיוֹשֵׁב
שֹׁמְרוֹן בְּגַאֲוָה וּבְגֹדֶל לֵבָב לֵאמֹר:
(ט) לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית נִבְנֶה שִׁקְמִים

תי״א דבר שלח חולין ז׳, נ״ח:

ענדע קאָממע איבער דוד׳ס טהראָן אונד זיין קאָנינגרייך, דאס ער עס בעפעסטיגע אונד שטיטצע דורך רעכט אונד נערעכטיגקייט; פאָן נון אן ביז אין עווינגקייט, דער אייפער דעם העררן דער העער־שארען טהוט זאָלכעס. (ז) איינען אויסשפרוך זענדעט דער הערר נאך יעקב, ער קאָממט הער־אב צו ישראל. (ח) אונד ערפאהרען זאָלל עס זיין נאנצעס פאָלק, אפרים, אונד דיא בע־הערצענס שפרעכען:

וואָהנער שמרון׳ס, דיא אין איבערמוטה אונד שטאָלצען (ט) „ציעגעלשטיינע פיעלען איין, אונד מיט קוואדערשטיינען בויען וויר וויעדער, מויל־

רש״י

המדה. למי יקרא הסס למלך המדבה המדה של הקב״ה על עלמו לירא מפניו. מדה לשון סדרה זו לתשובת החולקים. אך יש לומר שאף שר שלוס משמותיו של הקב״ה וקדושת סס זה חיבה לסס ממש אלא לסס גדולה וסדרה כמו וקרא סס בבית לחם וכמו ועשיתי לך סס אף כאן ויקרא שמו ויתן לו סס וממשלה לשלוס שניתן לו אין קץ שהיה לו שלוס מכל עבדיו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין לו קץ לסניניו על כסא מלכות דוד יהיה שלוס זה במשפט ולדקה שעשה יחזקיהו: ולשלוס. וי״ו זו תיקון המלה הוא הדבה מדה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלומו אין קץ ואין קצבה: מעתה ועד עולם. עולמו של חזקיהו ולשלוס כל ימיו וכן מלינו שאמרה חנה על שמואל ויבא סס עד עולם ולתשובת החולקים האומריס לדעתם יש להשיבם ומה מעתה והלא לא בא אלא עד סוף חמש מאות שנה ויותר: קנאת ה׳ לצבאות. שקנה לגיון על אדר יען עליה אדם ופקח: תעשה זאת. ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה תוס׳ ואמרו דבותינו נקש הקב״ה לעשות חזקיהו משיח וסנחרב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה מי שקנן דלתות ההיכל ושברן למלך אשור יעשה משיח מיד שתמו הכתוב: (ז) דבר שלח אדני יעקב. הנבואה שנתנבא לפרעונות פקח בן רמליה: ונפל בישראל. מעתה תתקיים בסס: (ח) בגאוה ובגדל לבב לאמר. מה שהיו אומריס בגאוה ובגדל לבב: (ט) לבנים נפלו וגזית נבנה. המלכיס שהיה לנו קודם שמלך פקח בבון יהואחז בן יהואש שבימיו נתמעטו כענין שנאמר (מלכים ב׳ י״ג) כי אבדם מלך ארם שפלים היו והם הלכו להם כבנין לבניס רעוע הנופל אבל זה שהוא עכשיו חזק הוא כבנין אבני גזית וכן אדזיס טובים משקמים לבנין: (י) וישגב ה׳ את צרי רצין עליו. הם בועטים

באור

להרבות ולהרחיב הממשלה. **תעשה זאת**, הגדולה שתהיה למלכות בית דוד, כי יקנא ה׳ לארלו ויחמול על עמו: (ז) **דבר**, הנבואה שהתנבא לפרעונות פקח בן רמליהו (רש״י). **ונפל**, כאלו הדבור הסמוך נפל מן הסניס בתוך עם ישראל: (ח) **וידעו**, כדי שכל העם ידע אותו: (ט) **שקמים**, עץ שגדל בו מין ממיני תאנים, נקרא בלשון רומי זיקאמינום (מולבעער = פייגענבוים): (י) **וישגב**, אלהים ישגב אויבי

בעערבייטע וואורדען נעפעללט, אונד צע־דערן זעטצטען ווייר אן דיא שטעללע". (י) דער הערר אבער ער־העבט דיא ווידערזאכער רצין'ס נענען איהן (אפרים), אונד רייצט זיינע פיינדע. (יא) דיא זיריער פאָן פאָרן, אונד דיא פלשתים פאָן הינ־טען, דיא פרעססען ישראל מיט פאָללעם מויל. בייא אלל דעם לעסט זיין צאָרן ניכט אב־ אונד נאָך איזט זיינע האנד אויסנע־שטרעקט. (יב) דאז פאָלק קעהרט ניכט צו־ריק צו דעם, דער עם שלונ, אונד נאך דעם

נָדְעוּ וַאֲרָזִים נַחֲלִיף׃ (י) וַיְשַׂגֵּב יְהוָה אֶת־צָרֵי רְצִין עָלָיו וְאֶת־אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ׃ (יא) אֲרָם מִקֶּדֶם וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר וַיֹּאכְלוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־פֶּה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ (יב) וְהָעָם לֹא־שָׁב עַד־הַמַּכֵּהוּ וְאֶת־יְהוָה צְבָאוֹת לֹא דָרָשׁוּ׃ (יג) וַיִּכְרֹת יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וַאֲגָמוֹן יוֹם אֶחָד׃ (יד) זָקֵן וּנְשׂוּא־פָנִים הוּא הָרֹאשׁ וְנָבִיא מוֹרֵה־שָׁקֶר הוּא הַזָּנָב׃ (טו) וַיִּהְיוּ מְאַשְּׁרֵי הָעָם־

העררן דער הערשארען פראנט עס ניכט. (יג) אונד זאָ ראָטטעט אויס דער הערר אויס ישראל קאָפף אונד שווייף, אסט אונד שילף אן איינעם טאג. (יד) (דיא עלטעסטען אונד אנגעזעהענען זינד דער קאָפף, אונד דיא פראָפעטען, דיא פאלש לעהרען, זינד דער שווייף). (טו) דיא פיהרער דיעזעם פאָלקעס לייטען עס איררע, אונד דיא נעליי־

רש"י

כמה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב"ה יצנג את מלך אשור עליו ויסכסכנו להשיאו לצוא עליו כך שמעתי ואני אומר את אויביו כלפי שכינה הוא אומר הקב"ה יסכסך את אויביו זה גזה בני בנוי ארם ופלשתים בישראל ויסראל זה גזה כמו שנאמר למעה בעניך מכסה את אפיים וגו' : (יא) ארם מקדם. ארם הרעו לסס מקדם בימי יהואחז ויואש ופלשתים הרעו לסס מאחור שהפלשתים להם במערב. בכל זאת וגו'. ועוד ידו נטויה. עד שיגיע עליהם את שנחריב. ר"א ארם מקדם ופלשתים מאחור היו משחיתים ביהודה בימי אחז כמו שמפרש (בדברי הימים ב' כ"ה) ועל ישראל ועל יהודה היה יושבים מתאונן על הצרות הללו: (יב) עד המכהו. עד הקב"ה שהוא מביא עליו המכות האלה: (יג) כפה ואגמון. לשון עלכים ושלטונים כפה ארקיולי"ד בלע"ז. כלומר אותם החופפים עליהם ככפה זו: ואגמון. אף היא כפה קטנה וע"ש שכופפה כאגמון קורא לה אגמון. ובגרייפא דשמואל מלינו שיש מזלות בדקיע ממוכים ואלה שמותם וכאן אמר שבניא חכמיהם שהתנבאים להם וחוזים בכוכבים את הבאות עליהם יכרית ה' מהם :

באור

רצין גם על אפרים שהתקשר עם ארם, וכן כתוב (מלכים ב' ט"ז) ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית. **יסכסך**, וית בעלי דבבוהי יערר (הכסדי), ר"ל ישיא אותם לבוא עליו: (יב) **המכהו**, הוא הסס, שהוא המכה בחומת. וכאן קיימנים שנים, כמו (יהושע ז' כ"א) בתוך האהלי (כן עתרא): (יג) **כפה** ואגמון, כפה הוא ענף הגן החזק, כמו וכפתו לא רעננה (איוב ט"ו). ואגמון הוא הגומא הגדל במים, וענינו השלטונים והעם, או החזקים והחכמים: (יד) **ונביא**, כי נביאי השקר מקטני העם היו. ולמעלה הן בעיני הגדולים היו מתנבאים להם טובה ומבטיחים אותם על שקר כדי שיתנו להם פת או יין (רד"ק): (טו) **מאשרי**.

הַזֶּה מַתְעִים וּמְאֻשָּׁרָיו מְבֻלָּעִים׃ (טז) עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח׃ אֲדֹנָי וְאֶת־יְתֹמָיו וְאֶת־אַלְמְנוֹתָיו לֹא יְרַחֵם כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמְרֵע וְכָל־פֶּה הֹבֵר נְבָלָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ (יז) כִּי־בָעֲרָה כָאֵשׁ רִשְׁעָה שָׁמִיר וָשַׁיִת תֹּאכֵל וַתְּצַת בְּסִבְכֵי הַיָּעַר וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן׃ (יח) בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת

ת"א על כן שבת ג', ל"ב. כתובות ח' ח':

דויכזיילען אויפגעהען. (יח) דורך דען נרים דעם הערן דער הערשארען ענטצינדעט זיך דאז לאנד, אונד דאז פאָלק ווירד דעם פייערס שפייזע, איינער

טעטען נעהען צו נרונ־דע. (טז) דארום פריי־עט זיך דער הערר ניכט זיינער יינגלינגע, אונד זיינער וואיזען אונד וויטוועען ער־בארמט ער זיך ניכט; דען זיא אללע זינד רוכלאָזע אונד באָזע־וויכטער, אונד יעדער מונד שפריכט ניעדער־טרעכטינקייט. (יז) עס ברענט, וויא איין פייער, דיא באָזהייט, דאָרנען אונד דיסטעלן פערצעהרט עס. אונד ענטצינדעט זיך אין דען דיקיכטען דעם וואלדעס, דיא אין

רש"י

(טו) מאשרי. מדריכי כמו נאשרוני אחזה רגלי (איוב כ"ג). (ומאשריו שלמדו דרכי מדרכי התועה ס"ל): ומאושריו מגולעים. הדורכים בדרך המתעים המאשרים אותם בדרכים הללו דרכים מסותרים ונבוכים שאין פתח לצאת מהם ולשון גילוע נופל על הדרך כענין שנאמר במקום אחר עמי מאשריך מתעים ודרך אורחותיך בלעו (לעיל ג'): (טז) ומרע. רשע כמו זרע מרעים (לעיל א') : (יז) כי בערה כאש רשעה. רשעתם תבער בהם ותאכלם כאש: שמיר ושית. שלהם תאכל המורדים והפושעים שבהם: ותצת בסבכי היער. בדלת העם. סבכי ענפים: ויתאבכו גאות עשן. יהיו נבוכים ומסובכים בחוזק עשן התבערה: ויתאבכו. כל ל' נכך אין יסוד תיבה אלא בך כמו מבכי נהרות (איוב כ"ח) עמק הבכא (תהלים פ"ד) והכו"ן באה לו לפרקים וכאן בא בו אל"ף במקום בו"ן כמו אל"ף של אבחת חרב (יחזקאל כ"א) ואל"ף של אחוותי באחיכם (איוב י"ב) : כו"ן כמו אל"ף של אבחת חרב (יחזקאל כ"א) ואל"ף של אחוותי באחיכם (איוב י"ב) : (יח) בעתם ארץ. יוכתן תיבה חדוכת אדעא וקשה בעיני לפר' כן שהיה לו לומר בעתמה האדץ ואחרי שאין לו דמיון במקרא לא אחר לשון התרגום ולא לשון אחר אני מפרשו

באור

מדריכי העם, והעם הם המאושרים. **מבולעים**, שחתים והולכים לאבדון: (טז) **לא** ישמח, כדרך לשון אחרים, כי בהיות הנעשה בעוב, ישמחו עושיהם (כן עתרא). **חנף**, אינו לשון חלקלקות (הייכלוערים), רק גנות וחרפה ורשעות (סענדליך, רזלוחי), ואלה הבאור (ירמיה כ"ג י"א): (יז) **שמיר** ושית, דרך האש שתאכל לבער בקוצים ובעצים דקים תחלה, ואחר כן בבער בעצים הגדולים, כן רשעתם תאכלם, תחל בקצתם, והם הקוצים, ואחר כן בסבכי היער, והם הגדולים (רד"ק). **בסבכי**, עלי היער המסובכים ונקשרים זה בזה, כמו נאחז בסבך (בראשית כ"ב). **ויתאבכו**, לדעת רש"י דומה בענינו אל כוך (זיך פערווינקלען), והענין המבלבלות המורות עשן העב (דיא זיך געדרעהנגטען אויפוועלענדען רויכזיילען). **גאות**, חסר כי"ם השמש, ר"ל סבכי היער יתאבכו בגאות עשן. ולר"א יתבאבו בגאות עשן: (יח) **בעתם**, חסר אלפין ערבי, וכא אדץ בלשון זכר כמו (תהלי' ק"ב) שרן אדלם לפרדעים (רד"ק). ועשה תשבת האדץ, מפני שהוא מכוסה בעשן ודומה לתרגום (איזט דאז לאנד אין דונקעל געהיולט), ויותר נראה שהוא לשון הבערה, ושעורו, בעברת ה' מעבר האדץ

נָעֲתַם אָרֶץ וַיְהִי הָעָם כְּמַאֲכֶלֶת
אֵשׁ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא יַחְמֹלוּ׃
(יט) וַיִּגְזֹר עַל־יָמִין וְרָעֵב וַיֹּאכַל עַל־
שְׂמֹאל וְלֹא שָׂבֵעוּ אִישׁ בְּשַׂר־זְרֹעוֹ
יֹאכֵלוּ׃ (כ) מְנַשֶּׁה אֶת־אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם
אֶת־מְנַשֶּׁה יַחְדָּו הֵמָּה עַל־יְהוּדָה
בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ
נְטוּיָה׃
י (א) הוֹי הַחֹקְקִים חֹקְקֵי־אָוֶן וּמְכַתְּבִים
עָמָל כָּתֵבוּ׃ (ב) לְהַטּוֹת מִדִּין
דַּלִּים וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי לִהְיוֹת
אַלְמָנוֹת שְׁלָלָם וְאֶת־יְתוֹמִים יָבֹזוּ׃

ת"א וינזר על ימין סגת ג' נתרוח ג', כ"ס: איש בשר תעניית ח', ס'

שויט דעס אנדערן ניכט. (יט) מאן צער־שניידעט צור רעכטען אונד הונגערט, מאן פריסט צור לינקען אונד ווירד ניכט זאטט; יעדער פריסט זיינעם ארמעס פלייש. (כ) מנשה (פריסט) אפרים, אונד אפרים מנשה, אונד ביידע צוזאממען זינד איבער יהודה הער־בייא אלל' דעם לעסט זיין צארן ניכט אב, אונד נאך איזט זיינע האנד אויסגעשטרעקט.

י (א) וועהע דע־נען, דיא אונגערעכטע געזעטצע געבען, אונד דען שרייבערן, דיא אונהייל ניעדערשרייבען 1), (ב) אום צו ביינען דאז רעכט דער גערינגען, דאז רעכט צו רויבען דען ארמען מיינעם פאלקעס, דאס דיא וויטוועען איהרע בייטע ווערדען, אונד דאס זיא דיא וואיזען בערויבען!

רש"י

לפי עניינו בעברת הקב"ה נעתם העזן הזה לארץ והוא לשון נגזר על הארץ או לשון כתך והביא לארץ: (יט) ויגזור על ימין. יבזזו וישללו זה את זה ימין או שמאל ולא ימלא להם: איש בשר זרועו. ת"י בגד נכסי קדיביה יבזון: (כ) מנשה את אפרים. מנשה יתחבר עם אפרים: ואפרים את מנשה. עם מנשה: ויחדו המה יתחברו על יהודה:

י (א) חקקי און. שטרי און שטרות מזוייפין: ומכתבים. לשון ערבי הוא כמו מכתבים (שהמ"ם חירק שוא ות' קמולה) בלשון עברי: (ב) להטות. ע"י שטרות שקר

באור

וע"י זה יהיה העם כמאכולת אש: (יט) **וינזר**, כמשמעו חותך כמו (מלכים א' ג') גזרו את הילד. ר"ל כלב ימין יתחבו את אחר בגלו לתתיכות כדי לבלעם. והרד"ק פירוש ויגזר ויחטף, כי החוטף נחר הדבר ממקומו, ותרגומו (איזן רחפט הינזוועג). **בשר** זרועו, ע"ד משל מיהמקו את הון קרוביהם, ופעמים לא תמלא, וכן תרגם הכתבי גבר נכסי קרוביה יבזון: (כ) **מנשה**, אלה יבאו את אלה, והם אחים דבקים, חם עשם בשר זרועו יאכלו:

י (א) **ומכתבים**, פועל יולא לשני, ואמר כן על הדיינים כי הם מכתבים (כן מלך). **כתבו**, ג"כ יולא לשני, המכתבים יכתבו עמל. ולדעת הד"ק יולא לבלעדי, הדיינים המלווים לסופריהם לכתוב והוכיח הנביא את הסרים וחקני העם, המחזיקים ידי אנשי חמס, וכותבים משפט חמס ושד על אנשים לדיקים בריבם:

1) ד. ה. ריכטערן דיא אונגערעכטע אורטהייל סריפטליך אבפאסען.

(ג) וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם פְּקֻדָּה וּלְשׁוֹאָה
מִמֶּרְחָק תָּבוֹא עַל־מִי תָּנוּסוּ לְעֶזְרָה
וְאָנָה תַּעַזְבוּ כְּבוֹדְכֶם׃ (ד) בִּלְתִּי כָרַע
תַּחַת אַסִּיר וְתַחַת הֲרוּגִים יִפֹּלוּ בְּכָל־
זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃
(ה) הוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה־הוּא
בְיָדָם זַעְמִי׃ (ו) בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ
וְעַל־עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ לִשְׁלַל שָׁלָל
וְלָבֹז בַּז וּלְשׂוּמוֹ מִרְמָס כְּחֹמֶר חוּצוֹת׃
(ז) וְהוּא לֹא־כֵן יְדַמֶּה וּלְבָבוֹ לֹא־כֵן

*ולשומו קרי

ת"א זעמי עקיים מ"ב, פ"ו:

(ג) וואס זאללט איהר טהון אם טאגע דער אהנדונג, אונד בייא דער פערוויסטונג, דיא אוים דער פערנע קאממט? צו וועם זאללט איהר פליעהען צור הילפע, אונד וואו וואללט איהר לאססען איירע הערלליכקייט? (ד) ווען זיא ניכט אונ־טער דען געפאנגענען הינזינקען. זאו פאללען זיא אונטער ערשלאגע־נען, בייא אלל' דעם לעסט זיין צארן ניכט נאך, אונד נאך איזט זיינע האנד אויסגע־שטרעקט. (ה) וועהע דעם אססירער, דער רוטהע מיינעם צאר־נעס, אונד דער שטע־קען אין זיינער האנד איזט דער מיינעם גריממעס. (ו) נעגען איין נאטטלאזעס פאלק זענד איך איהן, אונד ווידער דאז פאלק מיינעם צארנעס (צו ציעהען) בעפעהל' איך איהם, אום בייטע צו מאכען אונד אללעס אויסצופלינדערן, אום עס ניעדערצוטרעטען וויא נאסס־ענ־

רש"י

לת הדליס מדין זכות הדלוי לכם: (ג) ליום פקודה. שיפקד הקב"ה עליכם עוניכם. על מי תנוסו לעזרה הקב"ה אינו בעזרתכם: ולשואה. לשון חורבן: ואנה תעזבו. את כל הכבוד אשר אתם קובעים מן הגזל כשתלכו בגולה: (ד) בלתי כרע תחת אסיר. במקום אשר לא כרע ולא יכין אחד מכם שלא היה שם כריעת המדבן שם בלאותו המקום: תהיו אסורים כלומר חוץ מאלכם וכן תרגום יונתן בר מן דרעכון אסורין תתאסרון: תחת. מקום כמו שבו איש תחתיו (שמות ט"ז). ותחת הרוגים יפלו. ובלאותו מקום יפלו הרוגים: (ה) הוי. כי עשיתי את אשור שבט אפי לרדות בו את עמי ומטה הוא זעמי בידם של בני אשור: (ו) בגוי חנף. ישראל: (ז) והוא. סנחרב: לא כן ידמה. שהגזרה

באור

(ג) **ולשואה**, חרבן וממה. והעצם ואם אין מורא בלבבכם מפני האומות הקרובות, שהן בטלום עמכם, מה תעשו לממה שתבוא ממרחק. **על מי**, אל מי מי כחביריו הרבים: (ד) **בלתי** כרע, מאחר קשה לפתרו, והרא"ע פי' לא יעלו אלא מי שיכרע ויחכיא עצמו בין האסורים או במקום ההרוגים. ולפי פי' הרד"ק תרגום מלת בלתי (אהנע איך, ד. ה. אהנע איינע היפע), וראוי לתרגם (פאן איר פערלאסען, זינקען זיא — אונד פאללען). ולדעת מקלם מבאריס תרגומו (אויסערדעם דאס זיא זיך אונטער דען גע־פאנגענען ביינגען פאללען זיא — ד. ה. טהיילס זינקען זיא — טהיילס פאללען זיא), ועשם תרגומי שבא פה בלתי במקום לא (ניכט), כי אם לא יקרם לפניו עלות הסלילה אז הורחבו סלילה, כמו (במדבר כ"ל) עד בלתי הסאיר לו שריד, ומכת מלחי קרה (למעה י"ד). ושעורו, אם לא כרע כל אחד מהם אחת אחיר, או מי שלא כרע תחת אחיר, יפול תחת הסרוגים: (ה) **ומטה**, המעה שהוא ביד בני אשור הוא מטה זעמי: (ו) **עם** עברתי, שם לי עברה עליו. **ולשומו**, ככמו שב על עם עברתי, ואשור ישים אותו בגלל המוחלך ברחובות, והכל רומסים עליו: (ז) **ידמה**, לשון דמיון, כמו כאשר דמיתי (למעה י"ד), והמעשה אשור לא יחשוב.

יַחְשֹׁב כִּי לְהַשְׁמִיד בִּלְבָבוֹ וּלְהַכְרִית
גּוֹיִם לֹא מְעָט: (ח) כִּי יֹאמַר הֲלֹא
שָׂרַי יַחְדָּו מְלָכִים: (ט) הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ
כַּלְנוֹ אִם־לֹא כְאַרְפַּד חֲמָת אִם־לֹא
כְּדַמֶּשֶׂק שֹׁמְרוֹן: (י) כַּאֲשֶׁר מָצְאָה
יָדִי לְמַמְלְכֹת הָאֱלִיל וּפְסִילֵיהֶם
מִירוּשָׁלַם וּמִשֹּׁמְרוֹן: (יא) הֲלֹא כַּאֲשֶׁר
עָשִׂיתִי לְשֹׁמְרוֹן וְלַאֱלִילֶיהָ כֵּן אֶעֱשֶׂה
לִירוּשָׁלַם וְלַעֲצַבֶּיהָ: (יב) וְהָיָה כִּי־
יְבַצַּע אֲדֹנָי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂהוּ בְּהַר

קאָמה. (ז) ער אבער דענקט ניכט אלזאָ אונד זיין הערץ מיינט עס ניכט זאָ, דען פערטיל־נען האט ער אים זיין, אויסצורעטטען פאָל־קער, ניכט ווענינע. (ח) דען ער שפריכט: "זינד מיינע פירשטען ניכט קאָנינע אינסנע־זאממט? (ט) נינו'ס כלנו ניכט וויא כרכמיש? ניכט חמת וויא ארפד? ניכט שמרון וויא דמשק? (י) זאָ וויא מיינע האנד דיא רייכע דער גאָטצען נעטראָפען, דערען בילדער מעהר ווארען אלס צו ירושלים אונד זיינען גאָטצען בילדערן פערפאהרען. (יא) זיעהע, זאָ וויא איך מיט שמרון אונד שמרון: (יב) אונד וויא מאן פערלאסענע אייער ווענניממט, נאהם איך אללע לענדער; קיינער רענטע דיא פלינעל, אונד שפעררטע דען מונד אויף אונד צווישטשערטע. (טו) ריהרט זיך

רש"י

מאתי ואני סולחו. ידמה. קווידיי"ר בלע"ז ובגזו לא כן יחסוב. שבלחתיו על עסקי ממון לשלול שלל ולבוז בז כי בלבבו להשמיד את הכל בגאתו: (ח) כי יאמר וגו'. לכך נבה לבו: (ט) הלא ככרכמיש. כאשר בני כרכמיש שריש ושלטוניש כן בני כלנו על כן אם לא כארפד הוא משלטנות חמת שלקחתי מארם ואם לא דמשק שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון אם לא כארפד חמת דבוק הוא כארפד של חמת לכך נקוד פתח: (י) ופסיליהם. היו מירושלים ומשומרון מכאן שרשעי ישראל היו מספיקין דמות עכו"ם שלהם לכל האומות ואחרי שעובדי פסילי שומרון וירושלים נפלו בידי ולא הגילוס פסיליהן כן שומרון וירושלים לא תגלל: (יא) כאשר עשיתי לשומרון וגו'. זאת יאמר לאחר שיכבוש את שומרון: והיה כי יבצע וגו'. אבל לא היה כמו שדימה אלא מאחר שיגמור הקב"ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ובקלת ערי יהודה ומאותה ירלאה יכנעו בני ציון וירושלים לשוב אלי אודיע למלך אשור כי לא בכוחו גבר: אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור. על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר. פרי גודל לבב מלך אשור. על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר. פרי גודל אשור. על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר. על שנתפאר בגאותו קרייסמנ"ט דגרנדיי"ל בלע"ז של לב סנחרב: תפארת רוש עיניו. על שנתפאר בגאותו תפארת ווגטמנ"ט בלע"ז. רוש עיניו. נשות רוחו כענין שנאמר גבה עיניים ורחב לבב (תהלים ק"ל): (יג) כי אמר בכח ידי עשיתי. כל גבורתי ולא מאת הקב"ה: בחכמתי:

באור

כי להוכיח שלחתיו, רק אין לו ממשבה, כי אם לעקור את הכל (בן עזרא). **לא** מעט, עניו הרבה: (ח) **הלא** שרי, הלא כל אחד משרי הוא השוב כמלך, ויש לכל אחד מהם עם גדול, ומיל רב: (ט) **ככרכמיש** וגו', אלה הערים על נהר פרת ממלכת ארם ובכשם אשור (רד"ק): (י) **ופסיליהם**, פסילי הממלכות אשר מלאה ידי. היו רבים מפסילי ירושלים ושומרון: (יב) **יבצע**, ישלים כמו (זכריה ד') ידיו הבלעה (הש"ל). **פרי**, כפשוטו, והוא פרי זרועו, אשר הכל והשמים את ירושלים. **רום** עיניו, גבהות הלב גראה בעיניים, וכן אמר (משלי כ"ל) רוש

צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם אֶפְקֹד עַל־פְּרִי־גֹדֶל
לְבַב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וְעַל־תִּפְאֶרֶת רוּם
עֵינָיו: (יג) כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי
וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבֹנֹתִי וָאָסִיר | גְּבוּלֹת
עַמִּים וַעֲתֻדֹתֵיהֶם שּׁוֹסֵתִי וָאוֹרִיד
כַּאַבִּיר יוֹשְׁבִים: (יד) וַתִּמְצָא כַקֵּן |
יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת
כָּל־הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי וְלֹא הָיָה
נִדֵּד כָּנָף וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף:
(טו) הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ

*ועתודתיהם קרי *כביר קרי

ת"א ואסיר גבולות נרכות ד' כ"ח. ידיס, ד', ע"ו: היתפאר עקדס שער נ"ס. עקריס מ"ג, ס"נ:

אויף דעם בערגע ציון אונד אין ירושלים, דאן אהנדע איך דיא פרוכט דעם האָכ־מוטהס דעם קאָנינס פאָן אשור, אונד דיא פראהלערייא אין זיינען שטאָלצען בליקען. (יג) דען ער שפריכט: "מיט מיינעם ארמעס קראפט האָב' איך'ס געטהאן, אונד מיט מיינער ווייזהייט, דען איך בין איינזיכטספאָלל; איך שאפפטע ווענ דיא גרענצען דער פאָלקער־איהרע שעטצע פלינ, דערטע איך, אונד שטירצטע אלס העלד דיא טהראָנענדען. (יד) וויא איין פאָגעלנעסט, ערגריף מיינע האנד דער פאָלקער רייכ־טהום; אונד וויא מאן פערלאסענע אייער ווענניממט, נאהם איך אללע לענדער; קיינער רענטע דיא פלינעל, אונד שפעררטע דען מונד אויף אונד צווישטשערטע. (טו) ריהרט זיך

רש"י

מכמתי: ועתידותיהם. מעמדם ומלגם: ואוריד. הורדתים מגדולתם: כביר יושבים. יושבים רבים. כביר פלטו"ס בלע"ז: (יד) בקן. בקיני עופות הפקר: וכאסוף ביצים עזובות. וכאשר יאסוף איש ביצים עזובות שעזבת' אמם ואין מושיב בידם לכסות עליהם: נודד כנף ופולה פה ומצפף. כל הלשון הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם הגוים לקן לפרים ולביצים עזובות אמר לשון זה לא נפלו עליהם האב והאם: (טו) היתפאר הגרזן. הקב"ה אומר לא היה לך להתהלל בזאת כי איך אלא הגרזן שלי ואני החולב בך נפרע על ידך מאויבי אתה המשור ואני המניפו וכי דרך המשורד להתהלל על מניפו משור מנ"רא בלע"ז כהניף שבט את מרימיו. כאלו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האדם: כהרים מטה לא עץ. לא העץ הוא המרים

באור

עיניים ורחב לב (רד"ק): (יג) **ואסיר** גבולות, לכל עם יש גבול לארצו, וכיון שהוא כבש הכל, שב הכל מלכות אחת, וכבר הוא כאלו הסיר הגבולות מדברי הרד"ק. **ועתידותיהם**, אוצרותיהם אשר הכינו להם: **שושתי**, בזיתי, מענין שוסים את הגרמות, בחלוף הפמ"ך לש"ן שמאלית. **כאביר**, כגבור, מן אבירי לב, והרחוי **כאביר**, והכ"ף היא לאמת (**חלם העולד**), והטעם, אחכי הגבור הורדתי מלכים היושבים על כסא

ממשלתם: (יד) **עזובות**. שאין האם עליהם, כי כשהעוף עליהן נודד כנפיו ומכה בקן למנוע מלקחתם אם יוכל, אבל כשהם עזובות יקחם בלא מניעה, כן אני לא מלאתי מונע לכל מה שלקחתי ואספתי (רד"ק): (טו) **המשור**, בעברה (שמואל ב' י"ב) תרגם הכשרי במקרין, והוא כלי מלא פגיעות שנוקרין בו נקרים. **לא** עץ, המעה שהוא עץ לא ירים את הדבר שאינו עץ, והוא המרים: (טז) **במשמניו**, גדולים שבהם, גבורים וברואים כאמרו (שופטים ד') כל שמן וכל אים חיל, וכן אמר (תהלים ע"ח) ויארוג במשמניהם ובחורי ישראל

וואהל דיא אקסט נענען
דען, דער דאמיט הוי־
עט, אָדער בריסטעט זיך
דיא זענע נענען דען,
דער זיא פיהרט, אלס
שווענגע דיא רוטהע
דען, דער זיא עמפאָר־
העבט, אלס היעבע דער
שטאָק דען מאן 1)?
(טז) דארום זענדעט
דער הערר, דער נאָטט
דער העערשאדען, אונ־
טער זיינע פייסטען
(קריענער), דיא
שווינדזוכט, אונד אונ־
טער זיינער העערעס־
מענגע ברענגט איין
בראנד, וויא פייער־
בראנד; (יז) דאז ליכט
ישראל ס ווירד צום
פייער, אונד זיין היילו־
נער צור פלאממע, דיא

אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפּוֹ כְּהָנִיף
שֵׁבֶט אֶת־מְרִימָיו כְּהָרִים מַטֶּה לֹא־
עֵץ: (טז) לָכֵן יִשְׁלַח הָאֲדוֹן אֲדֹנָי
צְבָאוֹת בְּמִשְׁמַנָּיו רָזוֹן וְתַחַת כְּבֹדוֹ
יִקַּד יְקֹד כִּיקוֹד אֵשׁ: (יז) וְהָיָה אוֹר־
יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ וּקְדוֹשׁוֹ לְלֶהָבָה וּבָעֲרָה
וְאָכְלָה שִׁיתּוֹ וּשְׁמִירוֹ בְּיוֹם אֶחָד:
(יח) וּכְבוֹד יַעְרוֹ וְכַרְמְלוֹ מִנֶּפֶשׁ וְעַד־
בָּשָׂר יְכַלֶּה וְהָיָה כְּמְסֹס נֹסֵס:
(יט) וּשְׁאָר עֵץ יַעְרוֹ מִסְפָּר יִהְיוּ וְנַעַר

ת"א לכן ישלח סנהדרין י"ח ג"ר, ג"ס: ותחת כבודו סנת ע"ו, קי"ב. סיהדרין י"ח, ג"ס: והה אור עקיים מ"ג, כ"ט: ושאר עץ סנהדרין י"ח, ג"ס:

ברענגט אונד פערצעהט זיינע דאָרנען אונד דיסטעלן אן איינעם טאגע. (יח) דיא פראכט זיינעס וואלדעס אונד ביימנארטענס ווירד ער אן לייב אונד זעעלע איפרייבען, אונד עס ווירד וויא וואורממעהל זיין. (יט) דער רעסט דער ביימע זיינעס וואלדעס ווירד נערינג

רש"י

אלא האדם הוא המדיס: (טז) ותחת כבודו. תחת גבדיסס יהיו נשרפין הגבדים הס מכבדים את האדם. ומדדש אגדה כאן פרע לבני סס הכבוד שעשה סס לאביו כשכסה ערות נח אביו שנאמר (בראשית ט') ויקח סס ויפת וגומ'. יקד יקוד. יזרף שריפה כשריפת אש: (יז) אור ישראל. התורה שעוסק בה חזקיהו לאש לשמחיב: וקדושו. הקב"ה: ל"א וקדושו לחיקים שבדור: שיתו ושמירו. שריו וגבוריו. (יח) וכבוד יערו וכרמילו. הס רבוי חיילותיו. כרמל. יער גבוה: כמסוס נוסס. לפי שדימה אותס לעצי יער דימה פורענותס לתולעת המוחל בפיו ועוחן העץ וקורהו סס כמו כלמד יאכלס סס (לקמן כ"ח): כמסוס נוסס. כמגור המנורד: כמסוס נוסס. של נוסס שהוא נעחן רק רק שהתולעת עוחן כך היה האפר ושריפת גופן רק. מסוס הנעחן ונופל ע"י תולעת. נוסס הוא התולעת: (יט) ושאר עץ יערו. הנותרים בחיילותיו. מספר יהיו. נוחים

באור

הכריע (הנ"ל). **רזון**, עניין כחש, והוא המות, כמו וישלח רזון בנפשם (תהלים ק"ו), ולפי שאמר במשמניו, אמר גם כן רזון (כן מלך). **כבודו**, הנעשה על חילו הגדול וגריו שהם כבודו: (יז) **אור**, כמו וקדושו והוא הסס. **שיתו** ושמירו, הוא שמיר ושיח, ומשל הפחותים: (יח) **וכבוד**, הגדרים הנכבדים, כמו וכבודו מתי רעב (למעלה ה'). **וכרמלו**, כמו ארז הכרמל (ירמיה ב' ז'), ורמז שם הגאות. והנה כוון הנביא פה בדרך משל על גבורי כח וגבורי חמד, שהיו במחנה אשור. **כמסס** נסס, כדבר המנסה ומתם עץ התולעת, ורמז פירש"י ותולי רמזי להיות **כְּמְסֹס נֹסֵס** בנפעל, כאלו היה נעחן עץ התולעת הנקרא סס, מגזרת נסס בחסרון הנו"ן, כמו

1) חייג. דה: ניפטהאלן, דער ניפטס ווענינער אום האלן חיזט.

יִכָּתְבֵם: (כ) וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא לֹא
יוֹסִיף עוֹד שְׁאָר יִשְׂרָאֵל וּפְלֵיטַת
בֵּית־יַעֲקֹב לְהִשָּׁעֵן עַל־מַכֵּהוּ וְנִשְׁעַן
עַל־יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בֶּאֱמֶת:
(כא) שְׁאָר יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל
גִּבּוֹר: (כב) כִּי אִם־יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ כִּלָּיוֹן
חָרוּץ שוֹטֵף צְדָקָה: (כג) כִּי כָלָה
וְנֶחֱרָצָה אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת עֹשֶׂה
בְּקֶרֶב כָּל־הָאָרֶץ: (כד) לָכֵן כֹּה־אָמַר

רעסט דאפאָן קעהרט צוריק: פערטילגונג איזט בעשלאָסען זיא פלוטהעט גערעכטיגקייט איינהער. (כג) יא, דיא בעשלאָסענע פערטילגונג פאָללפיהרט דער הערר, דער נאָטט דער העערשארען, אים נאנצען לאנדע. (כד) דאָך שפריכט דער הערר, דער נאָטט דער העער־

זיין, זאָ דאס איין קנא־
בע זיא אויפשריעבע.
(כ) אן יענעם טאגע
ווערדען זיך דער רעסט
ישראל'ס אונד דיא נע־
רעטטעטען פאָם הויזע
יעקב'ס ניכט מעהר
שטיטצען אויף איהרען
ציכטיגער, זאָנדערן
שטיטצען זיך אויף דען
העררן, דען היילינען
ישראל'ס, מיט טרייע.
(כא) דער רעסט קעהרט
צוריק, דער רעסט
יעקב'ס, צו נאָטט, דעם
מעכטיגען. (כב) דען
איזט אויך דיין פאָלק,
אָ ישראל, וויא זאנד
אם מעערע, נור דער

רש"י

לספוד כי מעט הס ונער יוכל לכתבס. ומדרש דבותינו עשרה נשאלו מהס שאין לך קטן שאינו כותב יו"ד קטנה: (כ) להשען על מכהו. לסמוך על מלכי מלדיס שהס היו תחלת המליקיס להס: (כא) שאר ישוב. הבטחת יסודו אל הקב"ה אל גבור. תחלת המליקיס להס גבורה בסנהדרין: (כב) כי אם יהיה עמך. אמר הנביא אם שהראה להס גבורה היס השאר ישוב בו למובב תשטף את כליון החרון לבא עליהס ויעבכנו מלב' בלדקה שיתנהג בה: (כג) כי כלה ונחרצה. תראו שהקב"ה עושה (דין) בדשעים ותכנעו ותשובו אליו: (כד) לכן. לפי שידעתי שתשובו אליו חזקיה וישעיתו. (דבר אחר לכן ל' שבועה לכן באמת כה אמר ה' אל תירא מאשור: בשבט יככה. בשבט פיו יהרג ויגבף אתכם ע"י בשבקה: ומעטה יסא עליך לאיים כדרך שעשה למצרי' ועוד יש לפרש בשבט יככה אשר עד הנה הכך בשבטו והולבל לשאת עליך מטהו ואימתו כדרך המצריים משוס

באור

שוא ומרם נפש; ואם הוא מנחי ע"ו, הראוי נָסוֹס: (יט) **מספר**, מעעיט כמו מתי מספר. **ונער** יכתבס.

הנער לא יגלה לכתבס, כי מעעיט יהיו: (כ) **מכהו**, הוא אשור, שאחז בעמ בו ונשען עליו, ולכוף בא לכבוס כל ערי יהודה. **באמת**, שישענו על ה' באמת: (כא) **שאר** ישוב, לפי שביתי חזקיהו גלו רוב ישראל, לפיכך אמר שאר, ר"ל עם שנאחר מיעקב ישוב אל ה' (רד"ק): (כב) **חרוץ**, גזור מהסס, כמו (מלכים ח' כ') משפעך אתה חרלה (בן עזרא). **שוטף** לדקה, לדעת הרד"ק כמו בלדקה. הכליון יפעסס בלדקה ויכלס. ולר"א הלדקה היא שוטפת. והראה שהפעל שוטף מוסב על כליון, ושאר מקומות תרגומו (וועג־שווענען), ופה (איינהערשווענען). והעשה הכליון המרון יטוף את הלדקה, כי על ידו נעשים בהס משפטי ה' אשר לדקו יחדו: (כג) **כלה** ונחרצה, כמו כליון חרון בפסוק הקודם, ה' לבלות עושה כלה והיא נחרצה. ח"ל הרד"ק: כי כלה ונחרצה כמו כליון חרון וכפל ונחרצה לחזק ר"ל כי הכלה תהיה גמורה, אמר: כלה אני עושה. והכלה תהיה נחרצה. ולדעתו תרגום ונחרצה (גענלייגט), ואינו רואה לפי הוראתו בשאר מקומות במקרא: (כד) **ומטהו**, זה המ"ס שהעיל על יושבי ירושלים, שלא מאות בכר כסף ושלשים בכר זהב

אֲדֹנָי יְהוָה צְבָאוֹת אַל־תִּירָא עַמִּי
יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה
וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא־עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃
(כה) כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְכָלָה זַעַם
וְאַפִּי עַל־תַּבְלִיתָם׃ (כו) וְעוֹרֵר עָלָיו
יְהוָה צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר
עוֹרֵב וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ
מִצְרָיִם׃ (כז) וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר
סֻבָּלוֹ מֵעַל שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ

ת״א והיה ביום סנהדרין נ״ד

שארען: פירכטע דיך ניכט מיין פאָלק, דאז אין ציון וואָהנט פאָר אשור! מיט דער רוטהע שלוג עס דיך, אונד האָב זיינען שטאב נע־נען דיך, אויף דעם וועגע נאך מצרים. (כה) אבער נאָך איינע קורצע צייט, זאָ איזט דער נרים (נענען דיך) פאָראיבער, אונד מיין צאָרן ווענדעט זיך צו איהרער 1) פערניכ־טונג. (כו) דאן שווינגט דער הערר דער העער־שארען איבער איהן דיא נייסעל, וויא בייא דער ניעדערלאגע מדין׳ם אם פעלזען עורב, אונד וויא ער זיינען שטאב שוואנג נעגען דאז מעער אונד ראזפט איהן וועג נאך דער ווייזע מצרים׳ם 2). (כז) אן יענעם טאגע ווייכט זיינע

רש״י

ד׳ מנחם אמר לי ר׳ יוסף: (כה) כי עוד. ימים מעט מזער וכלה הזעם שלי שניתן למטה ביד אשור כמו שאמר למעלה ומטה הוא בידם זעמי: ואפי. שסיה לשבט ישוב: על תבליתם. לשון תבל עשו (ויקרא כ׳) על חידופים ובידופים אשר בדפו נעדי מלך אשור אותי: (כו) ועורר עליו. ולעורר עליו: שוט. מכת יסורין: כמכת מדין. שנהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו מהם ונמלטו נהרגו עורב וזאב עורב כדמפרש בספר שופטים אף זה לאחר שישוב לאדנו יפול שם בחדש: ומטהו על היס. ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על היס בפרעה ובחילו: ונשאו. ושילטו מן העולם כדרך שנשא את מצרים: (כז) וחובל עול. סנחריב מפני חזקיהו שהיה נוח לדורו כשמן. ודשותינו פירשו

באור

(רד״ק). **בדרך** מצרים, מארח ארס נקע סנחריב מלך אשור דרך ארץ יהודה לבוא מצריימה, ובעברו ככש קלם ערי יהודה, אבל לא עמד בארץ, כי חזקיהו נתן לו שחד. אך אחרי שובו ממצרים, בא בחיל גדול להתקשר במלך יהודה אשר פשע בו, והיתה ארם גדולה בארץ יהודה וממנה נושעה נפלא ההוא המזכר בספרי הקדש: **כה) מעט** מזער, הכפל להמעיע הזמן, עוד מעט זמן יהיה (רד״ק). **וכלה** זעם, הזעם יכלה ומתך ביד יעקב, וכן מתרגם הכשדי ויוסיפון לוטיל מנכון דביה יעקב. **תבליתם**, השחתה וכליון, והפעל ממנו בלו עלמי (תהלים ל״ב). ולא יוסיפו בני עולה לבלותם (דס״י מ׳ י״ז). והכנוי שב אל אשור ובספר אקרא בו הרד״ק היה כתוב תכליתם בכ״ף, ועמינו נ״כ כליון. והכשדי תרגם ורוגזי על עממיא עבדי תבלא לשיליותהון. ולדעתו ענין תבלים מעשה מגונה ונתעב כמו (ויקרא כ׳) תבל עשו: (כו) **ועורר**, עניינו תנופת היד על״הים, לפי שהמנף את השבט הוא מעוררו ממנוחתו ומנענעו אנה ואנה, וכן עורר את חכיתו (שמואל ב׳ כ״ג). **ומטהו**, שעורו, ומכת מטהו על היס ורומה בזה על המצריים אשר עזבוהו ביס, בנעוים משה ידו עם מטהו עליו ושבר לאיתנו. **ונשאו**, ושילטלו מן העולם (רש״י). וכן (איוב ל״ב) כמעט ישאני עוקרי. **בדרך**, בענין כמו בדרך כל הארץ (בראשית י״ט). וכן (עמוס ד׳ י׳) שלחתי בכם דבר בדרך מצרים: **(כז) וחבל**, כמו השחתה, וכן וחבל, את מעשה ידיך (קהלת ה׳), ונעמוד הטול יהיה נשחת, ומתורגם כפי הענין. **מפני** שמן, כשוב ישראל

1) דער חספירער. 2) ווי ער דיך עגיפטער וועגרחפפט.

וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי־שָׁמֶן׃ (כח) בָּא עַל־
עַיָּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד
כֵּלָיו׃ (כט) עָבְרוּ מַעְבָּרָה גֶּבַע מָלוֹן
לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל נָסָה׃
(ל) צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים הַקְשִׁיבִי
לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת׃ (לא) נָדְדָה מַדְמֵנָה
יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ׃ (לב) *עוֹד הַיּוֹם
בְּנֹב לַעֲמֹד יִנָּפֵף יָדוֹ הַר בַּת־צִיּוֹן
גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָם׃ (לג) הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה

*הפטרת יום שמיני של פסח *בת קרי

ת״א נדדה מדמנה סנהדרין סס: עוד היום מגלה ד׳, נ״ח: סנהדרין י״ח, נ״ד, נ״ח:

לאסט פאָן דיינער שולטער, אונד זיין יאָך פאָן דיינעם האלזע, אונד דאז יאָך (ישראל׳ם) צערבריכט פאָר פעטט 1). (כח) ער איבער פעללט עית׳ ציעהט דורך מגרון, אים מכמש לעסט ער זיין נעפעק. (כט) זיא נע־הען דורך דען פאס׳ צו נבע מאכען זיא נאכטקווארטיער, עס ציטטערט רמה, גבעת שאול׳ם פליההט. (ל) לאס דיינע שטיממע ערשאללען, טאָכטער גלים׳ם! האָרך, ליש! ארמעס ענתות. (לא) מדמנה וואנדערט אוים, דיא בעוואָהנער פאָן גבים פליכטען. (לב) נאָך איינען טאג אין נב, אום צו ראסטען: דאן שווינגט ער זיינע האנד נעגען דען בערג דער טאָכ־טער ציון׳ם דען הינעל פאָן ירושלים. (לג) (אבער) זיעהע, דער הערר, דער נאָטט דער

רש״י

מפני שמנו של חזקיהו שהי׳ דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהשיא׳ לעשוק בתורה כענין שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו ונומר (משלי כ״ה): (כח) בא על עית. מוב׳ והולך מסעות שנסע סנחריב ובא על עדי יהודה לבא ירושלים ביום מפלתו. עית מגרון. מכמש דמה בגבעת שאול בת גלים ליסה ענתות מדמנה בגיס כולן מקומות הן: (כט) לנו. לשון ליגה: נסה. ברחה ברחו כולן מפני חיילותיו: (ל) צהלי קולך. להזהיל לעם: הקשיבי ליסה. את קול הסופר וברחו לכס וכן עניה ענתות: (לא) העיזו. נאספו לברוח. ודבותינו דרשו לשלי קולך וכל המקרא במדרש אחד באחדת חלק והעמידו המסעות על עשר אבל יונתן תרגם את כולן שמות מקומות: (לב) עוד היום בנוב לעמוד. כל הדרך הזה נתלבש כדי לעמוד בעוד היום בנוב בפי שאמרו לו אילטגניו אם תלחם בה היום תכבשה וכשעמד בנוב ורואה את ירושלים קטנה לא חס לדברי אילטגניו

באור

אל אלהים יהי שמניס ייחנברו וישברו העול, וקרוב לזה פ״י הראב״ע: **(כח) למכמש**, נמ״ד במקום ב״ת. **יפקיד** כליו, הניחו שם כליהם הכבדים, כדרך לבא המלחמה, אם יעמוד אל מחוץ חפצו: **(כט) מעברה**, דרך לר בין הריס. **לנו**, לשון ליגה: **(ל) צהלי**, הריעי קולך, כדי שישמעו אנשי ליס ויברחו לנפשם. **בת** גלים, יתכן היום כם כמו בם לשון הראב״ע: **(לא) נדדה**, אנשי העיר נדדו ממקום וברחו. **מדמנה**, זאת העיר מלאהיהו בערי מואב (ירמיהו מ״ח ב׳), אבל בערי ישראל לא מצאתו זה הפסד, והוא שבחבו שיש לעיר שני שמות (רד״ק). **העיזו**, נאספו לברוח, וכן הנה את מקבץ (שמות ע׳), העיזו אל מעמודי (ירמיה ד׳) **(לב) עוד** היום, לא יתמהמה בנוב כ״ח יום אחד, ויתהר לבוא לירושלים, וירים ידו הר בת ציון, לאמר עוד מעט

1) ד. ה. דאז ווידער פעטט געוואָרדענע ישראל דודעט ניכט מעהר דאז יאָך, ווירפט עס פאָן זיך.

צְבָאוֹת מִסָּעֵף פֹּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃
(לד) וְנִקַּף סִבְכֵי הַיָּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃
יא (א) וְיָצָא חֹטֶר מִגֶּזַע יִשַׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ (ב) וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּתְבוּנָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה׃

ת״א ורמי הקומה סוסים ח׳, ס׳: והלבנון ניטין ה׳ כ״ז: ונצר משרשיו סנהדרין ו׳, ת״ג:

העערשארען הויעט דיא צווייגע ניעדער מיט שרעקליכער נעוואלט; דיא האָהעם וואוכזעם זינד, ווערדען נעפאַללט, אונד דיא ערהאבענען ערניעדרינט. (לד) ער הויעט דעם וואלדעם דיקיכטע אום מיט אייזען, אונד דער לבנון שטירצט דורך מעכטיגע האנד.

יא (א) דאן שפריעסט איין רייז הערפאָר אוים דעם שטאממע ישי׳ס, איין צווייג אוים זיינער וואורצעל ברינגט פרוכט. (ב) עס רוהט אויף איהם דער גייסט דעם העררן, דער גייסט דער ווייזהייט אונד דער איינזיכט. דער גייסט דעם ראטהעם אונד דער קראפט, דער גייסט דער ערקענטנ־

רש״י

והתחיל להכיף ידו בגאות וכי על עיר כזו הרעזתי כל החיילות הללו ליני פה הלילה ולמחר יסליך בה חיש מהרה: הר בת ציון. להר בת ציון: (לג) הנה האדון. בלילה ההוא: מסעף פארה במערלה. יפסח פאורות עיקר ענפי חילנותיו: במערלה במסור המקלן הענפים. אין פארה זו לשון בת שהרי לא נכתב בוי״ו כמו פורה דרכתי (לקמן ס״ג) וכמו לחשוף חמשים פורה (חגי ב׳) אלא באל״ף כמו ותאדכנה פארותיו (יחזקאל ל״א). ומסעף היא לשון מקלן ענפים איזבדרנקיי״ר בלע״ז כמו וכלה סעיפיה (לקמן כ״ג) וכן בסעיפיה פוריה (לקמן י״ז): במערלה בכלי מחסית העורן ושובד אותה: ורמי הקומה. הגבוריים: גדועים. אין לשון גידוע כופל אלא בחילנות ובדר קשה: (לד) ונקף. אף זה לשון קצילה כמו כנוקף זית. ונקף לשון ונפלו: סבכי היער. הענפים החסובים והגבוריים: והלבנון. עובי יערו וכרמילו הן מדבית חיילותיו: באדיר יפול. על ידי מלאך יפלו. ד״א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירם ומובחר של ישראל כמה שנאמר והיה אדירו ממנו (ירמיה ל׳):

יא (א) ויצא חוטר מגזע ישי. ואם תאמרו הרי תנחומים לחזקיה ועמו שלא יפלו בידו ומה תהא על הגולה אחר הגלה בחלא וחבור שמא אחד סברים לא אחד

באור

ואשחיתך, אבל האדון ה׳ לבאות יפיל לבא מלך אשור: (לג) מסעף, יכרים הקציפים, כדרך הפיעל בקלת פעלים הנגזרים משמות, וכן (תהלים כ״ב) ומרחק מאדון חייס: פארה, שם הכולל לכל ענפי האילן יחד. במערצה, בגבורה, מגזרת ערץ (כן עזרא) ורמי הקומה, משל על הגדיים שהיו עמו: (לד) ונקף, בכנין פועל והוא ענין כריתה, והכורת הוא האדון ה׳ לבאות. והלבנון, אין הענש בזה על הלבנון עצמו בארץ ישראל שיהיה ככרת, כי אם על היער החזק, שהמשיל בו חיל סנחריב. חכר הלבנון, לפי שהוא יער בארץ ישראל, וכמו שאמר הרד״ק במקום אחר (תהלים כ״ט), הגבילים היו מדברים על ההוא ועל הקרוב אליהם. באדיר, על ידי אדיר, והוא המלאך המכה אותם:

יא (א) ויצא, לפי דעת רבי משה הכהן על חזקיהו רמז, כי היא דבק עם הפרשה (כן עזרא). חטר, ענף, כמו משלי י״ד) בפי אויל חטר גאות, ושם ענינו מטה, כי הרגום מטה מוערא. מגזע, ממה שנשאר תחת האדן נקרא גזע. יפרה, יעשה פרי, כהורחבו במקומות אחרות במקרא: (ב) ונחה עליו, אחריו

(ג) וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃ (ד) וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע׃ (ה) וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃ (ו) וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם׃ (ז) וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן׃ (ח) וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֹר פָּתֶן וְעַל

זיינער לענדען. (ו) דאן וואהנט דער וואָלף בייא דעם לאממע, אונד דער פארדער לאנערט זיך בייים באָקקען; קאלב אונד יוננער לאָווע אונד מאסטפיעה זינד בייזאממען, איין קליינער קנאבע פיהרט זיא. (ז) קוה אונד בערין ווייידען צוזאממען, צוזאממען לאנערן זיך איהרע יוננען, אונד דער לאָווע פריסט שטראָה, וויא דאז רינד. (ח) דער זייגלינג

רש״י

סוף שיבא מלך משיחנו ויגאלנו: חוטר. שבט מלוכה: ונגר מגדשיו יפרח. וכל הענין ובסופו והיה ביום ההוא יוסיף ה׳ שנית ידו הרי שנאמרה נבואה זו לנחמת הגולים מאשור. ונגר ל׳ יונק בילון. (ג) והריחו בירלאת ה׳. ימלא רוח ירלאת ה׳ ובלע״ז אילאונמילו״י. ולא למראה עי כיו יוסבוט. כי בחכמת הקב״ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב: (ד) במישור. לשון נוח ורך: והכה ארץ בשבט פיו בתרגומו וימחי חייבי אדעא: ובדוח שפתיו. ובממלל שיפוותיה: (ה) והיה צדק אזור מתניו. ויהון לדיקיא שחור שחור ליה דנקיס בו כאזור: (ו) ומריא. שור פטם: (ח) ושעשע. ושוחק: על חור פתן. על חור עפר שהנחש מקנן

באור

לא היה כמוהו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו, וידבק בה׳ לא סר מאחריו ושמור מצותיו אשר צוה ה׳ לה׳ משה (מלכים ב׳ י״ח): (ג) והריחו, מקור בהפעיל עם כמוי ובקשור ב״ת, כמו (ויקרא כ״ו) ולא תריח בריח ניחוחכם, ואמר ע״ד מלילה שיריח ביראת ה׳ שיחאוה בה מאד, וחליה תהיה כל מגמתו. והבעל אומר הסרסיס פי׳ על פי הראב״ע ג״כ מענין ריח, אומם על דרך קצת רחוק: למראה עיניו, כי יש שמתראה הרשע כלדיק במעשיו הגלויים ובעצומיו, אבל הוא בחכמת ה׳ אשר בקרבו ידע למלפופי לבב, ויקיר המקום מעל פני הרשע להרשיעו: (ד) והוכיח, יוכיח החזקים במישור. בעבור עמוי ארץ, שלא יגזלום ולא יעשקום בעבור שהם רפים והבלים, ולמ״ד לעניני ארץ במקום בעבור, כלמ״ד אמרי לי אחי הוא (בראשית י״ג) חולתו (רד״ק). וכן ויוכח לגבר עם אלוה. (איוב ט״ז), ועיין שם בהעתקה ובבאור. בשבט פיו, אמרי פיו הם כשבט המכה. וברוח, ר״ל בחרונו, כמו למעה (כ״ה ד׳, ל׳ כ״ח): (ה) אזור מתניו, הלב והאמונה שיחזיק בהן, ויהיו לו לחוזק, כאדם החגור אזור במתניו, שהוא מחוזק ומתחזק שלא יעבדו מתניו: (ו) וגר זאב, דרך משל מהשלום שיהיה

מאורת צפעוני גמול ידו הדה: (ט) לא־ירעו ולא־ישחיתו בכל־הר
קדשי כי־מלאה הארץ דעה את־
יהוה כמים לים מכסים: (י) והיה
ביום ההוא שרש ישי אשר עמד
לנס עמים אליו גוים ידרשו והיתה
מנחתו כבוד: (יא) והיה | ביום ההוא
יוסיף אדני | שנית ידו לקנות את־
שאר עמו אשר ישאר מאשור
וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם

ת"א לא ירעו נתרח ה', ע"ד: והיה ביום ההוא עקריס מ"ח, פ"ח:

שפיעלט אן דעם לאָך דער נאטטער, אונד נאך דער אָטטער האָהלע שטרעקט דער ענט־וואָהנטע זיינע האנד אויס. (ט) ניכט באָזע האנדעלן זיא, אונד נע־ראטהען ניכט אין פער־דערבטהייטאויף מיינעם גאנצען הייליגען בער־גע; דען פאָלל איזט דאז לאנד פאָן ערקענט־נים דעם הערן, וויא דיא נעווערסער דאז מעער בעדעקען. (י) עס נעשיעהט צו יענער צייט, דאס צום שפראָס־לינג ישי׳ס, דער דא שטעהט אלס פאניער פיר דיא פאָלקער, זיך נאציאָנענזוענדען. אונד זיינע רוהעשטעטטע איזט הערליכקייט. (יא) אן יענעם טאגע שטרעקט דער הערר צום צווייטען מאלע זיינע האנד אויס, אום לאָזצוקויפען דען רעסט זיינעס פאָלקעס, דער איברי נעבליעבען, אויס אשור אונד אויס מצרים, אויס פתרוס אונד אויס כוש, אויס עילם אונד

רש"י

בתוכו קרו"ע בלע"ז פתן כחש מסהזקין נעז, חדש ונקדא פתן וטוב אין לו לחש כנאמר (תהלים י"ח) אשר לא יטמע לקול מלחשים: ועל מאורת צפעוני. יונתן תירגם חיזו בלבלי עיני חיוי חודמן. ומנחש פתר בו לשון נקב וחורי עפר וכן אור כשדים (בראשית י"א) וכן באורים כנדו"ם (לקמן כ"ד) במול. תיקון הגמול משדי אמו: ידו הדה. ת"י ידיהו יוציא כמו הד הדיס (יחזקאל ז') וכמו הידד (לקמן ט"ז) ל' הדמת קול אף זה לשון הדמה וה"א אחדונה נאה בתוכו יסוד נופל כמו עשה בנה קנה: (מ) דעה את ה'. לדעת את ה': (י) לנס עמים. להיות עמים מדימי נס להקבץ אליו: (יא) שנית. כמו שקנאה ממצרים שהיתה גאולתם בדורה מאין שיעבוד אבל גאולת בית שני אינה מן המניין שהרי משועבדים

באור

ביימיו (כן נתרח). והחכם בעזעכיוק מביא קצת שירים ממשוררי יוונים ורומיים, אשר השתמשו במליצה כזאת, לצייר השלמה בימי שלום ושקט: (ז) ורוב, הוא היא הנקבה, וכן (מלכים ב' ב') ומלאתה שתים דבים: (ח) מאורת, כמו חור, ונקרא כן, לפי שיכנס ממנו אור למקום שהנחש בו, וכן הממהרות אשר בהריס (שופטים ו'), שפירשו המערות, ויש להם חור, שהכנס ממנו האורה (רד"ק). הדה, אין לו חבר, והכשדי תרגם ידויה יוציא, והרד"ק פי' לשון פגע (חוים־בריטען), והכיא דעת ר' יהודה שהוא נדף אל ידה ר"ל השליך: (מ) דעה, מקור לא שם, מפני מלא אם (דאז ערקענענען דען הערן). כמים, מחסר מלא אשר, וכן הוא, כי הדעות תרבינה, כאשר יכסו המים על ים, שלא יפסיקו, רק תוספנה (כן נתרח). לים מכסים, מקום המים יקרא ים, והמים הממלאים אותו המקום, עד שמכסים אותו שלא יראה קרקע היס (רד"ק): (י) אליו גוים ידרשו, כאלמר (ד"סי ב' ל"ב) ורבים מביאים מנחה לה' לירושלים ומגדמו לחזקיהו מלך יהודה ויבטח לעיני כל הגוים מאחרי כן: (יא) שנית, כבבר גאולת מצרים, והמעבר על חזקיהו, שהתקבלו למלכותו, כאשר ראו כי נמלטה ירושלים, ומת סנחריב אחרי מות רוב מחנהו (כן נתרח). ידו, במובן לשון. שאר עמו, כנאמר

ומשנער ומחמת ומאיי הים: (יב) ונשא
נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות
יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ:
(יג) וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה
יכרתו אפרים לא־יקנא את־יהודה
ויהודה לא־יצר את־אפרים: (יד) ועפו
בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את־
בני־קדם אדום ומואב משלוח ידם
ובני עמון משמעתם: (טו) והחרים
יהוה את לשון ים־מצרים והניף ידו
על־הנהר בעצם רוחו והכהו לשבעה

ת"א ונשא נס עקדה סער ע"ג:

אויס שנער, אונד חמת אונד פאָן דען אינזעלן דעם מעערעס. (יב) ער ערריכטעט איינפאניער דען פאָלקערן, זאמ־מעלט דיא פערטריעבע־נען ישראל׳ס, אונד דיא צערשטרייטען אויס יהודה ברינגט ער צו־זאממען פאָן דען פיער ענדען דער ערדע. (יג) דאן ווייכט דיא איי־פערזוכט אפרים׳ס אונד דיא פיינדלידנעזיננטען אין יהודה זינד אויס־נעראָטטעט; אפרים איזט ניממער אייפער־זיכטיג אויף יהודה, אונד יהודה פיינדעט ניכט אפרים אן. (יד) זיא פליגענען אויף דיא שולטער דער פלשתים וועסטליך, צוזאממען פלינדערן זיא דיא זאָהנע דעם אָסטענס; אדום אונד מואב זינד איהרע בייטע, אונד דיא זאָהנע עמון׳ס איהנען אונטערווירפיג. (טו) דאן פערטראָקנעט דער הערר דיא צונגע דעם עגיפטישען מעערעס, אונד שווינגט זיינע האנד איבער דען

רש"י

היו לכודה: ומאיי הים. הם כתייים יווניים: (יב) ונשא נס. פירק"א והי' לאות לקבוץ אליו ולהביא את גליות ישראל מנחה לו: (יג) אפרים לא יקנא את יהודה. משיח בן יוסף ומשיח בן דוד לא יקנאו זה בזה: (יד) ועפו בכתף פלשתים ימה. יעופו וידילו ישראל סכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבשו את אדום כמו דרך ידלחו סכמה (הושע ו') סכם א' (לפנים ד') וכן ת"י ויתחברון כתף חד לימיחי פליסתאי די במערבא: ובני עמון משמעתם. כתרגומו ישתמעון לשון מקבלין מנותם עליהם: (טו) והחרים. ליבשו כדי שיעברו בו גליות ישראל ממצרים: על הנהר נהר פרת לעבור גליות אשור: בעצם רוחו. אין לו דמיון במקרא ולפי הענין יפתר בחוזק רוחו: לשבעה נחלים. לשבעה נזרים לעבור בו שבע גלויות האמורות למעלה מאשור וממצרים וגו' ומאיי

באור

(דס"י ב' ל"ב) ויושע ה' את חזקיהו ואת יושבי ירושלים מיד סנחריב מלך אשור ומיד כל וינהלם מסביב. מאשור וכו' רוב אלה המדינות קרובות הן לארץ ישראל כמובן: (יב) נס, כאילו הסם ישא הן לכל הגויים, שיראוהו ישראל ויבאו לארצם: (יג) וצוררי, הצוררים אשר ביהודה לאפרים, כי מעת מלוך דוד עד גלותם מעל אדמתם, היתה הקנאה שולטת בין אפרים ויהודה, כזכר כמה פעמים בספרי קדש: (יד) ועפו, עניין עופפות, שהיא התנועה המהירה. ר"ל יתאחדו ויתהדו תנועתם אל עבר פלשתים שהיא למערבה של ארץ ישראל, להכותם, ולכזו, אותם, ועשה בכתף לשון עבר (רד"ק). משלוח ידם, עניין משלח יד הוא הדבר אשר ישלח בו האדם את ידו לקחתו ומתורגם לפי הכוונה. משמעתם, שהיו נשמעים לכל אשר יצוו אותם (ורד"ק) (טו) והחרים, כמו והחריב, וכן תרגם הכסדי. וי"בש, וכן (למעה ג') הן בגערתי מחריב ים.

וכוונת הנביא פה, כי אלהים יקלל את לשון ים, ומקללתו ומגערתו יתחבש ליבשה. לשון, הוא ים סוף ואלה

נְחָלִים וְהַדְרִיךְ בַּנְּעָלִים: (טז) וְהָיְתָה
מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר
מֵאַשּׁוּר כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם
עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

יב (א) וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא אוֹדְךָ יְהוָה
כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי:
(ב) הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד
כִּי עֻזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה:
(ג) וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעְיְנֵי
הַיְשׁוּעָה: (ד) וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא

ת"א אודך ה' נדם נ', נ"ח: כי עזי עקדם טער ע': ושאבתם מים סועה מ"ח. סוכסנ': ואמרתם עכו"ס ג', כ"ד:

שטראָם מיט געוואַלטיגעם שטורם 1) צערטהיילט איהן אין זיעבען בעכע, דאס מאן אין שוהען דורכגעהען קאן. (טז) עס ווירד איינע נעבאהנטע שטראַסע פיר דען רעסט זיינעס פאָלקעס, דער איבריג געבליעבען, פאָן אשור הער, זאָ וויא זיא ווארד פיר ישראל, אלס עס העראויסצאָג אויס דעם לאנדע מצרים.

יב (א) דאן שפריכסט דוא אן יענעם טאגע: איך פרייזע דיך, הערר! דען דוא צירנעסט אויף מיך, דיין צאָרן לענטע זיך אונד דוא געווערסט מיר טראָסט. (ג) זיעהע, נאָטט מיין רעטטער! איך בין געטראָסט אונד פירכטע מיך ניכט; דען מיין זיעג, מיין געזאנג איזט יה, דער הערר, ער ווארד מיינע רעטטונג. (ג) שאָפפט וואַסער מיט פראָהליכ־

רש"י

היס לינו מלותו לד: והדריך. בתוכו לת הגליות. בנעלים. בינסה: (טז) והיתה מסלה. בתוך המים לשאר עמו:

יב (א) ואמרת. בדלותך לת המומות שבדומין לחרפות ולדראון: אודך ה' כי אנפת בי. וסגליתני וכפר גלותי עלי ועתה כדלה עוני ויסוד אפך ותנחמני. וי"ת אודך ה' כי חטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולי רחמיך לא הייתי כדאי לשוב אפך ולנחמני והנה שב אפך ממני: (ב) עזי וזמרת יה ה'. עז ושבח של הקב"ה הוא היה לי לישועה. ואין לפרש עזי עוז שלי שלא מלינו במקלא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק עזי חוץ משלש מקומות שהוא סמוך אלא וזמרת ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא על כרחך וזמרת דבוק הוא לתיבה שלאחריו לכך אני אומר שאין יו"ד של עזי אלא כמו יו"ד של שכני סנה (דברים ל"ג): יה יהוה. עד סנה היה שמו חלוק ובמפלתו של עמלק כעשה שלש וכן הוא אומר כי יד על כס יה (שמות י"ז) אין הכסא שלש ואין הכס שלש עד שתהא מלחמת לה' בעמלק: ויהי לי

באור

מן היס הערבי (דאז אראביש שעער), וכנגד בין שתי ארלות, ארץ הערב וארץ מצרים, ונקרא לשון בעברו תבריתו, שהוא ארוך ולר: **בעים**, תפרש לפי עניינו, בחוקף רוחו, שיוליך עליו ויכשהו, והרשו עיס ואין לו חבר במקרא (כן מלך). ומוכל לומר שהמ"ס נוספת במ"ס ריקס ומענין זה אך לא בעי ישלח יד (איוב ל' כ"ד), וראה שם הכאור. **לשבעה** נחליס, לנחליס רביס, כמו שבע על חטאתיכם (ויקרא כ"ו): (טז) **מאשור**, כי אותס שהס באשור, והוא דרך ישרה, לעבור בהר פרת של ארץ ישראל (רד"ק): **היתה**, ביס סוף:

יב (א) **ישב אפך**, לשון שוב, ר"ל עתה שבתי מרעתי, שב גם אפך: (ב) **ושאבתם**, דרך משל. כמו הטובל מיס מן המעין שלא יפסקו מימיו, כי בכל עת ימלא בו לשאוב, כן לא תפסק מהס הברכה והישועה כל ימיהס (רד"ק):

1) אָדער: איט דער געוואַלט זיינעס גייסטעס; אין דער הינפט־גקייט זיינעס לאָרנעס.

הוֹדוּ לַיהוָה קְרָאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ
בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב
שְׁמוֹ: (ה) זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה
מֻדַעַת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ: (ו) צַהֲלִי
וְרָנִּי יֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

יג (א) מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ
בֶּן־אָמוֹץ: (ב) עַל הַר־נִשֵּׂא
שְׂאוּ־נֵס הָרִימוּ קוֹל לָהֶם הָנִיפוּ
יָד וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים: (ג) אָנִי צִוִּיתִי
לִמְקֻדָּשַׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי
*מודעת קרי *ע"כ

ת"א מרו ה' עקדם טער נ"ח: אני צויתי דרכות ח', ט':

קייט אויס דען קוועל־לען דעם היילס. (ד) אונד שפרעכט אן יענעם טאגע: "לאָבט דען הערן, רופט זיינען נאמען אן, פערקינדעט אונטער דען פאָלקערן זיינע טהאטען, ברינגט עס אין עראיננערונג, דאס זיין נאמע ערהאבען זייא! (ה) זינגט דעם הערן! דען הערליכעס האט ער געטהאן; קונד ווערדע דיעזעס איף דער גאנצען ערדע! (ו) יויכצע אונד יובלע בעוואָהנערין ציון'ס, דען גראָס איזט אין דיינער מיטטע דער היילינע ישראל'ס".

יג (א) אויסשפרוך איבער בבל, וועלכער אָפפענבארט וואורדע

רש"י

לישועה. כמו היה לי לישועה ודיך מקראות לדגל כן כמו ואסר לא סס לגו (סס ט') וגו' ויעזוב לת עבדיו ולת מקנהו ועוד בדבדי הימים (ג' י') ובני ישראל היוסבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לומר מלך עליהם רחבעם: (ג) ושאבתם. ותקבלון מולפן חדת ממעיני הישועה. כי ידחיב לבס על ידי ישועה הבאה להס ויתבלו להס דבי התורה שבשתכחו בגלות על ידי הסדות: (ד) עלילותיו. מעלליו: הזכירו. לשבח כי בשבב הוא:

יג (א) משא בבל. משא פודענות שעל בבל: (ב) על הר נשפה שאו נס. להקבץ על הבס שקט ובוטח בשופי שהוא נס לגויס והרימו קול לנקבציס שיבאו עליו: לה הניפו יד. לרחוקיס שאין יכולים לשמוע וידאו אות הנפת היד ויבאו בפתחי נדיביס של שרי בבל: פתחי. כמו בפתחי כמו ותשב בית אביס (בראשית ל"א) הכפתר בבית אביס. ומנחש בן סרוק פתר מדבות כמו והמה פתיחות (תהלים ק"ה): (ג) אני צויתי למקודשי.

באור

יג (א) **בבל** הזכיר מפלת בבל אחר מפלת אשור, כי בבל השחית אשור: (ב) **נשפה**, בשא וגבוה, מן ולך שפי, והמו"ן לבנין נפעל. והבכיא בדמיונו קירא לשוטעיו, ועורר אותס לעלות על הר גבוה. לקרות את מקודשי ס', והס מדי ופרס. **נדיבים**, גדולים בעושר ובמעלה נקראים נדיבים, כי ברוב אנשים גדולים ואנשי שם רוח נדיבה נמלא בס, הרי בבל קורא נדיבים (מדברי רד"ק): (ג) **למקודשי**, הס אנשי

1) דען שענדערן.

עֲלִיזַי נְאֻמִתִי׃ (ד) קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים
דְּמוּת עַם־רָב קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת
גּוֹיִם נֶאֱסָפִים יְהוָה צְבָאוֹת מְפַקֵּד
צָבָא מִלְחָמָה׃ (ה) בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק
מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם יְהוָה וּכְלֵי זַעְמוֹ
לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ׃ (ו) הֵילִילוּ כִּי קָרוֹב
יוֹם יְהוָה כְּשֹׁד מִשַּׁדִּי יָבוֹא׃ (ז) עַל־
כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב אֱנוֹשׁ
יִמָּס׃ (ח) וְנִבְהָלוּ | צִירִים וַחֲבָלִים
יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יִחִילוּן אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם׃
(ט) הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה

האב׳ איך׳ם מיינען נע־
ווייהטען, אויפגערופען
האב׳ איך מיינע העל־
דען, מיינען צארן צו
פאללפיהרען, מיינע
שטאלצ׳ראהלאקענ־
דען. (ד) הארך! איין
געטאזע אויף דען בער־
נען, וויא דאז איינעם
נראסען פאלקעס, איין
געטיממעל פערזאמ־
מעלטער פאלקער אונד
קאנינרייכע: דער הערר
דער העערשארען מוס־
טערט זיין קריעגס־
העער. (ה) זיא קאממען
אוים פערנעם לאנדע,
פאם ענדע דעם הימ־
מעלס, דער הערר אונד
זיינעס צארנעס ווערק־
צייגע, צו פערדערבען
דאז גאנצע לאנד. (ו)
היילעט, דען נאהע איזט
הער טאג דעם הערן, וויא פער העערונג פאם אללמעכטיגען קאממט. (ז) דארום ערשלאפ־
פען אללע הענדע, אונד יעדעם מענשען הערץ פערצאגט. (ח) זיא זינד בעשטירצט, פאן
קרעמפפען אונד וועהען ערגריפפען; וויא דיא נעבערערין ציטטערן זיא, איינער שטאררט
דען אנדערן אן; וויא פלאממען גליהט איהר אנגעזיכט. (ט) זיעהע, דער טאג דעם הערן

רש״י

שיגאו ויתחילו להתגדות גס והס פרס ומדי מגסי כורש ודריוש שהזמנתי׳ לכך: קדשתי
גבורי לאפי. לעשות חרון אפי בהס שהס עליזי גאותי שאני מתפאר בהס: (ה) וכלי זעמו.
הס גבורי מדי ופרס: לחבל כל הארץ. של בבל: (ו) כשוד. כיום ביזה מאת הקב״ה
יבא: (ז) כל ידיס. של בבל: (ח) צירים וחבלים. הס לשון יסורי אשה הכורעת לילד
צירי דלתי נשגה מתפרקיס להפתח: יחילון. חיל וחלחלה לשון רתת הס: איש אל רעהו
יתמהו. בני בבל על הגוגאים עליהס כי מעטים הס: פני להבים פניהס. אומר אני
שפניהס לבוניס ומאויימין מאד. לו י״ל שה׳ עס חוסדות ואת בני בבל (דומה
לה׳ על שס התימהין): (ט) וחטאיה. חוטאיה: (י) וכסיליהם. מזלותיהס: יהלו. יאירו

באור

עדי ופרס אשר קדש אותם ה׳, לנקום נקמתו בבבל. **לאפי**, לעשות חרון אפי. **עליזי** גאותי, עליזי גאות שלו.
ומכירו (לפני׳ ג׳) אשיר מקרבך עליזי גאותך, ר״ל עליזים ע״י גאותם על זולתם: (ד) **קול** המון, ומהב תוללות
הרר, כאשר ידבר אים להשיב את הקול, חה עשה קול המון מגזרת הומה (בן עזרא). **דמות**. קול המון
בהריס דומה לעם שמריעים קולם. **מפקד**, מזכה אותם. כענין שנאמר (במדבר ל״) תפקדו אותם לצבאותם, כי
כן דרך העולם, בבוא לבא למלחמה, מונה אותם האדון המשל עליהם, לדעת מניהם בבוא למלחמה (רד״ק):
(ה) **מקצה** השמים, כי מפאת עילם באר, כאלו הם מקלה השמים, רמז למרחוק (בן עזרא): (ח) **יתמהו**.
לפי שבאה להם הרעה פתאום, יתמהו איש אל רעהו איך היה זה (רד״ק). **להבים**. מראה להביס פניהם,
והוא כאדם שיש לו כוסף ושיבוקו פניו אדומים (הכ״ל). ולר״מ הוא מראה החרון והתלהבות אל הנקמה אבל

וַחֲרוֹן אָף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה
וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה׃ (י) כִּי־כוֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם
חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ וְיָרֵחַ לֹא־
יַגִּיהַּ אוֹרוֹ׃ (יא) וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל
רָעָה וְעַל־רְשָׁעִים עֲוֹנָם וְהִשְׁבַּתִּי
גְּאוֹן זֵדִים וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל׃
(יב) אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם
אוֹפִיר׃ (יג) עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז
וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת
יְהוָה צְבָאוֹת וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃
(יד) וְהָיָה כִּצְבִי מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ

קאממט נרויזאם, פאלל
נרימאם אונד ברענ־
נענדען צארנעס, אום
דאז לאנד צור וויסטע צו
מאכען, אונד דאס ער
דיא זינדען׳דארוים פער־
טילגע. (י) דיא שטער־
נע דעם היממעלס אונד
זיינע בילדער לאססען
איהר ליכט ניכט לייכ־
טען; פערדונקעלט
ווירד דיא זאננע בייא
איהרעם אויפגאנגע,
אונד דער מאנד לעסט
זיין ליכט ניכט שיינען.
(יא) איך אהנדע אן
דער וועלט דיא באז־
הייט, אונד אן דען
פרעפלערן איהרע פער־
ברעכען, איך מאכע
דעם האכמוטה דער
פרעכען איין ענדע,
אונד דער טיראננען
האפפארט בייג׳ איך ניעדער. (יב) זעלטנער מאכ׳ איך דיא שטערבליכען אלס נאלד, אונד
דיא מענשען, אלס אופיר׳ס פיינעס נאלד. (יג) דארום לאס׳ איך דען הימעל ערציט־
טערן, דיא ערדע בעבט פאן איהרער שטעללע, בייס גרימע דעס הערן דער העער־
שארען, אם טאגע זיינעס ברעננענדען צארנעס. (יד) דאן׳ וויא איין פערשייכטעס רעה׳,

רש״י

וכן בבלו גדו (לעיל כ״ט) וכן אור כי יהל (שם ל״א): חשך השמש. מתיך לדתס
נדעה להס כאלו חשך השמש: (יא) על חבל. על אדנס: (יב) אוקיר אנוש מפז. בי
בלילה אכבד את דניאל מפז כשהביאוהו לקדות מכתב מנא מנא תקל ופרסין (דניאל ה׳)
באדין אמר בלשאצר והלבישו את דניאל ארגונא וגו׳: מכתם אופיר. קבולת זהב אופיר:
(יג) שמים ארגיז. כל נצאה ידגז כשאפיל שדיס של בבל שאין הקב״ה נפרע מן האומות
עד שנפרע משדיהס תחלה שנאמר יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום (לקמן כ״ד) ואחר
כך על מלכי האדמה ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר (לקמן י״ד) ואחר כן נבדעת
לארץ חולש על גויס אף כאן תחלה שמיס ארגיז ואחר כך ותרעש הארץ ידעשו יושביה
לקול מפלתה שיתמהו בדבר: (יד) והיה. יושבי בבל: כלני מדח. ממקומו: (טו) כל

באור

קלרה ידס: (י) **וכסילהם**, בסיל הוא מגל דרומי בלשון יון ורומי (חריתן), ולפי שהוא אסיפת כוכביס
רביס, בא פה בלשון רבוי. **לא** יהלו שבשיאים מדבריס דרך משל ואומריס על מי שחטוא עליו לרה, כי הוא
יושב בחשך, ולא יזרח לו השמש, ולא שוס אורה, כמו שאמר ידעך כרו בחשון תמיד (משלי כ׳), ואחריס רביס
בזה הענין (הכ״ל): (יא) **על** תבל רעה, כי מעולם רבות תפס כורש, וכן אמר (ישעיה ח׳) כל מעלכות
הארץ נתן לי ה׳ אלהי השמיס, (בן עזרא): (יב) **אוקיר**, אעלה מעלה בכל מקום, ובמקום שיהי׳
לא יהיה לרוב. והטעם שיעמוד בני אדם ויהלו דביס, ולא ישאדו כי אם מעט: (יג) על כן, לפי שגזרתי
לפקוד על תבל רעה, לכן ארגיז שמיס: (יד) **מדח**, נידח מן הילד הרודף אחריו: (טו) **הנספה** כמו

אונד וויא איינע העער־
דע, דיא ניעמאנד צו־
זאממען העלט, וועג־
דעט זיך יעדער צו זיי־
נעם פאָלקע, אונד
יעדער פליעהט אין זיין
לאנד. (טו) ווער זיך
טרעפפען לעסט, ווירד
דורכבאָהרט; אונד ווער
זיך צוריקציעהט 1).
פעללט דורכם שווערט.
(טז) איהרע קינדער
ווערדען פאָר איהרען
אויגען צערשמעט־
טערט, איהרע הייזער
נעפלינדערט אונד איה־
רע ווייבער געשענדעט.
(יז) איך ערוועקע נע־
גען זיא דיא מעדער, דיא
זילבער ניכט אכטען,
אונד אן גאָלד קיינען
געפאללען האבען.

אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ
יָנוּסוּ׃ (טו) כָּל־הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל־
הַנִּסְפֶּה יִפּוֹל בָּחָרֶב׃ (טז) וְעֹלְלֵיהֶם
יְרֻטָּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם
וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה׃ (יז) הִנְנִי מֵעִיר
עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא
יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃
(יח) וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטֶּשְׁנָה וּפְרִי־
בֶטֶן לֹא יְרַחֵמוּ עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס
עֵינָם׃ (יט) וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת
תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְּׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת

*תשכבנה קרי

(יח) איהרע באָגען ווערדען יינגלינגע הינשמעטטערן, אונד דער לייבעס־פרוכט ערבארמען זיא זיך ניכט; קינדער שאָנען זיא ניכט. (יט) אונד זאָ ווירד בבל דאז הערליכסטע דער קאָנינרייכע, דיא שטאָלצע פראכט דער כשדים, וויא סדם אונד עמרה, דיא גאָטט אומגע־

רש"י

הנמלט. נחון ידקר: וכל הנספה. על בני העיר להיות נקלט עמהם במלוך יפול בחרב כשתלכד העיר. נספה לשון ספות הדוח (דברים כ"ד) כמו ספו סנה על סנה (לקמן כ"ט) ספו על זנחיהם (ירמיה ז') אקוי־ליי"ר בלע"ז: (טז) ירוטשו. יתנקעו וכן נערי' תרטשנה: (יז) הנני מעיר עליהם את מדי. דריוש המדי הרג את בלשאצר וכן רוח אומר ביה בליליא קטיל בלשצר (דניאל ה') דריוש מדאה קניל מלכותא (שם ו'): וזהב לא יחפצו בו. אין חושבים כי אם להרוג ולהנקם על כל הרעה אשר עשו מלכי בבל לכל העמים: (יח) וקשתות. של בני מדי: נערים. של בבל: תרטשנה. תנקענה בחציהם אשר יורו בקשתותיהם: ופרי בטן. עוללים קטים: (יט) והיתה בבל. שתי פורענות באו לה בשתי שנים דריוש הרג בלשאצר ומלך שנה ולשנה השניה נהפכה כמהפכת סדום מן השמים וכן סיגיו בשדר עולם (ירמיה כ"א) ובא בשנה השמועה הזאת של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל לבני ממלכות וגו' שהיתה מלב ולאחר הממלכות ושהיתה

באור

לחסף, מן ואחפתו אל תוך ביתך; ר"ל שנכנס בביתו להתחתר שם, הפוך מן כל הנמלא אשר יושב בשדה. והכשדי תרגם דישול לכרכי לירא, הנאסף בתוך אמצי העיר. ולד"א הוא כמו יסף, לשון הוספה וחבור (הינצו־איגען), והיה תרגומו (אונד וועד זיך — מן תגדערע — חינגעשוחסטען האט), הפוך מן כל הנמלא, ר"ל בודד יחיד: (טו) ירטשו, עניני הבלבת הילדים בכח על האבנים דרך אכזריות, ידוענה לו (הבליס קל"ז) ובפך את שולליך אל הסלע: (יז) מעיר, אעיר את רוחם, לבא על בבל להלחם עליה: (יט) צבי, עניני הדור

1) מן פעסטע סטעדטע אָדער מן זיין הויז.

אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה׃ (כ) לֹא־
תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־דּוֹר
וָדוֹר וְלֹא־יַהֵל שָׁם עֲרָבִי וְרֹעִים לֹא־
יַרְבִּצוּ שָׁם׃ (כא) וְרָבְצוּ־שָׁם צִיִּים וּמָלְאוּ
בָתֵּיהֶם אֹחִים וְשָׁכְנוּ שָׁם בְּנוֹת יַעֲנָה
וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ־שָׁם׃ (כב) וְעָנָה אִיִּים
בְּאַלְמְנוֹתָיו וְתַנִּים בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג וְקָרוֹב
לָבוֹא עִתָּהּ וְיָמֶיהָ לֹא יִמָּשֵׁכוּ׃

ת"א ושכנו שם חולין ג', ס"ד: ושעירים שנת כ"ב, ק"ט:

קעהרט. (כ) זיא ווירד
ניכט בעוואָהנט אין
עווינקייט אונד בלייבט
אונבעוואָהנט אויף
נעשלעכט אונד נע־
שלעכט; קיין אראבער
שלענט דאזעלבסט זיין
צעלט אויף, אונד הירי־
טען לאגערן זיך ניכט
דאזעלבסט. (כא) עס
לאגערן זיך דאזעלבסט
שטעפפענטהיערע,
אונד מארדער פיללען
איהרע הייזער; עס
וואָהנען דאזעלבסט
שטרויסע, אונד וואלד־
טייפעל טאנצען דא־
זעלבסט, (כב) עס היילען אינזעלטהיערע אין איהרען פאללעסטען, אונד שאקאלס אין דען
לוסטגעביידען! נאהע איזט איהרע צייט, אונד איהרע פריסט ווירד ניכט פערלענגערט.

רש"י

תפארת גאון כשדים עתה והיתה כמהפכת סדום: (כ) ולא יהל שם ערבי. כמו לא יאהל לא יפרוש שם אהל אפי' ערביים שדרכם לשבת באהלים ולהסיע מקומם ממקום למקום לא תמצא אן בעיניהם לקבוע שם אהליהם כי אף למדעה נאן לא תהיה ראויה. אל תתמה על לא יהל הנבאר כאלו היתה בו אל"ף כי הרבה מקומות יש שהבדת קול האות במקום אות וכן אויב (איוב ל"ה) מלפנו מבהמות ארץ כמו מאלפנו וכן (משלי י"ז) שקר מזין על לשון הות כמו שקר מאזין: (כא) ציים. ת"י תמן הם נמיית מדעדני"ם בלע"ז: אוחים. לא ידעתי מה מין חיה הם. אוחים. לשון קוצים ואוחים ודרדרים: ושעירים שדים: (כב) וענה אויים באלמנותיו. ויגורו חתולים באלמנותיו. וענה כמו וענתה שמה (הושע ג') ומעונותיו טרפה (נחום ב'). ויש לפרש עוד וענה לשון עניית קול: ותנים. יענו בהיכל עונג שלהם: וימיה. ימי עונדתה לא ימשכו כי כבר הודעתו ישראל (ירמיה כ"ט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם ואותה פקידה על ידי כורש מלך פרס שיטול הממלכה מבבל אחר דריוש המדי כי שניהם מדי ופרס נתאחדו עליהם והתנו ביניהם אי מיכן מלכי מנייכו אפרכי:

יד (א) כי ירחם ה' את יעקב. לשמור לה' הבטחת באותה מיד בבל: ובחר עוד בישראל. לעתיד יגאלם גאולה שלימה: ונספחו. ונוספו וכן ספחני נא (שמואל

באור

דיקר, ר"ל שנבה מכל הממלכות: (כ) יהל, כמו יאהל, ותקרה אהל"ף. והעשה שגם הערביים. שמנהגם להתנודד ממקום למקום, לא יתקעו בם אהליהם: (כא) ציים, חיות הדרים בארץ ציה ועלמה (בן עזרא) אוחים, היא חיה הנקראת בלשון רבותינו ז"ל ציה שמה בלשון לע"ז ערעייב"א (בן עזרא). ולד"א הוא מן אחת לשון חנקה וילכה (עבלען), ומתה אח, מלת הקריאה לצער ואבל (אך), ומתרגמים אותיים (אזהו"ם איילען), (כב) וענה, וילענ, כמו ענו לה (במדבר כ"ח). איים, חיות הדרים באיים הטוממים מאלין יוסב ועיין בבאור (ירמיה י' כ"ע). באלמנותיו, כמו בארמנותיו, כתרגומו בברניתהון. ובלשון הרד"ק נקראו הערים החרבות, אלמנות על שהן עזובות מיושביהן. לא ימשכו, ימי פורענותה של בבל לא יהיו ממשכים ומאחריה לבא, רק יבואו קל מהרה:

יד (ל) כִּי יְרַחֵם יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב וּבָחַר
עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחָם עַל־
אַדְמָתָם וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ
עַל־בֵּית יַעֲקֹב: (3) וּלְקָחוּם עַמִּים
וְהֵבִיאוּם אֶל־מְקוֹמָם וְהִתְנַחֲלוּם
בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל אַדְמַת יְהוָה לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת וְהָיוּ שׁבִים לְשֹׁבֵיהֶם
וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם: (ג) וְהָיָה בְּיוֹם הָנִיחַ
יְהוָה לְךָ מֵעֶצְבְּךָ וּמֵרִגְזְךָ וּמִן־הָעֲבֹדָה
הַקָּשָׁה אֲשֶׁר עُבַד־בָּךְ: (ד) וְנָשָׂאתָ
הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאָמַרְתָּ
אֵיךְ שָׁבַת נֹגֵשׂ שָׁבְתָה מַדְהֵבָה:

*בנ"א ב' הממי"ם בצירי

ת"א ונלוה הגר יגמות ד', מ"ז. קדושין ע': איך שבת שבת כ"ג, קל"ט:

יד (ל) יא, דער הערר ערבארמט זיך יעקב'ס, האט פערנער געפאללען אן ישראל, אונד פערזעטצטזיא אין איהר לאנד, עס געזעל־לען זיך דיא פרעמד־לינגע צו איהנען, אונד האלטען זיך צום הויזע יעקב'ס. (3) דיא פאל־קער נעהמען זיא אונד געלייטען זיא צו איה־רען וואהנזיטץ. דאז הויז ישראל'ס ווירד זיא זיך צואיינגען אים לאנדע דעם הערען אלס קנעכטע אונד מעגדע; זיא האלטען געפאנגען, דיא זיא געפאנגען היעלטען אונד הערר־שען איבער איהרע דרעננער. (ג) ווען דאן דער הערר דיר רוהע פערשאפפט פאן דיי־נעם ליידען, אונד אונ־נעמאך, אונד פאן דעם שווערען דיענסטע, דער דיר אויפגעלעגט וואָרדען: (ד) זאָ העבסט דוא דיעזעס ליעד אן איבער דען קאָנינ פאן בבל, אונד שפריכסט: "וויא האט'ס איין ענדע מיט דעם דרעננער, איין ענדע מיט דער בעדריקונג." (ה) צערבראָכען האט דער הערר דען שטאב דער פרעפ־

רש"י

ל' ג') וכן מסתפח נחלת ה' (שם כ"ז): (ב) והתנחלום. יהיו נחלים עמם וכן והתנחלתם אותם (ויקרא כ"ה): ורדו. לשון רידוי ונגיפה כמו לא תרדה בו (שם): (3) ביום הניח ה' לך. ליושבי הכתוב מדבר: מעצבך ומרגזך. שעובדך והרגיזך מלך בבל ונרגזתך מפלתו ינוח לך כי תגלה חפצי: (ד) מדהבה. לשון מרבית גאוה ומעט כבד. ודבותיהו דדשו האומרים מדוד והבא: (ה) שבר ה' מטה רשעים. שהיה מכה

באור

יד (א) כי ירחם, כאשר נלכדה בבל, לא שלם כורש הגולה (כן בחרא). והניחם, עניינו נחינה והשבה, מנזרת ינה, וכן תרגם הכשדי ושרינון. ונספחו, ונחברו: (ב) והתנחלום, יתנחלו מהם, להנחילם לבניהם אחריהם (רד"ק): (ד) מדהבה, תרגם הכשדי תקוף חיכא (דיח געוואלטעטיגקייט דעם גחטט־וחזען). כי בספרו ובכל הספרים הישנים היה כתוב מרהבה ברי"ש, ואחריו נמשך רש"י בפירושו הראשון, לשון ערבים גאוה ועשן כבד, מן ירהבו הגער בזקן (למעלה ג'). ולפי הקריאה החדשה שני חלקי הכתוב דומים בענינם. ועל פי זה תרגמתי. והרד"ק פי' מדהבה לשון זהב, כי תרגום זהב דהבא והוא מוחר מלילי לבבל שהיתה מלאה זהב, לו שהיתה לוקחת מם מן המלכות (דיח גאָלדרייפע דיח גאָלדעסטונג), והראשונה נראה יותר לפי המליצה, וגם בכתובים הבאים לא ידבר הנביא רק מעצבון ואחריות של מלך בבל: (ו) מרדף, כל גוי וגוי מורדף מפניו בלי חסד, ולא מנע מלרדפו (רד"ק). והנכון מרדף, כמו רודה, מכה, הקודמים לו, שהם פועלים

(ה) שָׁבַר יְהוָה מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט
מֹשְׁלִים: (ו) מַכֵּה עַמִּים בְּעֶבְרָה מַכַּת
בְּלִתִּי סָרָה רֹדֶה בְאַף גּוֹיִם מְרֻדָּף
בְּלִי חָשְׂךְ: (ז) נָחָה שָׁקְטָה כָּל־הָאָרֶץ
פָּצְחוּ רִנָּה: (ח) גַּם־בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ
לְךָ אֲרָזֵי לְבָנוֹן מֵאָז שָׁכַבְתָּ לֹא־
יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ: (ט) שְׁאוֹל מִתַּחַת
רָגְזָה לְךָ לִקְרַאת בּוֹאֶךָ עוֹרֵר לְךָ
רְפָאִים כָּל־עַתּוּדֵי אָרֶץ הֵקִים
מִכִּסְאוֹתָם כָּל מַלְכֵי גוֹיִם: (י) כֻּלָּם
יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־אַתָּה חֳלִיתָ
כָּמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ: (יא) הוֹרַד

ת"א שבר ה' מטה סס כ' ק"ט: נחה שקטה סגת כ"ג, קל"ט: גם אתה סס:

שאטטען, אללע נעוואלטיגען דער ערדע מאכט אויפשטעהען פאן איהרען טהראָנען אללע קאָנינע דער פאָלקער. (י) זיא אללע העבען אן אונד שפריכען צו דיר: "אויך דוא ביזט נע־שוועכט, וויא ווייר ביזט אונס גלייך געשטעללט." (יא) צור אונטערוועלט געפאהרען איזט

רש"י

עמים נעגדה: (ו) מרדף בלי חסך. מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חסך עצמו מרדוף ומדלוק אחד כל אומה ואומה: פלחו רגה. זאת הדגה פלחו נחה שקטה כל הארץ: (ח) גם ברושים שמחו. לא שלטונין חדילו שמחו על מפלתך: (ט) לקראת בואך. כשתרד (ח) גם ברושים שמחו. לא שלטונין חדילו שמחו על מפלתך: (ט) לקראת בואך. כשתרד לגיהנם ומה היא הרגזה לעורר לקראתך. רפאים. ענקים הסוכרים שם: עתודי ארץ. הכתוב מושלם לפרים ולפרות ולעתודים כמו (תהלים כ"ג) כי שבטי פרים וכמו (עמוס ד') פרות הבשן אשר בשומרון וכאן מושלם לעתודים: הקים. הסליח: מכסאותם שנהיגים כל מלכי גויים: (י) גם אתה חלית כמונו. תמיהים אנו איך נאת עליך דעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות: (יא) המית נבליך. נבליך וכנורות שהיו מזמרים

באור

וכן תרגמתי: (ז) נחה, במות מלך בבל: (ח) ברושים, העצים שהיה מלוה להכריח אחיזים וברושים לעצות מהם מלוה וסולמה (כן בחרא) והכשדי תרגם ברושים, שלטונין, אחרי לבנון, עמידי בבשיל: (ט) שאול, על דרך משל, לפי שהיה מחריד כל העולם בחייו, אמר כי המתים יפחדו שלא יחרידם במותו, דרך הפלגה (רד"ק). עתודי ארץ, המלכים נקראים עתודים, דלך משל, כמו שהעתודים מנהיגים הצאן והולכים לפניהם, כן המלכים מנהיגים העם (הכ"ל): (יא) המית נבליך, שהיה נשמע בכיתך קול המית נבליו וכנורות ועתה הורד שאול

1) וחרטו. חיבעד דיך.

שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ הֲמִיַּת נְבָלֶיךָ תַּחְתֶּיךָ
יֻצַּע רִמָּה וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה: (יג) אֵיךְ
נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן־שָׁחַר נִגְדַּעְתָּ
לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם: (יג) וְאַתָּה
אָמַרְתָּ בִּלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל
לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר־
מוֹעֵד בִּיַּרְכְּתֵי צָפוֹן: (יד) אֶעֱלֶה עַל־
בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן: (טו) אַךְ
אֶל־שְׁאוֹל תּוֹרַד אֶל־יַרְכְּתֵי־בוֹר:
(טז) רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יִשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ

ת"א איך נפלת סס: אעלה על ספחים ג"ר. חגיגה ג', י"ב חולין ו', פ"ט: אך אל שאול ספחים ט', ל"ד. חגיגה ג', י"ב:

דיינע הערליכקייט. דאז רוישען דיינער האר־פען; צום אונטער־בעטט דיינט דיר דאז געווירם, אונד דיינע דעקע זינד מאָטטען. (יג) וויא ביזט דוא פאָם היממעל געפאללען, גלענצענדער מאָרגענ־שטערן, וויא ביזט דוא צור ערדע געפעללט, דער דוא דיא פאָלקער בעזיעגטעסט! (יג) דוא אבער שפראכסט אין דיינעם הערצען: "צום היממעלווילליאיך־אויפ־שטיינען, איבער דיא שטערנע מיינען טהראָן ערהאָהען וואָהנען אויך דעם פערזאמלונגס־בערגע אים אייסערס־טען נאָרדען. (יד) איך שטיינע אויף דער וואָלקען האָהען, שטעללע מיך גלייך דעם האָכס־טען." (טו) יא, צור אונטערוועלט פערהרסט דוא הינאב, צור טיפען גרופט. (טז) דיא דיך זעהען, שויען דיך אן, בעטראכטען דיך: "איזט דאז דער מאן, דער דיא ערדע ערציטטערן

רש"י

לפניך. ויש לפתור המיית נבליך המיית בני נבל עושי נבלה שבחיילותיך. ומדומה אני שבמסורה הגדולה חיבר את זה ואת זמרה נבלים (סס ה') באל"ף בי"ת של ג' לשונות: (יב) הילל בן שחר. כוכב הנוגה המאיר אור בבוקר הבוקר זו הקינה על שדה של בבל נאמרה שיפול משמים: נגדעת לארץ. אתה נבוכדנצר שהייתי חולש על גוים מטיל גורל עליהם על המלכים מי מהם ישרתך ביום פלוני ומי ביום פלוני. ודבותיהו דרשיהו שהיה מטיל גורל על המלכים למשכב זכור: (יג) ממעל לכוכבי אל. ישראל: בהר מועד. הר שהכל מתועדים שם הוא הר ציון: בירכתי צפון. בעזרה מקום שנאחר בו ירך הלפומי כענין שנאמר (ויקרא ה') על ירך המזבח לפונה: (יד) אעלה על במתי עב. אימי כדאי לדור עם בני אדם אעשה לי עב קטנה באויר ואשב שם. יונתן תירגם אסק עלוי כל עמא: (טז) ישגיחו. יביטו דרך חודין וחדרכן אבוטי"ר בלע"ז: יתבוננו. פורופנסי"ר

באור

עמך, כי חדלו אתם השמחים אתתיך (הכ"ל): (יב) **הילל**, כוכב נוגה, והעד בן שחר, שהוא נראה קרוב מעלות השחר בימים ידועים, ואין בכוכבים כוכב מאיר למראה העין כמוהו, על כן נקרא הילל, מגזרת לא יהלו אורם (בן עזרא). **חולש**, מענין ויחלש יהושע (שמות י"ז) לשון הפלה (היינוועלפען הינסטרעקקען), עליהם על הגלחון, כי המעולה נופל. וכא על המקום את, כמו בל"א (חיבער יעמאנדען זיעגען) ולפי פי' רש"י תרגומו (דער דאז זאחז חיבער דיא פאלקער וואחרן): (יג) **בהר** מועד, אחרי הריעו כסאו ממעל לכוכבי אל, אינו נאות לו לשבת בהר. והמראה שמני שבתו כוורי בני יון מלבם, שעל הר הגבוה במחנה טהעסאליען אשר קראו חאיאסוס, נקבלו אליליהם להועדן יחד כן בהני בבל התעו העם בהבליהם ואמרו שבירכתי לפון, כי לאחמי מזרח הצפון הוא קלם השמים, יש הר גבוה, והוא מקום וועד האלילים, ובבוכדנצר חשב בגאותו, לשבת גם הוא בתוכם יתבוננו, רואיך יכירוך, אבל לא יאמינו לעצמם שהיך באמת, ויאמרו

הַזֶּה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ
מַמְלָכוֹת: (יז) שָׂם תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר וְעָרָיו
הָרָס אַסִּירָיו לֹא־פָתַח בָּיְתָה:
(יח) כָּל־מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם שָׁכְבוּ בְכָבוֹד
אִישׁ בְּבֵיתוֹ: (יט) וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ
מִקִּבְרְךָ כְּנֵצֶר נִתְעָב לְבֶשׁ הֲרוּגִים
מְטֹעֲנֵי חָרֶב יוֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר
כְּפֶגֶר מוּבָס: (כ) לֹא־תֵחַד אִתָּם
בִּקְבוּרָה כִּי־אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרָגְתָּ

ת"א כל מלכי שבת כ"ב קמ"ט: ואתה השלחת סיהדרין ו', מ"ב:

מאכטע, קאָנינרייכע ערשיטטערטע. (יז) דער דען ערדקרייז צור ווים־טע מאכטע, זיינע שטעדטעפערהעערטע, זיינע געפאנגענען ניכט נאך הויזע ענטליעס." (יח) אללע קאָנינע דער פאָלקער, יא, אללע ליעגען מיט עהרען, איין יעדער אין זיינער גרופט. (יט) דוא אבער געוואָרפען אויס דיינעם גראבע, ליעגסט דא. וויא איין פערראכטעטער צוויינ, וויא איין גע־וואנד דער ערשלאגע־נען, דער פאָם שווערטע דורכבאָהרטען, דיא אין שטיינערנ גריפטע געזענקט ווערדען, וויא איין צערטרעטענעס אאס. (כ) ניכט ווירסט דוא איהנען אים גראבע בייגעזעללט, ווייל דוא דיין לאנד פערוויסטעט, דיין פאָלק געמאָרדעט;

רש"י

בלע"ז: (יז) לא פתח ביתה. לא פתח להם בית אסיריהם להוליאם כל ימי חייהם לפוטרם ללכת לביתם כל תיבה שלריכ' למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: (יח) איש בביתו. בקברו כן ת"י בבית עלמיה: (יט) כנצר נתעב. כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומזרם ומוליאו כך הוסלכת מקברך. אמרו חכמים כשנעשה בהמה וחיה ז' שנים המליכו עם הארץ את אויל מדודך וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורין עד יום מותו כשמת הוליאו אויל מדודך מבית הסוהר להמליכו ולא קבל עליו אמר אם יסוב למלכותו יהרגני אמרו לו מת ונקבל ולא האמין עד שהוליאוהו מקברו וגררהו: לבוש הרוגים מטועני חרב. בלבוש מלוכך כמו לבוש הרוגים: מטועני חרב. מדוקרי רמחים. מדוקר בלשון ערבי מוטען: יורדי אל אבני בור. אל עמקי בור מקום שאבנים נוליים שם ירדת: כפגר מובס. ת"י מודש כמו נבוס קמיטו (תהלים מ"ד) ועל הרי אבוסנו (לקמן פ' כ"ה) מתבוססת בדמיך יחזקאל ט"ו). כדוש בטיט חוצות: (כ) לא תחד אתם בקבורה. לא תשוה לשאר מלכים לנוח בקברן: כי ארצך שחת. בדוב עבודה ועמך הרגת חנם כמו שמפורש בדניאל ואמר להודעה לכל חכימי בבל בחלום לכך שבאת ונכנו בך בזיון להסליכך מקברך: לא יקרא לעולם זרע מרעים. ואף בניך ילקו בעונך ולא יתקיימו אחריך ימים רבים כי יתחברו

באור

בהסתפקם, הזה אים וגומר: (יז) **ועריו**, עריו ממש, וכאמור למעה אדלך שחת **ביתה**, כמו לבית, והעמס שלא פתח בבלי האסורים. שיוכלו לשוב לביתם, והעמס שלא פתח בבלי האסורים. שיוכלו לשוב לביתם. וכן (למעמס מ"ה כ"ל) לעמה לבתמה. ר"ל מבבליו: (יח) **בביתו** בקברו. ומלאמו שמם בית מופל על קבר (אויב ל' כ"ג) ובית מועד לכל חי: (יט) **השלכת**, אולי בגוות הפרסים לבנות את בבל, ואולו קבר בבוכדנצר בגוי מבחוץ. אחריבותו ונהסליכו אותו מקברו (דו"ן אבוכנאצר). **כנצר** נתעב, קטיף נרקב ומתועב. ככרת מן הענף ומושלך למרחוק. **לבוש**, לבוש הרוגים מגואל בדם. ואין חפץ בו. לכך ישליכו אותו. **מטועני** חרב, בלשון ערבי כמו מדוקרים. ומיעורו לבוש מטועני חרב: (כ) **ארצך** שחת, בבוכד המעם, שיהיה מעיל עליהם. **עמך** הרגת, מרוב אימה שהיה מעיל. עד שבחנעת אל היה הורג אחביו. כי הנה חכמי אלו הרג, על שלא ידעו להגיד לו

ניא ווערדע מעהר נע־
נאננט דיא ברוט פאָן
באָזעוויכטערן (כ״ח)
בערייטעט איין בלוט־
באד זיינען זאָהנע, ווע־
נען דער שולד איהרער
פעטער, דאמיט זיא
ניכט ווייעדער אויפ־
שטעהען, דיא וועלט
עראָבערן, אונד מיט
פיינדען דען ערדקרייז
פיללען. (כ״ג) איך מא־
כע מיך אויף נענען זיא,
שפריכט דער הערר דער
העערשארען, אונד
ראָטטע פאָן בבל אויס
נאמען אונד רעסט,
זאָהן אונד ענקעל.
שפריכט דער הערר:
(כ״ד) איך מאכ׳ עס צור
בעזיטצונג דער אינעל,
אונד צו וואסערזומפ־
פען, אונד פענע עס
אויס מיט דעם קעהר־
בעזען דער פערטילגונג
שפריכט דער הערר דער
העערשארען. (כ״ד) עס שוואָרט דער הערר דער העערשארען, אונד שפריכט: פירוואהר,
וויא איך עס בעדאכט, אלזאָ געשיעהט עס; אונד וואס איך בעשלאָסען, דאז ווירד פאָלל־

ישעיה יד

לא־יִקָּרֵא לְעוֹלָם זֶרַע מְרֵעִים:
(כא) הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם
בַּל־יָקוּמוּ וְיָרְשׁוּ אָרֶץ וּמָלְאוּ פְּנֵי־
תֵבֵל עָרִים: (כב) וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם נְאֻם
יְהוָה צְבָאוֹת וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם
וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם־יְהוָה:
(כג) וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי־
מָיִם וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד
נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת: (כד) נִשְׁבַּע יְהוָה
צְבָאוֹת לֵאמֹר אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי
כֵּן הָיָתָה וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם:
(כה) לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי וְעַל־הָרַי

ת״א וקמתי מגלה ח׳, ו׳: ושמתיה ברכות ט׳, כ״ו. עירובין ג׳, י״ט: וטאטאתיה ברכות ט׳, כ״ו ר״ה נ׳, כ״ז מגלה ג׳, י״ח. קמוא ה׳, ז׳: נשבע ה׳ סנהדרין י״ח, ל״ד: לשבר אשור סס:

רש״י

עליהם שונאי ויסמיתו ויאמרו זה לזה: (כא) הכינו לבניו מטבח. לבל יקמו וירשו ארץ ותמלא תחת שונאים ומלוקים וכן תירגם יונתן בעלי דבדין כמו (שמואל א׳ כ״ח) ויסי ערך. ועוד יש לפתור ומלאו פני תבל ערים כלפי שאמרנו למעלה סס תבל כמדבר וערים הרס חזר ואמר יכלה זרעו ויחזרו יושבי הערים לתקומן ומלאו פני תבל עיירות: (כב) ושאר. שארית: ונין. בן מושל במלכות אביו: ונכד. בן הבן. נין זה בלשון ונכד זו וסתי: (כג) קפד. הרילו״ן בלע״ז: וטאטאתיה. לשון כיבוד אשקוניר בלע״ז כמו שאמרו רבותינו לא הוי ידעי דבנן מאי וטאטאתי׳ עד דשמעיה וכו׳: (כד) כאשר דמיתי. בשור כן היתה אתה נבוכדנצר דמיתיה שנתקיימו דברי נביאי ישראל בסנחרב: (כה) לשבור אשור בארצי. ובזאת תדע כי את אשר יעלתי אליך גם היא תקום: לשבור אשור

באור

חלומו ופתרונו. וזה אחריתה גדולה, לכן שמחו כל עמו במותו, ולא עשו כבוד בקבורתו (רד״ק). לא יקרא. זרע בבל יאבד מני ארץ. ולא יזכר שמם עוד: (כא) ערים. אויבים כמו (שמואל א׳ כ״ח) ויהי ערך. (כב) ושאר, כמו שארים: (כג) קפד, הרילו״ן בלע״ז (רש״י), העריסון (וואדזיגען. סטאפען־שווין) והרד״ק לומר טארטוגא (טיורקחטע). ואמר שהוא הנקרא בערבי קנאסד, וטאטאתיה, פרסו עליה לו עוד כפיעל, ולין לו חבר, ומינו נקוי קרקע הבית, ומסס ממנו מעלעה. והוא הענין שיסירו בו הזומן: נאם, פה נשלמה הנבואה על בבל: (כד) נשבע, נבואה קלרה (ברופסטיק) על אשור: (כה) בארצי,

אֲבוֹסֵנוּ וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ וְסֻבָּלוֹ
מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר: (כו) זֹאת הָעֵצָה
הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ וְזֹאת הַיָּד
הַנְּטוּיָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם: (כז) כִּי־יְהוָה
צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה
וּמִי יְשִׁיבֶנָּה: (כח) בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ
אָחָז הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה: (כט) אַל־
תִּשְׂמְחִי פְלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט
מַכֵּךְ כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע
וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף: (ל) וְרָעוּ בְכוֹרֵי
דַלִּים וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ וְהֵמַתִּי
בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג:

אחז ערגינג דיעזער אויסשפרוך: (כט) פרייע דיך ניכט, נאנץ פלשת, דאס צערבראָכען איזט דער שטאב, דער דיך שלוג! דען אויס דער שלאנגע וואורצעל נעהט איינע אָטטער הערפאָר, אונד איהרע פרוכט איזט איין פליעגענדער דראכע. (ל) דאן ווייידען (רוהיג) דיא

רש״י

וגומר. מוסד על כאשר דמיתי כן היתה: אבוסנו. אשר אמרתי לרומסו ולבוסנו: (כו) על כל הגוים. על אשור בשעתו ועל בבל בשעתה: (כח) בשנת מות המלך אחז. מלך חזקיהו בנו היה במשא הזה על פלשתים: (כט) אל תשמחי פלשת כולך. שבטימות רשע בימי אחז שהיה רשע שנגלה לו רשע שנמסר בידיכם כענין שנאמר (דברי הימים ג׳ כ״ח) ופלשתים פשטו בערי השפלה וגו׳: כי נשבר שבט מכך כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות בכם כמו שמלינו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנאמר (ד״ה ב׳ כ״ו) וילך וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת: כי משרש נחש. משרש אותו נחש ילד נפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה חזקיה שנאמר בו (מלכים ב׳ י״ח) הוא הכה את הפלשתים ואת עזה ואת גבולה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר וממגדל ופע ופרף מעופף כאמר על חזקיהו, ר״ל זה יהיה קשה לך מנחיהו, כמו שהנפע ופרף קשים מהנחש (רד״ק): (ל) בכורי דלים, הדלים היו נלחמים והפלשתים, אבל בניהם אחר יולדו יהיו בטחים ובשלוה כי אני אמית שרשך, פלשת, ועמה שנשאר עוד יהרוג האויב: (לא) מצפון, ארץ ישראל, שהיא לפונים לארץ

באור

ארץ ישראל. כי קרוב לירושלים כפל אשור, ואמר ועל הרי, כי ירושלים הריס סביב לה. ומס היה מחנה אשור (רד״ק). מעליהם, מוסר על ארלי והרי שחכר (בן עזרא): (כט) נחש, משל על עזיהו, שהכס כמו שהנחש, מהנחש ומעמיה ולפע ופרף מעופף כאמר על חזקיהו, ר״ל זה יהיה קשה לך מעזיהו, כמו שהלפע ופרף קשים

(לא) הֲלִילִי שַׁעַר זְעָקִי־עִיר נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלָּךְ כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעֲדָיו: (לב) וּמַה־יַּעֲנֶה מַלְאֲכֵי־גוֹי כִּי יְהוָה יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ:

טו (א) מַשָּׂא מוֹאָב כִּי בְּלֵיל שֹׁדַד עָר מוֹאָב נִדְמָה כִּי בְּלֵיל שֹׁדַד קִיר־מוֹאָב נִדְמָה: (ב) עָלָה הַבַּיִת וְדִיבוֹן הַבָּמוֹת לְבֶכִי עַל־נְבוֹ וְעַל־מֵידְבָא מוֹאָב יְיֵלִיל בְּכָל־רֹאשָׁיו

ערשטנעבאָרענען דער ארמען 1); אונד דיא עלענדען רוהען זיכער; דען איך לאססע דורך הונגער דיינע וואורצעל שטערבען, אונד דיינען רעסט ערווירגט (דער פיינד). (לא) הייל, אָ טהאָר, יאממערע, אָ שטאדט! פער צאגט ביזט דוא, נאנץ פלשת; דען פאָן נאָרדען הער קאָמטט רויך, קיין איינצעלנער אין איהרען שארען: (לב) וואס פיר אנטוואָרט בריינגען דיא באָטהען דער פאָלקער? דאס דער הערר ציון גענרינדעט, אונד דאָרט צופלוכט פינדען דיא ליידענדען זיינעם פאָלקעס.

טו (א) אויסשפרוך איבער מואב. יא, בייא נאכט ווירד עָר מואב צערשטאָרט, אונד איזט דאהין; יא, בייא נאכט ווירד קיר מואב צערשטאָרט, אונד איזט דאהין. (ב) מאן שטיינט צום (גאָטצען) הויז, אונד דיבון וויינענד אויף דיא האָהען, אום נבו אונד מידבא יאממערט מואב; אויף אללען הייפטערן גלאטצען, יעדער בארט אבגעשניטטען. (ג) אויף

רש״י

לכי בכורי אתנהו. (לא) כי מצפון עשן בא. פורענות קשה כעשן תבא עליהם מצפון עזה ונבוליס שהכה חזקיה היו בדרומה של ארץ ישראל בתקוע ודומית ערבית במלאה ארץ ישראל לה מצפון וכן מליו בספרי האזינו בקשו לברוח כלפי דרום היו מסגירין אותו שנאמר (עמוס ג׳) על שלשה פשעי עזה לרבו שעזה בדרום: ואין בודד במועדיו תרגום יונתן ולית דמתאחר בזמנוהי בגדודים שיעד לבא עליכם ואין מאחר פעמיו להיות בודד ובא בדד לבדו אלא כלם כאחד יבאו בחזקה: (לב) ומה יענה מלאכי גוי. ומה יגידו בימי חזקיהו מלאכי ישראל שהולכים לבשר בשורות כן יגיד ה׳ יסד ציון והקיים בה מלך הגון וחזק וה׳ עמו: ובה יחסו עניי עמי. אף מעשרת השבטים באים שם כמו שמפורש בד״ה (ג׳ ל׳) שבלה חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל לשוב להקב״ה:

טו (א) משא מואב. נתנבא ישעיה שיבא סנחרב על מואב ויגלם כמו שנאמר (לקמן ט״ז) בשלש שנים כשני שכר ונקלה כבוד מואב: כי בליל שודד עד מואב נדמה. מואב כאלו יש דומם ואין יכול להלחם ובליל אחד אבד שודד בו קיר מואב נדמה ת״י ואינון דמימין עד וקיר שתי מדינות מואב הם: (ב) עלה הבית. עלה מואב הבית ואבדי

באור

פלשתים, עשן, משל על רבי האויבים ועל מהירת בואם. ואין בודד, לא יבואו אחד אחר, רק כלם כאחד יבואו בחזקה. במועדיו, ענין קבון ואסיפה. ר״ל במחנות האויב הבא אליך: (לב) ומה יענה מלאכי, ומה יבשרון אחבדי עממיא? (הכשרי), ר״ל המלאכים השלוחים מן כל גוי וגוי לראות ולהגיד מה היתה בישראל ולר״א יתורגם (וואס פיר אנטוואָרט גיבט מאן דען דען באָטהען ?), יסד מחדש:

1) ד. ה. סאָן דיא ערסטע גענערהליאָן דערזעלבען.

קִרְחָה כָּל־זָקָן גְּדוּעָה: (ג) בְּחוּצֹתָיו חָגְרוּ שָׂק עַל גַּגֹּתָיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלָּהּ יְיֵלִיל יֹרֵד בַּבֶּכִי: (ד) וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד־יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם עַל־כֵּן חֲלָצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ נַפְשׁוֹ יָרֵעָה לוֹ: (ה) לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק בְּרִיחָהָ עַדְ־צוֹעַר עֶגְלַת שְׁלִישִׁיָּה כִּי | מַעֲלֵה הַלּוּחִית בְּבֶכִי יַעֲלֶה־בּוֹ כִּי דֶרֶךְ חֹרֹנַיִם זַעֲקַת שֶׁבֶר יְעוֹרֵרוּ: (ו) כִּי־מֵי

איהרען שטראאסען אומנירטען ויא זעקע, אויף איהרען דעכערן אונד פלעטצען היילט אללעס אונד צערפליעטט אין טהרענען. (ד) עס שרייעט חשבון אונד אלעלה, ביז יהץ האָרט מאן איהרע שטיממע: ווייל דיא נעוואפנעטען מואב׳ס שרייען, זאָ איזט זיין הערץ בעטריבט. (ה) מיין הערץ יאממערט אום מואב, דעסען פליכטלינגע ביז צוער (שוויפען), ביז עגלת שלישה 1); דען דיא אנהאָהען פאָן לוחית בעשטיינט מאן וויינענד, אויף דעם ווענע נאך חרנים ערהעבט מאן איין יאממערנעשרייא. (ו) דיא וואססער פאָן נמרים זינד

רש״י

דיבון על הבמות לבכי אלו בוכים בבית ואלו בוכים בדאגתי במותיהם: (ג) ירד בבכי. בוכה ובוכה בבכי כמו (שופטים י״א) וירדתי על ההרים וכן (איכה ג׳) בכו עיני ומרודי: (ד) על כן חלוצי מואב יריעו. על אחד מזעוני מואב יריעו לקראת המלחמה ונפשו של מואב ידעה לו מתרועעת כאבל על עלמו: (ה) לבי למואב יזעק בריחיו ישראל לאיכה בבריחי אומות העולם בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ובריחי ישראל מתאוננים על פורענות הבאה על האומות: בריחיה עד צוער. על כל חזקה של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שלישית עיקר חזק שלהם כעגלה שהיא שלישית לבטן. ל״א שלישיה בגדתנית. ויונתן תרגם בריחיה כמו בורחיה הבורחים ובורחו מהם למהלם עד צוער כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער. מעלה הלוחית. מקום מעלות שמו מעלה הלוחית וכן מודד (ירמיה י״א): חורנים. יבכו הבורחים דרך שם וכל המקומות האלה ממואב הם: יעוררו. יצעקו ול׳ ארמי הוא את״י לא ילדוך הדודך כיהד לא יעוררון בקלהון: (ו) מי נמרים. נהר של אותו מקום: משמות יהיו.

באור

טו (א) משא מואב, בנבואה הזאת ההולכת עד פרשה י״ז, יקונן הנביא על מפלת מואב ביד שלמנאסר מלך אשור בימי חזקיהו. בליל, אמר הנביא, כי בלילה יבא להם השודד, בעודם ישנים שלא יהיו נשמרים ממנו (רד״ק). וכאן פה בנפרד כמו בסמיכות, וכן (למעה כ״א י״א). נדמה, ענין כריתה. כמו נדמתי (למעלה ו׳): (ב) עלה הבית, עלה מואב אל הבית, והוא בית ע״ז שלהם. קרחה, יושבי ארלוט הקרחה היו מיהנים למרוע וגלח שער ראשם חקנים בעת צרה. גרועה, נכרתה ומגולחת וכאן פה זקן בלשון נקבה: (ד) על כן חלוצי, מה עוד תקוה? ירעה, ענין עלב, כמו (שמואל א׳ ז׳) ולמה ירע לבבך. והוא לשון עופל על לבב חלוציו, לשון על מלת ירישו. ולדעת רש״י והרד״ק גם ירעה מענין תרועה, עם גם שאינו מסרבו: (ה) בריחיה, המלטים ממואב יברחו עד לוער רד״ק וכן תרגם הכשדי. עגלת שלישיה, ובמלילת ירמיהו (סם מ״ח ל״ד) מלעד עד הרנים עגלת שלישיה. ולר״ק הוא שם עלם פרטי. וחרד״ק פי׳ עגלה גדולה, גם שלם שמים, כי היא

1) אָדער: דיא דרייאיעהריגע קוה. ד׳ ה. דאז קרעפט־גע, בויהענדע מואב.

נִמְרִים מִשַּׁמּוֹת יִהְיוּ כִּי־יָבֵשׁ חָצִיר
כָּלָה דֶשֶׁא יָרֶק לֹא הָיָה: (ז) עַל־כֵּן
יִתְרָה עֲשָׂה וּפְקֻדָּתָם עַל נַחַל הָעֲרָבִים
יִשָּׂאוּם: (ח) כִּי־הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת־
גְּבוּל מוֹאָב עַד־אֶגְלַיִם יְלֻלָתָהּ וּבְאֵר
אֵלִים יְלֻלָתָהּ: (ט) כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ

פערזיענט (1; דאז נראז איזט פערדאָרט, דאז קרויט איזט דאהין; קיינדרינעם איזט מעהר. (ז) דארום טראגען זיא דען איבעלפלים, דען זיא זיך פערשאפט, אונד איהר פערוואהרטעם גוט איבערדען ווידענ־באך. (ח) דען יאממער אומניבט דיא גרענצע מואב'ס ביז אנלים (האללט) זיין געהייל, ביז באר אלים זיין געהייל. (ט) דיא וואססער דימון'ס, זינד פאָלל בלוט, דאָך איך ברינג איבער דימון נייעס אונגליק: איינען לאָווין (זענד

רש"י

מדם חללים המתערב וכופל דמם: כי יבש חציר וגו' כלומר גבוריהם ומלכיהם ושליטיהם ולפי שמאחה של ארץ מואב הוא מדעה הטוב שבה כמו שסכינו אלי' ממואב לפיכך מסל את פורענות' נחודנן מדעה שלה: (ז) על כן יתרה עשה. על אשר יתרה עשה תפלה עליו הפורענות הזה סהיה כפוי טובה שהרי בכמה מקומות עמד אבדהם לטוב בגלותו מחדן ובלכתו למולדים ונזכותו שלוח מתוך הכפכה ונלחם עליו עם אמרפל וחבירו והיה לבם לגמול טובה לזרעו והם היו מוניס אותם כשהגלה סנחרב לרחוניו ולבדי והיו ישראל נוכים ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננים והלא לבית אביכם אתם הולכים אבדהם אביכם לא מעבד הנהר בא וזהו שנאמר (לפניה ג') שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון ועוד שסייעו שנחרב שלא שניס שלר על שומדון הוא שנאמר (לקמן ט"ז) בשלש שניס כשני שכיר ונקלה כל כבוד מואב: ופקדתם. ת"י ותחומיהון דעל ימא מעדנא יתנסיב והוא לשון מימוי כמו (במדבר ד') ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר אדלים שפקדתם עליה תלקח מהם: על נחל הערבים ישאום. יקחו האויבים אותם את הנבולין. ועוד יש לפרש ופקדתם שתניח עליהם זה תהיה על נחל הערבים ישאום האויבים ינלו אותם אל ארץ בבל שהוא נחל הערבים שנא' (תהלים קל"ז) על ערבים בחוכה תלינו כנורותינו: (ח) אגלים ובאר אלים. מקומות הם בגבול מואב: יללתה. של מואב: באר אלים. כמו ולבאר אלים: (ט) מי דימון. שם הנהר: מלאו דם. כשם הנהר: כי אשית על דימון נוספות. דם שמו ודם חללים אושיף למלאותו והוא ל' ספו שנה על שנה (לקמן כ"ט) ספות הרוס (דניאל כ"ט). וי"ת נוספות כניסת מדיין מחנות הנאספות יחד: לפליטת מואב אריה. פליטה שישאיר סנחרב ינא נבוכדנצר בעתו ויהיתה והוא נקדא אריה כענין שנאמר (ירמיה ד') עלה אריה מסובכו: ולשארית. ישראל: אדמה. אדמתכם:

באור

הטובה וקרא הנביא את ארץ מואב לו העיר לוער. שהיתה מבוررת בעושר וגדולה ענלה חזקה וממנה, בדרך משל. **יעורו**, יצעקו. ולשון ארמי הוא (רש"י): (ו) **נמרים**, שם נהר בארץ מואב. **משמות יהיו**, המים ייבשו, ויהיה מקום הנהר חרב ושמם: (ז) **יתרה**, רבוי הון ועושר, מה שיותירו מרוב הון. **עשה**, אשר עשה ובגבולות ירמיה ושם מ"מ נ"ע) על כן יתרם עשה. ולאה שם הנאור והנסברי מרגש שאר נכסיהון ר"ל הנותר מקנינו אשר עשה. ולאוי לתרגם (דענ רעמט דעם ערוואחרבענען) **ופקודתם**, תולדותיהם הלפומות מענין בית הפקודות (ירמיה כ"ב). **נחל הערבים**, בלי ספק נחל אחד על גבול מואב: (ט) **נוספות**, תהיה על דימון רעות נוספות על הראשונות, כי אשלח לפליטת מואב אריה אחד מרע כאריה:

1) חייג. פערווישטעט.

דָּם כִּי־אָשִׁית עַל־דִּימוֹן נוֹסָפוֹת
לִפְלֵיטַת מוֹאָב אַרְיֵה וּלְשְׁאֵרִית
אֲדָמָה:
טז (א) שִׁלְחוּ־כָר מֹשֵׁל־אָרֶץ מִסֶּלַע
מִדְּבָרָה אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן:
(ב) וְהָיָה כְּעוֹף נוֹדֵד קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶנָה
בְּנוֹת מוֹאָב מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן:
(ג) הָבִיאוּ עֵצָה עֲשׂוּ פְלִילָה שִׁיתִי
כַלַּיְלָה צִלֵּךְ בְּתוֹךְ צָהֳרַיִם סַתְּרִי
נִדָּחִים נוֹדֵד אַל־תְּגַלִּי: (ד) יָגוּרוּ בָךְ
*חביאי קרי *עשו קרי
ת"א שלחו בך סס נ"ו. נדה נ', נ"ח:

אם מיטטאג, פערבירג דיא פערטריעבענען, דען פליכטלינג פערראטהע ניכט! (ד) לאס אין דיך וואָהנען מואב'ס פערטריבענען, זייא איהנען איינע צופלוכט נעבען דען פערוויסטער!

רש"י

טז (א) שלחו כר משל ארץ. אל תחבאו בגאותכם הלא ידעתם שמושל ארץ שלכם מיסע מלך מואב היה נוקד (במלכים ג' ג') והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלחו אותו כר המושל שלכם מסלע מדברה אל הר בת ציון: (ב) כעוף נודד. מקיכו: קן משולח. כאפרוחים משולחים מקיכם שסולכים מעולטלין. כן תהיינה בנות מואב למעברות לארנון: (ג) עשו פלילה. הוא לשון ויכוח משפט לנחול לך את הטוב כמו (לעיל ל"ד) משפט נכחדה לכו: שיתי כליל לך. שיתי לך לא גלרים שיחשוך לך כליל להסתר בו מפני אויבך: סתרי נדחים. אם יבדחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכדנצר אל תסגירם אלא תסתירם: (ד) יגורו בך נדחי. בני ישראל הבורחי': הוי סתר למו. כי גם את

באור

טז (א) **שלחו כר**, הגרלה כפי' הריקש"ם ח"ל: שלחו כר כבש והוא קטנה, ופירושו הכבשים של מושל הארץ, והוא חזקיהו, שלחו אותם אתם בני מואב מסלע מדברה, והיא אחת מערי מואב, אל הר בת ציון, שלחו אותם למושל חזקיהו, ואמר זה בעבור כי היו רגילים לשלוח מס למלך ישראל, כמו שכתוב ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים, ובמות אחאב פשעו ולא שלחו, ועתה בהתחזק המלך חזקיהו, אמר שישיבו לו המס, שהיו שולחים בתחלה למלך ישראל. ע"כ דבריו ועל פיהו מתורגם. ומלה כר הוא שם הקטן, ולפי המלות יתורגם (דיא זענזער דעם העדרשערם ד. ה. דיא דעם העדר־שערם דעם וחגדעם געביהלען): (ב) **קן** משולח, לאוספת באור, ועמו עוף נודד, המשולח מקנו. **מעברות** לארנון, על המעברות אשר לארנון, כמו בן לים, והדומים, וארנון הוא גבול מואב: (ג) **הביאי** עלה, הפסוק הזה ומי הפסוקים שלאחריו, עד ומיהר לדק, הם דברי הנודחים מארץ מואב, ויערבו מליהם אל ארץ יהודה ויושביה לאמר: עשו את אותנו עלה בלרוחינו. **פלילה**, גמר מחשבה היולאת ע"י משפט הנכל. ומתורגם לפי הענין והכוונה. **שיתי**, היו כאן את ארץ יהודה לנו לממום, ואת תבכבי שיתפרך הלל בחלות היום לגל הלילה, להסתר בו מפני אויביכו: (ד) **נדחי**, הרחוי נדחי, והוא סמוך אל מואב, ר"ל פליטי

איך) איבער דיא נע־רעטטעטן מואב'ס, אי־בער דיא איבערנעבלי־בענען אין לאנדע.

טז (א) זענדעט דען לעממערצינס דעם הערשער דעם לאנ־דעם, פאָן סלע דורך דיא וויסטע צום בער־נע דעם טאָכטער ציון'ס! (ב) וויא איין וועגפליענענדער פאָ־געל, אויס דעם נעס־טע נעטריבען, קאָמ־מען דיא טאָכטער מואב'ס אן דיא פור־טען דעם ארנון: (ג) שאפפט ראטה, ער־דענקע איינען אויס־וועג, דער נאכט גלייך, מאכע דייגען שאטטען

דען עס האָרט אויף דער דרוק; איין ענדע נימט דיא פערווייסטונג עס פערשווינדען דיא אונטערדיקער אויס דעם לאנדע. (ה) דאן ווירד בעפעסטינט דורך ניטע (אייער) טהראָן אונד עס זיטצע דאר־אויף מיט טרייע אים הויזע דוד'ס איין ריכ־טער; דער נאך רעכט טראכטעט אונד דיא נערכטינקייט פאָר־דעדט" 1). (ו) "וויר ערפוהרען דען שטאָלץ מואב'ס, וויא נראָס ער איזט, זיינע האָפפארט, זיינען האָכמוטה אונד זיין אויפברויזען, דען אונגוט זיינער ליגענדייטער". 2) (ז) דארום היילט מואב, איבער מואב היילט אללעס,

גְּדַחֵי מוֹאָב הֵיי־סָתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד כִּי־אָפֵס הַמֵּץ כָּלָה שֹׁד תֻּמּוּ רֹמֵס מִן־הָאָרֶץ: (ה) וְהוּכַן בְּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וּמְהַר צֶדֶק: (ו) שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּא מְאֹד גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ לֹא־כֵן בַּדָּיו: (ז) לָכֵן יְיַלֵּיל מוֹאָב לְמוֹאָב כֻּלָּה

רש"י

תדעי נפש כנודדים מה היא לדתם: כי אפס המץ. המץ שלך עשיך וכנוסך שהיה לך על ידי לאחך ונקיך שאת מוללת מהם חלב וחמאה: כלה שוד. לשון שדים המספיקין חלב כמו (לקמן ס') ושד מלכים תינקי: תמו רומס. הנהמות שלך הרומסו' נארץ: (ה) והוכן נחסד כסא. כשיגא עליך השנד הזה אז יכון כסא דוד ויגדל שנאותו הפרק יפול סנחריב ע"י חזקיהו ויהיה נכון כסנו נחסד שיעשה כמו שמליכו שהיה גומל חסד שנאמר בדנדי הימים (ג' ל') כי חזקיהו מלך יהודה הריס לקהל אלף פרים ושבעת אלפי לאן: ויאד עליו וגו' שופט ודורש משפט ומהיר לדק. ת"י ועביד קשוט: (ו) גא מאוד כתגאה מאד: גאותו וגאונו. שלא כדין הוא כי עיקר גידול בניו ע"י ממזרות וניאוף הבנות מאביהן: ועברתו. עיגורו והריון שלו. ד"א עברתו חמתו ששמר ליטראל לא כן בגודיו עשו שהיו כפויי טובה: (ז) ייליל מואב למואב. על מואב: לאסיסי קיר חרשת. אסיסי כמו (ירמיה מ') נפלו אסיותיה: תהנו אך נכאים. שדיים· תהנו. תקוננו: (ה) שדמות. שדות תבואה: נפן שבמה.

באור

מואב. וכן תרגם הכשדי מעלטלי מלכו' מואב. **אפס** המץ, יבוא יום שיכלו' הלוחץ והדוחק, ואז כתוב לאחרונו: (ה) **והוכן**, אם תרחמו עליהו אזי תהיו מבורכים, וע"י החסד שאתם עושים עמהו, יוכן כסא אלהים לבבכם, ונעשה באהל דוד, בנים דוד. **ושהיר** לדק, ומהיר לעשות הנעשה' היטר והלדק: (ו) **שמענו** השוכת אנשי יהודה, ידענו שהוא גאה מאוד. ואינו נכנע לנו באמת, כ"א עתה בעת לרתו, ואין אנו בוטחים על אמונתו. **ועברתו**, שהיא מתקלף ומתעבר לגלא דבר על הגויים שכיניו מרוב גאותו (רד"ק). **לא** כן, לא אמת, היפך מן כן במה לגפחד. **בדיו**, לשון חזב, והטעם קוסמיו וכמריו, כמו (ירמיהו כ') הרב אל הבדים ולר"א אין דבר נכון וקיים בבדיו, ר"ל בשקריו ובכחביו (דאג ווייטע זיינער ליגנען): (ז) **לכן**, על כי אנשי תקומו למואב מחסה ומסתור באחרן יהודה, לכן ייליל מואב, ולמואב כלה ייליל. והכשדי תרגם נגד הבגינה בכן מילגין מואבאי על מואבאי, כולהון מלוחין ומיליגין. והרשון נראה יותר, והעד מגילת ירמיהו (שם מ"ח ל"א) על כן מואב אילל ולמואב כלה אזעק. **לאשישי**, הם היקחות, כמו (ירמיהו כ"א) נפלו אסיותיה וכן בחרמי (עזרא ד' י"ב) ואוסיף יחיטו (הכ"ל) ובמגילת ירמיהו (שם מ"ח ל"א) אל אנשי קיר חרס, כאלו יהיה אנשי מן איש. **תהנו**, תקוננו (רש"י). **נכאים**, מדוכאים:

1) ביטטע דער מאָרגיטיטען פּוליטיגע אין דאז לאנד יהודה.

2) חבוייזענדע חנטוואָרט.

יְיַלֵּיל לַאֲשִׁישֵׁי קִיר־חָרֶשֶׁת תֻּהְגּוּ אַךְ־נְכָאִים: (ח) כִּי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלָל גֶּפֶן שִׂבְמָה בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ שֹׁרוּקָיהָ עַד־יַעְזֵר נָגָעוּ תָּעוּ מִדְבָּר שֻׁלְּחוֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ עָבְרוּ יָם: (ט) עַל־כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי יַעְזֵר גֶּפֶן שִׂבְמָה אַרְוֵיךְ דִּמְעָתִי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה כִּי עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־קְצִירֵךְ הֵידָד נָפָל: (י) וְנֶאֱסַף שִׂמְחָה וָגִיל מִן־הַכַּרְמֶל וּבַכְּרָמִים לֹא־יִרָּנֵן לֹא יִרְעָע יַיִן בַּיְקָבִים לֹא־יִדְרֹךְ הַדֶּרֶךְ הֵידַד

*דא"ש

אום דיא גרונדפעסטען קיר־חרשת זייפצעט איהר, טיעף ניעדערגע־שלאגען. (ח) יא, דיא נעפילדע חשבון'ס שטעהען פערוועלקט; דעם ווייגשטאָק שבמה'ס צערשלונען דיא הערשער דער פאָלקער זיינע עדלען רעבען: ביז יעזר רייכ־טען זיא, איררטען אין דער וויסטע; זיינע ראנקען ברייטעטען זיך אויס. נינגען איבער'ס מעער: (ט) דארום וויינע איך, וויא אום יעזר, אום דען וויינ־שמאָק שבמה'ס, איך דורכנעטצע דיך מיט מיינען טהרענען, חשבון אונד אלעלה, דען אין דיינע אָבסטלעזע אונד ערנטע דרינגט דער (פיינדליכע) צורוף. (י) הינוועג איזט פריידע אונד פראָהלאָקען אויס דעם פרוכטבעפילדע, אין דען וויינבערגען ווירד ניכט געויכצט אונד ניכט געיובעלט, קיין קעלטערער טריטט דען וויין אין דען קעל־

רש"י

יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם ויסראל לקחום מיד סיחון ואימתי חזרו ליד מואב כשהגלה סנחריב לראובני ולבני גד המואבים הסמוכים להם ויבאו בהם: אומלל. חרב: שרוקיה. נטיעות טורק שלה: עד יעזר נגעו. שדמות הגפן ושורק המזכרים כאן אינם אלא משל והם מחנות וס'עות ושלטונים וכן תרגום יונתן: עד יעזר נגעו. הלכו נגולה: תעו מדבר. למדבר: שלוחותיה. זמורותיה והם משל בלייתיה: נטשו. נפלו כמו ונטשתיך המדבר (יחזקאל כ"ט) והנם נטושים (שמואל א') וינטשו בעמק רפאים (שם כ"ה): (ט) אבכה בבכי יעזר. ת"י כמא דאיתיתי' מסדיין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה ול' המקרא הנביא אומר כעין קינות יעזר יש לי לקונן עליך את הגפן שבמה: ארויך דמעתי. אתרוה עליך דמעה יש תיבה משמשת כשתי תיבות כמו בני ילאוני (ירמיה י') ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ז) דברו לשלום (בראשית ל"ז) קינך. תאנים שמייבשן בקיץ· ביהד. קול שודדים ובוזזים: (י) מן הכרמל. הוא מקום יער ושדות תבואה: לא ירועע: ל' תרועת

באור

(ח) **בעלי** גויים. אדוני גויים, והם מלכי אשור. **הלמו**, הכו ושברו, כמו והלמה סיסרא (שופטים ה') **שרוקיה**, כמו נטעתיך שורק (ירמיהו ח'), והוא המשובח מעיני הגפנים. **שלוחותיה**, הם פאחות הגפן המתפשטות. **נטשו**. התפשטו עד שעברו יס, וכן והנה נטושים (שמואל א' ל'): (ט) **בבכי** יעזר, כעין קינות יעזר יש לי לקונן עליך אתה גפן שבמה (רש"י). ומגילת ירמיהו (שם מ"ח ל"ב) מבכי יעזר אבכה לך הגפן שבמה. **אריך**, אדוה אותך דמעתי והוא דרך הפלגה, כאלו הדמעה כמער שמרוה את האדן (רד"ק). והראוי **אֲרַוֵּיךָ**: **קיצך**, פרי הקיץ (כן עזרא). **הידד**, לשון הריאה, והוא שלועקים הסולים, כשיבואו על

הִשְׁבַּתִּי׃ (יא) עַל־כֵּן מֵעַי לְמוֹאָב
כַּכִּנּוֹר יֶהֱמוּ וְקִרְבִּי לְקִיר חָרֶשׁ׃
(יב) וְהָיָה כִי־נִרְאָה כִי־נִלְאָה מוֹאָב
עַל־הַבָּמָה וּבָא אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל
וְלֹא יוּכָל׃ (יג) זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־מוֹאָב מֵאָז׃ (יד) וְעַתָּה דִּבֶּר
יְהוָה לֵאמֹר בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כִּשְׁנֵי
שָׂכִיר וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאָב בְּכָל הֲמוֹן
הָרָב וּשְׁאָר מְעָט מִזְעָר לֹא כַבִּיר׃

טערן; דעם פראָהען צורוף מאַכ׳ איך איין ענדע. (יא) דארום קלאגט מיין אינגערעס אום מואב׳ נלייך דער הארפע׳ אונד אום קיר חרש מיין הערץ. (יב) דאן זיעהט מאן׳ וויא זיך מואב אב־מיהט אויף דער האָהע; עס נעהט צום הייליג־טהום, צו בעטען, דאָך פערמאג עס ניכטס. (יג) דאז איזט דאז וואָרט, וועלכעס דער הערר גערעדעט איבער מואב׳, פאָר לאנגער צייט. (יד) נון אבער שפריכט דער הערר: אין דרייא יאהרען, וויא איינעס טאגלאָהנערס יאהרע, ווירד מואב׳ס הערליכקייט צו שאנדען, מיט זיינעם נראָסען פאָלקסנעטיממעל, דער רעסט ווירד זעהר קליין זיין, ניכט נראָס.

רש״י

שמחה: הידד הסדתי. קול המתאספים להטיל הקורה לעלות העגלים: (יא) יהמו. נקינה (יב) כי נלאה מואב. להלחם על גמות המגדלים. ונא אל מקדשו. אל מקו׳ אשר הם מתקדשי׳ שם ומזומנים שם להתפלל: (יג) זה הדבר. סוף כליית של מואב ביד נבוכדנצר: אשר דבר ה׳ אל מואב מאז. מימיס דניס לפני נח הדעה עליו ניבא לו יסעיה את זאת. ר״ש מאז מאת אשר סבר נלק את נלעם: (יד) ועתה דבר ה׳. לקרב את הפורענות להם בשלש שנים כשני שכיר בשביל שלש שנים שסייעו את סנחריב כשלר על שומרון ועזרוהו בלי נלע כאלו היה לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל שאר המונו של סנחריב שסיעסם בשני מתוך אותו החיל וילך לו ונן מפורש בסדר עולם שעמונים ומואביים שהיו מסייעין אותם כשלר על שומרון שלש שנים לקיים מה שנאמר שלש שנים כשני שכיר וגומר. ועוד יש לפרש שלש שנים כנגדו עליהם לאורך זמן אבל מלומלמין יהיו ולא תאחר עוד הפורענות כאשר ידקדק השכיר בשני שכירותו לגמלם: ונקלה כבוד מואב. בעיני כל המון סנחריב הרב: ושאר. פליטה הנשארת למואב מעט מזער תהיה: לוא כביר. לשון רוב:

באור

העיר פתאום, וכן הוא לשון הדורכים כמו (ירמיה כ״ה) הידד כדורכים יענה (רד״ק): (י) **ונאסף**, עניין כליון מן אסף אסיפם (ירמיה ט׳) **ובכרמים**, כי מנהג הוא, למשות ולרנן ולהריע בשמחת בציר ובקציר ובאסיפת הפירות, ובכרמי מואב לא יעשו שמחה והלולים, כי יגלו מארצם ותהיה שמחה (רד״ק). **הידד**, הוא קריאת הדורכים בשמחה: (יא) **על** כן, דברי הנביא, לקונן על שבר מואב (הכ״ל). **מעי** וגו׳, מעי וקרבי הוא כפל ענין במלות שונות, כי הקרב הוא המעיים. וי״ת וקרבי ולבהון, וכן הוא הלב בכלל הקרב (הכ״ל). וכן מתורגם: (יב) **והיה** כי נראה, לא הרואה יראה שיהיה מואב נלאה. לו תלא נראה מוסב על מואב (**דאן ערשיינט** מואב אזוב איהט זיך חב חויך דער הֶחָהע). **ולא** יוכל, בכל זאת לא יהיה לו כח להתפלל לפני שונאיו, כמו ולא יכל להלחם עליה (במעלה ז׳ ח׳), ועוד במקומות אחרות: (יד) **שכיר**, שהוא מדקדק בזמנו, ולא יוסיף עליו, כן הנה הרעה על מואב, עד שלש שנים מלומלמות (רד״ק). **ונקלה**, כמו (דניס

יז (א) מַשָּׂא דַּמֶּשֶׂק הִנֵּה דַמֶּשֶׂק מוּסָר
מֵעִיר וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה׃
(ב) עֲזֻבוֹת עָרֵי עַרְעֵר לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה
וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃ * (ג) וְנִשְׁבַּת
מִבְצָר מֵאֶפְרַיִם וּמַמְלָכָה מִדַּמֶּשֶׂק
וּשְׁאָר אֲרָם כִּכְבוֹד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ
נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ (ד) וְהָיָה בַּיּוֹם
הַהוּא יִדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב וּמִשְׁמַן בְּשָׂרוֹ
יִרְזֶה׃ (ה) וְהָיָה כֶּאֱסֹף קָצִיר קָמָה

*כאן חצי הנביאים

יז (א) אויסשפריך איבער דמשק. זיעהע, דמשק האָרט אויף איינע שטאדט צו זיין, איין טרימטערהויפען ווירד עס. (ב) פער־לאסען זינד דיא שטעדטע אום ערוער, דען העערדען פרייז געגעבען. זיא לאגערן זיך דאזעלבסט אונגע־שטאָרט. (ג) איין ענדע האט דיא פעסטונג אין אפרים אונד דיא הערר־שאפט אין דמשק אונד דעם רעסטע פאָן אשור; וויא דער הערר־ליכקייט דער זאָהנע ישראל׳ס נעהט עס איהנען, שפריכט דער הערר דער העערשארען. (ד) אן יענעם טאגע ניממט יעקב׳ס הערר, ליכקייט אב, אונד זיין פעטטעס פלייש ווירד מאגער. (ה) עס איזט, אלס אָב דער שניט־

רש״י

יז (א) מוסר מעיר. ל׳ הסרה: מעיר: מהיות עיר: מעי. לשון שפלות ועומק כמו מעות ימים: (ב) עזובות עדי ערוער. י״ת לשון חורבן כמו ערער תתערער ופירושו על עדי ארס. ומדרש אגדה מתמיה לפי שערוער מארץ ישראל היתה שנאמר (במדבר ל״ג) ואת ערוער עומד בדמשק ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק שוקים כמכין ימות החמה וכל אחת יש בה עבודת ע״ז ועובדים לה יום אחד בשנה וישראל עשו את כולן קיבוץ אחד והיו עובדין את כלם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערוער אצל דמשק. ואני מפרש לפי פשט המקרא על שנתחנדו לנין ופקח בן רמליהו יחד והנביא היה מתנבא על מפלת דמשק ואומר הנה דמשק מוסר מעיר ערי ערוער שהיו של פקח כבר היו עזובות שבלו הראובני והגדי כבר והרי תמיד לעדרי צאן הם נתונים ורובצים שם לאן מובא ואין מחריד עוד תהי מלכות פקח הולכת וכלם ותלכד בם שומרו בימי הושע ואז ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק שיהרג רצין: (ג) ככבוד. עשרת השבטים יהיו בם אלו אלו גלו לחלח וחבור ואלו יגלו לקיר שנאמר ויגלה קירה ואת רצין המית (מלכים ב׳ ט״ז): (ד) ומשמן בשרו ידזה. ועותר יקריש יגלי: (ה) והיה כאסוף

באור

כ״ה) ונקלה אחיך לעיניך (געריינגגעשעטצט. פערחאטעט, בעטיאפט ווערדען). **מעט** מחער לא כביר, כפל הענין במלות שונות:

יז (א) **מעיר**, מהיות עיר (רש״י). **מעי**, כמו עי והטעם שתהיה גל אבנים: (ב) **ערי** ערוער, אפשר שהיתה באדם עיר גדולה ושמה ערוער, לפיכך קוד אליה הערים הקטנות (רד״ק): (ג) **ושאר** ארם, וגם הממלכה מעבר ארם, וכן דעת מקדר הטעמים. **ככבוד**, כבוד ישראל יגלה כבודם, כי שביסם גלו בזמן אחד ע״י מלך אשור. (הכ״ל): (ד) **ומשמן**, משל על אבדן גדולת האומה והקלתה: (ה) **באסף** קציר, כמו שהקוצר והאוסף הקציר לא ישאיר רק שבלים מעטים, אחת הנה ואחת הנה, כן יעשה מלך אשור בישראל, שיגלה אותם, ולא נשארו בעשרת שבטים רק מעטים, בורחים ומפוזרים, וגם מהם יקח, וילקטו אותם המלקט שבלים **בעמק** רפאים, הוא סמוך לירושלים ומכר בספר יהושע (ע״ו ח׳), ואולי נקרא כן, לפי שהיה לעגקים

וזרעו שבלים יקצור והיה כמלקט
שבלים בעמק רפאים: (ו) ונשאר־
בו עללות כנקף זית שנים שלשה
גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה
בסעפיה פריה נאם־יהוה אלהי
ישראל: (ז) ביום ההוא ישעה האדם
על־עשהו ועיניו אל־קדוש ישראל
תראינה: (ח) ולא ישעה אל־המזבחות
מעשה ידיו ואשר עשו אצבעתיו
לא יראה והאשרים והחמנים:
(ט) ביום ההוא יהיו | ערי מעזו

טער האלמען זאמ־
מעלט, זיין ארם דיא
עהרען אבמעהט אלס
אב מאן עהרען ליעזט
אים טהאלע רפאים.
(ו) קוים בלייבט איינע
נאכלעזע דארין, וויא
ביים אנשלאגען דער
אליפען; צווייא, דריא
בעערען אבען אים
וויפפעל, פיער, פינף
אין דען צוויינען דעם
פרוכטבוימס, שפריכט
דער הערר, דער גאטט
ישראל׳ס. (ז) אן יע־
נעם טאגע ווענדעט
זיך דער מענש צו זיי־
נעם שאפפער, אונד
זיינע אויגען זעהען
אויף דען הייליגען
ישראל׳ס. (ח) ניכט
ווענדעט ער זיך צו דען אלטערען, זיינער הענדע ווערק; אונד וואס זיינע פינגער
נעבילדעט, זיעהט ער ניכט אן, דיא אסטארטען אונד זאננענזיילען. (ט) אן יענעם
טאגע ווערדען זיינע פעסטען שטעדטע זיין וויא דאז איבריגגעלאסענע אים וואלדע

רש״י

קציר קמה. כמו שבעת קצירת קמה אוסף הקולר לצת הקמ׳ בידו אחת ובזרועו השני
שבלים יקצור במגל כן יעקר סנחריב ויגלה הכל ואף לקט הנוסר בשעת קצירה ילקט
ויטלנו כלומר אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטום (כמו שמלקט שבלים). בעמק
רפאים. הוא הגיא אשר על פני ירושלים בספר יהושע המגיע שעמק רפאים סמוכה
לירושלים: (ו) ונשאר בו. חזקיהו וסייעתו שהם תוך ירושלים מנשים מעט כעוללות
כרם וכנורף זית המשליך שנים שלשה גרגרים: כנוקף זית. קולץ זתים לנוקטן מן
המילן וכן ונקף בשבבי היער (לעיל י׳) ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון סנחריב
מנשים מעט כנוקף זית כדאיתא באגדת חלק: בראש אמיר. בראש הענף: בשעיפיה.
בענפיה וכן וכלה שעיפיה (לקמן כ״ז) וכן תשעף פארה (לעיל י׳): (ז) ישעה.
יפנה אל עושהו כמו ויטע ה׳ אל הגל (בראשית ד׳): האדם. לדיקים שנשארו בש:
(ח) לא ירא. לא יחשבו בעיניו: (ט) ערי מעוזו. של ישראל: כעזובת החורש
והאמיר. עזובות כיער הזה חדיבות מאין אדם: החורש. הוא יער כדמתרגם ביער

באור

(מדברי הכ״ל): (ו) כנקף, הכאה ותנועה חזקה באילן כדי שיפארו זיתיו. אמיר, הקציף העליון. וכו בשאריס
גרגרים מעטים, לפי שלא הגיע יד המנקף להקירם: (ז) ישעה, יפנה, ועל כמו אל, כי חזקיהו החזיר
ישראל למוטב (הכ״ל): (ח) והאשרים, עיין בבאור על ואשריהם על עץ רענן (ירמיה י״ז ב׳). והחמנים,
מגזרת חמה, והם עלנים עשוים לעבוד לשמש: (ט) כעזובת החרש, כמו העליים הדקים לו שאר דבריס
שבשאירו ביער לפי שלא לקחם המלקט, וכמו הגרגרים המעטים בראש אמיר, שהם כמו נעזבים ואין מי לוקפם.
אשר עזבו, מלא בעזובת עומדת בעקים שנים, ר״ל בעזובת הערים. והטעם הערים הבצורות תהיינה כעזובת
הערים, אשר עזבו הכנעים בברחם מפני ישראל שבאו לארץ, וכן פירש״י. והיתה, הארץ תהיה שמומה:

כעזובת החרש והאמיר אשר עזבו
מפני בני ישראל והיתה שממה:
(י) כי שכחת אלהי ישעך וצור מעזך
לא זכרת על־כן תטעי נטעי נעמנים
וזמרת זר תזרענו: (יא) ביום נטעך
תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי נד
קציר ביום נחלה וכאב אנוש:
(יב) הוי המון עמים רבים כהמות

אונד אים וויפפעל 1)
(וויא דיא שטעדטע),
דיא מאן איינסט פער־
ליעס פאר דען קינדערן
ישראל׳ס; אונד עס
ווירד איינע ווי׳סטע זיין.
(י) דען דוא פערגאס־
סעסט דען גאטט דיי־
נעם היילס, אונד אן
דען פעלז דיינער צו־
פלוכט דאכטעסט דוא
ניכט: דארום פפלאנצ־
טעסט דוא ליעבליכע
פפלאנצונגען, אונד
שטעקטעסט פרעמדע
רעבען. (יא) נאכדעם
דוא נעפלפאנצט, צאנסט דוא זיא נראס; באלד בראכטעסט דוא דיינע שטעקלינגע צור
בליטע; אבער עס פליעהט דיא ערנטע אם טאגע דער ערקראנקונג אונד דעם וויטהענ־
דען שמערצעס. (יב) וועהע! איין טאבען פיעלער פאלקער, נלייך דעם טאבען דער

רש״י

בחורש: והאמיר. אף הוא יער מקום אילנות כעזובת עדי האמורי שהיחוס ח״יות
בימי יהושע כחורש והאמיר ובדחו להם בפני בני ישראל והיתה ארץ ישראל שממה:
(י) על כן תטעי וגו׳. על כן כאש׳ נטעתיך מתחלה נטעת נטעים נעמנים שניס
עשר בני יעקב ובהעלות נטעיך לזמורות נתנו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם
ממין נפן אלא דומים לנפן: תזרענו. תזרעו בזאתו נטע. ועוד י״ל וזמורות
זר תזרענו תתחתן בנותיה ונתערבו בהם: (יא) ביום נטעך תשגשגי. לשון סכסוך
כשתגשגו זמורותיך בימי דשאים ועדנוניים המקלקלים ענפי הגפן כלומר במקום
שנטעתיך לי לכרם שם קילקלת במעשיך הוא שאמר להם (יחזקאל כ׳) ביום בחרי
בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואמר (שם) וימרו
בי ולא אבו לשמוע ובומר ואף כאן תשגשגי נתערבת בתועבות המצרי׳: ובבקר
זרעך תפריחי. וליום המחר׳ כשהולאתיך משם הכנסתיך לארץ גם שם זרעך הרע הפרחת.
ד״א ובבקר זרעך תפריחי עד אלא בא השדד הפרחתם ודרך הכרם לפרוח בבא השדד והמפריח
בבקר אינו הגון זה במדבר רבי תנחומא: כל קציר ביום נחלה. גדים של קציר רע אשר הונח
ביום ובגילהנחלה אותו קציר הגיע ליום נדה. כל הוא לשון גובה וכן כלנו כמו כל נוצלים
(שמות ט״ו) וכן כונס כבד (תהלי׳ ל״ב) ואין כל וכוד שוים: וכאב אנוש. שנשלמת
שברך. אנוש. נעבר בחולי רע וכן ויאנח (שמואל ב׳ י״ב) וכן כי אנושה מכותיה
(מיכה א׳): (יב) הוי המון עמים רבים. מדה מהלכת על פני כל הדורות שבא

באור

(י) נעמנים, עניין נעימות, כתוספת נו״ן. ושעורו אתה נטעתם אף לתעמוג, לא למועיל, והכאתם לך זמורות
מאדלות אחרות, להרגיזם בעלי מעמך: (יא) ביום, עניינו אחרי אשר ולא יום ממש. וכן (בראשית ב׳) ביום
עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים, אחרי אשר עשה. תשגשגי, מענין ואחריתך יפגח מאד (איוב ח׳), ר״ל מגדלי.
ובבוקר, אינו בוקר ממש, וענינו מהר, כי הבוקר הוא התחלת היום. נד, כמו בד מענין נע ונד, והמעשה

1) ד. ה. דיא איבריג געבליעבענען פריכטע.

מעערע טאָבען זיא; אונד איין נעטאָזע פאָן נאציאָנען, נלייך דעם נעטאָזע מעכטיגער וואססער טאָזען זיא. (יב) דיא פאָלקער, נלייך דעם נעטאָזע מעכטיגער וואססער טאָזען זיא. אבער ער דראָהט איהנען, אונד זיא פליעהען פערן היין, נעיאגט, וויא שפרייא דער בערגע פאָר דעם ווינדע, אונד וויא שטויבווירבעל פאָר דעם שטורם. (יד) צור אבענדצייט, זיעהע דא! בעשטירצונג: עה' עס מאָרגען ווירד זינד זיא ניכט מעהר. דאז איזט דאז שיקזאל אונזערער רייבער, אונד דאז לאָאָז אונזערער פלינדערער.

יַמִּים יֶהֱמָיוּן וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשְׁאָוּן׃ (יב) לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשְׁאוּן וְגָעַר בּוֹ וְנָס מִמֶּרְחָק וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים לִפְנֵי־רוּחַ וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה׃ (יד) לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה בַלָּהָה בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ זֶה חֵלֶק שׁוֹסֵינוּ וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ׃

יח (א) הוֹי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ׃ (ב) הַשֹּׁלֵחַ

רש"י

יח (א) הא! דוא לאנד מיט אומשאטטענדען פלינעלן 1), יענזייט דער שטראָמע כוש'ם. (ב) דאז אויף דעם מעערע דיא באָטען זענדעט אויף ראָהרשיפען איבער

רש"י

סיסראל לוקיס בו סופו ללקות לפיכך הנביאים הנבאים פורענות ישראל על ידי האומות סומכין אחריו פורענות האומה שלקה ישראל על ידה: המון עמים. אוכלוסי סנחריב: ישאון. לשון תשואה והימה: (יג) ונער בו. הקב"ה נאותו שאון: כמוץ הרים. מסל את הרשעים נמקולקל שנמינין ונמקולקל שנאותו המין מוץ הרים יצא מסל עמקים: וכגלגל. הוא מפרח של קוליס שקורין קרדונ"ש בלע"ז הדומים לאותו שגודדין בהן בגדי למד ואינן קטין ומהגיע סמוך לסוף הקיץ הס מתנפלין מעליהן והרוח מפזרן ואותו הכיפוץ עשוי כמין גלגל ענולה כמין העין נאמלע וחמש זרועותיו סביב לה: (יד) והנה בלהה. שדיס באים על האויב ומבהלין אותו: בטרם בקר איננו. והאויב אין בעולם: זה חלק שוסינו. חלק סנחריב וחלק גוג ומגוג כשיבאו לבזזינו:

יח (א) הוי ארץ נלל כנפים. ת"י דאתן לה פספינן מאדעא רחיקא וקילעיהון פריסן כנשרא דטאיס בכנפוהי. ואני אומר לפי שהן שדוין במזרח והארץ

באור

יבוד הקליו ביום שבאה לך המכה הגדולה וכאב אומה: (יב) המון עמים. מלך אשור ומחנהו, שבאו על ירושלים: (יג) ונער בו, הקב"ה במלך אשור וימוס בנגד אדלו, ורדף, הנאחר ממחנהו. וכגלגל, דבר קל המנועה והעופות ומתגלגל בסבובים שונים (דיא פאָגן ווירבעל אומהערגעטריבענען דינגע), ודבוק עם קש (תהלים פ"ג י"ד): (יד) לעת ערב, לעת ערב היה להם בהלה, והיא הלילה אשר הכה מלאך ה' במחנה אשור והראב"ע פי' לעת ערב והנה בלהה ליישראל, שהיו בבהלה ופחד גדול מן סנחריב, ובערב בקר איננו, ודלי לתרגום (לוט שבענדלייט הערדסט נאָך בעסטרלונג), איננו, כמו שכתוב ויסכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים. זה חלק. מלאת הנגיף, זה החלק והגורל ראוי לשוסינו ולבחיזינו, והם מחנה אשור (רד"ק):

1) ד. ה. מיט אומשאטטענדען זעגלען, חָעדר: מיט בעשאטטענען זייטען נעמליך דיא פאָגן זיינען האָהען בערגען בעשאטטעטען אונדשטריכלע.

בַּיָּם צִירִים וּבִכְלִי־גֹמֶא עַל־פְּנֵי־מַיִם לְכוּ׀ מַלְאָכִים קַלִּים אֶל־גּוֹי מְמֻשָׁךְ וּמוֹרָט אֶל־עַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר־בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ׃ (ג) כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ

קע 2), דעסען לאנד דיא שטראָמע 3) פערהעערטע 4). (ג) דאז וואססער נעהט, שנעללע באָטען צו דעם היין אונד הער נעצערטען אונד נערוישטען פאָלקע, (אונד) צו דער פורכטבארען נאציאָן ווייטער יענזייטס (אונד צו דעם) נעמעסענען 1) אונד ניעדער־נעטרעטענען פאָלקיאיהר וועלטבעוואָהנער

באור

יח (א) הוי, לשון קריאה, כמו (זכריה ב' י') הוי הוי ונוסו מארץ צפון, והנבואה הזאת נאמרה ביני חזקיהו מלך יהודה, ובה נבא הנביא על מפלת מחנה סנחריב. צלצל כנפים, קרחת כן, לרוב הסביבות אשר בה, כי בפרש הקלעים בהם. ידמו לכנפים, וילכו בהם כמו העוף שיעופף בכנפיו, והקלעים יעשו לו (רד"ק). והראב"ע פירש כלגל מגל, שהיה ארץ רחבה. ולדעת ר' סעדיה ורבי יונה, ענין כנפים המחחות בפאתי הארץ ההיא, והם היו מכוסים בגל ההריס הנבוהים אשר סביב להם. ולפי פירוש זה ראוי להיות צלצל, והכפל לחזק. ואחריהם פתרו לפי הנקוד לשון רעש. כמו הללוהו בצלצלי שמע (תהלים ק"ל) ותרגומו

(איט שווירדענדען פליגען, ד. ה. רוישענדען זעגען, חָדער איט טחבענדען העערעספליגען, נעמליך דאז וואספענגעקוירדע דער העערע). מעבר לנהרי, ז"ל בעל אור השרשים בשרש עבר: כשירצה לרמז על הדר שבגדו, יבוא המחוור שהשם עבר מלערף עליו בשמות למ"ד, כמו (במדבר ל"ב) מעבר לירדן והלאה (יענזייטס), אבל בלי שמות לא"ד, הוא הדר שבו המדבר. כמו מעבר הירדן מחרחה דיסזייט): (ב) השולח, מוסב על ארץ בפסוק הקודם, ר"ל העם היושב בקרבו, והנבואה הסוב על מלריס וכוש, שהיקה אז ממלכה גדולה ורחבה תחת המשלה תרהקה, ויהה בכל הארצות, עד שהשלח לירים בים אל גויים מרחוק ועל פני המים אל העמים הקרובים לארצה ואשור נלחם בה ונלכדה, ויבוא ירושלים להלחם גם עליה, ויצא מלאך ה' ויך את מחניו. ובכלי גמא, שפינות קטנות עשויות מהגומא, והן קלות ללכת על פני המים. לכו, דברי הנביא אל מלאכי עמו הקלים, שילכו אל גוי ממושך ומרוט, והוא עם ישראל המפוזר בארץ אשר מעבר לנהרי כוש, וילכו ג"כ אל העם המורא, המרוחק יותר, וגם אל גוי קו קו ומבוסה אשר בקרבו, וסיבת השליחות היא לבשר להם מפלת אשור. ממושך, שמשכו אותו אויביו אלה מזה ואלה מזה, מענין מושכי העגלה בחבלי שוא (למעלה ה'), ונא פה בענין הכבד על המציבה בכוח וחזק. ומורט, נשפקה הוי"ו ממקומה, וראו להיות ומרוט, ר"ל מוכה ומרוט מאויביו, כמו (בחמיה י"ג) ואכה מהם אנשים ואמרטם. מן הוא והלאה, עניו רחוק מקום, כמו (שמואל א' כ') ממך והלאה (יענזייטס פאָן דיר), ומלת הוא מוסבה על גוי במאמר הקודם או על ארץ בפסוק שלפניו, והטעם שהעם המורא יסכון מהלאה לגוי הממושך או לארץ בלגל כנפים, ואין ספק שהיתה אומה ידועה אחת ממשלת תרהקה גוי קו קו, חסר מלת אל, כדי שלא לשלש המלה, ושעורו, לכו אל גוי הממוד בקו המדה, כי אויביו נטו עליו קו הכליון, כמו ונטה עליו קו תוהו ואבני בוהו (למעה ל"ד), וגם היה דרכם לא למדד בחבלים את המגולחים להמיתם כמו שמודד דוד המלך את אנשי מואב (שמואל ב' ח'), והגוי הזה הוא אחד עם הגוי הממושך והמרוט ומבוסה, שבוקקותו שוטאיו. בזאו, כמו בזזו, כאלו הארץ היתה להם לבזה ושלל. ונעטה נהריס, האויביו העצומים והרבים את מלך אשור וכו': (ג) כל, כאלו כל

1) חייגענטן. פחק דער אעסטמן, ד. ה. איבער וועלפעם דיא אעסטמן דעם פערדער־בענם נעלחגען וואורדיג. 2) נעמליך, דיא אין יענעם אנדע נערטרייטען איזראעליטען. 3) ד. ה. גענוחטיגע פיינדע. 4) חייגענטן. ערבייטעטען: דיא אחדערע איזט דיא דעם פרחפעטען אן בחטען זיינעם פחקעם.

אללע, איהר פאָלקער
דער ערדע זעהט, ווען
מאן דאז פאניער אויף
דען בערגען ערהעבט,
האָרט, ווען מאן איקדיא
פאָזוינע שטאָסט! (ד)
דען זאָ שפראך דער
הערר צו מיר: רוהיג
שויא איך אויף מיינען
וואָהנזיטץ, וויא דיא
הייטערע זאָננע אויף'ם
נרין, וויא טהויגעוואָלק
אין דער ערנטע היטצע.
(ה) יא. פאָר דער ערנ־
טע, ווען דיא בליטע
אבפעללט, אונד צור
רייפענדען טרויבע דיא
בלומע ווירד, דא שניי־
דעט ער דיא ראנקען
מיט ווידמעסערן אב, דיא רעבען ניממט ער וועג אונד הויט זיא אב. (ו) איבערלאסען
ווערדען זיא אינסגעזאממט דען רויבפאָגעלן דער בערגע אונד דעם פיעה דעם פעלדעם;
דיא רויבפאָגעל ברינגען דאזעלבטט דען זאָממער צו, אונד אללעס פיעה דעם פעלדעס

כְּנִשְׁאַ־גַם הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקַע שׁוֹפָר
תִּשְׁמָעוּ: (ד) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי
אֶשְׁקוֹטָה וְאַבִּיטָה בִּמְכוֹנִי כְּחֹם צַח
עֲלֵי־אוֹר כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר: (ה) כִּי־
לִפְנֵי קָצִיר כְּתֹם־פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל
יִהְיֶה נִצָּה וְכָרַת הַזְּלָזַלִים בַּמַּזְמֵרוֹת
וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הַתֵּז: (ו) יֵעָזְבוּ
יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ
וְקַץ עָלָיו הָעַיִט וְכָל־בְּהֵמַת הָאָרֶץ עָלָיו

*יתיר ו' *פתח בס"פ

רש"י

נהריס. מלכיס: (ג) כל יושבי תבל וגו'. איככ נריכי' לזלוח לירים על כך כי כנסוח
כם הריס תלמו בהקבץ הגליות וכתקוע שופר תשמעו: (ד) אשקטה. מתבלוס שכרו של
עשו אפנה מכל עסקי ואביטה במכוני להעיב לו: כחם לח עלי אור. ואיר ויבסיח לו כחם
הבמעם לח על ירק כמו ללקט אורות (מלכים ב' ד'): כעב טל. שהקולרים מתאויס לו להעיב
נפש בחם קליר: (ה) כי לפני. ביסול קלירו של עשו ושל גוג ברס תמלא תאותו וסגרו שהיא
זומס לכלות את אחיו: פתם פרח. שלו ויתקדב להתבשל תבואה במלירותם ולהיות פנה
נלס של נפנה בוסר ובומל כנמל להיות בסיס כפול הלבן היא. בוסר הוא גירוע:
וכרת. כמורת את זלזלי הנפן הס הזמורות והסריגים: במזמרות. שרפ"ש בלע"ז ואת
הנטישות. הס עיקרי הנפנים שקורין ליפ"ש בלע"ז התז. כרת וקצץ כלומר יהרוג בוני
ותיילותיו ועוזריו: (ו) יעזבו יחדיו. פגריהס: לעיט הרים. לעוף הריס: וקץ עליו. כל
ימות הקיץ: תחרף. כל ימות החרף מכאן אמרו משפט גוג לעתיד לבא שנים עשר חדש:

באור

כשוא על כל הארץ (כן נחרא). **וכתקוע** שופר, לדעת מעשה הסס במחנה סנחריב (הס"ל): (ד) **במכוני,**
ירושלים שהיא מכון לשכתו. **אור,** ירק, כמו מלאכים ב' ד' ללקט אורות (רש"י). ואמר אחל: אני אביט בעין
חסד על ירושלים ועל עמי ישראל, ואיעיב לחסס, כשמע זועקת באור בהיר על עשב השדה, להלמיחו מן
הארץ, וכענן מרעיף על, המקרר באויר ומשיב נפש כל חי, בתקוס היום לעת הקציר: (ה) **כתם** פרח, כבר
עבר זמן הפרח. **ובוסר,** פרי הנפן שלא נגמר בשול. **גומל,** עניבו קרבת בשול הפרי. **נצה,** פרח, כמו
(איוב ע"ו) ושלך כזיס נלמו. והטעם בזמן שהכלה תטוב להיות בוסר גומל. ח"ל הרד"ק בחלי קיון יהיה פרי
הנפנים בוסר בארץ ישראל ברוב, ולכן שאמר יהיה נלה, שסב הכן להיות בוסר, והבוסר גומל ומתבשל מעט
מעט, עד שהיו עלביו בשולות. **הזלזלים,** יניקות הנפנים הרכיס, והנטישות הבדיס הגדולים שבשו. **התז,**
כמו כרת, וברשו חיס לו חזק. והטעם קודס שימלא פרי מחשבותם יכחדו (הס"ל): (ו) **וקץ,** יבשון עליו כל
יתי הקיץ, וכן מחרוף, כל יתי החורף: (ז) **בעת** ההיא, שיעור המקרא, בעת היטעה יובל העם המושך
והמדוע מאת יושבי ארץ בלבל כנפים, לדורון ולמנחה לה' לבאות ומאת עם טורא יובל גוי קו קו ומבוסה למנחה

תֶּחֱרַף: (ז) בָּעֵת הַהִיא יוּבַל־שַׁי לַיהוָה
צְבָאוֹת עַם מְמֻשָׁךְ וּמוֹרָט וּמֵעַם
נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי | קַו־קַו
וּמְבוּסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ
אֶל־מְקוֹם שֵׁם־יְהוָה צְבָאוֹת הַר־צִיּוֹן:
יט (א) מַשָּׂא מִצְרָיִם הִנֵּה יְהוָה רֹכֵב
עַל־עָב קַל וּבָא מִצְרַיִם וְנָעוּ
אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפָּנָיו וּלְבַב מִצְרַיִם
יִמַּס בְּקִרְבּוֹ: (ב) וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם
בְּמִצְרַיִם וְנִלְחֲמוּ אִישׁ־בְּאָחִיו וְאִישׁ
בְּרֵעֵהוּ עִיר בְּעִיר מַמְלָכָה בְּמַמְלָכָה:
(ג) וְנִבְקְה רוּחַ־מִצְרַיִם בְּקִרְבּוֹ וַעֲצָתוֹ

איבערווינטערט דאר־
אויף. (ז) צו יענער
צייט ווירד דעם הערר
דער העערשארען צור
נאבע געבראכט דאן
הין אונד הער געצערר־
טע אונד נערוספטע
פאָלק אונד פאָן דער
פורכטבארען נאציאָן
ווייטער יענזייטס (ווירד
געבראכט) דאז געמעס־
סענע אונד ניעדערגע־
טרעטענע פאָלק, דעס־
סען לאנד דיא שטראָמע
פערהעערטען, צו דעם
וואָהנזיטצע דעם העררן
דער העערשארען, דעם
בערגע ציון.

יט (א) אויס שפרוך
איבער מצרים. זיעהע,
דער הערר פערהרט אויף
איינער שנעללען וואָל־
קע איינהער, אונד

קאָממט נאך מצרים: דא ערבעבען מצרים'ס נאָטצען פאָר איהם, אונד דער עניפטער
הערץ פערצאנט אין איהרער ברוסט. (ב) איך רייצע עניפטער נעגען עניפטער, עס
קעמפפט יעדער נעגען זיינען ברודער אונד יעדער נעגען זיינען פריינד, שטאדט נעגען
שטאדט, קאָניגרייך נעגען קאָניגרייך. (ג) עס פערשווינדעט דער גייסט אויס דער עניפטער

רש"י

יט (א) רוכב על עב קל. מהרה לזלוח קל מהרה גזרת דברו ליפרע ממלריס: ונעו אלילי
מלריס מפניו. לא יהיה להסס כח להליל את עמס מיד שלוחיו של אחזור וזה שאמר הנביא
פורענות מלריס בלשון הזה מה שלא אמר בלשון הזה לשאר אומות מפני שהס לאודיס ללקות
במדה הזאת ועברתי באדן מלריס (שמות י"ב) ובכל אלהי ומלריס (שס) ודבר ארן מיירחין
את האדם במכה שבבר לקה בה: (ב) וסכסכתי מלריס במלריס. סיפו מפרש את תחלתו ונלחמו
איש באחיו: (ג) ונבקה רוח. תתרוקן חכמתו כמו (לקמן כ"ד) בוקק הארן. האטיס. אחד מן

באור

אל הר ציון וכן במגילת לפניה (שס י' י') מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי. ולמעלה (י"ד ב')
ולקחוס עמיס והביאוס אל מקומס. והמפרסיס והמאחריס החדשיס נלחלו בספוק הזה ובפסוק ב':
יט (א) משא מצרים, לדעת רוב המאחריס כיון הנביא בנבואה הזאת על המהומה והמבוכה הגדולה, אשר
היתה באדן מלריס אחרי מות **סעטהאָם** מלכס והיו אחת ממשלת שניס עשר מושליס (**דאָדע־
קאָרליס, דעגירונג דער נוּאָזלן**) עד מלוך עליהס **פזאַמעטיכוס,** והוא הי' מלך עת, כידוע מספרי **הערא־
דאָט.** **רוכב** על עב, משל מלילי על הרעות הבאות עתה: (ב) **וסכסכתי,** עניבו ערעור ומבוכה, כאחריו
(למעלה ט' י') **ממלכה** בממלכה, ארן מלריס היתה אחלקת מיומי קדם למלכות קטנות, הנקראות על שם ערים
גדולות באדן ההיא: (ג) **ונבקה,** נפעל מן בקק, והראוי **וְנָבַקָה,** ועניבו ריקות והטעם שלא משאר ברוחס
חכמה ובינה, ולא ידעו לקחת עצה לעצמס. וכן ובקותי את עצת יהודה (ירמיה י"ט). **האטים,** המכשפים, לפי

ברוסט אונד איהרען
ראטה פּעראייטלע איך
דא בעפּראגען זיא דיא
נאָטצען, דיא צויבע־
רער, דיא טאָדטעגבע־
שוואָרער אונד דיא
צייכענדייטער. (ד) איך
אבער איבענליעפערע
דיא ענינפטער איינעם
שטרענגען הערען, איין
האַרטער קאָנינ ווירד
זיא בעהערשען,
שעריכט דער הערר
דער נאָטט דער העער־
שאַרען. (ה) עס פער־
זיענט דאז וואַסער
אויס דעם זעע, דער
שטראָם פערטראָקנעט
אונד פערזיענט. (ו) עס פליעסען אב דיא שטראָמע, זייכט אונד טראָקען ווערדען דיא
פעסטונגסקאנעלע, ראָהר אונד שילף פערוועלקען. (ז) דאז גרין אם שטראָמע, אם ראנדע

אֲבֵלַע וְדָרְשׁוּ אֶל־הָאֱלִילִים וְאֶל־
הָאִטִּים וְאֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים:
(ד) וְסִכַּרְתִּי אֶת־מִצְרַיִם בְּיַד אֲדֹנִים
קָשֶׁה וּמֶלֶךְ עַז יִמְשָׁל־בָּם נְאֻם הָאָדוֹן
יְהוָה צְבָאוֹת: (ה) וְנִשְׁתּוּ־מַיִם מִהַיָּם
וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ: (ו) וְהֶאֱזִינִיחוּ נְהָרוֹת
דָּלְלוּ וְחָרְבוּ יְאֹרֵי מָצוֹר קָנֶה וָסוּף
קָמֵלוּ: (ז) עָרוֹת עַל־יְאֹר עַל־פִּי יְאֹר
וְכֹל מִזְרַע יְאֹר יִבַשׁ נִדַּף וְאֵינֶנּוּ:

רש״י

הסמות של עכו״ס: (ד) וסכרתי. כמו וסגרתי. ויש עוד לפרש לשון ויסכרו מעיינות תהום (בראשית ח׳) אסתמנו ואחזנסו: ביד אדנים קשה. כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפילו יחיו כמו אדני יוסף (שם ל״ט) עד בא אדוניו (שם): ומלך עז. מלך אשור: (ה) ונשתו מים מהים. ונחרבו מים מן הים. וכשתו. לשון הסאת והסדר (איכה ג׳) לפי שכל שנת ארץ מצרים ע״י נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה אותה דרך יאורים העשויים בידי אדם לפיכך הוא מדמה פורענות שלא ליובש יאורים: ונשתו מים מהים. ולא יחזיק היס את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו ולא יעלה וישקה את מצרים: ונהר. זה נילוס (ו) והאזיניחו. כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם ונעשין רפש ונזכחין: דללו. נמחצת אם דל הוא ויקרא י״ד: יאורי מצור. יאורים עמוקים בחרילי מצרי עיירות: קנה וסוף. שהיו גדלים שם מדוש מימיהם: קמלו. כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתיבשים ונופלים ת״י קמלו לא יסקון. ובמקום אחר תרגם החפיד לבנון קמל כתב. ואומר אני שהוא לשון קילה שנקלנים מאליהן מחמת יובשן ונופלין: (ז) ערות על יאור על פי יאור וכל מזרע יאור וגו׳. ערות לשון דבר המעורה ונשרש יפה ודומה

באור

שמדברים בלחישה וקול ממוך (דיא אורמלער, קנזרער), מגזרת ויהלך אט (מלכים א׳ כ״א), וכן תרגם הכשדי חרשין: (ד) **וסכרתי**, כמו וסגרתי, מענין יסגרך ה׳ בידי (שמואל א׳ י״ז), וכי תרגם הכשדי ואמסר: (ה) **ונשתו**, בנפעל מן נשם לשון יובש. וכן לשונם בלמה נשתה (למעה מ״א), ומענין זה נשתה נבורתם (ירמיה כ״א), ושניהם בקל. **מהים**, נילוס, ונקרא כן לפי שדומה ליס בעלותו וישטוף החרן או הוא היס שחפרו לקבל המים מהנילוס, והיה בהקיפו ו׳ או ז׳ פרקאות: (ו) **והאזיניחו**, החל״ף נוקפות לו שהוא ע״ד תרמית. ופי׳ הרד״ק רחקו, כמו (איכה ג׳) ותזנח ומשלוח נפשי. כי כשיבשו הנהרות הנה רחקו אבל לדעת רש״י ומצחרים אחריה מנין זנח באות ומאות (איבענרינענדער, פערווערפלך), וכן הורחבו בערבי. ולאוי לתרגם (עט טרינקען, אלרחסטיג ווערדען דיא סטרחשע). **דללו**, המעטעו, מגזרת דל, שהוא אבדן הרכוש או קלות הכסף. **מצור**, עיר בצורה, וכן פירש״י. ולדעת מקלם המבחרים מצור הוא מצרים, וכן (איכה ז׳) בחלוף אשור ועברי מצור ולמני מצור. **קמלו**, מענין יובש, כמו (למעה ל״ג) החפיר לבנון קמל: (ז) **ערות**, תאר לירקות ולרשאים הלחים וכן (תהלים ל״ז) ומתערה בחזרה רענן, מהלחלח (רד״ק). ולד״ת מענין ערה בכל מקום גלוי

(ח) וְאָנוּ הַדַּיָּגִים וְאָבֵלוּ כָּל־מַשְׁלִיכֵי
בַיְאוֹר חַכָּה וּפֹרְשֵׂי מִכְמֶרֶת עַל־פְּנֵי־
מַיִם אֻמְלָלוּ: (ט) וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פִשְׁתִּים
שְׂרִיקוֹת וְאֹרְגִים חוֹרֵי: (י) וְהָיוּ
שֶׁתֹּתֶיהָ מְדֻכָּאִים כָּל־עֹשֵׂי שָׂכָר
אַגְמֵי־נָפֶשׁ: (יא) אַךְ־אֱוִלִים שָׂרֵי צֹעַן
חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה עֲצָה נִבְעָרָה אֵיךְ
תֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה בֶּן־חֲכָמִים אֲנִי
בֶּן־מַלְכֵי־קֶדֶם: (יב) אַיֵּם אֲפוֹא חֲכָמֶיךָ

דעם שטראָמעס, אונד אללע זאאט אם שטראָמע־מע פערדאָררט, צער־שטיעבט אונד איזט ניכט מעהר. (ח) דא קלאגען דיא פישער, עס טרויערן אללע, דיא אין דען שטראָם אנגעלן ווערפען; אונד דיא נעטצע ברייטען איבער דאז וואסער, שטעהען בעטריבט. (ט) בע־שעמט שטעהען דא דיא בעארבייטער דעם נע־העכעלטען פלאכזעס, אונד דיא וועבער, ווייס־סער נעוואנדע. (י) דעם לאנדעס פפיילער 1 זינד ניעדערגעשלאגען, אונד אללע לאָהנארבייטער טרוירינען הערצענס. (יא) יא, טהאָר־רען זינד דיא פירשטען צען׳ס; פרעה׳ס ווייזע רעטהע, איהר ראטה איזט דום געוואָרדען, וויא טאָנט איהר צו פרעה שפרעכען: „איין זאָהן דער ווייזען בין איך, איין זאָהן דער אלטען

רש״י

לו (תהלים ל״ז) רשע עדין ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על נילוס ואפילו ע״פ שפתו וכל הנזרעים עליו שכל יבש ונדף: (ח) ואנו. לשון אוני ואבל: הדגים. שם מלרים שלדין דגים מנילוס שהוא מתפשט ועולה ביאורים רבים העשויין על שפתו על פני ארץ מלרים כולה מה שאין כן בכל הנהרות: חכה. אמ״ו בלע״ז: (ט) עובדי פשתים. זורעי פשתים על הנהר: שריקות. פשתים שסולקין אותן ואורגין ממה מלובות רבים שהן עשויין חורין חורין: חורי. כמו בהמות שדי (שם ח׳) וקרא לו חלוני (ירמיה כ״ג): (י) והיו שתותיה מדוכאים כל עושי שכר. איסקלוס״ת בלע״ז כמו (בראשית ח׳) ויסכרו מעיינות תהום שסוכרים המים היולאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטים ונעשים אגם מים הנקוים ועומדין במקומי ורבים שם דגים ואמר הנביא שיהו יסודות חפירותיהן מדוכאים ויפלו אנשי השכר שעשו: אגמי נפש. לשון שבת וינפש (שמות ל״ג) שמי האגמים נוחים ועומדים במקום אחד. ויונתן תרגם דהוו עבדין סיכרא וכנשין מיא בגד לנפשיה: (יא) איך תאמרו. מעתה לפ־עה כל איש

באור

ופשוט (ענטבלחסט זיין זיך אויסברייטען), וכא פה על המקומות שאין שם יער (דיא אויען): (ח) **ואנו**, ענין קינה ויללה, כמו תאניה ואניה (איכה ג׳). **הדגים**, שם לדי הדגים, ויש שלדיש לוחש, כשמשליכים חכה, והוא כמין מחט ארוכה כפוף, וכנכם בפי הדגים, או שפורשים הרשת, ונתפשים שם הדגים: (ט) **פשתים** שריקות, כשהא דשריקין (הכשדי). ר״ל שפשים שרוקות בעקרק, וגם הגניבה תפסים לזה. ולד״ת שריקות הן הכשיש הפורקות הפשתן (דיא העכלערינען, קרעשפלערינען). **חורי**, בגדים לבנים, מענין חור כרפס (בן עזל). ודומה הוא בשם ביקום: (י) **שתותיה**, יסודותיה, משל מגילי על הראשים והנכבדים ובעלי נכסים, כי הם יסודות המדינה. וכן כי הסמות יהרסון (תהלים י״א), ר״ל העוביים והיקרים בעם. **עשי שכר**, עושי מלאכה בשכר, והעתקה הבני מקבל אל הראשון. **אגמי**, לשון אכל ולערר, מן עגמה נפשי לאחיון (איוב ל׳) בחלוף עי״ן לא״לף. והמפרשים פירשו על דרך רחוק: (יא) **צען**, לפי המקום שבעים הזקנים היה העיר **טאנים**, על

1) ד. ה. דיא הייפסער חונד פאָרגעהאנען.

וַיַּגִּידוּ נָא לָךְ וְיֵדְעוּ מַה־יָּעַץ יְהוָה צְבָאוֹת עַל־מִצְרָיִם׃ (יג) נְוֹאֲלוּ שָׂרֵי
צֹעַן נִשְּׁאוּ שָׂרֵי נֹף וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם פִּנַּת שִׁבְטֶיהָ׃ (יד) יְהוָה מָסַךְ
בְּקִרְבָּהּ רוּחַ עִוְעִים וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ כְּהִתָּעוֹת שִׁכּוֹר
בְּקִיאוֹ׃ (טו) וְלֹא־יִהְיֶה לְמִצְרַיִם מַעֲשֶׂה
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן׃
(טז) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים

תי״א ביום ההוא תנחומא י״ג, כ״ח:

קאָנינע?" (יב) וואָ זינד זיא נון, דיינע ווייזען? מאָנען זיא עס דיר פערקינדען, דאס מאן עס ערפאהרען, וואס דער הערר דער העערשארען בעשלאָסען (יג) בעטהאָרט זינד צען׳ס פירשטען, נעטיישט דיא פירשטען נוף׳ס אונד מצרים פיהרען אין אירע דיא הייפטער זיינער שטעממע. (יד) דער הערר נאָס אונטער זיא דען גייסט דער פערקעהרטהייט, דאס זיא מצרים אירע פיהרען אין אלל׳ זיינעם טהון, וויא איין בעטרונקענער הערראום אירט אין זיינעם געשפייא. (טו) עס נעשיעהט פאָן דען עניפטערן קיינע טהאט, דיא הויפט אָדער שוויף, אסט אָדער שילף פאָללברעכטע. (טז) אן יענעם טאגע איזט מצרים דען ווייבערן גלייך; עס בעבט אונד פירכטעט זיך פאָר דעם שווינגען דער האנד דעם הערן דער העערשארען, דיא ער געגען דאס-

רש״י

מכס על עצמו בן חכמים אני ומאחר שיכסל בעצתכם. אין תתהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו ואתם בן מלכי קדם: (יג) נואלי. לשון אוילים: נשאו. נתעו כמו הנחש הסיאני (בראשית י״ג): (יד) מסך בקרבה. משקה מזג לסם בתוכה שיעוע את רוחם ל׳ מסכה יינה (משלי ט״ז) עירוב משקה בחניות עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך: עועים. סם חולי של עירוף הדעת: (טז) אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון. הם החרטומים ואילטנגיניס החוזים בכוכבים שיש בדקיע מזלות וכוכבים המכונים כן ועשויין דוגמת ראש וזנב והם נתונים בעלה. ויש לפרש כתרגומו ריש והגמון שלטון ואיתדון: (יז) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא. כשיסמעו הנותרים במצרים משני סנחריב את מפלתו שיפול בארץ יהודה בלא שום מלחמות זרוע בשר ידעו כי יש שכינה בישראל ומושיעם חזק וידאו ויפחדו מפני אדמת יהודה. חגא. לשון שבר ואימה ופחד לשון חגו ויגועו כשכור (תהלים ק״ז) וכן חגוי הסלע (שיר ג׳): מפני עצת ה׳ נצאות אשר הוא יועץ עליו להפילו

באור

שפה אחד האגמים אשר שם, והוא נקרא על שמה (דער טאָכיטיטע מעערבוזען). בן מלכי קדם, כל אחד יהלל עצמו, אני חכם היה, גם היו אחותי מלכים ביניים הקדמונים: (יג) נואלו, כמו (במדבר י״ב) אשר נואלנו, כעעס אולת (המ״ל). נשאו, מענין השאת (ירמיה ד״) כאלו הטעו אותם ואחדיה חכמתם (רד״ק). נף, כמו מוף והיא העיר מעמפיס. וראה הבאור (ירמיה ב׳ ט״ו). פנת, הוראתו הראשונה אבן הזויות (עקסטיין), ועהל״ש ראשי העם והגדולים, כמו פנות כל העם (שמואל א׳ י״ד). ופה הוא שם קבוץ במספר יחיד: (יד) רוח עועים, שרשו עוה, ומכפל הפ״ל והוא היפך היישר מענין ועוה לב (משלי י״ב): (טו) ולא יהיה, אין אחד מן העלריים שיוכל לעשות מעשה, והוא דבר מתוקן ומועיל. וענין ראש וזנב כפה ואגמון מבואר (למעלה ט׳ י״ג): (טז) כנשים, חלשים ורכי הלבב כנשים: (יז) לחגא, תמעה הפחד והרעדה, וכן (תהלים ק״ז) יחוגו ויגועו כשכור. יזכיר אותה עליו, אם אדם אחד יזכיר אל מצרים אדמת יהודה, כל אחד

וְחָרַד | וּפָחַד מִפְּנֵי תְּנוּפַת יַד־יְהוָה
צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא מֵנִיף עָלָיו׃
(יז) וְהָיְתָה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם
לְחָגָא כֹּל אֲשֶׁר יַזְכִּיר אֹתָהּ אֵלָיו
יִפְחַד מִפְּנֵי עֲצַת יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־
הוּא יוֹעֵץ עָלָיו׃ (יח) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ
חֲמֵשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְדַבְּרוֹת
שְׂפַת כְּנַעַן וְנִשְׁבָּעוֹת לַיהוָה צְבָאוֹת
עִיר הַהֶרֶס יֵאָמֶר לְאֶחָת׃ (יט) בַּיּוֹם
הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּתוֹךְ אֶרֶץ
מִצְרַיִם וּמַצֵּבָה אֵצֶל־גְּבוּלָהּ לַיהוָה׃
(כ) וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לַיהוָה צְבָאוֹת

*החרס קרי לד״ק

אונד איינע זיילע אן זיינער גערצנע, דעם הערן געווייהט. (כ) אונד דאז איזט צום צייכען אונד צום ציינגנים פיר דען הערן דער העערשארען אין עניפטענלאנד׳

רש״י

ביד סנחריב ויסודה ימלט מידו: (יח) ביום ההוא יהיה חמש ערים וגו׳. שניהו בסדר עולם אחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיהו ופטר את האוכלסין שהניח עמו ממלרים ומכוש בקולרין לפני גרוזלים וקבלו עליהם מלכות שמים וחזרו למקומן שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגומל הלכו וגבו מזבח לה׳ בארץ מלרים ומקדישין עליו קרבן לשמים לקיים מה שנאמר ביום ההוא יהיה מזבח לה׳ בארץ מלרים ויש תרגומותיהו שדרשוהו במס׳ מנחות על מזבח בית חוניו בנו של שמעון הצדיק שבדרך לו למלרים ועשה שם מזבח: מדבורת שפת כנען. כישראל שבארץ כנען: עיר ההרס יאמר לאחת. (ת״י קרתא בית שמש דעתידא למיחרב ויתאמר היא הדא מנהון). ההרס ת״י לשון פנים לשון האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט׳) ולשון הריסה והורדן ומהיכן למדה יונתן מנבואתו של ירמיה שנבא בתחפנחס ושיבר את מצבות בית שמש אשר בארץ מלרים (ירמיה מ״ג) למדנו שבית שמש שבארץ מלרים ומצבה עתידה ליחרב ומצבות האמורות שם היא ומצבה אצל גבולה לה׳ האמורה כאן ויש לומר שהיתה בית שמש יושבת בגבול מלרים על הספר לכך נאמר אצל גבולה: (כ) והיה. המזבח לאות ולעד בינם ובין המקום: מושיע ורב. מושיע ושר:

באור

מהם יפחד אחד אל לפי הנגינה דבוק אליו עם יפחד, ותרגומו (ווער דעמסען ערוועהנט דען גיהט אזן בעבענד זון): (יח) ההרס, כתיב והקרי החרס, ר״ל עיר השמש. ושמה בלשון יון העליופאליס, וגם בנבואת ירמיה (מ״ג י״ג) מלאתו בית שמש אשר בארץ מלרים. והכשדי תרגם קרתא בית שמש עתידא

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם כִּי־יִצְעָקוּ אֶל־יְהוָה מִפְּנֵי לֹחֲצִים וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וְרָב וְהִצִּילָם׃ (כא) וְנוֹדַע יְהוָה לְמִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה וְנָדְרוּ־נֶדֶר לַיהוָה וְשִׁלַּמוּ׃ (כב) וְנָגַף יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא וְשָׁבוּ עַד־יְהוָה וְנֶעְתַּר לָהֶם וּרְפָאָם׃ (כג) בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְסִלָּה מִמִּצְרַיִם אַשּׁוּרָה וּבָא־אַשּׁוּר בְּמִצְרַיִם וּמִצְרַיִם בְּאַשּׁוּר וְעָבְדוּ מִצְרַיִם אֶת־אַשּׁוּר׃ (כד) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ (כה) אֲשֶׁר

דאס, ווען זיא צו דעם העררן איהרער דרענ־נער ווענען שרייען, ער איהנען איינען רעט־טער אונד פערטהייטי־נער זענדעט. אונד דער רעטטעט זיא. (כא) דער הערר ווירד בע־קאננט דען עגיפטערן, אונד דיא עגיפטער קעננען דען העררן צו יענער צייט; זיא ברינ־נען שלאכט־ אונד שפייז־אָפּפער, נעלאָ־בען דעם העררן נע־ליבדע, אונד ערפּיללען זיא. (כב) זאָ שלענט דער הערר דיא עגיפ־טער, שלענט אונד היילט; זיא בעקעהרען זיך צו דעם העררן, אונד ער ערהאָרט אונד היילט זיא (כג) צו יע־נער צייט ווירד איינע שטראססע זיין פאָן מצרים נאך אשור, דאס אשור נאך מצרים, אונד מצרים נאך אשור קאָממען, אונד דיא מצרים ווערדען דען אשור דיענען. (כד) צו יענער צייט ווירד ישראל דאז דריטטע זיין צו מצרים אונד אשור; זענען (ווירד זיין) אויף דער ערדע.

רש״י

(כא) ונודע ה׳. יסיח כח גבורתו ניכר להם: (כב) ונגף. לשון מכה הוא. נגוף ורפוא. ואחר המכה ירפא להם הרפואה: ונעתר להם. ידלה להם: (כג) תהיה מסלה. ותהיה דרך כבושה שיהלכו בה תמיד ממצרים לאשור: ובא אשור במצרים. ת״י ויכיחון אתולאי למצראי: (כד) יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור. לשלוש ולברכה לפי שלא היתה אומה חשובה בעולם באותו הזמן כמצרים וכאשור וישראל היו שפלים בימי אחז ובימי הושע בן אלה ואמר הנביא על ידי הנס שיעשה לחזקיהו יגדל שם של ישראל למעלה ויהיו חשובים כאחת מאלו המעלכות ולברכה ולגדולה: (כה) אשר ברכו. לישראל: ברוך עמי. ישראל אשר בחרתי לי לעשה בהיותם במצרים: ומעשה ידי. הראיתי להם בגבורות

באור

למחרב. והוא מיבר הקרי והכתיב: (כ) **לאות**, ע״י המלכה לא ישכח שם ה׳ במצרים, והמצרים יהיו בעוזרים על דת שיושבו בעמיד לם יחזיקו באמונתו, ויצעקו אל ה׳ בלר להם. **ורב**, שיריב ריבם: (כא) **נגוף** ורפוא, יגוף אותם, ואחר כן ירפאם, כשיעיבו מעלליהם על דרך כי הוא יכאיב ויחבש (איוב ה׳): (כב) **מסלה**, יהיה שלוש ביתיהם ויעקרו זה בזה באחוה ורעות. **ועבדו**, כמשמעו אף כי שיהיו באחוה, לא יסור שבט מאשור. וכ״ל הטעם שיעבוד מצרים עם אשור את ה׳. וכן (איוב כ׳ י״ח) אם ישמעו ויעבדו. ר״ל את ה׳. עגיפטען מיט אסיריען ווירד — דענ העררן — דיענען): (כד) **שלישיה**, ישראל יהיו חשובים כאחת מאלו המעלכות רש״י: (כה) **אשר** ברכו, הברכה אשר בה יברך כל אדם ואלה השלשה:

בֵּרֲכוֹ יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר בָּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יָדַי אַשּׁוּר וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל׃

כ (א) בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן אַשְׁדּוֹדָה בִּשְׁלֹחַ אֹתוֹ סַרְגּוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד וַיִּלְכְּדָהּ׃ (ב) בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעֲלְךָ תַּחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֵךְ עָרוֹם וְיָחֵף׃ (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת

(כה) וואָמיט זיא דער הערר דער העערשא־רען זענגעט, אונד שפּריכט: נעזעגנעט זייא מיין פאָלק מצרים, אונד מיינער הענדע ווערק אשור, אונד מיין בעזיטצטאום ישראל.

כ (א) אין דעם יאהרע, וואָ תרתן נאך אשדודה קאם, נע־זאנדט פאָן סרגון, דעם קאָנינ פאָן אשור אונד אשדוד בעלאנגערטע אונד עס איינגאהם. (ג) צו יענער צייט רעדעטע דער הערר צו 1) ישעיה דעם זאָהנע אמוץ, אונד שפּראך: נעהע הין אונד לאָזע דען זאק פאָן דיינען היפּטען אונד ציעהע דיינע שו־

ת״א לך ופתחת יומא ח׳, ע״ז: כאשר הלך שנת ט׳, קי״ו:

הע פאָן דיינען פיסען. ער טהאט אלזאָ, אונד גינג נאקט אונד בארפוס. (ג) דא שפּראך דער הערר: זאָ וויא מיין קנעכט ישעיה נאקט אונד בארפוס נעהט דרייא יאהרע לאנג,

רש״י

שהפלאתי באשור וע״י אותם ניסים יבוזו אלי ויהיו כאלו עתה עשיתים מחדש והם יהיו נחלתי ישראל ודוגמא זו ת״י:

כ (ב) ופתחת השק מעל מתניך. ת״י ותיסר סקא דחרלך והדבריס מוכיחים שהרי עד עכשיו לא ליוהו לחגור שק שהוא אומר לו להתיר׳ ועוד שהוא אומר ונעלך תחלוץ זהו סי׳ לאבלות ופירוש ופתחת כמו (שמות ל״ט) מפותחות פתוחי חותם לחגור שק בדוחק על בשרו כדי שתראה חקוקה בבשרו: מעל מתניך. למעלה ממתניך. עדום. ת״י פחית בבנדיס קדוביס ובגלוחים ולא עדוס ממש: (ג) שלש שנים. ילך כן לאות ולמופת למצרים ולכוש שלשה שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגומר למדנו שבבא תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של סנחריב שהרי מפלתו היתה כשהביא את שבי מצרים ותרהק׳ מלך כוש לפני ירושלים בקולרין

באור

כ (ב) **השק**, לפי שהיה לובש שק על גלות השבויים ומתאבל עליהם, אמר לו שיפתח לו השק (רד״ק). ואולי הוא האחרת אשר אשר בו יכבשו הבגדים ותרגומו (דחג פרטפעטענקלייד): (ג) **שלש** שנים, מתיבר עם הלך עבדי, ואין להבין הענין, כמשמעו, אלא זה הדומה היה במראה הנבואה (רד״ק). ולפי הנגינה שלש שנים מתיבר עם אות ומופת, ואלו לתרגם (אין דרייא יאהרען איין לייבען): (ד) **וחשופי**,

1) איינ דורך.

עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כּוּשׁ׃ (ד) כֵּן יְנַהֵג
מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת־
גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עֲרֻמִּם וְיָחֵף
וְחֲשׂוּפֵי שֵׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם׃ (ה) וְחַתּוּ
וָבֹשׁוּ מִכּוּשׁ מִבְטַחָם וּמִן־מִצְרַיִם
תִּפְאַרְתָּם׃ (ו) וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה
בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה־כֹה מִבְטַחֵנוּ אֲשֶׁר
נַסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ
אַשּׁוּר וְאֵיךְ נִמָּלֵט אָנָחְנוּ׃

כא (א) מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב
לַחֲלוֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה׃

*חפ׳ בפתח

איין צייכען אונד איין פאָרבילד פיר מצרים אונד כוש. (ד) אלזאָ פיהרט דער קאָנינ פאָן אשור דיא געפאנגענען מצרים׳ס אונד דיא פערטריעבענען כוש׳ס. יינגלינגע אונד גרייזע מיט געבלאָסטעם הינטערן, צור שמאך פיר מצרים. (ה) דאן בעבען זיא, אונד שעמען זיך כוש׳ס, וואָרויף זיא איהרע צופערזיכט געזעטצט, אונד מצרים׳ס, דעסען זיא זיך ריהמטען. (ו) עס שפרעכען דיא בעוואָהנער דיעזער קיסטע אן יענעם טאגע: זיעהע, זאָ נעהט עס דענען, אויף דיא ווייר אונזערע צופערזיכט געזעטצט, וואָהין ווייר פלאָהען צור הילפע, אום אונס צו רעטטען פאָר דעם קאָנינ פאָן אשור; אונד וויא קאָננטען ווייר ענטריננען?

כא (א) אויסשפרוך איבער דיא עבענע אם זעע 1). וויא שטירמע אין זידען איינהער

רש״י

כשבא לגיר על חזקיהו: (ד) וחשופי שת. כמו חסוף שת והיו״ד יתירה כיו״ד חלוני וחורי ושדי: שת. גית מולא הדעי וכן (שמואל ב׳ י׳) ויכרות את מדוישם עד שתותיהם וגמול זה היה לסם תחת חס אדיסם אשר לאה ערות אדיסם ולא כסה אותה מדה כנגד מדה: (ה) וחתו וגשו. כל המצדיעים ומלפים על עזרת כוש והמתפארים במשען מצרים: תפארתם. וונט״ם בלע״ז: (ו) יושב האי הזה. ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה: שאי לשון אי היה:

כא (א) משא מדבר ים. הנבואה הזאת על בבל כמו שמפורש בה ואם תאמר הרי כבר ניבא עליה (לעיל י״ג) על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה

באור

ענין גלוי, כמו מחשוף הלבן (בראשית ל׳) **שת**, חלק התחתון, מהגוף, אשר בו ישב האדם (דאז בעזעם). וכן (שמואל ב׳ י׳) עד שתותיהם. **ערות** מצרים, המעבלה הזאת תהיה חרפה גדולה למצרים כי תהגלו מאד בכחם ועולם ידם, ומלך אשור נלחם: (ה) **וחתו**, על ישראל שהיה בעחונם בכוש ובמצרים (רד״ק). ולדעת רש״י כל המצדיעים ומלפים אל עזרת כוש ומתפארים במשען מצרים. **מבטם**, שעיניהם מלוות אליהם: (ו) **האי**, שם כולל לארץ מוקפת מים, אם שהמים יקיפוה מכל לד (איינזעען), או מצד אחד, ואז מקרא בל״ש (קיסטע), והכוונה פה על כל ארץ ישראל כפירש״י:

כא (א) **מדבר**, ארץ מישור בלא הרים, וכן היפה בבל, כ״ש ויעלהו בקעה וגו׳. ונקראת מדבר ים, ע״ש נהר פרת הסובב את העיר וגם שוטף בקרבה וכן אומר (ירמיה נ״א כ״ו) והחרבתי את ימה. ולדעת

1) אין עאוגרוס.

(ג) חֲזוּת קָשָׁה הֻגַּד־לִי הַבּוֹגֵד | בּוֹגֵד
וְהַשּׁוֹדֵד | שׁוֹדֵד עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדָי
כָּל־אֲנָחָתָהּ הִשְׁבַּתִּי׃ (ג) עַל־כֵּן מָלְאוּ
מָתְנַי חַלְחָלָה צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי
יוֹלֵדָה נָעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי
מֵרְאוֹת׃ (ד) תָּעָה לְבָבִי פַּלָּצוּת

*לא מפיק ה׳ *פתח בסוף פסק

זינד מיינע היפטען פאָלל שמערצען, וועהען ערנרייפען מיך וויא דער געבערערין וועהען, איך קריממע מיך, זאָ, דאס איך ניכט האָרע, פאָר בעשטירצונג זעה׳ איך ניכט. (ד) מיין הערץ טוימעלט, שוידער דורכבעבט מיך, דער אבענד מיינער לוסט ווירד

רש״י

כולה פעמים שהנבואה באה בפיו היום בסינגון אחד ולאחר זמן בסינגון אחר. משא מדבר ים. תירגם יונתן מטל מדריין דאתיין ממדבדא דימי ימא: בסופות בנגב לחלוף. כדוח סופה המתהפך בארץ יבשה שהיא מעלה אבק רב: לחלוף. כך יחליפו לבא מחנות רבות על בבל: ממדבר. יבואו לה: מארץ נוראה. תירגם יונתן מאדעא דאיתעבידא בה חסינין. ויש לפרש שהוא מקום נחש ועקרב כמו שנאמר (דברים ח׳) המדבר הגדול והנורא: (ב) חזות קשה. הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הובר לי: הבוגד בוגד. ת״י אניסיא מתאנסין ובזזיא מתבזזין ול׳ העבדית לפי התרגום כך פירושו את הבוגד בא אחר ובגד אותך ואתו השודד בא אחר ושודד אותו אלו פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל שדהו ובזזה עד עתה את כל המדינות: עלי עילם. ובואי עליה: צורי מדי. על בבל במאור אלהי צורי (שמואל ח׳) הטעם למטה מדי״ם וזה טעמו למעלה בלדי׳ כמו שוני: כל אנחתה השבתי. לא מפיק ה״א לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים שיספיד״ם בלע״ז כל אנחות השבתי שהיה העולם נאנח מפני עולה של מלכות בבל עתה השבתי אות׳: (ג) מלאו מתני חלחלה. הנביא הי׳ רחמני ומתאנח על פורענות האומות זו מדרש אגדה ולפי פשוטו הנביא אומר הקינה ואנינות כאלו זו בבל מתאוננת: צירים. לשון חיל וחבלים. ורבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתות הבית: נעויתי. חולי הוא הקדוי עוית בלשון חכמים: (ד) פלצות. בהלה: את נשף חשקי.

באור

הרד״ק קרא בבל מדבר ים, שמדי ופרס היו במרחק לפנים של בבל והנה בבל למערב מדי ופרס והמערב נקרא ים ואמר מדבר, כי מדבר יש בין בבל למדי ופרס. וראוי לתרגם (איבער דיא וויסטע חין) ועם **טען**). **בנגב**, רוב הסערות והסופות באים לארץ ישראל מנגב **לחלוף**, כמו שהסופות הולפים בנגב במהירות באין מעבר, כן בא האויב ממדבר שבין פרס לארץ בבל. **נוראה**, מדי שהיתה נוראה לבבל: (ב) **הבוגד**. הוא הנורר מבפנים, שבבל אחר מיושבי הארץ בוגד באמונתו, ומגלה את עורם הארץ לשונאיה, והשודד הוא הבא מבחוץ ולבזר את אנשי המדינה. **עלי**, דברי הבאי אל הנביא. **אנחתה**, לא מפיק ה״א, לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם, שהיה העולם נאנח מפני עולה של מלכות בבל, עתה השבתי אותה (רש״י): (ג) **על כן**, הנביא מדבר בלשון כל אחד מבני בבל (רד״ק). **חלחלה**, מבאוד כמו חיל כיולדה (תהלים מ״ח). **נעויתי**, שרש עוה מורה בכל מקום על העיקום והעיקום, בין בגעי בין מוקרי, ופה הוא ענין הסעקתות המועה איברי האדם (קרעמפען). **משמוע**, מ״ש הבאילה, כל כך נעויתי עד שלא אוכל לשמוע: (ד) **פלצית**, ענין רעדה, כמו (איוב כ״א) ואחז בשרי פלצות. **נשף**, בלילה שנלכדה בבל היו חוגגים חג גדול לאלהיהם, וכיון

בְּעַתָּתְנִי אֵת נָשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי
לַחֲרָדָה: (ה) עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֶה הַצָּפִית
אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים מִשְׁחוּ
מָגֵן: (ו) כִּי כֹה אָמַר אֲלַי אֲדֹנָי לֵךְ
הָעֲמֵד הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד:
(ז) וְרָאָה רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר
רֶכֶב גָּמָל וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב־קָשֶׁב:
(ח) וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל־מִצְפֶּה | אֲדֹנָי
אָנֹכִי עֹמֵד תָּמִיד יוֹמָם וְעַל־מִשְׁמַרְתִּי
אָנֹכִי נִצָּב כָּל־הַלֵּילוֹת: (ט) וְהִנֵּה־

מיר צום שרעקען. (ה) מאן אָרדנעט דען טיש, דיא וואכע וואכט, מאן איסט, מאן טרינקט. „אויף, איהר אָבערס־טען, זאלבט דען שילד!" (ו) יא, זאָ שפראך דער הערר צו מיר: נעהע, בעשטעל־לע דען טהורמוועכ־טער, דער, וואס ער זיעהט. פערסינדע. (ז) דער זאה רייטערייא, רייטער אויף ראָסען פאארוויז, רייטער אויף עזעלן, רייטער אויף קאמעלען אונד האָרכטע, וואס ער האָרכען קאָننטע. (ח) דאן ריפף ער וויא איין לאָווע: אויף דער וואַרטע, הערר, שטאנד איך בעשטענדיג אם מא־נע, אונד אויף מיינעם פאָסטען בליעב איך אללע נעכטע. (ט) אונד זיעהע, עס קאם איין

רש"י

לילה שהייתי חושק גה לשמחה ולמשתה בספר יוסיפין מלינו שהיה שמח על שנלחו בדוליו את חיל פרס אותו לילה שם לי לחרדה שנאמר (דניאל ה') בלשאצר מלכא עבד לחם לרב וגו' איתיו חמרא וגו' ביה בלילא קטיל וגו' ולדיוס מדאה קביל מלכותא (שם ו'): (ה) צפה הצפית. זקוף המנורה בזרחשית רבה ליותה למנרתא בזמן: (ו) לך העמד המצפה. עתיד אחד מתלמידיך לקרא תגר על מדותי על אורך שלותם של בבל והוא חבקוק שעג עונה ועמד בתוכה ואמר (חבקוק ג') על משמרתי אעמודה ואצפה לראות מה ידבר בי אמר הקב"ה ליעשיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו מאתי שיעמד על מצפתו ואשר ידאה במפלתם של בבל יגיד: (ז) וראה רכב. ואני אראנו שם כמין רכב למד פרשים אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל וסימן הוא לפרס ומדי: והקשיב קשב. ושם ישמע בנבואתו כמין רוב הומיות תשובות חיילות: (ח) ויקרא אריה. הוא חבקוק אריה בגימטריא כמנין חבקוק ישעיה התנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן: על מצפה אדני. ה' אלהי על מצפה אבכי עומד תמיד יומם להודיעני על זאת: (ט) והנה זה בא. כשיתפלל על כך יראה כמין רכב אדם וגו': נפלה נפלה בבל. ת"י נפלת ואף עתידא למיפל ג' נפילות

באור

הנביא אל הלילה הזה: (ה) הצפית, כמו לופה, והפ"ו תמורת ה"א למ"ד הפעל (כן מנך). קומו, קריאת הנביא לשרי בבל, שימשחו, המגן כי יקרב האויב: (ו) כי כה, מראה אחרת באותה משא. והנעשה, ובמה אם כל אשר אמרתי עד עתה, כי ה' אמר אלי להעמיד המצפה: (ז) רכב, פה אינו מרכבה, רק שם קבוץ להרוכבים, והולך ומפרש מי הם הרוכבים. צמד פרשים, זוג רוכבי סוסים, ואולי אחד מפרש ואחד ממדי: (ח) אריה, חסר כ"ף, ונעתה כאריה בקול גדול (כן עזרא): (ט) רכב אים, כמו אים ברכב, ר"ל מדי

זֶה בָּא רֶכֶב אִישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים וַיַּעַן
וַיֹּאמֶר נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל וְכָל־פְּסִילֵי
אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר לָאָרֶץ: (י) מְדֻשָּׁתִי
וּבֶן־גָּרְנִי אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי מֵעֵת יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִגַּדְתִּי לָכֶם:
(יא) מַשָּׂא דוּמָה אֵלַי קֹרֵא
מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר מַה־־־־מִּלַּיְלָה
שֹׁמֵר מַה־־־מִּלַּיְלָה: (יב) אָמַר שֹׁמֵר
אָתָא בֹקֶר וְגַם־־־לַיְלָה אִם־תִּבְעָיוּן

ת"א משא דומה סנסדרין י"ח, נ"ד:

מאן אים וואנען, מיט צווייא רייטערן, דער האָב אן אונד שפראך: נעפאללען, נעפאללען איזט בבל, אונד אלל זיינע נאָטצענבילדער ליענען צערשמעט־טערט אם באָדען. (י) אָ, דואמיין נעדראָשענעס, מיין טענענקאָרן 1)! וואס איך פערנאָממען פאָם הערן דער העער־שארען, דעם נאָטט ישראל'ס, האב' איך אייך פערקינדינט. (יא) אויסשפריך איבער דומה. פאָן שעיר הער רופט מאן מיר צו: וועכטערוויאשטעהטס אום דיא נאכט? וועכטער, וויא שטעהטס אום דיא נאכט 2)? (ל) דער וועכטער אבער שפריכט: עס קאָממט דער מאָרגען אונד אויך דיא נאכט, ווען איהר פראגען וואָללט,

רש"י

שנה אחד שנה תחלה על ידי מדי ופרס ושנה השניה על ידי שמיס והיתה בזל לצי ממלכות כמהפכת סדום וכן מלינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה זו של דריוס ואחריו בשנה השמועה והיתה בזל לצי ממלכות כמהפכת וגו' (לעיל י"ב): (י) מדושתי וגן גרני. תבואת קדש שלי עדימת חטיס אשר נלעוותי מפי רוח הקדש לתקן אתכם בדרך היישרה כאדם הדש וזורה תבואתו בגורן: אשר שמעתי. מאתו הגדתי לכם: (יא) דומה. הוא אדום וכן הוא אומר מי זה בדומה בתוך היס (יחזקאל כ"ז): אלי קורא משעיר. אמר הקב"ה אלי קורא הנביא או המלאך מעול מלכות שעיר: שומר מה מלילה. שומר ישראל מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת: (יב) אמר שומר. הקב"ה: אתא בוקר. יש לפני להזריח לעשות בקר לכם: וגם לילה. מתוקן לרשעים לעת קן: אם תבעיון בעיו. אם תבקשו בקשתכם למהר

באור

דברו הוא בא איש יושב ברכב ולמד פרשים אחריו. ויען, האיש המכר. שבר, האויב: (י) מדושתי, לדעת הרד"ק ורא"ע שישורו בכל היא מדושתי שאדוש אותם בחיל פרס ומדי. ונראה יותר שהיא תאר ליישראל שהיו נדושים ע"י האויבים בהכואה בגרן: (יא) דומה, דומה היא עבני ישמעאל, כמו שכתוב (בראשית כ"ה) ומשמע ודומה ומשא (רד"ק). ולדעת רש"י דומה הוא אדום. ואמרו המבאריס שהנביא שינה את השם אדום לשם דומה, והטעם שבא העם, אשר דוש ירוש אדום, ורחוק הוא. משעיר, אולי הכוונה שבא לו קול הקורא דרך שעיר, שהיו שכנים לדומה. שומר, זה הנביא, כי הנביא נקרא צופה, לפי שהוא רואה בנבואה דברים למרחוק וכן הוא הצופה עומד ומסיר לעם, כמו (יחזקאל ג') צופה נתתיך לבית ישראל. מה מלילה, הלילה הוא משל על הרעו' והצרות, והקורא שאל את הנביא, שיגיד לו אם ויבא שאויב על אדום או לא. ולדעת רב קעדיה, כבר בארה עליהם הצרה והשאלה היא, אם קרוב עת כלות הלילה: (יב) אמר שומר, הנביא עונה אותם. אתא, ע"ד תרגומו אתה.

1) דאז פאָלק ישראל. אנד. בבל.

2) איינגענטל. וואס (האטס דוא) פאָן דער נאכט (דעם חונגליקס לו בעגירלטען)? אָדער וואס איזט פאָן דער נאכט פערלאָשסען?

פראנט: בעקערט אייך, דאן קאממט ווייע־דער! (יג) אויסשפרוך נענען ערב. אין דען ווילדניססען ערב׳ם איבערנאכטעט איהר קאראוואנען דדנים׳ם. (יד) דעם דורשטיגען ברייננט וואססער ענט־גענען, איהר בעוואה־נער דעם לאנדעם תימא, קאממט מיט בראָט ענטגענען דעם פליכטלינג! (טו) דען פאר שווערטערן פליע־הען זיא, פאר דעם גע־צאָגענען שווערטע אונד פאר דעם גע־שפאנטען באָגען אונד פאר דעם קריעגעס דרוק. (טז) יא, זאָ דאר שפרעכ׳ איך: ווענדעט אייך ווענ פאן מיר׳ דאס איך ביטטער ווייגע׳ דריננט ניכט אין מיך, אום מיך צו טראסטען איבער דאז פערדערבען דער טאָכטער מיינעס פאלקעס. (ה) דען איין

בְּעִיּוּ שֶׁבוּ אֵתָיו: (יג) מַשָּׂא בַּעֲרָב בַּיַּעַר בַּעֲרַב תָּלִינוּ אָרְחוֹת דְּדָנִים: (יד) לִקְרַאת צָמֵא הִתָּיוּ מָיִם יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא בְּלַחְמוֹ קִדְּמוּ נֹדֵד: (טו) כִּי־מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדָדוּ מִפְּנֵי | חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה: (טז) כִּי־כֹה אָמַר אֲדֹנָי אֵלַי בְּעוֹד שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְכָלָה כָּל־כְּבוֹד קֵדָר: (יז) וּשְׁאָר מִסְפַּר־קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי בְנֵי־קֵדָר יִמְעָטוּ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר:

רש״י

סקן: שובו אתיו. בתשובה: (יג) משא בערב. על ערביים. ביער בערב תלינו. רמיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי והיו מבקשים לשמאל׳ שלהם להוליכם דרך עליכם למי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם הייתם יולאים ולנים ביער דרך העברת שיירות: אורחות דדנים. בני דודכן: (יד) לקראת צמא. דרך להביא מים ואתם יושבי ארץ תימא לא עשיתם כן אלא בלחמו קדמו נודד. הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים מליאי רוח והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס במיעיו והוא מת. ד״א לקראת צמא התיו מים, לא כן עשיתי לאביכם בשביל צמא גליתי לו באר מים: (טו) כי מפני חרבות נדדו. עמי: חרב נטושה. פשוטה על פני הארץ כמו (שמואל א׳ ל) והנם נטושים על פני כל הארץ (שם כ״ה) וינטשו בעמק רפאים. ד״א נטוש׳ כמו לטושה כל אותיות אחד מולאיהם קדושים להיות ממקום אחד מתחלפות זו בזו נו״ן בלמ״ד כענין שנאמר (נחמי׳ י״ג) לעשות לו נשכה כמו לשכה: (טז) כשני שכיר. אחקדק בה לממלס

באור

בקר, כמו ליבשה והלכה והעבר, כמו שהבוקר יחלוף ותבוא הלילה. כן תבאה הרעות אחרי הטובות. והבשרי תרגם אחר נביא אית אגר לבדיקיא ואיתי פורענות לרשעיא. **אם** הבעיון בעיר, אם תשאלו שאלו. **שובו** אחיי, שובו מקודם מדרכיכם הרעים, ואחר כן תחזרו בשאול דבר הרעה המיועדת לבוא ולא היה בלב הנביא לנחם את השואלים, לכן ענה אותם על דרך כלל (חזיאל יפענך): (יג) **ביער** בערב, אתה שיירות דדן תלינו לנחם את הבוכים, כי חרבו אהלי קדר: (יד) **התיו**, בהפעיל ומשפטו האתיו מן אתה, ועשינו הביאו. **קדמו**, רמזו הקו״ף בפתח כי הוא לגוי לפי הענין. והנביא קורא ומחכן אל יושבי תימא. שיחמו על הנודדים לתת להם מים ולחם: (טו) **נטושה**, פשוטה ומלופה מתערה, כי נטש הוא לשון עזיבה והסרה: (טז) **כשני** שכיר, רמה למעלה (ע״ז י״ז): (יז) **קשת**, במקום דורכי־קשת:

כב (ה) מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה־לָּךְ אַפּוֹא כִּי עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת: (ב) תְּשֻׁאוֹת | מְלֵאָה עִיר הֲמוּמָיָה קִרְיָה עַלִּיזָה חֲלָלַיִךְ לֹא חֲלָלֵי־חָרֶב וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה: (ג) כָּל־קְצִינַיִךְ נָדְדוּ־יַחַד מֵקֶשֶׁת אֻסָּרוּ כָּל־נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ יַחְדָּו מֵרָחוֹק בָּרָחוּ: (ד) עַל־כֵּן אָמַרְתִּי שְׁעוּ מִנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי אַל־תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי עַל־שֹׁד בַּת־עַמִּי: (ה) כִּי

ת״א משא גיא חזיון תעניית כ״ט:

נעפאנגען אינסגעזאממט, אונד דיא פערן הין געפלאָהען. (ד) דארום שפרעכ׳ איך: ווענדעט אייך ווענ פאן מיר׳ דאס איך ביטטער ווייגע׳ דריננט ניכט אין מיך, אום מיך צו טראסטען איבער דאז פערדערבען דער טאָכטער מיינעס פאלקעס. (ה) דען איין

רש״י

המועד כשכיר הנשכר לשנים שמדקדק במועד תשלום שכתו: (יז) ושאר. שארית: קשת גבורי בני קדר. בעלי רובי קשת שהם כאביהם שנאמר לו (בראשית ל״ז) ויהי רובה קשת:

כב (א) גיא חזיון. שיא ירושלים גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות: כי עלית כולך לגגות. כשבא עליהם חיל עוליים על גגותיהם לראות החיל ולהלחם. ורבותינו פירשו על הכהנים שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם כראיתא במסכת תענית. ומדלג לגבה תשואות שהיו נסי הרוח באויבה דבתי: (ב) תשואות מלאה. עיר שהיתה מלאה תשואות קול רוב אדם הומיה ועליזה עכשיו מה לך מתאבלת: חלליך לא חללי חרב. טובים היו אלו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב: (ג) כל קציניך נדדו יחד. לדקיהו ושריו שילאו לברוח לילה: מקשת אוסרו. אחד מאימת המוריס חיים בקשת היו נאסריס להסגר בתוך העיר וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקים ורובן מרחוק ברחו קודם לכן: (ד) שעו מני. חדלו ממני כך הקב״ה אומ׳ למלאכי השרת. (ה) ומבוסה. מרמס כמו ובוססו את חלקתי

באור

כב (א) **גיא חזון**, ירושלים שהיה מקום הנבואה (בן עזרא). ונקראת גיא, לפי שהיתה עמוקה בהריס ובנואה זאת היתה בעת שבר אשור על ירושלים. **כי** עלית דרך בני העיר לעלות לגגות ולמגדלים, בעת שיבואו עליהם האויבים, להקבל בהם, או להלחם עמהם על נפשותם: (ב) **תשואות**, שאון והמון, קול בני אדם הרבה, וכן הומיה. **חלליך**, הם לא ילאו חון לעיר, להלחם עם אויביהם לך נאספו אל העיר, ומתו בתוכה ברעב: (ג) **מקשת** אוסרו, רובי קשת שרדפו אחריהם, השיגום ואסרו אותם (רד״ק). **כל** נמלאיך, כל הנמצאים בתוך העיר אוסרו, וכן אשר מרחוק ברחו (הכ״ל): (ד) **שעו** ממני, הנביא אומר כנגד המנחמים הרבו ממני אל תנחמוני. **אל** תאיצו, אל תדחקו עצמיכם לדבר אלי דברים ניחומים על שבר הבת עם עמי, כי רב הוא מלקבל עליו תנחומים: (ה) **ומבוכה**, בלבול מן נבוכים הם בארץ (שמו״ל י״ד). **מקרקר** קיר, הריסת החומה, והעשה שהאויבים יהרסו חומת

יוֹם מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה לַאדֹנָי
יְהוִה צְבָאוֹת בְּגֵי חִזָּיוֹן מְקַרְקַר קִר
וְשׁוּעַ אֶל־הָהָר׃ (ו) וְעֵילָם נָשָׂא
אַשְׁפָּה בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים וְקִיר
עֲרָה מָגֵן׃ (ז) וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ
מָלְאוּ רֶכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ
הַשָּׁעָרָה׃ (ח) וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה
וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא אֶל־נֶשֶׁק בֵּית

תרגום אשכנזי

טאג דער בעשטירצונג דער פערוויסטונג אונד דער פערווירונג קאָממט פאָן דעם הערן, דעם נאָטט דער העערשארען, אים טהאל דער אָפּפענבאַרונג: מאן צערטרימ־מערט דיא מויערן נע־שרייא האללט ווידער דיא בערגע. (ו) עילם טרענט דען קאָכער מיט וואגען פאָלל מאננשאפט אונד ריי־טערן, אונד קיר ענט־בלאָסט דען שילד. (ז) ת״א מקרסר קיר העגית סס:
דיינע הערליכסטען טהעלער זינד פאָלל קריעגסוואגען, אונד דיא רייטער שטעללען זיך נעגען דאז טהאָר. (ח) אויפגעהאָבען איזט דיא דעקע יהודה׳ס (1). דא בליקסט דוא אן יענעם טאגע נאך דער ריסטונג אים וואלדהויזע. (ט) נאך דען מויערריסען דער שטאדט דוד׳ס זעהט איהר,

רש״י

(ירמיה י״ג) כמו כגדודים בוסים בטיט חוצות (זכריה י׳): מקרקר קיר. יוסף קילקול קיר החומה: וטוע אל ההר. וקול שועה לנוס אל ההרים להמלט: (ו) נשא אשפה. אספות חניס קויבד״ן בלע״ז: וקיר ערה מגן. תירגם יונתן ועל שולא דנקו תריסין והוא כמו עדות על יאור (לעיל י״ט) ומתערה כאזדע דענן (תהלים ל״ז). ויש לפרש וקיר עלה מגן קיר שם העיר כמו (מלכים ג׳ ט׳) ויגלה קירה בני מדינה גילו מגיניהם על ירושלים: (ז) שות שתו השערה. שמו מצור על השערים ולוגמתו יש במלכים במלחמות בן הדד שימו על העיר (שם ח׳ כ׳): (ח) ויגל לשון גילוי: מסך יהודה. הוא בית המקדש שהיה מגין ומיסך ומסכך עליהם: ותבט ביום ההוא. תחבולות להלחם בם: אל נשק בית היער. הם המגיניס שלם מאות ומאתים [לגה] שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון (שם ז׳ ז׳): (ט) בקיעי עיר דוד. בקיעי החומה: ראיתם כי רבו ותקבצו את מי הברכה. י״ח

באור

ירושלים. ואולי נגזר מקרקר מן קיר, ונעמו כמו ומרסך מארץ חייס (תהלי׳ כ״ב), ויעקר הברגיס. וכמו ויקקלהו (למעבד׳ ה׳ כ׳). **ושוע**, קול לעקה נשמע על ההרים, והראוי וָשָׁוַע: (ו) **ועילם**, אמצי עילם אשר בחו עם שרי אלך אשור. **וקיר**, אמצי קיר, והוא המקום אשר הגלה שם מלך אשור את בני דמשק בימי אחז מלך יהודה (מלכים ב׳ ט״ו). **ערה** מגן, גלה את מגינו, כי המגינים היו מכוסים בכסוי של עור שלא יתקלקלו בדרך: (ז) **שת** שתו, שם כמו שים. ועניגו כמו שוס. ר״ל רוכבי הסוסים ישימו פניהם אל השער, לבוא בתוך העיר: (ח) **מסך**, דרך ומשל על המצרים לו מחנות הגלח המעכבים את האויב, כאלו מכסים את הארץ והם המסך ביניה ובין האויבים, ואחרי שלכד אשור את כל ערי יהודה הגלורות, כאלו נגלה מסך יהודה. **בית** היער, המלך שלמה עשה מגיניס ויתנם בית יער הלבנון (מלכים א׳ י׳). ואמר הנביא, בעת בוא הרעה על יושבי ירושלים, ישאו עיניהם אל כלי מלחמתם להלחם בהם על נפשותם. **ותקבצו**, מי הברכה, שהיו מתפזרים ממנה ולחוץ, קבלתם אותם לתוכה, שלא יחסרו המים בבור העיר במצור, וגם שלא ישתו מהם האויבים:

1) ד. ה. דיא פאָרשוויערן דעסזעלבען זינד נעפאַלען; אָדער: עס ווירד דער האָבסטען סאַחך פרייזגעגעבען.

הַיָּעַר׃ (ט) וְאֵת בְּקִעֵי עִיר־דָּוִד
רְאִיתֶם כִּי־רָבוּ וַתְּקַבְּצוּ אֶת־מֵי
הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה׃ (י) וְאֶת־בָּתֵּי
יְרוּשָׁלִַם סְפַרְתֶּם וַתִּתְּצוּ הַבָּתִּים
לְבַצֵּר הַחוֹמָה׃ (יא) וּמִקְוֶה עֲשִׂיתֶם
בֵּין הַחֹמֹתַיִם לְמֵי הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה
וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל־עֹשֶׂיהָ וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק
לֹא רְאִיתֶם׃ (יב) וַיִּקְרָא אֲדֹנָי יְהוִה
צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד
וּלְקָרְחָה וְלַחֲגֹר שָׂק׃ (יג) וְהִנֵּה

ת״א ויקרא ה׳ חגיגה ח׳, ס׳. עכו״ס ח׳, ג׳: והנה ששון תעגית י״ח:

נאָטט דער העערשארען, אן יענעם טאגע צום וויינען אונד צור טרויער, דאס מאן זיך איינע גלאטצע שערען לאסטע, אונד איינען זאק אומנירטע. (יג) אבער זיעהע דא, לוסט אונד

רש״י

וכנסתון ית עמא למי גדיכתא דרעיתא דהיה אגל בקיעי עיר דוד להלחם סס לפי דראיתם שיש סס תורפה לירושלים ונוחה ליכבש מסס: (י) ואת בתי ירושלים ספרתם. כמה בתים שיש לכל אחד שיתנו מהם לפי חשבון כדי לקחת האבנים והעצים: לבצר את החומה. לבצר לחזק לשון עדיס בצורות (במדבר י״ג): (יא) ומקוה עשיתם. אגם מים להיות חוזק לעיר: בין החומותים. החומות כפולות חיל וחומה ובין מי הבריכה הישנה: ולא הבטתם אל עושיה. ואם תאמרו אף חזקיה עשה כן שנאמר (ד״ה ג׳ ל״ה) ויתחזק ויבן את כל החומה הפרולה ויעל על המגדלים ולחולה החומה האחרת ויתחזק את המלא עיר דוד חזקיהו בי״י אלהי ישראל בעת וגו׳ (מ״ב י״ח) אבל אתם בימי יהויקים ולדקיהו לא הבטתם אל עושיה: ויוצרה מרחוק. מאז שברא את העולם עלתה ירושלים ובית המקדש במחשבה: לא ראיתם. לא חשבתם: (יב) והנה ששון ושמחה. הקב״ה כביכול אבל לפניו ואתם אוכלים ושמחים: כי מחר נמות. בעולם הבא הנביאים אומרים לנו מאת הקב״ה שלא יהיה לנו חלק לעולם הבא נעשה לנו הבאה בחיינו:

באור

(י) **ותתצו**, ספרתם הבתים. ומי שהיה לו בית יפה. נתלתם אותו, לבנות פרלות החומה מאותם האבנים (רד״ק): (יא) **ומקוה**, בין שתי החומות עשיתם חדין לתכנים בו המים מן הבריכה הישנה, והיא נעשה בימי חזקיהו מלך יהודה, כאמור במלכים (ב׳ כ׳). **עושיה**, עושה הבריכה האלה. **ויוצרה** מרחוק, אשר חשב מאז ומקדם לעשות מה שעשה. לא הבטתם לשוב אליו ולבטוח בו והוא היה מגיל אחסכם יותר מכל ההכנות שעשיתם. זכן יוצר עליכם רעה (ירמיה י״ח). ירמי אף אעשנה (למעה מ״ו), לשון מחשבה, ועוד אחריס: (יב) **ויקרא**, באהבתו ובחמלתו הקרה ה׳ בכם, וקרא ע״י נביאיו שתשובו אליו בבכי וגו׳, אבל אתם תלעיגו בנביאי אלהים, והנכם שמים ומעמים בתענוגי המשתה: (יג) **אכול** ושתו, כן הם אומרים אים לרעהו, באלו בתוב אכול ואכל ושתו נשתה. **מחר** נמות, אולי בין גילה יעבירנו המות מן העולם, לכן נשביע נפשנו מתענוגות בני האדם.

ווייל איהרער פיעל זינד, אונד זאממעלט דאז וואסער דעם אונ־טערן טייכעס. (י) דיא הייזער ירושלים׳ס צעהלט איהר, אונד ברעכט דיא הייזער אב, אום דיא מויער צו בע־פעסטיגען. (יא) אונד איינען בעהעלטער מאכט איהר צווישען ביידען מויערן פיר דאז וואסער דעם אלטען טייכעס; אבער איהר בליקט ניכט נאך דעם, דער דיעס געטהאן, אונד נאך דעם. דער דיעס ענטוואָרפען פאָן פערן הער, זעהט איהר ניכט. (יב) עס רופט (אייך) דער הערר, דער

שָׁשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֵג | בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן
אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יַיִן אָכוֹל וְשָׁתוֹ
כִּי מָחָר נָמוּת: (יד) וְנִגְלָה בְאָזְנָי
יְהוָה צְבָאוֹת אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה
לָכֶם עַד־תְּמוּתוּן אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
צְבָאוֹת: (טו) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
צְבָאוֹת לֶךְ־בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל־
שֹׁבְנָא אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת: (טז) מַה־לְּךָ
פֹּה וּמִי־לְךָ פֹּה כִּי־חָצַבְתָּ לְךָ פֹּה
קֶבֶר חֹצְבֵי מָרוֹם קִבְרוֹ חֹקְקִי בַסֶּלַע

ת"א וגלה יומא ח', ס"ז. תעניית סס: ארוני צבאות חגיגה ג' כ"ז: לך בא סנהדרין ג', ס"ו: מה לך פה סס:

פריידע: מאן ווירנט רינדער אונד שלאכ־טעט שאפע; מאן איסט פלייש, אונד טרינקט וויין: „לאסט אונז עס־סען אונד טרינקען, דען מארגען שטערבען וויר דאך;" (יד) דארום אפ־ענבארטע זיך מיר דער הערר דער העערשא־רען: ניכט ווירד אייך דיעזע מיססעטהאט פערציהען, ביז איהר שטערבט שפריכט דער הערר, דער גאטט דער העערשארען. (טו) זא שפראך דער הערר, דער גאטט דער העערשא־רען: אויף! נעהע צו דיעזעם פערוואלטער, צו שבנא. דער איבער דאז (קאניליכע) הייז

תרגום אשכנזי

(יד) עד תמותון. ת"י מותא תגייאא לעולם סגא: (טו) הסוכן. בעל הנאות היה וכן (סס א' ח') ותהי לו סוכנת. ומדלש אגדה אומר מן סבני היה ובא לירושלים בויקדא דגה: אשר על הבית. ממונה היה על בית המקדש יש אומרי' כהן גדול ויש אומרים אכדמל: (טז) מה לך פה. הכתוב מגנהו לפי שדלה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמרינן בסנהדרין כתוב פיתקא ושדא בגידא שבא וסיעתו השליטו חזקיה וסיעתו לא השליטו: ומי לך פה. מי ממשפחתך קבור כאן: חצבי מרום קבורו. שלא מדוש קבורו. שלא תקבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכים לכך הוא אומר לו מה יודוסה לך בקברות הללו. חצבי חקקי יו"ד יתירה כמו שבני סנה (דברים ל"ג). מקימי מעפר דל: (יז) טלטלה

באור

כל עוד נשמת חייס בקרבנו: **(יד) ונגלה** באזני, דברי הנביא, ולפי המלות יתורגם (עם חֶפֶּעֶנ־**בארטע זיך פאר מיינען הערען** ד־ה. איר), וכן באזני ה' לצבאות (למעלה ה'), וה' גלה את אזן שמואל (שמואל א' כ'). **אם** יכופר, נשבע ס' לצבאות, שלא יכופר לכם העון הזה, עד אשר תמותון, ויורידכם לבאר שחת, על כי הרשעתם לעשות: **(טו) כה** אמר, נבואה אחרת בזמן אחר, ונוגעת בענין נבואה, שהיתה בחמות אשור על ירושלים, ובעת ההיא יענו שבנא לאת העיר ביד האויב, ובא עליו יעשיה נבואה זו. **הסוכי**, פרנסא אשור על ירושלים, ובעת ההיא יענו שבנא לאת העיר ביד האויב, כמו (מלכים ג' ט') ואתי (הכסדי). והוא אחד עם אשר על הבית, כי היה ומשרתו להשגיח על ארמי הבית, כמו (מלכים ג' ט') ואתי לו קוכנא (איינע **ווירטהשאפטערין**). ורמוק הוא לפרש ממונה על אוצר המלך. מן ערי מסכנות. **הוה**, דרך בזיון: **(טז) מה** לך פה, חסר ואמרת אליו. ונראה שלא היה שבנא ממושבי ירושלים, אלא שבא לגור שם. ונעשה פקיד על בית המלך, ולפי שלא היה ממושבי העיר, ונשאו לבו לקשור קשר, להסגיר העיר ביד מלך אשור, אמר לו: מה עסק יש לך בעיר הזאת? ומי לך פה, איזה אח או קרוב יש לך בעיר הזאת, שאתה עושה דברים כאלה? (רד"ק): **כי** חצבת. כמו כריה, והנעשה שחצוב בלבך, כי לעולם תהיה קובן וכירושלים תמות, וכבר חקקת לך שם קבר (כן ערוך). **חוצבי**, פיו"ד נוספת בתפארת. ושנה הנביא הכנה לנפתר כנחוב במגילה.

מִשְׁכָּן לוֹ: (יז) הִנֵּה יְהוָה מְטַלְטֶלְךָ
טַלְטֵלָה גָּבֶר וְעָטֵךְ עָטֶה: (יח) צָנוֹף
יִצְנָפְךָ צְנִיפָה כַּדּוּר אֶל־אֶרֶץ רַחְבַתַּיִם
יָדָיִם שָׁמָּה תָּמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת
כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ: (יט) וַהֲדַפְתִּיךָ
מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֱרָסֶךָּ: (כ) וְהָיָה
בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים
בֶּן־חִלְקִיָּהוּ: (כא) וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ
וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזֶּקְנּוּ וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן
בְּיָדוֹ וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם
וּלְבֵית יְהוּדָה: (כב) וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ

ת"א הנה ה' כתונות ג', כ"ח. סנהדרין ג', כ"ז: צנוף סנהדרין סס:

פעלזען איינע וואהנונג זיך האהלטע! (יז) זיע־הע, דער הערר ווירפט דיך הין, מיט קרעפטי־נעם וואורפע, אום אונד אום דיך פאס־סענד: (יח) צוזאממען וויקעלט ער דיך אלס קנייעל, וויא איינען באלל (שליידערט ער דיך) אין איין ווייט אוים־נעדעהנטעם לאנד. דא־זעלבסט ווירסט דוא שטערבען, דאזעלבסט בלייבען דיינע פרעכ־טינען וואגען, דוא שמאך דעם הויזעם דיי־נעם העררן! (יט) איך שטאסע דיך פאן דיינעם פאסטען, אונד פאן דיי־נער שטעללערייסט דיך (נאטט). (כ) עס נע־שיעהט אן יענעם טאגע דאס איך בערופע מיינען קנעכט אליקים, חלקיהו'ס זאהן. (כא) איך בעקלייד איהן מיט דיינעם ראקע, מיט דיינעם גירטעל אומגירטע איך איהן, אונד דיינע העערשאפט גיבע' איך אין זיינע האנד; ער ווירד איין פאטער זיין ירושלים'ס בעוואהנערן אונד דעם הויזע יהודה'ס. (כב) איך לעגע דען שליסעל דעם הויזעם דוד'ס אויף זיינע שולטער: וואָ

רש"י

נבר. כהדין תרגומא דמטלטל מאתר לאתר. ודבותיו אמרו טלטולא דגברא קשה מדאיתתא: ועוטך עטה. כמו (שמואל א' כ"ה) ויעט בהם לשון עיט יפריח כעוף בגלות. ודבותיו אמרו לרעת פרחה בו כד"א (ויקרא י"ג) על שפם יעטה: (יח) צנוף ילנפך. כמלכפת המקפת את הראש יקיפוך אויביו ומליקים. כדור כשור מקף ודבותיו פירשו לשון כדור שקורין פלוט"א בלע"ז שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד: אל ארץ רחבת ידיים. בכסיפיא שם המקום: שמה תמות. ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך נהפכים לקלון בית אדוניך שבקשת: (יט) וממעמדך. ומשימושך במקדש יהרסך: (כ) לאליקים. הוא היה על הבית כשבט סנהריב כמו שמליצו כשילאו אל רבשקה ובלה

באור

לו כאלו הנביא מדבר לעצמו: מי היא המולך מרום קראו? **(יז) מטלטלך**, מן עול, ועניינו הסלכה, כמו (יומה א') והטלני אל הים. **טלטלה** גבר, הסלכה בגבורה, כמו עלטלת גבר (**איין מענגליפער וחזוקן**), ומין זר שיעוא הנפרד במקום מיוחס, כמו אמרים אמם (משלי כ"ב), דברים מחומים (זכריה א') ועיד אחריס. **ועוטך** עטה, כמו שכורכין בגד לעטוף אותו סביב הגוף, כמו (ירמיה מ"ג) ועטה את ארץ מצרים כאשר יעטה הרועה את בגדו. והעטה שיחות בך סביב סביב וילנפך לנפה, וגם רב קעדיה פי' לשון אחיזה: **(יח) צנוף** ילנפך, נלבול וסבוב המעפתת המלנפת, ומתורגם כפי הנאות בל"א. **כדור**, ככדור כמו שמליך האדם הכדור שהוא מתגלגל וסולך, עד שימלא דבר שיעבכנו, כן ישליכך ה' מארץ עולדתך אל ארץ אחרת, גדולה ורחבה, ושם במקום גלותך שתחרבה מרכבותך, אשר התכבדת בהן וגיזפין. **קלון**, אתה בגלל, בושת בית המלך אדוניך! חרפה היא לחזקיהו הצדיק, להיות הפע כמוך בחצר מלכותו: **(כ) וקראתי**, אתן בלב חזקיהו, למנות אליקים פקיד

בֵּית־דָּוִד עַל־שִׁכְמוֹ וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר
וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ: (כג) וּתְקַעְתִּיו יָתֵד
בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד
לְבֵית אָבִיו: (כד) וְתָלוּ עָלָיו כָּל־כְּבוֹד
בֵּית־אָבִיו הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת כָּל
כְּלֵי הַקָּטָן מִכְּלֵי הָאֲגָנוֹת וְעַד כָּל־
כְּלֵי הַנְּבָלִים: (כה) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם
יְהוָה צְבָאוֹת תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה

ער אָפּגעט, זאָלל ניע־מאנד שליעסען אונד וואָ ער שליעסט, ניע־מאנד אָפּגען. (כג) איך שלאג איהן אלס נאנעל אן איינען פעס־טען אָרט, אונד ער ווירד איין זיטץ דעם רוהמעס פיר זיין פאַ־טערהויז. (כד) אונד אן איהן הענגט זיך דיא נאנצע מענגע זיינעס פאטערהויזעס, דיא שפּראָסלינגע אונד אויסווירפלינגע, אללע קליינען נערעטהע, פאָם בעקען ביז צו אללערלייא פלאשען. (כה) אן יענעם טאגע, שפריכט דער הערר דער העערשארען, ווייכט דער נאנעל־ דער אן איינען פעסטען אָרט נעשלאגען וואר; ער ווירד

רש"י

לו סבנא וסיעתו וגודלוהו בזבנות סוסיהם כדאיתא בסנהדרין כשהלך סנחריב אל תרהקה מלך כוש שעה סבנא וסיעתו והלך לו כך שניהו בסדר עולם: (כב) מפתח בית דוד: ת"י מפתח בית מקדשא ושולטן בית דוד: (כג) ותקעתיו יתד במקום נאמן. ואמניכים אמרכל מהימן משמש באתר קיים תרגם יונתן. נאמן לשון קיום מקום שהוא נאמן לנשענים עליו כי לא ימות סדם את המקרא ותקעתיו יתד נאמן במקום: (כד) הצאצאים והצפיעות. ת"י בניא ובני בניא. ומנחם חברו עם לפיעי הבקר (יחזקאל ד') לימד שהוא לשון עוללים דקים היוצאים ממעי אמו ויהיה לפיעי לשון ילילה דבר היולא: הקטנים שמספחותם יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו: מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים. ת"י מכהניא לבני אפודא ועד בני לוי אחזי נבליא ויהיה אגנות לשון כלי שרת שמשרשין בהם הכהנים בבית המקדש הנבלים שאומרים בני לוי בהן השיר: (כה) תמוש היתד. גדולתו של שבנא: ונכרת המשא אשר עליה. בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים בו ונשענים עליו למשא שמטעינים על היתד ויש פותרים אותו ותתקייס הנבואה שנתנבאת עליו:

באור

במקום שבנא (רד"ק): (כא) כתנתך, יש לכל ממונה כתונת ידועה ומכנו, כאשר היה חוגרים אבנט ידוע חכמי אטומה (כן ערוך): (כב) ונתתי, זהה הפסוק נלמד, כי על הבית הזה בית המלכות (הכ"ל). ופתח, דרך משל, שהכל יהיה תחת ידו: (כג) ותקעתיו, גדולתו תהיה חזקה ולא תמוט כיתד התקועה במקום חזק ומאין, וכל מיודעיו וקרוביו יתפארו ברוב גדלו: (כד) הצפעות, ס"י בניא ובני בניא. ומנחם חברו עם לפיעי הבקר, ויהיה לפיעי לשון ילילה דבר היולא (רש"י). ח"ל החכם נעזעניוס, ענין הפעל צפע בערבי הוא ילילה ופריחה (הערפאָרבריינגען העפאָרטרעטען, אבער נור פאָן הערפאָרבריינגען אונעד־ ווער אירע איך פּלוחנען = אונד = טהיריי"ע, דענ אונעדלען געטריבע דעם בוישעס), ומתפעל הזה נגזר לפיעי הבקר (יחזקאל ד'), וענינו גללי לוחה (טהידעטע עקסקרעמענטע), ונא לפיעות על לאלאי האילן הרעיס דיא (אויסווירפלינגע דעם בוישעס), והומאל פה על הפחותים במשפחה אליקים, כי כל קרוביו ומיודעיו יתאמלו להיות לבסא פקודה ומשמרת בבית המלך. וגם המאמר מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים הוא על דרך משל, כי הנבלים הם כלי חרס (אירדענע קרוגע אָדער פלאשען). (כה) התקועה, אשר היתה תקועה עד עתה, חה שבנא:

בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְנָגְדְּעָה וְנִפְלָה וְנִכְרְתָה
הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר־עָלֶיהָ כִּי יְהוָה דִּבֵּר:

כג (א) מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ | אֳנִיּוֹת
תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא
מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ: (ג) דֹּמוּ
יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְּאוּךְ:
(ד) וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחוֹר קָצִיר יְאוֹר
תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם: (ה) בּוֹשִׁי
צִידוֹן כִּי־אָמַר יָם מָעוֹז הַיָּם לֵאמֹר

*ס"א מונחים ך קמץ

אבנעהויען אונד פעללט, אונד צונרונדע נעהט דיא לאסט, דיא ער טרונ; דען דער הערר האט עס נערעדעט.

כג (א) אויסשפרוך איבער צר. הייולעט איהר תרשיש־שיפפע, דען עס איזט צער־שטאָרט, קיין הויז איזט מעהר, אין דאז מאן נעהע; אויס דער כתים לאנדע ווארד עס איה־נען קונד. (ג) אין שטוממען שמערץ פער־הארדט; איהר בעוואָה־נער דער קיסטע. דיא דער קויפמאן צידון'ס, דער מעערבעפאהרענדע, פיללטע. (ב) אויף ווייטען נעוועסערן וואר דיא זאאט דעם נילס, דיא ערנטע דעם שטראָמעס אין ערטראג, זיא וואר דער מארקט דער נאציאָנען.

רש"י

כג (א) הילילו אניות תרשיש. שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשיש שהורס לצור. תרשיש שם היס: כי שודד מבית מבוא. כי שודד מבפנים מקום שהייתם רגילים לפונדק מלבוא עוד לתוכו ולא יהיו עוד לכם מקום בצור ללון שם: מארץ כתים. הם הרומיים: נגלה למו. השודד לאנשי צור. ד"ל מארץ כתים נגלה לאנשי תרשיש שוד של צור שבדאו בני צור אצל כתים ומשם נשמעה השמועה: (ב) דומו יושבי אי. התאבלו ושבו דומים אי היס למה סוחרי צידון עובדי ימים היו רגילים למלאותך כל סחורה עכשיו כשתפול צור תפול צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום: (ג) ובמים רבים. היו בא זרע ממצרים היושבות על נהר שיחור אל צור: קציר. יאור מצרים היה תבואה של צור. שיחור היא נילוס שנאמר (יהושע י"ג) מן השיחור אשר על פני מצרים והיו מביאים התבואה לצור אניות מצרים: ותהי. צור: סחר גוים. מעט רב שהיה בה כל הגויים מביאים לה סחורה: (ד) בושי צידון. שעשלה לצור: כי אמר ים. כי אמרו צור היושבת במעוז הים שהוא עיקר רחב המלכות

באור

כג (א) צור, העיר המפוארת בארץ פאָניקיען, הנודעת בשם עירום, ונבוכדנצר תפשה. אניות תרשיש, אניות צור ההולכים אל תרשיש לסחורה, וכמרכן צור בשבם המסחר ממנה, ואמו ואכלו האניות. מבית, מהיום בית, ר"ל מהרבו הבתים בתוכה. מבוא, אין בית לבוא בתוכו. כתים, לדעת יוסיפון הוא האי ליפערן ורחה הבאור על עברו אדי כתיים (ירמיה כ' י). נגלה למו, מאדץ כתים נגלה לאנשי תרשיש שוד של צור, שברחו בני צור אצל כתיים, ומשם נשמע השמועה (רש"י): (ב) דומו, התאבלו ושבו דומים (הכ"ל). כמו שבו לארץ ידעו זקני בת ציון (איכה ב'). יושבי אי, הם אנשי צור, כמו (למעט פסוק ו'). מלאוך, הכנוי שב אל אי. והיא צור, והעשם מלאו אותך בסחורה וכן פי' הרד"ק: (ג) ובמים רבים, בשפיעות על היס הגדול, שהוא הים התיכון, הביאו תבואות המרעות ונקצרות על גדות נילוס לצור. שיחור, הוא נילוס, ונקרא כן כי מימיו הם שחורים, מלאים רפש וטיט. קציר יאור, כפול לשון של זרע שיחור. סחר גוים, צור היתה סחורת גוים, כי כלם קוחרים בה (רד"ק): (ד) בושים צידון, בושי והכלמי, כי אמר ים, והוא צור, היו שהיתה סחורתה דרך ים, והיא היתה מעוז כל הערים שהם לחוף הים: הנני היום כאלו לא חליתי ולא ילדתי וכו', כי

לֹא־חַלְתִּי וְלֹא־יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי
בַּחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת: (ה) כַּאֲשֶׁר־
שֶׁמַע לְמִצְרַיִם יָחִילוּ כְּשֶׁמַע צֹר:
(ו) עִבְרוּ תַרְשִׁישָׁה הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי אִי:
(ז) הֲזֹאת לָכֶם עַלִּיזָה מִימֵי־קֶדֶם
קַדְמָתָהּ יִבְלוּהָ רַגְלֶיהָ מֵרָחוֹק לָגוּר:
(ח) מִי יָעַץ זֹאת עַל־צֹר הַמַּעֲטִירָה
אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים כְּנַעֲנֶיהָ נִכְבְּדֵי־

(ד) בעשעמט שטעהסט דוא צידון, דען עס שפריכט דאז מעער דעס מעערעס פעסטע, אל־זא: "ניכט קרייזטעאונד ניכט נעבאר איך. ניכט צאָג איך יינגלינגע נראָס אונד יונגפרויען אויף 1)." (ה) ווען נאך מצרים קאָממט דיא קונדע, ווערדען זיא בע־בען בייא דער קונדע פאָן צר. (ו) ציעהט הינאיבער נאך תרשיש, היילעט, איהר בעוואָה־נער דער קיסטע! (ז) איזט דאז איירע פראָהלאָקענדע שטאדט, דערען אורשפרונג אין דען טאגען דער אורצייט וואר? יעטצט טראגען זיא איהרע פיסע, אום פערן אין דער פרעמדע צו וואָהנען. (ח) ווער

רש"י

הריני כמי שלא חלתי ולא ילדתי בחורים כי כולם נהרגו והרי כמו שלא רוממתי בתולות וכן ת"י. ולבותינו אמרו באבדה בוסי לידון כי אמר יס מה אני שאין לי בניס ובנות לדאג עליהס שלא יתפסו בעוני אינו מסנה מצות קוני לעבור בגזל חול אשר סס לו על אחת כמה וכמה בוסי לידון סיס לך לדאג ככל אלה: (ה) כאשר שמע למצרים. אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהס עבר מכות וסוף שבעו ביס: יחילו. יבהלו: כשמע. הסומעיס כשילא שמע צור גס כי מכותיס של צור יהיו דוגמת אותן מכות דס ואס (יואל ג') דוגמת מכת דס. קול שאון מעיר (לקמן ס"ו) זו קדקוד הלפדדעיס. ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (לקמן ל"ד) דוגמת מכת כניס וילדוה קאת וקפד (שס) דוגמת מכת עדוב. ונספתי אתו בדבר (יחזקאל ל"ח) דוגמת מכת דבר. המק בדולו (זכריה י"ד) דוגמת מכת שחין. וכרת הזלזלים (לעיל י"ח) דוגמת הבדד והאלדבה (עיין בילקוט ואלא סי' קפ"ג שמייתי קראי אחריני על בדד ואלדבה). ושבח גדול באלן אדום (לקמן ל"ד) כנגד מכת בכורות. הסיטה הזאת אס צור זו היא אדום דומי ואס צור ממש לפי שבסה אותה כיס הוא אומר עליה כאשר שמע למצרים. ואני אומר שכל הענין מדבר בצור העיר שהרי סמוך לה צידון: (ו) עברו. אבני צור לברוח לתרשיש: (ז) הזאת לכם עליזה. הרי נפלה לפניכם ויאמר לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכס אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה עכשיו יובילוה רגליה מרחוק לבקש לה מנוח: (ח) כנעניה. תגריה (זכריה י"ד) כנען בידו מאזני מרמה ולא יהיה כנעני עוד. (זכריה י"ד): (ט) כל כמו (הושע י"ג) כנען בידו מאזני מרמה ולא יהיה כנעני עוד.

באור

אני סיוס חרבה וסכולה (רד"ק): (ה) **כאשר**, אס כשמע במצרים שמע צור, ר"ל שפלתה, יחילו אבני מצרים **כשמוע** צור, המאמר הזה מבאר האמור שמע למצרים, ר"ל השמע המכה הוא שמע צור. והכ"ף מלת כשמע כמו הכ"ף במקור הפעלים, המורה על הזמן (חיינא לייטפארטיקעל), ולא (למעלה י"ח י"ד), (ו) **עברו**. אבני צור לברוח תרשיסה (רס"י): (ז) **עליזה**, מלאה ששון ושמחה. **קדמתה**, קדמת העיר היא מני קדם (רד"ק). ר"ל שנוסדה בימי קדם, והוא לשון קצר: (ח) **המעטירה**, דהווה ממלכא מלכין (הכסדי). והטעם שהמליכה המלכים דהחרלות אשר היו תחת ממשלתה, וגם בעריה הקטנות, מלכו מלכים כידוע: (ט) **ה'** לבאות.

1) ד. ה. איך בין קינדערלאָז.

אָרֶץ: (ט) יְהוָה צְבָאוֹת יָעָצָהּ לְחַלֵּל
גְּאוֹן כָּל־צְבִי לְהָקֵל כָּל־נִכְבְּדֵי־אָרֶץ:
(י) עִבְרִי אַרְצֵךְ כַּיְאֹר בַּת־תַּרְשִׁישׁ
אֵין מֵזַח עוֹד: (יא) יָדוֹ נָטָה עַל־הַיָּם
הִרְגִּיז מַמְלָכוֹת יְהוָה צִוָּה אֶל־כְּנַעַן
לַשְׁמִיד מָעֻזֶּיהָ: (יב) וַיֹּאמֶר לֹא־
תוֹסִיפִי עוֹד לַעֲלוֹז הַמְעֻשָּׁקָה בְּתוּלַת
בַּת־צִידוֹן כִּתִּיִּים רוּמִי עֲבֹרִי גַּם־שָׁם
לֹא־יָנוּחַ לָךְ: (יג) הֵן | אֶרֶץ כַּשְׂדִּים
זֶה הָעָם לֹא הָיָה אַשּׁוּר יְסָדָהּ לְצִיִּים
הֵקִימוּ בַּחֹנָיו עוֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂמָהּ

*כתים קרי *בחוניו קרי

ת"א אשר סחריה ספחיס נ', נ'. נתיל הן ארץ סוכס ס', נ"ג:

איבער כנען, צו צערשטאָרען זיינע פעסטען. (יג) ער שפראך: ניכט זאָללסט דוא פערנער פראָהלאָקען, איבערוועלטיגטע טאָכטער צידון'ס! אויף, ציעהע דאז לאנד דער כשדים, דיע־דען כתים. אויך דאָרט איזט קיינע רוהע פיר דיך. (יג) זיעהע, דאז לאנד דער כשדים, דיע־

האט זאָלכעס בע־שלאָסען איבער צר, דיא קראָנענשפענדע־רין, דערען קויפלייטע פירשטען, דערען הענד־לער דיא געהרטען דער ערדע וואָרען? (ט) דער הערר דער העער־שארען האט עס בע־שלאָסען, אום צו שטירצען יעדע גלענ־צענדע האָרייט, פער־עכטליך צו מאכען אל־לע נעהרטען דער ער־דע. (י) נון דורכשטראָ־מע פרייא דיין לאנד, גלייך דעם נילע דוא טאָכטער תרשיש'ס! קיינע באנדען מעהר! (יא) ער שטרעקטע זיי־נע האנד איבער דאז מעער, מאכטע קאָניג־רייכע בעבען: דער הערר נאב בעפעהל,

רש"י

לצי. מנג חזק: (י) עברי אדצך. לגולה כיאור הזה שעולה ומתפשט: בת תרשיש. צור היושבת ביס תרשיס: אין מזח. אין לך עוד חוזק ואזור לשנס מתניו. מזח לשון אזור כמו (תהלי' ק"ט) ולמזח תמיד יחגרה וכל אזור לשון חוזק: (יא) ידו נטה. הנוטה: ה' צוה אל כנען. צוה את קדוחיו על כנען: לשמיד. כמו להשמיד וכן ללכת לגיד ביזרעאל (מלכים ג' ט') כמו להגיד וכן לשמיע קול תודה (תהלים כ"ו) להשמיע: מעזיה. צור ולידון משל כנען היו כמו שנאמר את לידון בגורו: (יב) כתים. אל ארץ כתיס: קומי עבורי גם שם לא ינוח לך. למה אני אומר קומו עבורי: (יג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה. אשר לא כדי הוא להיות עם שהרי נקראו הגוי המר והנמהר (חבקוק

באור

הוא נגר אומר להשפיל גאון צור המהודר והמפואר, ולהכזות יושביה הנכבדים בין הגויים: (י) **עברי**, נוף המהודר תרשיס, והנגיפה לעד, והעם כי החזיקו אנשי צור בתקפם ובגבורתם במחה שבה תרשיס, ונאחזו בה, ורדו ביושביה ולא נתנו אותם לעבור בארץ, ברלוסם שלהם לבדם יהיה העתיד. ועתה בחורבן צור קר מעליהם עולה, וקורה להם הנביא שישובו ויסחרו בארץ בלתי מעצור. **מזח**, חגורה כמו ולמזח תמיד יחגרה (תהלים ק"ט), והוא כנוי להעול והמסרים: (יא) **מעזיה**, ערי מבצר שלה. והראוי **מָעֻזָּיִךְ**: (יב) **המעשקה**, את בת לידון המעושקה לא תוסיפי לשמוח עוד. **כתיים**, אל כתיים קומי וברחי אל כתיים אבל אף אלהיים ירדפך, וגם שם לא תמלא מנוח. ואיכו נראה עה שאומרו מקלת המבאריס שגם ארץ כתיים כפל ביד הכסדיס: (יג) **העם** לא היה, מלת אשר במובן, זה העם אשר לא היה. והטעם הכסדיס ללא נחשבו בימים שעברו, כי היו שוכני

זעם פאָלק, וועלכעס (פאָר קורצעם נאָך) ניכט וואר 1), אשור האט עס דען וויסטענ־בעוואָהנערן אנגעוויע־זען: דאז ערריכטעט זיינע וואַרטטהירמע, צערשטאָרט איהרע פאללעסטע, מאכט זיא צו טרימטערן. (יד) הייל־לעט, איהר תרשיש־שיפפע, דען צער־שטאָרט איזט איירע פעסטע. (טו) עס גע־שיעהט אן יענעם טאגע, דאס צר פערגעססען ליענט זיעבציג יאהרע, זאָ פיעל אלס דיא טאגע איינעם קאָנינגס 2); אבער נאך דען זיעבציג יאהרען נעהט עס צר, וויא אין דעם ליעדע פאָן דער בוהלערין: (טז) „נים דיא האַרפע, ציעהע דורך דיא שטאדט, פערגעססענע בוהלערין! שפיעלע שאָן,

ישעיה כג

לְמַפֵּלָה: (יד) הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ
כִּי שֻׁדַּד מִבְּלִי בָיִת מִבּוֹא כִתִּים נִגְלָה לָהֶם:
(טו) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
וְנִשְׁכַּחַת צֹר שִׁבְעִים שָׁנָה כִּימֵי
מֶלֶךְ אֶחָד מִקֵּץ שִׁבְעִים שָׁנָה יִהְיֶה
לְצֹר כְּשִׁירַת הַזּוֹנָה: (טז) קְחִי כִנּוֹר
סֹבִּי עִיר זוֹנָה נִשְׁכָּחָה הֵיטִיבִי נַגֵּן
הַרְבִּי שִׁיר לְמַעַן תִּזָּכֵרִי: (יז) וְהָיָה

ת"א והיה ביום סנסדרין י"ח, נ"ע:

רש"י

ח') עס טוטה היא מן הנדיות שהקב"ה מתחדש עליהן על שדראס כמו שסנינו שלשה הקב"ה מתחדש עליהם במסכת סוכה: אשור ישלה. להסכין בה לייס של ספינותיו בילניות גדולות כמו (לקמן ל"ג) כי אדיר: הקימו בחוניו. הם יקימו מגודותיהם על צור: בחוניו. לשון עופל ובחן (לקמן ל"3) בורפיי"ן בלע"ז שעושין למגור על הכלכים: עוררו אלמנותיה. יחליבו לשון ערו ערו (תהלים קל"ז) לשון נתילה עד היסוד (רש"י) היסוד: (טו) ונשכחת צור. לפי שמזכילה בלשון גנאי לשון זונה אמר ונשכחת כזונה ששכחוה אוהביה אף היא תשכח מאין סוחרים ותגרים פוניס אליה לפי שתהיה חדיבה: כימי מלך אחד. ימי דוד שבעים היו ואיני יודע מה הסימן הזה הניתן כאן: והיה לצור זכרון מעט שתתגעל משפלותה ותחזור לאותן שהיו רגילין אצלה לחזור אליה לשוב לקדמותה: כשירת הזונה. שדואה שאין פונה אליה ומושאת קול ערב ונעים בשיר אולי תערב על מאהביה: (טז) הרבי שיר. כלומר אף הרבי תחנונים והשפילי גאותה: (יז) לאתננה. לקדמותה ולעושה על ידי סחורתה ומכנה אותה בלשון גנאי:

באור

מדבר, פחופים ונכזיס ולא היו כדי להתחשב בגויים. **יסדה**, הכמוי שב אל ארץ. **לציים**, לשוכני מדבר, והם הכשדים אשר שכנו מקודם במדבר. ושעורו אשור יקר להם האדון, אשר הם עתה בו, להיות מקום מושבם. ועניין יקדה לשון מעודה (בעסטיאמען אנזייזען) וכן אל מקום זה יקדה להם (תהלים ק"ד). **שמה**, הכשדים מגדליו (רד"ק). **עוררו**, יחליבו כמו ערו ערו (תהלים קל"ז), לשון נתילה עד היסוד (רש"י) יסיגו את צור לעי מעלה: (יד) **מעזכן**, צור היתה מעוז לכם, שהייתם בחיים שם עם הסוחרים, ועתה שמחרבה אבד שברכם (רד"ק): (טו) **כימי** מלך אחד, לפי שימי האדם הם שבעים שנה. ואמר מלך, לחלוק כבוד לצור, שהיתה ממלכה גדולה (מדברי רד"ק). והראב"ע פי' מלך אחד, מלכות נבוכדנצר ובנו וכן בנו, כי כאחד יחשבו. ולדעתו עניין מלך פה כמו דיראסטיע בלשון יון (דאז הערשערהויז, הערשערגעשלעכט), והמנהיגים קתרו דבריו באמרם, שמעמד שמרבה צור עד תורבן בבל לא היו שבעים שנה, וגם נבוכדנצר וזרעו לא מלכו שבעים שנה. **כשירת** הזונה. **קחי** כנור, היא הסירה שאמורה בפסוק הקודם, שיר היחוד של המון עם, על הזונה הנעזבה ומתעגגים. **סובי** עיר, כי הזונה הנשכחה הסובבת העיר, והיא מתגנבת,

1) ד. ה. פחד קורלענג נאָך וואר עס אונבעדייטענד.
2) אום בעלייכטונג איינעם מענטעלעבענס.

מִקֵּץ | שִׁבְעִים שָׁנָה יִפְקֹד יְהוָה אֶת־
צֹר וְשָׁבָה לְאֶתְנַנָּהּ וְזָנְתָה אֶת־כָּל־
מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה:
(יח) וְהָיָה סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לַיהוָה
לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן כִּי לַיֹּשְׁבִים
לִפְנֵי יְהוָה יִהְיֶה סַחְרָהּ לֶאֱכֹל
לְשָׂבְעָה וּלְמִכְסֶה עָתִיק:

כד (א) הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבוֹלְקָהּ
וְעִוָּה פָּנֶיהָ וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ:
(3) וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן כְּעֶבֶד כַּאדֹנָיו
כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר

*לא מפיק ה' *לא מפיק ה'

ת"א והיה סחרה פסחיס י', קי"ח: והיה כעם סנה ט"ז, קי"ז:

זיננע פיעלע ליעדער, דאמיט מאן דיין נע־דענקע!" (יז) נאך זיעבציג יאהרען בע־דענקט דער הערר צר, זיא קאָממט וויעדער צו איהרעם בוהלער־לאָהן. אונד בוהלט מיט דען קאָנינגרייכען דעד ערדע, אויף דעם (נאנ־צען) ערדבאָדען. (יח) אבער איהר ערוועב אונד בוהלערלאָהן ווירד דעם הערען הייל־לינ זיין, ער ווירד ניכט אויפגעהייפט, ניכט אויפבעוואהרט, זאָנ־דערן דענען, דיא פאָר דעם הערען וואָהנען, ווירד איהר ערוועב צו טהייר, אונד געוועהרט איהנען נאהרונג אין פילע, אונד רייכליכע קליידונג.

כד (א) זיעהע, דער הערר מאכט לעער דאז לאנד, אונד פעוויסטעט עס, קעהרט זיינע פלעכע אום, אונד צערשטרייעט זיינע בעוואָהנער. (3) וויא דעם פאָלקע, זאָ נעהט

רש"י

חנתה. ותספק סחורה אך בלשון גנאי כינה אותה: (יח) קדש לה'. עתידים לדיקים לבוז אותה כשיצא מלך המשיח: לא יאצר. להיות אוצר למלכים: ולא יחסן. לא ינחילנה לבניהם: ולמכסה עתיק. לתלבושי מוי. עתיק משובח כמו ידבדו עתק (תהלים נ"ד):

כד (א) הנה ה' בוקק הארץ ובולקה. הרי נבואה זו פורענות ליסראל לפי שניצא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה לה דבה לכך אמר להם לא לכם אני אומר שתיראוה כי הנה הקב"ה בוקק ובולק אתכם והנותרים מכם ליום הגאולה המה יאמר קולם ידונו זהו סוף הענין ולהם נבאתי הנבואה הטובה. בוקק מרוקן. ובולקה. מחריבה: ועוה פניה. והבהיל חשוביה. עוה לשון נעויתי משמוע (לעיל כ"א): (ב) [תוספת] והיה כעם ככהן לא כשאר הולכי דרכים שהאדון מוליכו עבדו והגבירה

באור

אולי תזכר וכן לור תשלח ספרים אל כל שארלות, אולי יבואו הסוחרים אליה כבראשונה (כן עזרא): (יז) **לאתננה**, כמו אתנן זונה, דמיס אל הזנות הנ"ל. **וזנתה**, תתאמן להביא אליה על ידי פחוי כל הממלכות שארץ לסחור עמה: (יח) **יאצר**, ענין אסיפה וקבון. **יחסן**, מן חוסן לשון חתך, ולא פה על הענמה במקום שמור וחזק: **עתיק**, רב, וכן הון עתק (ומשלי ח'), יאכלו לשבעה ויהיו להם בגדים רביס יותר מהצורך:

כד (א) **הנה**, נבואה זו פורענות ליסראל (רש"י). ומרלים דבריו מתוך הענין, וכן מתורגם. **בוקק**, מריק יריק אותה שהיה רקה מאנשיה (רד"ק). **ובולקה**, ענין חרבן והשחתה. **ועוה** פניה, הפוך פניה (כן עזרא): (ב) **והיה**, כל האדם יהיו ברעה הזאת, וכאשר יתחברו שניס כפ"ן היא דרך קלרה (הנ"ל)

כַּמַּלְוֶה כַּלְּוָה כַּנֹּשֶׂה כַּאֲשֶׁר נֹשֶׁא
בּוֹ׃ (ג) הִבּוֹק | תִּבּוֹק הָאָרֶץ וְהִבּוֹז |
תִּבּוֹז כִּי יְהוָה דִּבֶּר אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃
(ד) אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ אֻמְלְלָה
נָבְלָה תֵּבֵל אֻמְלְלוּ מְרוֹם עַם־הָאָרֶץ׃
(ה) וְהָאָרֶץ חֳנֻפָּה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ כִּי־
עָבְרוּ תּוֹרֹת חָלְפוּ חֹק הֵפֵרוּ בְּרִית
עוֹלָם׃ (ו) עַל־כֵּן אָלָה אָכְלָה אָרֶץ
וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ עַל־כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי
אָרֶץ וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מְזֵעָר׃ (ז) אָבַל
תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה־גָּפֶן נֶאֱנְחוּ כָּל־

עם דעם פריעסטער; וויא דעם קנעכטע, זאָ דעם הערן, וויא דער מאנד, זאָ דער פרויא; וויא דעם קייפער, זאָ דעם פערקייפער; וויא דעם פערלייהער, זאָ דעם, דער ענטלעהנט; וויא דעם וואוכערער, זאָ דעם, וועלכען מאן אויף וואוכער לייהט. (ג) אויסגעלעערט ווירד דאז לאנד, אויסגעפלינדעדט ווירד עס; דען דער הערר האט דיעזעס וואָרט נערעדעט. (ד) עס טרויערט אונד וועלקט דאז לאנד, עס שמאכטעט אונד וועלקט דיא וועלט, עס שמאכטען דיא האָהען דעם פאָלקעס אים לאנדע. (ה) דאז לאנד איזט ענטווייהט אונטער זיינען בעוואָהנערן, דען זיא איבערטרעטען דיא נעזעטצע, איבערשרייטען דיא פעראָרדנונג, ברעכען דען עווי־גען בונד. (ו) דארום פערצעהרט דער פלוך דאז לאנד, אונד זיינע בעוואָהנער ביסען דיא שולד; דארום וואורדען פאָן גלוט פערצעהרט דעם לאנדעם בעוואָהנער, אונד ווענינ מענשען בלייבען איבריג. (ז) טרויריג שטעהט דער מאָסט, פערשמאכטעט דער

רש״י

מוליכה שפחתה האדון נכנד והעבד נקלה הנגידה נכבדת והשפחה נקלית אבל כשהשאלי מוליך השדוים הכל שוין לפניו: כקונה כמוכר. בזמן שהעם יושב על נחלתו לבטח הקונה שמח והמוכר עצב שלא ישוב למכרו אבל כשהשאלי מוליכם הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל וכן כמלוה כלוה שניהם שוים שהלוה אין לו לפרוע והמלוה אם לא הלוה לזה היה השאלי נוטלו כמו כן כנושה כאשר נושה בו לוה נופל בכסף ונושה נופל בכל מאשר דבריס כגון יין ושמן ותבואה ודבש כדכתיב (דברים כ״ד) כי תשה בריעך משאת דבר (ד) נבלה. כמו (ירמיה ח׳) והעלה נבל לבוש כמש ותשות כח. אומללה. לבוש שפלות כמו היהודים האמללים (נחמיה ה׳ ג׳): תבל היא ארץ ישראל שהיתה מתובלת במלות הרבה: מרום עם הארץ. גאון עם הארץ: (ה) והארץ חנפה. כמין חניפות עושה עשב ואינו עושה קמה מדאה קמה ואין חטין בקשיה: תחת יושביה. בשביל יושביה: בריית עולם. היא תורה שקיבלו בברית: (ו) על כן. אלה. בעון שבועת שוא: חרו. לשון יבש ונמאס

באור

(נ) הבוק, נפעל מן בקק, וכן הכח מן כזז, לשון כזה וכלה. וכן פירש״י: (ד) מרום, השלטונים הרמים במעלה ומושלים בשומה: (ה) חנפה, לשון חלול (ענטווייהען, טענדען), וכן (תהלים ק״ו ל״ח) ותחנף הארץ בדמים (אזנד ענטווייהעט וואורדע דאז אונד דורך בלוט), חה עניני בכל מקום, ורמה למעלה (מ׳ ע״ב): (ו) חרו, מגזרה חרר, עניין יובש וחריפה, כמו עלמי חרם מני מורד (אזוב ל׳), כי החום מיבש הלימות ומכחיש הבשר: (ז) תירוש, ע״ד מליצה במקום הענבים, וכן (למעה ס״ה ח׳) כאשר ימצא התירוש

שִׂמְחֵי־לֵב׃ (ח) שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים
חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים שָׁבַת מְשׂוֹשׂ כִּנּוֹר׃
(ט) בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ־יָיִן יֵמַר שֵׁכָר
לְשֹׁתָיו׃ (י) נִשְׁבְּרָה קִרְיַת־תֹּהוּ סֻגַּר
כָּל־בַּיִת מִבּוֹא׃ (יא) צְוָחָה עַל־הַיַּיִן
בַּחוּצוֹת עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה גָּלָה מְשׂוֹשׂ
הָאָרֶץ׃ (יב) נִשְׁאַר בָּעִיר שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה
יֻכַּת־שָׁעַר׃ (יג) כִּי כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב
הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים כְּנַקֵּף זַיִת
כְּעֹלְלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר׃ (יד) הֵמָּה
יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן יְהוָה צָהֲלוּ

ת״א בשיר לא ישתה סיטה ט׳ מ״ח. ניטין ח׳, ז׳: ושאיה ס״ט ט׳. מ״ח. קמא ג׳, כ״ח, נ״ו: המה ישאו עדכין ג׳ י״ח:

(יז) פערווייסטונג בלייבט צוריק אין דער שטאדט, אונד אין טריממער איזט דאז טהאָר צערשלאגען. (יג) דען זאָ איזט׳ס אים לאנדע, אין דער פאָלקער מיטטע, וויא ביים אָלי־פענשלאגען, וויא בייא דער נאכלעזע, ווען דיא ווייגלעזע צו ענדע איזט. (יד) יענע ערהעבען איהרע שטיממע אונד יובעלן, דער מאיעסטעט דעם הערן יויכצען זיא פאָם

רש״י

בחוס חודש כמו נחר מפוח (ירמיה ו׳): (ח) משוש תפי׳. שהייתם אומרים הנה שמון ושמחה (לעיל כ״ג): (י) קרית תהו. כשתשבר נקדאת קדית תהו: מבוא. מלבוא לתוכה לים: (יא) ערבה. החשיכה: משוש הארץ. היא ירושלים: (יב) ושאיה יכת שער. על ידי שאיית בלמוד שיהו הבתים שוממין מאין יושב יוכתו השערים על ידי שדים ומזיקין: (יג) כי כה. ישארו ישראל בקרב העמים אחד בעיר ושניים במשפחה. כנקף זית. המשאיר גרגרים בראש אמיר: (יד) המה ישאו קולם. לאותו המעט הנשאר תבא הטובה שנאתי למעלה: להלו מים. יותר ממה שנהלו על היס בגאולת מצרים:

באור

בחשבון. והעמים, שהענבים הם אבלים לפי שאין בהם מיזוג בהם מיזוג (זאפט): (ט) יתר, משקים חזקים ומשכרים מרים יהיו בפי האוהבים לשתות, כי כלתה אליהם הרעה, ואבדו תענוגיהם: (י) מבוא, שלא יוכל איש לבוא בשבתי העיר, כי הבאים מעבלה אבנים וחורבה: (יא) צוחה, לוהה וילולה תהיה על היין בחוצות, כי חסר מהם (רד״ק) וכן (יואל א׳ ה׳) והילילו כל שותי יין על עסיס כי נכרת מפיכם. ערבה, תשבה כל שמחה, וערבה, יון ערב, שמוח חושך, והשמחה אורה, והפכה חושך (הנ״ל). והנכון לפי המליצה עברה, והדוק היעב עם

גלם משום הארץ. וכן מתורגם. ושאיה, ענין חרבן, הנעריס הנשברים והכתותים יהיו לעי מעבלה וחורבה: (יג) כנוקף זיתים, כהבטיח עון זתים אם האדם חובט ומוקף אותו, ישארו מעט זתים עליו, וכן אחר שיכלו אדם כרמו, ישארו בו עוללות מעט (רד״ק): (יד) המה, המלעיס מים, הוא הנלן מערבי מארץ יהודה, וליושבי הארץ היה הליק

מעערע הער. (טו) דאַ־
רום פרייזעט דען הערן
אין פערנען נענענדען,
אויף דען אינזעלן דעם
מעערעס, דען נאמען
דעם הערן, דעם נאָט־
טעס ישראל׳ס! (טז)
פאָן דער ערדע זיים
האָרען ווייר נעזעננע:
„פרייז דעם נערעכ־
טען!" איך אבער שפרע־
כע: איך צעהרע מיך
אב, צעהרע מיך אב,
וועהע מיר! פערע־
טהעריש האנדעלן
טרייאלאָזע, אבטרינני־
גע שטיפטען פערע־
טהעריא. (יז) שרעקען,
גרובע אונד פאלל־
שטריק איבער דיך, בעוואָהנער דעם לאנדעס! (יח) ווער פאָר דעם שרעקנעשרייא פליעהט,
פעללט אין דיא גרובע, ווער אויס דער גרובע שטיינט, ווירד אים פאללשטריק נעפאנגען;
דען דיא שלייסען דער הימעלסהאָהע טהון זיך אויף, עס בעבען דיא גרונדפעסטען דער

מים: (טו) על־כן באורים כבדו יהוה
באיי הים שם יהוה אלהי ישראל:
(טז) מכנף הארץ זמרת שמענו צבי
לצדיק ואמר רזי־לי רזי־לי אוי
בגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו:
(יז) פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ:
(יח) והיה הנס מקול הפחד יפל אל־
הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד
בפח כי־ארבות ממרום נפתחו

ת"א מכנף הארץ סנהדרין נ"ו, ב"ר: ואמר רזי סנהדרין סס:

רש"י

(טו) על כן באורים. ת"י דמיתי נהולא לצדיקיא על שתי בשורות של גאולת בבל ושל אדום. ומנחם אמר אורים לשון נקיקים וסעיפים שהיו בורחים שם וכן אור כשדים (דאזית י"א) בקעת כשדים וכן מאורת צפעוני (לעיל י"ח) בקע חור מעונתו: (טז) מכנף הארץ. ת"י מגית מקדשא שהוא בסוף ארץ ישראל במזרחה כמו שסנינו לת מן המערב וירדן מן המזרח נמצא מירושלים לירדן מהלך יום. ואני אומר לפי פשוטו שמענו מאשורי הפרגוד שעתידין להעלות זמירות מכנף הארץ ומה הן הזמירות צדי לצדיק עתיד להיות מלבות קומה לצדיקים: ואומר רזי וגו׳. אוי לי שנגלו לי שני רזים רז פורענות ורז ישועה והרי תרחק היסועה עד שיבאו אויבים בוזזים אחר בוזזים אחרים ושודדים אחר שודדים. חמס בגידות אמורות כאן כנגד ה׳ אומות בבל ומדי ופרס ויון ואדום שיסעבדו בישראל לפני גאולתם ואחרי הביזות האלה: (יז) פחד ופחת ופח עליך. על העמים יושבי הארץ: (יח) הפחת. נומא ליפול בה כמו שמפורש ואומר הנס מפני הפחד יפול אל הפחת וגומר הנמלט מחרב משיח בן יוסף יפול אל חרב משיח בן דוד והנמלט מזה ילכד בפח במלחמות גוג: (יט) רועה התרועעה. לשון שבר כמו (תהלים

באור

סנחרב מלך אשור, והם יפברו עתה במפלתו את גדולת ה׳ ובפלאותיו, בקול רנה ותהלה: (טו) **באורים**, המלאה כדעת רבי יונה שהוא לשון מחה וגבול, ושעורו, ככרו את ה׳ בכל הגבולים, והמאמר בחיי היום יעיד עליו: (טז) **מכנף**, מנפת, ר״ל מרחוק. **צבי** לצדיק, הקול הנשמע קורא לבי לצדיק, כי לא יתן ה׳ ביד אשור רק כלותיה לכליון דינן על הצדיקים. **ואומר**, דברי הנביא. **רזי לי**, רזון לי כלומר אחר, ומאמר בשרי ירזה על זה, ואוי לי ע״ז (רד״ק). והוא שם בפלא עני ומקי: (יח) **מקול** הפחד, המשל לקוח מן היולאים לצוד ציד, שעושים פחת שהוא בור לפול בו הציד, וכן פח הוא מוקש להקשה בו, ואחר מריעים קול להפחיד החיות, והם יחרדו ומקול הפחד, ובחפזם לנוס יפלו בפחת ויתקשו בפח: (יט) **רעה** התרועעה, ענין שבר וכן פור התפוררה, כמו (תהלים ע״ד) אתה פוררת בעזך ים, וכל הכפל לחזק הלרות הגדולות, שתהייהבעת ההיא (רד״ק). **מיט**, ענין טעיה

ויתרעשו מוסדי ארץ: (יט) רעה
התרועעה הארץ פור התפוררה ארץ
מוט התמוטטה ארץ: (כ) נוע תנוע
ארץ כשכור והתנודדה כמלונה
וכבד עליה פשעה ונפלה ולא־
תסיף קום: (כא) והיה ביום ההוא
יפקד יהוה על־צבא המרום במרום
ועל־מלכי האדמה על־האדמה:
(כב) ואספו אסף אסיר על־בור
וסגרו על־מסגר ומרב ימים יפקדו:
(כג) וחפרה הלבנה ובושה החמה

ערדע. (יט) צערשמעטערט ווירד דיא ערדע, צערטרימערט ווירד דיא ערדע, וואנקענד איזט דיא ערדע. (כ) עס טוימעלט דיא ערדע, וויא איין בעטרונקענער, זיא שוואנקט, וויא איינע נאכטהיטטע; שווער ליענט אויף איהר איהרעזינדע, זיא פעללט אונד שטעהט ניכט ווייעדער אויף. (כא) אן יענעם טאגע שטראפט דער הערר דיא מעכטע דער האָהע אין דער האָהע, אונד דיא קאָניגע דער ערדע אויף ערדען. (כב) זיא ווערדען נעפעסעלט, צוזאמענגעבראכט אינם נעפענגנים, פערשלאָסען אים קערקער, אונד נאך לאנגער צייט ערשט צור שטראפע נעצאָגען. (כג) עס ערראָטהעט דער מאָנד, אונד בעשעמט איזט דיא זאָننע, ווען דער הערר דער העערשארען הערשט

רש"י

ג׳) תדועס בשבט בדגל: פור התפוררה לשון פירודין: (כ) כמלונה. סוכת נוצרים שבדגש הלילן: (כא) צבא המרום. יפול שרים תחילה: (כב) ואספו. אסיפה שהוא לדעתם להכניס אסיר אל בור המוכן לו מחוייבי ביהכנס לביהכנס: וסוגרו. על מסגר. הם שבעה מדורי ביהכנס: ומרוב ימים יפקדו. עונות ימים רבים יפקדו עליהם וזהו שיסד הקלירי (בסילוק של יולד דפרשת זכור) לדוד ימים להמנות לחטוא להם חטבונות: (כג) והפרה הלבנה וגו׳. ת״י ויבהתון דפלחין לסיהרה ויתכנעון דסגדין לשמשא:

באור

ומעידה. והיה ראוי לבוא בתחלת הכתוב, ובא בסופו להיות דבוק עם טוב תמוע: (כ) **כמלונה**, סוכת שומר הכרמים, והיא עשויה מעצים קלים, וכשהרוח מכה בתותה מלונה היא מתנודדת תכה ותנה (מדברי הגי״לו). והכבדי הרגש אחלא ואחיא בערגלא, וראוי לתרגם כמלונה (**וויא חייטא הענגעאחטסע**). וכפי עדות בותבי המקעות, דרך שומרי הכרמים וטוכרי הכרמים בארלות הקדם לעשות בנילה על מלעות תלויות בחילנות, מירלאת החיות הרעות. והחכם **ניבוהר** יקפר, שראה שומרים ערביים יושבים בסוכות בראשי החילנות, והיו בעיניו כמו הטופות בקניסה. ואולי כיון רש״י לזה בפירושו: (**כא**) **צבא** המרום, כמו לבא השמים, והם הכוכבים והמלאכים, כאלו כל הממלאים יהיו נעצבים במפלת בבל: (**כב**) **אספה**, במקום המקור אסוף, לחזק הפעולה והעשה, שמלך אשור ומחנהו ישבו אם מלכי הארמה, ויוליכום אסורים בזקים אל בית הסוהר והם יהיו סגורים בדלתות ברזל ונחשת. **יפקדו**, ענין עונש, וכן (למעלה כ״ע ו) מעם ה׳ לצבאות תפקד בדעם ובדעם, והעשה שעונשם יהיה כפול, כי לא יהיו נענשים רק אחרי ימים רבים. ומם מפרשים פקידה לטובה, ואינו נראה לפי הענין: (**כג**) **וחפרה**, שיעור המקרא, שיופיע ה׳ יקר פודו ותפארתו על ירושלים. ואז תחפור הלבנה ותבוש השמש, כי ישבת אור שליסה נגד יפעת כבודו. **יגגד**, וקדם בני עמיה ביקר (הכשדי). וכן מתורגם:

כִּי־מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן
וּבִירוּשָׁלִַם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד׃

כה (א) יְהוָה אֱלֹהַי אַתָּה אֲרוֹמִמְךָ
אוֹדֶה שִׁמְךָ כִּי עָשִׂיתָ פֶלֶא
עֵצוֹת מֵרָחֹק אֱמוּנָה אֹמֶן׃ (ב) כִּי
שַׂמְתָּ מֵעִיר לְגַל קִרְיָה בְצוּרָה לְמַפֵּלָה
אַרְמוֹן זָרִים מֵעִיר לְעוֹלָם לֹא יִבָּנֶה׃
(ג) עַל־כֵּן יְכַבְּדוּךָ עַם־עָז קִרְיַת גּוֹיִם
עָרִיצִים יִירָאוּךָ׃ (ד) כִּי־הָיִיתָ מָעוֹז
לַדָּל מָעוֹז לָאֶבְיוֹן בַּצַּר־לוֹ מַחְסֶה
מִזֶּרֶם צֵל מֵחֹרֶב כִּי רוּחַ עָרִיצִים
כְּזֶרֶם קִיר׃ (ה) כְּחֹרֶב בְּצִיּוֹן שְׁאוֹן

ת״א ונגד זקניו נתרח ח׳:

אויף דעם בערגע ציון אונד אין ירושלים, פאר זיינען עלטעסטען אין דער הערליכקייט.

כה (א) הערר, מיין נאָטט ביזט דוא, איך ערהעבע דיך, פרייזע דיינען נאמען; דען דוא האסט וואונדער פאָללבראכט, אלטע ראטהשליססע, מיט וואהרהייט אונד טרייע. (ב) דוא האסט דיא שטאדט צום שטיינהויפען, דיא פעסטע שטאדט צו טרימערן; דיא פאלעסטע דער בארבארען זינד קיינע שטאדט מעהר, אין עווינקייט ווערדען זיא ניכט אויפגעבויט (ג) דארום פרייזען דיך מעכטיגע פאָלקער. דיא שטעדטע געוואלטיגער נאציאָנען האבען עהרפורכט פאָר דיר. (ד) דוא ביזט דעם ארמען שטיטצע, צופלוכט דעם ליידענדען אין דער בעדרענגניס, שוטץ גענען וועטטער, שאטטען גענען היטצע, דען דער צאָרנהויך דער טיראנען איזט וויא איין גענען ווענדע שלאגענדעם וועטטער. (ה) וויא דיא נלוט אין

רש״י

כה (א) עצות מרחוק אמונה אומן. עלות שעשה מרחוק לאברהם בברית בין הבתרים: אמונה אומן. אמונה נאמנית. אומן כמו אוהל אוכל ואינו לשון פועל אלא ל׳ מפעל אבויי״מינט בלע״ז: (ב) כי שמת. הר שעיר מעיר לגל: ארמון זרים מעיר. מעון שעשו בעיבוד שהחריבוה תתן אדמנותיה חורבן אשר לעולם לא יבנה: (ד) מחסה מזרם. כיסוי אוהל להציל מזרם וגל להגין מחורב ומהו אותו זרם הוא רוח ערילים כי רוחם דומה לזרם בקיר ומפילו: (ה) כחורב בציון. בעת יובש שמיבש הזרעים

באור

כה (א) עצות מרחוק, עשיה עצום שיעלה מימי קדם. מעשים רחוקים (ראשהטוישסע, דיא ווענגסט פאָרהער געפאשט וואָרדען). אמונה אומן ע״ד אחר הפעל, או שהחסר הכ״ח באמונה ואומן, ר״ל עשים העצום באמת ואמונה. והרד״ק פירש נתקיימו קיום חזק (וואהרהאפט אונד פעסט): (ב) מעיר לגל, המ״ם של מעיר או הלמ״ד של לגל נוסף. ולד״ק הכוונה על חורבן בבל. ארמון זרים, הענין שמם ארמון זרים מעיר, ר״ל מהיום עיר. ותרגומו לפי המלות (דען פאלאסט דער באַרבאַרען האסט דזה געמאכט — זה דאס ער קיינע שטאדט מעהר חיזט), וכל ארמון במקום ארמונות, כל ארמון דומה לארמון. והמ״ם של מעיר לשלילה, כמו מוסר מעיר (למעה ״ז ח׳): (ג) עם עז, אפילו העזים והערילים שכחותם יכבוד וירלוך כשירלו מעשיך (רד״ק): (ד) מחסה מזרם, ומהו אותו הזרם? הוא רוח ערילים שכחותם יכבוד וירלוך כשירלו מעשיך (רד״ק): (ה) כחרב בציון שאון, הכוסב נלף וכחימה להשמיד ולהכרת, והוא כזרם נגד הקיר המעכבו או מרם המפיל קיר (ווירד חיין שטורם,

זָרִים תַּכְנִיעַ חֹרֶב בְּצֵל עָב זְמִיר
עָרִיצִים יַעֲנֶה׃ (ו) וְעָשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת
לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים
מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים שְׁמָנִים מְמֻחָיִם שְׁמָרִים
מְזֻקָּקִים׃ (ז) וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי־
הַלּוּט | הַלּוּט עַל־כָּל־הָעַמִּים
וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל־כָּל הַגּוֹיִם׃
(ח) בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי
יֱהוִה דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים וְחֶרְפַּת
עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יְהוָה

ת״א בלע המית ספחים ו׳, ס״ח, סנהדרין י״ח, נ״ח: ומחה ה׳ מועד קטן ג׳, כ״ה. סנהדרין י״ח, נ״ח:

דיררעם לאנדע, זאָ ביינסט דוא דער באר־בארען טאָבען: וויא דיא נלוט דורך איינער וואָלקע שאטטען, זאָ ווירד נעדעמפפט דער טיראנען טרימפפנע־זאנג. (ו) דאן בעריי־טעט דער הערר דער העערשארען אללען פאָלקערן אויף דיזעם בערגע איין מאהל פאָן פעטטען שפייזען אונד אלטען וויינען1) פאָלל־מארקינעס פעטטע, פאָן נעלייטערטעם אלטען וויין. (ז) ער פערניכ־טעט אויף דיזעם בער־גע דען שלייער, דער אללע פאָלקער פער־היללט, דיא דעקע, איבער אללע נאציאָנען בעדעדעקט. (ח) ער פערניכטעט דען טאָד אויף עוויג, נאָטט דער הערר, ווישט דיא טרענען פאָן יעדעם אנטליטץ, אונד דיא שמאך זיינעם פאָלקעס ניממט ער ווג פאָן דער ערדע;

רש״י

להתמולל כן תכניע שאון זרים: חורב בגל עב. כשהמים מתקשרים בענן עב בימי הסדב שהכל שמחים בו כן יענה שיר הצדיקים על זמר עדיליס ומפלתן: זמיר. לשון לא תזמור (ויקרא כ״ה): (ו) ועשה ה׳ לצאות לכל העמים. כשיצאו לנצח על ירושלים: משתה שמנים. שהם סבורים שיהא נוח להם בשמן יבפוך להם למשתה שמרים: שמנים ממחיים. נוחים ושמנים כמוח עצמות יהיה שמרם מזוקקין מכל משקה שמן ויין שלא יהא שם אלא שמרים לבדה וכל זה במלחמות גוג ומגוג: (ז) הלוט. הכיסוי: הלוט על כל העמים. המכסה את כל העמים. הלוט כמו וילט פניו (מלכים א׳ י״ט) הנה היא לוטה בשמלה (שמואל א׳ כ״ה): והמסכה. לשון נסיכות ושדרה: (ח) בלע

באור

דער ווענדע שטירלט): (ה) כחורב, שמיבש הזרעים להתמולל, כן תכניע שאון זרים, (רש״י) והמ״י פי׳ כחוס במקום ליה שהיא לרש אחין לה הנה כן תכניע שאון זרים, הכנעה בלי מקומה. ולדעת רק״ג הכווני על הרוח היהוד בשם שאוזנ בערבי. בציון, בארעא לחיא (הכסדי). חורב, הרחוי, והטעם כמו שחמיעות המשם הסורפות המקוע ע״י לל עב המקרר האויר כן יהיה נענה זמיר ערילים. זמיר, מענין זמרה ושירה, כמו (שיר ב׳) עת הזמיר הגיע. יענה, פה עמוד בקל ועניינו עני והכנעה, וכן וענה גאון ישראל (הושע ה׳), ומהומנס לא יענה (למעה ל״א): (ו) שמנים, מאכלים שמנים. שמרים, יין ישן ומשובח שהשה הזמן רב על שמריו, וכן הוא אומר (ירמיה מ״ח) ושוקט הוא על שמריו, ע״כ עומד טעמו בו וגו׳. ממחים, מענין מוח, ביטוי פועל מן מחה, ורחוי החי״ם בחירק, ר״ל מן הטלמות המלאות מוח (חוים דענ מארק = קנאָכען געהאָלטע פעטטיגקייטען): (ז) ובלע, ענין השחתה. כמו (הבקוק ח׳) כבלע רשע לדיק ממנו. הלוט, הראשון סם והשני פועל (רד״ק). והוא כפל לשון של והמסכה הקמוך, וענין שניהם מכסה, מן הנה היא לוטה (ש״א כ״ח). ומלת פני כמקד כלאחי אל הלוט, (ותרגומו (דיא

1) חיינ. העפענווייין, ד. ה. דער חויך דען העפען בעוואהרטע וויין.

דבר׃ (ט) ואמר ביום ההוא הנה
אלהינו זה קויינו לו ויושיענו זה יהוה
קויינו לו נגילה ונשמחה בישועתו׃
(י) כי־תנוח יד־יהוה בהר הזה ונדוש
מואב תחתיו כהדוש מתבן במי
מדמנה׃ (יא) ופרש ידיו בקרבו כאשר
יפרש השחה לשחות והשפיל
גאותו עם ערבות ידיו׃ (יב) ומבצר
משגב חמתיך השח השפיל הגיע
לארץ עד־עפר׃

*במו קרי

ת״א ואמר ביום ההוא תעניית נ״ח׃

דען דער הערר האט עס נערעדעט. (ט) אן יע־נעם טאגע שפריכט מאן: „זיעהע, אונזער גאָטט איזט ס׳, אויף דען ווייר האררען, אונד דער אונז רעטטעט, דער הערר איזט ס׳, אויף דען ווייר האררען: לאסט אונז פראָהלאָקען אונד זיינער הילפע אונז פרייען!“ (י) דען עס רוהט דעם העררן האנד אויף דיעזעם בערגע, אונד מואב ווירד צער־טרעטען אן זיינעם אָרטע, וויא שטראָה צערטרעטען ווירד אים מיסטפּוהל. (יא) עס ברייטעט זיינע הענדע דארין אויס, וויא זיא דער שווימער ברייטעט זיינע הענדע אויס, וויא זיא דער שווימער ברייטעט אויס, ער אבער ביינט זיינען איבערמוטה זאממט זיינער הענדע הינ־טערהאלט. (יב) אונד דיינע פעסטען, האָהען מויערן שטיהצט ער, ביינט ער, שטרעקט ער צור ערדע, אין דען שטויב.

רש״י

המות. יכסנו ויעלימנו עולמית מיסראל: (ט) ואמר. ביום ההוא הנה וגו׳ קוינו לו ויושיענו. היינו קויס לו שיושיענו: (י) כי תנוח יד ה׳. גבורתו של מקום: ונדוש. יבא נידס. ונדוש כמו ונדוץ הגלגל (קהלת י״ג) תחתיו. במקומו: מתבן. תבן: מדמנה. טיט וכן לדומן על פני האדמה (ירמיה ט״ו): (יא) ופרש ידיו. יסגד ידיו וזרועותיו בספוק כפיס בגבי: השחה. השט במים: לשחות. לשוט וכן מי שחו (יחזקאל מ״ז י׳): והשפיל. המשפיל את גאוותו: עם ערבות ידיו. לשון ואדג לו (דברים י״ט) תירגס יונתן אסוות ידוהי מקום שהוא שם לו ידיס לאדוג והס מגדליס נבוהיס אסוות חומות ומגדליס כמו (ירמיה ג׳) נפלו אסיותיה: (יב) משגב חומותיך. למואב הוא אומר:

באור

חבער פלעגע דעם טייערם), וכן (איוב מ״ח) מי גלה פני לבושו. הנסוכה, מן נסך כמו סכך, לשון כסוי: (ח) בלע המות, יסתים ויבטל המות, ר״ל מיתה מקריים לא מיתה עבעית (רד״ק). ולר״ח הוא כנוי להלרות, כמו המייס להעוכה והלבלה: (ט) ואמר, שב אל עמו בפסוק הקודם: (י) מואב, שבאו לעזור אם הלרים על ציון (כן ערוך). תחתיו, במקומו, ר״ל בארלו. מתבן, תבן הרכה (איין טרעהה־היפען). במו מדמנה, כן הוא בקרי, והוא כמו במדמנה, שהוא דומן. אכל הכמיב הוא במי מדמנה (דיא איסטוח־פע), דער איסטפּוהל), ובמיס המלוכלכים האלה ידוהו התבן להיות לדומן על פני הסדות והכתיב הוא הנכון, כי בכתוב שלאחריו יאמר ופרש ידיו בקרבו, ר״ל מואב יפרש ידיו במי המדמנה, והוא לכזיון: (יא) והשפיל, מוסב על ה׳. ארבות, מן ואדג לו, וכיומיד אָרב, ובמיכות רבים אדבות כמו גָרנות דגן. והטעות הסס ספיל גאותו וגם אדבות ידיו, ר״ל ידי מואב מעיד במדמה לאדוב אל ישראל ולהרע להם ככל אשר המלא ידיו: (יב) חומותיך, הנוכח למואב, ואולי הוא קיר מואב המכר (למעלה ט״ו מ״ו):

כו (א) ביום ההוא יושר השיר־הזה
בארץ יהודה עיר עז־לנו
ישועה ישית חומות וחיל: (ב) פתחו
שערים ויבא גוי־צדיק שמר אמנים:
(ג) יצר סמוך תצר שלום | שלום
כי בך בטוח: (ד) בטחו ביהוה עדי־
עד כי ביה יהוה צור עולמים: (ה) כי
השח יושבי מרום קריה נשגבה
ישפילנה ישפילה עד־ארץ יגיענה
עד־עפר: (ו) תרמסנה רגל רגלי

ת״א פתחו שערים סנת ט״ו, קי״ט. סנהדרין י״ח, ק״ו: בטחו בה׳ מנחות נ״ו, כ״ט: כי השח כ״ה ד׳, נ״ח: תרמסנה חגיגה ח׳ ג׳:

כו (א) אן יענעם טאגע זיינגט מאן דיע־זעם ליעד אים לאנדע יהודה׳ס: „איינע פעס־טע שטאדט האבען־ווייר, הילפע פערלייהט ער, אלס מויער אונד נראָ־בען. (ב) אָפפענעט דיא טהאָרע. דאס איינציע־הע איין נערעכטעס פאָלק, וועלכעס דיא טרייע בעוואהרט! (ג) ווער פעסטען זיננעס איזט, דען בעוואהרסט דוא (פערלייהסט איהם) הייל, הייל, ווייל ער אויף דיך פערטרויעט. (ד) פערטרויעט אויף דען העררן אין עוויג־קייט, דען יה, דער הערר איזט איין עווינער פעלס. (ה) דען ער שטירצטע דיא בעוואָהנער דעד האָהע דיא ערהאבענע שטאדט! ער שטרעקטע זיא ניעדער שטרעקטע זיא ניעדער צור ערדע, ביינטע זיא אין דען שטויב. (ו) עס צערטריטט זיא דער

רש״י

כו (א) עיר עז לנו ישועה ישית. עיר ירושלים שהיה מאז תמיד לנו לעז ישועה ישית המושיע את חומותיה ואת חילה: וחל. חומה נמוכה שלפני החומה הגדו׳: (ב) פתחו שעריס שלה ויבא לתוכה גוי לדיק: שומר. שומר ולפה בגלותו ימיס רביס לאמונתו של הקב״ה שיקיס הבטחתו שהבטיח על פי נביאיו לבאלס. שומר ממתין וכן (דאסיה ל״ז) ואביו שמר את הדבר וכן (דברים ז׳) ושמר ה׳ אלהיך לך: (ג) יצר. שהיה סמוך על הקב״ה ונשען עליו בחזקה שלא זז מאמונתו בשביל שום אימה ויסורין: תצור. שיהא שלום כי בך היה בטוח בלפיכך הגון לך לגולדו: (ד) כי ביה ה׳. כי יש לסמוך עליו שהוא דחילא דה׳ שלא ולוד מחסה עולמים: (ה) יושבי מרום לוד ושאר ארלות: (ו) רגלי עני. מלך המשיח שנאמר בו עני ורוכב על החמור

באור

כו (א) ישר השיר, שיר תודה לאלהים על נפלאותיו אשר עשה, להליל עם יהודה מכף מלך אשור לאויבם, והולך עד פסוק כ׳. עיר עז, אבשי יהודה ישרו ויאמרו: עירנו ירושלים היא חזקה ובלורה. ישועה ישים, אלהים המושיע אותנו, ישים ישועתו לנו כחומות וחיל. וכן וקראת ישועה חומותיך (למעה כ׳ י״ח). וחל, היא החומה הקטנה שלפני החומה הגדולה. או פירוש חיל החפירה שסביב החומה, כי תרגום גיא חילאה (רד״ק): (ב) שומר, אמונים, העם שמור עצמו בכל עוז להיות נאמן לה׳ ולאורתו: (ג) יצר סמוך, האוזן לב האדם ודעיוניו נקרא כן, לפי שהוא יוצר ופועל הענינים בלבד. ופירושו יצר הדיק הסמוך ומשען עליך תלדהו מדע, ותמן לו שלום, כי בך בטוח והכפל לחזק השלום (מדברי רד״ק), בטוח, אחר על משקל פעול (הנ״ל): (ד) ביה ה׳, הבי״ת ה׳, הבי״ת משרש המשפע (כן ערוך). ולר״ח שביה נופלת, כמו ביה שמו (תהלים ס״ח), כי בי בעזרך (הוספא י״ב), כי ה׳ יהיה בכסלך (משלי ג׳). ושעורו יה ה׳ הוא לור עולמים, וכן מתורגם: (ה) כי השח, ראוי שתכעסו בו, כי בידו להשפיל ולרומם: (ו) תרמסנה, משפיל הגבוה, והיה נרמסת מרגלי העני, שהיה לפניס מעוכה ממנה: (ז) אורח לדיק מישרים, דרך הדיקים ישרה היא, ולא יכשול

פוס, דיא פיסע דעם אר־
מען, דיא שריטטע דעם
עלענדען. (ז) "דער
וועג דעם נערעכטען
איזט נעראדהייט 1);
דוא נערעכטער, עב־
נעסט דעם נערעכטען
שטראסע. (ח) דארום
הארדען וויר, הערר
דיין, אויף דעם וועגע
דיינער נעריכטע, נאך
דיינעם נאמען אונד
דיינעם אנדענקען
זעהנט זיך דאז הערץ.
(ט) מיינע זעעלע
זעהנט זיך נאך דיר אין דער נאכט. אונד מיין גייסט אין מיינעם איננערן זוכט
דיך; דען ווען דיינע נעריכטע אויף ערדען וואלטען, לערנען נערעכטינקייט
דער וועלט בעוואָהנער. (י) ווירד דער פרעפלער בעננאדינט, לערנט ער
ניכט נערעכטינקייט; אים לאנדע דעם רעכטס פרעפעלט ער, אונד שויעט

עָנִי פְּעָמֵי דַלִּים: (ז) אֹרַח לַצַּדִּיק
מֵישָׁרִים יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס:
(ח) אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינוּךָ
לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ: (ט) נַפְשִׁי
אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה אַף־רוּחִי בְקִרְבִּי
אֲשַׁחֲרֶךָּ כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לָאָרֶץ
צֶדֶק לָמְדוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל: (י) יֻחַן רָשָׁע

ת"א יוחן רשע מגלה ח', ו':

רש"י

(זכריה ט' ט'): פעמי דלים. יסראל סהיו דלים עד הנה: (ז) אורח לצדיק מישרים.
אורח שתהא מישור לקיבול שכרו של צדיק אתה ה' שאתה אל יישר תפלס מעגל צדיק
להוליכו באותו אורח שיקבל שכרו והצדיק הוא יעקב וזרעו וכה פתרונו אורח צדיק
ליטול שכר מישרים שניתן בהן: ישר. אתה הקב"ה מעגל דגלי הצדיק תפלס לו
לאותו אורח. פילוס זה לשון קונטרפיי"ס בלע"ז כמלך היוסד ומחסד ומשקל בלבו
איזה יכשר הזה לו זה כך היסד בלבו להוליכו בדרך קיבול שכר על כל אשר הנהיג
מעשיו לפניך בכשרון: (ח) אף אורח משפטיך ה' קיונוך. כאשר לפינו לקיבול העובדה
מאתך אף כך קוינו להראותנו אורח משפטי נקמתיך בדשעים: לשמך ולזכרך תאות
נפש. אותה נפשנו לראות שם שיצא לך מאז לעשות נקמה בצריך: (ט) נפשי אויתיך.
בגלותי שדומה לגילה לעשות את אלה: אף רוחי בקרבי אשחרך. אתחנן לך לבל זה למה
כי כאשר משפטיך באים לארץ שאתה עושה משפט בדשעים: לדק למדו יושבי תבל.
למדים להצדיק את דינך ולהודות על מדותיך שרואים החושא לוקה והצדיק מקבל שכר
טוב: (י) יוחן רשע בל למד לדק. וכי יש לך לחון את עשו הרשע אשר דד בין שני
לדיקים ולא למד לדק ובאלו נכוחות ידוצלים ובית המקדש יעול לשלול ובזוז ולהשחית:
ובל ידאה גאות ה'. לא חשב בעיניו בדלך וגאותך. ובל ידאה לשון רבילות תמיד לא

באור

עליה, והטעם על הצלחתו. וכן פי' הרד"ק, אתה תחן לצדיק ותכונן לפניו אורח מישרים. ובא יחס שאליו במקום
יחס ההצטרפות. ר"ל אורח לדיק. ישר, לשון קריאה כנגד האל אתה אל ישר, תישר מעגל לדיק (הכ"ל). תפלס,
ענין היישרה ומדידת הדרך: (ח) אף אורח משפטיך, כאלו כתוב אף באורח משפטיך, ר"ל קוינו לך בהיותך
באורך משפטיך, שתשלם לרשעים כמעשה ידיהם. וכהגדי תרגם: אף לאורח דיכך יה סברנא (יח, חוץ דען
וועג דיינעם געריכטעם, הערר, האדרען וויר). תאות נפש, תאוה כל נפש היתה להזכיר לנו שמך
ולומר לנו דבר מאתך: (ט) נפשי אויתיך, דברי אנשי יהודה האומרים. בדומות הלילה, על יליעי משכבנו
בהגה בך בלילינו, וכל עוד רוחנו בקרבנו נשחר ומדרוש אותך. כי כאשר וגו', מתורגם לפי פי' רש"י: (י) יוחן,
לשון חניכה וחסד, והטעם. אם אתה מחונן את הרשע, הוא לא ילמד לדק, ולא יעוה מרעתו בארץ
נכוחים, המקום שיש שם יושר יעשה עולה; נכוחות מגזרת נוכח כמו (שמואל ב' ט"ו) עוכים ונכוחים (בן עזרא):

1) גוים, וועהזערגעהען.

בַּל־לָמַד צֶדֶק בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יַעְוֵל
וּבַל־יִרְאֶה גֵּאוּת יְהוָה: (יא) יְהוָה
רָמָה יָדְךָ בַּל־יֶחֱזָיוּן יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ
קִנְאַת־עָם אַף־אֵשׁ צָרֶיךָ תֹּאכְלֵם:
(יב) יְהוָה תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ כִּי גַם־
כָּל־מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ: (יג) יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים זוּלָתֶךָ לְבַד־
בְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ: (יד) מֵתִים בַּל־יִחְיוּ
רְפָאִים בַּל־יָקוּמוּ לָכֵן פָּקַדְתָּ וַתַּשְׁמִידֵם

ת"א ה' תשפות נדכות ט', נ"ו: ותאבד סנהדרין י"ח, ק"י:

רש"י

דאה לא חשב כמו ככה יעשה איוב (איוב ח') : (יא) ה' רמה ידך וגו'. מדרש אגדה
דבים למקדאות של פדשה זה עליונה ותחתונה ואינם מיוסדים או על דקדוק הלשון או
על סדר המקדאות והולכתי לבאר אותה על אופני סדרה. ומדרש אגדה יש שמב קש
הנביא שלא ידאו עובדי עכו"ם בעובדתו של הקב"ה בהטיבו לישראל אמר לו מו טב
שיחזו ויבושו ואין זה אחד הלשון שאין כתיב כאן הרימה ידך ועוד שאף התיבה חלו קה
מתיבה כיולא בה כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה וזה טעמו למעלה כמו (בראשית
ל"ז) הנה קמה אלומתי וכמו (רות א') הנה שבה יבמתך שכולן לשון עבד אף זה יי'
נשתלקה יד גבורתך מעל צדיק בל ידאו גבורותך כי דאו דרכם נלחה נבקשה ממך יחזו
ויבושו קנאת עם בעובדה שתטיב לעמך אף בעלמן ידאו משפט נקמתך שתאכלם האש:
(יב) תשפות. תכין וכן שפות הסיר (מלכים ב' ד') וכן לעבר מות תשפיתני (תהלים
כ"ב). ויש לפתור את כולם לשון שימה תשית שלום לנו: כי גם כל מעשינו הרעים:
פעלת לנו. כנגדם לקחנו מידך בכל חטאותינו: (יג) בעלונו. נעשו לנו אדונים ונכשונו:
זולתיך. בדבר שלא כדלונך דרוש לאלהים אחרים לעבוד על תורתך ואנחנו לבד בך הזכרנו
ולא נזכיר שם אלהותו בשל אחר אלא בו לבדו: שמך. שם אלהותך נזכיר לאמר כי אלהינו
לבד הוא אלהים: (יד) מתים בל יחיו. יהי דגון מלפניך שלא יחיו הרשעים האלה

באור

(יא) רמה ידך, הרמת יד אלא השם הוא לעשה את האויב, להראות בו רוממות כוחו, כמו תריס ידך על
צריך (מיכה ה'). יחזו, מקרא מסורס. וכן הוא: יחזו קנאת עם ויבושו, אף תאכלם: (יב) תשפות,
לשון שימה, תשים שלום לנו רש"י. וכן מתורגם. כל מעשינו, הרעים פעלת לנו כנגדם לקחנו מידך בכל
חטאותינו (הכ"ל): (יג) בעלונו, משלו עלינו אדונים אחרים זולתך, ורק בך. ר"ל ע"י תשובתך, וכל עתה
לקרוא בשמך. ח"ל הראב"ע: ונעבד לבד בך, כי אתה נזרשנו, כאלו אמר אין עזר כי אם בך, על כן יכולנו
להזכיר: (יד) מתים, ואלה האחרים אשר בעלונו הנם מתים (בן עזרא). וכפסוק "ע יאמר איחיו מתי
ישראל לכן, כאלו כתוב לכן אשר פקדת, והוא נתינת טעם אל האמר הקודם: (טו) יספת, במובן רעה

ניכט אויף דעם הערען
האָהייט." (יא) הערר.
האָכנעהאָבען איזט דיי־
נע האנד, אבער זיא זע־
הען עס ניכט; לאס זיא
זעהען דיינען אייפער
פיר דיין פאָלק אונד צו
שאנדען ווערדען! מאָ־
גע פייער דיינע פיינדע
פערצעהרען. !(יב)
הערר, פערלייהע אונס
פריעדען! דען אלל'
אונזער טהון האסט דוא
אונס שאָן פערגאָלטען.
(יג) הערר, אונזער
גאָטט! עס בעהערר־
שען אונס הערען,
אויסער דיר; נור דורך
דיך ריפען וויר דיינען
נאמען אן. (יד) טאָדט זינד זיא, לעבען ניכט וויעדער אויף! שאטטען, שטעהען ניכט וויע־
דער אויף, ווייל דוא נעאהנדעט אונד זיא פערטילגט, אונד יעדעס אנדענקען אן זיא פער־

ניכטעט האסט, (טו) "דוא הייפטעסט (לייי־
דען) אויף דאז פאָלק, אָ
הערר, אויף דאז פאָלק,
דאז דיך פערהערליכט,
פערטריעבסט עס נאך
אללען ענדען דער ער־
דע. (טז) הערר, אין
דער בעדרענגנים בליק־
טען זיא אויף דיך, ער־
נאָסען זיך אין נעבעטע,
אלס דיינע ציכטיגונג
זיא טראף. (יז) וויא
איינע שוואנגערע, ווען
דיא געבורט נאהט, וועי־
הען עמפפינדעט,
שרייט אין איהרען
שמערצען: זאָ וואָרען
וויר פאָר דיר, אָ הערר!

וַתְּאַבֵּד כָּל־זֵכֶר לָמוֹ: (טו) יָסַפְתָּ לַגּוֹי
יְהוָה יָסַפְתָּ לַגּוֹי נִכְבַּדְתָּ רִחַקְתָּ כָּל־
קַצְוֵי־אָרֶץ: (טז) יְהוָה בַּצַּר פָּקַדוּךָ
צָקוֹן לַחַשׁ מוּסָרְךָ לָמוֹ: (יז) כְּמוֹ
הָרָה תַּקְרִיב לָלֶדֶת תָּחִיל תִּזְעַק
בַּחֲבָלֶיהָ כֵּן הָיִינוּ מִפָּנֶיךָ יְהוָה:
(יח) הָרִינוּ חַלְנוּ כְּמוֹ יָלַדְנוּ רוּחַ יְשׁוּעֹת
בַּל־נַעֲשֶׂה־אָרֶץ וּבַל־יִפְּלוּ יֹשְׁבֵי

ת"א הרינו חלנו נדה ח', ח': יחיו מתיך כתובות י"ב, ק"ח. סנהדרין י"ח, ל': הקיצו ורננו ח' ח': כי טל כתובות י"ב, קי"ח: לך עמי קמח ו', פ', סנהדרין נ', כ"ה, ק"ה ע"ז, ח', ד:

(יח) ווייר וואָרען שוואנגער, עמפפאנדען וועהען; דאָך אלס ווייר נעבערען זאָללטען, וואר עס ווינד!). ניכט איזט דאז לאנד נערעטטעט, אונד ניכט נעשטירצט זינד דיא בעוואָהנער

רש"י

לעולם הבא והרפאים האלה שריפו ידיהם ממלותיך בל תהי להם תקומה: לכן פקדת ותשמידם. הלא פקדת עליהם כבר ותשמידם באמרי פיך כענין שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות י"ז): (טו) יספת לגוי. לישראל יספת להם תודה וגדולה וכבוד וכל כמה שיספת להם נכבדת שהם מודין ומשבחין לפניך על כל הטובה מה שלא היה כן מנהג העכו"ם וע"כ דיחקת מלפניך כל שאר קצוי ארץ הרי בטובתם כך עושים ישראל לפניך קילוס וכבוד וגדר להם: (טז) ה' בצר פקדוך. אינם מהרהרים אחר מדותיך: צקון לחש. שפך שיח ותפלה: מוסרך למו. בהיות מוסר יסוריך לאין עליהם וכך היא תפלתם: (יז) כמו הרה תקריב ללדת וגו' כן היינו מפניך. רואין אנו גדות מתחדשות וסבורים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה לפי שאנו מובטחים ליגאל מתוך צוקה וגדה כיולדה זו: מפניך. מפני גזירותיך: (יח) הרינו חלנו. חיל יולדה כאלו ילדנו כאלו קרובים אנו להגאל והוא רוח ואין ישועה: ישועות בל נעשה ארץ. בכל סבלינו וגדותינו אין אנו מגיעים לנו ישועה: ובל יפלו. אין נופלין העמים שהם יושבי תבל שכבשו ומלאו את הארץ ויונתן ת' בל יפלו לשון ונפלינו אני ועמך: (שמות ל"ב)

באור

אז מוסרך הבא בפקוק ט"ז, והעמם אתה האל יקפח רעה על רעה לגוי, והוא ישראל, אשר בו נכבדם, ורחקת את העם הזה ממקומו אל כל קצות הארץ. וע"פ זה דבוק הוא כראוי אל הכתובים שלאחריו. וקרוב לזה פי' הראב"ע כל מה שיספת הם ממקומו אל כל קצות הארץ. ואם הרחקתם ממקומם: (טז) **פקדוך**, בגר להם שחרוך. **צקון**, כמו יצקו, ליקר עמך פעם אחר פעם הודו כבודך, ואם הרחקתם ממקומם: (טז) **פקדוך**, בגר להם שחרוך. **צקון**, כמו יצקו, מחקרון הפ"ת, וכמו"ן מוסף, כמו"ן אשר לא ידעון אתותיך ולהם פי' תפלה, לפי שהיא נאמרת בלחש, ר"ל בעת שהיה מוסרך להם, היו שופכים לפניך תפלה, כי ידעו, שהגלה הבאה להם בגלות, מוסרך היה, ולא דרך מקרה. (מדרשי רד"ק). ועמם לקון לחם כמו ולפני ה' יפפוך שיחו (תהלים ק"כ): (יח) **רוח**, ז"ל הרד"ק: פירש אדוני אבי ז"ל היולדת כאשר ילדה, ידעה כי בכר נמלטה, אך בעינו כמו האשה שתקריב ללדת בלא עתה, זלא ילדה זהו כמו רוח, ואינה שמחה בהפסק החבלים, כי יודעת היא, כי בקרוב תעמוד עוד במשבר בניה, כן

1) ד. ה. ווער עס ניכט, קאנן עס ניכט דאנו.

תֵּבֵל: (יט) יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן
הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל
אוֹרֹת טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל: (כ) לֵךְ
עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דְּלָתְךָ בַּעֲדֶךָ
חֲבִי כִמְעַט־רֶגַע עַד־יַעֲבָר־זָעַם:
(כא) כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד

*יתיר י' *יתיר ו'

ת"א חבי כמעט רגע ברכות ח' ו':

טערן, אונד שליעסע דיא טהירען הינטער דיר! פערבירג דיך איינען קליינען אויגענבליק, ביז דאז שטראפגעריכט פאָראיבער איזט." (כא) דען זיעהע, דער הערר ציעהט אויס פאָן

רש"י

אין יושבי תבל יכולין לעשות פלא: (יט) יחיו מתיך. למעלה התפלל שלא יחיו הרשעים כאן התפלל שיחיו הצדיקים בזכות ממך יחיו אותן שמומתין עליך ילא דבר מלכות מלפניך לומר נגלתי יקומון נגלות עמי שנגלו עלמן עלי להם תהי תקומה זו חילוף למה שכתוב למעלה רפאים בל יקומו אבל אלו יקומון: הקיצו ורננו. כל זה יאמר להם הקב"ה הקיצו ורננו לשון ליווי הוא זה: כי טל אורות טלך. כי נאה לך לעשות כן שיהא טל תורותיך ומצותיך להם טל של אור: וארץ רפאים תפיל. ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים שריפו ידיהם מתורתך: רפאים תפיל. לפי שאמר וגל יפלו יושבי תבל חוזר ואומר אתה הפילם כי אין בגלקתינו כדי להפילם: (כ) לך עמי בא בחדריך. תשובה זו הסיבותו לנביא לך עמי בא בחדרך בנתי בכסיות ובנתי מדרשות. ד"א התבונן על מעשיך באחדרי לבך כך דרש רבי תנחומא: וסגור דלתיך בעדך. ת"י עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך. ור' תנחומא דרש סגור דלתי פיך שלא תסרהר אחר מדת הדין: חבי. התחבאי מעט עד יעבור זעם כי אמת אפקד על שונאיך: (כא) כי הנה

באור

אנחנו לשון קבלנו הלרוח, דבר הישועות שהבטחתנו, לא היה נעשה בארץ: (יט) **יחיו** מתיך. יבוא יום שיחיו מתיך והכמוי נוכח הסם, וכן פי' הרד"ק, ואמר שהכוונה על הצדיקים. ולב"ל הוא תפלה. אתה ה' הממית ומחיה, החיה את מתי עמך, והרגומו (מאָגען דיינע טאָדטען אוו. ג. ווי.). **נבלתי**, בא בלשון יחיד על האומה בכללה. **הקיצו**, קריאת הנביא אל שוכני עפר שיקיצו ויריננו. **אורות**, הם ירקות, כמו לקוטו אורות (מנלכים ב' ד' ה'), ואמר ע"ד משל, על הרחוי לירקות הוא עלך, כמו שהטל מחיה הירקות ומצמיחם, כן עלך, אמר כנגד הסם שיחיה המתים (רד"ק). ועל פיהו תרגמתי. ורוק המבחרים אמרו שהוא מן אורה, על שם אור ועלה"ם כמו אור החיים, (חיין טהויא דעם זעבענס). **חפיל**, האחן תסליך המתים ממנה ולאחר, לשון האשה המפלת (רד"ק): (כ) **לך** עמי, מקרא זה והבא אחריו הם מאמר החמימה. וכו אמר הנביא לאנשי ירושלים שירגישו עד יעברו ימי הרעה, כי קרובה הישועה לבוא. **בחדריך**, על דעת ר' משה הכהן, שיקנרו בירושלים מפני סנחריב (בן עזרא). **חבי**, ליווי מן הבה, כי עם יבוא נ"כ בלשון נקבה כמו. (שמות ה') והעלתם עמך (מדברי הכ"ל). ונעמנו, הסתיר עלמך. ורבי יהודה המדקדק אמר שהוא שם תואר על משקל שבי. כאלו כתוב היי חבי כמעט רגע. ונראים דבריו כי לא נמלא הקל לא מן הבה ולא חבא ורק בנפעל עניגו סתירת

1) דיא היידניסען פאָלקער.
2) ד. ה. בעלעבענד אונד ערקוויקענד, ווייל דער פפאנלענטהויל.
3) איינגענטל. ווירפט פאָן זיך.

עָוֹן יִשְׁבֵי־הָאָרֶץ עָלָיו וְנִגְלְתָה הָאָרֶץ
אֶת־דָּמֶיהָ וְלֹא־תְכַסֶּה עוֹד עַל
הֲרוּגֶיהָ׃

כז (א) בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה בְּחַרְבּוֹ
הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל
לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ
עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם׃
(ב) בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ־לָהּ׃

זיינעם וואהנזיטץ, אן דען בעוואהנערן דער ערדע איהר פערברעכען צו אהנדען; דיא ערדע ברינגט צום פאר־שיין דאז (פאן איהר איינגעזאנענע) בלוט, אונד פערדעקט ניכט מעהר דיא געמארדע־טען.

כז (א) אן יענעם טאגע שטראפט דער הערר מיט זיינעם שווערטע, דעם שווע־רען אונד גראסען אונד געוואלטיגען, דען לויתן, דיא נעראדע שלאנגע 1), אונד דען לויתן, דיא געוואונדענע שלאנגע, אונד טאדטעט דאז אונגעהייער אים מעערע. (ב) אן יענעם טאגע זינגט פאם אנמוטהיגען

ת"א ביום ההוא נתרגם ס'. ע"ד: והרג את התנין סס:

רש"י

ה' יוצא וגו'. ממדת הרחמים למדת הדין: יוצא מארץ. הוא הר שעיר: על הרוגיה. שהרגו בישראל:

כז (א) על לויתן נחש בריח וגו'. ת"י על מלכא דאתרדיף כפרעה מלכא קדמאה ועל מלכא דאתגלי כסנחרב מלכא תניינא בריח לשון פשוט כנדיח הזה לפי שהיה רחוק: עקלתון. לשון כפול לפי שהוא שני. ואומר אני לפי שאלו שלש אומות חסונות מלרים ואשור ואדום לכך אמר על אלו כמו שאמר בסוף הענין ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מלרים וע"ש שנמשלו עובדי כוכבים ומזלות בנחשים הבוזבין: לויתן נחש בריח. הוא מלרים: לויתן נחש עקלתון. הוא אשור: והרג את התנין אשר בים. הוא נוד שהוא רחב והיא יושבת בלב ימים וכן כתיב קדושים אשר בים והן אשר בים. הוא נוד שהוא רחב: בים ההוא. בעת הגאולה ישובו לישראל זו היא כרם חמר והוליאה דומיה: (ב) ביום ההוא. בעת הגאולה ישובו לישראל זו היא כרם חמר והוליאה

באור

עלמו: (א) דמיה, הדם הנקי השפוך עליה ונבלע בתוכה, כי בהיום הדם על פני האדמה, הוא נועק אל האלהים לתת נקמתו בשופכו, כמו שאמר איוב (שם ט"ז) ארץ אל תכסי דמי. הרוגיה שנקברו בתוכה:

כז (א) ביום, דבוק אל שלפני, ואמר: כאשר יפלו השם ממקומו לפקוד עון יושב הארץ, יפקוד גם יושבי הים. לויתן, שם כולל החיות הגדולות והגורלות, שבמקום ברילתן בים (גרלעס וואססער־טהירע). ונקרא משם גם ביבשה, כמו שהמשים הגדולים. בריח, לשון פשוט, כברית הזה (רש"י). ולפי זה עניינו ישר (גערחאדע), היפך עקלתון, חתת ג"כ דעת המלאכים והמעמיקים היסנים, ולד"ת נקרא בריח, לפי שאינו יכול לעקש את עצמו, ותרגומו (חונגוועקיחאע שלאנגע). והחכם איבן עזרא פותר בריח לשון שמאל כמו בערבי, ורמוי לתרגם (דיא נארדליכע שלאנגע) ואולי הכוונה על בבל שהיא מצפון לארץ ישראל. ח"ל ומכירו (איוב כ"ו י"ב) תוללה ידו נחש בריח, והוא תמונת הכוכב בדמות נחש, הקרוב אל קושב הצפוני. ח"ל הרד"ק: ויש מפרשים נחש בריח החלי, שהוא מבריח מן הקלה אל הקלה, גם הוא עקלתון ועליו יאמר מוללה ידו נחש בריח, וכן הוא בפרקי דרבי אליעזר, החלי עמוד המאורות, ונטוי מן הקלה אל הקלה כברית עקלתון, ע"כ דבריו. והחכם געזעניוס מתרגם (דיא פליכטיגע שלאנגע), ואמר שהוא כמו מליי לחמשם. עקלתון, מעניין תרמות עקלקלות (שופטים ה'), והטעם, נחש ההולך על גחונו בתנועה סיבוביות ועקומה. התנין, עניינו בריות גדולות ומשונות שביבש. ולד"ק ביש הוא נהר גילום. וכתב הראב"ע: יש אומרים, כי לויתן

1) חייגענטל. דיא ריעגעלשלאנגע.

(ג) אֲנִי יְהוָה נֹצְרָהּ לְרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה
פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ לַיְלָה וָיוֹם אֶצְּרֶנָּה׃
(ד) חֵמָה אַיִן לִי מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת
בַּמִּלְחָמָה אֶפְשְׁעָה בָהּ אֶצִּיתֶנָּה יָחַד׃
(ה) אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעוּזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי
שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי׃ (ו) * הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ

*הפטרת שמות לאשכנזים

ת"א חמה אין לי גדיס ג', ג"ג: עכו"ס ח' ד', יחזיק סנהדרין י"ח, נ"ט: הבאים ישרש יעקב סנה כ"ג, קמ"ס:

אממט! (ה) ווען ער (דער הערר) מיך פארטוועהרענד שיטצט, דאן פערשאפט ער מיר פריעדען, פריעדען פערשאפט ער מיר 2)." (ו) אין דער פאלגעצייט שלענט יעקב וואור־

רש"י

יינה הטוב חמר ויינו"ש בלע"ז: (ג) אני ה' נוצרה. בעת הגלות: לרגעים אשקנה. מעט מעט אני משקה אותה כוס פורענות הבאה עליה פן אפקוד עליה בעת אחת ואגרנה לכך לילה ויום אני מתבונן בה. ויונתן תירגם אם לא שאני פוקד עליהם עונות שהם מרגילים לפני לילה ויום הייתי מנין עליהם: (ד) חמה אין לי. אין לי סם להגדיר חמתי על העכו"ם לפי שאף ישראל חוטאין ומדת הדין מקטרגת: מי יתנני שמיר שית במלחמה. בגני מלחמתי והוא עצו מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם ולא תוכל מדת הדין למחות שיסובו ישראל בתשובה והיא נותנת אותו שמיר ושית בגני מלחמה. אפשע פסיעה על מדת הדין אפקוד עליהם אף יתדון ונוספות על עונם ואציתם יחד כן ת"י על האומות. ורז"ל פירשו על ישראל והוא מוסב על הכרם חמה אין לי בכל הכעסים שהכעסתני הכרם הזאת לא אוכל לשפוך חמתי לנעדה מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם מי יתנני כימים שעברו לולי השבועה הייתי שמיר ושית ופושע בכרם ואציתנה יחד: (ה) או יחזק במעוזי. או לשון אם כמו אז נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א) או יחזק עמי במעוזי שלא יבקש מעוז אלא מעוזי אז יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי שמתקשקשת בי על שאיני נוקש בגדי ואנקש בהם: שלום יעשה לי. ממדת הדין שלא

באור

נחש בריח. גם עקלתון הם ביבשה, והעשם על מלכי הארץ, והתנין הוא מלך מלרים, כמו יחזקאל (כ"ט ג'). והישר בעיני הברי ר' משה הכהן, שהוא רמז מכתר כל גבורי חיל, ונגיד ושר: (ב) חמר, פירש הרד"ק יין אדום ושוב. והביא ראיה מלשון הערב, שבה יקרא יין אדום אל חמור. והנכון חמר בדל"ת. כמו כרמי חמר (עמוס ה' י"א). וכן קראו השבעים זקנים. והמשיל ישראל לכרם נחמד. ענו לה, כמו ענו לה בחודה (תהלים קמ"ז). פן יפקוד עליה, אמר רבי משה הכהן, פן יפקוד עליה האויב, לילה ויום אצרנה, והוא הישר בעיני. (כן עזרא). וכן מתורגם: (ד) חמה אין לי, על הכרם. מי יתנני מי יתן לי, כמו מי יתנני מלון אורחים במדבר (ירמיה ט'). והטעם, אין לי עוד אף וחמה על הכרם, ומי יתן ואמלא שמיר ושית להלחם בם ולכלותם, כי השמיר והשית הם שונאי הכרם, והוא משל על אויבי ישראל. אפשעה, מענין כפשע ביני (שמואל א' כ'), ר"ל אלעד עליהם ואשרפם ואשרפם בם קבולם הקולים: (ה) או, לשון אם, כמו (שמות כ"א) או נודע כי שור נגח הוא (רש"י). יחזק במעוזי, דברי העם: אם ה' יהיה אמיד מעוזי ומשגב לנו, אז יעשה לנו שלום מכל אויביו, ונשכון לבטח על אדמתו. ולפי התלות תרגומו (ווען ער פעסט

1) געגען דען ווייגבערג. 2) וואחרטע דעם פאלקעס.

יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־
תֵבֵל תְּנוּבָה׃ (ז) הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ
הֻכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג׃
(ח) בְּסַאסְאָה בְּשַׁלְּחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה
בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ (ט) לָכֵן
בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי
הָסֵר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ | כָּל־אַבְנֵי
מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקוּמוּ

ת״א בסאסאה סס י״ג, ק״ס. סופס ס׳, ח׳. סנהדרין י״ח, ק״ו: בשומו עכו״ס כ״ד:

צעל, שפראָסט אונד בלוהט ישראל, אונד פּוללט מיט פריכטען דיא וועלט. (ז) שלונ ער וואָהל ישראל, וויא ער דיא שלונ, דיא עס שלונען? ווארד עס ער־ווירנט, וויא ערווירנט, וואורדען, דיא עס ער־ווירנטען? (ח) מיט מאס דורך פערטריי־בונג שטראפטעסט דוא עס, עס פאָרטרייסענד מיט העפטיגעס שטור־מע, אם טאגע דעם אָס־טעס. (ט) אבער דא־דורך איזט פערזאָהנט יעקב׳ס שולד, אונד דאז איזט גנאדע דיא פרוכט דער ווענגעשאפטען זינדע, דאס מאן דיא שטיינע דער אל־

רש״י

יוכל לקטרג ולומר מה נסתנו אלו מאלו: (ו) הבאים ישרש יעקב. הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים אשר השרים יעקב לנו ופרחו שם עד מלאו פני תבל תנובה: (ז) הכמכת מכהו הכהו. הרלתיתם בגבורתי שבמכת המכה יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים יש תמיהות שהם מתקיימות כגון זו וכגון (שמואל א׳ ג׳) הנגלה נגלתי אל בית אביך (יחזקאל ח׳) הרואה אתה מה המה עושים: אם כהרג. ישראל שהיו הרוגין של פרעה הורג פרעה ועמו: (ח) בסאסאה. באותה מדה: בשלחה תריבנה. כשהילחה מגרים את ישראל תריבנה המדה בשאה שלה: הגה ברוחו הקשה. הגה דיבר בדיבורו הקשה: ביום קדים. ביום ויולך ה׳ את היס הגה ברוחו הקשה. גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב ברוח קדים עזה (שמות י״ד): (ט) לכן. גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז. וזה כל פרי הטוב לו להסיר חטאתו אם יהיה כל אבני מזבחות נמותיו כאבני גיר מנופלות מדוקדקות וכן (תהלים קל״ז) ונכון את עוללך וכן (ירמיה י״ב) ונפלתים איש באחיו: גיר. מין לבע הוא: לא יקומו אשרים וחמנים. למען לא

באור

העולם אן איינען שוטלע), ומתורגם לפי הכוונה. ואולי הם דברי הכרס. והענין אחד: (ו) הבאים, הימים הבאים, והוא זמן הישועה (רד״ק) ולדעת הבאים הם בני ישראל, שיבואו מן הגלות, ויבואו לארלם: (ז) דכמכת, האם הכה האל את ישראל, כאשר הכה את מכהו, פרעה וקנאריב חולמים? הרגיו. הנכון הרגיו, והטעם, הבי נהרג ישראל, כאשר נהרגו אויביו? הרג, עבר מבנין פָּעַל, כמו (תהלים מ״ד) כי

עליך הורגנו כל היום: (ח) בסאסאה, רובי המפרשים אמרו, שהוא מגזרת קצה, והטעם מדה, והיא כפולה, כמו ירקרק (בן עטרת). והטעם, במדות מדות שלמת לה פורענותה, כמו ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם (למעה ס״מ). בשלחה, ענין שילוח וגירושין והסכוי עוסד על כנסת ישראל. תריבנה, הסי״ו היא לנוכח, ואמר הנכיא אל האלהים: אתה ה׳ תיסר את ישראל ע״י שתגרש אותם מארלם, והמשל נקוט מן האיש אשר ישלח את אשתו. הגה, ענין הסרה, כמו (משלי כ״ה) הגו מיגים מכסף, הגו רשע לפני מלך (רד״ק). ברוחו, נגד מה שאמר ומלאו פני תבל תנובה, אמר בעת הכעס הסיר הפרי ברוחו הקשה, שעשיב בהם, ביום שנוכה רוח הקדים עזה (הכ״ל). וכן (חיוב כ״ז) ישאהו קדים ויולך ויסערהו ממקומו: (ט) לכן, ענינו פה כמו אבל, אולם, אך (אבער, דאך), וכן (למעלה י׳ כ״ד). והכתוב הזה נמשך אל הקודם. ואמר אחל: הן אמת שגרשתיהו מארלו והחרבתי את עריו, אבל בזאת יכופר עונו. כל פרי, עלת כל לא תורה פה על מספר כללי להקיף כל

אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ (י) כִּי עִיר בְּצוּרָה
בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם
יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶּיהָ׃
(יא) בִּיבֵשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים
בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־
בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ
וְיֹצְרוֹ לֹא יְחָנֶּנּוּ׃ (יב) וְהָיָה בַּיּוֹם

ת״א ביבוש קצירה בתרא ח׳, י׳: כי לא סנהדרין י״ח, ל״ב: והיה ביום ההוא נדכות ט׳, כ״ו. ר״ס ח׳, י״ח: סנהדרין י״ח, ק׳. מכו׳ ב׳, כ״ד:

טערע, וויא קאלקשטיי־נע צערטרימערטע, אונד ניכט מעהר שטע־הען דיא אסטארטען אונד זאָנגעזיילען. (י) דען דיא (איינסט) פעס־טע שטאדט שטעהט אָדע, איינע וואָהנונג, וואָפאָן אללעס פער־יאגט איזט, פערלאס־סען, וויא דיא וויסטע; דאזזעלבטט ווידען קעלבער אונד לאנערן זיך אונד פערצעהרען איהרע רייזער. (יא) ווען איהרע צווייגע טראָקען זינד, ווערדען זיא אב־

נעבראָכען; עס קאָממען ווייבער אונד צינדען זיא אן, דען קיין פערשטענדיגעס פאָלק וואר עס: דארום ערבארמטע זיך זיין שאָפפער זיינער ניכט, אונד דער עס בילדעטע, וואר איהם ניכט גנעדיג. (יב) אבער עס געשיעהט אן יענעם טאגע, דאס דער הערר ערגטע העלט פאָן

רש״י

יקיימו לסס עכו״ס: (י) כי עיר בצורה בדד. כי בעבותם זאת עיר בצורה של ישמעאל תהיה בדד והנוה יהיה משולח מיושביו ונעזב כמדבר: שם ירעה עגל שם ירבץ. עגל שנאמר (ירמיה ל״א) כעגל לא לומד: וכלה סעיפיה. ענפיה: (יא) ביבוש קצירה. קצירי שרשים כמו תשלח קצירי׳ (תהילים פ׳) ועשה קציר (איוב י״ד) כלומר כשתכלה מעשו זכות מעט שכיבד את אביו אז תשברנה שעיפיה: נשים באות מאירות אותה. עם חלש כנשים ידליקום כך ת״י. מאירות כמו (מלאכי א׳) ולא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונ״ש מחמת שהעליס יהיו נוחים להדליק. אבל מנחס פתר מלקטות כמו אריתי מורי (שיר ה׳) ואדוה כל עובדי דרך (תהלים פ׳) השיב לו דונ״ש והלא כתיב ביבוש קצירה ובענביס יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן לדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבא בתרא פ״ק ליה ביבוש קצירה תשברנה:

באור

חלקי הגוף (דיא גאנצע פרוכט), אך הורחמה כמו אחר הפעל (דאז איזט גאנץ אדער גערחדע דיא פרוכט דאפאן), וכן (חיוב כ״ז ג׳) כל עוד נשמתי בי (זאָ לאנגע נור, איינ. גאנץ זאָ לאנגע חלם), וגם בחרמים ובתלמוד ישמעאל בו ע״ד אחר הפעל, כמו (דניאל ב׳ י״ב) כל קבל דנה (עבען דעם החלב), כל כך (זאָ זעהר), כל שכן (געטווייגע דען). הסר חטאתו, המזבחות ואשרים והחמנים אשר היו בקרבו, זאת היתה חטאתו ועתה שנהרסו ע״י אחיב הוסרה חטאתו. בשומו, המסים, ר״ל האויב אשר החריב את עירו הבצורה, המכרת בכתוב שלאחריו, הרס את מזבחותיו, וזאת היתה לעובתו, כי הוא מעלמו לא היה מסיר הבמות והאשרים, ולא יוסב מהגלות אל ירושלים, אז יסתחוה לה׳ בהר הקדש, כאמור בפסוק י״ג. ניר, סיד, ובארמית (דניאל ה׳) על גירא די כסד היכלא: (י) נוה משולח, היה אחר שנרשו מתוכו כל יושביו, ועל כן היה נעזב במדבר, וכן (למעלה ט״ז ב׳) קן משולח, הענף משולח מן הקן: (יא) קצירה, קליר הוא ענף הענן, כמו (חיוב כ״ט) ועל ילין בקליריו, וקצירה הוא לשון יחיד דרך כלל, ואמר על הפרע דרך רבוי תשברנה, ר״ל הסעיפים והפארות (מדברי רד״ק). נשים, כל אומה, לפילו יהיו חלשים כנשים יראו לה ויסתחוה אותה (הכ״ל). מאירות, ונבעיירות, כהפעיל מן אור, וכן (מלאכי א׳) ולא תאירו מזבחי חנם, אבל אל אריתי מורי (שיר ה׳) הוא בקל מן אדה, והוא ענין לקיעה. אותה, כמו הנקבה על קבילת העליה. לא עם ביבוש, ישראל עתה אינו עם ביבוש (הכ״ל): (יב) יחבוט, על דרך משל, כאלו הגוליס, אחר

הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר
עַד־נַחַל מִצְרַיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד
אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (יג) וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא
יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים
בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
וְהִשְׁתַּחֲוּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ
בִּירוּשָׁלִָם:
כח (א) הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרַיִם
וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִּפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר

דער רייסענדען שטראָמונג דעם פרת ביז אן דען באך מצרים׳ס, אונד איהר ווערדעט איינצעלן אויפגעלעזען, זאָהנע ישראל׳ס. (יג) אן יענעם טאגע ווירד איקדיא נראָסע פאָזוינע נעשטאָסען, אונד עס קאָממען דוא הערואומ־אירענדען אים לאנדע אשור. אונד דיא פער־שטאָסענען אים לאנדע מצרים, אונד בעטען אן דען הערען. אויף דעם הייליגען בערגע אין ירושלים.

כח (א) וועהע דער שטאָלצען קראָנע דער טרונקענען אים אפרים, דער וועלקען בלומע, זיינעם הערליכען שמוקע, אויף דעם הויפטע דעם פעטטען טהאלעס׳ דער פאָם וויינע

רש״י

(יב) יהבוט ה׳. ת״י יתרמון קטילין ואני אומר ג׳ לשונות הללו חיבוט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחוזר ומלקטן ואחדים מלקטין אותן מן האדן כך הקב״ה יתחיל האסיפה כמו שנאמר בשופר גדול: משבולת הנהר. הם האובדים באדן אשור: הנהר. פרת הם בני אשור היושבים על פרת: עד נחל מצרים. הם הנדחים באדן מצרים: עד נחל מצרים. אותם הם יושבי מצרים יחבוט אותם כחובט זיתים: ואתם תלוקטו. מן הגליות: לאחד אחד. המוליא א׳ מכם יציאתו מנהה: (יג) האובדים באדן אשור. לפי שנפוצו מארץ רחוקה לפניה. מן הנהר סמבטיון קדאם אודים:

כח (א) שכורי אפרים. שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגיתא כדאמר מייא דדומסקית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטים: וציץ נובל צבי תפארתו. ומלא מטע תפארתו יהי לין הפרח שלו נובל הם תאנים המקולקלות כמו שבינו בברכות על המובלות ופירשו דבותינו בושלי כומרא. ולין כן כתמתרגמינן ולין לין ואנין כן אשר נטועים על ראש גיא שמנים היא כנגד שפילותיה מתוקים ושם הם הולמים עלמס יין: הלומי היין. כתושי חמר. ויש עוד לפתור לצבי תפארתו לאשר על וגו׳ לצבי התפארת שעל ראש עשרת השבטים המשוחין בגאות ראשי שמנים כמו שנאמר (עמוס ו׳) ראשי שמנים ימשחו. גיא לשון גאוה כמו (לעיל ט״ו) מואב גיא מאד (ואותו הליץ

באור

מהרו לשוב לארלם המוניים המוניים, היו כחילנות וכשבלים, והאל חבע אותם, והם נפלו פחע פחאום לרוב כפירות וחניים הנחבטים. משבולת, שבולה הוא מחק מרולם הנהר, כמו (תהלים ס״ע) ושבולת שעפחני. הנהר, נהרא פרת (הכמדי). והטעם על האובדים באדן אשור בארן מצרים, בעקלא שאחר זה, שהם יושבים על נהר פרת. נחל מצרים, הוא מילום, ומושב על הנדחים בארן מצרים. לאחד אחד, אחד לאחיו, אחד מהם ואחד מהם, יתקבלו יחד (הכ״ל): (יג) ביום ההוא וגו׳, הטעם, לא יבקשו כל בני אפריים הנדודים, לשוב אל ירושלים, כי ראו, כי אלהיהם אבדה (בן עזרא):

כח (א) הוי, שומרון הקדומה הנקראת עתה זעבאסטא, בנויה על ראש הר עגול, מסובב מבקעות וגבעות קטנות מלאות כל פרי. והמשילה הנביא אל עטרת ציצים ופרחים. והנבואה הזאת הסוב על אפרים ויתר השבטים, עד פסוק ו׳, ותייבד להם הפורענות ע״י שלמנאסר מלך אשור (ראה מלכים ב׳ י״ז ו׳) ואחר כן

עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן:
(ג) הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם
בָּרָד שַׁעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים
שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד: (ג) בְּרַגְלַיִם
תִּרְמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם:
(ד) וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִּפְאַרְתּוֹ
אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָה
בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ
בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה: (ה) בַּיּוֹם

*פתח באתנח

ת״א ביום ההוא מנלס ח׳, ט״ו. סנהדרין י״ח, קי״ג:

איבערוועלטינען (1). (3) זיעהע, איין שטאר־קער, נעוואלטיגער קאָממט פאָם הערען, וויא איין האגעלוועטער פערדערבליכער שטורם; וויא איין וועט־טער מיט גראָסען, איבערשטראָמענדען פלוטהען, ווירפט ער זיא צור ערדע מיט מאכט. (ג) מיט פיסען ווירד זיא צערטרעטען, דיא שטאָלצע קראָנע דער טרונקענען אין אפרים. (ד) עס נעהט דער וועלקען בלומע, זיינעם הערליכען שמוקע, אויף דעם הויפטע דעם פעטטען טהאלעס, דיא איינער זיעהט, האט ער זיא אין דער האנד, פערשליננט ער זיא. (ה) אן יענעם טאגע איזט דער הערר

רש״י

כלילת נובל תהיה). הלומי יין כך קורלן על סם שכורתן שנאמר בסם (עמוס ו׳) הסותים במזרקי יין: (ב) הנה. יש רוח חזק ואמץ לה׳ שהוא כזרם ברד ושער קטב מדידי: הניח לארץ ביד. יניחהו על ארלס בידו החזקה ויפיל המובלות מן התאנים: (ד) כבכורה בטרם קיץ. כביכולה של תאנה אין נובל: בטרם קיץ. עת ביכול שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולעה עודה בכפו כך ויסקוד על הדעה ויביאה עלינו (דניאל ט׳): (ה) ביום ההוא. כהתם הפוסעים יהיה ה׳ לצבאות לעטרת לבי למדיקים

באור

הסיב הנביא דבריו אל אנשי יהודה, שמלכותם עמדה עוד אחר גלות ישראל והיתה בהצלחה כל ימי מלוך עליהם חזקיהו הצדיק. אך מרדם ורדפם אחרי הסעטוגים הביאו אם רוח הנכיאה מהדם, להוכיח רשעתם על פניהם, ולאיים עליהם ביעודים רעים, אחרי אשר נייר אושרם תחת ממשלת המלך הידאל אחת ה׳, במאמרים קצרים ורבי הענין. עטרת גאות, שומרון היא עטרת גאות של שכורי אפרים, כי שותי יין ושכר באחלות הקדם שמיהו עטרת ציצים ופרחים ברחשם, וכחתת עצו ג״כ אנשי יין והרומייה. צבי, חפץ וחמדה ופאר. תפארתו, הנין הנובל הוא שומרון כי עת חורבנה קרובה, והנין הנובל ה״ז הוא היה לבי תפארת של אפרים. גיא שמנים, בקעה ארץ שמנה, מגדלת פירות רבות וטובות. הלומי יין, עוכי יין, שהיין מכה אותם לארץ (רד״ק): (ב) חזק ואמץ, הוא מלך אשור. לאדני, החזק והאמץ יבוא מאת ה׳. וכן (למעלה כ״ב ה׳) כי יום ומהומה לה׳. שער, כשער, לשון סערה. קטב, ענין כריתה, כמו (הושע י״ג) אהי קטבך שאול. הניח, הנחיל בפה השלכה (היגזוועדפען), כמו (עמוס ה׳ ז׳) ההופכים לצענה משפט וצדקה לארץ הניחו. והטעם, החזק והאמץ ישליך אם עטרת גאות לארץ, וברגלים ירמסום הרומסים. ואחריה פורחים. אחל יניח אם הדרם לארץ, ויתורגם (דחז ער נידערשטירלען זעסט איט אחצט): (ד) ציצת נובל, הוא הנוחר, ונסמך אליו ציצים ע״ד ברכה טוב, אשם רע. ולדעת רד״ק ציצים בנפרד, כמו פונג והדומים; אחל לפי דבריו ראוי ציצים נובלה. כבכורה, הבכורה שהבוא בתחלה, בני אדם קופצין עליה לקחתה והרואה אותה בתחלה לוקח אותה (רד״ק). בעודה בכפו, בזמן שהיה בכפו, אבל יבלענה מרוב חמדתו אותה, כן יהיה עושר לפרים ועוכם, שיבלעם האויב במהרה (המ״ל): (ה) ולצפירת, עטרה ולפירה אחד ולבי ותפארת אחד ולפירה

1) חייגענטן. לערשלאגענען, בעלייכטונג דער סטאדט שמרון.

הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי
וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃
(ו) וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט
וּלְגִבּוֹרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעָרָה׃
(ז) וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ
כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־
הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה
פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ (ח) כִּי כָל־שֻׁלְחָנוֹת
מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃ (ט) אֶת־
מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה
גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃ (י) כִּי

ת"א ולרוח סנהדרין סס: כ' כל שלחנות חצות נ', ח': את מי יורה סועים ח', י"ב. עכו"ס ח', נ':

דער העערשארען איינע הערליכע קראָנע אונד איין פרעכטיגעס דיאַדעם פיר דען רעסט זייַנעס פאָלקעס. (ו) איין גייסטרעס רעכטס דעם, דער צו נעריכט זיטצט, אונד דער שטערקע דענען, דיא דען קריעג ביז אן דיא טהאָרע (דעס פיינדעס) צוריקטרייבען. (ז) דאָך אויך זיא פערנעסען זיך ביים וויינע. שוואנקען פאָם שטארקען געטרענק; פריעסטער אונד פראָפעטען פערנעסען זיך מיט שטארקעם געטרענק, זינד איבערמאנט פאָם וויינע, טוימעלן פאָם שטארקען געטרענק, פערגעהען זיך ביים ווייזאגען, וואנקען ביים רעכטסשפרעכען. (ח) דען אללע טישע זינד פאָלל אונפלעטהינען געשפייעס, קיין פלאטץ איזט מעהר. (ט) "ווען ווילל מאן ווייזהייט לעהרען, ווען דיא לעהרע בענרייפליך מאכען? זינד ווייר פאָן דער מילך ענטוואָהנטע, פאָן דער מוטטער ברוסט ענטנאָממענע? (י) דען עס פאָלגט געבאָט אויף געבאָט, געבאָט אויף געבאָט, פאָרשריפט אויף פאָרשריפט, פאָרשריפט אויף פאָרשריפט, באלד היער עטוואס, באלד היער עטוואס" (יא) יא! מיט שטאמ-

צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעִיר
שָׁם זְעִיר שָׁם׃ (יא) כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה
וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃
(יב) אֲשֶׁר | אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה
הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא
אָבוּא שְׁמוֹעַ׃ (יג) וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־
יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו

*כתיב ולא קרי א' *ע"כ ומנדלין עד סוף כ"ט

מעלנדער ליפפע אונד אין פרעמדער שפראכע ווירד מאן צו דיעזעם פאָלקע רעדען. (יב) ער שפראך צו איהנען: "היער איזט רוהע, נאָננט רוהע דען עדמידעטען; היער איזט ערקווייקונג;" אבער זיא וואָללטען ניכט האָרען. (יג) דא וואר איהנען דעם הערען וואָרט

רש"י

ועתיקו מסדיס מוסריס מלפני ת"ח: (י) כי צו לצו צו לצו. נביא מלוה להם מאת הקדוש ברוך הוא והם יש להם לו על עובדי כוכבים כנגד לו זה וחוזר הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו לו לצו חבוש מסלך: קו לקו. יש להם קו מסקולת מספרי דשע כנגד קו הלדק: זעיר שם. הנביא אומר להם עוד מעט תבוא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם יתכל מעשהו לימים מועטין: (יא) בלעני שפה. וכן כל לשון לעגים וכן (לקמן ל"ג) עלגים בניהם ל' דבור הפוך שאינו מיוסד להם להשמע: ידבר אל העם הזה. כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון נלעג שאין יכולין להבין בו: (יב) אשר אמר. הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוה הניחו לעיף שלא תגזלוהו ותאת תהיה לכם המדגעה: (יג) והיה להם דבר ה' וגומר. כמדתם ימדוד להם יגזור בדברו עליהם לו של אומות המשתעבדים בה על לו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פודענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה חלף תקוה יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם זעיר שם. לימים מועטין תבא עליהם והם יתמעטו שם באדץ

באור

לותם עון הסדים, כמו (בראשית י"ט) ויעתק משם. והמלה תואר הסם (כן עזרא): (י) צו לצו, חבוקת הבטורים, ודמיים דבריהם דרך לעג בדמיון לדברי הנביא, ועם זה יורו הברות המלות כאלה התדמות הברות עלגי לשון הבטורים, המגמגמים בלשונם. צו, הוא שם כמו מלוה, ולא נמצא עוד רק במקום אחד (הושע ה') הואיל הלך אחרי לו. קו לקו, חוקים ומשפטים להיישר דרך האדם נקראים קו, דרך משל עקו הכנין העשוי ליישר עורי האבן. זעיר, מלת אחרים, והוראתה מעט, קרובה למלת מעטר בלשון עבר: (יא) בלעני, כמו ולשון עלגים (למעה ל"ב), בהפך אותיות. ידבר, כמו אמני (מאן) ואמר להם, שעוד ישמעו לשון זר ובלתי מובן כזה בארץ נכריה, אשר יגלו אליה, ובר"ק ידבר מוסב על אלהים, ותרגומו (יח דזרך — פחלקער — שטאמעלנדער ליפפע אונד פרעמדער ספראכע ווירד עם רעדען), ומלת אשר בפסוק שאחריו מוסב על המדבר: (יב) אשר, אינו כמו המלערף, רק לאמת כמו אבן, וכן (שמואל ל' ע"ו) אשר שמעתי בקול ה'. אמר, הנביא אמר להם, זאת המנוחה, אם תשמעו אל דברי ה' ותעבדו מלוהיו, תהיה לכם מנוחה באחרלכם (רד"ק). המרגעה, ענין מנוקה כמו (ירמיה ו') ומלאו מרגוע: (יג) והיה, כאלו כתוב ויהי, לא אבו שמוע, ודבר ה' היה להם לו בלו, וע"י זה יבלו וכשלו ח"ל הרד"ק: והיה להם דבר ה', שלא רצו לשמעו, מעט מעט, היה להם למכשול עון מעט מעט, מדה כנגד מדה. ולפי פי' רש"י יתורגם (יח ווערדע

לָקוּ זֵעִיר שָׁם זֵעִיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ
וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבְּרוּ וְנוֹקְשׁוּ
וְנִלְכָּדוּ׃* (יד) לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה
אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר
בִּירוּשָׁלִָם׃ (טו) כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ
בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ
חֹזֶה שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי־יַעֲבֹר לֹא
יָבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסִנֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר
נִסְתָּרְנוּ׃ (טז) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אֶבֶן אֶבֶן בֹּחַן
פִּנַּת יִקְרַת מוּסַד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא

*שוט קרי *יעבר קרי *דא"ש

"נעבאָט אויף נעבאָט, נעבאָט אויף נעבאָט, פאָרשריפט אויף פאָר־שריפט, פאָרשריפט אויף פאָרשריפט, באלד היער עטוואס, באלד דא עטוואס," אויף דאס זיא הינגעהען אונד שטירצען ריקווערטס, אונד דיא גליעדער ברעכען, אונד פער־שטריקט אונד געפאנ־גען ווערדען. (ד) דא־רום האָרט דעם הערען וואָרט, איהר שפאָ־טער, דיא איהר דיעס פאָלק בעהערשט אין ירושלים! (טו) ווייל איהר שפרעכט: "וויר האבען איינען בונד מיט דעם טאָדע געשלאָס־סען, אונע מיט דער אונטערוועלט איינען פערטראג געמאכט; דעם פערדערבענס גייסעל, ווען זיא דאהער שטראָמט, זאָלל אונס ניכט ערייכען, דען וויר מאכען דיא לינע צו אונזערער צופלוכט, אונד דורך טרוג זינד וויר געבאָרגען:" (טז) דארום שפריכט זאָ נאָטט דער הערר: זיעהע, איך לעגע אויף ציון איינען גרונדשטיין, איינען בעווערהרטען, איינען עקשטיין, קאָסטבאר

רש"י

לויזיהס: (יד) מושלי העם הזה. האומריס לצון בלשון משל כגון: (טו) כרתנו ברית את מות. שלא יגיע עלינו. עשינו חוזה. גבול שלא יעברנוהו וכן מחוז חפצם (תהלים ק"ז) וכן מחזה אל מחזה (מלכים א' ז') כולם ל' גבול הם וקילונו של דבר אמומי"ר בלע"ז: שוט שוטף. מכה המתהלכת בארץ: לא יבואנו. לא יגיע עלינו: שמנו כזב. שמנו עכ"וס: מחסנו. מחסה שלנו: ובשקר נסתרנו. בעכ"וס בטחנו להסתירנו: (טז) הנני יסד. ל' עבר הוא כמו (אסתר א') יסד המלך וכן נדיך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר בגזרה הנזרה לפני והעמדתי מלך מציח שיהא בציון לאבן בוחן ל' מבלר וחוזק כמו עופל ובוחן (לקמן ל"ג) וכמו הקימו בחוניו (לעיל כ"ב): מוסד מוסד. הרלאטון פת"ח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד שהוא מוסד גמור: המאמין לא יחיש. המאמין דבר זה לא ימהרנה לא יאמר אם אמת הוא ימסר לבא: (יז) ושמתי

באור

איהנען גאָטטעס וואָרט), אבל פירושו הוא קלס רחוק: (יד) **מושלי**, שלטוני עמא הדין (הכסדי). ואינו נראה לפרשו, המדברים במשל ומליצה: (טו) **חוזה**, כמו חזות, והוא מענין ראיה והתבוננות, ווארה על הקבמה וקיום, אשר יעשו בני לדיים יחד, בהקבמת ראיה עין בכלם ובחינת תבונתם. **שוט** שוטף, כליון חרון המשחית הכל, כמו מיט כבירים. **כי** שמנו, ידענו להגלל מכל פגע רע, ע"י התבולות ומרמות: (טז) **הנני יסד**, הראוי **יסד**. **אבן** בוחן, לבן שהוא נבחן ומצלח חזק. **פנת** יקרים, שניהם נמצאים אל מוקר מוסד (איינען קאָסטבארען עקסטיין געגרינדעטער גרינדונג ד. ה. איינער זעהר פעסטען גרינדונג). ולדעת

יָחִישׁ׃ (יז) וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה
לְמִשְׁקֶלֶת וְיָעָה בָרָד מַחְסֵה כָזָב
וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ׃ (יח) וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם
אֶת־מָוֶת וְחָזוּתְכֶם אֶת־שְׁאוֹל לֹא
תָקוּם שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי יַעֲבֹר וְהָיִיתֶם
לוֹ לְמִרְמָס׃ (יט) מִדֵּי עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם
כִּי־בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה
וְהָיָה רַק־זְוָעָה הָבִין שְׁמוּעָה׃ (כ) כִּי
קָצַר הַמַּצָּע מֵהִשְׁתָּרֵעַ וְהַמַּסֵּכָה

ת"א מדי עברו סנהדרין י"ח, עכו"ס ל"ג. כי קצר יומא ח', ט'. סנהדרין י"ח, ק"ו:

אונד פעסט נענרינ־דעט: ווער דארויף פערטרויט, דארף ניכט אונגעדולדיג זיין. (יז) איך מאכע דאז רעכט צור ריכטשנור, אונד דיא נערעכטינקייט צור וואגע, אבער האגעל זאָלל דער לינען צו־פלוכט ווענראפפען, אונד פלוטען זאָללען איהרען שירם ווענ־שוועממען. (יח) אויפ־געלאָזט ווירד אייער בונד מיט דעם טאָדע, אונד אייער פערטראג מיט דער אונטערוועלט בעשטעהט ניכט; דעם פערדערבענס גייסעל, ווען זיא דאהער שטראָמט, ווירד איך צו באָדען טרעטען. (יט) זאָ אָפט זיא דאהער שטראָמט, ראפפט זיא איך פאָרט; דען יעדען מאָרגען שטראָמט זיא הער, בייא טאג אונד בייא נאכט; ענטזעט־צען ערגענט שאָן דאז פערנאָממענע נעריכט. (כ) צו קורץ ווירד דאז בעטט זיין, זיך צו

רש"י

משפט לקו. לפני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפוטעי' שבכם ושמתי משפט יסורין להיות לקו כלומר אסיס קו מדת יסורין להביא עליכם ואת צדקה אסיס שתהא משקולת המייסדת בין הבונין בחומות כלומר שתהא צדקה מהלכת לפניהם ומייסדת דרכיהם שיכלו הפוטעים ונותרו הצדיקים: ויעה ברד מחזה כזב. אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסינו יבא ברד ויטאטנו. ויעה לשון עיאוט כמו (מלכים א' ז') את היעים סנורפין בהם אפר הכירות: וסתר. שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומר אביא המון שיבדו מצבותיהם ופסיליהם. ולשון משפט האמור כאן יוסטיל"א בלע"ז: (יח) וכפר בריתכם את מות. ויתבטל הברית אשר אמרתם ברתנו ברית את מות. כל כפרה לשון קנוח וסילוק דבר וכן (בראשית ל"ג) אכפרה פניו: וחזותכם. אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה: שוט שוטף. אשר אמרתם לא יבואנו והייתם לו למרמס: (יט) בבקר בבקר. כלומר תדיר תדיר אביא עליכם גזירות: והיה רק זועה. זועה לכל השומעים: הבין שמועה. להבין שמועות פורענות הקשות שאביא עליכם כל השומעים יזועו: (כ) כי קצר המצע מהשתרע. כי אביא עליכם

באור

הרד"ק, רומז בזה על מלוכה יחזקיהו, כי ראשי העם נקראו פוטע: (יז) **למשקלת**, הצדקה תהיה המשקולת, לשקול בה מעשי האדם ופעולותיו, והעשם משפט וצדקה תהיינה בארץ. **ויעה**, מנגזרת יעיס שהם המנקיות, שיעקה בהם האדם את הבית (רד"ק). וענינו פה הסרה. **וסתר**, ספקר, שאמרתם עליו, ובשקר נסתרנו, המים ישטפוהו (רש"י): (יח) **וכפר**, יתבטל ויוקר. ועיין ברש"י: (יט) **מדי** עברו. בכל פעם שיעבור השוט יקח אתכם. **זועה**, ענין תמוגה ותמורה, כמו (קהלת י"ב) שחוזו שומרי הבית, וכאלו כתוב והיה זועה רק הבין שמועה: (כ) **כי** קצר דרך מסל, כאדם שסובב על מלא, והוא קצר, ואינו יכול לפשוט רגליו ולהשתרע בו, וכן כאדם שיתכנה בשכבו במקבה שהיא צרה, ולא יוכל להתכנס ולהתאסף מתחתיה: כן יהיה מחנה ישראל, כי

שטרעקען, אונד דיא דעקע צו ענני, זיך דאר־איין צו היללען. (כא) דען וויא אויף דעם בער־גע פרצים, מאכט זיך דער הערר אויף, וויא אים טהאלע בייא גבעון, צירנט ער, אום זיין וועדק אויסצופיהרען, איין בעפרעמדענד וועדק, זיין נעשעפט צו פאללברינגען, איין אונגערהארט נעשעפט. (כב) אונד נון, לאסט אב פאם שפאטט, דאס ניכט פעסטער ווערדען איירע באנדען! דען דיא בעשלאססענע פערטילגונג האב' איך פערנאממען פאם הערן, דעם גאטט דער העערשארען, איבער דאז גאנצע לאנד. (כג) מערקט אויף אונד האָרט מיינע שטיממע, האָרכט אונד האָרט מיין וואָרט!

צָרָה כְּהִתְכַּנֵּם: (כא) כִּי כְהַר־פְּרָצִים יָקוּם יְהוָה כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ זָר מַעֲשֵׂהוּ וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ: (כב) וְעַתָּה אַל־תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן־יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי־כָלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי יְהוָה צְבָאוֹת עַל־כָּל־הָאָרֶץ: (כג) הַאֲזִינוּ וְשִׁמְעוּ קוֹלִי הַקְשִׁיבוּ וְשִׁמְעוּ אִמְרָתִי: (כד) הֲכָל הַיּוֹם יַחֲרֹשׁ

ת"א הקשיבו עקדים סעד נ"ה:

רש"י

סוגא דוחק אתכם אסד לא תוכלו להסתיק עבודתו כסילע מלעו עליכם יקלד לו מהסתדע הסוכב עליו. מהסתדע מהסתעה להאריך אדריו איסטנד"לייד בלע"ז: והמסכה לרה. הנסיך שימסול עליכם יהיה מקומכם דחוק לו בהתכנסו לתוכו. ודבותיכו דבסוהו על ע"ז שהכנים מנסה להיכל קלד המלע סזה מהסתדע מהסתדד עליו שני דעים. ואני פרסתיו לפי פסוטו ובדרך זה ת"י ולף מדבד דבותיכו יש ליסבו על אופן הדבוד כלומד לכם אני מביא עליכם פודענו' זו לפי שקלד המלע מהסתדע אני לבדו עליו שנא' (מלכי' א' ח') הנה הסמים ושמי הסמים לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסכ' מסכה עמי נביכול לד לנו המקום: (בא) כי כסר פרלים. ת"י אדי כמא דזעי טודיא כד איתגלי יקדא דה' ביום' עוזיה מלכא וכניסין דעבד ליסוסע במיסד בגעון כו' כן יתגלי לאיתפרעא מדעבדין כו': זר מעשהו. ידמה לכם לזר כי יבוא עליכם פודענות קשה: ולעבוד עבודתו. לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמה לבודי"ד בלע"ז: (כב) ועתה אל תתלוצצו. לאמר כדתנו בדית את מות: מוסריכם. יסורין: (כד) הכל היום. לשון תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח: יחרוש. מי שחורש לזרוע וכי החורש כדי לזרוע לעולמי' חורש א"כ מה יועיל אף הנביאים מוכיחי' אתכם להחזירכם למוטב הלעולמים יוכיחו ולא יועילו: יפתח ויסדד אדמתו. וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמה באתים ובכלי מחריסה. ויסדד לשון עבודת שדה יפתח ויסדד בתחלה הוא עושה תלמים

באור

מחנה אשור יתפשט בארצם, ולא נשאר להם אלא ירושלים. והיא לרה וקלרה מהתכנס כלם בחוכה (מדברי רד"ק). **כהתכנם**, לשון אסיפה, ר"ל כשירלה להתכנס תחתיה, לא יוכל: **(כא) כהר פרצים**, שם שכה דוד מכה רבה בפלשתים (שמואל ב' ה' כ'), וכעמק בגבעון, אשר שם נתן ה' את אויבי ישראל בידם על ידי יהושע. **זר** מעשהו, שלא עשה עוד כזה מימול שלשום (הכ"ל): **(כב) כלה** ומחרלה, כמו למעלה (י' כ"ג), ועיין שם בבאור: **(כד) יפתח**, יעשה פתיחות ונוטות בארץ, ושם תלמי השדה. **וישדד**, יכתוש הרגבים,

הַחֹרֵשׁ לִזְרֹעַ יִפְתַּח וְיִשַּׁדֵּד אֲדָמָתוֹ: (כה) הֲלֹא אִם־שִׁוָּה פָנֶיהָ וְהִפִּיץ קֶצַח וְכַמֹּן יִזְרֹק וְשָׂם חִטָּה שׂוֹרָה וּשְׂעֹרָה נִסְמָן וְכֻסֶּמֶת גְּבֻלָתוֹ: (כו) וְיִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ: (כז) כִּי לֹא בֶחָרוּץ יוּדַשׁ קֶצַח וְאוֹפַן עֲגָלָה עַל־כַּמֹּן יוּסָב כִּי בַמַּטֶּה יֶחְבַּט קֶצַח וְכַמֹּן בַּשֵּׁבֶט: (כח) לֶחֶם יוּדָק כִּי לֹא

*דא"ש

(כה) פפלינט וואהל אללעצייט דער פפלי־נער, אום צו זעען, פורכט אונד ענגעט ער (איממער) זיין פעלד? (כה) ניכט וואהר? ווען ער דיא פלעכע נעעב־נעט, זאָ שטרייעט ער דילל, זעעט קיממעל, בויעט ווייצען רייהענ־ווייז, אונד נערשטע אן דען בעשטיממטען אָרט, אונד שפעלץ אן דען ראנד. (כו) זאָ אונ־טערווייז איהן, נאך דעם רעכט, זאָ לעהרטע איהן זיין נאָטט. (כז) ניכט מיט דעם דרעששליטטען דרישט מאן דילל, אונד וועלצט דעם דרעשוואנענם ראד איבער קיממעל, זאָנדערן מיט דעם שטאָקע ווירד דילל נעקלאָפפט, אונד קיממעל מיט דעם שטעקען. (כח) בראָטקאָרן ווירד נעדראָשען; דאָך ניכט בעשטענדיג דרישט מאן עס, מאן

רש"י

לחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים במדרש דבי תנחומא: (כה) הלוא. כן דרך החילד כיון שחודש משוה פני האדמה ואח"כ זורע: והפיץ קלח. אם קלח בא לזרוע זורעה בחפילה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריקה. קלח מין אוכל הוא: ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו. ואם תבואה בא לזרוע כך הוא מנהגו זורע החטין באמצע החליסה והשעורה זורע סביב לסימן והכוסמין זורע על גבולי השדה ומלריו. שורה לשון שורה בחמצע ומלאת שור' על השעורין והכוסמין: (כו) ויסרו למשפט וגו'. אף מי שאלהיו יורנו לא לנאה ישלח נביאים להוכיחו אחרי שאינו שומע לתוכחה הוא יסרנו בחשפטי יסורין כדי שתועיל עמל תוכחתו שהוכיח כזה שמשוה פני האדמה לזרוע כדי שתצלח עמל חריסתו שחרש: (כז) בחרוץ. הוא עץ עשוי חריצים חריצים ושמו מורג ומחתך בו הקשין להיות תבן: לא בחרוץ דשין את הקלח. לפי שזרעו נוח לנאת מתוך קשין שלו וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדושו לפי כי קל הקלח לחובטה במטה וכמון בשבט: (כח) לחם יודק. ואת מי דקיס

באור

תהו וישדד, שהולך בשדה, וכותת הרגבים במקום שיונלאם (רד"ק): **(כה) והפיץ**, כי לכל אחד מן הזרעים יש מספר אחיד אחרי, והקלח והכמון לריך לזרען במקום שהעפר כמות הרבה, ודק מאד (רד"ק). **קצה**, הוא הוא כמין כמון, והוא דק ממנו, והוא שחור (בן עזרא). (מוזארלק־מאנען), ואמר החכם נ.ז.ע.ליוס שגם ר' סעריה זר' יונה העתיקו כזה בערבי, והוא מתרגם קלח (דיל), ועעם גרעיני כעעם גרעיני הלמה הקרא (פענכעל). **כמון**, כך שמו בערבי, וכלשון לרפת קומי"ן (קיממעל). **שורה**, פירוש הרד"ק במדה, כמו (ויקרא י"ט) במשקל ובמשורה. ולר"א כמו בסי"ן יומים, לשון חומה, ומדמיס אותו אל שורה בתלמוד (רייהע ליילע), ולפי זה הוא דומה אל נסמן ואל גבולתו, וכן מתורגם. **נסמן**, תרגם הכסדי על קומיך (חויל דיח בעלייבעטען שטעלען). **וכוסמת**, אישפי"לטא בלע"ז (רד"ק), מלשון אישלקים (חוזד שפעלן), והוא מין חטים. **גבולתו**, על חחומים (הכסדי). והכמוי מוסב על אדמתו, ורלוי גבולתה: (כו) **ויסרו**, תוכחת דבריס בלמוד, כמו (משלי ל"א) אשר יסרסו אמו (ערמאהנען חוגטערוויזען). אבל אם הוא לשון יסורין ועונש, אין המשל דומה למשל: (כז) **בחרוץ**, כלי דשה והוא קרס עב וכבד בעין גם (איינע קופעפאָנדרוישיגע בעהעלע), ותחוביס בו מלמעה אבניס חדיס המחתכים את הדגן, ונקרא בל"א

לְנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוֹשֶׁנּוּ וְהָמַם גִּלְגַּל
עֶגְלָתוֹ וּפַרְשָׁיו לֹא יִדָּקֵנוּ: (כט) גַּם־זֹאת
מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִא
עֵצָה הַגְדִּיל תּוּשִׁיָּה:

כט (ל) הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת
חָנָה דָּוִד סְפוּ שָׁנָה עַל־

ת"א הפליא עצה סנהדרין ג', כ"ו. עכו"ס ח', ט"ו. הוי אריאל מדות ל"ז:

טרייבט דעם וואנענס רעדער אונד דיא ראָס־סע; דאָך צערמאלמט מאן עס ניכט. (כט) אויך דיעזעס (נלייכנים) קאָממט פאָם הערן דער העערשארען, זיין ראטה איזט וואונדער־באר. זיינע ווייזהייט נראָס.

כט (ל) וועהע אריאל, אריאל 1), דער שטאדט, דיא דוד בע־וואָהנטע! פינט נור יאהר צו יאהר, לאסט דיא פעסטע קרייזען, (ב) ראן בעדרענג' איך אריאל: דא ניכט עס

רש"י

בדבריס קטין את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליחבט: כי לא לגלח אדוש דושנו. הרי כי זה משמש בלשון אלא לא לגלח כותשין עליו לפי שלעולם לא יכתשו בדעיני הזרע להיות נדשין ליכתת ע"י החרון ואופן העגלה. אדוש ידישנו כמו עשה יעשה (יחזקאל ל"א) לנף ינכף (לעיל כ"ג) ואל"ף זו באה במקום ה"א כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט (ד"ה ג' כ') כמו התחבר אף כאן אדוש ידושנו וכן חברו מנחם: והמם גלגל עגלתו ופרשיו. וכשמסבבין עליו אופני העגלה לדוקו ולדושו אפילו הגלגל הומם ומשתבר וכן שאר כלי העגלה עמו המפריסים את התבואה מקשים לא ידוקנוהשטיס אינם נידוקין להיו' נוחנין: (כח) גם זאת מעשונו'. גם זאת בדרך דשי תבואה וחובטי קלח וכמון מעט הקב"ה יגאה: הפליא עצה. להראותם דמזיש בדרך חידות משל כפלא ומכוסה כי כאשר הכמון יהקלח אינם מכבידין עליהם במדושה דבה לפי שהם נחבטין בקל כך אלו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם בזירות ואתם קטים לקבל תוכחות כתבואה הקשה לדוש לכך יכביד עליכם הרבה ולא לגלח לכליה ידיב וידקה כאשר לא לגלח אדוש ידושנו ויכלו חלי מכותיו ואת' לא תכלו דוגמת המימת

באור

(דרעשטויטטען), ולעת עתה ישחמשו בו הדרים במחזות ספרד הדרומית. ושמו ערילליף בלשונם. **ואופן עגלה**, מין עגלה שיש בה אופנים עם חרילי ברזל המתפכים את התבן, ודוחים את הדגן מן השבלים ולא יתפכוהו, כי יפיל מציתיהם ארלה, ושמה בלשון רומי פוֹסטעוֹזוּם פוניקום, ובל"ל (דרעשוואגען). ואמר: הקלח לא יודש בחרון, ואופן עגלה לא יוסב על כמון, כי הגרעינים האלה קטנים מאוד, ולא יפלו בקלות מן הקליפה, רק יתכנו אותם במעט עץ ובשבט: (כח) **לחם** יודק, מיני התבואות שעושים מהם לחם כמו החטים והשעורים והכוסמים, הם בלבד יודקו ע"י החרון ואופני העגלה. ובא יודק במקום יודש. ולדעת הרד"ק אמר יודק על התבן שעל הזרע שידוק בדישה, עד שיתגלה הזרע שבתוכו. **אדוש**, האל"ף נוספת, או שרשו אדום, ומתובר אל יודשנו מן דום, כמו אבף אפיפס (ירמיה ח'). **והמם**, עמינו קבוב בחתק ומהומה (וואהער טרייבען). והעשם מי שדש התבואה יסובב גלגל עגלתו, והוא האופן המשך על לבורי הדגן, להפיל הגרעינים מן התבן. **ופרשיו**, קוקיו, ר"ל ויסובב ג"כ קוקיו. כי התבואה היתה נדושה ע"י שוריס וסוסים בלא עגלה. ודומה לזה יאמר האשכנזי (איין פפערד חוין דער רייטבאהן טוואען). **לא** ידוקנו, לא ידושנו הדש זמן ארוך יותר מדאי, כדי שלא יהיו הגרעינים נידקים אחת האופנים או תחת פרסות הסוסים כי אז אינם ראוים לנחון, ולעשות מהם קמח למאכל האדם: (כט) **גם** זאת, אל תחשבו כי זה אמרתי לכם מלבי, כי גם זאת החידה, כמו הדברים האחרים שאני אומר לכם מעם ה' לבאות יאמה שהפליא בזה עצה והגדיל

1) גאָטטעס הערד, גאָטטעס אלטאר; אונד. גאָטטעס וואָזוּ, ד. ה' העזדענסטאדט.

שָׁנָה חַגִּים יִנְקֹפוּ: (ג) וַהֲצִיקוֹתִי
לַאֲרִיאֵל וְהָיְתָה תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה
וְהָיְתָה־לִּי כַּאֲרִיאֵל: (ג) וְחָנִיתִי כַדּוּר
עָלֶיךָ וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מָצוֹר וַהֲקִמֹתִי
עָלַיִךְ מְצֻרֹת: (ד) וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי
וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ וְהָיָה כְּאוֹב
מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף:
(ה) וְהָיָה כְּאָבָק דַּק הֲמוֹן זָרַיִךְ וּכְמֹץ

ת"א ושפלת י"ה ל': והיה כאוב סנהדרין ז', ס"ח:

יאממער אונד וועה־קלאגנ, אונד זיא איזט מיר וויא אריאל, איין אָפפעראלטאר. (ג) איך אומלאגערע דיך אים קרייזע, ענגע דיך איין מיט העערעס־אויפ־שטעללונג, אונד ער־ריכטע באָללווערקע גנגען דיך. (ד) ניעדער־געדריקט רעדעסט דוא דאן, וויא אוים דער ער־דע הערויף. אונד אוים דעם שטויבע לעסט דיינע נעדעמפפטע רע־דע זיך פערנעהמען; דיינע שטיממע נלייכט דער איינעס שאטטענס אונטער דער ערדע הערפאָר, אונד אוים דעם באָדען קאָממט פלים־טערנד דיין וואָרט. (ה) דאָך ווירד וויא דיננער שטויב דיא מענגע דיינער פיינדע, אונד וויא

רש"י

הגלגל והעגלה והחטין לא ידוקו ואלו הייתם נוחים לכלות לא היה בודק אתכם ביסורין קטין כפסתכי הזה כשהוא יודע שפסתנו יפה הוא מקיס עליה:

כט (א) הוי אריאל. ת"י מדבחא דה' ולף יחזקאל קלאו כן שבאת' (יחזקאל מ"ג) והאריאל שתים עשרה ע"ם אש של מעלה שהיתה דובלת כארי ע"ג המזבח כמו שבינו בסדר יומא. ודבותינו פירשוהו על ההיכל שהיה לר מאחוריו ולחב מלפניו: קדית חנה דוד. לאיתבני בקרתא דשרא בה דוד: ספו שנה על שנה. ותמיד עונותיכם הולכים וחזקים עד שחנא שלכם ינקופו ויכרתו לשון נוקף זית (לעיל י"ז): (ב) והיתה לי כאריאל. תהא מוקפת חללי חרב כמזבח המוקף זבחי בהמה: (ג) כדור. כסורה של גייסות מקיפות: מוצב. לשון כרקוס המוצב על העיירות: מצורות. ל' מצור: (ד) מארץ תדברי. יהא נראה כאלו דבור היולא מפיך יולא מתחת הקרקע: אמרתך תצפלף. להתחנן אלי ומתוך תחנתך יכמרו רחמי. לפלוף הוא ל' קול לחש כקול עופות דקיס: (ה) והיה

באור

פוסיה (מדברי רד"ק) והאריך לבאר המשל והנמשל. **תושיה**, חכמה, והוא מגזרת יש (כן עזרא). וכן תרגם הכסדי בקבי מוכמתיה:

כט (א) **אריאל**, המזבח בקרא אריאל, וכן בספר יחזקאל (מ"ג ע"ו) ובהריאל ולמעה קרבות ארבע. (רד"ק) וכן תרגם הכסדי: ווי מדבחא דבני בקרתא די שרא בה דוד. ולר"א שם גדולה וחביבות לישראלים, לפי שהיה אוכל הקרבנות, ע"י שריפת האש, כארי חזק שעורף בהעות ואוכלן לרעבו. ולר"א כארי אריאל, מרורם ועורף. כן ירושלים אוכלת יושביה במצור: (ב) **וחניתי**, כי במלותי ובדרוני יעשה מלך אשור מה שיעשה וכן, ומרתי והקימותי. **כדור**, מסרה כ"ף הדמיון, או כי"ם הסמוכה, ר"ל בכדור, ופירושו סביב. (הס"ל). **מצב**, חנני מלחמה הסרים עליה (שליטעריטע פאָסטען), כמו שמואל א' י"ד המלב והמבחים, ומס הס"ם בפת"ח. **מצרות**, הרבים מן וכנית מצור, והוא הדיק שעושים סרים עליה: (ד) **ושפלת**, מדברי בשפל

עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים וְהָיָה לְפֶתַע
פִּתְאֹם: (ו) מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת תִּפָּקֵד
בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גָּדוֹל סוּפָה
וּסְעָרָה וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה: (ז) וְהָיָה
כַּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם
הַצֹּבְאִים עַל־אֲרִיאֵל וְכָל־צֹבְיָהּ
וּמְצֻדָתָהּ וְהַמְצִיקִים לָהּ: (ח) וְהָיָה
כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרָעֵב וְהִנֵּה אוֹכֵל
וְהֵקִיץ וְרֵיקָה נַפְשׁוֹ וְכַאֲשֶׁר יַחֲלֹם
הַצָּמֵא וְהִנֵּה שֹׁתֶה וְהֵקִיץ וְהִנֵּה
עָיֵף וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה כֵּן יִהְיֶה הֲמוֹן
כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־הַר צִיּוֹן:

פער פליענדע שפרייא דיא מענגע דער בארבארען עם נע־שיעהט פלאָטצליך, אונפערמוטהעט. (ו) פאָם הערען דער העער־שארען קאָממט דיא שטראפע מיט דאָנ־נער אונד ערדבעבען אונד נראָסעם נעקראך, מיט שטורם אונד וועט־טער אונד פערצעה־רענדער פייערפלאמ־מע. (ז) וויא אים טרוימע, אים נאכטנע־זיכט, נעהט׳ם דער פאָלקער מענגע, דיא נענען אריאל שטריי־טען אללען, דיא דאנע־נען אונד זיינע בורגען שטרייטען, אונד עס ענגסטינען. (ח) עס איזט, אלס אָב איין הונ־גערינער טריימט, ער עססע: עד וואכט אויף, אונד זיינע עסבענירדע איזט ניכט נע־שטיללט; אונד אלס אָב איין דורשטינער טריימט, ער טרינקע: ער וואכט אויף, אונד זיעהע, ער איזט ערמאטטעט, אונד זיינע זעעלע שמאכטעט. זאָ נעהט׳ם דער פאָלקער מענגע, דיא

רש״י

כאזק דק המון זריך אוכלוסי סנחריב שיהיו למאכול׳ אש ויעשו אבק: והיה. הדגר הזה: לפתע פתאום. מקלה פתאום: (ו) מעם י״י נגאות תפקד. ואחרי שתפסלי ותנפלף אמרתך תפקד אויאל מאתי להושיעם נדעם ובדעם וגו׳: (ז) והיה כחלום שדומה שרואה ולא ראה כך יהיה המון כל הגוים ידמו לכבוש ולא תעלה בידם: וכל צובאיה. המלכים עליה מצב ומצחית שקורין לגב״ל בלע״ז כמו שנאמר בשאול (שמואל א׳ י״ד) המצב והמצחית הדדו: (ח) שוקקה. תאבה וכן אל אויב תשוקתך (בראשית י״ג): כן יהיה וגו׳. לא ישיגו תאותם אשר יזמו לעשות: (ט) התמהמהו. היו מתווים

באור

קול, כאלו ילא הקול מתחת הארץ, וכן משמו כאלו האמרה היא שתוחה. **כאוב**, קולך יהיה כקול אוב, ועופות דקים (רש״י): (ה) **המון** זרך, המון אויביך הסובבים אותך. והיה, הדבר הזה: (ו) **תפקד**, ועשה ה׳ תהיה הפקידה הזאת על הגרים ברעם בגלגל, ברעש בארץ, וקול גדול בקופה וסערה עם להב אש, והטעם, על לאת המלאך על מחנה אשור להכיתו. (כן ערוך): (ז) **צוביה**, כמו לוחמים באל״ף, ומשמעה אות אחו״י, והועלם תמעתה על אות שוחים, ר״ל הלוחמים עליה ועל מצדתה, והכמוו על ירושלים. **ומצדתה** שם קבוץ, כל המצודות אשר היו בירושלים, אז הכונה **מָצָדָה** ליון (שמואל א׳ כ״), ורלוי הלדי״ק בקבון: (ח) **והיה**, כאשר ילחמו הרעב והצמא, והכה הם אוכלים ושותים ושמחים, ויקוצו, והכה חלום, כן ידמו אנשי סנחריב, ללכוד את ירושלים, ופתאום יאבד מחנהו, ושקומו עברים כחזיון לילה, ונהפכה שמחתו לאבל מר. **שוקקה**, מבקשת ומשקה: (ט) **התמהמהו**, עצלו לחיות ועכוב, ושרשו מהם והפ״ח כפולה, אז מהם והעי״ן כפולה. והנכיח

(ט) הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ הִשְׁתַּעֲשָׁעוּ
וְשַׁעוּ שָׁכְרוּ וְלֹא־יַיִן נָעוּ וְלֹא שֵׁכָר:
(י) כִּי־נָסַךְ עֲלֵיכֶם יְהוָה רוּחַ תַּרְדֵּמָה
וַיַּעֲצֵם אֶת־עֵינֵיכֶם אֶת־הַנְּבִיאִים
וְאֶת־רָאשֵׁיכֶם הַחֹזִים כִּסָּה: (יא) וַתְּהִי
לָכֶם חָזוּת הַכֹּל כְּדִבְרֵי הַסֵּפֶר
הֶחָתוּם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ אֹתוֹ אֶל־יוֹדֵעַ
הַסֵּפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא־זֶה וְאָמַר לֹא
אוּכַל כִּי חָתוּם הוּא: (יב) וְנִתַּן הַסֵּפֶר

*ספר קרי

נענען דען בערג ציון שטרייטען. (ט) צוי־דערט נור 1), אונד שטוינט! ערנאָטצט אייך נור, אונד זייד פערבלענדעט! טרונ־קען זינד זיא, דאָך ניכט פאָם וויין; זיא וואנקען, דאָך ניכט פאָן שטאר־קעם געטרענק. (י) דען דער הערר נאָם איבער אייך איינען נייסט דעם טיעפען שלאפעס, שלאָס איירע אויגען (דיא פראָפעטען) אונד איירע הייפטער (דיא זעהער) פערהיללטע ער. (יא) אייך איזט יע־דע וויזיזאנונג וויא דיא וואָרטע איינעם פערזיגעלטען בוכעס, דאז מאן איינעם גיבט, דער זיך אויף שריפט פער־שטעהט, אונד שפריכט: ליעז דאָך דאז! ער אבער שפריכט: איך קאן ניכט, דען עס איזט פערזיגעלט. (יב) דאן גיבט מאן דאז בוך איינעם, דער זיך ניכט אויף שריפט פערשטעהט,

רש״י

להתבונן לחסוך על מעלליכם: ותמהו. ותהיו תמהים על קילקולכם: השתעשעו. לשון עיניו הטע (לעיל ו׳) היו עודי׳ מלאו׳. שכרו עלמיכם ולא מיין למה כי נסך ה׳ וגו׳. לשון מזג כמו מסכה יינם (משלי ט׳) או ל׳ נסיכו׳ הטליט בכם רוח תרדמה על פושעי ישראל היה ניצא שהיו חוזי׳ נבוכני׳ ובקיאים להשגיח בשדי׳ של מעלה כל אחד בשם הראוי להשגיחו בו לכך הם אומרי׳ מי יחת עליהם אם יצא אויב עליהם יכולהו לעשות לה חומת אם סביב או להקיפה יש הגדול אמר הקב״ה אני אחליף השדי׳ של מעלה המונה על האש נתמנה על המיים כשמשגיח לשר של אש להביא לו אש הוא משיבו אין זו שלי וכן שר של מיים ואף שם שאתה משגיחני בו אינו מכיר זו היא עינוים העיני׳ וכיסוי ראשי החוזים נבוכים: (יא) חזות הכל. כל מה שהייתם חוזים בחזות יהיה מכוסה מכם כדברי אגרת החתומה בשעה אשר יתנוה לקרותה ליודע לקרות אגרת ואמר לא אוכל שהרי אני רואה בתוכה לפי שהיא חתומה: (יב) ונתן הספר על אשר לא ידע ספר. וכשנטלין ממנו ופותחין חותמה ונותנין אותה למי

באור

מדבר כנגד העם, הנקבלים לשמוע דבריו, והם עוונ״יס בחזיות קשיבות ועיניים פתוחות, אבל דברי אינם נכנסים בלבבם, כי לא האמינו שיהיה דבר גדול כזה פתאום. **השתעשעו**, לשון שחוק ושעשוע, מן ואחי שעשועים יוסף יוסף (משלי ח׳). **ושעו**, לשון עיהה ושמימה, כמו ולא תשעינה עיני הרואים (למעה ל״ב). ולדעת רש״י גם השתעשעו מענין זה. או ענין ושועו כמו אל תשעו בהתפעל (למעה מ״ח י״) לשון רפיון והמסת הלב, ורלוי לתרגם (ערגעלט חייך נור ח׳הר זאָלט סאָן לחגענ): (י) **נסך**, יליקה ושפיכה, כמו (שמות ל״ו) ונסך לה מסכה עליו, ומלילת שפיכה דיה נמלאת הדבה בדברי הנביאים. **ויעצם**, ויסקיר, וכן מן הקל (למעה ל״נ) ועולם עיניו. **הנביאים**, ביאור של עיניכם, ואינו מעלם הנבואה, וכן החוזים ביאור של ראשיכם. והעיקר, ויעלם את עיניכם ואת ראשיכם כמה: (יא) **חזות** הכל, כל החזיונות אשר בתו אל מאת ראשיכם

1) ד. ה. סטעהט נור סטיל חונד גחפפט.

עַל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע סֵפֶר לֵאמֹר קְרָא
נָא־זֶה וְאָמַר לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר:
(יג) וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם
הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ
רִחַק מִמֶּנִּי וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת
אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה: (יד) לָכֵן הִנְנִי יוֹסִיף
לְהַפְלִיא אֶת־הָעָם־הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא
וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבֹנָיו
תִּסְתָּתָר: (טו) הוֹי הַמַּעֲמִיקִים מֵיהוָה
לַסְתִּר עֵצָה וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם
וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יְדָעֵנוּ:

ת"א ותהי יראתם עקים סער נ"ח: לכן הנני סגת כ', קנ"ח: הוי קמח ז', ע"ט:

אונד שפריכט: ליעז דאז דאָך; ער אבער שפריכט: איך פער־שטעהע מיך ניכט אויף שריפט: (יג) אונד זאָ שפריכט דער הערר: ווייל זיך דיעזעס פאָלק מיר נאהט, מיט זיינעם מונדע אונד זיינען ליפפען מיך עהרט, זיין הערץ אבער פערן העלט פאָן מיר, אונד זיינע פורכט נענען מיך געלערנטע מענשענ־זאטצונג איזט. (יד) דארום פערפאהר' איך נאָך וואונדערבארער מיט דיעזעם פאָלקע, איבעראיים וואונדער־באר, עס שווינדעט דיא ווייזהייט זיינער ווייזען, אונד דיא איינזיכט זיי־נער פערשטענדיגען פערבירגט זיך. (טו) וועהע דענען, דיא איהרען ראטה טיעף פערבערגען פאָר דעם העררן, דיא אים פינסטערן האנדעלן, אונד שפרעכען: ווער זיעהט אונס? ווער ווייס פאָן

רש"י

שאינו מכיר לשון אגרת ואומרין לו קרא כא זה ואמר לא ידעתי ספר כך כשתשניע שר הא"ש יאמר לא אוכל כי חתום הדבר ממני וכשתשניע את חבירו יאמר איני מכיר את הסם הזה שאתה משגיעני בו שאין זה שמי וזהו שאמ' ידמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם (ידמיה כ"ח) זה הסם המפורש במדרש תהלים: (יג) יען כי נגש העם הזה. יונתן תירגם חלף דאתרבב עמא הדין כלומר נגשו להגביה עצמן עד לשמים הם מרחין עצמן כמכבדין אותי בפה ושפה ואת לבם הרחיקו ממני: ותהי יראתם אותי. לא בלב שלם כי אם במצות האנשים המלמדים אותם התרגלו בנגעים מלפניו כדי לפתותו בפיכם: (יד) לכן הנני. הוא אשר יוסיף להפליא פלא ונוסף על פלא כיסוי על כיסוי אותם על אותם ומהו הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו קשה סילוקם של חכמי ישראל כפליס כחורבן בית המקדש וכל קללות שבמשנה תורה שכולן אינו אלא הפלאה אחת והפלא ה' את מכותך (דברים כ"ח) וכאן שתי הפלאות: (טו) לסתיר עצה. כמו להסתיר עצה: (טז) הפככם אם כחומר היוצר יחשב. התפוכות שלכם הזאת

באור

קחל ואשר סגרתי לכם: (יד) יוסף, ראוי הקמ"ך בצירה, והוא ביטוי פועל מכוין הקל, וכן למעה (ל"ח ה') להפליא, תעשה בהם משפטים יותר נפלאים. ואבדה, חכמיו ונבוניו לא ידעו תרופה למכת העם, והיא כחלו אבדה חכמתם. (טו) המעמיקים, מתפיירים מחשבתם בעומק לבם. ואולי כיוון על כת המתקתרים להקניר את העיר אל הגרים עליה. או על הכת אשר שמו בעחוכם במלך מצרים, כמו שהוכיחם על זאת בפרשה הבאה, והיו מרחיק עצמיהם כמלאכים בה' ובנביא, ובמתקתרים התבודו לעשות:

(טז) הַפִּכְּכֶם אִם־כְּחֹמֶר הַיֹּצֵר יֶחְשָׁב
כִּי־יֹאמַר מַעֲשֶׂה לְעֹשֵׂהוּ לֹא עָשָׂנִי
וְיֵצֶר אָמַר לְיֹצְרוֹ לֹא הֵבִין: (יז) הֲלֹא־
עוֹד מְעַט מִזְעָר וְשָׁב לְבָנוֹן לַכַּרְמֶל
וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֶחְשָׁב: (יח) וְשָׁמְעוּ
בַיּוֹם־הַהוּא הַחֵרְשִׁים דִּבְרֵי־סֵפֶר
וּמֵאֹפֶל וּמֵחֹשֶׁךְ עֵינֵי עִוְרִים תִּרְאֶינָה:
(יט) וְיָסְפוּ עֲנָוִים בַּיהוָה שִׂמְחָה
וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יָגִילוּ:
(כ) כִּי־אָפֵס עָרִיץ וְכָלָה לֵץ וְנִכְרְתוּ

אונס? אָ איירער פערקעהרטהייט! איזט דען, וויא טהאָן, דער טאָפפער צו אכטען? דאס דאז ווערק פאָן זיינעם מייסטער שפרע־כע: ער שוף מיך ניכט! אונד דאז נעבילד פאָם בילדנער שפרעכע: ער פערשטעהט ניכטס! (יז) זיעהע, נאָך איין קליין ווענינ, זאָ ווירד דער לבנון ווידער צום פרוכטבעפילדע, אונד דאז פרוכטבעפילד איזט דעם וואלדע גלייך צו אכטען. (יח) צו יע־נער צייט האָרען דיא טויבען דיא וואָרטע דעם בוכעם, אונד אויס נאכט אונד פינסטערנים הערפאָר שויען דער בלינדען אויגען. (יט) דא פרייען זיך דעם העררן דיא עלענדען מעהר אונד מעהר, אונד דיא דירפטיגען לייטע פראָהלאָ־קען דעם היילינען ישראל'ס; (כ) דען דאהין איזט דער טיראן, פערטילגט דער שפאָט־

רש"י

אתם יודעים שהוא כחומר היולד כמו שאין החומר יכול לומר לעושהו לא עשאני כך אינכם יכולי' לומר שאיני מבין מעשיכם: אם כחומר וגו'. לשון תמיה הוא ויש תמיהות המתקיימות: לעושהו. כמו על עושהו ולונמתו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות י"ד) פן יאמרו לו אשה הרגתהו (שופטים ט') : וילד אמר ליולדו לא הבין. אמר על יולדו לא הבין מה בינלי והלא הוא בנם את המעמונים והחדרים והמחשבות: (יז) הלא עוד מעט. בימים מועטין נקל בעיני אם תשובו אלי: ושב לבנון. שהוא יער עני' להיות כרמל וייסוב שדות וכרמי': והכרמל ליער יחשב. תיבנם יונתן קרוין סנילון יתיב. ואנד' בנדאשית רבה חורשין דבר אינם יושב ערי' ובני אדם ר"ל ומלא כיער הזה שהוא מלא עליס: (יח) ושמעו ביום ההוא וגו'. ותיבטל הקללה האמור' למעל' כי נסך עליכם י"י וגו' ותהי לכם חזות הכל ואבדה חכמ' חכמיו: (יט) ענוים. סבלנים שסבלו עלו של הקדוש ברוך הוא ובזרותיו: (כ) כל שוקדי און. השוקדי'

באור

(טז) הפככם, קריאה, וכנפרד הֹפֶךְ, והה"ח בקמ"ץ הנוף, בפלס קודש קדשכם. ואם הוא מן הֶפֵךְ ראוי הה"ח בפתח. ושיעורו, דור תהפוכות! איך תחשבו להסתר מפני יוצרכם. ויצר, הוא שם לכלי, המוצר ביד היוצר. (רד"ק). לא הבין, התפגלה צורה על האיש אשר יצר אותה, לאמר: נשתה מעשהו, כי לא הבין מלאכתו. ואולי ראוי לא הבין בכ"ף (ער האט מיך ניפט בערייטעט ד. ה פערפערטיגט), והוא כמו לא עשני הקדים לו: (יז) הלא, אתם לא תשובו לב אל הבעותיכי, שה' יגן עליכם, אבל עוד מעט ויהיה אשר דברתי, ואת תשמעו ותבינו דברי. לבנון, האל יהפוך את הלבנון. שהוא מקום סלעים יבשים, לשדות מלאים כל פרי, והכרמל יהיה נטוע באילנות גדולים, וידמה ליער לומה עליס. לכרמל, הוא מקום שדות וכרמים (רד"ק): (יח) החרשים, עם ישראל ויהודה אשר היתה אזנם ערלה ממשוע את דברי הנביאים ישמעו את מעות ה' הכתובות בספר תורתו, ואשר עלמו עיניהם מראות, יראו עתה מעשה ה' הגדול והנורא: (יט) ענוים,

כָּל־שֹׁקְדֵי אָוֶן׃ (כא) מַחֲטִיאֵי אָדָם בְּדָבָר
וְלַמּוֹכִיחַ בַּשַּׁעַר יְקֹשׁוּן וַיַּטּוּ בַתֹּהוּ
צַדִּיק׃ * (כב) לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־
בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם
לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו
יֶחְוָרוּ׃ (כג) כִּי בְּרֹאתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה
יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ
אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
יַעֲרִיצוּ׃* (כד) וְיָדְעוּ תֹעֵי־רוּחַ בִּינָה
וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ־לֶקַח׃

*אלו ב׳ פסוקים להפטרת שמות

ת״א לכן כה אמר סנסדרין ח׳, י״ט: והקדישו מגלה ג׳ ט״ז: וידעו תיעי רוח סס׃

טער, אונד אויסנעראָט־
טעט אללע אויף אונ־
רעכט בעפאלליסענען.
(כא) דיא מענשען מיט
דערען פערפיהרטען:
שלינגען לענטען דעם,
דער צורעכט וויעז אים
טהאָרע, אונד ביינטען
דורך טרוג דען גערעכ־
טען 1): (כב) פיר־
וואהר, זאָ שפריכט דער
הערר פאָם הויזע
יעקב׳ס, ער, דער
אברהם ערלאָזטע: נון
ווירד זיך יעקב ניכט
מעהר שעמען, נון זיין
אנטליטץ ניכט פאָר
שאם ערבלאססען,
(כג) ווען ער זיינע קינ־
דער, מיינער העגדע
ווערק 2), זיעהט, וויא
זיא אין זיינער מיטטע
מיינען נאמען הייליגען;
זיא הייליגען דען הייליגען יעקב׳ס, אונד דען גאָטט ישראל׳ס
פירכטען זיא. (כד) דיא
דיא ווידערשפענטטיגען נעהמען לעהרע אן.

רש״י

ומתנוגנים המיך יפעלו און: (כא) מחטיאי אדם בדבר. סס נביאי הסקר: ולמוכיח בשער יקישון. ולהמוכח להון בתרעה בען ליה תקלה לשון מוקש: ויטו בתהו לדיק. ואסטיאו בשקר דין זכאין: (כב) אשר פדה את אברהם. מאור כשדים: לא עתה יבוש יעקב. מאביו: ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו שאין כעלא פסול בזמנתו ומעתו שלימה: (כג) כי בראותו ילדיו. אשר יביו מעשה ידי כלומר לריקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חגניה מישאל ועזריה לכך לא יחורו פניו: (כד) ורוגנים ילמדו לקח. לשון ותרגנו באהליכם (דברים ח׳) אותם שהיו (מתלוננים׳) ונרגני׳ על דברי הנביאים ילמדו לקח:

באור

מעוניים ומדוכאים: (כ) אפס, הכדיקים יבלעו, כי ערי יהודה הכלורות בחפצו וכברתו שופעני אחז כאשר פירשתי למעלה. (כן עזרא). שוקדי און, הסוקדים ומתכוננים, המיך יפעלו און (רש״י): (כא) מחטיאי, יחטאו אחריה בדבריהם. יקשון, הקל מן יקש בחוספת נו״ן, והראוי יקשון, כמו ירדו בעתיד, ועניגו מוקש. ויטו,

ואסטיאו בשקר דין זכאין (הכשרי). וכן (עמוס ה׳ י״כ) ואכיוחים בשער הגו: (כב) לא עתה, אלו היה יעקב מי וירחה את בניו עתה, לא יבוש ממעשיהם, כאדם שהוא לריק, שילא בנו לתרבות רעה, שהוא בוש וכבלם ממעשיו. (רד״ק). יחורו, עניגן לוכן. כלשון אחרמי, והבוש פניו מאדימים, ואחר כן יחלבנו: (כג) כי, מחזיר עם בקרבו יקדישו. והטעם, אם ירחה עתה את ילדיו, שהם מעשה ידי, המקדישים את שמי בקרב בית יעקב. רלה לומר באחרן בחלמו, אז יבוש, מעשה ידי, עשה חזרו לחיות מעשה ידי, אשר בם אתפאר. והקדישו, הכבל לאמתם. יעריצו, לשון פחד, כמו לא תירחו ולא תעריצו (למעלה ח׳): (כד) וידעו, אותם שהיו רוחם תועה מדרך השכל ישיגו בינה. ורוגניים, ענין תלונה ותרחור ריב, ר״ל המורדים והמתלוננים:

1) זיא בייגטען זיין רעכט. 2) דיא פאָלן איר נייאגעביידעטען.

ל (א) הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים נְאֻם־יְהוָה
לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי וְלִנְסֹךְ
מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת
עַל־חַטָּאת׃ (ג) הַהֹלְכִים לָרֶדֶת מִצְרַיִם
וּפִי לֹא שָׁאָלוּ לָעוּז בְּמָעֹז פַּרְעֹה
וְלַחְסוֹת בְּצֵל מִצְרָיִם׃ (ג) וְהָיָה לָכֶם
מָעוּז פַּרְעֹה לְבֹשֶׁת וְהֶחָסוֹת בְּצֵל־
מִצְרַיִם לִכְלִמָּה׃ (ד) כִּי־הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו
וּמַלְאָכָיו חָנֵס יַגִּיעוּ׃ (ה) כֹּל הַבָּאִישׁ
עַל־עַם לֹא־יוֹעִילוּ לָמוֹ לֹא לְעֵזֶר
וְלֹא לְהוֹעִיל כִּי לְבֹשֶׁת וְגַם לְחֶרְפָּה׃
(ו) מַשָּׂא בְּהֵמוֹת נֶגֶב בְּאֶרֶץ צָרָה־

ת״א כי היו בצוען כתובות י״ב, קי״ח. סיטה ז׳ ג״ס׃

ל (א) וועהע דען
ווידערשפענסטיגען
קינדערן, שפריכט דער
הערר, דיא ענטשלים־
סע פאססען אָהנע
מיך, דיא איינער הערר־
שאפט הולדיגען, אָהנע
מיינען ווילללען, אום
זינדע אויף זינדע צו
הייפען; (3) דיא הינ־
אב נאך מצרים ציע־
הען, אונד מיך ניכט
בעפראגען, זיך אין
פרעה׳ס שוטץ צו בע־
נעבען, אונד צופלוכט
צו זיכען אונטער דעם
שאטטען מצרים׳ס. (ג)
עס ווירד אייך פרעה׳ס
שוטץ צור שאנדע,
אונד דיא צופלוכט
אונטער מצרים׳ס
שאטטען צור שמאך.
(ד) יא, אין ציון זינד
זיינע 1) פירשטען,
אונד זיינע באָטען לאנגטען אין חנס אן. (ה) אבער אללע ווערדען צו שאנדען אן
דיעזעם פאָלקע, דאז איהנען ניכטס ניטצט; ניכט צור הילפע אונד ניכט צום פאָרטהייל
דיענט עס איינעם, זאָנדערן צור שמאך אונד צור שאנדע. (ו) לאסט דער טהיערע נאך
זידען, דורך דאז לאנד דער אנגסט אונד בעדרעגננים, וואָהער לאָווין אונד לאָווע

רש״י

ל (א) סוררים. סרים מן הדרך: ולנסוך מסכה. להמסיל עליהם מוזל: ולא רוחי. בן אלה אשר שלח מלאכי׳ אל סוא מלך מצרים (מלכים ג׳ י״ז): לרדת מצרים. מ״י בגוסה מכל הארלות. ד״א ירידה היא להם: ולחסות. להתכסות אצליאי״ר בלע״ז. (ד) כי היו בצוען שריו. של מלך ישראל בשליחות למלך מצרים: חנס. היא תחפנחס: (ה) כל הבאים. כולם בייסו את עצמן לקנו׳ לסס אדוניס חנס ועם הארץ לא יועילו למו: על עם. בשביל עם לא יועילו למו: לחרפה. בידוף דיסטרוי״ר בלע״ז: (ו) משא בהמות נגב. מטילין על בעירהון באוחה דרומה לפי שארץ מצרים בדרומה של מ״י וזהו הגידוף נגב.

באור

ל (א) ולנסוך מסכה, יש לפרשו ענין הקליטות והנסיכות, ר״ל שמשיגים עליהם קלטים שלא ברשותי, שהיו מבקשים עזר מפרעה. (כן מלך). והוא מענין ולחי נסכתי מלכי (תהלים ב׳) ענולם נסכתי (משלי מ״ו). והעלה היעולה שיתה לחקות תחת סוא מלך מצרים, ולהכיר ממשלתו, וקרו מבטוח בה׳ וכן הוא דעת רש״י ורב סעדיה: (ד) שריו, הוי״ן שב אל הנס, שהיו שולחים שריהם למצרים אולי יוכיעו ירושלים מכף מלך אשור. (כן עזרא) חנס, תחפנחס וכן תרגם הכשדי: (ה) הבאיש, האל״ף יתרה. ושיעורו, כלם יבושו בשביל עם שלא יועיל למו, ועשה כי כמו כי אם: (ו) משא, הנס במקום הפעל, (בעלחסטעטע

1) ישראל׳ס.

וְצוּקָה לָבִיא וָלַיִשׁ מֵהֶם אֶפְעֶה
וְשָׂרָף מְעוּפָף יִשְׂאוּ עַל־כֶּתֶף עָרִים
חֵילֵיהֶם וְעַל־דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים אֲוֹצְרוֹתָם
עַל־עַם לֹא יוֹעִילוּ׃ (ז) וּמִצְרַיִם הֶבֶל
וָרִיק יַעְזְרוּ לָכֵן קָרָאתִי לְזֹאת רַהַב
הֶם שָׁבֶת׃ (ח) עַתָּה בּוֹא כָתְבָהּ עַל־
לוּחַ אִתָּם וְעַל־סֵפֶר חֻקָּהּ וּתְהִי לְיוֹם
אַחֲרוֹן לָעַד עַד־עוֹלָם׃ (ט) כִּי עַם
מְרִי הוּא בָנִים כְּחָשִׁים בָּנִים לֹא־
שָׁמְעוּ תּוֹרַת יְהוָה׃ (י) אֲשֶׁר אָמְרוּ
לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ וְלַחֹזִים לֹא־תֶחֱזוּ־

*עירים קרי

האָממע, אָטטערן אונד פליענענדע דראַכען, ברינגען זיא איף דער עזעל ריקען איהרען רייכטהום, אונד איף דער קאמעעלע האָקער איהרע שעטצע צו דעם פאָלקע, דאס ניכטס ניטצט. (ז) איהר טעל אונד לעער איזט מצרים׳ס הילפע, דארום נענג׳ איך עס: נראָסמויל, דאז שטילל זיטצט. (ח) נון נעהע הין, אונד שרייב׳ דיעס איף איינע טאפעל פאַר איהנען, אונד פערצייכנע עס איז איין בוך, דאס עס בלייבע איף קינפטיגע טאגע, צום צייגנים אין עווינקייט. (ט) דען איין ווי׳ דערשפענסטיג פאָלק איזט דיעס, (איהרען פאטער) פערלייגנענדע קינדער, קינדער, דיא דאז נעזעטץ דעס הערען ניכט האָרען וואָללען, (י) דיא צו דען זעהערן שפרעכען:

רש״י

והחרפה שמחרפין אותן ודואין את אלו שטועגין משאות ממונם על בהמת׳ להוליך שוחד למצרים חנם ומסכנין עצמן במדברות ארץ לרה ולוקה וכו׳: אפעה. מין נחש רע הוא ואין בעולם כי אם שניש זכר ונקבה והם יולדי׳ לשניים שנה ואף שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהיו לו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו: חיליהם. ממונם: דבשת. חטוטר׳ פלדרוג״א בלע״ז יש לו לגמל במקום טעינת המשא וע״ז שמתרקבת תמיד וסכין שם דבש לרפואה קרוי׳ דבשת כדאמרינן בב״מ דבש והדניש חזי לכתישא דגמלי (ז) לזאת. למצרים: רהב. הם נסי הרוח: שבת. עם בטל ומתבטלים חנם. ד״א שבת דהבש ונסותם שלהם דאוי הוא לשבוח: (ח) חקה. חקוק אותה הכתובה הזאת: (ט) עם מרי הוא. ישראל: (י) חלקות. חנפיות: חזו. הנבאו:

באור

טהירע — ליהען — נאך זידען. והכניא מלעיג עליהם, אשר עמקו משאות על בהמתם, והניחו אוצרותם והונם על גמורייסם ועל גמליהם, להוביל מנחה ושוחד למלך מצרים, והוא לא הועיל להם. **נגב**, היא ארץ מצרים, שהיא לגר דרום של ארץ יהודה. **בארץ** צרה ולוקה, בתוך המדבר שהוא ארץ צרה ולוקה, כמו (ירמיה כ׳ ו׳) במדבר בארץ ערבה ושוחה וגו׳. וכן (דברים ח׳ ט״ו) המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב. ולא הלכו בדרך היטר מירלאת אויביהם. ולד״א היא ארץ מצרים, שגם יושביה היו בעם ההיא תמיד בחרדה ואימה מפני מלכות אשור. **מהם**, תמורת ממנה, ר״ל מהארץ הזאת יבואו אפעה ושרף. **דבשת**, היא חטערת הגמל, והיא קורבלא המשא כמו הכתף בחמור (רד״ק): (ז) **רהב** הם שבת, ארץ מצרים נקראת רהב בספרי הקודש, כמו (תהלים פ״ז) אזכיר רהב ובבל, והטעם יושביה המתגאים לעשות גדולות, יבטחו ויזוחו במקומם ולא יבואו לעזור את יהודה. וכן במלילת ירמיה (שם מ״ו י״ז) פרעה מלך מצרים שאון. וראה שם ההעתקה והבאור: (ח) **חקה**, כתוב, חקוק אותה על הספר למען תעמוד ביום אחרון והיה לעדות עד עולם. **לעד**, לסהדו. (הכתבי) ורואי הענ״ין בלי״ר. וכן (דברים ל״א, י״ט) למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל:

לָנוּ נְכֹחוֹת הַבְּרוּ־לָנוּ חֲלָקוֹת
חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת׃ (יא) סוּרוּ מִנִּי־דָרֶךְ
הַטּוּ מִנִּי־אֹרַח הַשְׁבִּיתוּ מִפָּנֵינוּ אֶת־
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ (יב) לָכֵן כֹּה אָמַר
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יַעַן מָאַסְכֶם בַּדָּבָר
הַזֶּה וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק וְנָלוּז וַתִּשָּׁעֲנוּ
עָלָיו׃ (יג) לָכֵן יִהְיֶה לָכֶם הָעָוֹן הַזֶּה
כְּפֶרֶץ נֹפֵל נִבְעָה בְּחוֹמָה נִשְׂגָּבָה
אֲשֶׁר־פִּתְאֹם לְפֶתַע יָבוֹא שִׁבְרָהּ׃
(יד) וּשְׁבָרָהּ כְּשֶׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים כָּתוּת
לֹא יַחְמֹל וְלֹא־יִמָּצֵא בְּמִכְתָּתוֹ חֶרֶשׂ
לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד וְלַחְשֹׁף מַיִם

שטורץ דראָהענדען מויעררישסע׳ דער זיך הערפאָרביענט אן האָהער מויער, דערען שטורץ פלאָטצליך׳ אונפערמוטהעט קאָממט. (יד) איהר איינשטורץ נלייכט דעם צערברעכען איינעס טאָפפערנען נעשירם, דאז אָהנע שאָנונג צערטרימערט ווירד, נאך דעססען צערטרימערונג זיך קיינע שערבע פינדעט, מיט דער מאן פייער פאָם הערדע

רש״י

(יא) הטו. לותנו: מני לודה. חפילי׳ אנו בנבואת שקר: (יב) בדבר הזה. בנבואת אמת: ונלוז. מבונה ולוזין: (יג) כפרץ. של חומה שנפל: נבעה בחומה נשגבה. מגול׳ ליכנס בה בחומות משגבים. נבעה לשון גלוי כמו בעובדי׳ (מ׳ ו׳) נבעו מלפו ניו מיבליין מעמוזוסי. ודומה פתר נבעה בליעה שהחומה נעשות כמין אגבעות מפני הגשמים וקילקול טיט רעוע: (יד) נבל יוצרים. כוד של חרש ולא ימצא במכתת שבריו חרש גדול שיכה ראוי לחתות בו אש מיקוד לשאוב בו מים מן הבסק. כל שאינה אש נופל בה לשון חתייה: ולחשוף מים. לדלות וכן (חגי׳ ב׳) לחשוף חמשים פורה וכן חשפי שובל (לקמן מ״ז) דלי מים מן שבילך אשפוייסנ״ט בלע״ז: מבנאי. בוב מלא

באור

(ט) **כחשים**, אנשי יהודה הם בנים מכחשים באביהם שבשמים: (י) **נכחות**, דברים ישרים ונכחים. **מהתלות**, ענין תעתוע ורמיה, (בראשית ל״ח) ואחיכן הפל בי: (יא) **השבית**, מפנינו, זכר, אור שם ה׳. (כן נתרגם): (יב) **בדבר** הזה, בדברי הנביאים האומרים בשם ה׳. **בעושק**, הנה ממונכם חתם ועושק, ואתם בוטחים ונשענים עליו, שהושענו בו, שהשלחו שוחד למלך מצרים, לעזור לכם עיד מלך אשור (רד״ק): (יג) **נופל** עומד לנפול. **נבעה**. לשון נפוח ובלוטה (אנשוועלונ), כמו (למעה ס״ד) מים שבעה אש, וכן פתר דומם, ועיין ברש״י והטעם, כי בארלות הקדש החומות עשויות מעיט, והפרץ הנהיה בחומה על ידי הגשמים, יפפשע לאורכה מלמעלה למטה. ולפעמים גם להלדים חתת מסבב בליעה החלק האחד מן הכירו, ואש היא גבוה, נפילתה לארץ היא פתע מפתאום: (יד) **ושברה**, ראוי **וְשַׁבְרָהּ** וכן תרגם הכסד **וְסַבְרָהּ**. החומה תתרוץ

מִגֶּבֶא׃ (טו) כִּי כֹה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן
בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם
וְלֹא אֲבִיתֶם׃ (טז) וַתֹּאמְרוּ לֹא־כִי
עַל־סוּס נָנוּס עַל־כֵּן תְּנוּסוּן וְעַל־
קַל נִרְכָּב עַל־כֵּן יְקַלּוּ רֹדְפֵיכֶם׃
(יז) אֶלֶף אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת אֶחָד
מִפְּנֵי גַּעֲרַת חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ עַד אִם־
נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן עַל־רֹאשׁ הָהָר וְכַנֵּס
עַל־הַגִּבְעָה׃ (יח) וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהוָה

ת״א הטו מנו אורח עקדים סעד ק׳: בשובה סנסדרין י״ח, ל״ו: ולכן יחכה סס ל״ו:

תרגום אשכנזי

האַלטע, אונד וואַסער אים דער נרובע שאָפּפּטע. (טו) דען זאָ שפּראַך נאָטט דער הערר, דער היילינע ישראל׳ס: דורך שטילע אונד רוהע ווערט אייך געהאָלפען, דורך רוהע אונד פערטרויען בעשטינדע איר מאכט; אבער איהר וואָללטעט ניכט. (טז) איהר שפּראַכט: ניין! אויף ראָסען וואָללען וויר יאגען! — דארום זאָללט איהר יאגען אויף דער פלוכט! „אויף רענערן וואָללען וויר רייטען!“ — יאָ, רענען ווערדען איר פערפאָלגער! (יז) יע טויזענד ווערדעט איהר איהר (אללע) פליעהען, ביז דאס איער רעסט דאשטעהט, וויא דאז העערצייכען אויף דעם בערגעס גיפפעל, אונד וויא דאז פאניער אויף דעם הינגעל. (יח) אונד דארום ווארטעט 1)

רש״י

מיס: (טו) כי כה וגו׳. הקב״ה לכם זה ימים מין אתם מריכים לבקש לכם מעות מלרים ולאבד ממונכם כי בשובה ונחת תהיה לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי. שובה לשון יישוב ומרגוע וכן שובה ל״י רבבות אלפי ישראל (במדב׳ י׳). בהשקט. הבא לכם מאתי ובנחתה תהיה גבורתכם: (יז) על סוס נגוס. נתקשר במלכי מלרים ונגיא משם סוסים קלים לנוס: (יז) אלף אחד מכם מפני גערת אחד. מן האויבים לו כולכם מפני גערת חמשה תנוסו. אם נותרתם. כמו אשר נותרתם: כתורן. עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן ספינה שקורין מש״ט בלע״ז: וכנס. אף הוא כלונס גבוה שכותבין בראש הגבעה וכשרואה הלופה גיסות באין כותן עליו סודר והלוח מוליכו וכולא סימן שיכוסו לו יתקבלו: (יח) ולכן. על שלא אביתם לשמוע: יחכה ל״י לחננכם.

באור

כאשר יסבר כלי חרש מעשה יוצר שיכתמו אותו בלי חמלה, ולא יגלה לכל מלאכה, והוא משל על הרשעים שיבלו ולא יקומו עוד. **מיקוד** · המקום שיוקדש בו האש נקרא יקוד. (רד״ק). **מנבא**, גוב הוא בור בלשון ארמי: (טו) **בשובה**, ישוב ומרגוע, (רש״י) .ורמוק הוא שהוא ל׳ תשובה (בעקעהרזנג). ואמר האל תשועתכם היא, אם תשבו שלוים ושקטים בירושלים ולא תשלחו למלריים לעזרה. לך מעצין המרון. ואמר, לפי שאתם בוטחים בכרון, כמו ומלריים נסים לקראתו (שמות י״ד) שאינו מעצין הבריחה. לך מעצין המרון. ואמר, לפי שאתם בוטחים על גבורת הסוס ומהירת מרילתו, על כן תנוסון ומכריחו מפני האויב, ובחר הנביא בלשון מושל על לשון כדרכו, וכן ועל קל נרכב, יקלו רודפיכם: (יז) **כתורן**, עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינה, ושמורו, תהיו מפחדים עד אשר תשארו יחידים כתורן כאשר יעמידוהו על ראש ההר שברלה למרחוק יחידי, כי אין דבר ברלה עמו: (יח) **ולכן**, משך אל פסוק ע״ז. **יחכה**, יאריך וימתין, ועיין ברש״י. **ירום**, יתרחק לרחמנכם. (הכ״ל).

1) ד. ה. ער לוגערט.

לַחֲנַנְכֶם וְלָכֵן יָרוּם לְרַחֲמְכֶם כִּי־
אֱלֹהֵי מִשְׁפָּט יְהוָה אַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֵי
לוֹ׃ (יט) כִּי עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלִַם
בָּכוֹ לֹא־תִבְכֶּה חָנַוֹן יָחְנְךָ לְקוֹל
זַעֲקֶךָ כְּשָׁמְעָתוֹ עָנָךְ׃ (כ) וְנָתַן לָכֶם
אֲדֹנָי לֶחֶם צַר וּמַיִם לָחַץ וְלֹא־יִכָּנֵף
עוֹד מוֹרֶיךָ וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת־
מוֹרֶיךָ׃ (כא) וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָבָר
מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ
כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ׃
(כב) וְטִמֵּאתֶם אֶת־צִפּוּי פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ

ת״א אשרי כל סוכה מ״ה. סנסדרין י״ח, ל״ז כי עם בציון סוטה ט׳, מ״ט: ונתן לכם סס: ולא יכנף סס: והיה עיניך שירודין ח׳, י״ב, סוטה ט׳, מ״ט הוריות ג׳, י״ב. כריתות ח׳, ו׳: ואזניך סנה כ״ג, קמ״ט. מבנם ל״ג:

אָחרען פערנעהמען דאז וואָרט הינטער דיר הער: „דאז איזט דער וועג, דען נעהט, ווען איהר צור רעכטען אָדער צור לינקען אייך ווענדעט.“ (כב) דאן בעהאנדעלסט דוא אלס אונריין דיא זילבערנע בעדעקונג דיינער גאָטצענבילדער, דען גאָלדנען איבערצונ

דער הערר, אייך צו בע־
נאדינען, אונד דארום
בלייבט ער פערן, זיך
איירער צו ערבארמען;
דען איין גערעכטער
גאָטט איזט דער הערר!
היילל אללען, דיא אויף
איהן הארר־ען! (יט) יא,
פאָלק אין ציון, דאז
אין ירושלים וואָהנט!
דוא זאָללסט ניכט
איממער וויינען: ער־
בארמענד האָרט ער
אויף דיין הילפסנע־
שרייא, ער פערניממט
עס אונד ערהאָרט דיך.
(כ) עס גיבט אייך דער
הערר בראָט אין דער
בעדרעננים, אונד
וואַסער אין דער
נאָטה! ניכט מעהר
פערבערגען זיך דיינע
לעהרער, אונד דיינע
אוינען שויען דיינע
לעהרער. (כא) דיינע

רש״י

אינו מדלג לכם על הבזירה הרעה שנגזרה עליכם כדי למהר ולהביא הטובה אלא יחכה וימתין עד בא קילס: ולכן ירום לרחמנכם. יתרחק לרחמנכם: כי אלהי משפט ל״י. ויפרע תחלה מן המורדי׳ בו: אשרי כל חוכי לו. לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר: (יט) כי עוד ימים בציון אשר ישאר להיות יושב בציון ובירושלים לדיק יהיה: בכו לא תבכה. לא תצטרך לבקש בקשה מאת הקב״ה בבכי כי לקול זעקך ענך: (כ) לחם צר ומים לחץ. לא תהיו כרוכים אחר תענוגים כאשר אתם עתה כמה שנאמר הסותים במזרקי יין (עמוס ו׳) הנה שבון ושמחה וגו׳ (לעיל כ״ב): ולא יכנף. לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו: מוריך. הקב״ה המלמדך להועיל: (כא) ואזניך תשמענה וגו׳. לא כמו שאתם עושים עתה שאתם מואסים בדברו

באור

וכן מרוס מספניך ומנגדו (תהלים י״ח). **אשרי**, פה תתחיל המחמה: (יט) **עם** בציון, אתה העם אשר בירושלים, שלא ילאתם ממנה לבקש עזר ממלריים, בכו לא תבכה כי האל יחנך לקול זעקך. (רד״ק). (כ) **צר**, חסר כ״ת, ושמורו, בלר יתן לכם לחם, כלחן יתן לכם מים. **ולא** יכנף, לא יסתתר ממך, לפי שהכנף מסתיר הגוף. היפך ממה שהיה עד עתה, שרדפתם את נביאי ה׳ המוריה אתכם בדרך הטוב והישר. והמשרי חרגם. לא יתהלך, כי כנף בלשון ארמי הוא כמו אתף בעברי. וכן פי׳ הרד״ק, לא יאתף ולא יעלה, והרגומו (ניפט ווערדען דיא ענטלאָגען): (כא) **לאמר**, נביאי ה׳ יאמרו אליכם: זה הוא הדרך הישר, לכו בו, אם

וְאֶת־אֶפְדַּת מַסֵּכַת זְהָבֶךָ תְּזָרֵם כְּמוֹ
דָוָה צֵא תֹּאמַר לוֹ: (כג) וְנָתַן מְטַר
זַרְעֲךָ אֲשֶׁר־תִּזְרַע אֶת־הָאֲדָמָה וְלֶחֶם
תְּבוּאַת הָאֲדָמָה וְהָיָה דָשֵׁן וְשָׁמֵן
יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא כַּר נִרְחָב:
(כד) וְהָאֲלָפִים וְהָעִירִים עֹבְדֵי הָאֲדָמָה
בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ אֲשֶׁר־זֹרֶה בָרֵחַת
וּבַמִּזְרֶה: (כה) וְהָיָה | עַל־כָּל־הַר
גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־גִּבְעָה נִשָּׂאָה פְלָגִים

ת"א תזרם סגת ט', ס"ג: יראה מקניך מנחות ט', ס"ז:

דייגער נענאָסענען בילדער; דוא ווירפסט עס הין, וויא איין אונפלעטינעס קלייד. הינאויס! שפריכסט דוא צו איהם. (כג) דאן גיבט ער רענען דיינער זאאט, וואָמיט דען דוא אקער בעזעעסט, אונד דאז בראָט דעם אקערס פרוכט, איזט נאהרהאפט אונד פעטט; עס וויידעט דיינע העערדע אן יענעם טאגע אויף ווייטען פלוראן. (כד) דיא רינדער אונד דיא עזעל, דיא דען אקער בויען, פרעסענען זאלצענעס פוטטער, נערייגינט דורך וואורפשופעל אונד שווינגע. (כה) אויף יעדעם האָהען בערגע אונד יעדעם ערהאבעזען הינעל זינד בעכע, וואסערפליסכען אם טאגע

רש"י

ומומריס לא תחזו לנו נכוחות כי אם אזניך יהיו נטויות אף אחריך לשמוע דבר מאחי אולי יצא נגיא ויורך דרך ללכת בין ימין ובין שמאל: (כב) אפדת. נוי: כמו מאחי אולי יצא נגיא כמה: (כג) ונתן. הקב"ה את מטר זרעך: ושמן. לשון דבר דוש. יהיו מאוסיס בעיניך כמה: (כד) ונתן. הקב"ה את מטר זרעך: כר נרחב. עד שיהו הכרים שמיניס שמן ואינו לשון שמן לפיכך טעמו למעה ונקוד קמץ: כר נרחב. עד שיהו הכרים שמיניס ורחבי כר. כבש. ל"א מיטות נרחב כמו (דאסתר י"ג) ככר הירדן וכמו (ויקרא כ"ג) כרמל כר שהוא מלא תבואה: (כב) והאלפי'. שוריס: בליל חמיץ. כמו (איוב ז'): על גלילו קטין ותבן מחומליס ומחוזקין בתבואה שבתוכה: יאכלו אשר זורה. התבואה פעמים אחת בדחת ואחת במזרה כדי לנקות התבואה לפיכך יהיה התבן בגלל בתבואה שבזרה במזרה אצל הקטין. רחת פיל"א בלע"ז. מזרה וו"ן בלע"ז ומדרש אגדה בגלל לשון בגלל שיהא האוכל בגלל בתבן: (כה) יבלי מים. כמו (ירמיה י"ז) ועל יובל ישלח שרשיו: ביום הרג רב. שיהא שנה גדול באדם אחוס וי"ת ביום קטול רב במיפל

באור

הפנו לבד שמאל. **כי** תאמינו, כמו אם תיעינו: **(כב) ומאתם**, יהיו לך כדבר טמא. **אפודת**, מלבוש, כמו (שמות כ"ט) ואשר תפודתו (איינעט אחנטעלם), והוא כפל לשון של לפוי. **תזרם**, לשון זריקה והשלכה כמו (במדבר ט') זרה הלאה. **כמו** דוה, כמו נדה, והטעם, תשליכם מנגד כבגד טמא של נדה, וכעין זה (למעה ס"ד ה') ונהי בטמא כלנו וכבגד עדיים כל לדקותינו: **(כג) והיה**, הלחם מתבואת אדמתכם יהיה עוד ושמן, ויבריא את הגוף. **כר**, עין מיטור, כמו (אהל' ס"ה) לכמו כריס הלחן ובא כר ביתם הפעול כמשפט ר"ל ירעה את הכר (צאט זוועדען דיא פלוראן אבווייידען), כמו (ירמיה ג' י"ט) ורעה הכרמל והבשן: **(כד) חמיץ** מענין חומץ, והטעם, מספוא שיש לו טעם מחומץ ומלח, והוא כמו מעדנים לאיך הבהמות. והערביים נתנו עשבים חמוצים ומלוחים בתוך מספוא גמליהם, ויהי למשל בפיהם. **(דאס גימע פוטער זייא דער קאמעעלע ברחד דאז זאלץיגע איהר קאנפעקט). ברחת**, מגזרת רוח. כמו נחת אן רוח והוא שם כלי שמרחיס בו התבואה, לפי שמניפים אותו לרוח: **(כה) יבלי**, כמו (ירמיה י"ז) ועל יובל ישלח שרשיו, והטעם רב המטר. עד שיעמוד על הריסיו. **(דן גזרה). מגדלים**, דברבין. (הכמדי). משל על שרי מלך אשור, שנכתבו בגילה הזה, כמו שכתוב בספר ד"ה ב' ל"ב, כ"א) ויכתר כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה

יִבְלֵי־מָיִם בְּיוֹם הֶרֶג רָב בִּנְפֹל
מִגְדָּלִים: (כו) וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה
כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה
שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם
חֲבֹשׁ יְהוָה אֶת־שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ
מַכָּתוֹ יִרְפָּא: (כז) הִנֵּה שֵׁם־יְהוָה
בָּא מִמֶּרְחָק בֹּעֵר אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה
שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ
אֹכֶלֶת: (כח) וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף עַד־
צַוָּאר יֶחֱצֶה לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנַפַּת
שָׁוְא וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל לְחָיֵי עַמִּים:
(כט) הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֵּשׁ־

ת"א והיה אור פסחים ו', ס"ה. סנהדרין י"ח, נ"ח:

נלייכט איינעם איבערגעטרעטענען באכע, דער ביז אן דען האלז רייכט; ער שווינגט דיא פאָלקער אין דער שווינגע דעם פערדערבענס, אונד לענט איינען איררעפיהרענדען צוים אן דען מונד דער נאציאָנען. (כט) געזאנג ווירד דאן אונטער אייך זיין, וויא אין דער נאכט

רש"י

דגדגין: (כו) שבעתים כאור שבעת הימים. שבעתים שבע שבעיו' כאור של שבעת הימים הרי אדבעים ותשע שבעיות העולים לשלש מאות ואדבעין ושלשה: (כז) שם י"י. גבורתו שתהא לו לשם מה שיעשה בסנחריב: בא ממרחק. להאמין מה שהבטיח זה ימים רבים. משאה. ה"א יתירה ואינו אלא כמו משא לפיכך נקודה דפי: (כח) כנחל שוטף. אשר העובר בו יחלה בו עד נואלו שאין בו טוס כח לעמוד בפני שטף המים: להנפה. להניף אווני"ר בלע"ז: בנפת שוא. לא להועיל להם וסם סגוריס להועיל: ורסן: פרומבי"א פריג"ק בלע"ז: (כט) השיר יהיה לכם. בליל הפסח תבא לכם שמחה

באור

מלך אשור: **(כו) והיה** אור, משל שיהיה להם עובה רבה בימי חזקיהו, אחרי מות מחנה אשור, שקורא הארה אוהב ואפלה, כן תקרא היטועה אורה, ולא שהוסיף להם אור שמש ואור הלבנה, אלא היטועה היא האורה. (רד"ק). **כאור** שבעת הימים, דרך משל, כאלו אמר שבעת ימי השבוע יהיו כאחד, כהופפת אחד על מבירו (המ"ל). והמלות האלה הן פירוש למלת שבעתים הקודמת. **(כז) משאה**, כמו ומשאת החלה (שופטים כ' מ') ושם הוא לעצמו. (בן גזרא): **(כח) יחצה**, יחלק הגוף, כי עד הנואר יהיה מכוסה באותו המים, ואין הנואר ולמעלה יהיה מגולה. והנה הורלת מלה היא לרוב אלון הדבר לשני חלקים שווים, אבל לפעמים ב"כ המחלקו לכמה חלקים שאינם שווים, וכן פה ומתורגם לפי הכוונה בלבד. **להנפה**, שם המקום המקור להניף. **בנפת** שוא, נפת הכברה, שמניפין בה התבואה והיא אינה לשוא אבל זאת הנפה, שהיה נפת שוא, שלא ישמר בה דבר מורך, אלא הכל ילך לשוא ולאבוד. (רד"ק). **ורסן** מתעה, רסן שם נרדף למתג, שמשיתים בפי הסוס. שילך בדרך ישר למקום שירצה הרוכב, והאל שים על לחיי העמים רסן להתעותם, וילכו לאבדון: **(כט) השיר**

חָג וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בְּחָלִיל
לָבוֹא בְהַר־יְהוָה אֶל־צוּר יִשְׂרָאֵל׃
(ל) וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה אֶת־הוֹד קוֹלוֹ
וְנַחַת זְרוֹעוֹ יַרְאֶה בְּזַעַף אַף וְלַהַב
אֵשׁ אוֹכֵלָה נֶפֶץ וָזֶרֶם וְאֶבֶן בָּרָד׃
(לא) כִּי־מִקּוֹל יְהוָה יֵחָת אַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט
יַכֶּה׃ (לב) וְהָיָה כָּל מַעֲבַר מַטֵּה
מוּסָדָה אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו בְּתֻפִּים
וּבְכִנֹּרוֹת וּבְמִלְחֲמוֹת תְּנוּפָה נִלְחַם־

דער פעסטפייער; אונד פראָהליכקייט דעם הערצענס, וויא ווען מאן אום פלאָטען הינ־וואללט, צום בערגע דעם העררן, צום פעל־זען ישראל׳ס. (ל) דער הערר לעסט זיינע מא־יעסטעסישע שטיממע פערנעהמען, אונד שויען זיינען הראב־זענקענדען ארם אין צאָרנעס, אוננעשטים, מיט פערצעהרענדער פייערפלאממע, מיט פלאטצרעגען, וועט־טער אונד האגעל־שטיינען. (לא) פאר דער שטיממע דעם העררן בעבט אשור, דאז מיט דער נייסעל שלון. (לב) אן יעדעם אָרטע וועלכען דיא פערהענגטע נייסעל רורכצאָג, דיא דער הערר אויף איהן געזענקט, דא

רש״י

זר: כליל התחדש חג. כמו שאמרתם שיר על הפסחים כמלרים ונגאלה מקרא זה כאלו נא ללמד על סנחריב ולימד על פרעה שאמרו הלל בליל אכילת פסחים מדרש תליס: כהולך בחליל. ותשמחו כמפלת סנחריב כשמחת מצרים בצורים שהיה החליל מכה לפניהם: לצא בהר י״י. כמו שסיינו כמס׳ בצורים: (ל) ונחת זרועו. לין זה לשון נוח אלא לשון נוחת פיסלמנ״ט בלע״ז כמו ויכח בכל בגול מלרים (שמות י״ז) הנחת גבורתו ירלה בלהב אש שנשרפו לוכלוסי סנחריב: נפץ. לשון שיבור יותר: וזרם. קילוח מטר סוחף: (לא) מקול ה׳ יחת אשור. אזניס פתח להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו בלגבת חלק: בשבט יכה. אשור אשר היה רגיל להכותך בשבט מטה מוסדה. כל מעברות תוקף יסורות אוכלוסיו כל המקומות אשר עברו שם והשחיתם וביום מפלתם יבוח ה׳ עליהם על שמועת מפלתם והם יהיו בתופי׳ ובכינורות. וכה פתרון המקרא בסידום והיה בתופים ובכינורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניחם ה׳ עליו ובמלחמה תנופת יד מעלה ומוריד נלחם בם הקב״ה. ומדרש

באור

באחוד מלך אשור ומחנהו, לא תסירו ותרוגו, כמו שמשוררים בלילה שמתקרב בו החג, והיו שמחים ועוכי לב כעולים לרגל בשמון וחדוה ומחללים בחלילים: (ל) ונחת, ותנחה עלי יד, שהוא לשון ירידה, והטעם, זרוע ה׳, אשר יוריד מן השמים, להכות את הרשעים מכה רבה. ונפץ, זעף נשם, כי נפץ באחרמי ובערבי לשון שפיכה. ואינו נראה פירוש הרד״ק ברקים מנפלים ומשברים: (לא) בשבט יכה אשור, אשר היה רגיל להכותך בשבטו (רש״י), והרד״ק והראב״ע פרשו את המקרא הזה, והקבו את המלות האלה על ה׳, ותרגומו (איט דער גייטען סולעגט ער עז): (לב) כל מעבר, בכל מקום שעבר בו אשור, שהוא מטה זעס של ה׳ ישמע עמה במפלתו קול תופים וכנורות. מטה מוסדה, כאלו כתוב מיוסדה, מן כי כן יסד המלך (תפסר ח׳) לשון קבוץ וקביעה (פעסטזעטצען, פערחרדענען), ר״ל המטה היעודה עלה ה׳, וכן מתורגם. ואולי הוא מוסדה בר״ם מן סור, ורחוי לתרגם (אן יעדעם דיא נון וועגגעשאפטע גייטען דורכגאנג), ולכן אמר מטה מוסדה בלשון נקבה כדי להבדילו מן מטה מוסר שהוא לשון יסורין ומוסר יניח, לדעתי הוא מן ינח, לשון שימה ונחיתה, כמו (במדבר י״ז) וינח משה את המטות, ורחוי יַנִּיחַ, ומלת עליו מוסד על מעבר, והטעם המטה אשר עתה היא מוסדה, הניח ד׳ על המקום שעברה בו. תנופה, עניני

בָּהּ׃ (לג) כִּי־עָרוּךְ מֵאָתְמוֹל תָּפְתֶּה
גַּם־הוּא לַמֶּלֶךְ הוּכָן הֶעְמִיק הִרְחִב
מְדוּרָתָהּ אֵשׁ וַעֲצִים הַרְבֵּה נִשְׁמַת
יְהוָה כְּנַחַל גָּפְרִית בְּעֵרָה בָּהּ׃
לא (א) הוֹי הַיֹּרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה
וְעַל־סוּסִים יִשָּׁעֵנוּ וַיִּבְטְחוּ
עַל־רֶכֶב כִּי רָב וְעַל פָּרָשִׁים כִּי־עָצְמוּ
מְאֹד וְלֹא שָׁעוּ עַל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
וְאֶת־יְהוָה לֹא דָרָשׁוּ׃ (ב) וְגַם־הוּא
חָכָם וַיָּבֵא רָע וְאֶת־דְּבָרָיו לֹא הֵסִיר
וְקָם עַל־בֵּית מְרֵעִים וְעַל־עֶזְרַת

*בם קרי *היא קרי

ת״א כי ערוך ערוכין ג׳, י״ט. סמחים ד׳, נ״ד. נדרים ד׳,נ״ט: העמיק מנחות י״ח, נ״ע:

טאָנען נון פויקען אונד הארפען, מיט העפטי־נען אנגריפען קעמפפט ער נענען זיא. (לג) לעגנסט איזט דיא בראנדשטעטטע בעריי־טעט, אויך דעם קאָנינ איזט זיא צונעריכטעט, טיעף אונד ברייט גע־מאכט; איהר שייטער־הויפען האט פייער אונד האָלץ אין מענגע: דער הויך דעם הערן, גלייך איינעם שוועפלשטראָמע, צינדעט איהן אן.

לא (א) וועהע דע־נען. דיא הינאב ציעהען נאך מצרים אום הילפע, דיא אויף ראָסס זיך פערלאסען, אויף וואגען פערטרויען, ווייל איהרער פיעל, אונד אויף רייטער, ווייל זיא צאהלרייך זינד! דיא זיך ניכט ווענדען אן דען היילינען ישראל׳ס, אונד דעם הערן ניכט בעפראגען! (ב) אויך ער איזט יא ווייזע; ער לעסט אוננליק קאָממען, אונד ניממט זיינע וואָרטע ניכט

רש״י

מגדה תופת קליר העימר עומד׳ ליסראל נאותה מלחמה כי ליל שסה עסר בניסן היס: (לג) כי ערוך מאתמול יום שני לבריאת עולם יום שיש לו תמול ואין לו שלשום: תפתה. ניהנס שכל המתפתה בילדו נופל שם: למלך הוכן. לעורך סנחריב וחילו: מדורתה. לשון מסקת מערכת עצים על האש קרויה מדורה: נשמת ה׳. נפיחת רוחו: בוערה. בוערת:

לא (א) הוי. על הוסע ועצרת השבטים היורדים מצרים לעזרה אשר שלחו מלאכים אל סוף מלך מצרים (מלכים ח׳ י״ז): על סוסים יסענו. הנאים מסס קלים לרוץ ולא שעו על קדוש ישראל כמו שעשה חזקיהו שנא׳ (מלכים ג׳ י״ח) גי״י אלהי ישראל נטש וימרוד במלך אשור: (ב) ואת דבריו לא הסיר. אשר אמר

באור

מהירה התנועה בהולכה והבאה כמו להנפה, בפסוק כ״ח, וכן תרגם הכשדי קרגא תקיפא: (לג) תפתה, כמו תופת בתופסת ה״ח, כמו חרי אריה, ועניני פה מקום הפריפה, כמו הפופה, מקום שפרפו שם הילדים למוקד. וגם תפתן בלשון פרס עניני הדלקה (חנליגדענ), מדורתה, מערכת העצים על האש נקראה מדורה, וכן מתורגם:

לא (א) הוי, מפסוק ח׳ עד פסוק ד׳ כבא הנביא על עשרת השבטים. אשר שלחו מלאכים אל סוף מלך מלך מצרים, ויעד להם, שלא תועיל להם עזרת מצרים, רק יפלו ביד מלך אשור ויגלו מארצם. ומפסוק ד׳ עד סוף הפרשה נחם הנביא את אנשי יהודה, ובשר להם מפלת סנחריב לפני ירושלים. שער, פנו. כמו (בראשית ד׳) ויפע ה׳ את הבל: (ב) בית מרעים, האל יקוש על בית ישראל הרשעים, ועל מצרים,

צוריק; ער מאכט זיך
אויף ווידער דאז הויז
דער פרעפלער, אונד
נענען דיא הילפע דער
איבעלטהעטער. (נ)
דיא עניפטער זינד יא
מענשען אונד ניכט
נאָטט, אונד איהרע
ראָסטע, פלייש, אונד
ניכט נייסט. דער הערר
אבער ווירד זיינע האנד
אויסשטרעקען, דאן
שטרויכעלט דער העל־
פער, אונד פעללט, דער
זיך העלפען לעסט;
אונד אללע אינסנע־
זאממט, קאָממען אום.
(ד) דען זאָ שפראך דער
הערר צו מיר: וויא זוען
דער לאָווע אונד דער
יוננע לאָווע איבער דער
בייטע קנוررט, אונד
וועגן מאן דער הירטען
מענגע נעגען איהן צוזאממען רופט, איהרער שטיממע וועגען ניכט פערצאגט אונד פאָר,
איהרער מענגע זיך ניכט ביינט: זאָ שטיינט דער הערר דער העערשארען הערא׳ אום צו
שטרייטען אויף דעם בערגע ציון אונד זיינען הינעל. (ה) גלייך פאָגעלן, דיא (איבער דען

רש״י

(דברים כ״ח) וסיגך ה׳ מלרים נאגיות מדם כנגד מדה שאמרתי לך (שם) לא תוסיף עוד לראותה ואת׳ הלכת מדעתך סופך לילך בגלות ע״כ: וקס. על עשרת השבעים שהם בית מדיעים ועל מלרים אשר הם להם לעזרה: (נ) ישה ידו. שהקב״ה סומך הכל בידו וכשיטה אותם יפלו כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל כך מדרש אגדה. וי״ת ירים מחת גבורתיה: (ד) כאשר יהגה האריות קול כמו וכיומים הנו נהגה (לקמן כ״ט): אשר יקרא עליו מלא רועים. יאספון עליו נקריאת קול המון. מלא רועים אסיפת רועים וכן קראו אחריך מלא (ירמיה י״ב ו׳). וכן יחד עלי יתמלאון (איוב ט״ז) כולם ל׳ קיבוץ: לא יענה. לא יכנע לא יעשה עלמו עני וכן לעניות מפני (שמות י״א) וכן וענה בחון ישראל (הושע ה׳): כן ירד. ולא יפחד מהמון: (ה) פסוח. דילוג. ויש עוד לפיתרו לשון חייס: והמליט.

באור

אנשי און ומרמה, העתרים להם: (נ) וסוסיהם, סוסי מלרים, שישראל בוטחים בהם, הם גופים בלא רוח ולא יכלו לעמוד מפני האויבים המכלמים, וה׳ יניף את ידו להכות את עשרת השבעים עם מלרים העתרים אותם, ויחדו יכלו ויתמו ביד מלך אשור: (ד) יהגה, כבהל הוא מן שאג, ומרדף אל המה (ברוומען, קנורר־רען). וכן פי׳ רש״י. מלא רועים, אסיפת רועים, כמו (ירמיה י״ב) קראו אחריך מלא, והדומים לו ענין אסיפה וקבון (רד״ק). לא יענה, לא יכנע ופה הוא עומד בקל, כמו אמיר ערילים יענה (למעלי כ״ה, ה׳), וראה שם הבאור. והטעם, שלא יירפה רוחו מהמונם (ער פערלירהרט ניכט דען מוטה): (ה) פסוח, ז״ל בעל אור הברייס: ענינו חוס והגנה (שחנען). והמליטה. בעבור שאמר כלפרים עפות, שהוא מרחף על גחליו

וְהִמְלִיט: (ו) שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר הֶעֱמִיקוּ
סָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ז) כִּי בַיּוֹם הַהוּא
יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וֶאֱלִילֵי זְהָבוֹ
אֲשֶׁר עֲשׂוּ לָכֶם יְדֵיכֶם חֵטְא: (ח) וְנָפַל
אַשּׁוּר בְּחֶרֶב לֹא־אִישׁ וְחֶרֶב לֹא־
אָדָם תֹּאכְלֶנּוּ וְנָס לוֹ מִפְּנֵי־חֶרֶב
וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ: (ט) וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר
יַעֲבוֹר וְחַתּוּ מִנֵּס שָׂרָיו נְאֻם יְהוָה
אֲשֶׁר־אוֹר לוֹ בְּצִיּוֹן וְתַנּוּר לוֹ
בִּירוּשָׁלִָם:
לב (א) הֵן לְצֶדֶק יִמְלֹךְ־מֶלֶךְ וּלְשָׂרִים
לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ: (ב) וְהָיָה־אִישׁ

ת״א נאם ה׳ ערוגין ג׳, י״ט:

יוננען קריענער פערצאגען. (ט) זיין שוטצפעלס 1) ווייכט אויס פורכט, אונד פער יע־
דעם פאניער צאגען זיינע פירשטען, שפריכט דער הערר, דעסען (הייליגעס) פייער
אויף ציון (ברעננט), אונד דעסען אָפען אין ירושלים (נליהט).
לב (א) זיעהע, דאן רעניערט אין גערעכטינקייט דער קאָניג אונד דיא פירשטען הערר־

רש״י

יוליא את ישראל מן הגלה לשון המלטה מיסקמוליו״ר בלע״ז (ו) שובו. למי שהעמקתם מחשבות האיך לסור ממנו וסדתם מעליו עתה שובו אליו: (ט) וסלעו ממגור יעבור. וחזקו מדוב פחד יחלוט: וחתו מנס. מפני הנסים שיראו שהקדוש ברוך הוא עושה לישראל: אשר אור לו בציון. שם יהיה האש מוכן לשורפם:

באור

ומעתר עליהם להגילם, וגם ופקחתי עליכם האמור במלרים, לשון הגנה והצלה, כתרגומו ואיתום, ע״כ דבריו. וגם רש״י אמר: ויש עוד לפותרו לשון חייס: (ו) העמיקו סרה, עניגו הגדלת הסוררות והמריות: (ז) ביום ההוא, ביום המלוך, ישליך כל איש מכם את אלהי הכסף, ואזהב, אשר עשיתם לכם לחטוא. חטא, כמו לחטא. לו הוא יתפ הפעול, ר״ל את האלילים שהם חטא (איין גענגענסאנד דער אינדע), כמו (עמוס ח׳ י״ד) הנשבעים בחטאת שומרון, ר״ל אלילי שומרון: (ח) לא איש, והוא ה׳. וכן לא אדם (איכט־מאן, איכט מענס, דער איכט ווענינער מאס איין בולאָמער מענט איזט), כמו (למעלה י׳) בסדים מעה לא עץ. למס יהיו, שיעמס לבסס מפני פחדם. (רד״ק). והוא שם אחר מן מקם, כל אחד מהם יהיה מס (איין פערלאָגענדער), כמו (איוב ו׳) למס מרעהו חסד ולד״א שוא כמשמעו לשון עבודה, (חונד זייניג ייגנלינגע ווערדען שקלאווען): (ט) וסלעו, צור מחסה מחנה אשור, שהוא קמריב מלכם יעבור מן האמן מרוב תימה ופחד. והריקיס פיתם, כי דרך העולם כשיברח האדם מפני אויביו ויבוא למבצר ומעוז לא

1) זיין קאָניג.

כְּמַחֲבֵא־רוּחַ וְסֵתֶר זָרֶם כְּפַלְגֵי־מַיִם
בְּצִיּוֹן כְּצֵל סֶלַע־כָּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה:
(ג) וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים וְאָזְנֵי
שֹׁמְעִים תְּקַשֶּׁבְנָה: (ד) וּלְבַב נְמְהָרִים
יָבִין לָדָעַת וּלְשׁוֹן עִלְּגִים תְּמַהֵר
לְדַבֵּר צַחוֹת: (ה) לֹא־יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל

*פתח בס"פ *י"ס צד"י בקמץ

ת"א לא יקרא סוטה ו' מ"ח:

שען נאך דעם רעכ־
טע. (ג) איין יעדער
איזט וויא צופלוכט
פאר דעם ווינדע אונד
שירם אים וועטטער,
וויא וואסערבעכע
אין דער דיררע, וויא
איינען נראסען פעל־
זענס שאטטען אים
לעכצענדען לאנדע.
(ג) ניכט מעהר זינד
פערבלענדעט דער זע־
הענדען אויגען, אונד
דער האָרענדען אָהר
מערקט אויף. (ד) דער אונבעזאָננענען הערץ לערנט ווייזע זיין, אונד דער שטאממלער
צונגע איזט פעהיג, דייטליך צו שפרעכען. (ה) ניכט מעהר ווירד דער ניעדערטרעכטיגע

רש"י

לב (א) הן לצדק ימלך מלך. הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט לדק: ולסרים למשפט ישורו. ועל מי סיס לו למלוך על סריס אשר למשפט ישורו ואמר הכניע זאת על אחז שהיה רשע אבל חזקיהו בנו ימלוך וכדאי הוא: (ב) והיה איש. הגבור גדולת הקב"ה הוא חזקיהו יהי' לישראל: כמחבא רוח. כמחסה שלא שנחבאים בו מפני רוח וכסתרים שם מפני חורב כן יבטחו בו הבותרים מעברת הסבטים: בצליון. לשון יובש ליה: כצל סלע כבד בארץ עיפה. במקום שמש שהארץ עייפה שם וחריבה ותאבה לצל: (ג) ולא תשעינה עיני רואים. לא כמות שהם עכשיו אזניו הכבד ועיניו הטב (לעיל ו') ל' טוח: (ד) ולבב נמהרים יבין לדעת. לא כמה שעכשיו הסמן לב העם (שם). ולשון עלגים ובומר. ולא כמה שעכשיו כי בלעני שפה (לעיל כ"ח). עלגים כל מי שאינו יודע לבוין דבורו להיות לה קדוי עלב ובלבב: (ה) וכילי. דמאי נוכל חודש רעים: טוב. לשון אדון שהכל טוענין ופונין אליו: (ו) נבלה ידבר. מדבר

באור

יפהה, אך מפני הטופס יד ה' אפילו קלעו ומבלריו ממגור ומפחד יעבור, ע"כ דבריו, ולדעתו אלה וקלעו הוא יהם הפעול, ר"ל ואת קלעו ממגור יעבור, וראוי לתרגם (פאָר איינער פעמטע פויהט עם פאחרביאט חוים פורלט). מנם, כראוסס, גם יפחדו, כי יחסבו שיתאספו שם אנשי מלחמה. אור, אם הקדוש, רמז לאחבה, וכן תגור (פייערהערד):

לב (א) הן, נכואה מבשרת שימלוך מלך ישר וצדיק וצייר כל הטובה המקתבה מהה, ורומז בזה על חזקיהו מלך יהודה. ולשרים, שמות הלמ"ד לפעלים כמו על אודות, על דבר (אין בעטרעף אין אנ־זעהונג, אונאנגענד), ותרגומו מה. (וואס דיא פירשטען, בעטריפט דיא הערשען נאך דענ־רעכטע): (ב) והיה איש, המלך הזה, או כל שר ושר משריו ויהיה מרקה ומקתור להעם, מפני המה המליך, כמחבות אשר יחבאו בו מרות בערה, וכסתר מקתיר עוברי דרך מחרם. כבד, גדול, כמו (מלכים ח' נ') עמך הכבד הזה. (רד"ק): (ג) תשעינה, ענין טיחה בלבנון אחרמי, ע"ד עם מרחות עיניהם (למעה מ"ד). רואים, עיניהם הרואות אלה הטבע לא תהייבה עוד כאלו הן עוחות וקטוטות (איא איכד ניכט מעהר בייא זעהענדען אויגען בוינד): (ד) נמהרים, מענין מהרה, והעשה, אנשים פוחזים, אשר יעבו מעשים מבוהלים, ואינם רואים אם הטוב. תמהר, מענין מהיר (געסיקט, פעהיג): (ה) לא יקרא, כדרך ממשלת הרשעה לרומם הנבל ולהספיל הצדיק. ולכילי, רמתי נוכל מורם רעים (רש"י). ויהיה כילי כמו נכדלי בחקרון הגו"ן מן בנכליהם אשר נכלו לכם (במדבר כ"ה). והוא הנכון לפי הענין. שוע, כמו צדיק, וקבירד (איוב ל"ד) לא נכר שוע לפני דל (איין רייכער עדלער): (ו) חונף, גנוב ומרפה ודשמש (שענדליכ־קייט רוכלאזיגקייט), כמו (למעלה ע' ע"ז). תועה, דברים אשר בהם יטעה השומעים מדרך ה'. להריק,

נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוּעַ: (ו) כִּי
נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה־אָוֶן
לַעֲשׂוֹת חֹנֶף וּלְדַבֵּר אֶל־יְהוָה תּוֹעָה
לְהָרִיק נֶפֶשׁ רָעֵב וּמַשְׁקֵה צָמֵא
יַחְסִיר: (ז) וְכֵלַי כֵּלָיו רָעִים הוּא
זְמֹמוֹת יָעַץ לְחַבֵּל עֲנִיִּים בְּאִמְרֵי־שֶׁקֶר
וּבְדַבֵּר אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט: (ח) וְנָדִיב
נְדִיבוֹת יַעַץ וְהוּא עַל־נְדִיבוֹת יָקוּם:
(ט) נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֻמְנָה שְׁמַעְנָה
קוֹלִי בָּנוֹת בְּטֶחוֹת הַאֲזֵנָה אִמְרָתִי:

*עניים קרי

ת"א נשים נרכות ג', י"ז:

אין עדלער נענאננט, ניכט מעהר דער אר־
גליסטינע עדעלמיטהיג
נעהייסען. (ו) יא דער
ניעדער טרעכטינע רע־
דעט ניעדערטרעכטינ־
קייט, אונד זיין הערץ
ברינגט אונהייל הער־
פאָר; ער האנדעלט
רוכלאָס אונד רעדעט
פערפיהרעריש נענען
דען העררן; ער לעסט
עסלוסט דעם הונגערי־
נען אונגעשטילט, אונד
ענטציעהט דעם דורס־
טינען דען טראנק. (ז)
דעם ארגליסטינען
ווערקציינע זינד נע־
פעהרליך ער זינגט אויף
רענגע, צו פערדרעבען
דיא ליידענדען דורך לי־
נענהאפטע וואָרטע, ווען נלייך דער ארמע רעכט רעדעט. (ח) דער עדלע אבער זינגט אויף
עדלעס, אונד ביים עדלען בעהארט ער. (ט) איהר זיכערן ווייבער, אויף! האָרט מיינע שטים־

רש"י

לשון הוס הוא: יעשה עון יקנן מחשבות און כמו (דברים ח') עשה לי את החיל הזה: לעשות חונף. חושב מחשבות איך יוכל לעשות חנופה. חונף שם דבר לבן טעמן למעלה ונקוד פתח: ומשקה למא יחסיר. לפי פשוטו שבוזלין העניים ותרגומו ופתגמי אורייתא דאינון כמיא לנחיא מדמן לנשלא: (ז) ובדבר אביון משפט. לחבל אביון במשפט. משפט דאינון כמיא לנחיא מדמן לנשלא: (ז) ובדבר אביון משפט. לחבל אביון במשפט. משפט זה ל' תחלת דברים במשפט כמדבר האביון טענותיו זה יועץ זימות להכשילו בבכליו. משפט משמש שלשה לשונות תחלת טענות דייזשנמנ"ט בלע"ז ובמר הדין יולייומנ"ט בלע"ז ומשטר שטוטרין אותו ביסודין יוסטיז"ל בלע"ז: (ח) על נדיבות יקום. בשביל נדיבותיו תהי לו תקומה: (ט) נשים שאננות. מדינן דיתבן שליון: בנות בוטחות.

באור

מענין וריקה נפשו (למעלה כ"ע ח'), והעשה, לא יפרוש מלחמו כדל, וינזול משקה מן הלמא: (ז) וכלי, כמו ולכילי בפסוק ס', ונקוד פה בלייי" תחת חיר"ק, כדי לזגוגו עם מלא כליו הבאה אחריו, והוא לשון מופל על לשון. כיליו, כמו שהאומן שמשש בכלים, כן הוא שמשש בדברים רעים ומסוכנים כדי להגיע אל מחה חפצו. הוא עשה כליו כמו מוסא כליו (שופטים ט'), וראוי לתרגם (ז יינע וואפען, זיין ריסטליינג), והוא משל מלילי כמו (תהלים ס"ד) דרכו חלם דבר מר לירות במסתרים חם. משפט, אם האביון יבבר דבריס רחוים ונכוחים, והם נכונים בחזני כל שומע, אז יחבל אותו באמרי שקר. ורש"י פי' כמדבר האביון טענותיו וזען דער ארמע פיר זיינע זאכע רעדעט, ד. ה. איז פערטהיידיגט): (ח) ונדיב, אבל הנדיב מחיענן בנפשו לעשות נדיבות, והוא עומד על נדיבות, ר"ל לא בלבד יחסוב, אלא עומד הוא על נדיבות, ולא יסור ממנה, ואינו דומה לנבל וכילי לא במחשבה ולא במעשה ואך יהיו הם נקראים בשם נדיב ושוע: (ט) נשים שאננות, כמשמעו כדעת הראב"ע, וכן נראה מן הענין, לשיעור המקרא, שאמר הבכיא לבני הסריס הרכות והענוגות, ומתענגות לבטח בחם ממשלת בעליהן, שמעה אזניהן לקול אמרתו, שהוא מיעד מרכן ופורענות על האדון. וכן (למעלה ג') יען כי גבהו בנות ציון: (י) כלה, כמו עבר, ואינו לשון כליון, וכן (ירמיה ח') עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו. והעשה עבר זמן הבליר. ועוד לא נאספו יבול האדמה ופרי האילנות, כי בשחתו ע"י

(י) יָמִים עַל־שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה בִּטְחוֹת
כִּי כָלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא:
(יא) חִרְדוּ שַׁאֲנַנּוֹת רִגְזָה בִּטְחוֹת
פְּשַׁטָה וְעָרָה וַחֲגוֹרָה עַל־חֲלָצָיִם:
(יב) עַל־שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל־שְׁדֵי־חֶמֶד
עַל־גֶּפֶן פֹּרִיָּה: (יג) עַל־אַדְמַת עַמִּי
קוֹץ שָׁמִיר תַּעֲלֶה כִּי עַל־כָּל־בָּתֵּי
מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה: (יד) כִּי־אַרְמוֹן

מע; איהר זאָרנלאָזען טאָכטער, פֿערנעהמט מיינע רעדע! (י) אין יאהר אונד טאג, דא ווערדעט איהר זאָרנ־לאָזען בעבען, ווען דער הערבסט פֿאָראיבער איזט, אונד קיינע פֿריכטע איננעזאמ־מעלט. (יא) ציטטערט איהר זיכערן! בעבט איהר זאָרנלאָזען! ענטקליידעט, נאקט ווערדעט איהר זיין, מיט איינעם גורט אום דיא לענדען. (יב) אום דאס געפֿילדע יאממערט מאן, אום דאז אנמוטהיגע געפֿילדע, אום דען פֿרוכטבארען ווייגשטאָק. (יג) אויף מיינעם פֿאָלקעם אקער שיעסען דאָרנען אונד דיסטעלן אויף; יא אין אללען הייזערן דער פֿריידע, אין דער פֿראָהלאָקענדען שטאדט. (יד) יא, דעד פּאַ־לאסט איזט פֿערלאסען, פֿעראָדעט דיא שטאדט דעם נעטיממעלס; הינעל אונד

ת"א על שדים מיוער קטן נ', כ"ז:

רש"י

כדכין דיתבן לרוחלן: (י) ימים על שנה. כמו (לעיל כ"ט) ספו שנה על שנה ותמיד עונותיכם מתגברין וסוף תרגזנה אלו שנה עכשיו לנטח כי יכלה מהם גולל הענבים ולוסף התבואה לא יבוא אל הגית. לוסף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח: (יא) רגזה. כמו לרגז: פשוטה. כמו לפשוט: וערה. כמו לערות לשון עריה (מיכה ז'): וחגורה. כמו לחגור לכך טעמו למעלה וכן תירגם יונתן שלחו ואיתעלעילו ואסרו על חרלין מתוך שיפשיטו ויתעלמו מגבדיהם לא יחגרו על גבדיהם כ"א על מתניהם: (יב) על שדים סופדים. יטפחו על לבם: חמד. על שדי חמדתן. ומדרש אגדה על חכמי סנהדראות שהם כשדים המניקים יספדו ועל עיר חמדתן שתחרב כשדה: על גפן פוריה. הם ישראל שנקרא גפן ממגדים תפיע: (יג) קול שמיר. הוצאי ודוד כי כל חורבן זה יהיה על כל צתי משוש ועל קריה עליזה. ירושלים שהיא משוש לכל הארץ (איכה ב'): (יד) כי ארמון. המלך נוטש והמון העיר גלה: עופל ובחן.

באור

אחויב. **אוסף**, שם נפלא חורש, ר"ל האסיפה, ועשה בלי יבוא, כמו לא יהיה (דאז איינזאמעלן קאָמט ניכט ד. ה. פֿינדעט ניכט סטאטט): (יא) **רגזה**, וכן פשועה ועורה הן שמות־המקום מקור הפעל אר העמיד, (ליטטערן בוֹאָמע נאחקטהייט ווירד עס געבען). **פשוטה**, פשוט בגדיים. **וערה**, מענין ערום וערייה (יחזקאל ט"ז). ושיעור המקרא כל אחת מהכועתם תהיה פשועה וערה, כי האויבים יקחו הכל, ויפשטו גם את הכסים את בגדיהן, ולא כתאר להם כ"א חגורה על חלציה בשר ערוה: (יב) **על** שדים, נקוד בסי"ן ימנית, וחרגם הכשדי על דדן קפדון (אויף דיא בריסטע טוחגעגנד). וכן פי' רש"י יטפחו על לבם. אבל הפעל קפד בקשורו בלמ"ד לא המלה על לא יורה בכל המקרא כ"א אבל וקינה על מת או יגון ולער על אחת נרה ומקרא רע, וגם אין חבור למלה קופדים עם על שדי חמד. והרד"ק הרגיש בזה ופירש קופדים על שדים, שהיו לומקים מהרעב, וכן קופדים על שדי חמד. והגראה שראוי להיות **שָׁדַיִם** רבוי זכר מן שדה ומלת

קופדים הוא פעל קמוי, וכפל שדי חמד ע"ד מלילה: (י) **כי**, לאמת ולחזק, כמו (למעלה ז', כ"ב) כי חמאה ודבש יאכל, ושיעור המקרא, שמלך אשור יחריב את ארץ יהודה, עד אשר יעלו קוצים ודרדרים על האדמה. ומשיר ושים ילמח סביב לבתים יפים וגדולים, אשר היו שמים ומתמים בהם בעלי תענוגים, בעיר מלאה המון עליזים: (יד) **המון** עיר, הפוך עיר המון. עיר מלאה המון עם. **עופל**, מקום שהיה גבוה, מגזרת ועפילו

נִבְּטֵשׁ הֲמוֹן עִיר עֻזָּב עֹפֶל וָבַחַן הָיָה
בְּעַד מְעָרוֹת עַד־עוֹלָם מְשׂוֹשׂ פְּרָאִים
מִרְעֵה עֲדָרִים: (טו) עַד־יֵעָרֶה עָלֵינוּ
רוּחַ מִמָּרוֹם וְהָיָה מִדְבָּר לַכַּרְמֶל
וְ*כַרְמֶל לַיַּעַר יֶחְשָׁב: (טז) וְשָׁכַן
בַּמִּדְבָּר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בַּכַּרְמֶל תֵּשֵׁב:
(יז) וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם
וַעֲבֹדַת הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד־
עוֹלָם: (יח) וְיָשַׁב עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם
וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטָחִים וּבִמְנוּחוֹת
שַׁאֲנַנּוֹת: (יט) וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר

*והכרמל קרי

ת"א והיה מעשה נתיבת ח', ט'. עקביס מ"ג, נ"ח:

וואַרטטהורם זיינד שטאטט האָהלען אויף לאנגע, דער וואלד־עזעל לוסט אונד דער העערדען טריעפֿט: (טו) ביז איבער אונז זיך ערניעסט דער נייסט פֿאָן אָבען, אונד דיא וויא וויסטע ווירד צום פֿרוכטנעפֿילדע, אונד דאז פֿרוכטנעפֿילדע דעם וואלדע גלייך צו אכטען איזט. (טז) דאן וואָהנט רעכט אין דער וויסטע, אונד נערעכ־טינקייט פֿערווייילט אויף דעם פֿרוכטנעפֿיל־דע. (יז) דער נערעכטינ־קייט ווערק איזט פֿריע־דע, אונד דער נערעכ־טינקייט פֿרוכט רוהע אונד זיכערהייט אויף עוויג. (יח) דאן וואָהנט מיין פֿאָלק אין דער וואָהנונג דעם פֿריעדענס! אין זיכערן היטטען אין פֿריעדליכען רוהע שטעטטען. (יט) אבער האגעל שלעגט דען וואלד ניעדער, אונד אין ניעדרינקייט

רש"י

כהמ"ק סניכם לשון מגלה: סיס בעד מערות. יהי' בתוך חורבות. ובעד כמו הבעד עדפל יפפוט (איוב כ"ג). מערות לשון ערו ערו: (תהלים קל"ז) עד עולם. עד עת קץ: משוש פראים. לתאוותו ישמעאל ולמדעה אדום וחיילותיו: (טו) עד יערה עלינו. יפיוך עלינו כמו ותעד כדה (בראשית כ"ד) ל' שפיכה כופל על הרוח כמו ושפכתי על בית דוד רוח חן (זכריה י"ב) וכן אשפוך רוחי על כל בשר (יואל ג') ליער יחשב. קרוין סניאין כיער הזה שהוא מלא עצים: (טז) ושכן במדבר מספט. בירושלים שהיא כמדבר: ולדקה בכרמל. היא ארץ ישראל שתהא נאותן פירות ככרמל: (יח) ובמרגעות שאנן. על כרחו אין נדד זה שם דבר שסרי נקוד חליו קמץ וחליו פתח בלשון

באור

(כן נחרא). וריעו (מיכה ד', ח') עופל בת ציון והוא היה לגל מחרב, מסובב בחומה, ומעוך לו לו בתוכו היה המגדל הגדול, כנאמר בספר נחמיה (ג' כ"ו כ"ז). ח"ל הרד"ק בספר מלכים ב' (ה' כ"ד): ויבוא אל העופל מקום גבוה, כמו עופל ובחן. שהוא מקום גבוה. וגם רש"י פי' שם מקום גבוה. **ובחן**, מגדל כמו (למעלה למעלה כ"ג, י"ג) הקימו בחוניו. **בעד**, ענינו תחת כמו (איוב ל') עור בעד עור. ואמר הגבינ': העופל והמגדל יהיו למערות, ויתחבאו בתוכם חיות הסדה, ושם ירקדו המורים ברים, כי לא תעבור בה רגל אדם: (טו) **יערה**, לשון שפיכה. כמו (בראשית כ"ד) ותער כדה, והוא על דרך אשפוך את רוחי (יואל ג') והטעם, עד שיהיה נשפך עלינו רוח חן וחסד משמי מעל. **והכרמל**, רחה למעלה (כ"ע י"ח): (טז) **ושכן**, ר"מ שיהיה משפט ולדקה בכל הארץ: (יז) **מעשה**, ע"י מעשה הלדה יהיה שלום. ועבודת הלדקה, ופרי הלדקה, כי הפרי היא שכר העבודה: (יט) **וברד**, הרי"ש פתוח, כי היא פעל. והטעם, הברד ירד על היער. והברד הוא משל על זעם האל, כמו (למעלה כ"ח, י"ז) ויעה ברד מחסה כזב. **ברדת**, מקור מן ירד עם בי"ת השמוש, ר"ל בנפול היער עם הגעלות, וזען דער וואלד פֿעלות ד. ה. ער פֿעלט דורך דען האגעל), כמו (זכריה י"ד.

וּבִשְׁפָלָה תִּשְׁפַּל הָעִיר: (כ) אַשְׁרֵיכֶם
זֹרְעֵי עַל־כָּל־מָיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל־הַשּׁוֹר
וְהַחֲמוֹר:

לג (א) הוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שֻׁדּוֹד
וּבוֹגֵד וְלֹא־בָגְדוּ בָךְ כְּהַתִּימְךָ
שׁוֹדֵד תּוּשַׁד כַּנִּלְאֹתְךָ לִבְגֹּד יִבְגְּדוּ־
בָךְ: (ב) יְהוָה חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה

ת"א אשריכם קמח ח', י"ז. ע"יוס ח', ס'. משלחי רגל קמח ד', ג', כ"ה. חולין י"ד, קמ"ח:

זינקט (דער פיינדע) שטארט. (כ) הייל אייך, דיא איהר אן אללען נעוועסערן זעעט, אונד רינד אונד עזעל פרייא איררען לעסט.

לג (א) וועהע דיר פערוויסטער, זעלבסט נאך ניא פערוויסטעט, טרייאלאזער, דעם מאן ניכט טרייאלאז נעוואָרדען! ווען דוא מיט דעם פערוויסטען פערטיג ביזט, ווירסט דוא פערוויסטעט! האט'ס איין ענדע מיט דיינער טרייאלאזינקייט, ווירד מאן דיר טרייאלאז. (ב) הערר, זייא אונס גנעדיג, אויף דיך האפפען וויר, זייא אונזער בייאשטאנד אן יעדעם מארגען, אונזרע הילפע צור צייט דער נאטה.

רש"י

פעל וכן פתרונו ל' פעילה כמו ודחן ויסד ועמד ובדל ויבדוד את בדידת העיר והי' הני"ת של בדדת מן יסוד כמו עטרת עקדת כלומר ויתמיד הקב"ה את מעד פחי הרשעים שהם עכשיו בגויי' ומלאים עדיס כיער: ונשפלה. שנשפלו ישראל עד עכשיו תשפיל עיר מגדפולין של פרס ולוגמ' כן ת"י ויחות בדדא ויקטיל מדריית עממיא: (ב) אשריכם. ישראל שהגליתה זריעת זרעתכם כזורעים על מים מעתה תקדו ותאספו תבואת שכרכם הטוב תשלחו רגל השור לדוש התבואה והחמור להביא אל הבית כך ת"י כלומר תקנלו שכר פעולתכם הטובה:

לג (א) הוי. האויב שאתה שודד תמיד ואתה לא שדוד ובוגד אתה תמיד ואין אדם בוגדים בך וכזוזך: כהתימך. להיות שודד כלותך שדיתך אותם שנגזדם בזדה עליהם להיות שדודים על ידיך תושד: כנלותך לבגוד. מנחם חיבר כנלותך עם ולא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו) בחלק אחד ומנלם הע"ם הראשונה בו יסו' נופל כמו מ"ם של מאמר ושל מדע ויתכן להיותו לשון כליון לפי הענין. כנלותך לשון כנלותך ולא יטה לארץ מנלם כליון הנגזר עליהם לא יטה לארץ להיות בטל והולך אלא הולך וחזק: (ב) היה זרועם. של שדודים ביד השודד: לצקיים. מדי יום יום כשהוא מילר לבם

באור

ב') כי ירד יער הכליר. ואולי השמים הנכיח במלח ברדם, בלשון נופל לשון. **היער**, חיל האויב כמו (למעלה י' ל"ד) ונקף סבכי היער, והוא חיל סנחריב. **ובשפלה**, לשון שפלות. **העיר**, היא ניגוש העיר הידועה רחם מלכות אשור, והיא תשפל ותרד מגדולתה. בשוב סנחריב אל ארצו בבושת פנים: (ב) **על** כל מים. אשריכם, עובדי האדמה, כי אחרינו זרע עוד על פלגי מים, המרויס את הארץ, ומלמיחים אותם. ואל תפחדו מיפול האויב על קלירכם, ותוכלו לשלוח השור והחמור ללכת באשר יוכילום רגליהם לבדם כי בכל מקום אשר יבלו, ימלאו מרעה דשן ושמן:

לג (א) **שודד**, דברי הנביא אל סנחריב מלך אשור. **ואתה**, שמות הו"ו פה כמו אשר, ר"ל שודד, אשר לא היית שודד עד כה, וכן (איוב כ"ע) יחוס ולא עחר לו. אשר אין לו, עוזר. **ובוגד** לר"ק כמה אשור כן, לפי שלקח את הכסף אשר שם על חזקיהו, ואעפ"כ בא ירושלים ונלר עליה. **כהתמך**, מקור בהפעיל מן תמס, ורחוי התי"ו בליר"י, ועניגו גמר והפסק. **כנלותך**. רוב המפרשים והמבארים ממשבו אחר ר' מנחם, שחיברו עם ולא יטה לארץ מנלם, שהוא לשון הכליה (ענטלוועק), והוא הקפעל מן נלה, ומשמעה ה"א הכנין, ופתרונו לפי ענינו כמו כהתמך. והגראה שנחלפה הכ"ף בגי"ן, ורחוי **כבלותך**: (ב) ה' חננו,

זְרֹעַ לַבֹּקְרִים אַף־יְשׁוּעָתֵנוּ בְּעֵת
צָרָה: (ג) מִקּוֹל הָמוֹן נָדְדוּ עַמִּים
מִרֹמְמָתְךָ נָפֹצוּ גוֹיִם: (ד) וְאָסַף
שְׁלָלְכֶם אֹסֶף הֶחָסִיל כְּמַשַּׁק גֵּבִים
שֹׁקֵק בּוֹ: (ה) נִשְׂגָּב יְהוָה כִּי שָׁכֵן
מָרוֹם מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה:
(ו) וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעוֹת
חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְהוָה הִיא אוֹצָרוֹ:

ת"א מרוממתך סיסדרין י"ח, נ"ס: ואוסף שללכם סס נ"ד: והיה אמונת שנת ג', נ"ח: יראת ה' נרנות ס', נ"ב:

(ג) פאר (דיינער) דאנ־נערשטיממע פליעהען דיא פאלקער; ווען דוא דיך ערהעבסט, צער־שטרייען זיך דיא נאצי־אנען. (ד) דאן ווירד איהרע בייטע אויפגע־ראפפט, וויא מאן היי־שרעקען אויפראפפט; וויא נרילען רעננען, רעננט מאן בעניערינ דארנאך. (ה) ערהאבען איזט דער הערר; ער שהראנט אין דער הימ־מעלסהאהע, ער פיללט ציון מיט רעכט אונד נערעכטינקייט. (ו) אן דיינע זיכערן טאגע שליעסט זיך דויערנדעם גליק, ווייזהייט אונד ערקענטנים; נאטטעספורכט, דיא איזט

רש"י

לף ישועתינו תהי' בעת צרה: (ג) מקול המון. הבא מלפניך נדדו עמים עד הנה כשהפלאת לנו נסוך: (ד) ואוסף שללכם. זה מוסב על כללותך לבגוד יבגדו בך ואוסף שללכם אתם הבוגדים את עמי בבא בקודתכם יבוזו אתכם שלרות עמי ויאספו שללכם כאסיפת חסיל שאוסף לו תבואה בקין כל א' לעצמו אף כאן יבוזו איש לו: כמשק גביס שוקק. כקול נסס מים הנאספים ונופלים בגביס בנסס כן יהמו הבאים לשלול ולבוז. משק ל' נהס כמו אדי נוהס ודוד שוקק (משלי כ"ח) וכן ממשק הדול (לפני' ג') כשהרוח מנשבת בהרולים והס מביס זה אל זה נותניס קול וכן בעיר ישוקו (יואל א'). בגיס כמו לחשוף מיס מנגא. ורבותינו דרשוהו באגדת חלק בגיזת סנחריב: (ה) כי שוכן מרום. הראה גבורתו שהוא רם על כל וידו על העליונה: (ו) והיה אמונת עתיך וגו'. והיה לך לחוסן ישועות ולחכמה ודעת את אשר תאמן לבורא עתיס שקבע לך לתרומות ולמעשרות בעת הפרשתן ללקט שכחה ופאה בעתם לקיים שמיטין

באור

זאת היא תפלת הצדיקים בבוא מלך אשור (כן עתרא). **היה** זרועם היה להם מסעד ועזרה, כמו (תהלים פ"ג) היו זרוע לבני לוט. ואולי נהפכו אחוריות, ורחוי להיות **עזרם**, והוא מכוון יותר אל ישועתנו. ואין זר בספר הזה חלוף הגופים כי רחוי זרעמו או עזרמו: (ג) **מקול** המון, מקולך קול המון נדדו עמים. והמשיל קול אלהים אל קול המון עם, או אל המים הרעם המתגולל, וכן (דניאל י') קול דבריו בקול המון, ר"ל קול המלאך הדובר. ולדעת הרד"ק גם־פה הכוונה על המלאך המכה במחנה אשור, ומקולו נדדו ונסו כל הנאחרים מן המגפה: (ד) **ואוסף**, מאמר הנביא אל מיכי ירושלים: קל מהרה תפלו לפני העיר, ותכנס יהודה ילחו, ויתקפו מכם שלל ומלקוח, כאשר יתקפו את ליטורי החסיל, הבוזזים על פני השדה, שיולאים מכסי העיר והכפרים ומתקפים אותם בכליהם, שלא יפחיתו מבואת האדמה. **אסף**, מחבר כ"ף הדמיון. **החסיל**, מין ארבה (דער וועג־פרעטטער), והפעל ממנו (דברים כ"ח) כי יחסלנו הארבה. וידוע שיש שיש מיני ארבה, והובא בארלות הקדש. **כמשק**, הליכה במהירות. (רד"ק). והוא מגזרת שקק, והפעל (יואל ב') בעיר ישוקו, והתפעל (עמוס ב') בעיר יתהקשון (ויא רעננען חואהער), **גבים**, מין ארבה, כמו (עמוס ג') וטפסריך כגוב גוני, ורחוי להיות הגיגי"ל בחולם. **שוקק**, עניגו גם תשוקה ואחוה, כמו דבק שוקק, כפס שוקקה, ואולי נכללו בו שתי הכוונות יחדיו, מהירות הליכה והתשוקה, וכן מתורגם: (ה) **מלא** ציון, תמו החטאים שבתובה, ונעתה כל יושביה עושים משפט וצדקה: (ו) **אמונת** עתיך, קיום ימיך, מגזרת בית נאמן, וכן חוסן ישועות, חזוק

דיין שאטץ. (ז) זיעהע, דיא העלדען שרייען דרויסען; דיא פריע־דענסבאָטען ווייגען ביטטערליך. (ח) אָדע ליינען דיא שטראַסען עס ניבט קיינען וואנ־דערער מעהר. ערבריכט דען בונד, פערעכט־ליך זינד איהם דיא שטעדטע, מענשען אכטעט ער ניכט. (ט) עס טרויערט אונד שמאכטעט דאז לאנד; בעשעמט שטעהט דער לבנון אונד אבנע־שטאָרבען; שרון גלייכט איינער וויסטע, בלעטטערלאָז שטעהען בשן אונד כרמל.

(ז) הֵן אֲרִאֵלָם צָעֲקוּ חוּצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכִּיּוּן: (ח) נָשַׁמּוּ מְסִלּוֹת שָׁבַת עֹבֵר אֹרַח הֵפֵר בְּרִית מָאַס עָרִים לֹא חָשַׁב אֱנוֹשׁ: (ט) אָבַל אֻמְלְלָה אָרֶץ הֻחְפַּיר לְבָנוֹן קָמַל הָיָה הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה וְנֹעַר בָּשָׁן וְכַרְמֶל: (י) עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה עַתָּה אֵרוֹמֵם עַתָּה אֶנָּשֵׂא: (יא) תַּהֲרוּ חָשָׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ רוּחֲכֶם אֵשׁ אֲכָלָכֶם:

*פתח באתנח *פתח באתנח

ת״א הן אראלם חגיגה ח׳, ס׳: תהרו חשש סנהדרין י״ח, ק״ט: (י) נון מאכ׳ איך מיך אויף, שפריכט דער הערר; נון ערהעב׳ איך מיך, נון ריכט׳ איך מיך אויף! (יא) איהר ווערדעט שוואנגער נעהען מיט הייא, שטאָפפעלן נע־

רש״י

ויובלות נעתס. ד״א אמונת עתיך את סאמכת נהקב״ה נעתיס שעבדו עליך ולפיס ליסעו היס לך לחוסן: ירא״ת ה׳. שתירא מלפניו היא אולר טוב להפתח לך מאתו על ידה: (ז) הן אראלם נעקו חוצה. היס הנביא מתנבא נחמות ואמר שהפודענות כבר אכלוהו ומעתה אקיס ואנשא לנאלס. הן על אראלם שלהס הוא המזנח כבר נעקו וספדו נחולותס ונרחוותס נבכי ונהי: מלאכי שלום. ומלאכי שליחותס שהיו רגילין לנשר שלום מר יבכיון ואומריס נשמו מסילות שבת עובר אורח: (ח) הפר. לויב ברית שכרת ליסראל: מאס עריס. ביזה בעיניו כל שונא אינו חושב אנוש: (ט) אבל. ל׳ אבלו׳: קמל. יבש ונכרת: השרון. שס מחוז מדעה בשמות כמו שסשיכו אליס ממושב עגליס משרון: כערבה. חורבה: ונוער. ל׳ תשנוק כמו (שמות י״ד) וינער ס׳: (י) עתה אקיס. מרוב דעות שעשה האויב לעמי לא אתאפק עוד עתה אקום ואראומס ואנשא: (יא) חשש. מין מוץ דבר שנוח לידלק: רוחכס אש. מגופכס תצא רוח אש ותאכל

באור

ההלכתה וקיומה. ושיעור המקרא, אל יומי חייך הקיימים אצלוס גם כן הלכתה נאמנה ומתידים וגם חכמה ודעה והוסיף לחזק, ירא״ת ה׳ היא תהיה אוצרך. **חכמת**, תי״ו במקום ה״א הנקבה, כמו (למעלה י״ל) מכת בלתי קרה. **אוצרו**, כנוי נסתר המורה נוכח, כמו בפסוק ב׳: (ז) **הן**, עתה יגיע הנביא את חורבן ארץ יהודה בצוא מלך אשור. ואמר אתה! איך יילילו ויקוננו גבורי יהודה בחוצות על שבר בת עמם, ושליחי שלום לבשר טוב, יבכו במר נפש על אבדן ארץ מולדתם. **אראלם**, גבורים מענין שני אריאל מואב (שמואל ב׳ כ״ג), ורחוי להיות **אֲרִאֵלִים**, ואינו נראה שהמ״ם לכנוי (**איהדע העודען**): (ח) **הפר** ברית, מלך אשור הפר בריתו עם מלך יהודה ועם עמיס אחריס: (ט) **קמל**, לשון יובש, כמו (למעלה י״ט) קנה וסוף קמלו. **ונוער**, ענין נדנוד (**חבסיטטען**), והוא פעל יולא, ר״ל, בשן וכרמל יגערו את עליהם (בשן **חונד** כרמל **ווערפען** — **איהרע בלעטטער** — **חב**), לו שהוא בפועל מכבין הכבד ורחוי העי״ן בקמ״ץ, והענין אחד. והליור הזה הוא ע״ד הפלגה: (יא) **תהרו**, אומר כנגד העמיס, אשר במחנה מלך אשור, וקורא המחשבה הריון, והמעשה לידה, והם השבו ללכוד ירושלים ולא עלה בידם. (רד״ק). אבל מהפסוקים שלאחריו נראה שגם זה דבור השם

תֹּאכַלְכֶם: (יב) וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ יִצָּתוּ: (יג) שִׁמְעוּ רְחוֹקִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבוּרָתִי: (יד) פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים מִי יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֶלָה מִי־יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם: (טו) הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע: (טז) הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת

*פתח בס״פ

ת״א והיו עמים סיטה ז׳, נ״ס: פחדו בציון ברכות ט׳, ס׳: הולך צדקות מכות נ׳, כ״ד. עקריס מ״ו, ס״נ: מואס בבצע עקדס סעי ק׳: ועוצם עיניו סנה ח׳, ט״ז. נתרא נ׳, כ״ז: הוא מרומים סס ח׳, י׳:

בערען; אייער צאָרן איזט דאז פייער, דאז אייך פערצעהרט. (יב) דיא פאָלקער ווערדען וויא קאלק פערבראננט וויא אבגעהויענע דאָר־נען אים פייער אויפ־לאָדערן. (יג) האָרט עס, איהר פערנען, וואס איך געטהאן, פערנעהמט, איהר נאהען, מיינע מאכט! (יד) עס ער־בעבען אין ציון דיא זינדער, ציטטערן ער־גרייפט דיא נאָטטלאָ־זען; "ווער מאג וואָה־נען בייא דעם פערצעה־רענדען פייער, ווער וואָהנען בייא דיעזען עווינען גלוטען?" (טו) ווער אין נערעכטינקייט וואנדעלט, אונד רעד־ליכקייט שפריכט, ווער דען געווין פאָן ער־פרעסונגען פער־שמעהט, ווער זיינע האנד שיטטעלט, ניכט בעשטעכונג צו נעהמען ווער זיין אָהר פערשטאָפפט, ניכט בלוט־ראטה צו האָרען, אונד זיינע אוגען פערשליעסט, דיא שלעכטינקייט ניכט צו שויען: (טז) דער וואָהנט אויף האָהען; פעלזענבורגען זינד זיין שוטץ; זיין בראָט ווירד איהם נענע־

רש״י

כחשש וכקש: (יב) כסוחי׳. קוצים כסוחים כמו (ויקרא כ״ג) לא תזמר ת״א לא תכסח: (יג) רחוקים. המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם: קרובים. בעלי תשובה שנתקרבו אלי מחדש: (יד) פחדו בציון חטאי׳. היאך ימצאו פתח לתשובה: מי יגור לנו אש אוכלה. כצומר מי יעמוד בעדנו לשכך חימה בועדת. ל״א מי יגור לנו פי׳ מי הוא לנו שיגור בציון עם הצור שכולו אש אוכל׳ והוא משיב הולך לצדקות וכו׳: (טו) הולך לצדקות. מי הוא ימצאה הולך לצדקות: נועד כפיו. אשקו״ט בלע״ז: אוטס. סותם וכן שקופיס אטומיס (מלכים א׳ ו׳): ועוצם. סוגר וכן (לעיל כ״ט) ויעצם את עיניכם:

באור

כנגד אנשי ישראל. **חשש**, עשב יבש. ועיין בבאור (למעלה ה׳ כ״ד): (יב) **משרפות** שיד, האבנים שנשרפו והיו לשיד. **כסוחים**. כרוסים וחרגוש לא תזמור, לא תכסח: (יד) **מי** יגור לנו. הנכון כפי׳ שני של רש״י, מי הוא לנו שיגור בציון עם הצור. שהוא אש אוכלה? ולדעתו נעשה לנו כמו ממנו, וכן (עמוס ט׳) לא יטוש להם גם אין אחד מהם שיוסף. או אלא לנו מוקפת לחזק, כמו (תהלים פ״ד) מי יקום לי עם מרעים וכן (מורגש: (טו) **דולך**, המשובח הנכנס על שאלת הטעאים והחנפים. והמאמר הזה והקודם דומה אל המליצה: מי יגור באהלך מי ישכן בהר קדשך, הולך תמים וכו׳ (תהלים ט״ו). **מתמוך**, ענין סמך אחיזה ותפיסה. והעשק, מי שהושיע לידו כסף, והוא לוקח אותו, אבל בשמעו שהוא שוחד, מריק כפיו ממנו לבל יתמוך בו. **דמים**, עלא אבני דמיס, לשפוך דם נקי: (טז) **מרומים**, בעת, כאלו ישכון במקומות גבוהים ובצורות.

בען; זיין וואססער איזט
אונפערזיכער. (יז)
דען קאָנינ אין זיינער
הערליכקייט שויען
דיינע אויגען. זיא שוי־
ען פערנעס לאנד, (יח)
דיין הערץ שפריכט מיט
פורכט: "וואָ איזט דען,
דער שאטצונג אויס־
שריעב אונד נאכוואָג?
וואָ, דער דיא טהירמע
נעמוסטערט?" (יט)
דאז באַרבאַרישע פאָלק
זיעהסט דוא ניכט
מעהר, דאז פאָלק פאָן
דונקלער, אונפער־
נעהמליכער רעדע, פאָן
פערדערבטער שפרא־
כע, דיא מאן ניכט
פערשטעהט. (כ) דוא
שויעסט ציון, דיא־
שטאדט אונזערער פעסטפערזאמלונג; דיינע אויגען זעהען ירושלים אלס רוהיגע וואָה־

סְלָעִים מִשְׁגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו
נֶאֱמָנִים: (יז) מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה־
עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים: (יח) לִבֵּךְ
יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל אַיֵּה
סֹפֵר אֶת־הַמִּגְדָּלִים: (יט) אֶת־עַם
נוֹעֵז לֹא תִרְאֶה עַם עִמְקֵי שָׂפָה
מִשְּׁמוּעַ נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה: (כ) חֲזֵה
צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה
יְרוּשָׁלַם נָוֶה שַׁאֲנָן אֹהֶל בַּל־יִצָּעֶן
בַּל־יִסַּע יְתֵדֹתָיו לָנֶצַח וְכָל־חֲבָלָיו

ת"א מלך ביפיו תעניית ג', י"ז. סנהדרין ג', כ"ג:

רש"י

(מז) לחמו נתן. לא יהא מבקש לחם כי מן השמים יספיקו לו מזון: מימיו נאמנים. מקור מימיו לא יכזב כלומר זרעו יגדל וכל צרכיו יספקו: (יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך. (הקנ"ה שהוא מלך אותו תחזה מארץ מרחקים שאתה עוד תראה הנסים והגדולה שתעשה לך ועם כועז עמקי שפה לא ידאה שכינת המלך ביפיו ע"כ כל זה נספרים אחרים אינו): מלך ביפיו תחזינה עיניך. לך הלדיק אני אומר שתזכה לראות זיו שכינתו של מקום: תראינה ארץ מרחקים. תידנס יונתן תשתכל ותחזי נבחותי אדע ביהנס: (יח) לבך יהגה אימה. כשתראה המלכים והשרים והחכמים של עובדי כוכבים שהיו שולטים בחייהן וכרי הם נידונים גביהנס יהגה לבך אימה ותאמר איה חכמתן ובדולתן של אלו איה שהיה שופר בחייו ושוקל כל דבר חכמה שהיו שואלין ממנו כל עצת מלכות: איה סופר את המגדלים. גם הוא דבר מלכות ממונה על בתי המלכות כמה הם וכמה מגדלים צריך לעיר פלוני וכן (תהלים מ"ח) סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה כמה מגדלים היא צריכ': (יט) את עם נועז. כמו לועז אלו האומות שאין לשונם לשון הקודש: לא תראה. לא תחשוב בלבך כי כולם יהיו חשובים ושפלים: עמקי שפה. כמו ויהי כל הארץ שפה אחת (בראשית י"א): נלעג. לשון ענלים ועמקי שפה (לעיל ל"ג) כל זה לשון נכרי שאינן מכירין בלשון הקדש: (כ) חזה ציון. ואת מי

באור

נתן, לחמו יתן לו מאת מוחן לחם לכל בשר. **נאמנים**, לא יכזבו, יחלו תמיד ולא יפסקו: (יז) **מלך**, בעת, עם יהודה, בה', מגן עזרך, ועוד תראה את מלכך, חזקיהו הצדיק ביופי הדר יפעתו, ואחרי אשר תראה העיר להיות במלוא, תוכל לראות למרחוק, והלכת בתוך הארץ כאות בפשט: (יח) **יהגה** אימה, לבך המתחומם ידבר ושאל באימה, כי לא תאמין באשר תראה. **איה סופר** איה האויב הכותב המס ושוקל כל דבר לקבל המלומין, ואיה שר הלבא הסופר את המגדלים והמבצרים שבתוך העיר הגלוריה, כדי לכבשה. ונקרא (רעקאָגנאָסצירען). ודומה לו (תהלים מ"ח) סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה: (יט) **נועז**, כמו מעם לועז (תהלים קי"ד). המלוף למ"ד לבו"ן, כמו לשבה ונשבה רד"ק ואמר הנביא. מעמה לא תראה עוד את עם אשור

בַּל־יִנָּתֵקוּ: * (כא) כִּי אִם־שָׁם אַדִּיר
יְהוָה לָנוּ מְקוֹם־נְהָרִים יְאֹרִים רַחֲבֵי
יָדַיִם בַּל־תֵּלֶךְ בּוֹ אֳנִי־שִׁיט וְצִי
אַדִּיר לֹא יַעֲבָרֶנּוּ: (כב) כִּי יְהוָה
שָׁפְטֵנוּ יְהוָה מְחֹקְקֵנוּ יְהוָה מַלְכֵּנוּ
הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ: (כג) נִטְּשׁוּ חֲבָלֶיךָ בַּל־

*חצי הספר בפסוקים

ת"א בל תלך יומא ה', ע"ז: כי ה' שופטנו עקיים מ"ח, ס"ד:

קיין רודערשיף, אונד קיין שטארקעס שיף קאָממט הינאיבער. אונזער ריכטער, אונזער נעזעטצנעבער, דער הערר, אונזער אונז. (כג) שלאף הענגען איהרע 1) זיילע, ניכט קאָננען זיא נע־

רש"י

תלאה בלבד להחזיק מלוכה ושרשה את ציון אשר היא קדית בית וועד לנו: בל ינתן. ל' יסח ודומה לו אילון בלעגנים (שופטים ד') ומתרגם מיטור אגניא והם בקעים שבשדות שקורין פוסי"ן בלע"ז כמו אגני דארעא מיקלי שהמים נאספים שם מן הסרים והבגבשיות ובי"ת של בלעגנים אומר אמי שאינה בשרשת בתיבה אלא משמשת היא: בל יסע יתדותיו. שקושרין בו מיתרי האוהל בל יסע אותם מן הארץ ממקום תקיעתם כמו ויסיעו אבנים גדולות (מלכים א' ה') וכן ויסיעם הנביא (שופטים ט"ו) ל' תליסה: (כא) כי אם שם. כי אם מוסב על בל יסע יתדותיו ועל בל ינתקו. הדעה לא תהיה כי אם הטובה ה' יהיה שם אדיר לנו והעיר תהיה מקום נהרים יאורים כענין שנאמר (ביחזקאל ד') וימד אלף ויעבירני נחל אשר לא אוכל לעבור וכן נאה (יואל ד' י"ח) ומעין מבית ה' יצא והוא הנחל שיהא מתגבר והולך: אני שוט. אניה הסשה במים: ולי אדיר. ובורני דבתא: (כב) כי ה' שופטנו. שר ושופט שלנו: (כג) נטשו חבליך. המושכי' את הספינה את עיר החייבת: כן. הכן היטב: תורן הספינ':

באור

שהוא עם לועז, המדבר בשפה אחרת שאינה מובנת לך. **עמקי** שפה, שהיו מדברים חרמים, ולא היו מבינים אותה אלא יחידים בישראל ולשון אחרת היא עמוקה ונלעגת לאשר לא יבינו אותה (מדברי הכ"ל): (כ) **חזה**, אבל תראה את ציון. והלוי במקום עמיד, ומכוון פה להתחלה, המאמר. **מועדנו**, עמיר אשר אנחנו מתועדים ומתכנסים שמה בהגל. **נוה שאנן**, שיהיה עדור שקט, ואוכל אשר לא יהיה נע ממקומו ועד זמן רב לא יהיו נעקרים היתדות שמחזיקים בם את האוהל, וכל החבלים הקשורים ביתדות לא יהיו נעתקים מהם! **יצען**, פתרונו לפי ענינו כמו נסע, הנעתקה ממקום למקום: (כא) **מקום** נהרים, אם ה' ישכון בירושלים, ויתגלה בגבולתו ובגבורתו להגן בעד יושביה, אז תהיה העיר הזאת, כאלו יהיו סביב לה נהרים ויאורים רחבים חה ענגע האויבים לקרב אליה, אבל גם בספינות לא יוכלו לעבור שמה, וסכת המגיעה בפסוק כ"ג. והמפרשים והמבארים נלאתו בבאור המקרא הזה. **אני** שיט, שמוליכים אותו במשוטים. **וצי** אדיר, ספינה גדולה וחזקה, כמו (במדבר כ"ד) וצים מיד כתים: (כג) **נטשו** חבליך, נתפשטו חבליך, ואינם נעויים. כמו (שמואל א' ל') והנם נטושים. (רד"ק). והוא מאמר הנביא אל האויב, ולא בכחו נקבה על הבנסה, ומוסב על פסוק כ"א, ושיעורו, אם תעיזו לעבור על נהרים ויאורים אשר סביב ירושלים, אז החבלים, יהיו רפים והחובלים לא יוכלו לאחז את התורן ולפרוש את הרולון, ועי"ז זה הסבר האמיה, וילאו יושבי ירושלים ושללו שלל רב: כן, בפיס והוא

1) דעם פיינדעם; איינגענטל. דיינע זיילע.

יְחַזְּקוּ כֵּן־תָּרִנָּם בַּל־פָּרְשׂוּ גַּם אֲז חֻלַּק עַד־שָׁלָל מַרְבֶּה פִּסְחִים בָּזְזוּ בָזּ: (כד) וּבַל־יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נִשָּׂא עָוֹן:

לד (א) קִרְבוּ גּוֹיִם לִשְׁמֹעַ וּלְאֻמִּים הַקְשִׁיבוּ תִּשְׁמַע הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ תֵּבֵל וְכָל־צֶאֱצָאֶיהָ: (ב) כִּי־קֶצֶף לַיהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם וְחֵמָה עַל־כָּל־צְבָאָם הֶחֱרִימָם נָתְנָם לַטֶּבַח: (ג) וְחַלְלֵיהֶם יִשְׁלָכוּ וּפִגְרֵיהֶם יַעֲלֶה בָאְשָׁם וְנָמַסּוּ הָרִים מִדָּמָם: (ד) וְנָמַקּוּ כָּל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנָגְלוּ כַּסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם

*פתח בס"פ

ת"א וכל יאמר כתורות י"ג, קי"ח. עקדה סער מ"ו. עכו"ס ח', י"ז:

שטעללע איהרעס מאסטעס, אונד ניכט שפאנגען זיא דאז זע־נעל. דאן ווירד בייטע אונד רויב געטהיילט אין מענגע, זעלבסט לאהמע רויבען מיט. (כד) אונד קיין איינ־וואהנער שפריכט: איך בין קראנק; דעם פאָלקע, דאז דארין וואהנט, איזט זיינע זינדע פערציעהען.

לד (א) נאהעט אייך, איהר פאָלקער, אונד האָרט! איהר נא־ציאָנען, מערקט אויף! עס האָרע דיא ערדע אונד וואס זיא פיללט, דער ערדקרייז אונד אלל זיינע שפראָסלינ־גע! (ב) דען דער הערר צירנט אויף אללע פאָלקער, איזט ער־גריממט איבער אלל איהר העער; ער פערבאנגט זיא, גיבט זיא דעם ווירגען פרייז. (ג) איה־רע ערשלאגענען זינד הינגעוואָרפען, פאָן איהרען לייכנאמען שטיינט געשטאנק אויף, אונד דיא בערגע צערפליעסען פאָן איהרען בלוט. (ד) עס פערגעהט דאז גאנצע הימעלס־

רש"י

גל פרסו גם. לא יוכלו לפרוס וילון המנהיג הספינה. אז חולק עד שלל. עדאה: מרגה. הרגה יחלקו שלל הגוים: פסחים. (ישראל) סהיו עד עכשיו חלשים: (כד) ובל יאמר שכן. של ישראל: חליתי. בשביל האומה הזאת נאתי הרעה: העם. ישראל שנקראו עם היושב בירושלים יהיה סלוח עון:

לד (ד) ונמקו כל צבא השמים. יפחדו כשאשליך את שרי עובדי כוכבים: ונגלו. לשון גולל ונגלו כספר השמים. ת"י ויתמחון מתחות שמיא כמא דאמור עליהון בספרא. ואני מפרשו לפי הענין מפני שעכשיו הטובה והאורה לאומות ישמעאליים

באור

פקורה שמליבים עליו אם פורן הספינה (דער קווערבאלקען אין טיפפע, אין וועלפענ דער מאסט אויפגעריסטעט ווירד). עד, כמו (בראשית מ"ט) בבוקר יאכל עד, והוא שלל בלשון ארמית. פסחים, אף הפסחים יאכלו על מעשנהם מתחת לירושלים לבח ה: (כד) שכן, השוכן בירושלים לא יאמר חלש ואסר בה אחכי, כי ה' יסלח לעוונם, יחזק גופם, ויסיר מחלה מקרבם ודומה לו (תהלים ק"ג) הסולח לכל עוונכי הרופא לכל מחלואיכי:

לד (א) קרבו, בכא על ופבלת אדום ביד סנחריב מלך אשור. ומלואה, הבריות המלאים אותה. צאצאיה, הדברים הנולדים מהם ויולאים מן הארץ: (ב) כי קצף. חטו דברי דעו שים קצף ה' על כל הגוים: (ג) וחלליהם, ביום הרג רב חללי הרב יהיו מושלכים על פני השדה ובחלות, ואין מקבר להם ויעלו אדיי עפון ורים ינמקו מדם אדם, והוא על דרך הפלגה: (ד) ונמקו, עכין נמיקה. ונגולו, השחקים יתגוללו מגבעותיו כמגלת

וְכָל־צְבָאָם יִבּוֹל כְּנִבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וּכְנִבֵלֶת מִתְּאֵנָה: (ה) כִּי־רָוְתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי הִנֵּה עַל־אֱדוֹם תֵּרֵד וְעַל־עַם חֶרְמִי לְמִשְׁפָּט: (ו) חֶרֶב לַיהוָה מָלְאָה דָם הֶדַשְׁנָה מֵחֶלֶב מִדַּם כָּרִים וְעַתּוּדִים מֵחֶלֶב כִּלְיוֹת אֵילִים כִּי זֶבַח לַיהוָה בְּבָצְרָה וְטֶבַח גָּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם: (ז) וְיָרְדוּ רְאֵמִים עִמָּם וּפָרִים עִם־אַבִּירִים וְרָוְתָה אַרְצָם מִדָּם וַעֲפָרָם מֵחֶלֶב יִדְשָׁן: (ח) כִּי יוֹם נָקָם לַיהוָה שְׁנַת שִׁלּוּמִים לְרִיב צִיּוֹן:

אָפּפערונג העלט דער הערר אין בצרה, איין נראָסעס שלאכטען אים לאנדע אדום. (ז) עס פאללען ווילדע ב־פפעל מיט איהנען, יונגע שטיערע אונד שטארקע אָכסען, נעטרענקט מיט בלוט ווירד איהר לאנד, אונד איהר שטויב פאָם פעטט דורכדרונגען. (ח) יא, איין טאג

רש"י

לכסימחו ויחדבו יהיה דומ' העולם חדש עליהם כאלו נגלל השמים והאור כגלילת ספר. יבול. יכמוש. וכנובלת מתאנה. כמושה בלילן קדויה כובלת וזהו ספירהו דבותיכו מאי כובלת בוטלי כומדא שנתבטלו בכומר לאחד לקיטתן לובדן ומתחממות ומתבטלות: (ה) כי רותה בשמים חרבי. להרוג שרים של מעלה ואח"כ תרד על האומה למטה שאין כל אומה לוקה עד שילקה שר שלה במדום: עם חרמי. עם מלחמתי ל' מבנה בשעת חירום שנו וכן (מלכים ח' ג') את איש חרמי דאחאב: (ו) כרים ועתודים. שרים שלטונים: בצרה. מארץ מואב היא אבל לפי שהעמידה מלך לאדום שנאמר וימת חשם וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה (בראשית ל"ו) לפיכך תלקה עמהם. בפסיקתא: (ז) ראמים עמם. מלאכים עם שלטונים ראמים עם העתודים הכתובים למעלה: אבירי. פרים גדולים ובדולים כמא דאת אמר עם אבירי בשן שלה: (ח) שלומים לריב ציון.

באור

ספר, ולכא מרום יחלם ויכמוש, כעלה יבש בגפן, וכפרי כמוש בעץ התאנה. וכנובלת, תאנה נובלת: (ה) רותח, עומד בפיעל. ואולי הוא בפועל. ורלוי רָוְתָה, ועניכו פה שברום כמו בחרמים והעשם אשכיר בשמים חרבי והיא תרד חרבה להרוג באדום. חרמי, אשר נגזרתי להחרימו, ועל העם הזה תרד לעשות משפט: (ו) חרב לה, החרב של ה' מלאה דם, והעבר במקום עמיד, כי הנביא מעייר העניים בדמיונו, כאלו כבר לעשו. כרים וכן עתודים, ראמים ואבירים כולם משל על המלכים והשלטונים והגדולים. בבצרה, היא רותה ומלבות אדום, ובקביבותיה, היה מרעה הצן ושמן, כמודע במעלילת מיכה (שם ב') יחד אשימנו כלאן בצרה וגם בחרן עולב היתה עיר בשם בצרה (ירמיה מ"ח): (ז) וירדו, הראמים ירדו על המעבה עם הכרים והעתודים. ורותה, עומד, ואין קפק שהוא בקל, ורחוי הרי"ש בקמ"ץ והוי"ו בלא דגש, וכן (ירמיה מ"ו) ורותה אדמה, בקל: (ח) שנת שלומים לריב ציון, כמו נמולך ישוב ברחמך, שכתוב גם בספר עובדיה (מ' ט"ו) על אדום

(ט) וְנֶהְפְּכוּ נַחֲלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ
לְגָפְרִית וְהָיְתָה אַרְצָהּ לְזֶפֶת בֹּעֵרָה:
(י) לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה לְעוֹלָם
יַעֲלֶה עֲשָׁנָהּ מִדּוֹר לָדוֹר תֶּחֱרָב
לְנֵצַח נְצָחִים אֵין עֹבֵר בָּהּ:
(יא) וִירִשׁוּהָ קָאַת וְקִפֹּד וְיַנְשׁוּף וְעֹרֵב
יִשְׁכְּנוּ־בָהּ וְנָטָה עָלֶיהָ קַוֵּי תֹהוּ וְאַבְנֵי
בֹהוּ: (יב) חֹרֶיהָ וְאֵין־שָׁם מְלוּכָה
יִקְרָאוּ וְכָל־שָׂרֶיהָ יִהְיוּ אָפֶס:
(יג) וְעָלְתָה אַרְמְנֹתֶיהָ סִירִים קִמּוֹשׁ
*ת׳ רפה
ת״א ונטה עליה חניכה ג׳, י״ג:

מעסשנור דער פעדויסטונג אונד דאז זענקבלייא דער פעראדונג. (יג) פאן זיינען עדלען איזט קיינער דא, דאס מאן צור רעניערונג איהן בערופע, אונד אלל׳ זיינע פירשטען זינד דאהין. (יג) אין זיינען פאלעסטען שיעסען דארנען אויף, נעסעלן אונד דיסטעלן אין

רש״י

סיסלס גמול על עסקי ריב ליון סלועקת לפניו לזופטס מן המדיעי׳ לסס: (ט) ונהפכו נחליה. סל אדום: (י) מדור לדור. מאותו דור עד דור אחרון. ד״א היא קללת מסה (שמות י״ז) מלחמה לה׳ בעמלק מדור דור מדורו של מסה לדורו של שאול ומסה לדורו של מרדכי ומסה לדורו של מלך משיחנו: (יא) וקפוד. עוף הפורח בלילה לוטיט״א בלע״ז: קו תהו. מסמע של שממה: ואבני בהו. מסקלו׳ של דין חורבן כמו (דברי׳ כ״ה) אבן שלמ׳: (יב) חורי׳ ואין שם מלוכה יקראו. שריס שלה עומדים ואין אחד מהם קורא על עצמו שם שרדה ומלוכה: אפס. כלייה: (יג) ועלתה ארמנותיה סיריס. כך דרך חורבנות לצמוח בהם קוצים וסנאים והוא קימוש והוא חוח כולם מיני קוצים הם כגון אורטיא״ש וכיוצא בהם: נוה תנים. הוא מדבר שהוא דרך להיות בו

באור

(כן עברית): (יא) וירשוה. ירוהו שמה כאדם בירושתו קאת, עוף המים השוכן גם במדבר, ונקרא קאתא. לפי שמקיא השבלולים (מושעלן) שבלע, ועיין בהוספת ביאור מרמנמ״ן (ויקרא י״ח ח״ה). וקפוד, עוף הפורח בלילה. לוטיט״א בלע״ז. (רש״י). והוא בל״א (נאכטאייולע). ולמעלה (י״ד כ״ג) פירוש הרב את המלה הזאת הריפו״ן בלע״ז. והוא בל״א (איגעל). ואמרו שבוונתו פה על הינשוף, כי בספר ויקרא (י״א י״ז) פירוש כוס וינשוף הם לוטיט״א בלע״ז. אבל למעה בפסוק ט״ז פירוש קפוד, היא קפוד, ומתלע, ומבל ביליה. וינשוף, עוף הפורח ולועק בלילה, ונקרא כן מלשון כעס. והשבעים זקנים פותרים (איביז), והוא עוף שמצלח במלרים הדומה לחסידה, ומחיתו ג״כ נחשים. ונטה עליה, מי שבוחה נוטה קו ואבן הטופרת, שהיא המשקולת וקרו והמשקולת יהיו של תוהו ושל בוהו, ר״ל היפך הבנין יעשה בה, שהוא החורבן. (רד״ק). ולדעתו הנוטה הוא אלהים והנראה שהוא פעל קפוי, וכן מהורגם: (יב) מלוכה, מחבר מלמ״ד, והעשה אין שם אחד מן חוריה, אשר למלוכה יקראו אותו הקורותיה, וקרוב לזה פי׳ הרמב״ם: (יג) חציר. כמו חצר בליר״י, כמו יסים

וָחוֹחַ בְּמִבְצָרֶיהָ וְהָיְתָה נְוֵה תַנִּים
חָצִיר לִבְנוֹת יַעֲנָה: (יד) וּפָגְשׁוּ צִיִּים
אֶת־אִיִּים וְשָׂעִיר עַל־רֵעֵהוּ יִקְרָא
אַךְ־שָׁם הִרְגִּיעָה לִילִית וּמָצְאָה
לָהּ מָנוֹחַ: (טו) שָׁמָּה קִנְּנָה קִפּוֹז
וַתְּמַלֵּט וּבָקְעָה וְדָגְרָה בְצִלָּהּ אַךְ־
שָׁם נִקְבְּצוּ דַיּוֹת אִשָּׁה רֵעוּתָהּ:
(טז) דִּרְשׁוּ מֵעַל־סֵפֶר יְהוָה וּקְרָאוּ

ת״א ובקעה חולין י״ג, ק״ס:

ברישעט דאריבער אין איהרען שאטטען; ניר נייער זאממעלן זיך דאזעלבסט צו איינאנדער. (טז) פארשעט (איינסט) אים בוכע דעם הערען אונד לעזעט! קיינעם פאן דיעזען בלייבט

רש״י

תנים שהוא מין היה רעה: (יד) ופגשו ציים את איים. ויעדען תמן בחתולין כך תירגם יונתן. תמון נמיות מדטריב״ס בלע״ז: ושעיר. שד: הרגיעה. לשון מרגוע: לילית. שם שידה: (טו) קננה. לשון קן לפור (דברים כ״ב): קפוז. היא קפוד: ותמלט. ותלד צילה: ובקעה. היא ילילת האפרוחים מן הבילה וכן הוא אומר בילי לפעוני בקעו (לקמן נ״ט): ודגרה. היא קריאה שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו גלוליי״ר בלע״ז (ירמיה י״ז) קורא דגר. דיות. וולטוייר״ס בלע״ז: אשה רעותה. אל רעותה: (טז) דרשו מעל ספר יי׳. קראו מעל ספר בראשית כשהיא המגול בזר שיתקבלו כל הברויות להסגר בתיבה זכר ונקבה: אחת מהנה לא נעדרה. מלבא על

באור

ויפגש. (רד״ק). וכן תרגם הכשדי אחרא ר״ל מקום. ולר״א כמו נוה תליר. (ווידע): (יד) ציים את איים. רשת (למעלה י״ג, כ״א כ״ב). ולפי תרגום הכשדי ראוי לתרגם (דא בענינגען זיך מחרדער אוכד ווילדע קאטצען). לילית, נדעת הראב״ע והרד״ק היה מדברים הטועקת בלילה לו עוף הפורח בלילה. והנראה שהיא שם שידה רעה, כפי אמונת ההמון. ואחר החכם געזעניום, שהערבייים יקראוה גהולע, ודעותה כדעות אלה, והשכון בלילה במקומות חריבות וקופלת על בני אדם ומחיתם. כידוע מהסופרים הנקראים (טוי״זעבר אונד איינע נחצט). ולכן אמר אך שם הרגיעה, כי בישות אין לה מנוחה: (טו) קפוז, ז״ל החכם המכר קפוז, (איינע קליינע סולאנגענארט, דיא אין אפריקא אונד חראבינען לז הויזע איזט אונד זיך פאקט ביישאנן אדער נאכט אויט איינעם היטערהאלטע פפיילטענוז אויף שענסטען אדער טהידע לוסטענוזלט, אונד זיא טאדטליך פערוואונדעט. זיא האט דען נאשאן פאן קפז זיך סנעזוען, טפרינגען). ואמר שכן נקרא בערבי. ולדעת הרד״ק תרגומו (סילדקרעטע). ואחריהם מתרגמי (קוין). ותמלט, ותלד, כמו (למעה ס״ו) והמליטה זכר. רד״ק. והכוונה על הבלים. ודגרה, אסיפת הבלים ולבירתם, וקרוב לומר דגורה בלשון ערמים, שהוא לשון ליבור, ומקרא מסורס הוא, וכה משפטו: ודגרה ובקעה, אחר שהאקוף הבלים, תשב עליהם ותחממם, עד שיבקעו וילאו הגולדים. בצלה, עליהם מן כל כנפי העוף: (טו) דרשו, אומר כנגד מי שירצה, דרשו מעל ספר ה׳, והוא הספר הזה וקראו החיות והעופות הבהרות אלה הפרשה, כי כן תראו אותם כלם בתורתה שהיינה שוכנות בעיר הזאת לא נחסר אחת מהן. (הנ״ל)

1) איינענטו. הָלָ.

אחת מהנה לא נעדרה אשר
רעותה לא פקדו כי־פי הוא צוה
ורוחו הוא קבצן: (יז) והוא־הפיל
להן גורל וידו חלקתה להם בקו
עד־עולם ירשוה לדור ודור ישכנו־
בה:
לה (א) ישישום מדבר וציה ותגל
ערבה ותפרח כחבצלת:
(ב) פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן
כבוד הלבנון נתן־לה הדר הכרמל
והשרון המה יראו כבוד־יהוה

ת"א פרח תפרח יומא ח', כ"ח ל"ט:

אוים קיינעם פערמיסט
דאז אנדערע; דען זיין
מונד בעפאהל עס
אונד זיין ווילל פער־
זאמטעלט זיא. (יז) ער
ווירפט איהנען דאז
לאאז, זיינע האנד
מהיילט עס אונטער זיא
מיט דער מעסשנור;
אין עווינקייט ווערדען
זיא עס בעזיטצען. אונד
פאן נעשלעכט צו נע־
שלעכט דארין וואה־
נען.
לה (א) עס פרייעט
זיך דיא וויסטע אונד
דאז דיררע לאנד, עס
פראהלאקט דיא ווילד־
נים, אונד בליהט גלייך
ליליען אויף. (ב) זיא
בליהט אונד פראה־
לאקט מיט יובעל אונד
ייוכצען; דיא הערלליכקייט דעם לבנון ווירד איהר גענעבען, ריא פראכט דעם כרמל
אונד דעם שרון, זיא שויען דיא הערלליכקייט דעם הערן, דיא מאיעסטעט אונ־

רש"י

לאחת כמה וכמה כסיגזור עליהם זאת ולהקבץ לסתות דס לאכול בסר וחלב: לא פקדו. לא חסרו כמו (במדבר ל"א) לא נפקד ממנו איש: כי פי הוא טוב. שיבואו. ורוחו של פי הוא קבצן. רוחו מוסב על פי כמו (תהלי' ל"ג) וברוח פיו כל צבאם אף כאן רוחו של פי הוא קבצן: (יז) והוא הפיל להן. עכשיו הנביא אומר על הקב"ה והוא הפיל להם לאותן החיות והעופות גורל שיעלו אלו לחלקו:

לה (א) ישישום. כמו ישוש מהן: יששוס ישישו עליהם כמו (ירמי' י') בני יאלוני שפתרונו יאלו ממני וכן בשלם הבשר (מלכים א' י"ט) בשל להם הבשר: מדבר וציה. ירושלים הקדושה היה וציון הקדושה מדבר הן ישובו על מפלתם של גבורי אדום ותגל ערבתה של ירושלים: (ב) ורנן. כמו ולרנן: הלבנון. בית המקדש: הדר.

באור

לא פקדו, לא חסרו אחת מהן את רעותה, אלא כלן הסייבה שם. (הגי"ל). כי פי, מאמר אלהים טוב לחיות האלה, שהכאתם לארץ אדום ורצונו קבץ אותן לטוב בה. ורחוי פיו או פיהו, וכן תרגם הבשרי במימריה. ולרעת רש"י הבנתיו אומר במקום ה' פי הוא טוב שיבואו, ורוחו של פי הוא קבצן, והוא הדבור היוצא בהפחת רוח, ויתורגם (דען איין אונד בעאטהן עס חזנד זיין — דעם אונדעם — הויך פעריחאעלט זיח). או במוכן שם ה' הקודש לו, ר"ל כי פי ה' הוא טוב: (יז) והוא הפיל, אלהים הפיל לחיות המדבריות גורל בארץ אדום. וידו חלקה את הארץ ההיא להן בקו המדה, ותהיה להן לירושה לעולמי עד, ותשכונה בה מדור לדור:

לה (א) ישישום, המ"ם במקום ו"ן, הנופלת בפעלים. כמו ישמעון, והטעם. ארץ יהודה שהיתה במדבר ה"א. המה, הנאלים מחרב סנחריב: (ג) חזקו, מלילה אחת בספר איוב (שם ד') הנה חזקת ידים רשום

הדר אלהינו: (ג) חזקו ידים רפות
וברכים כשלות אמצו: (ד) אמרו
לנמהרי־לב חזקו אל־תיראו הנה
אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים
הוא יבוא וישיעכם: (ו) אז תפקחנה
עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה:
(ז) אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון
אלם כי־נבקעו במדבר מים ונחלים
בערבה: (ח) והיה השרב לאגם

ת"א אז ידלג סנהדרין י"ח, נ"ח

זערעם נאטטעם. (ג) שטערקט דיא מאטטען הענדע, אונד דיא וואנ־קענדען קניע מאכט פעסט! (ד) שפרעכט צו דען פורכטזאמען: „זייד נעטראסט אונד פירכטעט אייך ניכט: זיעהע דא, אייער נאטט ראכע קאממט, פערנעלטונג נאטטעס, ער קאממט אונד רעט־טעט אייך." (ה) דאן אפפנען זיך דער בלינ־דען אויגען, אונד דיא אהרען דער טויבען טהון זיך אויף. (ו) דאן שפרינגט, וויא איין רעה, דער לאהמע, עס יובעלט דיא צונגע דעם שטוממען! דען אין דער וויסטע ברעכען געוועסער הערפאר, אונד בעכע אין דער ווילדנים. (ז) דער גליהענדע באדען ווירד צום זעע, אונד דאז דורשטיגע לאנד צו וואסערקוועללען; אין דער שאקאלס וואהנונג,

רש"י

כבודו לציון: (ג) חזקו ידים רפות. כל הנביאים מנבאי ישועה נחמו את ישראל וחזקו את ידיהם הרפות. חזקו ל' מסקל כבד ופתרונו חזקו את אחריה ואם היה בא לומר חזקו אתם שידכם רפות היה לינקד חזקו ואמרו (ד"ה ג' ל"ג) עכשיו שאומר להם לחזק ולאמץ אחריה נקוד חזקו אמרו: (ד) לנמהרי לב. שממהרין את הגאולה ומלירין על אחרה: חזקו אל תירא. זה נקוד חזקו ל' קל חזקו אתם מאליכם כמו שיאמר ליחיד חזק ואמץ (יהושע א') ולא יאמר חזק: נקם יבא. כמו בנקם יבא: גמול אלהים. על הרשעים הוא יבא ואתכם יושיע: (ה) עיני עורים. אותם שהיו עד הנה עורים מהביט את מולאו עליהם: ואזני חרשים. שלא היו שומעים לקול נביאים עד הנה תפקחנה ותפתחנה כי אתן להם רוח נכון לידאה אותי ועל ישראל הוא אומר שקראו עורים וחרשים כענין שנאמר החרשים שמעו וגו': (ו) אז ידלג כאיל פסח וגו'. ישראל שהם עכשיו פסחים וחרשים מלינו שקודא פסחים חלשים כמו שנאמר פסחים בזזו בז (לעיל ל"ג): ותרון. ביאותי: לשון אלם. לשונם של ישראל שהיו בין אויביהם אלמים שומעים חרפות ואינם משיבים: כי נבקעו במדבר מים. כי תשמחם ישועתי ויפרחו כמדבר היה הלמא' למים ומעיינות נבקעים בתוכה כלומר כי ילמח יבא לנבכאים: (ז) והיה השרב. להם: לאגם. התאג לתשועה יהא נושע והנביא

באור

וכרכים כושלות תאמץ. והקריאה אל נביאי ה': חזקו את ידי הנביים הנרפות מפחד ורעדה, ואמצו ברכיהם הכשלות מלרה ויגון: (ד) אמרו, אמרו ליושבי ירושלים. אשר לבם רך מאימה: התחזקו, ואל תירא! ראו, אלהיכם בא לנקום נקמתכם מן אויביכם, ויושיעכם מצרתכם. לנמהרי לב, אותם שהיו נבהלים בלבם בצרות גדולות. (רד"ק). וכא הם ממהר במקום נבהל, כמו שבא (מצלי כ"ח כ"ב) נבהל להון במקום ממהר להון. וכן (למעלה ל' ע"ז) נגוע תמורת נרוך: (ה) תפקחנה, בהגלות ישועת ה' תגדל הטמחה בארץ יהודה, עד שהעוורים והחרשים ידעו כרואים ושומעים ערוב חדושם: (ז) השרב, וריעו (למעה מ"ע י') לא יכם שרב

וואָ זיא זיך לאנערן, איזט דער אָרט פיר שילף אונד ראָהר. (ח) עס ווירד דאזעלבסט באהן אונד שטראַססע, דיא מאן היילינע שטראַססע נענגט; קיין אונריינער בעטריטט זיא, זיא איזט פיר זיא (אַלליין); ווער דען ווענ נעהט, זעלבסטטהאָרען קאָננען ניכט איררען. (ט) דאזעלבסט ווירד קיין לאָווע זיין, אונד דאז פערוועגענסטע דער טהיערע בעטריטט זיא ניכט, עס ווירד ניכט דאזעלבסט אנגעטראָפפען; נור ערלאָזטע נעהען דאָרט. (י) אונד זיא קעהרען דיא בעפרייטען דעם הערען צוריק, ציעהען אין ציון איין מיט יובעל, אונד עווינע

וְצִמָּאוֹן לְמַבּוּעֵי מָיִם בְּנְוֵה תַנִּים רִבְצָה חָצִיר לְקָנֶה וְגֹמֶא: (ח) וְהָיָה־שָׁם מְסִלּוּל וָדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקָּרֵא לָהּ לֹא־יַעֲבָרֶנּוּ טָמֵא וְהוּא־לָמוֹ הֹלֵךְ דֶּרֶךְ וְאֱוִילִים לֹא יִתְעוּ: (ט) לֹא־יִהְיֶה שָׁם אַרְיֵה וּפְרִיץ חַיּוֹת בַּל־יַעֲלֻנָּה לֹא תִמָּצֵא שָׁם וְהָלְכוּ גְאוּלִים: (י) וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ

ת"א ופדויי ה' נדכות ט', ל"ה. סנה ט', פ"ח. סנהדרין י"ח, ק"י:

רש"י

דבר בלשון משל: נגוה תנים דבלה וגו'. נגוה מקום שהי' מדבר ליה שהוא נוה מדבן תנים יהיה לא מקום חציר הנעשה לקנה וגומא ואין דרך קנה וגומא גדלים אלא במקום מים כענין שנאמר הינאה גומא בלא גמא (איוב ח'). דבלה שם דבר הוא כמו מדבן שהי' אינו מפיק ה"א: (ח) והיה שם מסלול. לעוברים ושבים: לא יעברנו. אותו דרך שוב טמא כלומר לא יהיה עוד לאומות: והוא למו. והוא הדרך של אותן עורי' וחרשים ופסחים ואלמים הנזכרים למעלה יהיה הילוך אותו דרך ואפילו הם אוילים לא יתעו כי אייתידנו לפניהם: (ט) ופריץ חיות. חזיר מיער (תהלים פ') אין לך פרץ בחיות כחזיר הבר וגם אדיה מסבבו (ירמיה ד') הוא נבוכדנצר לא ימצא שם: בל יעלנה. לאותו הדרך דרך משמש ל' זכר ול' נקבה כדכתיב את הדרך אשר ילכו בה (שמות י"ח) הדי נקבה בדרך אחד ילאו אליך (דברים י"ח) הדי זכר: לא תמצא. חיה רעה שם: (י) ושמחת עולם. שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך יציאת ממצרים וי"י הולך לפניהם יומם (שמות י"ג) ונסו היגון והאנחה בהם:

באור

ושמש. ועכינו חורב מרוב החום. והטעם, האדמה הנחרבת מחום השמש תהפך לאגמי מים, ואחרי עיבה ולמאה למעיינים. **רבצה**, לרעת רש"י אינו מפיק ה"א. והוא כמו מדבן ר"ל בוה מדבן תנים, וכן מתרגם. ולדעת רד"ק מפיק ה"א, דבלה של כל אחד ואחד מהתנים, ותנים אומר על הנקבות כמו שאומר גם תנים אבלו שד ופירושו מקום שהוא בוה תנים, והיו רובצות שם התנות יהיה חציר לקנה וגומא. ר"ל שלמחו שם קנה וגומא שאינם גומחים אלא במקום מים. **חציר**, כמו חלר בליר"י, ר"ל מקום. כמו (למעלה ל"ד). ולפי פי' רש"י יתורגם (דחז גרחז ווירד חין רחהר חוזר סיוף פערוואנדעלט ווערדען). ולר"א יתורגם (גרחז וועבסט סטאטט רחהר חוזר סיוף). אבל זה חה אינו גראה, כי המדבר ליה אחר כיון עליה המלך, לא היה דשא. וגם לא גדל שם קנה וגומא, שלמא עתה דשא במקומם: (ה) **מסלול**. ענינו הדרמה והנגבה, שמרימים הדרך בחבנים שמשיטים בה. (כן מלך). **טמא**, רשע הנעמא במעבליו. **והוא** למו, ליסראל לבד יהיה הדרך הזה. **ואוילים**, שהם חוליים לענין הדרכים. שלא הורגלו ללכת בהם, לא יתעו. אבל ילכו דרך ישר לירושלים: (ט) **ופריץ** חיות, גם הפרץ שבחיות, הפורץ גדר החיות ללכת במקום שמתה תמידים שמכון מקביב לראשם. ופניהם יתהלו ממנה. **ישובו**, הפדויים ישובו את השמן והשמחה, ומתורגם כפי הכתוב בל"א. ולר"א כתוב ישובו, השמן והשמחה ישובו את הפדויים:

צִיּוֹן בִּרְנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה:

לו (א) וַיְהִי בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ עָלָה סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְפְּשֵׂם: (ב) וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־רַבְשָׁקֵה מִלָּכִישׁ יְרוּשָׁלִַם אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחַיִל כָּבֵד וַיַּעֲמֹד בְּתְעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה בִּמְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס: (ג) וַיֵּצֵא אֵלָיו אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר: (ד) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה אִמְרוּ־נָא אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר מָה הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר

ת"א ששון ושמחה סיכה מ"ח:

פריידע אום איהר הויפט; וואָננע אונד פריידע האבען זיא 1), עס פליעהען קוממער אונד זייפצען.

לו (א) עס געשאה אים פיערצעהנטען יאהרע דעם קאָנינס חזקיהו, דאס סנחריב, דער קאָנינ פאָן אשור הערען צאָג ווידער אללע פעסטען שטעדטע יהודה'ס, אונד עראָבערטע זיא. (ב) עס זאנדטע דער קאָנינ פאָן אשור דען רבשקה פאָן לכיש נענען ירושלים, ווידער דען קאָנינ חזקיהו מיט איינעם צאהלרייכען העערע; אונד ער היעלט אן דער וואס־סערלייטונג דעם אָבערן טייכעס, אן דער שטראַססע דעם וועשערפעלדעס. (ג) דא נינג צו איהם הערא־איים אליקים, דער זאָהן חלקיהו'ס, דער שלאָסהויפטמאן, אונד שבנא דער שריי־בער, אונד יואח, דער זאָהן אסף'ס, דער קאנצלער. (ד) אונד רבשקה שפראך צו איהנען: זאגט דעם חזקיהו: זאָ שפריכט דער גראָסע קאָנינ, דער קאָנינ פאָן אשור: וואס איזט דאז

רש"י

לו (ב) בתעלת. פוסי"ר בלע"ז: הבריכה. מקום כנוס מים חפור בקרקע ניד אדם לתת בו דגים אחרוך ולחב: במסילת. דרך כבושה קמי"ן בלע"ז: שדה כובס. ת"י חקל מסטח קלדיא שטוטחין שם הבוגדים את הבגדים: (ג) המזכיר. כותב הזכרונות בספר דברי הימים. (ד"א המזכיר איזה דין בא לפניו לאמון שיפסקנו לאמון):

באור

לו (א) **ויהי**, פרשה זו פירשמה בספר מלכים (כ' י"ח י"ג) באור היעב, ומים ביניהם שינוי מעט אבל שהענין אחד. (רד"ק): (ג) **המזכיר**, מתורגם לפי פי' רש"י בהוספה באור: (ה) **אמרתי**, דברי

1) חריגענטן. ערלחגען איח.

בְּטַחְתָּ׃ (ה) אָמַרְתִּי אַךְ־דְּבַר־שְׂפָתַיִם
עֵצָה וּגְבוּרָה לַמִּלְחָמָה עַתָּה עַל־
מִי בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בִּי׃ (ו) הִנֵּה־
בָטַחְתָּ עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ
הַזֶּה עַל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֶךְ אִישׁ
עָלָיו וּבָא בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה
מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו׃
(ז) וְכִי־תֹאמַר אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
בָּטָחְנוּ הֲלוֹא הוּא אֲשֶׁר הֵסִר חִזְקִיָּהוּ
אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר
לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ
הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ׃ (ח) וְעַתָּה הִתְעָרֶב
נָא אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה
לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־תּוּכַל לָתֶת

ת"א אך דבר עקדת סער נ"ח: הנה בטחת בדכות ט', נ"ז. יגמות י', כ"נ:

פיר איין פערטרויען, דאז דוא הענסט? (ה) איך שפרעכע: נור איין לעערעס נע־שוועטץ איזט עס, דאס איהר ראטה אונד מאכט צום קריעגע העטטעס. נון, אויף ווען פער־טרויעסט דוא, דאס דוא דיך נענען מיך עמ־פארטעסט? (ו) זיעהע, דוא פערטרויעסט אויף ינען צערבראָכענען ראָהרשטאב, אויף מצרים, דער, ווען זיך יעמאנד אויף איהן שטיטצט, איהם אין דיא האנד פערהרט אונד זיא דורכשטיכט; זאָ איזט פרעה, דער קאָנינ פאָן מצרים, אללען, דיא אויף איהן פערטרויען. (ז) אונד ווען דוא צו מיר שפריכסט: אויף דען הערען, אונזערן נאָטט, פערטרויען וויר: איזט עס ניכט דער, דעסען האָהען אונד אלטערע חזקיהו אב־נעשאפפט, אונד צו יהודה אונד ירושלים געשפראָכען: נור פאָר דיעזעם אלטאר, זאָללט איהר אנבעטען? (ח) נון לאס דיך דאָך אין איינע וועטטע איין מיט מיינעם הערען, דעם קאָנינ פאָן אשור! איך ווילל דיר צווייא טויזענד ראָסס געבען, אָב דוא

רש"י

(ה) אמרתי. עד הנה אך דבר שפתים. הוא פיו לאמר לא תעבוד למלך אשור ומשילהו שתעלה עליו לגבא יחזור בו עכשיו הרי עליתי מעתה או יעבדני או לריך הוא לבקש עלה וגבורה למלחמה: עתה. שבא העת אמור על מי בטחת למרוד בי: (ו) אשר יסמך איש. על הקנה הרצון הנשבר והקרומיות נחיש בכפו ונוקבין אותו כן פרעה לבוטחים בו סופן להיות עזרתן לרעתן: (ז) אשר הסיר חזקיהו את במותיו. ביער את כל בתי עכו"ם ומזבחות ובמות והסקיק את כל יהודה להשתחות לפני מזבח אחד: (ח) התערב נא. בדבר זה אם תוכל לקיימו ל' ערבון שקורין

באור

לבטקה, אמרתי בלבי כי עלתך וגבורתך רק בדבר שפתים. (כן בחרא). כי מרדתי בי, ולא קיימת מה שאמרת לי, בהיותי בלחם עמך, אשר תתן לי חשק. (רלב"ג במלכים): (ו) בטחת בעמוכך על מלרים מה הוא? שלא היא כמו מבטחת קנה רלון כראשו, אשר אם נסמך איש עליו. בחיים עוד הסבכים (דיח ספו־יטטער) בכפו ונוקבים אותה, כן בחרם פרעה תהפך עוד לרעה. (ז) הלא הוא, איך יעתרהו ה', והוא עשה כעבד

לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם׃ (ט) וְאֵיךְ תָּשִׁיב
אֵת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי
הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם לְרֶכֶב
וּלְפָרָשִׁים׃ (י) וְעַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי יְהוָה
עָלִיתִי עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְהַשְׁחִיתָהּ
יְהוָה אָמַר אֵלַי עֲלֵה אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת
וְהַשְׁחִיתָהּ׃ (יא) וַיֹּאמֶר אֶלְיָקִים וְשֶׁבְנָא
וְיוֹאָח אֶל־רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר־נָא אֶל־
עֲבָדֶיךָ אֲרָמִית כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ
וְאַל־תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי
הָעָם אֲשֶׁר עַל־הַחוֹמָה׃ (יב) וַיֹּאמֶר
רַבְשָׁקֵה הַאֶל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלָחַנִי
אֲדֹנִי לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

דיא רייטער דאצו פער־שאפפען קאנענסט. (ט) וויא ווילסט דוא דאָך ווידערשטעהען איינעם איינצינען פאשא, איינעם דער נערינענס־טען קנעכטע מיינעם הערען? אבער דוא פערטרויעסט אויף מצרים ווענען וואנען אונד רייטעריא. (י) אונד נון, בין איך דען אָהנע דען הערען הער־אויפגעצאָגען ווידער דיעזעם לאנד, עס צו פערהעערען? דער הערר שפראך צו מיר: ציעהע הינאויף וויע־דער דיעזעם לאנד אונד פערהעערע עס! (יא) דא שפראכען אליקים אונד שבנא אונד יואח צו רבשקה: רעדע דאָך צו דיינעם קנעכטען ארמית, דען וויר פערשטעהען עס; אונד רעדע ניכט צו אונס אין יידישער שפראכע, פאָר דען אָהרען דעס פאָלקעס דאז אויף דער מויער איזט! (יג) רבשקה שפראך: האט מיך מיין הערר צו דיינעם הערען אונד צו דיר געזאנדט, זאָלכעס צו רעדען? אונד

רש"י

ביי"ד בלע"ז: (ט) ואיך תשיב. אפילו בני פחת אחד סגנו מעבדי אדוני הקטנים שקטנון בלאסי נייסות שלו מעונה על אלפים איש: אחד עבדי. אחד מעבדי כמו אחד הסיחים (לאסית כ"ל) אחד הריקים (שמואל ב' ו'): (י) המבלעדי ה'. שלא מרשותו: כי אמר אלי. כבר נבאו הנביאים ישא את חיל דמשק (לעיל ח') ואת שלל שומרון לפני מלך אשור וגוא טעה לומר כאשר עשיתי לשומרון כן אעשה לירושלים: (יא) כי שומעים אנחנו. מכירים אנחנו אותו ול' שומעים איטנלי"ש בלע"ז: ואל תדבר אלינו יהודית. שכל העם מכירים בלשון יהודית והם מתפחדים מדבריך (לפי שאמר להם אמרו נא אל חזקיה (סנהר) שלא בא להפחיד העם ורבשקה ישראל מומר היה כשבודים הם אף שמלות רבו על רבשקה אבל לבו כמשך למשפחתו ויכמרו ניחומיו): (יב) האל אדוניך. תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח וכי אל שניכם לבדכם

באור

להפחיד בחומיו ומחכחומיו, ולוה לכל העם שלא יפתחוו כי אם לפני המחכה בירושלים; (ה) התערב נא, הוא בערבון עם אדוני. עם מוכל מלאות הדבר אשר ישאל. ואתנה לך, על דרך הכח והלעג, כאלו אמר שלא ימלאו לחזקיה אלפים אנשים רחוים לרכוב על סוסים. (רלב"ג): (י) המבלעדי ה', להפחידם אמר כן או פירושו, אחר שכל הארלות נתן ה' בידי. וגם כל ארץ ישראל, הוא אמר אלי, עלה אל הארץ והשחיתה (רד"ק במלכים): (יב) לאכול, כאלו יאמר, שאם ישמרו את המומה, שלא יכנסו חיל מלך אשור. הנה יבנה

ניכט צו דען מענגערן, דיא אויף דער מויער זיטצען, אום איהרען איינענען קאָטה צו פרעסען אונד איהרען אורין צו זויפען מיט אייך? (יג) דא טראט רבשקה הין אונד ריעף מיט לויטער שטיממע אין יידישער שפראכע: האָרט דיא וואָרטע דעס גראָסען קאָנינס, דעס קאָנינס פאָן אשור. (יד) זאָ שפריכט דער קאָנינ: לאסט אייך ניכט טייַשען פאָן חזקיהו, דען ער פערמאג ניכט, אייך צו רעטטען. (טו) אונד לאסט אייך ניכט פערטראָסטען פאָן חזקיהו אויף דען הערען, אינדעם ער שפריכט: דער הערר ווירד אונס רעטטען, אונד דיעזע שטאדט ווירד ניכט נענעבען אין דיא האנד דעס קאָנינס פאָן אשור. (טז) האָרט ניכט אויף חזקיהו, דען זאָ שפריכט דער קאָנינ פאָן אשור: מאכט מיט מיר פריעדען, אונד קאָממט הערוים צו מיר, זאָ זאָללט איהר עסען איין יעדער פאָן זיינעם וויינשטאָק, אונד איין יעדער פאָן זיינעם פיינענבוים, אונד טרינקען איין יעדער דאז וואססער זיינער

רש"י

טלחכי מדכי הלא מל כולם טלחכי ולכך דאתי טכל העם ישמעו וידאו ומל יסיתם חזקיה למרוד: לאכול את לאתם. לף הס דרעב העלור יאכלו: את חריהם. דעי היולא דרך הנקב טלהם ולטון נאה תקנו סופרים לקרותו לאתם כך טנו רבותינו מקראות הכתובים לגנאי קורין לותן לטנח כמו (דברי' כ"ח) נעפוליים בטחוריהם יטבלבה יטכבה (סם). חוליהם לאתם: טיניהם. מימי רגליהם טיניהם לואה לחה טיני דכרכתת' היא החלחולת שקורין טנחיא בלע"ז עומדות ע"י טלם טינים: (יד) ישיא. יתעי: (מז) עשו אתי דרכה. לאו אלי לטלום ודרכוני והביאו לי תטורת טלום. נרכה טלו"ד

באור

טליה מלך אשור מצור עד שמרון הרעב יאכלו לואתם, ויטמו מי רגליהם, והוא הסתן. (רלכ"ג). חריאיהם, כמיב, והוא כמו לרעי היולא דרך הנקב טלהם והקרי הוא לואתם, וכן מימי רגליהם במקום שניהם, והוא כמו לסתן: (יד) ישיא, מענין התעיה, כמו (עובדיה ז') זרון לכך הטיאך, וכן תרגם הכתרי יתעי: (מז) ברכה, כמו טלום, וכן תרגום הכתרי ענידו עמי טלמא: (יז) עד בא׳, דברי מלך אשור, עד שובי

וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בוֹרוֹ׃ (יז) עַד־בּוֹאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם וּכְרָמִים׃ (יח) פֶּן־יַסִּית אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ הַהִצִּילוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ (יט) אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוַיִם וְכִי־הִצִּילוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ (כ) מִי בְכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל יְהוָה אֶת־יְרוּשָׁלִַם מִיָּדִי׃ (כא) וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא־עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ (כב) וַיָּבֹא אֶלְיָקִים

ת"א עד בואי סיהדרין י"ח, ג"ד: מי בכל מנלס ח', י"ח. חולין ז', ס"ט: ויבוא אליקים מועד קטן נ',ט"ו סיהדרין ז', ס':

זיין לאנד נערעטטעט אוים מיינער האנד, דאס דער הערר ירושלים רעטטען וואָללטע אוים מיינער האנד? (כא) דא שוויענען זיא שטילל אונד אנטוואָרטעטען איהם קיין וואָרט; דען עס וואר דער בעפעהל דעס קאָנינס, דא ער נעשפראָכען: אנטוואָרטעט איהם ניכט! (כב) עס קאמען אליקים, דער זאָהן חלקיהו׳ס, דער שלאָסהויפטמאן, ציסטערנע. (יז) ביז איך קאָממע אונד אייך פיהרע אין איין לאנד, וויא אייער לאנד, איין לאנד מיט קאָרן אונד מאָסט, איין לאנד מיט בראָט אונד וויינבערגען. (יח) לאסט אייך ניכט פערפיהרען פאָן חזקיהו, אינדעם ער שפריכט: דער הערר ווירד אונס רעטטען! האבען דען דיא נאָטטער דער (אנדערן) פאָלקער איין יעדער זיין לאנד נערעטטעט אוים דער האנד דעס קאָנינס פאָן אשור? (יט) וואָ זינד דיא נאָטטער פאָן חמת אונד ארפד? וואָ דיא נאָטטער פאָן ספרוים, אונד דאס זיא שמרון נערעטטעט העטטען אוים מיינער האנד? (כ) ווער איזט אונטער אללען נאָטטערן דיעזער לענדער, דער

רש"י

בלע"ז כמו ויבדך יעקב את פרעה (בראשית מ"ז י') ואכלו איש בפנו. ואלך מעליכם וסנו בסלום עד שאמלא ארץ טובה כארצכם ואבלה אתכם אם כי כן דרכי להעביר האומות מארץ אל ארץ כמה שכתוב (לעיל י') ואסיר גבולות עמים: (יז) אל ארץ כארצכם. אמר ר"ש בן יוחאי טובה היה זה מטל למלך כו' בספרי פ' והיה עקב היה לומר אל ארץ יפה מארצכם אלא שלא היה יכול לספר בגנותם: (יח) וכי הצילו את שומרון מידי. וכי שומרון היו עובדים לאלהי ארם שביניהם וחמת היא מארם: (כב) קרועי בגדים. על שהמעו גידופי הסם והיא כמו ברכת הסם:

באור

שמלחמתי במלרים ובוחי אליכם. והיה זה מחכמת המושלים בימי קדם להגלות את הנכבשים מחמיסם מארץ מולדתם, ולהוליכם אל ארץ נכריה, אלא יקשרו בני המדינה קצר, למרוד במלכם: (יט) ספרוים, הענין הזאת מזכרת גם בספר מלכים (כ' י"ח), ואמרו המבאריס שהיא העיר הנקראת בל"שון מיפפהחרא. ומכוונה היתה על נהר פרת, ומבני העיר הזאת הביא מלך אשור לשבת בערי שומרון מחת בני ישראל (מ"ב י"ז):

בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר־עַל־הַבָּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃

לז (א) וַיְהִי כְּשָׁמְעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃ (ב) וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־עַל־הַבָּיִת וְאֵת שֶׁבְנָא הַסּוֹפֵר וְאֵת זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשָּׂקִים אֶל־יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא׃ (ג) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה וְתוֹכֵחָה וְנֶאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לָלֶדֶת׃ (ד) אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת | דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ

ת"א ויהי כשמוע סנהדרין סס. מועד קטן סס:

אונד שבנא, דער שרייבער, אונד יואח, דער זאָהן אסף'ס, דער קאנצלער, צו חזקיהו, מיט צעררישסענען קליידערן, אונד בע־ריכטעטען איהם דיא וואָרטע רבשקה'ס.

לז (א) אלס דער קאָנינג חזקיהו עס האָרטע, צעררים ער זיינע קליידער, הילדטע זיך אין איינען זאק, אונד גינג אינס הויז דעס העררן. (ב) ער זאנדטע אליקים, דען שלאָסהויפטמאן, אונד שבנא, דען שרייבער, אונד דיא עלטעסטען דער פריעסטער, נע־הילדט אין זעקע, צו ישעיה, דעם פראָפע־טען, דעם זאָהנע אמוץ. (ג) זיא שפרא־כען צו איהם: זאָ שפריכט חזקיהו: איין טאג דער בעדרעננניס אונד דער ציכטיגונג אונד דער שמאך איזט דיעזער טאג! דען דיא קינדער זינד ביז צום מוטטערמונד נעקאָממען, אונד קיינע קראפט איזט דא, אום צו נעבערען. (ד) פיעללייכט האָרט דער הערר,

רש"י

לז (ג) ותוכחה. אספרוגמנ"ט גלע"ז האוגיס מוכיחים להסתגח גהללחתס לאמר ידנו רמה ואין אלכיס כאלהינו: כי גאו גנים. גני ישראל גנין של הקג"ה: עד מסגר וכח אין ללידה. עת לרה הדומה לאסה היוסגת על המסגר ואין כח לולר ללאת: (ד) והוכיח גדגריס. הגיד כחו והראה הללחתו. והוכיח אוספרוגי"ל גלע"ז: ושמע

באור

לז (א) ויקרע את בגדיו, על מה שהגידו לו, שחיף וגידף רבשקה את ה' יסכרך שמו. (רד"ק): ויתכס בשק, לעגות עצמו, שיראה את אל ועל העם. (הגי"ל): (ג) ותוכחה, עניני יסורין ועונש, מן אל בתוך מוכיחני, וכן ביום מוכחה (הושע ה'): ונאצה, כי רבשקה נאץ וכרך את ה' בחוני כל. משבר, לרעם רד"ק הוא הרחם, מקום שילאים הולד, כי אז מכניס יותר קשים, כשהולך קרוב ללאת. ואם אין ליולדה כח, להזק עצמה, להוליד הולד, הנה היא בתחק תכניה בלי תקוה למנוחה, כן הגרה גדולה עליה, ואין לנו כח לנצח ממנה, אם לא יעזרנו אל: (ד) והוכיח, מוכחה בדברים קשים: (ו) נערי, לפי־

מֶלֶךְ־אַשּׁוּר | אֲדֹנָיו לְחָרֵף אֱלֹהִים חָי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה׃ (ה) וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ׃ (ו) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה תֹאמְרוּן אֶל־אֲדֹנֵיכֶם כֹּה | אָמַר יְהוָה אַל־תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אוֹתִי׃ (ז) הִנְנִי נוֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב אֶל־אַרְצוֹ וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ׃ (ח) וַיָּשָׁב רַבְשָׁקֵה וַיִּמְצָא אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר נִלְחָם עַל־לִבְנָה כִּי שָׁמַע כִּי נָסַע מִלָּכִישׁ׃ (ט) וַיִּשְׁמַע עַל־תִּרְהָקָא מֶלֶךְ־כּוּשׁ לֵאמֹר יָצָא לְהִלָּחֵם אִתֶּךָ וַיִּשְׁמַע וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־חִזְקִיָּהוּ

ריקקעהרען אין זיין לאנד, אונד איך ווילל איהן דורכ'ס שווערט פאללען לאסען אין זיינעם לאנדע. (ח) רבשקה קעהרטע צוריק, אונד פאנד דען קאָנינ'ג פאָן אשור שטריי־טענד ווידער לבנה; דען ער האטטע געהאָרט, דאס ער אויפגעבראָכען זייא פאָן כיש. (ט) דא האָרטע ער פאָן תרהקא, דעם קאָנינג פאָן כוש, דאס מאן שפראך: ער ציעהט אויס, צו שטרייטען מיט דיר! אלס ער עס האָרטע, זאנדטע ער באָטען צו חזקיהו,

רש"י

שמועה. מיד זו שמועת תרהקה מלך כוש ומתוך כך ילך מעליכם הפעם הזאת להלח' עם תרהקה ואין זו שיג' לארלו ואח"כ יסוג הלוס ואני עתיד להשיבו לארלו ולהפילו שם בחרב: (ט) וישמע. מלך אשור' על תרהקה. לאמר ילא תרהקה להלחם אתך: ויסמע ויזלח מלאכים. אין ויסמע השני כמו ויסמע הראשון הראשון לשון שמועה והשני לשון קבלה קיבל דברי השלוחים וייטבו בעיניו לתת לב להשתלק מעל ירושלים להלחם

באור

שאמר בכתוב הקודם עבדי, אמר פה נערי על דרך זיון (ריח בוטשע, דיח בובען): (ז) רוח, רוגן לתן בו רוח אחרת. שמועה, והשמועה היא, שילא מלך כוש להלחם אתו: (ח) כי שמע, רבשקה שמע כי

לֵאמֹר׃ (י) כֹּה תֹאמְרוּן אֶל־חִזְקִיָּהוּ
מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר אַל־יַשִּׁאֲךָ אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר אַתָּה בוֹטֵחַ בּוֹ לֵאמֹר לֹא
תִנָּתֵן יְרוּשָׁלִַם בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
(יא) הִנֵּה | אַתָּה שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר עָשׂוּ
מַלְכֵי אַשּׁוּר לְכָל־הָאֲרָצוֹת לְהַחֲרִימָם
וְאַתָּה תִּנָּצֵל׃ (יב) הַהִצִּילוּ אוֹתָם
אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הִשְׁחִיתוּ אֲבוֹתַי
אֶת־גּוֹזָן וְאֶת־חָרָן וְרֶצֶף וּבְנֵי־עֵדֶן
אֲשֶׁר בְּתֶלַשָּׁר׃ (יג) אַיֵּה מֶלֶךְ־חֲמָת
וּמֶלֶךְ אַרְפָּד וּמֶלֶךְ לָעִיר סְפַרְוַיִם
הֵנַע וְעִוָּה׃ (יד) וַיִּקַּח חִזְקִיָּהוּ אֶת־
הַסְּפָרִים מִיַּד הַמַּלְאָכִים וַיִּקְרָאֵהוּ
וַיַּעַל בֵּית יְהוָה וַיִּפְרְשֵׂהוּ חִזְקִיָּהוּ
לִפְנֵי יְהוָה׃ (טו) וַיִּתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ אֶל־

אונד שפראך: (י) זאָ
שפרעכט צו חזקיהו,
דעם קאָנינג פֿאָן יהודה:
לאס דיך ניכט טיישען
פֿאָן דיינעם נאָטט,
אויף וועלכען דוא
פֿערטרויעסט, אינדעם
דוא שפּריכסט:
ירושלים ווירד ניכט
נענעבען אין דיא האנד
דעם קאָנינגס פֿאָן
אשור. (יא) דוא האסט
דאָך געהאָרט, וואס
דיא קאָנינע פֿאָן אשור
געטהאן מיט אללען
לענדערן, וויא זיא דיע־
זעלבען פֿערטילגט האָ־
בען; אונד דוא זאָלל־
טעסט נערעטטעט
ווערדען? (יג) האבען
דען דיא גאָטטער דער
(אנדערן) פֿאָלקער,
וועלכע מיינע פֿעטער
צו גרונדע גערייכטעט,
גוזן אונד חרן אונד
רצף אונד דיא זאָהנע
עדן׳ס אין תלשר?
(יג) וואָ איזט דער קאָ־
נינ פֿאָן חמת אונד דער קאָנינ פֿאָן ארפד אונד דער שטאדט ספרוים
הנע אונד עוה? (יד) חזקיהו נאהם דיא בריעפֿע אוים דער האנד דער באָטען,
לאז זיא אונד גינג הינויף, אינ׳ס הויז דעם הערן, אונד ברייטעטע זיא אוים
פֿאָר דעם הערן. (טו) חזקיהו בעטעטע צו דעם הערן, אונד שפראך:

רש״י

תחלה עס כוס: ויסלח מלאכים אל חזקיה. להודיעו שאינו מסתלק לגמרי אלא ע״מ
לשוב: (יב) עדן. שם מלכות כמה דאת אמר (יחזקאל כ״ז) חרון וכנה ועדן: (יג) הנע

באור

מלך אשור נגע מלכים, ולכן שב אליו, ומצא אותו על הדרך, לר על לבנה: (י) אל ישיאך, לא יעציך,
(הכסדי): (יב) גוזן, שם מחוז בארץ חרס נהריס (מעזאָפּאָטאַמיען) על נהר חבור (קאַבאָרראַס), והמחוז
הזה תקרא בספר תלמי המלרי בשם גוזנאכיטים ולעת עתה קוסטאַן חרן, בארם נהריס, אשר
המיסב בתוכו תרה אחי אברהם, ונקראת בל״טע קאַרראַע; והיא נודעת גם מקולות הרומיים, כי הפרטיים
(פּאַרטהער) הבו שמה את קראַסוס, שר לבא הרומיים רצף, לא נדע כיום הזה, אם היה שם
זה לארץ או לעיר. עדן, לר״ק היא אחרת הידועה, אשר בקרבה נגע אלהים את הגן המפואר. בתלשר,
ובמלכים (ב׳ י״ט). ולדעת בעל מחקרי ארץ היא בחשבונו תֵּל — אשר כמו תל — חרשא, תל — אביב:
(יג) הנע, לר״ק היא העיר הנקראת בל״טע אנא, על שפת נהר פרת, והיא עד היום הזה עיר גדולה

יְהוָה לֵאמֹר׃ (טז) יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרוּבִים אַתָּה־הוּא
הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכָל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ
אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃
(יז) הַטֵּה יְהוָה | אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח
יְהוָה עֵינֶיךָ וּרְאֵה וּשְׁמַע אֶת כָּל־
דִּבְרֵי סַנְחֵרִיב אֲשֶׁר שָׁלַח לְחָרֵף
אֱלֹהִים חָי׃ (יח) אָמְנָם יְהוָה הֶחֱרִיבוּ
מַלְכֵי אַשּׁוּר אֶת־כָּל־הָאֲרָצוֹת וְאֶת־
אַרְצָם׃ (יט) וְנָתְנוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ
כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה כִּי אִם־מַעֲשֵׂה
יְדֵי־אָדָם עֵץ וָאָבֶן וַיְאַבְּדוּם׃ (כ) וְעַתָּה
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ
כָל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה יְהוָה
לְבַדֶּךָ׃ (כא) וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ
אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה

(טז) הערר דער העער,
שארען, נאָטט ישראל׳ס־
דער דוא איבער דען
כרבים טהראָנעסט,
דוא ביזט אללין נאָטט
פֿאָן אללען קאָנינרי־
כען דער ערדע, דוא
האסט דען היממעל
אונד דיא ערדע גע־
מאכט: (יז) ניינע, אָ
הערר, דיין אָהר אונד
האָרע, אָפֿפֿנע, אָ
הערר, דיין אויגע אונד
זיעהע, אונד האָרע אל־
לע וואָרטע סנחריב׳ס,
דיא ער איבערזענדעט,
אום דען לעבענדיגען
נאָטט צו לעסטערן.
(יח) פֿירוואהר, הערר,
דיא קאָנינע פֿאָן
אשור האבען אללע
לענדער, אונד איהר
איינגעם לאנד פֿער־
וויסטעט, (יט) אונד
האבען איהרע נאָטטער
אינס פֿייער געוואָר־
פֿען; דען זיא זינד קיי־
נע נאָטטער, זאָנדערן
ווערק פֿאָן מענשען־
הענדען, האָלץ אונד
שטיין, דיא האבען זיא
פֿערטילגט. (כ) נון אבער, הערר, אונזער נאָטט, רעטטע אונז אוים זיינער האנד, דאמיט
אללע קאָנינרייכע דער ערדע ערקענגען, דאס דוא, הערר, אללין עס ביזט. (כא) דא זאנדטע
ישעיהו, דער זאָהן אמוץ, צו חזקיהו, אונד שפראך: זאָ שפריכט דער הערר, דער נאָטט

רש״י

ועוה. הניעהו ועוה מלך אשור החדיגם וטילטלם ממקומם: (יח) אמנם ה׳. אמת
הוא כי החדיגו מלכי אשור: את כל הארצות ואת ארצם. הארצות (דאסי) המדינות
ואת (ארצם) ארץ הסמוכה להם עדי המעלכה אשר הנה דאש למדינה קורא ארצות
ושאר המחוזו׳ אשר סביבותיהם קורא ארצם וכספר מלכים (ג׳ י״ט) כתוב את הגויים
ואת א־צם ולשון אחד הוא: (יט) ונתן. כמו ונתון אותו על כל ארץ מצרים

באור

ורוכלת עמים. ועוה, לדעת המחבר המבר הבם הזה אחד הוא עם עוה המזכר בספר מלכים (ב׳ י״ז), אשר
נגשם סביב מלך אשור אנשים לבבה בערי שומרון. והיא אחרת הנקראת בפי תלמי המלרי תוחדיח:
ויד, ויקראהו, כל אחד ואחד מן הספרים. ויפרשהו, הספר פסיז בו אלו המירופים והגדופים (רלב״ג):
(יח) ואת ארצם, ארץ מלכי אשור (כמו למעלה י״ד, כ׳) כי אלך אחת ממך הרגת: (כא) אל סנחריב.

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי
אֶל־סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ (כג) זֶה
הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עָלָיו בָּזָה לְךָ
לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ
רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ (כד) אֶת־
מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָה
קוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ אֶל־קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל׃ (כה) בְּיַד עֲבָדֶיךָ חֵרַפְתָּ אֲדֹנָי
וַתֹּאמַר בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם
הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן וְאֶכְרֹת קוֹמַת
אֲרָזָיו מִבְחַר בְּרוֹשָׁיו וְאָבוֹאָה מְרוֹם
קִצּוֹ יַעַר כַּרְמִלּוֹ׃ (כו) אֲנִי קָרִתִּי
וְשָׁתִיתִי מָיִם וְאַחְרִב בְּכַף־פְּעָמַי כָּל

אלהי ישראל׳ס: דוא האסט צו מיר געבעטעט וועגען סנחריב׳ס, דעם קאָנינס פאָן אשור. (כג) דאז איזט דאז וואָרט, וועלכעס דער הערר רעדעט ווידער איהן: דיך פעראכטעט, דייגער פערשפאָטטעט דיא יונגפרויא, טאָכטער ציון׳ס, הינטער דיר הער שישטעלט דאז הויפט דיא טאָכטער ירושלים׳ס. (כד) ווען האסט דוא געהאָהנט אונד געלעסטערט, אונד גענען ווען דיא שטיממע ערהאָבען, אונד דיינען שטאָלצען בליק געריכטעט? גענען דען היילינען ישראל׳ס! (כד) דורך דיינע קנעכטע האסט דוא דען הערן געהאָהנט אונד געשפראָכען: מיט מיינער וואגען מעגנע האב׳ איך דיא האָהען דער בערגע ערשטיעגען, דיא האָכסטען פונקטע דעס לבנון, האבע זיינע האָהען צעדערן אונד זיינע אויסערלעזענען טאנגען אומהויען, אונד בין געקאָממען ביז צו זיינער אייסערסטען האָהע, אן זיינען גארטענוואלד. (כה) איך גרוב אונד טראנק וואססער, אונד טראָקנע מיט דעם טריטטע

רש״י

(בדאסית מ״ח) לשון פעול אמור זכור די״כנט בלע״ז: עץ ואבן. הס לפיכך לא היס בהס כח: ואבדום. מלך אשור: (כד) מרום הריס. הר הבית: ירכתי לבנון. בית המקדש: ואכרות קומת ארזיו. לא אלך לארלי עד אשר אחריבנו. קצו. סופו: יער כרמלו. עוד שנחו וכובד חזקו: (כה) אני קרתי ושתיתי. כלומר התחלתי בכל מעשי ונמדתי והצלחתי כזה הכורה גוד ומולא מים ומצליח לשון מקור: ואחריב בכף פעמי. אם בחתי לגור על עיר הבצורה׳ בחוזק נהרותיה הבאתי עליה גייסות רבים וכלו מימי

באור

על אחוזה סנחריב: (כב) אחריך, אחרי מפלתך תביע ברחמה דרך לעג: (כג) מרום למרום, (חזכד לזר האָהע ערהאָבען זיך דיינע חויגען), ומתורגם לפי הכוונה: (כד) ירכתי לבנון, הקלה האחרון שברחם הלבנון ולהיפך (למעלה י״ד) אל ירכתי בור, אל הקלה העמוק שבבור. והנה התנאם מלך אשור שהוא עלה בחיל כבד על ההר הזה, אשר יכלה אדם יחיד לעלות עליו מפני גבהו והשלג העב המכסהו תמיד, וכל זה הוא ע״ד המשל. מבחר ברושיו, הברושים הנבחרים. מרום קצו, המגבהים מלון קצו (לו זייגער חייסערסטען הערבערגע ד. ה. געגענד), והוא יותר נכון לפי המליצה. יער כרמלו. מיטור ברחם הלבנון, והס יגדלו עוד עתה הברושים הנבחרים (דער לעדערבוחזל), ולרוב יפיו יקראהו יער כרמל (בויגאחר־סען): (כה) קרתי, בחתי עד המקור, ר״ל הפסתי אחר מקור המים כי לא היו מספיקים לי מרוב חיילותי

יְאוֹרֵי מָצוֹר׃ (כו) הֲלוֹא־שָׁמַעְתָּ
לְמֵרָחוֹק אוֹתָהּ עָשִׂיתִי מִימֵי קֶדֶם
וְיִצַּרְתִּיהָ עַתָּה הֲבִאֹתִיהָ וּתְהִי
לְהַשִּׁאוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת׃
(כז) וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי־יָד חַתּוּ וָבֹשׁוּ הָיוּ
עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חָצִיר גַּגּוֹת
וּשְׁדֵמָה לִפְנֵי קָמָה׃ (כח) וְשִׁבְתְּךָ
וְצֵאתְךָ וּבֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֶת־הִתְרַגֶּזְךָ
אֵלָי׃ (כט) יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ

מיינער פיסע אללע שטראָמע מצרים׳ס. (כו) האסט דוא ניכט נעהאָרט, דאס איך פאָן פערן הער דיעס פערגאנשטאלטעט, פאָר לאנגער צייט עס בערייטעט האבע? נון האב׳ איך עס קאָממען לאססען, דאס דוא פעסטע שטעדטע צערשטאָרטעסט צו וויסטען הייפען. (כז) אונד איהרע איינוואָהנער, אָהנמעכטיג, פערצאגטען אונד וואורדען צו שאנדען; זיא וואורדען וויא גראזדעם פעלדעם אונד גרינגעס קרויט, וויא גראז אויף דען דעכערן אונד בראנדקאָרן, עה׳ עס אויפגעשאָסען. (כח) דיין זיטצען, דיינען אויסגאנג אונד דיינען איינגאנג קענג׳ איך, אונד דיין טאָבען נעגען מיך. (כט) ווייל דוא נעגען מיך טאָבסט, אונד ווייל דיין לערמ

רש״י

בהרותם בזתיתם ובזתיית בהמתם ומדדך כף רגליהם. ואחריב לשון הוס כלומר כן דרכי תמיד: יאורי מצור. יאורי עיר הבצר במצור ע״י יאורות: (כו) הלוא שמעת. ולמה תתפאר אין זה שלך כי בזרה הוא מלפני זה שני׳ רבות שתהיה אתה פורע פורענותי מן האומות כענין שנאמ׳ (לעיל י׳) הוי אשור שבט אפי: הלא שמעת למרחוק. יותר משבעים שנה שנתבצר עמוס שנתיים לפני הרעש (עמוס ז׳) ויזרעאל בלה יגלה מעל אדמתו מאז יש לך לשמוע שעשיתי והכיתי פורענות זו: מימי קדם. משעת ימי בראשית עלתם על לבי אותה שנגזרה עליך שנאמר (לעיל ל׳) כי עדוך מאתמול תפת׳ נם הוא למלך הוכן: עתה. כשסנחריב׳ על העב״וס הניאותים לאותה גזירה כדי שתהא להשאות גלים נצים עדים בצורות. שתהרוג את יושביהן ותהיין שאים מאדם ויתעתדו לגלים לומחים ידך: (כז) ויושביהן קצרי יד. אני התשתי את כחן לפניך: ושדמה לפני קמה. שדמה הוא שקורין אשטוב״לא בלע״ז בכשא׳ בקרקע שרשי הקליר: לפני קמה. כשלא הגיע להתבשל ולהתקשות לבא לידי קמה והוא חלש ורך. לפני קמה בערש יהיה קמה: (כח) ושבתך וצאתך ובואך ידעתי. ת״י ומיתבך בעלה ומיפקך לברא לאנחא קדנא ומיתיך לאתרעא דישראל גלי קדמי כשעלתם מחשבה בלבך ונועלת להחריב את ביתי אני ידעתי׳: (כט) התרגזך. התרעשך והתבנדך עלי: ושאננך. כמו ושאונך:

באור

המים המצלחים על הארץ. בכף פעמי, והטעם על רוב חילו. מצור, מצרים, וכן בבנואת מיכה (שם ז׳) יום הוא, ועדיך יבא למני אשור ועד היום הקרא סתרן הזאת בפי הישמעאלים בשם מעזער: (כו) למרחוק, מחזון רחוק. להשאות, מענין תשאה שמעה (למעלה ו״ל). נצים, מריבים כמו (ירמי׳ ד׳) ערוך חליפה והעמס, להפוך ערים בצורות לגלים גלים, לתל עולם: (כז) קצרי יד, לא היה בהם כח להלחם עם היילותיך. ושדמה, כמו ושדפה, האמור במלכים, בחלוף אותיות השפה. והעמס, כמלכים שיבאו מחוסר לו מרוח, קודם שהגיעו להיות קמה, והגרעינים הם כמו שרופים ושחורים: (כט) ושאננך, כמו ושאונך, (רש״י): חחי, עבעת שמשימים בלף בהמה סוררה למושכה על ידה. ומתני, המתנ הוא הכרחל.

מען צו מיינען אָהרען
נעקאָממען, זאָ לעג
איך מיינען רינג אין
דיינע נאזע, אונד מיי
נעבים אין דיינע ליפ־
פען, אונד פיהרע דיך
צוריק אויף דעם וועגע,
אויף דעם דוא נעקאָמ־
מען. (ל) אונד דאז
זייא דיר דאז צייכען:
איין יאהר עססעט
איהר, וואס פאָם אויס־
געפאַללענען נעוואכן
זען, אונד אים צווייטע־
יאהרע, וואס וויעדער
פאָם אויסגעפאַללענען
נעוואכזען, אונד אים
דריטטען יאהרע זאָללט
איהר זעען אונד ערנ־
טען אונד וויינבערנע
פפלאנצען אונד איהרע
פרוכט עססען. (לא) דיא ערעטטעטען דעם הויזען יהודה׳ס, דיא איבערגעבליעבענען
זאָללען וואורצעל שלאגען אונטען, אונד אָבען פריכטע טראגען. (לב) דען פאָן
ירושלים זאָללען דיא איבערגעבליעבענען אויסגעהען, אונד דיא ערעטטעטען פאָם
בערגע ציון; דער אייפער דעם הערען דער העערשארען ווירד זאָלכעס טהון.
(לג) פירוואהר, זאָ שפריכט דער הערר פאָם קאָניג פאָן אשור: ער ווירד ניכט

רש״י

חחי. כמין עגעת הוא ותוחבין אותו בסף׳ בהמה שעסקיה רעים למושכה בו: ומתני.
ת״י זמם והוא של בדזל ותוחבין אותו בנחורי האנקה והוא שסכינו ומקבו בחוטם במס׳
שבת. (נ״ע כי מהפסוק נראה להיות להיפך כי חח בחוטם ומתג בשפה): (ל) ויה
לך האות. הדיבור הזה אינו לסנחריב אלא הנביא אמר לחזקיה והתבונן׳ הזאת תהיה לך
לאות להבטח׳ אחרת הנה החריבו הלגיונו׳ את כל הזרעי׳ ונדעו את כל האילנו׳ והקב״ה
מבטיחך שתסתפקו הסב׳ הזאת בספיחי הזרעי׳ שילמחו מאליה: אכול השנה. אכול הבנה
הבנה ספיה: ובשנה השנית שחים. הן ספיחי גידועי מילכות כך היא בסדר
עולם. אבל יונתן תירגם כתכתין ספיחי ספיחים וזה לך האות בשתרא׳ שיתקיים
דברי שיבוב סנחרב לאדנו ויפול תאמין שותקיים עוד הבטח׳ הבטיחה: (לב) קנאת
ה׳ צבאות. שיקנא לשמו ולא מחענת זכות שבידכם למדנו שתמה זכות אבות: (לג) ולא
יקדמנה מגן. לא יעריך לפני׳ מגן כדמתרגם לפני קדם: ולא יסך עליה סוללה.
ולא יצבור עלה מליתא: אומר אני הוא שבטכין עפ׳ ומודרין לפני המומה והמגבלות
לבנות עליה כדבו׳: סוללה. ע״ש בסוללים וכובשין אות׳ במקנות כדי שיתקשה.

באור

המוסס בפי הבהמה, להנהיגה. ר״ל אני אראה לך, שאתה ברשותי, ואהניג אותך למקום שארצה (רד״ק):
(ל) ספיח. הוא הצומח מהגרעין הנופל מאליו. שחים. הצומח מן הגרעינים שנפלו מן הספיח, ומן השחים
ישאר לכם לזרוע ממנה בשנה השלישית. (רד״ק). ובמלכים כתוב קחים. בהפוך אותיות: (לב) לא יקדמנה
מגן, לא יערוך לפניה מגן. (רש״י). והרד״ק פי׳ לא יקדמנו במגן, כי בעלי המגנים באים ראשונה אל העיר

מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבוֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת
וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן
וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה׃ (לג) בַּדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר־בָּא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת
לֹא יָבוֹא נְאֻם־יְהוָה׃ (לה) וְגַנּוֹתִי
עַל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי
וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃ (לו) וַיֵּצֵא | מַלְאַךְ
יְהוָה וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה
וּשְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ
בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פִּגְרִים מֵתִים׃

בעל דעם הערען אויס אונד ערשלוג אים לאנער דער אשור חונדערט פינף אונד אכציג טוי־
זענד מאן. אלס מאן דעם מאָרגענס אויפשטאנד, זיעהע, דא ווארען זיא אללע טאָדטע

רש״י

ותרגומו מליתא על סס שעושין לו מתחילה סני מחילו׳ גדל קני׳ וסופכין העפר
ביניהם וכובשין אותו סס לאחר שמלאו את המחילות. ושמעתי שפותרין אותו זריקת
האבנים גדולות שקורין פורייר״א אבל אין באבנים לשון שפיכה ולא לשון סלילה ואין
לשון התרגום נופל על פתרון זה: (לו) ויצא מלאך ה׳ וגו׳. לאחר שהלך ונלחם
עם כוש חזר ובא לירושלים ובאותו שעה וילא מלאך ה׳ וכך שנוייה בסדר עולם הבני
נותן בו רוח ושמע שמועה כמה שנאמר ושמע אל תרהקה וגו׳ (לעיל ל״ז) שנו׳
שבנא הסופר וסיעתו והולכ׳ בזיקים והלך לו לכוש ולקח חמדת כל האוצרות ובא לו
ירושלים לקיים מה שכ׳ (לקמן מ״ה) יביא מלרים ושחר כוש עליך יעבורו זו לירושלים
אחרינ ילכו זה חזקיהו באותה שעה וישלח את תרתן ואת רב סרים הם הנזכרים
בספר (מלכים ב׳ י״ח) והם הם המלאכים שנאמר עליהם ששלח אחר הבשורה שבא
(לעיל ל״ז) וישלח מלאכים אל חזקיהו ולא הם באו עם רבשקה בשליחות הראשון
ועל אותן הספרים הביב יסעיהו (סס) בזה לך לעגה לך אותה שעה וילא מלאך ה׳
ויכה וגומר כלם מלכים קשורים כתרים בראשיהם וקטן שבכולם היה שר על שני
אלפים שבא׳ (לעיל ל״ו) ואתנה לך אלפים סוסים ואין תשיב את פני פח׳ אחד
וגומ׳ למדנו על קטן שבפחותים שהוא שר על אלפים איש ונפלו הם וגייסותם:
(לז) וישב בניוה. היא ראש המלכות כענין שנאמ׳ (בראשית י׳) מן הארץ ההוא

באור

סוללה, הוא לבור העפר שהופכין כנגד חומת העיר לעלות בה ולכדה, וכן (חבקוק א׳) ויצבור עפר וילכדה:
(לו) **ויצא**, ובמלכים ויהי בלילה ההוא וילא. **ויכה**, לדעת יוסיפון מתו במגפה. **וישכימו**, המעטים
הנשארים. **ויסע** וגו׳, הנה שב סנחריב לארצו בבושת פנים, ולא נלחם עוד עם חזקיהו מלך יהודה, אך הרע
אחד לעשרת השבטים, אשר היו שבויים בארץ אשור, והרג מהם הרבה אחד, כאשר סופר בספר עובדיה (א׳ כ״א)

(לז) וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־
אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה׃ (לח) וַיְהִי הוּא
מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית | נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו וְאַדְרַמֶּלֶךְ
וְשַׂרְאֶצֶר בָּנָיו הִכֻּהוּ בַחָרֶב וְהֵמָּה
נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֵסַר־חַדֹּן
בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

לח (לז) דא בראך
סנחריב׳, דער קאָניג
פאָן אשור, אויף, צאָג
פאָרט, קעהרטע צוריק,
אונד בליעב אין נינויה.
(לח) אלס ער אנבעטע
אים טעמפעל נסרך׳ס,
זיינעם גאָטטעס, ער־
שלוגען איהן אדרמלך
אונד שראצר, זיינע
זאָהנע׳ מיט דעם
שווערטע, אונד פליכ־
טעטען זיך נאך דעם
לאנדע אררט, אונד
אסר־חדן׳ זיין זאָהן
וואַרד קאָניג אן זיינער
שטאאט.

לח
(ח) בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּה לָמוּת
וַיָּבוֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ
הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה
צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה׃
(ג) וַיִּסֹּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל־הַקִּיר
וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ (ד) וַיֹּאמַר אָנָּה
יְהוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי
לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם וְהַטּוֹב

ת״א ויסב חזקיהו נכות ח׳, ס׳:

לח (ח) צו יענער
צייט וואורדע חזקיהו
קראנק צום שטערבען
דא קאם צו איהם
ישעיהו, דער זאָהן
אמוץ, דער פראָפעט.
אונד שפראך צו איהם:
זאָ שפריכט דער הערר:
בעשטעללע דיין הויז,
דען דוא ווירסט שטער־
בען׳, אונד ניכט גע־
נעזען. (3) דא וואנדטע חזקיהו זיין אנגעזיכט צור וואנד, בעטעטע צו דעם העררן:
(ג) אונד שפראך: אך, הערר, געדענקע דאָך, דאס איך פאָר דיר געוואנדעלט מיט
טרייע אונד ערנעבענעם הערצען, אונד געטהאן, וואס גוט איזט אין דיינען אויגען!,

רש״י

יצא אשור ויצן את נכוס: (לח) בית נסרוך. נסר מתיבתו של כח כדמפורש בגמרא חלק: הכוהו בחרב. שאמר אם תניל אותי אלא יהרגוני בני מלכותי שהנאתי בביהם כאן ומתו אקריב שני בני לפניך עמדו והרגוהו:

לח (א) בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ג׳ כשעלה בית ה׳ הוא יום מפלתו של סנחריב הוא י״ט לאשון של פסח: כי מת אתה ולא תחיה. מת אתה בע״ה ולא תחיה לע״הב משום דלא נשבע אותה כו׳ כדאיתא בברכות: (ב) אנה ה׳. איה רחמנותך: (ה) הנני יוסף. הנני הוא אשר

באור

לח (א) ולא תחיה, לא תרפא ממחולי זה, כי מסוך זה החולי תמיתה. (רד״ק): (ב) ויסב, הפך את פניו מן העומדים עליו אל הקיר: (ה) על ימיך, אשר חייה עד עתה: (ח) במעלות אחז, כי

בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיִּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל׃
(ד) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ לֵאמֹר׃
(ה) הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי
אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי
יוֹסֵף עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃
(ו) וּמִכַּף מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֶת
הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת׃
(ז) וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה אֲשֶׁר
יַעֲשֶׂה יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר
דִּבֵּר׃ (ח) הִנְנִי מֵשִׁיב אֶת־צֵל הַמַּעֲלוֹת
אֲשֶׁר יָרְדָה בְּמַעֲלוֹת אָחָז בַּשֶּׁמֶשׁ
אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת וַתָּשָׁב הַשֶּׁמֶשׁ
עֶשֶׂר מַעֲלוֹת בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה׃
(ט) מִכְתָּב לְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה

ת״א הנני משיב סנהדרין י״ח. ל״ו, עקדים סער י״ב:

אונד חזקיהו וויינטע
אויף דאז העפטיגסטע.
(ד) דא ערגינג דאז
וואָרט דעם העררן אן
ישעיהו, אונד שפראך:
(ה) נעהע הין, אונד
שפריך צו חזקיהו:
זאָ שפריכט דער הערר,
דער גאָטט דוד׳ס, דיי־
נעס פאטערס: איך
האבע דיין נעבעט ער־
האָרט, אונד דיינע
טהרענען נעזעהען:
זיעהע, איך פינע צו
דיינעם לעבען נאָך
פינפצעהן יאהרע, (ו)
אונד אויס דער האנד
דעם קאָניגס פאָן
אשור ווילל איך דיך
אונד דיזע שטאדט
רעטטען, אונד איך
ווילל דיזע שטאדט
בעשיטצען. (ז) אונד
דאז זייא דיר דאז צייי־
כען, פאָן דעם העררן,
דאס דער הערר טהון
ווירד, וואס ער נערע־
דעט: (ח) זיעהע, איך
לאססע דען שאטטען
דעם זאָנענצייגערן,
דער הערונטער נענאנגען אויף דעם זאָנענצייגער דעם אחז דורך דיא זאָנענע, ריקווערטס
געהען צעהן גראדע; אונד דיא זאָנענע קעהרטע צוריק צעהן גראדע, דיא זיא הער־
אונטער נענאנגען וואר, אם זאָנענצייגער. (ט) שריפט 1) חזקיהו׳ס, קאָ־

רש״י

יוסף על ימיך: (ו) ומכף מלך אשור אציל. למדנו שלפני מפלת סנחריב חלה: (ז) וזה לך האות. שתתרפא ויתוספו ימיך כדמפורש למטה במלכים (ג׳ כ׳) שאל לו מה האות כי תעלה: (ח) הנני משיב. אחורנית עשר מעלות את הגל אשר ירדה: גל המעלות. כמין מדרגות עשויות כנגד החמה לנחון בהם שעות היום כעין אורלו״ין שעושין האומנין: אשר ירדה. מיום לילד ונתקלל היום י׳ שעות ביום שמת אחז כדי שלא

באור

הוא בנה אותם המעלות. (רד״ק). במעלות אשר ירדה, כאלו כתוב אשר ירדה במעלות, כמו במאמר הקודם. וכן מתרגם הכשדי: ותב שמשא עשר שבן בטורת אכן שביל דנחתת (אונד דיא זאָנענע קעהרטע צוריק אונ לעהן סטונדען אויף דער לייכזנג — דענן ליפערבואחטע — דעם שטונדענלייגערס, וויא

1) זאָ פיעל אזא זיעד; אזא איבערסריפט איינעם זיעדעם.

בְּחֻלְּתוֹ וַיֶּחִי מֵחָלְיוֹ: (י) אֲנִי אָמַרְתִּי
בְּדִמִּי יָמַי אֵלֵכָה בְּשַׁעֲרֵי שְׁאוֹל
פֻּקַּדְתִּי יֶתֶר שְׁנוֹתָי: (יא) אָמַרְתִּי לֹא־
אֶרְאֶה יָהּ יָהּ בְּאֶרֶץ הַחַיִּים לֹא־אַבִּיט
אָדָם עוֹד עִם־יוֹשְׁבֵי חָדֶל: (יב) דּוֹרִי
נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל רֹעִי קִפַּדְתִּי
כָּאֹרֶג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי מִיּוֹם עַד־

ניכט קראנק געווען אונד נעבעזען
ער קראנק געווען וואר
פאן זיינער קראנקהייט.
(י) אין דען טאגען,
דא מיר פערניכטונג
דראהטע, שפראך איך:
נון זאלל איך געהען
דורך דיא פפארטען
דער אונטערוועלט,
בערויבט דעם רעס־
טעם מיינער יאהרע.
(יא) איך שפראך:
ניכט מעהר ווערד'
איך דען הערען זעהען,
דען הערען אים לאנדע דער לעבענדען. ניכט שויע' איך פערנער מענשען אונטער דען
בעוואהנערן דער וועלט. (יב) מיין צעלט 1) ווירד אבגעבראכען אונד וואנדערט פאן
מיר ווייטער, וויא איין הירטענצעלט; מיין לעבען ווירד אבגעשניטטען, וויא

רש"י

יהיו מספידין אותו ועלו עכשיו לאחודיסם ביום שנתרפא חזקיהו ונתוספו על היום
י' שעות: (ט) מכתב. תירגם יונתן כתב אודאם על נס שנתרפא דיתעביד לחזקיהו: (י) אני
אמרתי בדמי ימי. כשראיתי ימי בדמי בשמעון וחדיסה כמו בדמה כל עם כנען (לפני
ה') כלומר כשחליתי אמרתי אלכה בשעדי שאול עתה אמות לפי שעד אותו היום לא
נתרפא חולה: פקדתי יתר שנותי' כמו (במדבר ל"א) לא נפקד ממנו איש נהסרתי
שאר שנותי. ויונתן תירגם על דוכרני לטב איתוספו על שני נפקדתי לטובה ונתוספו
שנותי (תוספות): (יא) אמרתי לא אראה יה. לא אשאלנו עוד בשם של יה: בארץ
החיים. חיים משתמשין בו אצל המתים איכם רשאין שנא' לא המתים יהללוה חק
למתי' שאין מזכירין שם בן שתי אותיו' לעולם ע"כ. בארץ החיים בב"הא: לא אביט
אדם: חי עוד: עם יושבי חדל שאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנועה מן
החיים: (יב) דורן נסע ונגלה מני. בני דורי נסעו ממני נסעו כמו נסחו כמו

באור

ויח היחאב געגאנגען). ולר"ח טעם במעלות, כמספר המעלות אשר ירדה, ורחוי לתרגם (אזוק דיח גראדע,
דיח זיח' הערונטער געגאנגען וואר): (ט) מכתב, כמו להסיר הכאב והיה ברחם הסיר כמו מכתם:
(י) בדמי, לשון כריתה וכליון, כמו (הושע י') בשחר נדמה נדמה מלך ישראל. פקדתי, כמו (במדבר ל"א)
לא נפקד ממנו איש נחסרתי יתר שנותי. (רש"י). ר"ל חסרתי שנותי הנשארים עד מלאת הסנים הקלודים לרוב
בני אדם: (יא) לא אראה יה, הסם אינכו מקרא עד שהשלא הענין בו רק הוא ראה במעשיו, והעשם, שלא
יראה מעשי הסם בעולם הזה, וחזו באחרן החייס, כאלו יפרש דבריו ומנה הזכיר בתחלה תענוג האדם בעולם הזה
והוא שיכיר מעשי הסם ואחר כך שיתענג במראה הענין להיות עם חבריו וחזו לא אביט אדם עוד. (כן עזרא).
חדל, כמו חלד מעתה לא אביט אותן בני אדם אשר הם עם יושבי חלד. רלה לומר המתהלכים עם הבריות
היושבים בעולם הזה. ורש"י פירוש שאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנועה מן החיים. ורחוי לתרגם
(בייח דען בעוזאהנערן דעם סטיזלען (אנדעם): (יב) דורי, ענין מדור והוא הגוף אשר הוא מדור
לנפש, וכן (בראשית מ"ז, כ') יומי שני מגורי והנעם כפני מנזוב אם מדורה בעולם הזה כמו הרועה המקיב
אהלו ממקום למקום. ונגלה, לשון גלות. מני, היו"ד לנפארת ולחזק, (שאן איינענן איך הינזוענג).
קפדתי, ענין כריתה כמו (יחזקאל ז') קפדה בה. ורחוי הקו"ף בקבון קופדתי כמו פוקדתי בפקוק י'. ושיעורו,
חשבתי שחיי יכרתו כמו האורג המתיר לכרות הירעה אחר שנשלמה. מדלה, מגזרת דלל, דבר המלוי למעה

1) ד. ה. איין קאָרפּער.

לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי: (יג) שִׁוִּיתִי עַד־בֹּקֶר
כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתַי מִיּוֹם
עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי: (יד) כְּסוּס עָגוּר
כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלְּוּ עֵינַי
לַמָּרוֹם אֲדֹנָי עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי:
(טו) מַה־אֲדַבֵּר וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה

פאם וועבער, דער עס
פאם פאדען שניידעט;
אין טאג אונד נאכט
איזט'ס אוים מיט מיר
1). (יג) איך הארע־
טע ביז צום מארגען;
גלייך דעם לאווין, זא
צערמאלמטע עס אלל'
מיינע געביינע: "אין
טאג אונד נאכט איזט'ס
אוים מיט מיר". (יד)
וויא איינע שוואלבע
איין קראניך, זא נירדטע איך; איך קלאגטע, וויא דיא טויבע: עס שמאכטעטען צור
הימעלסהאהע מיינע אויגען: "הערר, הארט דריקט עס מיך, רעטטע מיך!" (טו) וואס
זאלל איך זאגען? ער פערהיעס מיר', אונד ער טהאט עס. איך ווילל אין דעמוטה

רש"י

(לעיל ל"ג) בל יסע יתדותיו. כאהל רועי. כאהל רועי בהמה שמסיעו מכאן ותקעו
במקום אחר כשל' מדעה זה: קפדתי. כדתי מהר חיי כאורג המתר לארוג כל זה
הייתי סבור. ויונתן תירגם כנחל גידודין כנחל המושך בין גדות נבוהין שאיכו מתפש
ומתוך כך מימיו קליס לרון. ואומר אני שהוא נחל חדיף שסמו אורב והיא שאמר
(איוב ז') וימו קלו מני אדג חלפו עם אניות אבה (שם ט'): תלה יצעני. תרגם
יונתן מילק מלכותי אנא גלי סבו' הייתי שעתה יצעני מכל כבודי. דלה ל' גודה וכן ודלת
דאשך (שיר ז'): מיום ועד לילה תשלימני. כמו משכר ועד נקבה כלומר מימים ומלילות
תכלני וכן תרג' יונתן ימיי ולילותי שלימו: (יג) שויתי. עלמי כל הלילה לשבול יסודי
חולי ונתבגדתי כארי לשבול: כן ישבור כל עלמותי. כמו (שמות א') כן ירבה וכן
יפרוץ כל מה שאני מתבגד כן יבגוד החולי עלי לשבור כל עלמותי: (יד) כסוס. כמו
כסים והוא שם עוף: כסוס עגור. כמו כסוס ועגור. (ד"א) כעוף זה שתפשוהו
בגדולו והוא מלפף וכן תירגם יונתן כסוסיא דאחיד ומלפף: עשקה לי. כמו עשוק
אותי לקחני מיד מלאך המות ועדבני להנגל לשון ערבות גרבנטיא"ה בלע"ז כמו (תהלי'
קי"ט) ערוב עבדך לטוב: עשקה לי. עשוק אותי מידו כאשר תאמר רפא לא לה
(במדבר י"ב) רפא אותה: (טו) מה אדבר. שבא שהוכר המכתב אל מנוח האורגים. ומעכין זה (ש"ם ז')
דלא ראשך כארגמן, והם קלות הטער הכליים למעה יבצעני, לשון חתוך כמו (יואל ג') בעד השלח יפלו
ולא יבצעו, ר"ל לא יחתכו בשרם בשלח. תשלימני, ענין קץ וגמר דבר למו (למעה ק', כ') ושלמו ימי
אבלך (לו ענדע זיין חויבהאדען), והעשם, השבתי, אשר מתחלת היום עד הלילה תשלים ימי חיי, כי
בהכרח אמות במשך זמן היום: (יג) שויתי, שמתי, ר"ל בשבא הלילה שמתי זמן השלמת חיי עד בוקר.
כארי, כחזק חליי, עד שישבר את כל עלמותי כמו אחרי המשבר עלמות החיים הנטרפת בפיו: (יד) כסוס
עגור. כסוס ועגור, וכירמיה (ח' ז') ותור וסיס ועגור. כן אלפלף, אני בחליי. אלפלף כמו העופות המלפלפים
ואחנה כמו היונה והוא בהיעת החולה בחליו (רד"ק). דלו, מפעלי הכבל וכמוהו דליו שוקים (משלי
כ"ו) בעשם בפילות (כן עזרא). למרום, מתוך חליי הכבד בשאתי עיני למרום, לאל שהוא במרום ואמרתי
לו: ה' עשקה לי מחלתי. (רד"ק). ערבני, לשון ערבות, ולפי המלה תרגומו (סטעהע פיר איך
ד. ה. נעהאע איך אין דיינען סוטן). וכן (איוב י"ז) ערבני עמך (פערטרייטט איך בייא
דיר). ועיין ברש"י: (טו) מה אדבר, מה אוכל לדבר ולשבח לפניו, ואמר לי ע"י הנביא שאחיה מחולי זה. וכן
עשה וכן יעשה ג"כ בחוקפת הסנים אין לעשות אלא שאזכור זה כל שנותי, ודברי אודה לאל שהילילני (רד"ק),

באור

ור"ל חוטים (דיא פעדען, דער טרוקן), אשר בהם תחוכר המכתב אל מנוח האורגים. ומעכין זה (ש"ם ז')
דלא ראשך כארגמן, והם קלות הטער הכליים למעה יבצעני, לשון חתוך כמו (יואל ג') בעד השלח יפלו
ולא יבצעו, ר"ל לא יחתכו בשרם בשלח. תשלימני, ענין קץ וגמר דבר למו (למעה ק', כ') ושלמו ימי
אבלך (לו ענדע זיין חויבהאדען), והעשם, השבתי, אשר מתחלת היום עד הלילה תשלים ימי חיי, כי
בהכרח אמות במשך זמן היום: (יג) שויתי, שמתי, ר"ל בשבא הלילה שמתי זמן השלמת חיי עד בוקר.
כארי, כחזק חליי, עד שישבר את כל עלמותי כמו אחרי המשבר עלמות החיים הנטרפת בפיו: (יד) כסוס
עגור. כסוס ועגור, וכירמיה (ח' ז') ותור וסיס ועגור. כן אלפלף, אני בחליי. אלפלף כמו העופות המלפלפים
ואחנה כמו היונה והוא בהיעת החולה בחליו (רד"ק). דלו, מפעלי הכבל וכמוהו דליו שוקים (משלי
כ"ו) בעשם בפילות (כן עזרא). למרום, מתוך חליי הכבד בשאתי עיני למרום, לאל שהוא במרום ואמרתי
לו: ה' עשקה לי מחלתי. (רד"ק). ערבני, לשון ערבות, ולפי המלה תרגומו (סטעהע פיר איך
ד. ה. נעהאע איך אין דיינען סוטן). וכן (איוב י"ז) ערבני עמך (פערטרייטט איך בייא
דיר). ועיין ברש"י: (טו) מה אדבר, מה אוכל לדבר ולשבח לפניו, ואמר לי ע"י הנביא שאחיה מחולי זה. וכן
עשה וכן יעשה ג"כ בחוקפת הסנים אין לעשות אלא שאזכור זה כל שנותי, ודברי אודה לאל שהילילני (רד"ק),

1) איינגענטן. אחלסט דזא איר איין ענדע.

ויאנדעלן אלל מיינע לעבענסיאהרע אום דעם ליידענס מיינער זעעלע ווילנלען. (טז) הערר! דאפאן 1) לע־בען אללע, דאדורך נור בעשטעט מיינעס נייס־טעס לעבענדוא ווירסט מיך שטערקען אונד גענעזען לאסען. (יז) זיעהע, צום הייל וואר־ד דאז ליידען מיר, דוא צאנסט מיך ליעבע־פאלל אויס דער פער־

אֲדַדֶּה כָּל־שְׁנוֹתַי עַל־מַר נַפְשִׁי׃ (טז) אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי׃ (יז) הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי־הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל־חֲטָאָי׃ (יח) כִּי לֹא שְׁאוֹל

ת"א ארני עליהם מנחות ד', ת"ד: ותחלימני ברכות ט', נ"ה, נ"ו. הנה לשלום סס מ', י"ח:

ניכטונג גרובע, דוא וואר־פעסט אלל מיינע זינדען הינטער דיך. (יח) דען ניכט פרייזעט דיך דיא אונטערוועלט; ניכט לאבזיגנט דיר דאז טאדטענרייך; ניכט האררען, דיא אין

רש"י

והוא עשאן: אדדה כל שנותי. כמו (בראשית ל"ח) ופדד שכתי אתנודד מכל שנותי לקלס לפניו. יונתן תרגם שנותי לשון שיר: על מר נפשי. שהיתה עדה ונחמתני: (טז) ה' עליהם יחיו. יונתן תרגם ה' על כל מיתיא אמרתא לאחיאה: ולכל בהן חיי רוחי. וקדש כולהון אחיית חיי רוחי. ואני אומר לפי פשוטו ה' עליהם על שנותי הנזכרים לעיל אדדה כל שנותי ה' שוכן שכנו וחסדו עליהם ואמר לי על פי נביאו יחיו: ולכל בהן חיי רוחי. ולכל דבר אשר תלויין בהן חיי רוחי אמר ה' אליהם ויחיו: ותחלימני. ומעתה ידעתי שתחלימני ותחייני. תחלימני תבדיאני ותחזקני כמו (לעיל ל"ח) יחלמו בניהם: (יז) הנה לשלום מר לי מר. כשנתבשרתי שלום אף הוא לי מר שהרי תלו לי הרפואה בזכות אחרים כה אמר ה' אלהי דוד אביך (לעיל ל"ו) למעני ולמען דוד עבדי כאן הודעתני שאני חוטא כך פירשו חכמי' אבל לפי יסוד המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מיד שנחרב מר לי מר על חלי שסייתי נטוי למות ולא שמחתי בשורה ואתה בעונך חשקת נפשי מבלי רדת שחת: (יח) כי לא שאול תודך. אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על הנס של מפלת סנחרב

באור

אדדה, בהפעל, ועניו הטעה והלוך מעט מעט כמו (שהלים ע"ב) אדדם עד בית אלהים. והטעם, אהלך בהכנעה ובמיכת רוח, על מרירות נפשי שהיה לי ונללתי ממנה: (**טז**) **עליהם** יחיו, 'על דברך הוא המאמר שאמר: והוא אמר, והכה על אמרתך ומעשיך יחיו החיים (בן עזרא). ר"ל הורחת מלת עליהם פה כמו בהם על ידם וכן (בראשית כ"ז) ועל חרבך תחיה כמו בחרבך, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (דברים ח') כלחם ושיעורו בתורתיך ובחסדיך יחיו הברואים. **ולכל**, פי' בראש"ע ולכל עת בהן חיי רוחי ולדעת החכם גע ז ע כ י ו פ כאלו כתוב וכהן כל חיי רוחי. ולדעתי מלת ולכל הוא תאר הפעל (**חוכד גחנן דורך זיח**). וכן (קהלת ה' ט"ו) כל ימת שבח (**גחנן זאָ וויח ער געקאָמענען**), חם כל פרי (למעלה כ"ז ע') ועיין שם בבאור, והלמ"ד הראשונה במלת ולכל כמו הלמ"ד בתארי הפעלים לבעת לשלום. והטעם, רק בחסדיך שעשיתי עמי, חיי רוחי הם עומדים וקיימים, וכן מתורגם. **ותחלימני**, לשון מחק ובריאות, כמו (תיבה ל"ע) יחלמו בניהם: (יז) **מר** לי מר, הכפל לחיזוק כאב על כאב. והטעם, כל דרוחי נהפכו לי לשלום. **חשקת** נפשי, אתה חשקת בנפשי (ותעלה אותם) משחת הבלים והוא הקבר. או חשקת (להגיל) נפשי משחת, והוא מקרא קצר. **בלי**, מעגן כנגד יבלו, לשון הסתתה והפקר. **השלכת**, דרך משל, כאדם המשליך דבר מה אחורי גופו שלא ירגישו. ר"ל הסתרת עיניך ממעשי וקבלתם לחס: (**יח**) **מות**, אנשי מות לא יהללוך. והאמתים אשר כבר ירדו אל הבור לא יקוו שתאמת להם הבטחתך כי אין להם תועלת בעמיני העולם הזה. ת"ל הרד"ק: ואין זה כנגד חיים המתים

1) פאָן גאָטטליכען וואָהלטהאטען.

תּוֹדֶךָ מָוֶת יְהַלְלֶךָּ לֹא־יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ (יט) חַי חַי הוּא יוֹדְךָ כָּמֹנִי הַיּוֹם אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ (כ) יְהוָה לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגִינוֹתַי נְנַגֵּן כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ עַל־בֵּית יְהוָה׃ (כא) וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ יִשְׂאוּ דְבֶלֶת תְּאֵנִים וְיִמְרְחוּ עַל־הַשְּׁחִין וְיֶחִי׃ (כב) וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מָה אוֹת כִּי אֶעֱלֶה בֵּית יְהוָה׃

לט (א) בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח מְרֹאדַךְ בַּלְאָדָן בֶּן־בַּלְאָדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל

ת"א בעת ההיא ינמות ו', נ"ו. סנהדרין י"ח, ל"ו:

דיא נרובע זאנקען, אויף דיינע טרייע. (יט) ווער לעבט, ווער לעבט, דער פרייזעט דיך, וויא איך הייטע; דער פאטער פער־קינדעט דען קינדערן דיינע טרייע. (כ) דער הערר רעטטעטע מיך; דארום ריהרען וויר אונזער זאיטענשפיעל אללי אונזרע לעבענס־טאגע אים הייזע דעם העררן. (כא) אונד ישיעהו שפראך, מאן זאָללטע איינען קלומ־פען פיינען ברינגען, אונך צערדריקט אויף דאז נעשיירר לענען, דא־מיט ער גענעזע. (כב) אונד חדקיהו שפראך: וואס איזט דאז צייכען דאס איך הינאויף גע־

רש"י

ולא כייתי סודר אל אמתת הבטחתך שהבטחתני עליו: (יט) חי חי. ל' בני אדם חיים כלומר כשיש בני אדם חיים בעולם זה חי וזה חי יוצאת הסודאה מציוסם: יודיע. אסיספ"ר בלע"ז. (ס"א חי חי אתה חי ונאה להודות לחי): אל אמתך. האב מודיע ומכוון דעת בנו אל אמיתך להאמין בך: (כא) דבלת תאנים. דבלת העשויה מתאנים כשהן לחין קרויין תאנים וכשנדרסין בעינול קרויין דבלה: וימרחו. יחליקוהו לדבקה על השחין וכן בתוך כס היה שלף בשר חי שנותנין עליו דבלה מסריח אלא הקב"ה נותן דבר המחבל לתוך דבר המחבל ומרפא: (כב) מה אות. מה טוב ומה נאה אות זה הניתן לי אשר אעלה בית ה':

באור

כי הוא אינו מדבר אלא על הגופות בעודם בקבר, ולא כל הגופות יחיו ויעמדו מן הקבר וכתב הראב"ע: רבים יתמהו, איך כתב הנביא כדברים האלה. שמתחיים בתחיית המתים? ויש להשיב כי הגוף אין לו כח ולא דעת בלתי הנשמה ממנו ולמה יתמהו? והנה גם בחיות הנשמה דבקה עם הגוף אינמו מכין, ואף כי בעמוד ע"כ דברו. **חי חי**, הכפל לחזק הענין. **אל** אמתך, אל אמתך, וכן (תהלים ג') אקפרה אל חק: (כ) **להושיעני**, המקור מעורת הענבר, או טעמו ה' אמר להושיעני וכן עשה. **על** בית. על המקום בי"ת ר"ל בבית, כמו (הושע י"ח) והושבתים על בתיהם, והטעם אני והמשוררים נגנן בגיתות שבתים בבית ה' על הישועה הזאת: (**כא**) **ויאמר**, זה הפסוק ושלחריו אינם מן המוכחב, ולא מלאתי להם טעם, למה נכתבו הנה אחר המוכחב, כי משפט למעלה (פסוק ז') אחר וגמוחי על העיר הזאת, וכן הם בספר מלכים. (רד"ק). **ישאו**, יקחו הסיכה מתאנים דרוסות להניח מתחוסת על השחין ויחיה המלך: (כב) **מה** אות, מה שאמר

אונד ווייעדער נעזנאס.
(3) חזקיהו פרייעטע
זיך איבער זיא אונד
ציינטע איהנען זיין
שאטצהויז, דאז זיל־
בער אונד דאז נאלד
דיא שפעצערייען אונד
קאסטליכע אל, זיין
נאנצעס צייגהויז,
אונד אללעס, וואס
זיך פאנד אין זיינען
שעטצען; ניכטס וואר,
וואס חזקיהו איהנען
ניכט ציינטע אין זיי־
נעם הויזע אונד אין
זיינער גאנצען הערר־
שאפט. (ג) דא קאם
ישעיהו, דער פראָ־
פעהט, צום קאָנינג
חזקיהו, אונד שפראך
צו איהם; וואס האָ־
בען דיעזע מענער
נעזאגט? אונד וואָ־
הער זינד זיא נעקאָממען צו דיר? אונד חזקיהו שפראך: אוים פערנעם לאנ־
דע זינד זיא צו מיר נעקאָממען, פאָן בבל. (ד) יענער שפראך: וואס האבען

סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ וַיִּשְׁמַע
כִּי חָלָה וַיֶּחֱזָק: (3) וַיִּשְׁמַח עֲלֵיהֶם
חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־
הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים
וְאֶת | הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב וְאֵת כָּל־בֵּית
כֵּלָיו וְאֶת כָּל־אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו
לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ
בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ: (ג) וַיָּבֹא
יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ
וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה־אָמְרוּ | הָאֲנָשִׁים
הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן בָּאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר
חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי

רש״י

לט (א) וישמע כי חלה ויחזק. היה למוד לאכול בשלש שעות ויסן עד ט׳ כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כשעמד משכתו בט׳ שעות מלא שהוא שחרית בקש להרוג את כל עבדיו אמר הנחתם אותי יסן יומם ולילה עד שבקר אמרו לו גלגל חמה הוא שחזר אמר לסם ומי החזירו אמרו לו אלוה של חזקיהו כו׳ כדאיתא בתנחומא ובפסיקתא: (ב) בית נכתה. בית גנזיו של בשמים כמו (בדאשית ל״ו) נכאת ולדי ולוט: ואת הבשמן הטוב. יש פותרים שמן המשחה וי״א הוא שמן אפרסמון שהיה מלוי בא״י והוא פנג האמור ביחזקאל יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג (יחזקאל כ״ז). ודאיתי בספר יוסיפון שהוא אפרסמון וגדל ביריחו לכך נקרא ידיחו על שם הריח: לא היה דבר. אף ס״ת: (ג) מארץ רחוקה באו אלי. זה אחד מבלשה בני אדם שבדקן המקום ומצאן עציו של מימי רגליס קין ובלעם וחזקיהו חזקיהו היה לו להשיב אתה נגיאו של מקום ולי אתה שואל התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוקה באו אלי לפיכך נענש ועל שמח עליהן והאכילן על שלחנו וכן קין שאמר

באור

למעלה שאמר ישעיהו הם לך האות, חזקיהו שאלו מישעיהו, ואמר לו, מה אות כי אעלה בים ה׳? ר״ל שארפא ואעלה בים ה׳ כמו שאתה אומר. (רד״ק):

לט (א) של, מלכי בבל היו עבדים מושלי מנחה למלכי אשור, אך אחרי הכות ה׳ את מחנה סנחריב לפני ירושלים במגפה גדולה, התחברו עם מבני ארן מרי ומרדו במלך אשור, ועל כן שלח מלך בבל את עבדיו אל חזקיהו, לברכו על אודות הנפלאות אשר עשה לו ה׳, ולכרות עמו ברית: (ב) בית נכתה, בית גמוזי (הכשדי). בית כליו, בית הנשק, שמניחים שם כלי המלחמה: (ג) ויאמר חזקיהו, הספאר

מִבָּבֶל: (ד) וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ
וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי
רָאוּ לֹא הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאִיתִים
בְּאוֹצְרֹתָי: (ה) וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל־
חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת:
(ו) הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא | כָל־אֲשֶׁר
בְּבֵיתְךָ וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־
הַיּוֹם הַזֶּה בָּבֶלָה לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר־
יְהוָה: (ז) וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ
אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים
בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל: (ח) וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ
אֶל־יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר כִּי יִהְיֶה שָׁלוֹם וֶאֱמֶת
בְּיָמָי:

*פתח באתנח

זיא נעזעהען אין דיי־
זיינעס הויזע? אונד
חזקיהו שפראך: אל־
לעס וואס אין מיי־
הויזע איזט, האבען
זיא נעזעהען; עס איזט
ניכטס וואס איך איה־
נען ניכט ציינטע אין
מיינען שעטצען. (ה)
דא שפראך ישעיהו
צו חזקיהו: הארע
דאס וואָרט דעס
הערען דער הערשא־
רען! (ו) זיעהע, עס
ווערדען טאגע קאָמ־
מען, דא ווירד ווענ־
נעפיהרט אללעס וואס
אין דיינעם הויזע איזט,
אונד וואס דיינע
פעטער נעזאממעלט
ביז אויף דיעזען
טאג, נאך בבל; ניכט׳ס
ווירד איבער בלייבען,
שפריכט דער הערר.
(ז) אונד פאָן דיינען
זאָהנען, דיא אוים דיר
הערפאָר נעהען, וועל־
כע דוא ציינען ווירסט, ווערדען זיא נעהמען, דאס זיא אלס פערשניטטענע דיענען
אים פאלאסטע דעס קאָנינגס פאָן בבל. (ח) חזקיהו שפראך צו ישעיהו: ניטינ
איזט דאז וואָרט דעס הערען, דאז דוא נערעדעט! אונד ער שפראך: דאס נור
גליק אונד בעשטאנד זייא, זאָ לאנגע איך לעבע!

רש״י

לו מי הבל אחיך (בדאשית ד׳) היה לו לומר דבש״ע הלא כל הנסתדות גלויות לך כו׳ וכן בלעם שאמר לו מי האנשים האלה עמך והשיב ואמר בלק בן לפור מלך מואב שלח אלי (במדבר כ״ג): כדאית׳ בתנחומא: (ו) לא יותר דבר. עדם כנגד מדם כנגד לא היה דבר: (ז) ומבניך. הם חנניה מישאל ועזריה: (ח) טוב דבר ה׳. אשחר שבימי יהיה שלום:

באור

חזקיה בזה כנגד הנביא, ואמר לו שמלך גדול וכבד שלח לו שלומיו מארץ רחוקה, כי שמעו חולך במדינות רבות ולכן קלף עליו הנביא: (ז) אשר תוליד, זה לאות, שלא היו בניס לחזקיה בעת הכבואה הזאת, אך אחר שלש שניס הוליד את מנשה. (רלב״ג):

הקדמה

החלק הבא מספר הנביא הנבחר הזה, נבדל ומשונה מהחלק הקודם
לו, גם בלשונו גם בדרכי מליצותיו, כשכותו ממנו בענין ובזמן, אשר
יכללו הנבואות הבאות בו. כי בהחלק הקודם ידבר הנביא אל העם היושב עוד
באדמו, ומגיד להם פשעם והרעות המעוחדות לבוא עליהם מגלות ושבי,
ומהריקת מלך האומה וממשלתה פעם אחר פעם, ראשונה ע"י אשור יגלו
עשרת השבטים, והשניה ע"י מלך בבל בלכדה ירושלים וחרבן הבית.
ובחלק הבא מדבר אל עם הגולה ומרוחק מארצו בשבי ובשבר רוח, ומבשר
להם גאולה ופדות, והקמת הריקת מלכם, והשבת ממשלתם ובנין הבית
החרב, ע"י כורש מלך פרס. שם ידבר קשות, פה ידבר רכות. שם יזהיר
יוכיח מגיד פורענות לעם כבד עון, פה יכסם ויבשר טוב לעם נשוא עון.
והפרשיות הראשונות מכל חלק מחלקיו יוכיחו על עניניהם. שם פתח:
בניים גדלתי כו' והם פשעו בי, הוי גוי חוטא כו', על מה תוכו כו' ופה פתח: נחמו
נחמו עמי, דברו על לב כו' כי כלה צבאה. שם יאמר: הוי אנחם מצרי
אנקמה מאויבי, כאב כועס על בן מביש טרם ייקרו, והוא מזהירו
בעונשים על מריו בחמת אפו, וכל העונשים ימעטו בעיניו אשר מאיים
בהם בנו לתת בו בחמתו, ופה יאמר: כי לקחה כפלים בכל חטאתיה,
כאב רחוס אל בן שעשועו המיוסר, כי שבכה חמתו ונכמרו נחומיו,
והמעט מן העונש אשר הגיע לבנו ידמה בעיניו ליותר מכדי רשעתו. שם
יכפיל מלות הקריאה לגרה הוי הוי, פה יכפיל מלות הקריאה לרצוי
נחמו נחמו, אנכי אנכי מנחמכם:

וכאשר הם שונים בענין ובזמן, כן הם שונים בכוונה בקתימה ובאור, כי כאשר מלילת החלק הקודם, רובות סתומות וקשות ההבנה, בקשות ענינם, והעדר הסדור, כן כהפוך הנבואות האלה רובן גלויות ומבוארות ומסודרות, נוחים ונעימים כנעימות הענינים הנכללים בהם. והקורא ההונה, והוא עבר חלק הקודם ובא אל החלק הזה, כהולך הלך כל הלילה באיפון חסך דרך לא סלולה ומלאה מעקשים. וכאשר לעד שנים שלשה לעדים נגף רגלו באבן עבר את האבן וחוח עלה בכפו, הוליא החוס והכה מהמורה לפניו או הר יעלהו, והנה הוא מגשש כעור דרך לא ברורה, ופתאום האיר הבקר והנה כר נרחב לפניו והדרך רחבת ידים אין מכשל ואין אבן נגף. וכל אשר חכו מלילה יטעם לו הוא יבין בנפשו אשר אמרתי מבלי לורך הביא לו ראיות פרטיות על קיום ההבדל הזה בב' חלקים האלה, כי רק בשכל ובהרגשה מאזני משפט לפלס מענלותיהם. ובעיני ההבדל הזה כ"כ ברור ומרגש, עד כאשר העברתי עיני בחיבתי על פני הספר, ולרפתי מלילותיו אחת אחת, ובאתי פרשה ל"ה, שפטתי משפט לדק (וכל המבחין בדברים ע"ד זה כמוני יסכיבו) כי כל הפרשה ההיא המתחלת יסשוס מדבר ולים עד ונקו יגון ואנחה, אין לה חלק ולא נחלה בחלק הראשון במקום אשר היא שם, כי לשונה מלילותיה וענינה אין להם שווי ודמיון בו, אבל כלם מסכימים למין מלילות החלק הב'. והפסוק האחרון ופדויי כו' כפול בחלק הזה פ' כ"ל. ואין בידי לברר איכה נתעה הפרשה הזאת המה, או מה כוונת המסדר (אשר עוררתי בהקדמה לחלק הראשון שהיה זמן רב אחרי הנביא) מה ראה על ככה ומה הגיע אליו לשוס לה מהלכים אין העומדים האלה:

עוד נבדלו הנבואות הבאות מהקודמות שלא נרשם באחת מפרשיותיו בראשו לא שם הנביא כמנהג בחלק הקודם, חזון ישעי', הדבר אשר חזה, ויאמר יי אל ישעי', כה אמר יי אלי, דבר יי ביד ישעי'. וגם לא ליון ראשי הפרשה כמו משא בבל, משא לור, חזון וכדומה. וכן לא יבנה האומה אשר ידבר בה בשמות הנזכרים בקודם יהודה ואפרים יושבי ירושלים ושומרון, כי אם בשם הכולל יעקב וישראל, וגם מרוממות כסא בית דוד מעט מזעיר אשר ירמוז אליו בנבואות האלה, כי לא למשל קרנו בימי בית שני, והרוממות המיועדת לו מתיחסות לעתיד:

ואחרי הראות ההבדל והשנוי בין שתי מיני הנבואות האלה, בענין ובזמן ובמליצה וכדומה, היפלא איפוא לו יחשוב שוטה, כי לא מפי נביא אחד ילאו, ולא מיד סופר אחד באו, ולא בזמן אחד נכתבו, לולי הקבלה המסרת בידינו, כי כל הפרשיות הנכללים בספר הזה נקובים בשם נביא אחד. ע"כ אם אין לאל ידנו להפרידם לשנים ספרים, לא יתלטו מהחלק לשנים חלקים מספר אחד. וגם מקדמי הספר רמזו לנו רמז הסלוק הזה, במה שסדרו ארבע פרשיות ספורי דברי הימים המעשה שנחריב ולרו על ירושלים ומפלתו שם וכל הספור המתיחס על זה, סדרו בין שני חלקי הנבואות האלה, הורו בזה לתת פרוד בין הדבקים, ולשים

דברי הימים והמעשה כחתימה לנבואות הקודמות אשר רובם מתיחסים פליהם, והבאות ענין אחר, כי לולי זאת היה ראוי מקום הספורים האלה, הנזכרים ג"כ בספר מלכים, כי שם מקומם, היה ראוי אחרי כלות מלילות הנבואה בקוף הספר, כאשר הוא המנהג בירמיה אחרי כלותו מלילות הנבואה אשר נבא על גלות יהודה ואיכות הארבן בכל אופניו, וכביאת ירושלים ע"י נבוכדנאצר, יבואו ספורי הדברים הנעשים בספור הגדיי, ג"כ לקוח מד"ה הנזכרים במקום במלכים. וזה עם מה שבארתי לפנים יורו מה שיש בו די כי אין זכר בחלק הזה לא שם ולא שארית ממפלת סנחריב, כי הוא אכל חלקו די והותר בנבואות הקודמות, גם לא היתה מפלתו ענין תחשב גאולה, והשבת עם אל ארצו בחודה וקול זמרה ובכל מיני פאר והדור אשר העמיק הרחיב הנביא לתאר כוחו, כי הוא בא שם ונפל שם שדוד, והעם ישבו תחתם עד גלותם. אבל פנת הזה הנכח בבל:

ועתה אשוב להעיר על תוכן עניני הנבואות הנכללים בחלק הזה בפרט, כי אם אמרי שהוא מתיחס בעלם ובראשונה אל בשורת גאולת בבל, אמת הוא, (ולא תדמה בנפשך להבין הדברים, עד שתדמה בדעיונך שהנביא הכותב זה, כתב כאלו הוא חי ועומד בתוך הגולים במקומם ובזמנם) אבל היא הכוונה הכוללת והרוב, אפס בפרטיותיו יחלק לשלשה כתחים: הנתח הראשון מפרשה מ' עד כ"ג, והנתח השני מן כ"ג עד ס', והנתח השלישי מן ס' עד סוף הספר. הנתח הראשון פרשיותיו מתאימות ומסודרות, ועניני כל פרשה ענינים נדבקים ומתיחסים אחד על אחד, כפי מה שיסוער במליצה, כי אין לבקש בה המשך וחבור וסדור עניניים, כי בזה תפסק מהיות מלילה ותרד במדרגת הספור ההגדיי. אבל המלילה תשוטט ברעיוניה ותשנה בעניניים, אבל יבוקש בה כי הענינים השונים ישובו למכוון אחד, ולתכלית כללה. וכן בכלל בנתח הראשון הזה שתי כוונות כוללת, עד שלא ימלט פרשה אחת כמעט שלא תבאנה בה שתי מיני כוונות האלה משלבות, אשר יאחז הנביא באחת ומתוכה ישוטט אל השניה ומתוכה ישוב אל הראשונה:

הכוונה הראשונה לבשר הגאולה ופקידת יי את עמו לקרא לשבויים דרור מתחת יד בבל, ע"י רשיון כורש מלך פרס אשר קרא בשם, ובנית הבית וכל המתיחס אל ההלה. (וכבר באתי בהקדמה לחלק א', כל אופני הספור מכביאת כורש את ממלכת בבל). ולכוונת הענין הזה מתאר הנביא איכות הגאולה והעליה מגולה, והרוח והלה והגדולה אשר תשיג האומה בשובם אל כותם במלילות כשגבות ובתארים מתאדים שונים, וראשית דבריו תמיד דברי נחומים מחזקים הלב להאמין בייעודיו הגדולות כי העם בהיותו בגלות במלוך ובמלוק נואש לבם מכל תקוה, וקשה להם להאמין בטובות גדולות כאלה, ע"ד ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה, כי אם יאמרו לאיש ענוי בבבל רגליו יושב משך תחת הארץ לאמר: מחר אתה יולא חפשי, ויושם כחר מלכות בראשך, היישמע לדברי המדבר?

היחסוד להקשיב אזנו אל דבריו? ובעבור זה תמלא הכפיל הנביא דברי רבוי ותנחומים להטות לבם אליו ולקבוע האמונה בלבבם נחמו נחמו (מ) למה תאמר יעקב (סס) אל תירא תולעת יעקב (מא) אל תירא כי גאלתיך (מג) מחיתי כעב פשעיך וגו' שובה אלי כי גאלתיך (מד) ותאמר ציון עזבני (סס) אנכי אנכי הוא מנחמכם (נא) והרבה מאלה. ומחזיק דבריו עוד בהזכירו להם היעודים הרמסוכים, אשר יעד אותם ג"כ קודם הויתם, וכאשר נתקיימו אלה העובדים אם לטוב ואם לרע כן יתקיימו העתידות. וכן מחאר אופן הילאה מארץ אויביהם ביד רמה ובקולי קולות בתאריס מתאריס טוביס, יתן קול במדבר יפנה דרך ייסר המסילה ויסים העקב למישור והבקעה לרכסים. יסיב מדבר לבאות דשא וארץ למאון למולאי מים. והסבה בזה כי בין בבל לא"י, בה יעבדו הגאולים, מדבר גדול ונורא יפריד ביניהם, ע"כ המלילות האלה לחזק לב העם בלכתם הדרך הזה לא ילך להם כי לא ירעבו ולא ילמאו כאמרו אפתח על שפים נהרות ובתוך בקעות מעיינות אשים מדבר לאגם מים (מא) אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש והולכתי עורים בדרך (מב) ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך (מג) וסיומו מה נאוו על ההרים רגלי המבשר, כי לא בחפזון תצאו וגו'. וכן מרחיב בהפלגת הסלוה והללוה והסלוס והגדולה אשר יסיג העם בארלם והיו מלכים אומניך, שרותיהם מיניקותיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגלך ילחכו (מט):

ואפשר יפלא בעיניך במלאך בין הפלגות היעודים האלה הרבה ענינים פרטים אשר לא יתיסבו על גאולה הסניה הנזכרת. לזאת אביב לך שתי תסובות: האחת בין תבין קורא אם בעל כפם אתה ההבדל בין ספור הגדיי ובין ספור המליל, וביחוד בענין מענינים הגדולים המתיחסי' לכלל, כי המלילה תפליא ותרחיב ותפליג דבריה. ואתה תחזה ספור יליאת מלרים הכתוב בתורה דרך ספור, וקרא ספורה במלילה בשירת הים ובתהלים בצאת ישראל ממצרים וגו' הים ראה וינס הירדן יסב לאחור ההרים רקדו כאלים גבעות כבני צאן וגו' מלפני אדון חולי ארץ וגו' אז יי בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה אף שמים נטפו הרים נזלו וגו' המליץ הדברים כמשמעם. והכלל כי הנבואה אשר דבריה מלילה ובדעיוניים נשגבים אין לבקש בה כי אם אמתת כלל הענין ולא התאריס הפרטים אשר תרחיב הלשון, כאשר העיר ע"ז הרב המורה במקומות רבות מספרו הנכבד. ויאלרך לי להרחיב הדבור בזה ולהסעיד אותו בעדים נאמנים ובמאמרים חזקים: והשנית כי אם אמנם כוונת הנביא בעלם ודאשונה על גאולת בבל, כמבואר בו: האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלים תבנה וההיכל תוסד (מד) בכל זאת יסלב הנה והנה ייעודים רומזים על גאולה השלישה המקווה ממנו. ואתה הקורא כאשר ילר לעדך בלכתך הדרך הזה, אם אינו ענין לגאולת בבל תנהו ענין לגאולה העתידה. כי עוד אזון למועד והפח לקץ לא יכזב ואם יתמהתה תכה לו. והעזר בבאורם בקריאת המפרשים אשר הלכו דרך יי':

והכוונה הסניה וגם היא גדולה אלל הנביא, היא אחת חזוק האמונה במליאו' בורא עולם יחיד בב"ת קדמון נשגב מגוף ולורה, והבאת

ראיות שכליות עליו בחקירה והתבוננות בילורים בכל היקום בכלל ושמים וארץ בפרט. ולעומת ההגדלה הזאת יזיר וירחוק מחשבה כוזבת עובדי פסל במלילות רחבות לספר בגנות עלבי כסף וזהב מעשי ידי אדם, ולהבזות בעליהם בעיניהם. מענין הראשון אמר: שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה. המוציא במספר צבאם (מ) הנושה כרק שמים (סס) מי מדד בשעלו מים (סס) ורבים מדרוש הזה. (ומהתיאה שהנביא מעורר את האנשים על מלילות הבורא כל יכול מאין תכלית מלד החקירה השכלית, שלא כמנהג הנביאים הקודמים לו, ושלא כמנהגו בחלק הקודם, כי מנהגם בהערות האלה מלד הטובות אשר נתיחדה האומה בהן כיליאת מלרים וזולתם, וזה מתה שירמז כי הקריאות האלה לא היו מכוונות לבעלי הדת בלבד, כי אם קריאה כללית לכל עמי הארץ), ומענין השני: הפסל נסך חרש וגו' (סס) איש את רעהו יעזרו (מא) יוצרי פסל כלם (מד). ומלוקף לזה מרחיק אמונות בעלי אותות השמים וחוזי ככבים מפר אותות בדים וקוסמים יהולל וגו' (מה) עמדי נא בחבריך (נח):

ומה אשר יתיסבו הדברים בשום על לבך כי הדברים האלה נאמרו לעם בגלותם בארץ בבל. ואין ארץ נברה בה עובדי פסל ואמונה בטלסמאות ורבו בה הובדי שמים וחוזי ככבים כארץ בבל, כמודע לקורא קורי הדורות וכנגלה הרבה מספר דניאל, עד שהב המלך לעשות עלמו אלוה, ועשה ללמו שיסגדו לפניו. ושמות אלילי בבל המפורסמים הם בל, נבו, כאשר פורש הנביא שמותם ברע בל קרס נבו וגו' (סס מ"ו) והמלבים היו כושאים שמותם בלטשלאר נבוזראדן נבוכדנאלר. והנה העם אשר בתיותם עוד על אדמתם זכו אחרי אלהי נכר אף כי גורשו מארלם ובאו ארץ אויב אשר הכניעם, מה נקל להם להכריע לבבם לבטות אחרי אלילי מושליהם ויכבדו לורמו. ובעבור זה היה הנביא מזהיר באזהרות כפולות בהרחבת דברים להרחיקם מדעות הכוזבות האלה וכמוהו היה ירמיה אשר היה ג"כ בזמן הזה מעיד על ענינים האלה: כה אמר יי אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו וגו' כי עץ מיער כרתו מעשה ידי חרש במעצד וגו' עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו וגו' הובש כל צורף מפסל וגו' (ירמיה י'). ומי לא ירמה כי הנבואות מחדמים במלילה ובכוונה ובתכלית, ומחיחסים על זמן אחד, אשר לא תמלא דוגמתם בנביאים הקודמים. והדברים יותר מרחבים בפתגם הכתב אשר שלח ירמיה אל גולי בבל בזכר ממנו בספרו (סס) כדנה תאמרון וגו' והאריכות בספר ברוך בן נריה (ו) *):

אמנם הנתח השני מהחלק הזה מן נ"ג עד ס' אין לתאר אותם בכוונה כוללת כי עניני הפרטיות מתחלפים. כי פרשה נ"ג עם איזה פסוקים לפניה מן הנה יסכיל עבדי, בודד במקום הזה בלתי התיחסות

*) הספר הזה ר"ל ברוך אינו נודע בקרב עמינו כי הוא נמנה בן ספרי אפקריפא ואני העתקתיו אל ל' עברי, ואולי אוליאו לאור ברלות ה' את דרכי כאשר הולאתי ס' חכמת בן סירא ויהודית.

לא אל הקודש ולא אל המאוחר. והיא בעלמה סתומה וחתומה. וכבר שמו לה פנים שונים איש איש כדרכו, כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו בשם אלהינו נזכיר, כי אנחנו עמו וצאן מרעיתו. פרשה שאחריה כלה נחומים ודבר רצוי ובשורות ויעודים ככל השאר בנתח הקודש, אך אין נבואותיה חרוצות על איזה זמן היעודים האלה נאמרים, כי אמרו ברגע קטן עזבתיך מתיצב על ע' שנה. אבל אמרו כי ההרים ימושו וגו' לא יתיצב כי אם על גאולה מתמדת. ופרשה נ"ה נ"ו תוכחות מוסר בהן פרשת התשובה המפורסמת דרשו יי' ומלך ההשערה יש לשפוט כי היא נאמרה בזמן קרוב לחרבן הבית. והמסעיר את ההשערה הזאת כי לא חמלה בכל התוכחות שבכל הנביאים, שיהיה אחד מהם מוכיח אותם על המלות המעשיות כמו תפילין לילית ומזוזה, אך כל תוכחותם על המלות השכליות ועל מדות המוסר. והנה הנביא הזה במקום הזה בעוברו את העם על המדות והלדק באמרו שמרו משפט ועשו צדקה מעורר נ"כ על שמירת השבת שמר שבת מחללו וגו' ושנה אותו להלן אם תשיב משבת רגלך וגו' (נח) חפץ שמירת השבת מכל המלות המעשיות. ומתה שמלאכו שגם הנביא ירמי' אשר גם כל תוכחותיו על מדות המוסריות באמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כו' עושה חסד משפט וצדקה בארץ (ירמיה ט') הנה גם הוא לא תפס מכל המלות המעשיות זולתי שבת. ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וקדשת את יום השבת גו' (שם י"ז). וע"פי הדמיון הזה יש לשער על אמתות זמן הנבואה הזאת, בהיות הפרק הזה מחלול השבת נגד באותה מאד ע"כ היו מעוררים אותם עליובמאד, והעד על זה כי גם אחרי שובם מגולה עוד קלת העם מחזיקים בפרץ הזה, כמו שמוכח מדבר נחמי' בימים ההם ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת (נחמיה י"ז). ושאר הפרשיות עד ס' דברי תוכחות ונחופים ודברים קשים בתוכיחו על פניהם המעשים המתועבים והמגאלים אשר המגורר האומה בהם בעודם על אדמתם, קרוב לחרבן הבית הראשון. וסיומו בווידוי ובהכרת העון, ומותמו ובא לציון גואל (נ"ט) אך איזה גואל? סתום:

אך הנתח השלישי מהחלק הזה, ס' עד סופו, רובם יעודים גדולים ונפלאים מעלות האומה והלאתה וגדולתה ורוממותה, והמה מתאחרים בפרחי המליצה ובלילי השיר בהפרזת המדה מאד, אשר אין להם דרך ומנוח לפתור אותם על גאולת בבל כי אם על ישועה גדולה ממנה. ובתוכם בא מאמרים כוללים הזכרת חסדי יי מעולם, וקינה על הלרות אשר פנעו את העם בחרבן הבית, אשר לפי לורתם ועניכם מתיחסים יותר אל קפ' ירמי' מו אל קיצותיו, וודוי עון ותפלה כאשר רמזתי בבאורי שם. והתחלתם מן חסדי יי אזכיר וגו' בתוך פ' ס"ג עד סוף פ' ס"ד. ובם נחלקו הדעות, יש מקדימים המליצות על זמן חרבן בית ראשון, ויש מאחרים אותם ומיחסים אותם אל הלרות אשר פנעו באומה בימי אנטיוכס התעודדו בני החשמונאים ונגברו ונלחו ועליהם פותחים כ"כ

הנבואה מי זה בא מאדום. והשתי פרשיות האחרונות ענין אחד להם כוללים תוכחות פורעניות ויעודים. התוכחות והפרעניות המה ממיני התוכחות והפרעניות הבאים בחלק הראשון, הנופלים עוד בזמן לפני החרבן. כי באמרו זובחים בגנות ומקטרים בלבנים כו' (סה) קטרו על ההרים והגבעות (שם) וכפל בפרשה הסתוכה שוחט השור מכה איש (סו) כלם מעשים מתועבים עשו בזמן הבית ולא אחרי כן. והפורעניות נ"כ על הבאים בגלות בבל. וכן היעודים כוללים ובלתי מגבלים בזמן מתדמים אל היעודים הבאים בחלק הקודש שם נאמר: וגר זאב עם כבש ואריה כבקר יאכל תבן (ישעי' י') ופה: זאב ושלה ירעו יחדו ואריה כבקר יאכל תבן (שם ס'):

זה הוא מה שהערתי מן הטורח להליע ולהקדים לפני החלק הזה הבדל מן הראשון, להכין דרך לפני הקורא לבוא בנאור הנבואות הבאות האלה, לדעת על איזה זמן ועניין הן מתיחסות דרך כלל, בהשערה ישרה, כי מי זה הוא ואיזה הוא אשר מלאו לבו, לבאר פרט כל מאמר ומאמר בזמן בעניו ובמקום, בנבואות המלוקטות ומסודרות זמן רב אחרי מליאות הנביא, אבל יספיק לנו הידיעות הכוללות:

וויען יום א' ג' אלול תקס"ו לפ"ק.

יהודה ליב בן זאב:

כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ (ו) קוֹל אֹמֵר קְרָא
וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר
וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ (ז) יָבֵשׁ
חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה
בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ (ח) יָבֵשׁ חָצִיר
נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃
(ט) עַל הַר־גָּבֹהַּ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת
צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת
יְרוּשָׁלִַם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי
לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ (י) הִנֵּה
אֲדֹנָי יֱהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה

seine Gunst wie des Feldes Blume 1). 7. Gras verdorrt, die Blume welkt, wenn des Herrn Wind darüber weht. Fürwahr, Gras ist das Volk: 8. Gras verdorrt, die Blume welkt! Aber unseres Gottes Wort besteht in Ewigkeit.“ 9. Auf hohen Berg steig' hinan, Friedensbotin Zion's, erhebe gewaltig deine Stimme, Friedensbotin Jerusalem's, erhebe sie, und fürchte dich nicht, sprich zu den Städten Jehuda's: Seht euren Gott! 10. Seht, der Herr, Gott, kommt mit Macht, und sein Arm herrscht für ihn. Seht, sein Lohn ist mit ihm, und seine Vergeltung

רש"י

שיהא נוח לידך ולעלות. (הרכסים מחורגים גדולים לצון גובה כמו גדודי הנסר). הרכסים. כמו ויורכסו את המזן (שמות כ"ח): לנקעה. קפני"ל גלע"ז ארץ חלקה וטוב: (ו) קול מאת הקב"ה אומר אלי קרא: ואמר. רוחי אליו מה אקרא אם אקרא מגלאה. ויש פותרין לגאה כמו (איוב ז') הלא לבא לאכול עלי ארץ: נרלה. נתפיים: כי לקחה וגו'. אדי קבילת כוס תנחומין מן קדש ב' כאילו לקחתה על חד תרין בכל חובתא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים וא"ת היאך מדתו של הקב"ה לגלגל לאדם כפלים בחטאו מלינו מקרא מלא (ירמי' ט"ז) ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם: (ג) קול. רוח הקודש קורא במדבר דרך ירושלם: פנו דרך ה' לשוב גלויותיכו לתוכה: (ד) כל גיא ינשא. והכל יספיל הרי דרך חלקה וטוב ונוחה: והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקש

באור

ה' דברו מה שדברו, כשירצו שיתקיימו הנבואות. ורצו עניין ידיעה והבנה, כמו (קהלת ב') ולבי רואה והדומים לו (הל"ל): (ו) ואמר, אחד מהנביאים אשר אליהם נאמר: נחמו נחמו עמי, אותו הנביא אומר אל הקול: מה אקרא? והקול השיבו: קרא: כל הבשר חציר. חסדו, חסד האדם נגד חבירו אין לו תריכות זמן כלפי הקדוש הטבל מהרה: (ח) ודבר אלהינו, הפוך כל חסדו, ושעורו, הטוב אשר ידבר אלהים על האדם הוא קיים ומתמיד: (ט) מבשרת ציון, עדת הנביאים המבשרים הגאולה לציון, וכן תרגם הכשדי, נביאת דמבשרין לציון. (י) בחזק, בכח ותוקף כאלו כתוב בְּחָזָק. שכרו אתו, שכר המעשה המוכן עמו לשלם לכל אחד כגמלו

1) d. h. sie ist von Dauer.

מ * (א) נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃
(ב) דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלִַם וְקִרְאוּ
אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה
עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם
בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ (ג) קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר
פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה
לֵאלֹהֵינוּ׃ (ד) כָּל־גַּיְא יִנָּשֵׂא וְכָל־
הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב
לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃ (ה) וְנִגְלָה
כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּיו

*הפטרת ואתחנן

ת"א נחמו נחמו עקום סער פ"ח: דברו על לב עקדם סס: כי לקחה סס סער ל"ו: כל גיא ינשא ערודין ה', נ"ד. יהריס ז', נ"ס:

40. 1. Tröstet, tröstet mein Volk! spricht euer Gott. 2. Sprecht Jerusalem Muth ein, und thut ihr kund, daß geendigt sei ihre Leidenszeit, bezahlt ihre Schuld, denn sie empfing aus Gottes Hand vielfache (Strafen) für all' ihre Sünden. 3. Eine Stimme ruft: „In der Wüste bahnt den Weg des Herrn, ebnet in der Steppe eine Straße für unsern Gott! 4. Jedes Thal werde erhöht, und jeder Berg und Hügel erniedrigt; es werde das Höckerige gerade, und das Steile zur Ebene. 5. Denn es offenbart sich die Herrlichkeit des Herrn, und es erkennt alles Fleisch zugleich, daß des Herrn Mund geredet.“ 6. Eine Stimme spricht: „Rufe!“ Er aber sprach: „Was soll ich rufen?“ „Alles Fleisch ist Gras, und all'

רש"י

מ (א) נחמו נחמו. חוזר על נבואותיו העתידות לפי סמכאן ועד סוף הספר דברי נחמות הפסיק פרשה זו בינה לבין הפורענות נחמו אתם בניאי נחמו את עמי: (ב) כי מלאה. נגאה ת"י עתידא דתיתמלי מעם גלותהא כמו כי מלאה מגאה. ויש פותרין נגאה כמו (איוב ז') הלא נגאה לאכול עלי ארץ: נרלה. נרצה. נתפיים: כי לקחה וגו'. אדי קבילת כוס תנחומין מן קדש ב' כאילו לקחתה על חד תרין בכל חובתא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים וא"ת היאך מדתו של הקב"ה לגלגל לאדם כפלים בחטאו מלינו מקרא מלא (ירמי' ט"ז) ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם: (ג) קול. רוח הקודש קורא במדבר דרך ירושלם: פנו דרך ה' לשוב גלויותיכו לתוכה: (ד) כל גיא ינשא. והכל יספיל הרי דרך חלקה וטוב ונוחה: והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקש

באור

מ (א) נחמו נחמו, הכפל לחזק, והלוי הוא לנביאים שינחמו את ישראל: (ב) צבאה, זמנה המוגבל וקצוב לעבדה, וכן (איוב ז') הלא צבא לאדם על ארץ. נרצה, מענין הסלוחים, כמו (ויקרא כ"ו) ואז ירצו את עונם, ר"ל ע"י עונם. כפלים, שהיו הענוים סוגים וכפולים פעמים ושלש בכל חטאתיה ר"ל בשבת כל חטאתיה, שהיו כפולות ומונות: (ג) פנו, הסירו המסלולים מן הדרך, ושרו המסלה, שיעבור בו אלהים כאלו הוא הולך עם עמו: (ד) העקב, הוא הדרך המעוות, כמו (למעה מ"כ) ומעקשים למישור, והרכסים, ענין גבהות. וכן (תהלים ל"ח) מרוכסי אש, מגאות האש ומגבהותו (רד"ק). ויהיה רכסים המקומות הגבוהות. ולדעת רש"י בפי' הראשון רכס, לשון חבור וסמיכות, מן וירכסו את הקשן (שמות כ"ח), תולם הכוונה אחת: (ה) וראו, ידעו כל בני אדם, כי פי ה' דבר ר"ל ידעו כי הנחמות האלה, שדברו הנביאים על פי

(טו) הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק
מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃
(טז) וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי
עוֹלָה׃ (יז) כָּל־הַגּוֹיִם כְּבְלִי מִנְּדוֹ
מֵאָפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ לוֹ׃ (יח) וְאֶל־
מִי תְדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־
לוֹ׃ (יט) הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב
יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ (כ) הַמְסֻכָּן
תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחַר חָרָשׁ
חָכָם יְבַקֵּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃

ת"א הן גוים עקדים סער ו': כל הגוים סיסדיין ד', נ"ח:

Rechts, daß er ihn Einsicht lehrte, und ihm den Weg der Weisheit zeigte? 15. Siehe, Völker sind wie ein Tropfen im Eimer, und dem Staube in der Wagschale gleich geachtet; siehe, wie das Stäubchen hebt er Inseln auf. 16. Der Libanon ist nicht hinreichend zum Feuer, sein Wild nicht hinreichend zum Brandopfer. 17. Alle Völker sind wie Nichts vor ihm, für ein Nichts und eine Leere sind sie ihm geachtet. 18. Und wem wollt ihr Gott vergleichen? Welch' Gebilde ihm gleich stellen? 19. Das Bild gießt ein Künstler, der Goldschmid überzieht es mit Gold, und silberne Ketten schmilzt er daran. 20. Macht der Arme ein Ge-

רש"י

(סס) וכליותיו היו נוגעות חכמה שנאמר אף לילות יסרוני כליותי (תהלים ט"ז): (לת מי נועץ וידיעהו. המיז להקב"ה הן כל גויס לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו: (טו) הן גויס כמר מדלי. ואין חסודין לו להעמיד מהם לנביאים לגלות סודו: כמר מדלי. כטיפה מדה המטפטפת מטולי הדלי ומשקה טנופת המיס ודוקנין העץ לימוניד"ל בלע"ז: וכשחק מאזניס שהנחשת מעלה עיפוש ומשתחק: כדק. לחק דק: יטול. כאדק הנושא ועולה על ידי רוח כדק אשר ינטל: (טז) אין די בעד. על מזבחו: וחיתו. של לבנון אין די עולה. ד"ל ולבנון אין די בעד וגומ' לכפר על עון האומות: (יז) כאין נגדו. כאין הס. בעיניו ואינס חשובים לפניו: (יט) נסך. מסכה: נסך חרש. חרש של ברזל נוסכו מברזל או מנחשת ואח"כ הלורף מרקעו בעסי זהב ומצפהו מלמעלה: ורתקות. שלשלאות: (כ) המסכן תרומה. לו אם בא לעשותו של עץ המלומד להבחין בין עץ שמתקייס לשאר עניס שלא ירקב מהר יבחר. המסכן המלומד כמו (במדבר כ"ג) הסכן

באור

המוטפה מן הדלי, ואין לו ריע. **וכשחק**, האבק הדק הנשאר במאזנים, מגזרת ושחקת ממנו הדק (שמות ל' **כדק**, אבק דק. **יטול**, לדעת ר' יונה ענין הסלכה וסרסו עיל מבנין נפעל. ולדעת הרד"ק שרשו נטל מבנין הקל, תרגם ויסא ונטל והאל הוא המושא וכן מתורגם: (**טז**) **בער**, אין די באחרי הלבנון כולם לעשות מהם עולה, להעלות עליה קרבנות: (**יז**) **מאפס**, המ"ם אינה לדמיון כמו (למעט מ"ל כ"ד) הן אמה מאין (**איין ניפטס**). ולדעת הרד"ק פתוח מאפס ואינו נראה: (**יח**) **תערכו** לו, איזה תמונה תכינו שתשיה שוה לו? (**יט**) **ירקענו**, ענין שטיחה ודומה ר"ל לפני זהב מתות על הפסל. וכן תרגם הכשדי: וקיקאה בדהב מחפי ליה. **ורתיקות**, כמו עשה הרשוק (יחזקאל ז') מרמות שלשלאות (כן עזרא). וכן תרגם הכשדי: ושלשלן דכסף קיקאה מאחיד ליה: (**כ**) **המסכן**, כמו ילד מסכן (קהלת ד') שהוא לשון עוני, ושעורו מי שהוא דל ואין

לוֹ הִנֵּה שִׁכְרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃
(יא) כְּרֹעֶה עֲדָרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ
טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃
(יב) מִי־מָדַד בְּשָׁעָלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם
בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשְּׁלִישׁ עָפָר הָאָרֶץ
וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃
(יג) מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ
עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ (יד) אֶת־מִי נוֹעָץ
וַיְבִנֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט
וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֻנּוּ׃

ת"א מי מדד סנהדרין ד', נ"ט, ק': ושמים בזרת סס י"ח, מ':

geht vor ihm her. 11. Wie ein Hirt, wird er seine Heerde weiden, in seinen Arm die Lämmer fassen, und in seinem Schooße sie tragen, die säugenden Mütter sanft leiten. 12. Wer mißt mit hohler Hand die Gewässer, und mißt aus die Himmel mit der Spanne? Wer faßt in ein Maß der Erde Staub, wägt mit der Wage die Berge, und mit Wagschalen die Hügel? 13. Wer erforschte den Geist des Herrn, und wer ertheilte ihm einen Rath? 14. Mit wem berieth er sich, daß er ihn klug machte, daß er ihn lehrte den Pfad des

רש"י

אשר עדרו ירעה בזרועו ומקבץ טלאים ובחיקו נושאם: עלות יכהל. מנקתא בניח מדבר הלאן המיניקות. יכהל כמו מנהל: (יב) מי מדד ובומר. כל זה היה בו כח לעשות וכ"ש היה בו כח לשמור הבטחתו הלזו: בשעלו. להליכתו שנאמר דרכת בים סוסיך (חבקוק ב'). בשעלו (במדבר כ"ג) במשעול הכרמים שביל. (ד"ת) שעל שם כלי הוא וכן בשעלי שעורים (יחזקאל י"ג): תכן. אמול"איר בלע"ז לשון מדה ומכיין כמו ותוכן לבניה תתנו (שמות ה'): וכל בשליש. ומדד בשליטות שליש מדבר שליש ישוב שליש ימיס ונהרות. ל"ל בשליש מגודל עד אמה שליטי לאגבעות. ומנחם פי' שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש (תהלים פ'): ושקל בפלס הרים. הכל לפי הארץ הר כנד תקע בארץ קשה והקליס בארץ רכה: (יג) מי תכן. את רוח הקדש בפי הנביאים ה' תכנו וכדי הוא להאמן: ואיש עצתו יודיענו. רוחו כן תרגם יונתן. ולפי מעמעו ואיש עצתו מוסב לרוח המקרא מי תכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקדוש ברוך הוא עצה: (יד) **את מי** נועץ וידיענו. ואת מי מן האומות נועץ כמו שניעץ עם הנביאים כמו שנאמר באברהם וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' (בראשית י"ח): ויבינהו וילמדהו באורח משפט. את מי מן האומות עשה כן שלימדו חכמה כמו שעשה לאברהם שנתן לב להכירו מאיליו ולהבין בתורה שנאמר ויאמר משמדתי ואומר למען אשר יצוה וגו'

באור

וכן ופעלתו שכר הפעולה כך פירוש רש"י: (**יא**) **עלות**, הלאן המיניקות, וכל המקרא הזה הוא משל מחבה הרועה וחמלתו על לאנו: (**יב**) **מי** מדד, הוא ענין בפני עצמו, ואינו דבוק אל הקודם. **בשעלו** לגרופו (רד"ק). כי ענין שעל הוא חבול, ומזה משעול הכרמים (דער הָהלוועג). בזרת, שם מדה. **וכל**, כמו מדד, ומרגוס ויעודו בשומר (שמות ע"ז) וכלו (כן עזרא). **בשליש**, מדה גדולה. וכן (תהלים פ') בדמעות שליש (הד"ק): (**יג**) **תכן**, כמו בפקוק הקודש ר"ל מי מדד גודל רוח ה', ומצינו כמו חקר. **ואיש**, ומי האיש אשר עצתו יודיענו: (**יד**) **נועץ**, עבר מבנין נפעל ר"ל עם מי התיעץ: (**טו**) **כמר** מדלי, כטיפה

צְבָאָם לְכֹלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים
וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃ * (כז) * לָמָּה
תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה
דַרְכִּי מֵיהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃
(כח) הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי
עוֹלָם | יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא
יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃
נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה
יַרְבֶּה׃ (ל) וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִיגָעוּ וּבְחוּרִים
כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃ (לא) וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ
כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא
יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃

°ע"כ °הפטרת לך לך

ת"א למה תאמר עקיס מ"ה, פ"נ: הלא ידעת תעניית ח' ג', ט'. עקדים סעד ב', נ', ס', פ"ח: ויעפו נערים עקדים ק"ג, י"ח, וסעד ב'. עקיס מ"ד, מ"ט: וקוי ה' קדוסין כ"ג סנהדרין י"ח, נ"נ:

hat Jene geschaffen? Er läßt ihr Heer ausziehen nach der Zahl, sie alle ruft er bei Namen; seiner großen Macht und gewaltigen Stärke wegen kann Keiner ausbleiben. 27. Warum sagst du, Jakob, und sprichst du, Israel: Verborgen ist mein Weg vor dem Herrn, und vor meinem Gott geht mein Recht vorüber? 28. Weißt du es nicht? hast du es nicht gehört? ein ewiger Gott ist der Herr, der die Enden der Erde geschaffen; er wird nicht matt und nicht müde, unerforschlich ist seine Weisheit. 29. Er gibt dem Müden Kraft, und dem Kraftlosen verleiht er Stärke in Menge. 30. Knaben werden matt und müde, und Jünglinge straucheln; 31. aber die auf den Herrn harren, erneuen ihre Kraft, heben die Schwingen, gleich Adlern, sie laufen und werden nicht müde, sie gehen und werden nicht matt.

רש"י

אחד תולה במרום: מרוב אונים. שיש לו וסהות אמיץ כח איש מהנצח לא נעדר שלא יקרא בשם: (כז) למה תאמר. עמי יעקב ותדבר בגלות: נסתרה דרכי מי"י. העלי' מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והמשיל עליהם אותם שלא ידעוהו: ומאלהי משפטי יעבור. העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהיה לו לשלם לאבותיו ולנו: (כח) בורא קצות הארץ וגו' אין חקר לתבונתו. ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבות למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת ע"י היסורין: (כט) נותן ליעף כח. וסופו להחליף כח לעייפותכם: (ל) וייעפו נערים. גבורת אויבכם המנועדים מן המלות תיעף: ובחורים כשול יכשלו. אותם שהם עכשיו גבורים וחזקים יכשלו ואתם קוי ה' תחליפו כח חדש וחזק: (לא) אבר. כנף:

באור

שוה עמו: (כו) אלה. הכוכבים והמלות הנראים במרום. נעדר, עניין חסרון כמו (למעלה ל"ד) אחת מהנה לא נעדרה. והטעם בעבור רוב האור והמלות הכה שיש לו, לכן לא נעדר אחד מהם כל ימי עולם: (כז) משפטי יעבור, משפטי וריבי, שהיה לו לריב עם הרשעים העובדים כי, יעבוך ממנו ולא יהיה לפניו לזכרון, כי אינו חושש בו (רד"ק): (ל) נערים, הנערים שיש להם כח ייעפו. יכשלו, נפילת התגברות ורפוי הכח (בן מלך):

(כח) הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמְעוּ הֲלוֹא
הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינוֹתֶם
מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃ (כט) הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג
הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק
שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃
(לא) הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאַיִן שֹׁפְטֵי אָרֶץ
כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ (לב) אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף
בַּל־זֹרְעוּ אַף בַּל־שֹׁרֶשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם
וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָּשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ
תִּשָּׂאֵם׃ (לג) וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה
יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ (לד) שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם
וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר

ת"א הנוטה כדוס חגיגה ג', י"ג: ונם נשף סנהדרין י"ח, נ"ס: ואל מי תדמיוני עקדים סעד ז'. עקיס ד', י"ז:

schenk, so wählt er ein Holz, das nicht morsch wird, einen geschickten Künstler sucht er sich, ein Bild zu verfertigen, das nicht wankt. 21. Wißt ihr's nicht? habt ihr's nicht gehört? ward es euch nicht vom Anbeginn verkündigt, habt ihr nicht gemerkt auf der Erde Gründung? 22. Er, der über dem Erdkreis thront, dessen Bewohner ihm wie Heuschrecken sind; der die Himmel, wie einen Teppich, ausgespannt, und sie ausgebreitet, wie ein Zelt zum Wohnen. 23. Der die Fürsten in Nichts verwandelt, die Richter der Erde zu Nichte macht. 24. Sie pflanzen sich nicht fort, noch bringen sie Samen, noch wurzelt in der Erde ihr Stamm, ja, er haucht sie an, und sie verdorren, und ein Sturm rafft sie weg, wie Spreu. 25. Und wem wollt ihr mich vergleichen, daß ich ähnlich wäre? spricht der Heilige. 26. Hebt gen' Himmel eure Augen, und schauet; wer

רש"י

הסכנתי. תרומת. הפרסת גדירת העליס: (כא) הלא תדעו. מוסדות הארץ מי יסדם ואותו היה לכם לעבוד: (כב) חוג. ל' מחוגה (לקמן מ"ד) עוגל קומפ"ס בלע"ז: ויושביה. לפני כחגביס: כדוק. כיריעה טייל"ח בלע"ז: (כד) אף בל נטעו. אף הרי הם כמי שלא נטעו: אף בל זורעו. ועוד יתיר מכן שיסדוסו ויעקרו כאילו לא זורעו. זריעה פחותה מנטיעה: בל שורש בארץ גזעם. לכשיעקרו לא ישרים הגזע בארץ שיהא מחליף. כל שורש שבמקרא טעמו באות לאשונה ונקודה הרי"ש פתח וזש וטעמו למטה ונקוד קמץ לפי שהוא לשון פועל איכדליני"ן בלע"ז: (כו) מי ברא אלה. כל הנצא

באור

ידו משגת לעשות לו אליל בסף וחכב, ירים תרומה קטנה ממילו כפי כחו, יבחר לו עץ שלא ירקב ויבקש אומן משכיל, לעשות פסל חזק אשר יעמוד ימים רבים: (כא) מראש, מימים קדמונים: (כב) חוג, ומגזרת ובמחוגה (למעלה מ"ד). והטעם הכלי העושה המוג והוא הקו הסובב בעיגול והכה לעד, כי הארץ עגולה לא רבועה, כי הדבר ידוע בראיות גמורות (בן עזרא). כחגבים, נחשבים בעיניו כחגבים, ואמר במשל מדרך האדם היושב ממעל שכל מה שמתחת לו כדמה בעיניו לקטן. כדק, יריעה תרוגה: (כג) בתהו, עושה אותם להיותם כדבר תוהו: (כד) שרש, פעל עומד בפעול, ועמוד קליעת הפרס, וכן (ירמיה י"ב) נטעתם גם שרשו. ולדעת בן מלך הוא בפועל בליר"י המורה פח"ח ועניינו ג"כ נחיצת הפרס באדץ: (כה) ואשוה, אהיה

פָּעַל וְעֹשֶׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי
יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־
הוּא׃ (ה) רָאוּ אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת
הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן׃ (ו) אִישׁ
אֶת־רֵעֵהוּ יַעֲזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃
(ז) וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק
פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֵם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק
טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְּמַסְמְרִים לֹא
יִמּוֹט׃ (ח) וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב

ת״א קורא עדיות ג׳, נ׳:

ten. 4. Wer that dieses und vollbrachte es. Der Menschengeschlechter hervorrief vom Anbeginn, ich, der Herr, der Erste, und in späten Tagen derselbe. 5. Die Inseln sehen es und fürchten sich, der Erde Enden zittern. 6. Einer hilft dem Andern, und spricht zu ihm: Sei getrost! 7. Es ermuntert der Zimmermann den Goldschmid, der mit dem Hammer glättet Jenen, der den Amboß schlägt; spricht: Die Löthung ist gut! und heftet es mit Nägeln, daß es nicht wankt. 8. Aber du, Israel, mein Knecht, Jakob,

רש״י

לאברהם גם את זאת: אני י״י ראשון להפליח פלח ולעזור: ואת אחרונים אני הוא. אף עמכם בניס אחרונים אהיה ואעזור אתכם: (ה) ראו איים. עובדי עכו״ם הגבורות שאעשה ויירלו: קרבו ויאתיון: זה אינל זה נאספים להלחם כשידאו הנאולה: (ו) איש את רעהו וגומ׳. יאמר חזק למלחמה אולי יעמדו לפס אלהיהם: (ז) ויחזק חרש. נוסך הפסל: את צורף. המדקעו בזהב: מחליק פטיש. בשחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה: את הולם פעם. הוא המתחיל בה כשהוא עשה ומכה בכל כחו: אומר לדבק טוב הוא על אותן שהיו מחזדיס אחד קדקע עובה לדבק בה עשייות ברזל. דבק שולדור״ל בלע״ז: ויחזקהו. במסמרים לא ימוט. כולם יחזקו זה את זה: (ח) ואתה ישראל עבדי. ועלי יש לעזור לך: סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כן נראה לי חיבור הענין לפי פשוטו. ומדרש אגדה בברא״ת רבה דורש כל הענין במלכי לדק ואברהם [הא] ראו איים. אותה מלחמה: ויירלו. שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא משם לפי שהרג את בני עילם שהם משם. איים כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסויימין בעולם: [ו] ר״א איש עזר את רעהו יעזרו. זה עוזר את זה בברכות בדוך אברהם (בראשית י״ד) חזק עוזר את זה במתנות (שם) ויתן לו מעשר מכל: [ז] ויחזק חרש. זה שהיה נפח לעשות מסמורת ובדיחיס לתיבה: את צורף זה אברהם שהוא צורף את הברית לקרבן אל הסכינים:

באור

(ה) ראו איים, גבורת כורש: (ו) איש, כל אי ואי, וכל איש ואיש, וכל גוי וגוי יוסיפו לעבוד ע״ז, אולי יעמלנו מיד כורש (בן עזרא): ויחזק, חרש עליה עושה החכם הפכל מענן, ומחזק בדברו לרוף הכסף והזהב. לעשות לפוי הכסף מהרה, ולפוני. מחליק פעים, מענין ואכי אים חלק (בראשית כ״ז) ופירושו להכות ולרקעות בו את הענין. הולם פעם, לשון הכאה, והוא פעל יולא ר״ל הולם את פעם, וכן הלמה סיקרא (שופטים ה׳) ועוד אחריס. ועשה פעם הוא קדן של חרש בהל בל״ל (חומבחם). לדבק, הלמ״ד בלע״ד של אמרי לי אחי הוא, (ער שפרילט פאן דער [חטהונג, זיח חיזט גוט): (ח) ואתה, אבל אתה ישראל

מא (ט) הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים
יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ
יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃ (ג) מִי הֵעִיר
מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו
גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדֶּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ
כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃ (ג) יִרְדְּפֵם יַעֲבֹר
שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃ (ד) מִי־

ת״א מי העיר צדק ק״ר, קנ״ו. בתרגום ח׳ ט״ו סנהדרין ח׳, ק״ח: יתן כעפר תעניית נ׳, כ״ח:

41. 1. Schweigt (und hört) auf mich, Inseln und Nationen sammelt neue Kräfte! sie mögen herzu treten und dann reden; laßt uns zusammen in's Gericht gehen! 2. Wer erweckte, von Osten her, ihn, dem Heil begegnet auf jedem Tritte? Wer gab ihm Völker preis, daß er Könige unterjochte? Wer gab, wie Staub, sie hin seinem Schwerte, wie verfliegende Spreu, seinem Bogen? 3. Er verfolgte sie, und zog sicher den Pfad, den sein Fuß nie betre-

רש״י

מא (א) החרישו אלי. כדי לשמוע דברי: איים. אומות: יחליפו כח. יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם אולי יעמדו בדין בכח: יגשו. הלוס ואז מסיגשו ידברו: למשפט נקרבה. להוכיח על פניהס: (ב) מי העיר ממזרח. אותו שלדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברהם להביאו מאדם שהוא במזרח ולדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך: יתן לפניו גוים. מי שהעידו ממקומו להסיעו הוא נתן לפניו אדנעה מלכים וחיילותיהס: ירד. יתן כעפר חרבו. רמא כעפרא קטילין קדס חרביה נתן את חרבו ועושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן מרבה הרוגים ונופלים כקש נדף: (ג) ירדפם יעבור שלום. הלך בל מעבדותיו בשלום לא נכשל בדרכו אותם: אורח ברגליו לא יבא. דרך אשר לא בא קודם לכן ברגליו: לא יבא. לא היה רגיל לבא: (ד) מי פעל ועשה. לו את זאת מי שהוא קודא הדורות מראש לאדם הראשון הוא עשה

באור

(לא) יחליפו, קודם תוס הכח הראשון, יבא כח אחר מהשם להם וכמוהו (איוב י״ד) אם יכרת ועוד יחליף, חאת הלשון קרובה בלשון קדר (בן עזרא). יעלו, בהפעיל, ר״ל יגביהו כנפיהם כנשרים:

מא (א) החרישו אלי, אחם יושבי האיים החריטו לשמוע אלי, כי אמדבר לא ישמע ולא יאזין. יחליפו כח, יקדשו כח להתאמץ בטעות, אם יוכלי להשיבני. יגשו, יגשו אלי לשמוע אמרי, ואז אחרי שמעם ידברו דבריהם, אם יעלאו מענה. יחדו, אני והם נקרא למשפט על מה שהם אומרים, שאין היכולה בידי. להגיל את עמי מידם: (ב) מי, הקדמונים אמרו כי זה רומז על אברהם שהתגבר על המלכים, גם זה נכון, ולפי דעתי שהוא רומז על כורש כי כל הפרשה היא דבקה, וכן כתוב (למעה מ״ד י״ח) קורא ממזרח עיט והנה אחריו (פסוק כ״ה) העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי, ובפרשה כולה מעורש שם כורש (בן עזרא). ממזרח, כי עילם לפונית מזרחית לבבל. צדק, ענין ישועה והצלחה. יקראהו, יפגעהו משרש קרה, והאל״ף במקום ה״א כמו (בראשית מ״ב) וקראתו אתכן ר״ל שהקליה בכל אשר הלך. ירד, ענין ממשלה ושרטו ירד מענין הפעיל ומעמידו כמו לא תרדה בו בפרך, ר״ל ומלכים ירד (בן מלך). כעפר חרבו, רומה כעפרא קטולין קדם חרביה, כקשא רדופין קדם קשתיה (הכשדי). לדעתו כאלו כתוב לפני חרבו ר״ל יתן הגויס והמלכים כעפר לפני חרבו וכקש נדף לפני קשתו, וכן מתורגם. וז״ל הרד״ק: ויש מפרשים נתן חרב שלו כל אחד מהמלכים וקשתו כעפר וכקש נדף, ורצוי לפרנס (חזונד מחבטע טטיב איהר טווערט, לו פערפליגענדער טפרייאט איהרען באגען: (ג) ירדפם, כורש לבד את האחרן בגבולה הגדולה והרחבה, אשר לא דרכה שה כף רגלו עד העת ההיא: (ד) ואת אחרנים, יאיס אחרונים ר״ל מעולם ועד עולם אני אל, בחין שיטי ותעורה:

אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר
לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ (יד) אַל־
תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל
אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל׃ (טו) הִנֵּה שַׂמְתִּיךָ לְמוֹרַג
חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים
וְתָדֵק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ (טז) תִּזְרֵם
וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אֹתָם
וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
תִּתְהַלָּל׃ * (יז) הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים
מְבַקְּשִׁים מַיִם וָאַיִן לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא

*ע"כ

ת"א הנה שמתיך עכ"וס ג', כ"ד. זבחים י"ד, קע"ז מנחות נ', כ"ג: תזרם עכו"ס נ', מ"ד:

Gott, bin es, der deine Rechte stärkt, der zu dir spricht: Fürchte dich nicht, ich helfe dir! 14. Fürchte dich nicht, du Wurm Jakob, du kleiner Haufe Israel, ich helfe dir, spricht der Herr, und dein Retter ist der Heilige Israel's. 15. Siehe, ich mache dich zu einer Dreschwalze, scharf und neu, mit doppelter Schneide; du sollst Berge dreschen und zermalmen, und Hügel verwandeln in Spreu. 16. Du sollst sie wörfeln, daß der Staub sie fortführt, und der Wirbelwind sie zerstreut; du aber freuest dich des Herrn, des Heiligen Israel's rühmst du dich. 17. Die Armen und Leidenden suchen Wasser, und keines ist da; ihre Zunge verdorrt vor Durst.

רש"י

(שמות לא' ח') תשתכדין (איוב ל') תשתפך נפשי: (יד) תולעת יעקב. משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה. תולעת ווידמונ"א בלע"ז: מתי ישראל. מספר ישראל: (טו) למורג חדוש. כלי היא של עץ וכבד ועשוי חדלים כעין כלי נפחים של בדזל שקורין לימ"א בלע"ז גודרין על הקסי"ן של שבלין ומחתכן עד שנעשו תבן דק: חדש. כשהיא חדש עד שלא הוחלקה פיות חדיליו הוא חותך הרבה. אבל משנתייסן הוחלקו פיות חדיליו: בעל פיפיות. הם חידודי החדילין: תדוש הרים. מלכים ושרים: (טז) תזרם. תזרם אותם כגמזרה לרוח והרוח תשאם מאליהם לביהם: (יז) מבקשים מים. נתנבא הנביא על אחדית הימים (עמוס ח') לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו וכשיבוא אפו

באור

בחוב מחזיק ימינך, לשון אחיזה ותפיסה: (יד) תולעת, משל על מעט איכותו. שהוא נכזה כמו תולעת, שהכל דורכים עליו. מתי, קטן קטן מנני אדם: (טו) למורג, לדעת החכם נעזעניוס כמו ערג בחלוף הנון למ"ם, והוראת ערג בערבי הוא מהירת הפפוך והתנועה, (איך שנעון דרעהען רעזען). והוא כלי לדוש התבואה. חרוץ, חד מאד. פפיות, חד שבני לדדיו. הרים, משל על האויבים העלומים וכן (מיכה ד' י"ג) קומי ודושי בת ציון וגו' והדיקות עמים רבים: (טז) תזרם. רוח שאבדו רוב הגבלייס, גם ישראל שלבו הגבלייס (רד"ק): (יז) העניים, בני הגלות כשיבאו לארצם דרך המדבר יבקשו מים ולא ימצאו.

אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃
(ט) אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ
וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־
אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃ (י) אַל־
תִּירָא כִּי־עִמְּךָ אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־
אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ
אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃ (יא) הֵן
יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כָּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ
כְּאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃ (יב) תְּבַקְשֵׁם
וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ
כְּאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃ (יג) כִּי

ת"א זרע אברהם פוטה ה', נ"ח:

den ich erwählte, Nachkommen Abraham's, meines Freundes. 9. Du, den ich leitete von der Erde Enden, und von ihren Säumen herauf, und zu dir sprach: Mein Knecht bist du, dich erwähl' ich, und verwerfe dich nicht. 10. Fürchte dich nicht! denn ich bin mit dir; zage nicht! denn ich, dein Gott, stärke dich, und helfe dir, und stütze dich mit meiner siegreichen Rechten. 11. Siehe, es werden zu Schanden und Schmach Alle, die dich reizten; es werden zu Nichts und gehen unter, die mit dir haderten. 12. Du wirst sie suchen und nicht finden, die wider dich stritten; zu Nichts werden und ganz dahin sind, die gegen dich Krieg führten. 13. Denn ich, der Herr, dein

רש"י

את סולם. זה אברהם שהלם כל המלכים האלה פעם אחת. אומר לדבק טוב הוא. טוב לדיבוק באלוה של זה: ויחזקהו. שם לאברהם. להיות דבק בהקב"ה ולא ימוט: [ח] ואתה ישראל עבדי. אברהם שלא היה מזרע לדיקים עשיתי לו כל זאת: ואתה ישראל עבדי הקנוי לי מעני אבות: זרע אברהם אוהבי. שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה: (ט) אשר החזקתיך. לקחתיך לחלקי כמו (שמות ד') ויקח ידו ויחזק בו: מקצות הארץ. מעאר הארומות: ומאצילים. מן הגדולים שבהם: קראתיך. בשם לחלקי בני בכורי ישראל: ולא מאסתיך. כעבור שכאמר בו (מלאכי א') ואת עשו שנאתי: (י) אל תשתע. אל ימס לבך להיות כשעוה זו וזה הכלל כל תיבה שבתחלת יסודה שי"ן כשבא לדבר בלשון מתפעל או תתפעל או יתפעל התי"ו חולקת ונכנסה בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו (ישעיה ג' ט') ויתעמס (מיכה ז') ויתעמר חקות עמדי

באור

איך כמוהם. שאתה זרע אברהם אשר אהב אותי בכל לבבו ובכל נפשו: (ט) ומאצילה, ענין לד, וגם האחר הפעל אלל עורה קמיכות הלד, ועשם אלילי הארץ כמו כנפות הארץ או ירכתי הארץ (דיא זייאע דיא פערנסטען געגענדען), והוא כפל ענין של קצות הארץ: (י) השתע, שרשו שעה בבנין התפעל, כמו (למעה פקוק כ"ג), ופי' הריק"ם מלשון שעו מני שפרוהו הרפו, ויהיה טעמו אל תתרפה, מענין אל ירפו ידיך. צדקי, יסודה והלאה: (יא) הנחרים בך, מבכין נפעל, מנזרם הרי אף כמו (שיר א') נחרו בי. והטעם על בני בבל, כי בעת פקודת הש"י על בבל, והחריבם פקד את בניו ושבו לגבולם במלות כורש (בן עזרא). מצתך, מגזרת נלה, ענין ריב, ולאזי אלדי"ק בקמ"ץ. כי הוא כיחיד כמו מלחמתך. וכן אוהב מלה (משלי י"ז): (יג) מחזיק, ענינו עזר וסעד כמו (יחזקאל ל') והחזקתי אם זרועות שהוא לשון חזקה. ולד"ל כאלו

נִשְׁתָּה אֲנִי יְהוָה אֶעֱנֵם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
לֹא אֶעֱזָבֵם׃ (יח) אֶפְתַּח עַל־שְׁפָיִים
נְהָרוֹת וּבְתוֹךְ בְּקָעוֹת מַעְיָנוֹת אָשִׂים
מִדְבָּר לַאֲגַם־מָיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמוֹצָאֵי
מָיִם׃ (יט) אֶתֵּן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה
וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן אָשִׂים בָּעֲרָבָה
בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו׃ (כ) לְמַעַן
יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּו כִּי
יַד־יְהוָה עָשְׂתָה זֹאת וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
בְּרָאָהּ׃ (כא) קָרְבוּ רִיבְכֶם יֹאמַר יְהוָה
הַגִּישׁוּ עֲצֻמוֹתֵיכֶם יֹאמַר מֶלֶךְ יַעֲקֹב׃

ת"א אתן במדבר סיכה נ', ג"ו. ר"ה ג' כ"ג. נתרא ס' ס':

Ich, der Herr will sie erhören, ich, der Heilige Israel's, sie nicht verlassen. 18. Ich öffne auf den Anhöhen Ströme, und in den Thälern Quellen; mache die Wüste zum See, und das dürre Land zu Wasserquellen. 19. Ich setze in die Wüste Zedern, Akazien, Myrthen und Oelbäume; pflanze in der Einöde Tannen, Ahorn und Buchsbaum zusammen: 20. Damit sie sehen und erkennen, darauf merken und verstehen insgesammt, daß des Herrn Hand solches gethan, und der Heilige Israel's es geschaffen. 21. Bringt eure Sache vor, spricht der Herr, führt eure Vertheidigungen an, spricht

רש"י

יכין לכם לחם ומים יסכין סכינתו ורוחו בפי נביאיכם: נשתה לשון (לעיל י"ט) ונשתו מים מהים לשון (איכה ג') הסאת והסדר וכלן לשון חורבה ויובש ולכך התי"ו מודגשת סהרי בלה במקום שתים שאין שאת בלא ת"יו והיה לו לומר לנקבה נשתתה סהרי לזכר יחיד יאמר נשתה ולרבים ונשתו: (יח) נהרות. לג מגין לתורה ולנבואה: מדבר. מקום שלא היתה חכמת התורה: (יט) אתן במדבר ארז שטה. כל מיני יסוד אף בס אתן כל מיני חכמה וטובה וסלוס: תדהר ותאשור. שמות אילני סדק העשויין לבנין: (כא) קרבו ריבכם. כל הסומות בולו ולידו והתווכחו עם בני: עצמותיכם. טענות בריאות וחזקות שלכם ולשון ריב הוא זה בלשון משנה שניה שהיו מתענמין בדין מסכת

באור

נשתה, יבשה, כמו ונשתו מים מהים (למעלה י"ט). והנם בתי"ו מפני ההפסק לפפארת: (יח) **שפים**, במקומות הגבוהים תוליך נהרות, אף כי אין דרך הנהרות להיות שמה: (יט) **ארז** וכו', אתן שם אילנים, שיעשו העניים והאביונים בללם והעלים האלה הם סביבות הנהריס, כי בכל מקום שאין מים לא ילמחו. **שטה**, הדגש לחסרון ו"ן ונקרא בערבי **שנט**. וכל"ח חקאליע חדער מחטענדחרן, ומלמה לרוב המלרים ובארץ ערב, ומן האילן הזה נוטף הסרף הנקרא (אראביטער גומאי). **תדהר**, תרגם יונתן מורכיין, וכדברי רז"ל (ר"ה כ"ג ע"ח) תדהר שתגא ופירושו שא"ף בלע"ז (רד"ק). והוא הען הנקרא בשפת החדשה לרפת (**סחפיי"ף** וכל"ח (טחנכע). אבל שתגא המכר בתלמוד הוא מלשון ערבי, והוא הען הנקרא בלשון רומיים (**פלאטאנוס**) ובשפת לרפת (**פלאטאנבוים**). וכל"ח (**אהחנרבוים**). **ותאשור**, תרגם יונתן ואסכרוטין, וכדברי רז"ל (שם) תאשור שורבינא, וכתב רבי יונה, כי כן נקרא בערבי שירכין ובעל הערוך פירש אסכרוט בערבי בקס, והוא שקורין לו בלע"ז בוס (**בחסטח** מלשון אילקים, **בוסבוים** בל"ח), אם כן לדבריו ברוש אינו בוש"ו (הכ"ל): (**כ**) **למען** יראו, האביונים יראו בעיניהם וישימו לב (כן עזרא): (**כא**) **קרבו** ריבכם, שב לדבר אל עובדי הפסילים, ואומר להם: קרבו הריב, שים לכם עם ה' ועם עמו. **עצמותיכם**, חוקף ריבכם וראיותיכם וכן

(כב) יַגִּישׁוּ וְיַגִּידוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר
תִּקְרֶינָה הָרִאשֹׁנוֹת | מָה הֵנָּה הַגִּידוּ
וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ וְנֵדְעָה אַחֲרִיתָן אוֹ
הַבְּאוֹת הַשְׁמִיעֻנוּ׃ (כג) הַגִּידוּ הָאֹתִיּוֹת
לְאָחוֹר וְנֵדְעָה כִּי אֱלֹהִים אַתֶּם אַף־
תֵּיטִיבוּ וְתָרֵעוּ וְנִשְׁתָּעָה וְנִרְאֶ* יַחְדָּו׃
(כד) הֵן־אַתֶּם מֵאַיִן וּפָעֳלְכֶם מֵאָפָע
תּוֹעֵבָה יִבְחַר בָּכֶם׃ (כה) הֵעִירוֹתִי מִצָּפוֹן
וַיֵּאֹת מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ יִקְרָא בִשְׁמִי

*ונראה קרי

Jakob's König. 22. Sie mögen kommen und uns sagen, was sich ereignen wird. Das früher Verkündigte, was war es? Sagt es an, daß wir darauf merken, und seinen Ausgang sehen; oder was noch kommen wird, laßt uns hören! 23. Sagt an, was sich ereignen wird in der Folgezeit, daß ihr Götter seid! thut nur etwas, Gutes oder Böses, daß wir uns gegenseitig sehen und uns messen. 24. Siehe, ihr seid Nichts; und euer Werk ist eitel; ein Greuel, wer euch erwählt! 25. Ich erwecke ihn von Mitternacht her, und

רש"י

סנהדרין: (כב) יגישו. מכחיזי תורה את נביאיכם וקוסמיכם: ויגידו לנו את אשר תקרינה. לעתיד: הראשונות. קודם בריאת עולם מה הנה ועל מה נברא (ס"א מאודעות שהתחילו כבר מה יהא בסופן): או הבאות. לעתיד ישמיענו ונראה אם יש בהם ממש שיתקיימו דבריכם: (כג) הגידו האתיות לאחור. המופתים הבאים בחדוכה: ונשתעה. ונספר דבריכם. ויספר מתורגמנין ואיסתעי: (כד) הן אתם מאין. איך יתקיימו. ופעלכם מאפע. איככם אלא פועים ומדימים קול להטות בדברי כזב: תועבה. הנתעבים הם יבחרו בכם ולא הקב"ה ולא עבדיו ולא מבחרתיו: (כה) העירותי. מצפון ואתא. אני מגיד העתידות הבני מעיר לבנות חדבות ירושלים את כורש מצפון ואתא על בבל להחריבה: ממזרח שמש יקרא בשמי. כל הממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי הבמים (עזרא א') ובראה שארץ פרס במזרחית לפונית היא לארץ ישראל. ד"א העירותי מצפון את נבוכדנצר להרחיב את עירי ואת כורש העירותי ממזרח שיקרא בשמי לבנות את עירי המלכות פרס במזרח ארץ ישראל היא שנאמר ראיתי את האיל וגו'. ויונתן

באור

בדברי רז"ל שמים שנתעלמו בדין, ר"ל הענעות הענומות שים לכם (בן מלך). וכן פירש"י: (**כב**) **תקרינה**, המקריים העתידים לבוא, ואמר בלשון נקבות, כאלו אמר הקורות המולאות בני העולם (הד"ק). **הראשונות** עם הנה, יאמרו לנו הראשונות שעברו עם הנה (הכ"ל). **הגידו**, ספרו נא לנו את הדברים אחר ילאו כבר אל המציאות. ונמשונו להם לחקור אחריהם, ולדעת המקובב ענן הסבה: (**כג**) **האותיות**, הבאות, וכן (למעלה כ"א ל"ב) אתא בקרא בתרגום בא אתא הא"ל. **לאחור**, הוא הזמן הבא, כי הזמן שעבר יקרא לפנים (בן עזרא). **תיטיבו**, עשו דבר מה, אם עוב ואם רע, והוא על דרך היסול כי לא ייעיבו ולא יראו כמו במלילות ירמיהו (שם י' ה') כי לא יראו וגם היעיב אין אותם. **ונשתעה** ונראה יחדו, נסתכל ונדון בחדא (הכמדי). והנה לדעתו ענין ונשתעה בהתפעל פנים ורחים, שיתבוננו זה את זה, והעשה כמו (מלכים ב' י"ד) לכה נתראה פנים, ר"ל במלחמה (איך **איך געפעכטע זעהען, איך קאמפפע מעסטען**), וכן מתורגם: (**כד**) **מאפע**, לדעת הריק"ם כמו מאפס, בחילוף סמ"ך בעי"ן. **תועבה**, איש תועבה, איש מתועב יבחר בכם: (**ה**) **העירותי**, מחקר מלא אים, וכן הוא: העירותי אים מצפון, והוא כורש (בן עזרא) ושעורו, אני מעיר את רוח כורש מלך

וַיָּבֹא סְגָנִים כְּמוֹ־חֹמֶר וּכְמוֹ יוֹצֵר
יִרְמָס־טִיט׃ (כו) מִי־הִגִּיד מֵרֹאשׁ
וְנֵדָעָה וּמִלִּפָנִים וְנֹאמַר צַדִּיק אַף
אֵין־מַגִּיד אַף אֵין מַשְׁמִיעַ אַף אֵין־
שֹׁמֵעַ אִמְרֵיכֶם׃ (כז) רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן
הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלַם מְבַשֵּׂר אֶתֵּן׃
(כח) וְאֵרֶא וְאֵין אִישׁ וּמֵאֵלֶּה וְאֵין יוֹעֵץ
וְאֶשְׁאָלֵם וְיָשִׁיבוּ דָבָר׃ (כט) הֵן כֻּלָּם

er kam, vom Sonnenaufgang her ruft er meinen Namen; er geht über Fürsten 1), wie über Lehm, und wie ein Töpfer Thon zertritt. 26. Wer verkündigte vom Anfang, daß wir es wußten, und vorlängst, daß wir sprachen: Recht? Niemand sagte es, Niemand verkündigte, Niemand hörte eure Worte. 27. Zuerst

ת״א ראשון לציון פסחים ח׳, ח׳:

(sagte euch es) Zion: Seht, seht, da ist's! und Jerusalem gebe ich Friedensboten. 28. Ich schaue umher, und Niemand ist da; von ihnen, da weiß Keiner Rath, ich frage sie, daß sie Antwort geben. 29. Sie sind Alle nichts,

רש״י

תרגם לייתיתי בגלאי מלך דתקיף מדוח לפוכא וייתי כמיפק סימסא בנבודתיה ממדינתא לגבדיניה בשמי: ויבא על מלך בבל ועל שריו כאשר בא לרמוס על חומר וכמו יולד חרסים ירמוס טיט לכלי חרס כן ירמוס הוא סגניו: (כו) מי. מנביאי הבעל הגיד כמוני דבר העתיד לבא. ומי מלפניה הגידה ולכשתבא נאמר שהוא לדיק שנבואתו הגיד כמוני דבר העתיד לבא: לא מגיד לבל אין בכם שיגיד עתידות ותתקייים: לא אין שומע אמריכם. שיעיד לדק: לא אין מגיד לבל אין בכם שיגיד עתידות ותתקייים: לא אין שומע אמריכם. שיעיד בבא העתידה פלוני נביא הבעל נבא אותה מלפניה: (כז) ראשון לציון הנה הנם. מלך דאשור שיתן לב לציון הנה זה הוא שאמרתי ואע״פ שלא תגמול הגאולה על ידו הוא יהיה המתחיל מי בכם מכל עמו (עזרא ח׳): הנם. זקני ישראל שהיה נכונים על פי דברו לעלות מן הגולה ולהתחיל: ולירושלים מבשר אתן. באותן הימים חבי זכריה אשר יזרזום לבנות בימי דריוש הבליסי לפרס: (כח) וארא ואין איש. תמיד אני מביט בנביאי הבעל ואין איש מגיד דבר עתיד: ומאלה. מכל אלה העתידות לבא ואין מהם יועץ שעמד בסוד ה׳ וידע אותם: ואשאלם וישיבו דבר. אשר ישיבו דבר אם אשאלם: (כט) הן כולם און. יש לכם לדעת שכל נביאי מבחיבי תורה און ואפס כל מעשיהם: דמות מסכותם כמו הפסל נסך חרש. ויונתן תרגם בענין אחר: דאשון לציון נסכיהם.

באור

פרס, ויבוא מארצו בחיל כבד, להחריב את מלכות בבל. **מצפון**, מארץ מדי, שהיא לפונים לארץ ישראל. **ממזרח** שמש, פרס, שהיא מזרחית לארץ בבל ולארץ יהודה. **יקרא** בשמי, כל ממלכות הארץ נתן לי ה׳ אלהי השמים (עזרא א׳). **ויבוא** סגניו, ויבוא על מלך בבל ושריו כאשר בא לרמוס על חומר רש״י: (כו) **מראש**, מתחלה טרם בוא העתידה, מי הגידה מהחלילים ועובדיהם, ואם הגידה א׳ מהם נדעה כי הם אמת (רד״ק). **צדיק**, קטון (הכבדי). הנה לדעתו מלא לדיק כמו אחר הפעל (**רעבט**), ונרדף אל אמת ואמונה (**וחהל**). **האפטיג לופערלעטיג**), וכן (נחמיה ע׳) כי לדיק אתה. והומיו. **אף** אין מגיד, אבל באמת אין בהם מגיד דבר מה אף ההוה, כי פה להם ולא ידברו. **אמריכם**. אין בהם שישמיע אמריכם כי אחזים להם ולא יאזינו: (**כז**) **ראשון**, דברי הבא אל החלילים אתם אלמים לא תהגו בגדונכם, ואני אקרא בראשונה בניין: ראו הנה בלו העתידות אשר הגדתי מקדם ע״י נביא: (**כח**) **ומאלה**, אמר על החלילים, ואין בהם יועץ לעבדיו. מה לעשות רד״ק (**כט**) **נסכיהם**, פסיליהם הנסוכים מכסף או מזהב:

1) eigentlich: ein Statthalter, Befehlshaber.

אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ
נִסְכֵּיהֶם׃
מב (א) הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי
רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו
מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃ (ב) לֹא יִצְעָק
וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ׃
(ג) קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה
לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃

ת״א קנה רצוץ בזכות ע׳, כ״ו. יצמות י׳, נ״ב:

eitel ihre Werke, und leerer Hauch ihre Bilder.

42. 1. Siehe, meinen Knecht, den ich aufrecht halte, meinen Auserwählten, an dem meine Seele Gefallen hat! ich lege meinen Geist auf ihn, das Recht soll er für die Völker wieder herstellen. 2. Er schreiet nicht, er erhebt nicht seine Stimme und läßt sie nicht auf der Straße erschallen. 3. Das zerknickte Rohr zerbricht er nicht, und den glimmenden Docht löscht er nicht aus, nach Wahrheit stellt er das Recht

רש״י

זגומ׳. פתגמי נחמתא דאיתנביאו נביאי מלקדמין על ציון הא אתו. ולפי התרגום כל הענין מדבר במלך המשיח ובגאולה אחרונה אבל אני רואה שבתנבא ישעיה על כורש כולם בלשון הסיגנון של פרשה זו אני ה׳ העידותיכו בלבד קולא ממזרח עיר האותיות שאלוני מגיד מראשית אחרית כולם נוטה אחר ענין פרשה זו:

מב (א) הן עבדי יעקב אימו כמותכם כי אתמוך בו: בחירי. ישראל קדוי בחירו (תהלים קל״ה) כי יעקב בחר לו יה ואומר (לקמן מ״ה) למען עבדי יעקב וישראל בחירי: רצתה נפשי. עליו נתתי רוחי להודיע נביאו את סודו וסופו מעשה לבבריס יוליח שבאמר (לעיל ג׳) והלכו גויים רבים וגו׳ ויורנו מדרכיו וגו׳: (ב) ולא ישא. לא יבביה קול לא יצעדה להוכיח ולהתנבאות אל הגויים שהם מעלמים יבואו ללמוד מהם בענין שבאמר (זכריה ט׳) נלכה עמכם כי שמענה אלהים עמכם: (ג) קנה רצון לא ישבור. ת״י ענותניא דאיתון בקניא דעיעא לא יתבדון וחסיבא דאיתון בבוליין עמי (פי׳ בכד כבה) לא יעפון: ופשתה כהה. פתילת פשתה לחה שקרובה לכבות אלא שלהם לא יבזול את הבלים ולא ידלק את הענייים ואת החלשים: (ד) ולא ידון. כמו לא ידלק כי מלאה הארץ דעה (לעיל י״ח) ויאמרו להן בענין שבאמר (לפניה ג׳) כי אז אהפוך אל עמים וגו׳ וזהו ולתורתו איים ייחלו כולם ישמעו לתורתו:

באור

מב (א) **הן עבדי**, אמר הבאתון כי הוא כורש והבכון בעיני שהוא הבניא והוא מדבר בעד נפשו כאשר הזכיר (למעה מ״ח ו׳) ונתפיך לאור גויים (בן עזרא). **משפט**, העתידות כל אשר יקרה לכל גוי יוליאנו. ולפי דעת הבאתון, כי כורש יהיה מלך לדק (הכ״ל). ומלה משפט כפשוטו וכן מתורגם. **יוציא**, כאלו המשפט היה עד עתה בחשך, והוא לאור יוליאנו: (ב) **לא** יצעק, כמו שהוא דרך הסופה לזעוק על הנפשעים לפניו ולהכריחם לדבר משפטו, והוא לא יהיה לריך לזה, כי בנחת ידבר להם ומם יקבלו דבריו (רד״ק): **ולא** ישא. פירוש, ולא ישא קולו. וכפל הענין לחזק הכ״ל: (ג) **קנה** רצון, קנה שהוא קרוב להשבר, וכן על משענת הקנה הרצון אשר היה שבור באמת לא היה אדם נשען עליו. **ופשתה** כהה, פשתה הקרובה לכבות לא יכבה והנעשה, שלא ישפוע בזרוע כח, כי אם בנחת וגם החלשים לא יהגיבו בו, (ד) **לא** יכהה, לא יחלש. **ולא**

שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי
לַפְּסִילִים׃ (ט) הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָּאוּ
וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה
אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃ (י) שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר
חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יֹרְדֵי
הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃ (יא) יִשְׂאוּ
מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ
יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יְצַוָּחוּ׃
(יב) יָשִׂימוּ לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ
בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ (יג) יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא
כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ
אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃
(יד) הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק

ת"א ה' כגבור עיכין נ', ט'ו: החשתי עכ"וס ח', ג':

und meine Ehre gebe ich keinem Andern, noch meinen Ruhm den Götzenbildern. 9. Das früher Verkündigte ist eingetroffen, und Neues sag' ich an; bevor es euch aufgeht, verkündigte ich es euch. 10. Singt dem Herrn ein neues Lied, seinen Ruhm am Ende der Erde, die ihr das Meer befahrt, und ihr, die ihr es füllt, ihr Inseln und ihre Bewohner! 11. Es jauchzen die Wüsten und ihre Städte, die Höfe, die Kedar bewohnt; es jubeln die Felsenbewohner, von Bergspitzen her schreie man (vor Freuden)! 12. Man gebe dem Herrn Ehre, und seinen Ruhm verkünde man auf den Inseln! 13. Der Herr zieht aus, wie ein Held; wie ein Kriegsmann weckt er seinen Eifer; er erhebt ein Geschrei, ja, er brüllt entsetzlich, über seine Feinde erhält er die Oberhand. 14. Ich schwieg lange, soll ich immer schweigen,

רש"י

יד ה' אלהיכם דמה: (ט) הראשונות. שהבטחתי לאבדהם על גלות מלדים (בראשית ט"ו) וגם את הבני ובומר: הנה באו. שמדתי הבטחתי ועתה חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה: (י) תהלתו מקצה הארץ. על כרחם כשידאו את גבורתי לישראל יודו כל האומות כי אלהים אני: יורדי הים. פורסי בספינות: ומלואו. הקבועות בים ולא באיים אלא בתוך המים שוכנים עפר על כל אחד ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר ווניליא: (יא) ישאו מדבר. קול בשיר: מלרים תשב קדר. (מושב אל ישאו מדבר קדר) שהם דרים עתה באוהלים ישאו קול וידונו (כמו והחצרים אשר תשב קדר) במדבר קדר שהם עתה באהליהם יהיו עדים וחצרים קבועים: יושבי סלע. המתים שיחיו כן ת"י מראש הרים ינוחו מדיבי טוריא ירימון קלהון: (יד) החשתי

באור

כמו המאמר, שיחמדם ויתגלה על פני האדון, אחרי הספרו (רד"ק): (י) יורדי הים, ישירו לה', וגם מלואו ישיר לה', וכן אייס ויושביהם: (יא) ישאו, קול רנה. חצרים, בתים בודדים לאחוק שם העדרים לעת לילה, וכן (יחושע י"ג כ"ג). ולד"א עצם הצרים קבון אהלים הדומה לכפר (לעון=הירטענדאָרפער). קדר, שם הערביים היושבים תמיד במדבר. יצוחו, יושבי ההרים יצעקו מגמתה: (יג) קנאה, בעבור הבבליים.

(ד) לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־יָשִׂים
בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֲלוּ׃*
(ה) כֹּה־אָמַר הָאֵל | יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם
וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן
נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים
בָּהּ׃ (ו) אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק
וְאַחֲזִק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית
עָם לְאוֹר גּוֹיִם׃ (ז) לִפְקֹחַ עֵינַיִם
עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית
כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃ (ח) אֲנִי יְהוָה הוּא

*הפטרת בראשית

ת"א נותן נשמה כתרגומ' י"נ, קי"ח: ורוח להולכים סס:

wieder her. 4. Er wird nicht matt und nicht muthlos 1), bis er auf Erden festgestellt das Recht, und auf seine Lehre harren die Inseln. 5. So spricht der Gott, der Herr, der den Himmel schuf und ihn ausspannte, der die Erde ausbreitete mit ihren Gewächsen, der Odem gab dem Volke auf ihr, und Geist Denen, die auf ihr wandeln: 6. Ich, der Herr, berief dich zum Heil, und ergriff deine Hand; ich bewahrte dich und machte dich zum Bundesmittler des Volkes, zum Lichte der Nationen. 7. Um zu öffnen blinde Augen, Gefangene aus dem Kerker zu führen, aus dem Gefängnisse, die im Finstern sitzen. 8. Ich bin der Herr, das ist mein Name,

רש"י

(ה) האל ה'. בעל הדין ובעל הרחמים בודאי הבטיח תחילה כמין פקיע של שתי ואח"כ נטה אותם כדאיתא במס' חגיגה: ולאלאיה. ובודאי את היולאים ממנה: נותן נשמה. נשמת חיי': לעם עליה. לבולם בשוה: ורוח קדושה: להולכים בה. למתהלכים לפניו: (ו) קראתיך. ליעשיה הוא אומר: ואחזק. כשילדתיך זאת היתה מחזבתי שתשוב את עמי לבדיתי ולהאיר להם: לאור גויים. כל שבע קדוי גוי לעצמו כענין שנאמר גוי וקהל גויים: (ז) לפקוח עיניים עורות. שאינם רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי: להוציא ממסגר. ד"א לבשרם על גלות העתידה לבא לאסיר. ועי' שיתפקחו עיניהם יצאו אסירי ממסגר. הוא מפורש בלשון אדנות וכח ועלי להרלאות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן שיהיו עובדי כוכבים מושלים בעמי עולמית ויאמרו

באור

ירוץ, ענין שבירה, ר"ל לא יחלש ולא יתרפה, עד אשר ישים בארץ משפט. ולתורתו, אל מה שיורה וילמד יצפו ויקוו יושבי האייס: (ה) רוקע, מענין ויקעו את פחי הזהב, כאלו היא שטוחה לשבח עליה, ולהיות עליה לממיים. נותן נשמה, לאדם, והם העם אשר עליה: (ו) קראתיך, לדעת רש"י הוא מאמר השם אל הנביא. בצדק, בית הנבה ובניכו פה הנלחה ויבוערה, כמו בשאר מקומות במקרא. לברית עם, לחקיק ברית עם, וכן (למעלה מ"ע כ') לברית עם להקיים ארץ (בן עזרא): (ז) להוציא, שהוא מבשר ישראל שילא מגבולם בבל, וכן (למעלה מ"ע ע') לאמר לאסורים צאו (הכ"ג): (ח) ותהלתי, לא אותך אחר עמו, ולא תהלתי לפסילים: (ט) הראשונות, מאמר הנביא אל העם. תצמחנה, על דרך משל כי הדבר החדש היא

1) eigentlich: zerbrochen.

כְּמַלְאָכִי אֲשַׁלֵּחַ מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם
וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְהוָה׃ (כ) רָאִית רַבּוֹת
וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקַחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃
(כא) יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל
תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃ (כב) וְהוּא עַם־בָּזוּז
וְשָׁסוּי הָפַח בַּחוֹרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי
כְלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לְבַז וְאֵין מַצִּיל
מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשֵׁב׃ (כג) מִי בָכֶם
יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁיב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃

*ראות קרי

Knecht nicht ist, und so taub, als mein Bote, den ich gesandt? Wer ist so blind als er, der Vollkommene, und so blind als der Knecht des Herrn? 20. Wohl sahest du Vieles, aber beachtest es nicht; offen hattest du die Ohren, aber hörtest nicht1). 21. Dem Herrn gefiel es vermöge seiner Güte, daß er ihm das Gesetz gab, groß und herrlich. 22. Und doch ist es ein beraubtes und geplündert Volk, gefangen in Löchern insgesammt, und in Gefängnisse gesteckt; sie wurden zur Beute, und Niemand rettete, geplündert, und Niemand sprach: gib zurück! 23. Wer ist unter euch, der Solches höre, der aufhorche und für die Zukunft merke? 24. Wer gab dem

רש"י

שהיה עוד בכם כבד קבל יסוריו והרי הוא כמושלם תגמוליו וילא נקי: (כ) ראות רבות. לאיות הרבה לפניכם ואינכם שומרים להביע במעשי ולשוב אלי: פקוח אזניים. אני עסוק לפקוח אזניכם ע"י נביאי ולא ישמע אים מכם את דברי ולשון הוה הוא: (כא) ה' חפץ. להרלאותכם ולפקח אזניכם למען לדקו ולכך הוא מגדיל ומאדיר לכם תורה: (כב) והוא. העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא יהיה על לב כל זה לומר למה קרלתני זאת ומי נתן למשיסה יעקב: הפח בחורים כולם. בחורים הם נפש כולה (תוספות ד"א הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמה ובחורים ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא: ואין אומר השב. כמו השב. לפיכך הוא רפי אבל השב באמתחותינו הוא דגש: (כג) יאזין. לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב: לאחור. יקשיב ויזמע דבר שיעמיד לו באחרונה וכן ת"י לאחור לסופה וכן כל לאחור שבמקרא עתיד להיות הוא: (כד) חטאנו

באור

הדברים, והעבר במקום עתיד, כי בדברי הנבואות העתידות ברוב כאלו נעשו. **ולא** עזבתים, העוריים שזכר: (יח) **החרשים**, אמה ישראל אשר כחרשים ועוורים הייתם עד הנה, שמעו מעתה בקול נביאי ה', והביעו לראות גדולתו: (יט) **כמלאכי**, הנביא, שנתתי הכמה בלבו ואשלחו ללמד דעת את העם. והוא כחרש וכעור, שלא ישמע ולא יראה מעשי בני העם, להחירם על הדבר, **כמשולם**, מלשון שלמות: (כ) **ולא** תשמור, בלבך דבר מכל אשר ראית, כי האמירה היא שיעמת הלב על ענין מה. כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז): (כא) **חפץ**, ענינו כמו הואיל. **צדקו**. עובו, וכא למען לדקו במקום כלדקו וכן (תהלים ו') למען חסדך, במקום בחסדך. ושעורו הסם חפץ בפי עובו וחסדו לתת לו תורה, ולהגדילה ולהאדירה: (כב) **הפח** בחוריים, כמו על חור פתן (למעלה י"ח מ"), והענעם, כי בחוריים אשר התחבאו שם, יגלדו אותם אויביהם בפח שלהם, ובאמרי יוריים רלה לומר מערות, ואמר חוריים על דרך בזיון, כמו שאמרו פלשתים (שמואל ל"א י"ד) הנה עבריים יוצאים מן החוריים אשר התחבאו שם (רד"ק). **משסה** ר"ל היה משסה או למשסה: (כג) **יאזין** זאת, זאת

1) eigentlich: er hörte nicht.

כִּיוֹלֶדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃
(טו) אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֲשִׂבָם
אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים
אוֹבִישׁ׃ (טז) וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ
לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יְדָעוּם אַדְרִיכֵם
אָשִׂים מַחְשָׁךְ לְפָנֵיהֶם לָאוֹר
וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים
עָשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃ (יז) נָסוֹגוּ אָחוֹר
יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפֶּסֶל הָאֹמְרִים
לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ׃ (יח) הַחֵרְשִׁים
שְׁמָעוּ וְהָעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃
(יט) מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ

ת"א והולכתי עקדם סער ע': החרשים עקדם סער ק'. עקיים מ"ג, ס"ג:

an mich halten? Nein, wie eine Gebärerin schrei' ich auf; ich verwüste und verderbe Alle insgesammt. 15. Ich verwüste Berge und Hügel, und all' ihr Kraut lass' ich verdorren; ich mache Ströme zu trocknem Lande, und Seen lass' ich vertrocknen. 16. Dann leite ich Blinde auf unbekanntem Wege, und auf unbekannten Steigen führ' ich sie; ich mache Finsterniß vor ihnen zu Licht, und das Höckerichte zur Ebene. Das ist es, was ich thue, und ich verlasse sie nicht. 17. Dann weichen zurück und werden zu Schanden, die auf Götzenbilder vertrauen, die zu den gegossenen Bildern sprechen: Ihr seid unsere Götter. 18. Ihr Tauben, hört, ihr Blinden, schauet her und seht! 19. Wer ist blind, wenn es mein

רש"י

מעולם זה ימים רבים החשתי על חרבן ביתי ותמיד אחרים אתאפק לשון הוה עד עתה הליקתני רוחי ומעתה כיולדה אפעה: אשום. אתבהל: ואשאף. ואתאוה להשמיד הכל יחד כל אויבי: (טו) אחריב הרים וגבעות. אהרוג מלכים ושלעונים: וכל עשבם. כל הגלוים עליהם: לשון יובש הוא לענין דבר לח כגון עשב ונהרות (טז) והולכתי. ישראל שהיו עורים עד הנה מהביע אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה: עשיתם. אעשה כן לשון נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי: (יח) החרשים והעוריים. על ישראל הוא אומר: (יט) מי עור. בכם אין אחד כי אם עבדי הוא העור שבגולכם: וחרש. שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להנבא נבואות: מי עור כמשולם. מי

באור

עובדי בל (בן עזרא). **יריע**, הכל דרך משל, למלחים במלחמה, שהם מריעים ומצריחים, להתגבר על אשר כנגדם (רד"ק). **יצריח**, כמו (לפניה א') מר לורח, יצעק. ואם הם שנים בגיים (בן עזרא). **יתגבר**, שנלחם בכל (הכ"ל): (יד) **החשתי**, מאמר אחרים אתאפק הוא לשון הוה (**חיך טויינג, איך הילט** לא, מעשה אצעק כיולדה, וכן פירש"י. אך לדעתו אחרים אתאפק הוא לשון הוה **חן איך**; **יעלט חבער טרייא איך חויך**). **אפעה**, אצעק, ואין ריע לו. **אשום** ואשאף יחד, אשימם ואבלע יחד כל אויבי, וכן שמות ושאוף (יחזקאל ל"ו). ענין בלעה ושאתה (רד"ק): (טז) **והולכתי** עוריים, אז אוליך את ישראל לארלם דרך המדבר, בדרך אשר לא ידעו, ואמה כעוריים עליהם. **מחשך**, ההולך בדרך שאין ידועה לו, כאלו הולך בחשך. **ומעקשים**, דרך המעוקש לעשה ישר ושוה. **עשיתים**, הכנוי מוסב על

(כד) מִי־נָתַן לִמְשִׁסָּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל
לִבְזָזִים הֲלֹא יְהוָה זוּ חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־
אָבוּ בִדְרָכָיו הָלֹךְ וְלֹא שָׁמְעוּ
בְּתוֹרָתוֹ: (כה) וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֲמָה אַפּוֹ
וְעֻזּוּז מִלְּחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא
יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב:

מג (א) וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה בֹּרַאֲךָ
יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־תִּירָא
כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי־אָתָּה:
(ב) כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ אָנִי וּבַנְּהָרוֹת
לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא

*למשיסה קרי

Raube preis Jakob, und Israel den Plünderern? Nicht der Herr, gegen den wir sündigten? Sie wollten nicht auf seinen Wegen wandeln, hörten nicht auf sein Gesetz. 25. Und so goß er über Israel die Glut seines Zornes und des Krieges Gewalt; der entzündete es ringsum, und es sah es nicht ein; der brannte darin, und es nahm es nicht zu Herzen.

43. 1. Nun aber spricht so der Herr, der dich schuf, o Jakob, der dich bildete, Israel: Fürchte dich nicht! denn ich erlöse dich, ich berufe dich namentlich, mein bist du. 2. Wenn du durch Gewässer gehst, bin ich bei dir. Und durch

רש"י

לו. זו היא שנרמס את המזיסה והבז את אחד חטאנו לו: ולא אבו. אבותינו בדרכיו הלוך: (כה) ותלהטהו מסביב. הבאתי פורענות על אומות מסביב כדי שילמו ישראל ויקחו מוסר כענין שנאמר (לפניה ג' ו') הכרתי גויים נשמו פנותם אחרתי אך תיראי וגו': ולא ידע. יודע הוא אלא שהם בעקב לא חס להבין זאת ולשוב מרשעו: ותבער בו. אחר פורענות האומות שמסביב בערה בעצמו:

מג (א) ועתה. אף כל זאת כי כה אמר ה' אל תירא: (ב) כי תעבר במים. כשעברת בים סוף אתך הייתי: ובנהרות לא ישטפוך. גדתם בין המצרים והאומות המרודפין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות: כי תלך במו אש. לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג') שאקדיר חמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא (שם) גם שם לא תכוה ולהבא שתשרוף את האומות כמה שנאמר (לעיל ג') והיו עמים משרפות סיד גם היא לא תבער בך: (ג) נתתי כפרך מצרים. והם היו לך לפדיון שבזכותיהם מתו ואתה בני בכורי נצלת והייתם חייבים כליה כמו שנא' (ביחזקאל כ') ואותר לשפוך

באור

המוכחה, מי בכם שיאזינה ויקשיבה ויסמע מה שעתיד להיות בסוף הימים, זהו לאחור (הכ"ל): (כה) ותלהטהו, אש המלחמה, ולהבת אף ה', אחבל הם לא ידעו ולא שמו על לבם שבעונותם נהיתה הרעה הגדולה הזאת, והקשו ערפם להאמין שכל זה בא להם בדרך עקרה:

מג (א) קראתי בשמך, לשון בחירה (בערופען, ערוועהלען), כמו (שמות ל"ג) ראה קראתי בשם: (ב) במים, משל מלילה על הצרות והפגעים הרעים, ומלא לרוב בשירי תהלים, כמו (שם קכ"ד ד' ה'): (ג) כפרך, ענין פדיון כמו (שמות ל') ונתנו איש כפר נפשו ובתב הרד"ק כאשר בא חיל קנחריב לעיר ירושלים שמע אל תרהקה לאמר יצא להלחם אתך ושב לו ונלחם עם כוש ובא ומצרים ולבדם, ואחר כן שב עם השבי

תִּכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ: (ג) כִּי
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ
וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ: (ד) מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ
בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן
אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ:
(ה) אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנִי מִמִּזְרָח
אָבִיא זַרְעֶךָ וּמִמַّעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ: (ו) אֹמַר
לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל־תִּכְלָאִי הָבִיאִי
בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ:
(ז) כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו
יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו: (ח) הוֹצִיא עַם־
עִוֵּר וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ:

ת"א ואתן אדום זיכו ט', ס"ג: הביאי בני מנחות י"ב, ק"י: כל הנקרא יומח ב', ל"ח. נתיבח ח', ע"ס:

Ströme, so reißen sie dich nicht mit fort; wenn du durch Feuer gehst, wirst du nicht davon gebrannt, und die Flamme ergreift dich nicht. 3. Denn ich bin der Herr, dein Gott; der Heilige Israel's ist dein Erretter; Ich gebe zum Lösegeld für dich Egypten, Aethiopien und Saba für dich hin. 4. Weil du theuer bist in meinen Augen, werthgeachtet, und ich dich liebe, so gebe ich (andere) Menschen hin für dich, und Völker statt deines Lebens. 5. Fürchte dich nicht! denn ich bin mit dir, von Osten her bringe ich deine Nachkommen, und von Westen her sammle ich dich. 6. Ich spreche zum Norden: Gib her! Und zum Süden: Halte (sie) nicht zurück! Bring' her meine Söhne aus der Ferne, und meine Töchter vom Ende der Erde. 7. Jeden, der sich nennt nach meinem Namen, den ich schuf zu meiner Ehre, den ich bildete und machte! 8. Führe herbei das blinde Volk, das Augen

רש"י

חמתי עליהם בארץ מצרים: (ד) ואתן אדם תחתיך. תמיד אני רגיל בך: (ו) אומר. לרוח צפון הגליות שבצפון: ולתימן. סטוא רוח חזקה אל תכלה מלבשב בחזקה להביא גליותי וכן (שיר ד') עורי צפון ובאי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה לריכה היזוק לכך כתוב עורי תני אחבל דרומית שאינה לריכה חיזוק כתוב באי כמות שהיא וכן אל תכלאי: (ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. כל הלויקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי ילדתיו אף עשיתיו תכנתיו בכל הלריך לו והכנתי הכל כלומר אע"פ שעבדו

באור

המוכחה, מי בכם שיאזינה ויקשיבה ויסמע מה שעתיד להיות בסוף הימים, זהו לאחור (הכ"ל): (כה) ותלהטהו, אש המלחמה, ולהבת אף ה', אחבל הם לא ידעו ולא שמו על לבם שבעונותם נהיתה הרעה הגדולה הזאת, והקשו ערפם להאמין שכל זה בא להם בדרך עקרה:

מג (א) קראתי בשמך, לשון בחירה (בערופען, ערוועהלען), כמו (שמות ל"ג) ראה קראתיך בשם: (ב) במים, משל מלילה על הצרות והפגעים הרעים, ומלא לרוב בשירי תהלים, כמו (שם קכ"ד ד' ה'): (ג) כפרך, ענין פדיון כמו (שמות ל') ונתנו איש כפר נפשו ובתב הרד"ק כאשר בא חיל קנחריב לעיר ירושלים שמע אל תרהקה לאמר יצא להלחם אתך ושב לו ונלחם עם כוש ובא ומצרים ולבדם, ואחר כן שב עם השבי

(ט) כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ
לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת
יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ
וְיֹאמְרוּ אֱמֶת׃ (י) אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־
יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן
תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי
הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא
יִהְיֶה׃ * (יא) אֲנֹכִי אֲנֹכִי יְהוָה וְאֵין
מִבַּלְעָדַי מוֹשִׁיעַ׃ (יב) אֲנֹכִי הִגַּדְתִּי
וְהוֹשַׁעְתִּי וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בְּכֶם זָר

*ע"כ

ת"א כל הגוים עכ"וס ח', ג'. עקיים מ"ח, פ"ג: מי בהם סס: וראשונות -ס: יתנו עדיהם סס ריף ע"נ: אתם עדי תעניית ח' י'. מגיגה ג', ט"ז. עקיים סס: אנכי אנכי עקיים מ"ג, י"ט מ"ד, י"ז:

hat, und die Tauben, die Ohren haben! 9. Alle Völker mögen sich versammeln insgesammt, und zusammentreten die Nationen, wer von ihnen verkündigt Solches, und hat das früher Eingetroffene uns kund gethan? Mögen sie ihre Zeugen stellen, daß sie gerecht erscheinen, daß man höre, und spreche: Es ist wahr! 10. Ihr seid meine Zeugen, spricht der Herr, und mein Knecht, den ich erwählte, auf daß ihr es erkennet und mir glaubet, und einsehet, daß ich es bin. Vor mir ward kein Gott gebildet, und nach mir wird keiner sein. 11. Ich bin der Herr, und außer mir kein Retter. 12. Ich verkündigte und rettete,

רש"י

בגול' ובלרם כגד הכנתי להם כל לרכי גאולתם: (ח) הוציא עם עור. הוליא כמו להוליא מן הגול' לותם שגלו על שנעשו כעורי' ועיניים להם ולא לאו: (ט) כל הגויים נקבצו. אם כל הגוי' מאומו' נתקבצו יחדיו מי בהם ובגיליהם יגיד עתידות וכיולא בה מפי טעותם או הראשונות שכבר עברו יתמיעוני לאמר לאכחו הגדנו לותם קודם שבאו: יתנו עדיהם. שמעו שבאו עליהם קודם לכן וילדיקו לאל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאבדתם אביכם הגליות ובאו: (י) ועבדי. יעקב: אשר בחרתי. גם הוא יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרתי הבטחתי: למען תדעו וגו'. כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת אותי: (יב) אנכי הגדתי. הגליות לאבדתם: והושעתי לקיים דברי בעת קץ: והשמעתי. לכם הראשונות: ואין בכם זר. באותן הימים שעשיתי כל אלה לא נראה בכולכם בני האומות אל זר

באור

אל הנביא או שהוא המקור (אאן פ״יהדע הערבייא), והיא מוכחה מדשם, ואינו דבוק אל הקודם: (ט) נקבצו, עבר במקום עתיד יאקפו הם ומכמיהם (רד״ק). מי בהם, שיגיד זאת העתידה (רד״ק). וראשונות ישמיעונו, ישמיעונו אותם ערם היותם, כמו שהשמעתים אני על ידי נביאי (הכ״ל). והנכון שהפעל ישמיענו הוא מספר יחיד, כי הוא מוקב על מי בהם, ורואי הענ״ן להיות נקודם בלר״י. עדיהם, יעמידו עדים, שאחד מהם הגיד מראשם את העתיד לבוא וילדיקו את דבריהם, עד שהשומעים יאמרו אמת, כן הוא: (י) אתם עדי, אמר ליסראל אתם עדי שהגדתי לכם ע״י עבדי והוא הנביא, את כל הקורות אתכם ביומים הבאים. לפני וגו', ר״ל אין לפני אל וכן אחרי לא יהיה, והטעם, כי הוא ראשון ואחרון (בן עזרא). ואמר מורי ע״ד בזיון על האליליים ודר״ק בלתן בגאורו (יב) הגדתי, הפעמים שהושעתי אתכם קודם הגדתי לכם על ידי נביאי והשמעתי אתכם, שעל

ואתם עדי נאם־יהוה ואני־אל׃
(יג) גם־מיום אני הוא ואין מידי מציל
אפעל ומי ישיבנה׃ (יד) כה־אמר
יהוה גאלכם קדוש ישראל למענכם
שלחתי בבלה והורדתי ברחים כלם
וכשדים באניות רנתם׃ (טו) אני
יהוה קדושכם בורא ישראל מלככם׃
(טז) כה אמר יהוה הנותן בים דרך
ובמים עזים נתיבה׃ (יז) המוציא
רכב־וסוס חיל ועזוז יחדו ישכבו
בל־יקומו דעכו כפשתה כבו׃ (יח) אל־

ת"א למענכם שלחתי מגלה כ"ט: כה אמר ה' חולין י"ג, קנ"ט: אל תזכרו ברכות ח', י"ב:

ich that es kund, kein fremder Gott war unter euch; ihr seid meine Zeugen, spricht der Herr, daß ich Gott sei. 13. Von jeher bin ich derselbe, und Niemand rettet aus meiner Hand; ich thue es, wer kann es hindern? 14. So spricht der Herr, euer Erlöser, der Heilige Israel's: Um euretwillen sandte ich nach Babel, und treibe alle Flüchtlinge und die Kaldäer hinab auf die Schiffe ihrer Lust. 15. Ich der Herr bin euer Heiliger, der Schöpfer Israel's, euer König. 16. So spricht der Herr, der im Meere machte einen Weg, und in mächtigen Wässern einen Steig. 17. Der ausziehen ließ Wagen, Roß und mächtiges Heer, zusammen liegen sie da, und stehen nicht auf, ausgelöscht, wie ein Docht erloschen. 18. Denkt nicht mehr

רש"י

לגדלות גדולתו ואלהותו בפני: ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעים ולא ראיתם כל תמונה: (יג) גם מיום אני הוא. לא אותו היום לבדו כי גם מאז היות יום אני הוא לבדי: אפעל. אם באתי לפעול אין משיב: (יד) למענכם שלחתי בבלה. יונתן תירגם בדיל חויבכון אגליתי יתכון לבבל: והורדתי ברחים כולם. ואחתית במשוטין כולהון מסוטין הוא עץ שמנסיג את הספינה ומייסדה: וכשדים. הוליכו אתכם באניות רנתם. וגם יש לפרשו על בשורות הגאולה למענכם שלחתי אשלח מלכי מדי לבבל ואוריד הכשדים בספינות ומשוטין לגולה לארץ מדי וכשדים אוריד באניות שביתה רנתם בהם: (טז) הנותן בים דרך. בים סוף ושם הולאתי מלרים לדרוף אחריכם דרך וסוס וחיל ועיזוז וכולם יחדיו ישכבו מתים על שפת הים בל יקומו: (יז) כפשתה כבו.

באור

ידיהם אושיעכם וכן עשיתי (רד״ק): (יג) אפעל, הפלי ורלוני ומי ישיב פעולתי: (יד) למענכם שלחתי, בעבורכם כדי שתבואו מן הגלות, שלחתי כורש לבבל להחריבה ולהוליא אתכם מתוכה ולהשיבכם לארלכם (הכ״ל). והורדתי, עשמו כמו יורדי הים (למעלה ע״ז). ברחים, מתורגם לפי פ״י הרד״ק שהוא מואר ר״ל בורחים כמו (למעלה ע״ז) ברחתי עד לער רק שזה מן הדגושים וברחים מן הרפים ושמורו הסוחרים ושאר אנשים מאחרלות אחרות אשר היו בבבל יברחו לשמועת כורש ואנשי אוריד אותם והכשדים אל האניות אשר הן רנתם. ולדעת הראב״ע שהוא מן אחד ושבר ברחים (איכה ב׳), ר״ל שברי המדינה יהיה תרגומו (איך ריסע נידער חזלע ריגען) (חזאד סטירלע) חזלע קאלדעער דיא אי״הרע טיפפע פרלחה זינד). והראשון נראה יותר: (טז) בים דרך, אשר שם היה לאחריכם, והוליך בשוכו את עם ישראל: (יז) המוציא, אשר נתן בלב פרעה ועמו ללאת ברכב וסוס לדרף אחרי ישראל. דעכו, פעל עומד מבנין הקל, ענין כביה, כמו

תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל־
תִּתְבֹּנָנוּ׃ (יט) הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה
עַתָּה תִצְמָח הֲלוֹא תֵדָעוּהָ אַף עָשִׂים
בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישִׁמּוֹן נְהָרוֹת׃
(כ) תְּכַבְּדֵנִי חַיַּת הַשָּׂדֶה תַּנִּים
וּבְנוֹת יַעֲנָה כִּי־נָתַתִּי בַמִּדְבָּר מַיִם
נְהָרוֹת בִּישִׁימֹן לְהַשְׁקוֹת עַמִּי בְחִירִי׃
(כא)* עַם זוּ־יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ׃
(כב) וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ
בִּי יִשְׂרָאֵל׃ (כג) לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה
עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא

*הפטרת ויקרא

ת״א תכבדני חית חולין ב׳, ס״ד: ולא אותי קראת יומא ח׳, י״ע: לא חביאת עקדים סער כ״ז:

des Vorigen, auf uralte Ereignisse achtet nicht mehr! 19. Seht, ich wirke Neues; es sproßt schon: ihr sollt es erfahren. Ja, ich schaffe in der Wüste einen Weg, in der Einöde Ströme. 20. Mich preisen des Feldes Thiere, Schackals und Strauße, daß ich in der Wüste Wasser schuf, Ströme in der Einöde, um zu tränken mein auserwähltes Volk. 21. Das Volk, das ich mir gebildet, soll meinen Ruhm verkünden. 22. Und doch riefst du mich nicht an, Jakob, daß du dich um mich gemüht hättest, Israel. 23. Nicht brachtest du mir deine Lämmer zu Brandopfern, und mit deinen Schlachtopfern ehrtest du mich nicht;

רש״י

תירגס יונתן בולין עמי טפו: (יח) אל תזכרו ראשונות. הניסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרים אל תזכרו אותם מעתה כי בגאולה זו תעסוקו להודו ולהלל: אל תתבוננו. אל תסכלו בה אל תתנו לבם לב: (כ) תכבדני חית השדה. מקום שהוא חרב ומדבר לחיות השדה לתנים ולבנות יענה: כי נתתי במדבר מים. כלומר בארץ חרבה אתן יושב: (כא) עם זו יצרתי לי. למען תהלתי יספרו: (כב) ולא אותי קראת. ואתה לא אותי קראת בפגותך אחרי עכו״ם: כי יגעת בי נלאיתם מהר בעבודת י: (כג) לא הביאת לי שה עולותיך. כי אם לעכ״וס: לא העבדתיך: עבודה רבה: במנחה. קומץ מעט עולה לגבוה וגם היא לא אמרתי לך

באור

(איוב י״ח) אור רשעים ידעך: (יח) **וקדמוניות**, הפלאים הקדמוניים וממשך אל הכתוב הקודם: (י) **חדשה**, לכידת בבל, או שיעלנו ישראל לבדם והוא הכהן בעיני ועוד אחיות במדבר מים בעבור הסגים מהגולה אל ציון (בן עזרא): (כ) **תכבדני** על הטוב אחי עושה לכם, והזכיר תנים בעבור שהם דרים באחרן ליה, הה הטוב לעשמו בעבור כבוד עמי (הכ״ל): (כא) **עם** זו, כפי הענין וכפי תיקון הספרות ומשך הכתוב הזה אל הספוק שלאחריו, והעם, אתה יעקב אתכן עם זו ילדת לי למען יספרו תהלתי לא אותי קראת וכן פירש״י: (כב) **יגעת** בי, כי תאמר שיגעת בי בעבודתי, ר״ל לא קראתני ולא יגעת לעבוד אותי (רד״ק), ולפי פירוש רש״י יתורגם (דען דוא ביזט איינער אידע). אבל הורחת יגע בקשר בי״ת הוא בכל מקום על היגיעה להשיג דבר מה או על העיפות (ערטאָפּט זיין), כמו יגעתי באמתי: (כג) **לא** הבאת, בכלל (הכ״ל). **וזבחיך**,

הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ
בִּלְבוֹנָה׃ (כד) לֹא קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף
קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ
הֶעֱבַדְתַּנִי בַּחַטֹּאתֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי
בַּעֲוֹנֹתֶיךָ׃ (כה) אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה
פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃
(כו) הַזְכִּירֵנִי נִשְׁפָּטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה
לְמַעַן תִּצְדָּק׃ (כז) אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן
חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ (כח) וַאֲחַלֵּל

ת״א לא קנית סס: אנכי אנכי סס סער כ״נ:

ich plagte dich nicht mit Speisopfern, und beläſtigte dich nicht mit Weihrauch; 24. du kauftest mir nicht um Geld Gewürzrohr, mit dem Fette deiner Opfer sättigtest du mich nicht; aber du machtest mir zu schaffen mit deinen Sünden, beläſtigtest mich mit deinen Missethaten. 25. Ich, ich selbst tilge deine Missethaten, um meinetwillen, und deiner Sünden gedenk' ich nicht. 26. Erinnere mich, laß uns mit einander rechten! sprich, daß du gerechtfertigt seiest! 27. Dein erster Ahnherr sündigte, und deine Vertreter fielen ab von mir: 28. Und so entweihte ich die heiligen Fürsten, gab dem

רש״י

להקריב לך חובה אלא נדבה: (כד) לא קנית לי בכסף קנה. לקטרת לא הולכתה להכותה בכסף לפי שהיתה מצויה באדלכם הרבה אמר ר׳ אבא קיימנית היתה בדילה בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזיז ובייס במדבר איכה: העבדתני בחטאותיך. אתה גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל והנה רוח סערה בא מן הצפון שסיתה חוזרת מרכבת השכינה מגבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכדנצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה: (כה) אנכי אנכי. אני הוא שמחיתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה: למעני. ולא בזכותך ולא בצדקת אבותיך: (כו) הזכירני כל תגמול שיש לך ולאבותיך עלי: נשפטה יחד. נבא למשפט: (כז) אביך הראשון חטא. באומרו במה אדע (בראשית ט״ו): ומליציך פשעו בי. אין לך בכל מליצים שאתה סומך על זכותם שלא מלאתי בו פשע ילחץ אהב את שנאי: (כח) ואחלל שרי קדש. בשביל עונותיכם:

באור

כמו וזבחיך, וחסר בי״ת השמוש, וכמוהו רבים. **לא** כבדתני, בזבחי שלמים ולא בקשתי ממך שתעבדני במנחה (בן עזרא): (כד) **לא** קנית לי, קנה, הוא קנה בולם שהיה בקטרת, ואמר בקנה לא קנית, לפי שלא היה הקנה באחרן ישראל, כי אם על ידי קנין מאחרן רחוקה היה בא להם, כמו שכתוב (ירמיה ו׳) וקנה הטוב מאחר מארחק (רד״ק). **אך** העבדתני, החטאים והעונות היו עלי לנשא כבד, והיה למעני, כי לא למענכם, ועל חטאתיכם אני כפרע מעט מעט מכם (הכ״ל): (כה) **למעני**, שלא יאמלל שמי אותה פשעיך (בן עזרא): (כו) **הזכירני**, אולי שכחתי דבר מה שהוא לזכותך, הזכירני אתה, ואז נשפטה יחד, עם מי הדרך, ונפר אתה בעונותיך, למען תצדק ר״ל שאפילו תקבר אתה אם הספר האמת לא תצדק (מדרי רד״ק): (כז) **אביך** הראשון, כי האדם מועבע בחטא כי יגר לב האדם רע מנעוריו (הכ״ל). **ומליציך**, העוזרים להמלין בעבורך והם הנביאים גם הם לא זכו בעיני מכל פשע: (כח) **שרי** קדש, הם הכהנים וכן כתוב (ר״הי ח׳ כ״ד) כי היו שרי קדש (בן עזרא):

שָׂרֵי קֹדֶשׁ וָאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב
וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים׃
מד (ד) וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל
בָּחַרְתִּי בוֹ׃ (ג) כֹּה־אָמַר יְהוָה
עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָ אַל־תִּירָא
עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ (ג) כִּי
אֶצֹּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנוֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה
אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־
צֶאֱצָאֶיךָ׃ (ז) וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר
כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ (ה) זֶה יֹאמַר
לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְּשֵׁם־יַעֲקֹב
וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל
יְכַנֶּה׃ (ו) כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־

ת"א ועתה שמע עקדים סער ס"ו כל ספרסס עד ובשם ישראל יכנה: כה אמר ה' עקרים מ"ג, י"ח:

Banne preis Jakob, und Israel den Beschimpfungen.

44. 1. Aber nun höre, Jakob, mein Knecht, und Israel, das ich erwählte! 2. So spricht der Herr, der dich schuf, der dich bildete von Mutterleib an, und dir helfen wird: Fürchte dich nicht, mein Knecht Jakob, Jeschurun, den ich erwählte! 3. Denn so wie ich Wasser schütte auf das durstige Land, und Rieselndes auf das Trockne, so schütte ich meinen Geist auf deine Kinder, und meinen Segen auf deine Nachkommen, 4. daß sie wachsen, wie zwischen Gras, wie Weiden an Wasserbächen. 5. Dann spricht dieser: Dem Herrn gehör' ich, der nennt sich nach Jakob's Namen, jener verschreibt sich eigenhändig dem Herrn, und Israel's Namen führt er gern. 6. So spricht der Herr, Israel's König und sein Erlöser, der Herr der Heer-

רש"י

מד (א) ועתה שמע. לשון לתודתי יעקב עבדי: (ב) כי אצק מים על צמא. כמו שאני יולק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך: (ד) וצמחו בין חציר. בתוך אדום על ידי גדיס שיתוספו עליהס. בין חציר הוא אדום שנאמר עליו והיתה כוה תניס חציר לבנות יענה (לעיל ל"ד): (ה) זה יאמר לה' אני. אלו גדיקים גמודיס: וזה יקרא בשס יעקב. אלו קטניס בני דשעיס: וזה יכתוב ידו לה'. אלו

באור

מד (א) ועתה, ר"ל ועתה שמע את העובדה המיועדת לבוא: (ב) ויצרך מבטן, מעת לאחך מבטן אמך ולא תוחך, כמו שאמר (למעלה מ"ב) עם זו יצרתי לי. יעזרך, שיעזרך, והוא אומר לך אל תירא: ילר אוחך, כמו שאמר (למעלה מ"ב) עם זו יצרתי לי. בבין, הנכון בבין,
(ג) כי אצק כמו שאצוק מים על צמא, כן אצוק רוח קדשו או רוח ישעי (רד"ק). הנכתרים בישראל רלה לומר יצמחו וירבו כאלו היו נבוניס בין החציר והעד בערביס: (ה) זה יאמר, כי הנשתרים בישראל כולם יהיו קדושים וכולם יקראו בשס לה' והשס תחרע יעקב כמו שאמר (למעלה ד') והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו (רד"ק). יכתוב ידו לה', יאמר בפיו ויכתוב בידו לה', רלה לומר כי הוא לה'. ויש מפרשים שיכתוב על ידו שהוא לה', ועיין (למעלה מ"ע ע"ז). ורחוי לתרגם (יענער בעטרייבט זיך איינע האנד דענ הערן לו עהרען). יכנה, יתאב לו לשס יקר להקרא בשס ישראל

יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי
רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין
אֱלֹהִים׃ (ז) וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידָהּ
וְיַעַרְכָהּ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאוֹתִיּוֹת
וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ׃ (ח) אַל־
תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז
הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הַיֵּשׁ
אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדַעְתִּי׃
(ט) יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם
בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ

*נקוד המה

ת"א יוצרי פסל ע"ז ח', ג'. עקדים סער נ"ג כל ספרסס:

scharen: Ich bin der Erste und ich der Letzte, und außer mir ist kein Gott. 7. Und wer ist mir gleich, er rufe laut, er sag' es an und trag' es mir vor, was geschehen, seit ich irgend ein Volk gegründet vor Alters? Das Zukünftige und was sich ereignen wird, mögen sie verkünden! 8. Erschreckt nicht und fürchtet euch nicht! hab' ich es ehedem dir verkündigt und es angesagt? Ihr seid meine Zeugen! gibt es einen Gott außer mir? Kein Fels ist, ich weiß keinen. 9. Die Götzenbilder sind alle eitel, und ihre Lieblinge nützen zu Nichts; sie selbst sind Zeugen dessen:

רש"י

נעלי תשובה: ובשס ישראל יכנה. אלו הגדיס כך שנויי נאצות דדני נתן: (ז) ומי כמוני יקרא. ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה: עם עולם. כל דריות: ואותיות דברי מיפת: ואשר תבאנה. ואת העתידות לבא יגידו כמו שאני עושה עתה שתעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו: (ח) ואל תרהו. אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל תחתו מלהודיע את שמי לבני האומות: הלא מאז השמעתיך. מהר סיני והגדתי לכם שס שאין אלוה מבלעדי: ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה דקיעיס והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי: ואין צור בל ידעתי. ת"י ולית דתקיף אלהין דמן קדמי מתיסד ליה תקוף: בל ידעתי. לשון ואתנך בשס (שמות ל"ג) אני ידעתיך במדבר (הושע י"ג) ידע לבתך (דברים ג'): (ט) ועדיהם המה. הפסילים

באור

ולא בשמו הפרטי: (ז) ומי כמוני, ומי שהוא אלהים כמוני יקרא העוברות והעתידות ויגידה ויערכה לי, מה שהיה (הנ"ל). עם עולם. העב הראשון, ועם עולם בזמן שעבר (ראב"ע). ורש"י פי' עם עולם כל בריות ועל פיהו מתורגם. ולד"א הכוונה על ישראל על ידי קריאת אברהם. ותרגומו (דאז שאלוק שאר אלטערם. איינגענטן). דאז שאלוק דעם אלטערהוזאס). ואותיות, העתידות, ואשר תבאנה הוא כפל ענין (כמ"ש והרד"ק פי' ואותיות הדברים הבאים לזמן רחוק דאז נעבסשאלוגענדע אזוך דיא פערנסטע לוקונגס).
(ח) אל תפחדו, אמר לישראל, אל תפחדו אלהים אחרים ואל תירהו מהם, וכן אמר ירמיהו (שם י' ה') אל תירהו מהם כי לא יראו וגם היטיב אין אותם (רד"ק). תרהו, אין לו ריע, ופירושו לפי מקומו ושם מי שאומר שהוא כמו ואל תירהו, בחילוף אותיות יהו"ל. ואין צור, אלא מבלעדי ושכבר אחרת עמה (ט) יוצרי פסל, האומנים שעושים ויוצרים הפסל כלם תהו. כי מעשיהם תהו (רד"ק). וחמודיהם, הפסילים הנחמדים יותר

וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃ (י) מִי־יָצַר
אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃
(יא) הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה
מֵאָדָם יִתְהַבְּצוּ כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ
יֵבֹשׁוּ יָחַד׃ (יב) חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד
וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ
וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאַיִן
כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּעָף׃ (יג) חָרַשׁ
עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ
בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֲרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ

Sie sehen nicht und erkennen nicht, auf daß sie zu Schanden werden. 10. Wer hat den Gott gebildet, und das Bildniß gegossen, das zu nichts nützt? 11. Siehe, all' seine Werk-Genossen werden zu Schanden, und die Bildner, selber Menschen, versammelt stehen sie alle, beben werden zu Schanden insgesammt. 12. Det Schmied verfertigr eine Axt, arbeitet, bei der Kohlenglut, und bildet sie mit Hämmern! er arbeitet daran mit seinem kräftigen Arm, hungert, hat keine Kraft mehr, trinkt nicht Wasser, und ermattet. 13. Der Zimmermann zieht die Schnur, bezeichnet es mit dem Röthel, bearbeitet es mit den Hobeln, und mit dem Zirkel zeichnet er es: Und so macht er es zum

רש"י

הם הם העדים על בושת עובדיהם שהרי אמו רואין שאינן לא רואין ולא יודעין והיו עובדין להם: למען יבושו, העובדים להם: (י) נסך. לשון יניקה ומסכה והכו"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כגון נו"ן של נסך ושל נגף: (יא) הן כל חבריו. של אותו יולד ונוסך פסילים המתחברים אליו לעבוד את ילידתו ונסכו יבושו: וחרשים המה. אותם יולדים ונוסכים ומבני אדם הם קל וחומר לילידתם שהיא הבל: (יב) חרש ברזל. חרש של ברזל: מעצד. הוא אחד מכלי הנפחים: ופעל. הפסל: בפחם: קדבו"ן בלע"ז: ובמקבות. מרטי"ל בלע"ז: ילהו. ל' ליוד: ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב ובו'. גם הוא היולד חסר כח וחלש הוא שאם ירעב אין בו כח אז אם לא שתה מים ויעף לאלתר ק"ו שפעולתו אין בה תועלת לעזור: (יג) חרש עצים. ויעף לאלתר של עץ וחרש עליה הוא כך דרכו: נטה קו. כדרך הנגרים עליה. ואם בא לעשותו של עץ וחרש בעשור שקורין דאלאור"א בלע"ז: יתארהו. ועל פי הקו יתארהו בשרד מייסד אותו במסור שקורין דאלאור"א בלע"ז: יתארהו.

באור

שמתפארים בעמו עושיהם. המה, יוצרי פסל בעצמם עדים שהם כל יועילו, כי כל ידאו וכל ידעו. יבושו כל מי שיצר אל: (יא) חביריו, האומנים העוחרים את יוצרי פסילים. מאדם, הלא, החרשים והאומנים הם בני אדם ואיך יוכלו לעשות אלהים? (יב) חרש ברזל, חרש של ברזל, ולכן הר"ש פתוחה. מעצד, קרדום כמו בערבי, וחבירו (ירמיה י' ג'), מעשה ידי חרש במעצד והפעל עשה במונן ר"ל חרש ברזל עשה מעצד. בפחם, גחלים וכן פירש"י. יצרהו נותן בו צורה והכמוני שב אל המעצד ולדעת רש"י הכמוני מוקד על הפסל, ומעצד הוא אחד מכלי הנפחים. בזרוע כחו, הפוך בכח זרועו. גם רעב, מגיח מאכלו ומשקהו לעשות מלאכתו בריאות ולכלותו: (יג) נטה קו מודד החלה בקו את הקורה. יתארהו בשרד, יגבלהו, ר"ל יעיש גבול בעץ בשרד, והוא חוט הלבע שמשמין בו הגבר מה ברולה לכרות עץ הענן, והלבע ההוא יקרא שרד, והקו שאמר הוא החוט שלובע אותו בשרד (רד"ק). ובמקצעות, הכלים שמחליקים בו את הקרשים והעצים, ותרגום ואת הבים יקליע (ויקרא י"ד) יקלף (חבקרחטלינן). כתפארת אדם, יש מומרים נקבה, ואין טרך, רק הטעם כפול (כן

כִּתְבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת
בָּיִת׃ (יד) לִכְרֹת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח
תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֵּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר
נָטַע אֶרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃ (טו) וְהָיָה
לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיֶּחֱם אַף־
יַשִּׁיק וְאָפָה לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל
וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגֹּד־לָמוֹ׃
(טז) חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ
בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־
יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר׃
(יז) וּשְׁאָרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ
יִסְגָּוֹד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו

*נו"ן זעירא *יתיר ו'

Bild eines Mannes, zu einer schönen Menschengestalt, um einen Tempel zu bewohnen. 14. Fällt sich Zedern, nimmt Steineichen und Eichen, und wählt sich die stärksten unter den Bäumen des Waldes; pflanzt Eschen, und der Regen zieht sie groß. 15. Die dienen dem Menschen zum Brennen, er nimmt davon und wärmt sich, er heizt damit, bäckt Brot, auch einen Gott verfertigt er daraus, den er anbetet, macht ein Bild daraus, und fällt davor nieder. 16. Die Hälfte davon verbrennt er im Feuer, bei der (andern) Hälfte kocht er Fleisch zum Essen, bratet einen Braten, und sättigt sich; auch wärmt er sich, und spricht: Ei, mir wird warm, ich empfinde das Feuer! 17. Das Uebrige aber macht er zum Gott, zu seinem Götzenbilde, fällt

רש"י

ייפסו: יעשהו במקלעות. ומחליק בהיטני ואיזמל. מקליעות תבנס יוכתן איזמליא: ובמחוגה יתארהו. לשון ותאר הגבול (יהושע ט"ו) אם בא לעשות בו ליודי' עגולי' מסבב אותו במחוגה קומפ"ס בלע"ז: כתפארת אדם. כמו איש: (יד) תרזה ואלון. מיני אילני סרק: ויאמץ לו בעלי יער. עושה לו חיזוק בין לחיזוק בין לבוי במיני עליה המשונים זה מזה במדאיהן: נטע אורן. כשמולא ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו. אורן. לשון נטע יונק פרנלו"ן בלע"ז: (טו) והיה לאדם לבער.

באור

בחרא): (יד) תזרה, איזן מאילני קרק ופירשו בו שהוא שקורין לו בערבי קנו"בר (רד"ק). ואמרו המבארים שבעיר תרו בערבי הוא חוק שטארק, שעשט זיין) והם האלונים הנקראים בל"א (זאָמאער-שטייכאייכען) ע"ש עלם הקשה וחזק מאד. ויאמץ לו, יבחר לו הטוב בעלי היער (רד"ק). ויהיה ויאמן לשון קיום (ער בעשטעטיגט זיך וועלכע) חוטטער דען ביישען), ומעניין זה ג"כ (תהלים פ') בן אדם אמצתה לך (דענן דוא דיר בעשטעטיגט). ואחרים פוחרים, יקח לו ככוח רב מעלי היער להיות לו תמיד לעשות פסילים אוכד הייפט זיך פאַרלאַטה פאָן דען ביישען דעם וואַלדעם). ארן, שם אילן, ג"כ עוד למלאכה, בדברי הבוחנים ז"ל עלי אלרזים אלרבים ובלרוסים (הנ"ל). ואולי הוא אָרֶן בחיבה, ובתפלה הזי"ן לבו"ן זעירא: (טו) לבער,

להדליק אף — אף, דרך היתול מהעליה האלה מסיק את התנור ומשה עושה פסל להשתחות לו. ויסגד, מלה אחרת

וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃ (יח) לֹא
יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טָח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם
מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם׃ (יט) וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־
לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר
חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי
עַל־גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל
וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְכוּל עֵץ
אֶסְגּוֹד׃ (כ) רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל
הִטֶּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא
יֹאמַר הֲלוֹא־שֶׁקֶר בִּימִינִי׃ (כא) זְכָר־
אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה
יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא

vor ihm hin, und wirft sich nieder, und betet zu ihm, und spricht: Rette mich, denn du bist mein Gott! 18. Sie empfinden nicht, und merken es nicht; denn verklebt sind ihre Augen, daß sie nicht sehen, daß ihre Herzen nicht begreifen. 19. Keiner nimmt es zu Herzen, da ist kein Verstand und keine Einsicht, daß man spreche: Die Hälfte davon verbrannte ich im Feuer, auch backte ich Brot bei ihren Kohlen, bratete mir Fleisch und aß; und das Uebrige sollte ich zum Gräuel machen, vor einem Klotze hinfallen? 20. Er jagt nach Asche, ein getäuschtes Herz führt ihn irre, daß er nicht seine Seele rettet, und nicht spricht: Halt' ich nicht Trug in meiner Rechten? 21. Gedenke dessen, Jakob, und Israel! denn mein Knecht bist du; ich bildete dich, mein

רש"י

והיה אותו עץ מקלתו לגדכי אדם לגבעד: ויקח. מן העני' ויחס גופו לנגדם: אף יסיק מהם תנור: ואפה לחם אף יפעל אל. מן הכותר ולא יסיד אל לבן חליו שרפתי גמו אש: (יט) ולא דעת ולא תבונה. בו לאמר זאת: לגול עץ. לרקבון עץ: (כ) רועה אפר לב הותל הטהו לעצות לו רועה של אפר הלמות שנשרף חליו ויעשה אפר הטועה הזה היה אומר שהוא לו לרועה ולעפרנם. דבר אחר רועה אפר לשון ריעות עובד עצודת אחרים ומאחד אליו את עצודת אחרים שהיא אפר ולא יציל הנתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני ויפרד מעליו: (כא) לא תנשני. לא תהיה שכוח מיראתי: (כב) מחיתי כעב פשעיך.

באור

ועניינה השתחויה: (טז) האח, מלת הקריאה נשמחה כמו (מהלים ל"ה) האח ראתה עינינו. **ראיתי**, מענין וכל העם רואים את הקולות (שמות כ'). **אור** במלאתו"ם לשון אש, ואינו אור המאיר: (יח) **כי** עם, בא לשון יחיד על הרבים (ויקרא י"ט) ואוכלין עונו ישא. או שהוא יולא, והוא פעל שלא מכר פועלו. **לבול** עץ, לעגף עץ. וכן (איוב מ') כי בול הריס ישאו לו, ועיקרו יבול (רד"ק). מתורגם כמי הכוונה: (כ) **רעה** אפר, שהוא רודף אחרי דבר נקלה ונכזה כאפר, ודומה לו (איוב י"ג י"ב) משלי אפר, ועיין שם בהעתקה ובאור. וכן (הושע י"ב כ') אפרים רעה רוח. **לב** הותל, הלב אשר הותל וכא הבן תמורת דגש כי הוא בכנין פועל ועניגו ערמה, כמו (בראשית ל"ח) ואביכן התל בי: (כא) **לא** תנשני, לא תשכחני ותעזבני, וכן (ירמיה כ"ג ל"ע). ונשיתי אתכם נשא. ואולי גם פה הוא בקל ולא בנפעל, והראוי תִּנָּשֵׁנִי. ולדעת רש"י שכמו במחוס יתם שמעמו, לא תהיה

תִּנָּשֵׁנִי׃ (כב) מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ
וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי
גְאַלְתִּיךָ׃ (כג) רַנְּנוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה
הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים
רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה
יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃* (כד) כֹּה־
אָמַר יְהוָה גֹּאֲלֶךָ וְיֹצֶרְךָ מִבָּטֶן אֲנִכִי
יְהוָה עֹשֵׂה כֹל נֹטֵה שָׁמַיִם לְבַדִּי
רֹקַע הָאָרֶץ מִי אִתִּי׃ (כה) מֵפֵר אֹתוֹת
בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל מֵשִׁיב חֲכָמִים
אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל׃ (כו) מֵקִים דְּבַר

*ע"כ *מאתי קרי

ת"א מפר אותות עקדים סעד כ"ו: משיב חכמים ניטין ס', כ"ו:

Knecht bist du, Israel, vergiß mich nicht! 22. Schwinden laß ich, wie Nebel, deine Missethaten, und wie Gewölk, deine Sünden. Kehre um zu mir, denn ich erlöse dich. 23. Jubelt, ihr Himmel! denn der Herr hat es vollführt. Jauchzet, Tiefen der Erde, brecht aus, Berge, in Jubel, Wald und alle Bäume darin! denn der Herr erlöst Jakob, und an Israel verherrlicht er sich. 24. So spricht der Herr, dein Erlöser, der dich bildete von Mutterleibe an, ich, der Herr, der Alles geschaffen, der die Himmel ausgespannt allein, diese Erde ausgebreitet durch mich selbst; 25. Der die Zeichen der Lügenpropheten vereitelt, und die Wahrsager als Unsinnige hinstellt; der die Weisen (beschämt) zurücktreten läßt, und ihre Einsicht zur Thorheit macht; 26. Der

רש"י

גמלדים וגמדג' גם עתה סודה אלי: (כג) פצחו לשון פתחון פה: (כד) ויוצרך מגטן. מאז ויתרלגו הבנים בקרבה (בראשית כ"ה) הייתי לך לעזרה ובחלתיך: נטה שמים לבדי. מפר אותות בדים. לפי שאני נטיתי שמים לפיכך אני יכול להפר אותם: (כה) בדים. הם החוזים בכוכבים על ידי אותות השמים ועל שם שפעמים הרבה שהם מכזבים קורין אותם בדים שאני מחליף השדים שלמעלה ושועים אלו הנשאלין בהם ולפי שאינטגניני בגל היו חוזים בכוכבים כמו שהוא אומר (לקמן מ"ז) יעמדו נא ויושיעוך הובדי שמים לכך הוא אומ' שיפר אותות בדיהם כי אני הוא שהפרתי אותות בדי מגלים: (כו) מקים דבר עבדו. משה: ועצת מלאכיו. מלאך

באור

שכוח ממני (**איך פערגעסעס דיך ניכט**), ואינו גראה: (כב) **מחיתי** כעב, העוברת ובלאה השמש איננה (כן עתרא): (כג) **רנו** שמים, עד"מ ר"ל שמחה גדולה תהיה בעולם כי עשה ה' מה שעליו לעשות ולקיים, והיא גאולם ישראל. **יתפאר**, כי תפארת האל יהיה, בהוליאו עמו מהגלות והעמים יפארוהו בזה (רד"ק): (כד) **מאתי**, אני ר"ל שניתה הארץ היא ממני. ולפי הכתיב יתורגם (**אונד ווער ווחר מיט מיר ?**): (כה) **בדים**, בדי שקר שהם בודים מלבם דברי כזב ר"ל אני ה' אפיר את האותות אשר נתנו בדיהי השקר בארץ כשדים על בדיהי שקר שהם בודים לאמר: שלום! שלום! וה' דבר עליה רעה. **יהולל**, ענין שגעון ושטות, כמו הולולות ובכלותם (קהלת ה') והעשם, שהשם משיב את הקוסמים בעיני העם כמשוגעים. **אחור**, ישובו אחור מפני

עַבְדּוֹ וַעֲצַת מַלְאָכָיו יַשְׁלִים הָאֹמֵר
לִירוּשָׁלִַם תּוּשָׁב וּלְעָרֵי יְהוּדָה
תִּבָּנֶינָה וְחָרְבוֹתֶיהָ אֲקוֹמֵם: (כז) הָאֹמֵר
לַצּוּלָה חָרְבִי וְנַהֲרֹתַיִךְ אוֹבִישׁ:
(כח) הָאֹמֵר לְכוֹרֶשׁ רֹעִי וְכָל־חֶפְצִי
יַשְׁלִם וְלֵאמֹר לִירוּשָׁלִַם תִּבָּנֶה
וְהֵיכָל תִּוָּסֵד:

מה (א) כֹּה־אָמַר יְהוָה לִמְשִׁיחוֹ
לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר־הֶחֱזַקְתִּי בִימִינוֹ
לְרַד־לְפָנָיו גּוֹיִם וּמָתְנֵי מְלָכִים

seines Knechtes Ausspruch erfüllt, und seiner Boten Rath vollbringt; der von Jerusalem spricht: Es werde bewohnt! und zu den Städten Jehuda's: Sie sollen erbauet werden, und ihre Trümmer stell' ich wieder her! 27. Der zur Tiefe sprcht: Trockne aus, iund deine Ströme laß' ich versiegen! 28. Der von Koresch spricht: Mein Hirt ist er, und all'mein Geschäft soll er vollbringen, und sprechen von Jerusalem: Es werde erbauet! Und vom Tempel: Er werde gegründet!

ת"א לצולה זנחיס י"ד, קי"נ: האומר לכורש עקדם סער כ"ו: כה אמר ה' מגלס ח', י"ג:

45. 1. So spricht der Herr zu seinem Gesalbten, zu Kerrsch, den ich halte bei seiner Rechten, um Nationen ihm zu unterwerfen, und der Könige Hüften

רש"י

מה (א) למשיחו. כל סס גדולס קרוייס מסיחות כמו לך נתתים למסחס (במדבר י"ח). ודנותיכו אמרו למלך המסיח אומר הקב"ס קוכל אני לך על כורס כדאיתא במסכת מגילה: לרד לפניו גויס. להדקיע ולרדד לפניו גויס. לרד לסטוס: ומתני מלכיס אפתח. לסון חלסות הוא זס וסדר כס כי חגירת מתניס הוא זירוז

באור

הבוסס וכן (מהלים ל"ה) יקונו אחור ויכלמו: (כו) עבדו, הוא ישעיהו, ומלאכיו אחר הנביאים, שהתנבאו על בניין בית שני (רד"ק). וחרבותיה, חרבות כל עיר ועיר: (כז) לצולה, בבל נקראה מצולה מים לפי שהיתה חזקה וכלורה ע"י מים רבים, מי הנהר הגדול, כהר פרת, אשר סבב אותה, וה' אמר עליה שיחרבו מימיה, והחרותיה ייבשו מאין מים; הם רמז על כלתון כורש מלך פרס, שהוא לכד את עיר מלוכה המפואחרה הזאת בהלו את מימי הנהר הרחק מן העיר, ונא ביבשה על כל מחנהו כנודע מספרי הערחדאט. וראה בספר (ירמיה נ' ל"ח, נ"ח ל"ב): (כח) חפצי, ענין משמה (געטעפס, חנגענגענהייט), וכן (למעה כ"ב י') ובכען ה' בידו יצלח. תוסר, הנה מצלח היכל זכר ונקבה, כי ממלא (עחרת ג') והיכל ה' לא יוסד או שהוא בנוכח זכר והרגומו (חוזר לזון טעמפעל ווערדע געגרינדעט):

מה (א) למשיחו, כמו שקראו רועי, כן קראו משיחי רלה לומר מלכי כי אני המלאכתיו להחריב את בבל (רד"ק). לרד, שרשו רדד, והוא מקור מן הקל, כפלס כמו יקושים מן שכח, והוא מגזרת הרודד

אֶפְתַּח לְפָתְחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם וּשְׁעָרִים
לֹא יִסָּגֵרוּ: (ב) אֲנִי לְפָנֶיךָ אֵלֵךְ
וַהֲדוּרִים אֲיַשֵּׁר דַּלְתוֹת נְחוּשָׁה
אֲשַׁבֵּר וּבְרִיחֵי בַרְזֶל אֲגַדֵּעַ: (ג) וְנָתַתִּי
לְךָ אוֹצְרוֹת חֹשֶׁךְ וּמַטְמֻנֵי מִסְתָּרִים
לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הַקּוֹרֵא
בִשְׁמֶךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (ד) לְמַעַן עַבְדִּי
יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי וָאֶקְרָא לְךָ
בִשְׁמֶךָ אֲכַנֶּךָּ וְלֹא יְדַעְתָּנִי: (ה) אֲנִי
יְהוָה וְאֵין עוֹד זוּלָתִי אֵין אֱלֹהִים
אֲאַזֶּרְךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי: (ו) לְמַעַן יֵדְעוּ
מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָה כִּי־אֶפֶס

*אישר קרי

zu entgürten, um vor ihm Pforten zu öffnen, daß kein Thor verschloßen bleibe: 2. Ich will vor dir her gehen, und das Höckerichte ebnen; eherne Pforten will ich sprengen, und eiserne Riegel zerbrechen. 3. Ich schenke dir tief verborgene Schätze, und versteckte Reichthümer, damit du erkennest, daß ich der Herr bin, der sich namentlich berief, der Gott Israel's. 4. Um meines Knechtes Jakob's Willen, und Israel's, meines Auserwählten, berief ich namentlich, nannte dich, ohne daß du mich kanntest. 5. Ich bin der Herr, und Keiner mehr, außer mir ist kein Gott. Ich rüstete dich, ohne daß du mich kanntest. 6. Daß man erkenne vom Sonnenaufgang und vom Untergang, daß Keiner außer mir ist;

רש"י

כה כמו אזור כא כנגד חלציך (איוב מ') ואתה תאזור מתניך (ירמיה א') ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב) לשון סגרון כה: לפתוח לפניו. דלתי שערי בבל. שעריס הוא חלל פתח השער. דלתיס הס הפותחיס ונועלין בהן את השער: (ב) והדורי׳ איסר. תרגוס יונתן ושודייא אכבוש כמו הדר הדרכא על סס ססובבת החומה את העיר. ויש לפרש הדורים אורחות עקלקלות אייסר לפניו: (ג) הקורא בשמך. עדיין לא נולדת ואני קורא לך סס כורס: (ד) למען עבדי יעקב. שתוניאהו מגלות בבל: ולא ידעתני. לא עשית דעתי כי אני אמרתי הוא יבנה עירי והוא כשעמד אחר מי בכס

באור

עמי אחתי, ענין פרישה ורקיעה (אויטבייטען לו בחדען סטרעקען, אונטערווערפען), כי הרגוס ויזקעו אם פתי הזהב, ורדידו (בן מלך). וכן תרגם הכשדי לממר קדמוהי עממין. אפתח, אלא יהיה בהם כה לפני כורס, כי האזור חזוק המתניס (רד"ק): והדורים, פתרונו לפי ענינו דרכים המעוקלים. דלתות נחושה, אולי כיון המלך על העיר בבל, אשר נלכדה ע"י כורס מלך פרס, והיא היתה גדולה ובלורה מאוד, והיו לה מאה שעריס סגורים בברזיחי נחושה וברזל: (ג) אוצרות חשך. כי מה שאדם אוצר וכסף הזהב ואבנים עוקות אתם הקרקע יאצור אותם במקום שהוא חושך ומטמירים (רד"ק). ורומה הנביא על האוצרות הרבים אשר מלא כורס בבבל ובעיר המלוכה סאחדעס באחן וידיען: (ד) למען עבדי, כל זאת הגדולה לא תעשה בשבילך, רק בעבור ישראל שאשלח אותה גם תבנה ירושלים. אכנך. קראתיך בחבה וידידות חיך (רעדעטע דיך פריינדליך סאייבענד אן): (ה) אאזרך, אתן אחוז במתניך, והטעם אחזקך: (ו) למען ידעו,

בִּלְעָדַי אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד׃ (ז) יוֹצֵר
אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֵׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא
רָע אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה כָּל־אֵלֶּה׃
(ח) הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁחָקִים
יִזְּלוּ־צֶדֶק תִּפְתַּח־אֶרֶץ וְיִפְרוּ־יֶשַׁע
וּצְדָקָה תַּצְמִיחַ יַחַד אֲנִי יְהוָה
בְּרָאתִיו׃ (ט) הוֹי רָב אֶת־יֹצְרוֹ חֶרֶשׂ
אֶת־חַרְשֵׁי אֲדָמָה הַיֹּאמַר חֹמֶר
לְיֹצְרוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה וּפָעֳלְךָ אֵין־יָדַיִם

ת״א יוצר אור ברכות ח׳, י״ח, נ״ג. עקרים סער פ״ז: עושה שלום
סס דף י״ח. עקרים פרק אחרון: הרעיפו תענית ח׳, ו׳:

ich bin der Herr und Keiner mehr. 7. Ich bilde Licht, und schaffe Dunkel, bereite Glück, und schaffe Unglück; ich, der Herr, thue dieses Alles. 8. Träufelt, ihr Himmel, von oben, und Segen entfließe den Wolken! Die Erde öffne sich, Heil breche hervor, und Glückseligkeit sprosse zugleich! ich, der Herr, schaffe Solches. 9. Wehe dem, der mit seinem Schöpfer hadert, eine Scherbe unter den Scherben der Erde! spricht wohl der Thon zu seinem Töpfer: Was machst du? Und (spricht) dein Werk (vor dir): Er hat nicht Hände. 10. Wehe dem, der

רש״י

מכל עמו דשות נתן לסם ליל וכל הטורח פרק מעל לוחרו:: (ז) יוצר אור. לצדיקים. ובורא חושך. לבגל וכן עושה שלום ובורא רע: (ח) הרעיפו שמים ונומר. לדק האמור במקרא מוסב על הנזל ועל הרעיפה הרעיפו שמים לדק ושחקים יזלו לדק כלומר מאתי יצא הלדק להטיב לסם מן השמים: ברא׳תיו. ברא׳תי את הלבר הזה: (ט) הוי רב את יצרו. נתנבא יסעיה על חנקוק שעתיד לעמוד ולקרוא תגר על אורך הגלותו של נבוכדנצר עד אנה ה׳ שועתי וגו׳ ותעשה אדם כדגי הים (חבקוק א׳) והקב״ה אמר ליסעיה למה זה בא לריב אתי סבור הוא שאיני שם על לב להושיע את עמי לעת מלאת אשר תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כ״ו): אין ידים לו. אין מקום לו: (י) הוי אומר לאב מה תוליד. כשבור הוא להיות מרחם על הבן יות׳ תאביו. ד״א הוי בן האומר לאב למה הולדת דומה הוא לזה שהוא רב את ילדו:

באור

ועוד אזרתיך, להיות שמי כודע בכל העולם כי אני לבדי, ואין עוד (בן עזרא): (ז) יוצר אור, שאור והחשך בפל לשון של שלום ורע. ואין לתמוה על לשון בריאה בחשך, שאינו רק העדר האור כי הענין מהוה האין, ומעשים האור. ולר״ק רומה הכיאה על אומות הפרסיים, שהיו מאמינים בשני פועלים, פועל טוב ופועל רע, לראשון קראו בשם אור ולשני בשם חשך (ראזולד אזוכ אהריאמ): (ח) הרעיפו, פה נכה הנכיאה, שישראל ישבמו לבטח על אדמתם, תחת לל כורם מלך פרס, והבוא ברכה והצלחה במעשה ידיהם, ואמר בדרך משל שהשחקים יזילו לדק על הארץ והיא תפלה את פיה להפרות ולהצמיח ישועה ואושר: (ט) רב את יוצרו, יעשה עם יוצרו מריבה, והטעם, על אשר לא יאמינו בדברי הנם, שאמר אלה העתידות (בן עזרא). חרש, שהוא נחשב כחרש מחרשי אדמה (הכ״ל) ועשה את חרש. כמוך חרשי האדמה (ביאה אונקלוס) וכן הורגת אלה עם לבעמים, כמו (למעלה ל״ח) עם יוצבי הדל. אין ידים לו, כשהם הוא בלתי חוקר והדר, כאלו לא היו ידים לעושהו לו כאלו לא עשוהו ידים ומלת היאמר בתאמר הראשון מוסב גם על ופעלך ר״ל, היאמר פעלך (ממך): אין ידים לו: (י) מה תוליד, כאלו ישאלו על חוקי הטבע, מדוע יוליד כל פרעי ממין אחי בדמותו כלומו?

לוֹ׃ (י) הוֹי אֹמֵר לְאָב מַה־תּוֹלִיד
וּלְאִשָּׁה מַה־תְּחִילִין׃ (יא) כֹּה־אָמַר
יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְיֹצְרוֹ הָאֹתִיּוֹת
שְׁאָלוּנִי עַל־בָּנַי וְעַל־פֹּעַל יָדַי תְּצַוּנִי׃
(יב) אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עָלֶיהָ
בָּרָאתִי אֲנִי יָדַי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל־
צְבָאָם צִוִּיתִי׃ (יג) אָנֹכִי הֵעִירֹתִי
בְצֶדֶק וְכָל־דְּרָכָיו אְיַשֵּׁר הוּא־יִבְנֶה
עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ לֹא בִמְחִיר וְלֹא
בְשֹׁחַד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (יד) כֹּה
אָמַר יְהוָה יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר־כּוּשׁ

zu seinem Vater spricht: Warum zeugtest du? und zu der Mutter: Warum gebärst du? 11. So spricht der Herr, der Heilige Israel's, und sein Schöpfer: Ueber die Zukunft wagt man Fragen an mich, und über meine Kinder, meiner Hände Werk, wollt ihr mir gebieten? 12. Ich habe die Erde gemacht, und Menschen darauf geschaffen; meine Hände breiteten die Himmel aus, und all ihr Heer bestellte ich. 13. Ich erweckte ihn zum Heil, und all' seine Wege will ich ebnen; er soll meine Stadt bauen, und meine Gefangenen entlassen, nicht um Lösegeld und nicht um Geschenke, spricht der Herr der Heerscharen. 14. So spricht der Herr: Der Erwerb Egyptens, der Handelsgewinn Aethiopiens,

רש״י

(יא) האותיות שאלוני וגומ׳. ה״ל נקודה קמץ למדת שאינה תמוסה וכן פירוסו אם בתם לשאול לי אתם הנבאים שאלוני על אותות שמים מופתים אשר אתם רואים בולדים בארץ עליהם היו שואלי׳ אותי מה הם אבל על בני ועל פועל ידי ישראל שבשבילם ילדתי את הכל אתם באים לצוותי ולקרוא לפני תבר: תצוני. תמוה הוא וכי עליכם לצוות על בני אני אני כבר בראתי להם היסועה במחשבה שעלתה לפני כיצד אנכי העירותיהו בצדק על כורש הוא אומר: (יב) אנכי עשיתי ארץ. ונתתיה לאשר ישר בעיני: (יד) יגיע מצרים ונומר. הרי הודעתי אתכם במה אוסיע את בני מיד בגל כי כורש לבך העירותיהו בצדקי ועוד אני מודיעכם תשועת סנחריב בימי חזקיהו כאשר ישוב (לעול ל״ז) מעל תרהקה מלך כוש יבא לירושלים וחמדת כל אומות כוש ומצרים שילכו לעזור את כוש בידו ויבא עם אותו הסלל ויפול בירושלים וחזקיהו ועמו יצזו את הכל כן מפורש בסדר עולם שעל סנחריב נאמר: אנשי מדה. בונבי

באור

ובדומה משאלות הסכלות: (יא) האותיות, הבאות בזמן העתיד. שאלוני, דברי התלהים אל העמים: הכי באתם לשאול אותי על השמידות לבוא ולנקום את ידיעתי הכללים? הלא ידעתם כי יוצר הכל אני, ולא יפלא ממני דבר: (יב) אנכי עשיתי, ואיך תצוני על בני, וכל העולם שלי הוא, אני הוא, שידי נטו שמים, וכל צבאם ומיני (בן עזרא): (יג) העירותיהו, הכינוי על כורש אחבר למעלה. בצדק, כמו קראתיך בצדק (למעלה מ״ב ו׳) ועיין שם בבאור. הוא יבנה עירי, כי הוא נתן לשם כסף החב, לבנות הבית והעיר (רד״ק). לא במחיר, כי אם לעשות רצוני כי ידע בלבו כי אני המלכתיו, כמו שאמר (עזרא א׳) נתן לי ה׳ אלהי השמים, ואמר (שם): והוא פקד עלי לבנות לו בית (הכ״ל): (יד) יגיע מצרים, זה לאות, כי כורש יבא מצרים ויסו

וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ
וְלָךְ יִהְיוּ אַחֲרַיִךְ יֵלְכוּ בַּזִּקִים יַעֲבֹרוּ
וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ
בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים:
(טו) אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ: (טז) בּוֹשׁוּ וְגַם־נִכְלְמוּ
כֻּלָּם יַחְדָּו הָלְכוּ בַכְּלִמָּה חָרָשֵׁי צִירִים:
(יז) יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת
עוֹלָמִים לֹא־תֵבֹשׁוּ וְלֹא־תִכָּלְמוּ עַד־
עוֹלְמֵי עַד: (יח) כִּי־כֹה אָמַר־יְהוָה
בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר

*פתח בס"פ

ת"א ישראל מכות ב', כ"ב. עקדים סער ע':

und die Sabäer, hochgewachsene Leute, werden zu dir übergehen und dein sein; dir folgen sie, in Fesseln einherziehend; vor dir werfen sie sich nieder, zu dir flehen sie: „Nur bei dir ist Gott, und Keiner mehr, keine Gottheit weiter.“ 15. Fürwahr, du bist ein verborgener Gott, Gott Israel's, ein Retter! 16. Beschämt und zu Schanden werden Alle, insgesammt gehen sie dahin voll Schmach, die Bilder der Götzen. 17. Aber Israel wird gerettet vom Herrn, eine ewige Rettung ist es; nicht beschämt werdet ihr und nicht zu Schanden in alle Ewigkeit. 18. Denn so spricht der Herr, der die Himmel schuf, er, der (wahre) Gott, der die Erde bildete und sie schuf, er, der sie gründete; nicht umsonst schuf er sie, zu Wohnung bereitete er sie: Ich bin

רש"י

קומה: עליך. ירושלים. בזיקים יעבורו סבביאס סס סנחריב שלולי' בקולרים ולאחר מפלתו עמד חזקיהו ופטר את כל הסבויס ונתביידו והכירו מלכות שמים: אך בך אל. יהו עובדים שאין אלוה אלא ה' לבדו: (טו) אכן אתה אל מסתתר. וכן יאמרו להקב"ה אחר הבנתם כי לבבות חובותיהן של עמך אתה מסתתר מלהרשות נאחוזך בביכול אין בך יכולת ובהתעורר רחמיך אתה אלהי ישראל מושיע כך מפורש במכילתא: (טז) חרשי צירים. אומני צורים של פסילי' שמעובדי כוכבים ומזלות: (יח) לא תוהו בראה. כי לשבת ילד': (יט) לא בסתר דברתי. כשנתתי את התורה ולא

באור

נשבים וידוע כי דרכם על ארץ ישראל, כי היא האמצעית בין עילם וכין מצרים (כן עזרא), **אנשי** מדה, מדה גדולה, וכן אים מדה (ד"הי א' י"א), אנשי מדות (במדבר י"ב). **אחריך** ילכו, אלה שעברו עליך אסורים בכבלים, ילכו אחריך, כי יהיו קרים למשמעתך: (טו) **אכן** דברי הנביא. **מסתתר**, עלאך היא לפומא נסתרה, ולכן לא יוכל האדם להתווכח עמך על מעשיך, ואתה הוא אלהי ישראל המושיעם, וכן (דברים כ"ט) הנסתרות לה' אלהינו: (טז) **חרשי** צירים, האומנים פעולים ציורי הפסילים, ילכו להם בבלימה כי ירחו שאין תועלת במעשיהם, ונקראו הפסילים צירים מענין שרש צור שיורה נ"כ על עשים צורה, כמו (ירמיה א' ה') בטרם אצרך בבטן, ועיין שם בבאור: (יז) **ישראל** נושע, אבל ישראל יהיה נושע בעבר ה' תשועה המתקיימת לעולם, ולכן לא תבושו כל ימי עולם: (יח) **בורא** השמים, כבר פירשנו כי זה הענין זכר אותו הנביא כמה

הָאָרֶץ וְעֹשֶׂהָ הוּא כּוֹנְנָהּ לֹא־תֹהוּ
בְּרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ אֲנִי יְהוָה וְאֵין
עוֹד: (יט) לֹא בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי בִּמְקוֹם
אֶרֶץ חֹשֶׁךְ לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב
תֹּהוּ בַקְּשׁוּנִי אֲנִי יְהוָה דֹּבֵר צֶדֶק
מַגִּיד מֵישָׁרִים: (כ) הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ
הִתְנַגְּשׁוּ יַחְדָּו פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם לֹא יָדְעוּ
הַנֹּשְׂאִים אֶת־עֵץ פִּסְלָם וּמִתְפַּלְּלִים
אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: (כא) הַגִּידוּ וְהַגִּישׁוּ
אַף יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו מִי הִשְׁמִיעַ זֹאת
מִקֶּדֶם מֵאָז הִגִּידָהּ הֲלוֹא אֲנִי יְהוָה
וְאֵין־עוֹד אֱלֹהִים מִבַּלְעָדַי אֵל־צַדִּיק

ת"א לא תהו ספחיס ח', ע"ח. מגלה כ"ו. חגיגה ח', ג'. יבמות ו', ס"ג. גיטין ד'. נתרח ח', י"ג. עדיות ח', ג'. בכורות ח', מ"ז, ערכין ח', ג': הנושאים עקדים סער נ"ח:

der Herr, und Keiner sonst. 19. Nicht im Verborgenen sprach ich, in finstern Tiefen der Erde; nicht sprach ich zu Jakob's Nachkommen: Fragt mich vergebens 1); ich, der Herr, rede Wahrheit, verkünde Recht. 20. Versammelt euch und kommt, nahet herau, Gerettete der Völker! Ohne Verstand sind, die ihr hölzernes Götzenbild umher tragen, und flehen zu einem Gott, der nicht hilft. 21. Macht es kund und führt sie her, und sie mögen sich mit einander berathen! Wer verkündigte dieß vor Alters, wer machte es bekannt vorlängst? War ich es nicht, der Herr, außer dem kein Gott mehr ist? Ein Gott, wahrhaftig, und Retter, Keiner ist außer mir.

רש"י

אמרתי על תהו על חכם לזרע יעקב בקשוני כי אם לקבל שכר גדול: אני ה' דובר צדק. עלאחר שפתחתי להם בדבר לדקי להוליע' מתן שכרן אחר כן הגדתי להם מישרים חוקי ותורתי שקודם מתן תורה נאמר להם (שמות י"ח) ועתה אם שמוע תשמעו וגומר והייתם לי סגולה ממלכת כהנים וגו': (כ) התנגשו. לשון הגזה וכנו"ן טפילה בו כאשר יאמר התנגפו: פליטי הגויים. אשר נשארו מחרבן של נבוכדנצר: לא ידעו הנושאים את עץ פסלם. להבין דעת: (כא) השמיע זאת מקדם. מי בפסיליכם

באור

פעמים מפני האמונות הרעות שהיו בדורו (רד"ק). **תוהו**. לשון (כן עזרא): (יט) **תוהו** בקשוני, הנה לא ברחתי אחרי לתוהו, ואיך אומר לזרע ישראל: תוהו בקשוני ורכים פירשוהו, לא בסתר דברתי על מעמד הר סיני. והנכון בעיני שהוא רמז על אלה העתידות שגלה קודם לכניתו, וגיצחו לגויים ולישראל (הנ"ל), ומקלת המבחרים אמרו שהמאמר לא במקום חרן חשך רמז על הקומטים ונביאי האלילים שבא להם קול הנבואה מתוך החרן והגידו העתידות במערות הטכסה. והגראה שכל המאמר איננו רק ליור מליצי, שדברי הנביאים היו נודעים ומפורסמים לכל. **מגיד** מישרים, יעודי על העתידות כנים וישרים הם, ולא יפול מהם דבר: (כ) **פליטי** הגויים, הם הבבליים, והטעם, כן קראתי מקדם (כן עזרא). והגראה שמוסב על כל העמים אשר הוכו ע"י כורש. **הנושאים**, שיעלו בשווקים וברחובות את פסלם העשוי מעץ: (כא) **מי** השמיע, מי מכל אליליהם

1) d. h. ich ließ mich nicht umsonst suchen, befragen.

22. Wendet euch zu mir, auf daß ihr Heil erlangt, all' ihr Enden der Erde! Denn ich bin Gott, und Keiner sonst. 23. Bei mir schwör' ich, Wahrheit geht aus meinem Munde, ein Wort, das nicht zurück geht, daß vor mir sich beugen soll jedes Knie, schwören jede Zunge. 24. Nur bei dem Herrn — spricht man von mir — ist Heil und Macht; zu ihm kehren beschämt zurück, Alle, die ihn gereizt. 25. Durch den Herrn werden gerechtfertigt, und sein rühmen sich alle Nachkommen Israel's.

46. 1. Gesunken ist Babel, hingestürzt Nabo; ihre Götzen legt man auf Thiere

וּמוֹשִׁיעַ אֵין זוּלָתִי׃ (כב) פְּנוּ־אֵלַי
וְהִוָּשְׁעוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ כִּי אֲנִי־אֵל
וְאֵין עוֹד׃ (כג) בִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא מִפִּי
צִדְקָה דָבָר וְלֹא יָשׁוּב כִּי־לִי תִכְרַע
כָל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן׃ (כד) אַךְ
בַּיהוָה לִי אֹמֵר צְדָקוֹת וָעֹז עָדָיו
יָבוֹא וְיֵבֹשׁוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בּוֹ׃ (כה) בַּיהוָה
יִצְדַּקוּ וְיִתְהַלְּלוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל׃

מו (א) כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם
לַחַיָּה וְלַבְּהֵמָה נִשֹּׂאתֵיכֶם

ת״א כי לי תכרע נדה ל״נ: כרע כל מגלה נ׳, כ״ס. סנהדרין י׳, ס״ג:

רש״י

מו (א) כרע בל קורס נבו. נאלוהותיכם של בבל כרעו קדסו ל׳ סחוק של עכ״וס סוף כמי שיש לו חולי מעים ואינו מספיק ליסד על מוסד בית הכסא עד שהוא (נתרז). כרע בל קורס נבו איסקדופי״ד בל קונקיא״ה נבו כך שמעתי משמו של רבינו גרשום מאור הגולה: היו עצביהם. למי נולדתם של בל ונבו היו לחיה ולבהמה נדמו להיו׳ כחיה וכבהמה שמזהימין ומלכלכין עצמן בדעי שלהם: נשואתיכם עמוסות משא. דיעי שבמעיכם כבדות׳ הם לעמוס לאדם עיף לפיכך קדסו כרעו יהדיו הקדיסה עם הכדיעה: (ב) ולא יכלו מלט משא. להפליט הנואה שבמעיה׳ כשאר המוליאין כהונן. מלט לשון הוצאה ממקום צנוע וכן (לעיל ל״ד) שמה קנגה קפוז ותמלט הוניא׳ בינתה וכן (לקמן ס״ו) והמליטה זכר ויונתן לא כן תרגם המקראות הללו: (ג) העמומים מני בטן. מאז נולדתם בבית לבן האדמי עמסתי אתכם על זרועותי כי מאז עמדו עליכם קמיס בכל דור ודור ולא כעובדי כוכבים ומזלות שהיו עומסים ונושאים את אלהיהם כמו שאמר למעלה אבל אתם עמוסי׳ ונשואים בזרועותי: (ד) ועד זקנה. אשר בבטן אני מקודם נשואים מכם והם עתה עמוסים על הבהמות והכם משא ופרק. נשאתיכם, העלבים אשר היו מקודם נשואים מכם והם עתה עמוסים על הבהמות והכם משא כבד על הבהמה הגיפה. מלט משא. הבבליים לא יוכלו להליל מפני החויב את העלבים, שהם עתה משא על הבהמה. ונפשם, הם בעצמם יצאו בשבי ואיך ילילו את המשא מפני שחויב: (ג) שמעו, אלהי בבל היו כשדים ואני אלהי ישראל בשחיים (בן עזרא). שארית, אמר על גלות בבל שהיו שחרים עשרה השבטים שגלו ראשונה והם לא שבו בשוב גלות בבל (רד״ק). העמומים, וכן הנשואים נגד נשואיכם עמוסות, בפקוד הקודש. מני בטן, מיום שהיו; (ד) ועד זקנה, כל ימיכם לא תעוה אתכם לו אמר ועד

באור

מו (א) כרע, עתה שב לנחוק על הפסילים, ואמר· כשנלכדה בבל, כרע בל על ברכיו ונפל לארץ, ולא הגיל את עצמו ואת עוזריו. בל, אליל הבבליים, והוא הכוכב (יופיטער), וגם הרומיים קראוהו (בעלום יופיטער), ומלת בל דומה למלת בעל, שם אליל הכנעניים, והוא מענין אדונות וגדולה. קהם, ענין כפיפה מגזרת קרסים והטעם, כפף קומתו להיות מוטה לארץ. והכשדי תרגם אתקעיף מענין קלילה וסירה וה הורלת הסרס הזה בלשון כשדיים. היו עצביהם, הטעינו את אלהיהם כמו שאמר למעלה אבל אתם עמוסי׳ ונשואים בזרועותי: (ד) ועד זקנה. אשר בבטן אני מקודם נשאתי אתכם זכו׳ אני הוא בדחמי ובמדת עוני להושיעכ׳ ולעמוס ולשאת ולמלט לפי שאמר על ידאתם שהיא נסבל׳ וגם משאה איהה יכול׳ למלט אני הסובל אחרים ואת משאי אמלט:

באור

השמיע זאת מקדם, טרם בואה ומי מכל פסיליהם הגידה מאז לפני שבאה זאת הגזרה, שהבאתי על בבל (רד״ק). הלא, אני הוא שהגדתי ע״י עבדי הנביאים הגזרה הזאת טרם בואה (הכ״ל): (כב) אפסי ארץ, אתם היושבים בקצות הארץ פנו אלי להאמין בי ואז תהיו נושעים: (כג) צדקה דבר לדקה, והטעם, דבר אמת (בן עזרא). כי לי תכרע, הטעם שאלה העתידות לעשה עד שתכרע לי כל ברך, תשבע כל לשון, להיות לי כי יעשוך אחר עמו כמשפט (הכ״ל): (כד) אך, שעור הכאוב לי אמר אך בה׳ לדקות ועוז, ועשה לי מאמי יאמרו ממני: אך בה׳ תתאחדנה לדקות עם עוז ר״ל החפץ והרצון לעשות לדקה ועוז עם היכולת לעשותו. הנחרים, כל המתגרים בה׳ ומתערים עיני כבודו, יבושו מאולתם וישובו אליו וכן מסורגם. או המאמר עדיין יבוא אליו דבוק אל וישובו, ויפורגם (לו איהכן קעהרט אאן לוריק, חונד לו סאנד־ען וועדען אלזע דיא איהן גערייצט):

und Vieh; die ihr sonst trugt, werden aufladen, eine Last dem müden Vieh; 2. Sie sinken, stürzen insgesammt, können nicht die Bürde retten; sie selbst gehen in die Gefangenschaft. 3. Hört mich, Haus Jakob's, und aller Ueberrest des Hauses Israel's, die ihr getragen wurdet von Mutterleib an, gepflegt 1) von der Geburt an! 4. Auch bis ins Alter 2) bin ich derselbe, bis ins Greisenalter will ich (euch) tragen; ich that es,

עֲמוּסוֹת מַשָּׂא לַעֲיֵפָה׃ (ג) קָרְסוּ כָרְעוּ
יַחְדָּו לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא וְנַפְשָׁם בַּשֶּׁבִי
הָלָכָה׃ (ד) שִׁמְעוּ אֵלַי בֵּית יַעֲקֹב
וְכָל־שְׁאֵרִית בֵּית יִשְׂרָאֵל הָעֲמֻסִים
מִנִּי־בֶטֶן הַנְּשֻׂאִים מִנִּי־רָחַם׃ (יז) וְעַד־
זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל

ת״א עמוסות עקדים סער ק׳: קרסו כרעו מגלה סס: העמוסים עקדים סער ז׳:

רש״י

מו (א) כרע בל קורס נבו. נאלוהותיכם של בבל כרעו קדסו ל׳ סחוק של עכ״וס סוף כמי שיש לו חולי מעים ואינו מספיק ליסד על מוסד בית הכסא עד שהוא (נתרז). כרע בל קורס נבו איסקדופי״ד בל קונקיא״ה נבו כך שמעתי משמו של רבינו גרשום מאור הגולה: היו עצביהם. למי נולדתם של בל ונבו היו לחיה ולבהמה נדמו להיו׳ כחיה וכבהמה שמזהימין ומלכלכין עצמן בדעי שלהם: נשואתיכם עמוסות משא. דיעי שבמעיכם כבדות׳ הם לעמוס לאדם עיף לפיכך קדסו כרעו יהדיו הקדיסה עם הכדיעה: (ב) ולא יכלו מלט משא. להפליט הנואה שבמעיה׳ כשאר המוליאין כהונן. מלט לשון הוצאה ממקום צנוע וכן (לעיל ל״ד) שמה קנגה קפוז ותמלט הוניא׳ בינתה וכן (לקמן ס״ו) והמליטה זכר ויונתן לא כן תרגם המקראות הללו: (ג) העמומים מני בטן. מאז נולדתם בבית לבן האדמי עמסתי אתכם על זרועותי כי מאז עמדו עליכם קמיס בכל דור ודור ולא כעובדי כוכבים ומזלות שהיו עומסים ונושאים את אלהיהם כמו שאמר למעלה אבל אתם עמוסי׳ ונשואים בזרועותי: (ד) ועד זקנה. אשר בבטן אני מקודם נשאתי אתכם זכו׳ אני הוא בדחמי ובמדת עוני להושיעכ׳ ולעמוס ולשאת ולמלט לפי שאמר על ידאתם שהיא נסבל׳ וגם משאה איהה יכול׳ למלט אני הסובל אחרים ואת משאי אמלט:

באור

מו (א) כרע, עתה שב לנחוק על הפסילים, ואמר· כשנלכדה בבל, כרע בל על ברכיו ונפל לארץ, ולא הגיל את עצמו ואת עוזריו. בל, אליל הבבליים, והוא הכוכב (יופיטער), וגם הרומיים קראוהו (בעלום יופיטער), ומלת בל דומה למלת בעל, שם אליל הכנעניים, והוא מענין אדונות וגדולה. קהם, ענין כפיפה מגזרת קרסים והטעם, כפף קומתו להיות מוטה לארץ. והכשדי תרגם אתקעיף מענין קלילה וסירה וה הורלת הסרס הזה בלשון כשדיים. היו עצביהם, הטעינו את אלהיהם על החיות ועל הבהמות להוליכם מדי ופרס. נשאתיכם, העלבים אשר היו מקודם נשואים מכם והם עתה עמוסים על הבהמות והכם משא כבד על הבהמה הגיפה. מלט משא, הבבליים לא יוכלו להליל מפני החויב את העלבים, שהם עתה משא על הבהמה. ונפשם, הם בעצמם יצאו בשבי ואיך ילילו את המשא מפני שחויב: (ג) שמעו, אלהי בבל היו כשדים ואני אלהי ישראל בשחיים (בן עזרא). שארית, אמר על גלות בבל שהיו שחרים עשרה השבטים שגלו ראשונה והם לא שבו בשוב גלות בבל (רד״ק). העמומים, וכן הנשואים נגד נשואיכם עמוסות, בפקוד הקודש. מני בטן, מיום שהיו; (ד) ועד זקנה, כל ימיכם לא תעוה אתכם לו אמר ועד

1) Eigentlich auch: getragen. 2) Nämlich: bis in euer Alter.

אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל
וַאֲמַלֵּט: (ה) לְמִי תְדַמְּיוּנִי וְתַשְׁוּ
וְתַמְשִׁלֻנִי וְנִדְמֶה: (ו) הַזֹּלִים זָהָב
מִכִּיס וְכֶסֶף בַּמֹּזְנַיִם יִשְׁקֹלוּ יִשְׂכְּרוּ
צוֹרֵף וַיַּעֲשֵׂהוּ אֵל יִסְגְּדוּ אַף־יִשְׁתַּחֲוּוּ:
(ז) יִשָּׂאֻהוּ עַל־כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ וְיַנִּיחֻהוּ
תַּחְתָּיו וַיַּעֲמֹד מִמְּקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ אַף־
יְצַעֲק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ לֹא
יוֹשִׁיעֶנּוּ: (ח) זִכְרוּ־זֹאת וְהִתְאַשָּׁשׁוּ
הָשִׁיבוּ פֹשְׁעִים עַל־לֵב: (ט) זִכְרוּ
רִאשֹׁנוֹת מֵעוֹלָם כִּי אָנֹכִי אֵל וְאֵין
עוֹד אֱלֹהִים וְאֶפֶס כָּמוֹנִי: (י) מַגִּיד
מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וּמִקֶּדֶם אֲשֶׁר לֹא־

und werde (ferner) tragen, ich will tragen und erretten. 5. Wem wollt ihr mich vergleichen und ähnlich halten, wem gegenüber stellen, daß wir einander gleich wären? 6. Da schütten sie Gold aus dem Beutel, und Silber wägen sie auf der Wage; dingen einen Goldschmied, daß er einen Gott daraus mache, fallen nieder, und werfen sich hin. 7. Sie heben ihn auf die Schulter, tragen ihn, und stellen ihn auf seinen Platz, da steht er; von seinem Orte weicht er nicht, auch schreiet man zu ihm, und er antwortet nicht, aus ihrer Noth hilft er ihnen nicht. 8. Gedenkt dessen, und ermannt euch, nehmt es, Abtrünnige, zu Herzen! 9. Gedenkt des Vergangenen in der Vorzeit; ja, ich bin Gott, und Keiner sonst, bin Gott, und Keiner ist mir gleich. 10. Ich verkündigte in der frühern Zeit die Zukunft, und

ת"א הזלים זהב בתיבת ג', כ"ס: מגיד עקדה סער ל"ס:

רש"י

(ה) ותמשילוני. כמו (מיוב ל') ואיתמסל כעפר ואפר ל' דמיון: ונדמה. ונהי' אני והוא דומין זה לזה: (ו) הזלים זהב מכיס. לשון יזלו מים (תהלים קמ"ז) בקנה ישקולו. הוא קנה המאזנים שקורין פליי"ל בלע"ז: (ח) זכרו זאת אשר אני חפץ לומר: והתאוששו. והתחזקו כמו לאשיסי קיר חדשת (לעיל ט"ז): השיבו פושעים על לב. ומה אני אומר לכם לזכור ולהשיב על לב: (ט) זכרו לאשונות מעולם. אשר ראיתם: כי אנכי אל ואין עוד: אנכי אלהים ואפס כמוני: (י) מגיד מראשית אחרית.

באור

פיהם שריך יותר שכל ושעה, ר"ל בכל עם שהיו בצרה אני אקבול אתכם (רד"ק). ואמלט, אמלט אתכם מן האויב בכולו: (ה) תדמיוני, אל מי תדמו אותי, ואתאמרו שאני שוה לו. ונדמה, אל מי תמשילו אותי, ונהיה דומים אני והוא: (ו) הזלים, שרשו זול, ועניינו הקל ערך הדבר (גערינג אלטען פיר ניכטס הינגעבען), ר"ל עודני הפקילים לא יחשבו את הזהב, ומוליאים הרבה ממנו מכיסם, ומתורגם כפי הענין בקנה. הוא קנה המאזנים (וואגעבאלקען), והכוונה על המאזנים, והשמש המלין בזה בחלק מהכל תמורת הכל. אף ישתחוו, ההשתחואה יותר מהסגידה לכן אמר אף כמו שפירשנו (למעלה מ"ד י"ז) בפקוח יפגד לו ויתפחדו (רד"ק): (ז) ישאוהו, אחר שיעשהו הצורף ישאוהו לביתם, כי לא ילך ברגליו (הנ"ל). ויעמוד, יעמוד במקום שיניחהו ולא יסיר ממנו: (ח) והתאששו, והתחזקו, כמו (למעלה ט"ז) לאשיסי קיר חדשה (רש"י). וכן תרגם הכתרי אתקפו. והרד"ק פי' היו אנשים ולא בהמות שלא יביטו ולא יסכילו (צייד מענער):

בַּעֲשֹׂתוֹ אֹמֵר עֲצָתִי תָקוּם וְכָל־חֶפְצִי
אֶעֱשֶׂה: (יא) קֹרֵא מִמִּזְרָח עַיִט מֵאֶרֶץ
מֶרְחָק אִישׁ עֲצָתִי אַף־דִּבַּרְתִּי אַף־
אֲבִיאֶנָּה יָצַרְתִּי אַף אֶעֱשֶׂנָּה:
(יב) שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים
מִצְּדָקָה: (יג) קֵרַבְתִּי צִדְקָתִי לֹא
תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר וְנָתַתִּי
בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאַרְתִּי:
מז (א) רְדִי | וּשְׁבִי עַל־עָפָר בְּתוּלַת
בַּת־בָּבֶל שְׁבִי־לָאָרֶץ אֵין־כִּסֵּא
בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרָאוּ־

vorlängst, was noch nicht geschehen; ich sprach: Mein Rathschluß besteht, und all' meinen Willen führ' ich aus. 11. Ich rief von Osten her den Adler, aus fernem Lande, den Mann meines Rathschlusses; ich sprach's und lasse es kommen, entwarf's, und führ' es aus. 12. Hört mich, Verstockte, die ihr fern seid vom Heil! 13. Es naht mein Heil, es ist nicht fern, und meine Rettung säumt nicht. Ich gewähre Zion Rettung, und Israel meine Herrlichkeit.

*עצתי קרי

ת"א שמעו אלי בכיכות ג', ט"ו:

47. 1. Herunter, und setze dich in den Staub, Jungfrau, Tochter Babel's!

רש"י

גלות מלרים וגאולת' הודעתי בזין הנתרים לפני היותם. (יא) קורא ממזרח עיט. מארץ אדם שהוא במזרח קראתי לי את אברהם להיות כמלך בעצתי. עיט כמו התיב עיטה ועטם (דניאל ג') אתיעטו כל סדכי מלכותא (סס ו'). וגם יש לפותרו בל' עוף קראתי למהר אחרי כעוף הפורח ונודד ממקומו: מארץ מרחק. קראתי לאיש עוף קראתי למהר אחרי כעוף הפורח ונודד ממקומו: מארץ מרחק. קראתי לאיש עצתי ועמו יעצתי בין הנתרים ד' גליות כמו שמפורש בנבואת דנה והנה איתה חסיב' נדולה וגו'. אף דברתי. עמו הגליות וגאולתן אף אביאנה: (יב) אבירי לב. אשר אמצתם לבבכם בין אומות ונבדקתם בי: הרחוקים מצדקה. אשר ארכו לכם הימים ולא הראיתי אתכם צדקתי לגאול: (יג) קרבתי צדקתי. מעתה ולא תרחק:

מז (א) אין כסא. אין מלכות: כי לא תוסיפי. שיקראו לך עוד רכה וענוגה: (ב) קחי רחיים. הוא עבודה קשה כלומר השתעבדי מעתה למלכי מדי

באור

(ט) זכרו, תנו לב לזכור הפלאות הראשונות שעשיתי מימות עולם: (יא) קורא, אני הוא הקורא את העיט לבוא ממחרק, ר"ל אעיר את לב כורש, היושב במזרחה של בבל ומהרה קל יבוא כנשר יעוף עלי אכל. עיט, עוף עורף, אוכל בשר (רויבפאגעל גייער), ומתורגם כפי הענין. איש עצתי, אשר בחרתי בו לעשות משפטי. יצרתי, הורתו פה על המחשבה ולעתה דבר מה: (יב) אבירי לב, חזקי לב ר"ל קשה לב: (יג) ונתתי, מושך אחר עמו וכן הוא ונתתי לישראל תפארתי (כן עזרא):

מז (א) רדי, רדי מכסא ממלכה, שהיית מולכת על כל האדמות, ושבי על עפר אלא תהיה לך מלוכה גם בארלך (רד"ק). בתולת, קראה בתולה שהיתה עד עתה בבתולה שלא נבעלה ר"ל שלא שלטה יד

עַל־זָקֵן הִכְבַּדְתָּ עֻלֶּךָ מְאֹד׃ (ז) וַתֹּאמְרִי
לְעוֹלָם אֶהְיֶה גְּבֶרֶת עַד לֹא־שַׂמְתְּ
אֵלֶּה עַל־לִבֵּךְ לֹא זָכַרְתְּ אַחֲרִיתָהּ׃
(ח) וְעַתָּה שִׁמְעִי־זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת
לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי
עוֹד לֹא אֵשֵׁב אַלְמָנָה וְלֹא אֵדַע
שְׁכוֹל׃ (ט) וְתָבֹאנָה לָךְ שְׁתֵּי־אֵלֶּה
רֶגַע בְּיוֹם אֶחָד שְׁכוֹל וְאַלְמָן כְּתֻמָּם
בָּאוּ עָלַיִךְ בְּרֹב כְּשָׁפַיִךְ בְּעָצְמַת
חֲבָרַיִךְ מְאֹד׃ (י) וַתִּבְטְחִי בְּרָעָתֵךְ
אָמַרְתְּ אֵין רֹאָנִי חָכְמָתֵךְ וְדַעְתֵּךְ הִיא
שׁוֹבְבָתֶךְ וַתֹּאמְרִי בְלִבֵּךְ אֲנִי וְאַפְסִי

Eigenthum, und gab sie in deine Hand; doch du beweisest ihnen kein Mitleid, auf den Greis legtest du dein schweres Joch. 7. Du sprachst: Ewig werd' ich Gebieterin sein, so, daß dir Solches nicht in den Sinn kam, und du nicht dachtest an den Ausgang. 8. Nun aber höre dieses, Wollüstige, die da sorglos sitzt, die da spricht in ihrem Herzen: Ich bin's und keine sonst; nie werd' ich Witwe sein, noch Kinderlosigkeit erfahren! 9. Es trifft dich dieses Beides, plötzlich, an einem Tage, Kinderlosigkeit und Witwenstand; in vollem Maße soll's dich treffen, trotz deiner vielen Zaubereien, trotz deiner Beschwörungssprüche gewaltigen Menge. 10. Du trautest auf deine Bosheit und sprachst: Niemand sieht mich! Deine Weisheit und Kenntniß machen dich abtrünnig; du sprachst in deinem Herzen: Ich bin's und Keine

רש"י

עולך: (ז) **ותאמרי** בלבבך לעולם אהיה גברת ואין פורענות בא עלי והדבר הזה השיאך עד לא שמת אלה המכות שיבואו עליך אל לבך ולא זכרת אחריתה של רעתך שעשית: (ח) **עדינה**. ת"י מפנקתא: **ואפסי עוד**. ואפס מאותי כמו אין זולתי: (ט) **שתי אלה**. שאמרת שלא תשבי אלמנה ולא תדעי שכול תבאנה לך פתאום: **שכול**. מיושביך: **ואלמון**. ממלכך כל קבורת בניס וגלות בני הארץ קרוי שכול: **כתומם**. כולם שלמים בגזרתם השכול והאלמנות: **חבריך**. לשון כשפים כמו וחובר חבר (דברים י"ח): (י) **חכמתך ודעתך**. חכמתך ודועה לבבך היא שובבתך הפכו לבך

באור

שתהיי לעולם גברת עד שלא שמת שום דבר על לבך, מדעה שתבא עליך, ולא זכרת אחריתך גאותך, שתשפל (מדברי רד"ק): (ה) **עדינה**, כמו שקראה ג"כ עונגה (רד"ק). **ואפסי**, ואפס זולת, אני הגברת, ואין עוד זולתי. **אלמנה**, העיר אלמנה במות מלכה שהוא לה כמו בעל לאשה. והיא שכולה במות עמה, שהם כמו בניה לה (הכ"ל): (ט) **שתי אלה**, חסרון המלוכה ומות הבניה תבאנה פתאום ביום אחד, כי מיד כשהרג בלשאצר, נלכדה העיר וגלו אנשיה. **כתומם**, כולם שלמים בגזרתם, השכול והאלמנות (רש"י). **ברוב**, עם רוב כשפיך, אף שהרבית מאוד לנחש ולעונן ולהשביע בכישופים ובקסמים, לא נגלה מידה. **חבריך**, ענין כשפים כמו (דברים י"ח) וחובר חבר, ושעורו, אף שעשו וחזקו כשפיך: (י) **אין** רואני, מי יוכל להביע בעמקי מחשבותי הרעות. **חכמתך**, מה שהיית חכם ובעל דעה, זה עשה אותך שובב ומורד. **ואפסי**, אני חכמה,

לָךְ רַכָּה וַעֲנֻגָּה׃ (ג) קְחִי רֵחַיִם
וְטַחֲנִי קָמַח גַּלִּי צַמָּתֵךְ חֶשְׂפִּי־שֹׁבֶל
גַּלִּי־שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת׃ (ד) תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ
גַּם־תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ נָקָם אֶקָּח וְלֹא
אֶפְגַּע אָדָם׃ (ה) גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת
שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ (ו) שְׁבִי דוּמָם
וּבֹאִי בַחֹשֶׁךְ בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא
תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ גְּבֶרֶת מַמְלָכוֹת׃
(ז) קָצַפְתִּי עַל־עַמִּי חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי
וָאֶתְּנֵם בְּיָדֵךְ לֹא־שַׂמְתְּ לָהֶם רַחֲמִים

ת"א קחי רחים סנהדרין י"ח, נ"ו: גלי שוק נדרות ג', כ"ד: תגל ערותך סס:

Setze dich zur Erde, ohne Thron, Tochter der Kaldäer! Denn nicht wird man dich ferner die Zarte und Weibliche nennen. 2. Nimm die Mühle und mahle Mehl, decke auf deinen Schleier, heb' auf die Schleppe, entblöße den Schenkel, wate durch Ströme! 3. Es werde aufgedeckt deine Blöße, und gesehen deine Scham; Rache will ich nehmen, und keinen Menschen will ich schonen. 4. Unser Erlöser — der Herr der Heerscharen ist sein Name, der Heilige Israel's! 5. Sitze stumm und gehe in die Finsterniß, Tochter der Kaldäer! Denn nicht wird man dich ferner Herrin der Königreiche nennen. 6. Ich zürnte auf mein Volk, entweihte mein

רש"י

ופרס. ד"ח וטחני קמח לגדה לדרך גלותך. גלי צמתך. זרועיך וזוקך דבריס המלומות וקסור ומכוסה: חספי שובל. גלי הסדילים מן המים שעליהם כי דרך סס תלאי גבולה או גלי שוקך ועברי נהרות: (ג) **ולא** אפגע אדם: לא אבקש פני אדם לקחת נקמתי: (ד) **גואלנו** ה' צבאות שמו. הנביא אומר כל זה הקב"ה עושה לגאלנו מסס: (ו) **על** זקן הכבדת עולך. על הזקנים שלא היו יכולים לסבול טורח הכבדת

באור

אדם עליה (הכ"ל). **יקראו** לך, לא מוסיפי שיקרא לך רכה ועונגה כמו שהיו קורא אים עד עתה שהייה בעלת העונגים (הכ"ל): (ב) **קחי**, דרך הסבריס שעושים מלאכה כבדה. **צמתך**, הוא הצעיף המעלים ומכסה את השערות והפנים כמו (ע"ה ד') מבעד לצמתך. והנה דרך הנשים המכובדות לכסות פניהם בצעיף. ולזה אמר כשתלכי גולה, חגלי המכסה שהיא מעל פניך כדרך הנשפחות. **שבל**, ובערבי **שבלה**, ועניינו שולי הבגד החלוים לגר מעט, ומשכיס על האדן ודומה לו (למעלה כ"ב) חשפתי שוקי. **גלי** שוק, לפי שהעברי נה רום, גלי גם את השוק: (ג) **ולא** אפגע, מענין פגעה את שם (למעלה ס"ד ד') לשון רצוי ושימת השגחה על דבר מה, ומרדף אל פקד (איך איינער זאלל אנגעהאלטן). ומתורגם לפי הכוונה. ולדעת רש"י יתורגם (איך ווילן קיינען מענטען דאזרוף ביטטען ד. ה איך ווילן דיא ראכע זעלבסט איבען). והרא"ע מביא מסס י"ח שהוא כמו ויפגעו את משה ואת אהרן, והטעם, אין אדם שיעמוד לי בדרך. או שיאמר לי אל תעשה (אונד קיינעם בעגעגנען ד. ה. דער איר ווידערסטינדע): (ד) **גואלנו**, דברי ישראל היולאים נאולים מבבל. או דברי הנביא כפירש"י: (ה) **דומם**, שבי בשתיקה שלא ישמע קולך ובואי בחשך, שלא תראי כי הדין עליך, שלא תראי ותהיי נכלמת כי הייתי גברת ממלכות ועשה את שביה וגולה (מדברי רד"ק): (ו) **קצפתי**, כאשר קצפתי על עמי, ומקרתים בידך, לא רחמת עליהם, אף על הזקן שחסרו כוחותיו הכבדת העול: (ז) **עד** לא שמת אלה, פירוש, אלה, העתידות לבוא עליך לא חשבת שיוכלו לבא, ואמר, כל כך חשבת

לֶחְדָשִׁים מֵאֲשֶׁר יָבֹאוּ עָלֶיךָ׃ (יד) הִנֵּה
הָיוּ כְקַשׁ אֵשׁ שְׂרָפָתַם לֹא־יַצִּילוּ
אֶת־נַפְשָׁם מִיַּד לֶהָבָה אֵין־גַּחֶלֶת
לַחֻמָּם אוֹר לָשֶׁבֶת נֶגְדּוֹ׃ (טו) כֵּן הָיוּ
לָךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ סֹחֲרַיִךְ מִנְּעוּרַיִךְ אִישׁ
לְעֶבְרוֹ תָּעוּ אֵין מוֹשִׁיעֵךְ׃

מח (א) שִׁמְעוּ־זֹאת בֵּית־יַעֲקֹב
הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל
וּמִמֵּי יְהוּדָה יָצָאוּ הַנִּשְׁבָּעִים וּבְשֵׁם
יְהוָה וּבֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַזְכִּירוּ לֹא

kommen wird. 14. Siehe, sie sind wie Stoppeln, die das Feuer verbrennt, retten nicht ihr Leben aus der Flamme; keine Kohle bleibt zum Wärmen, kein Feuer, um davor zu sitzen. 15. So werden die, mit denen du dich abmühtest, mit denen du verkehrtest von Jugend auf; sie gehen ein Jeder seines Weges, und Niemand hilft dir.

48. 1. Hört dieß, Haus Jakob's, die sich nennen nach Israel's Namen, die aus Jehuda's Quellen hervorgegangen, die beim Namen des Herrn schwören, und den Gott Israel's

רש"י

שעתיד לבא ואין יודעין כל הבירור לכך נאמר מאסר וכן הוא אומר במקום אחר (לעיל ח') המלפפים והמהגי' כעופו' הללו שמלפפין ומהגיס ואין יודעין על מה: (יד) הנה היו. מוחיך כקש: אין גחלת לחמם. אין שארית להם כקש שאין בדליקתו גחלים להתחמם' לאור': (טו) איש לעברו תעו. איש לעברו תעו אל עבר פניו:

מח (א) שמעו זאת. שני שבטים העתידין ללכת בגולה לבבל: בית יעקב הנקראים בשם ישראל. הוא שבט בנימין שאינם נקראים על שבט יהודה אלא על שם שתים שבטי ישראל: וממי יהודה יצאו. ושבט יהודה שילא ונצלו מימיו דליו של יהודה כמה דאת אמר יזל מים מדליו (במדבר כ"ד): לא באמת. כמו שאמר (ירמיה ה') ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר וגומר כלומר לא הייתם כדי לינאל אלא על כי מעיד הקדש נקראו והיא נדמה להם שלא גלו עם עשרת השבטים בימי סנחריב בחלח וחבור שאין להם גאולה: (ב) ועל אלהי ישראל יסמכו. בימי חזקיהו

באור

ההוא: (יד) הנה היו, החזיק היו כקש שנשרף מה שפני האש, והנה הם לא יוכלו להציל עצמם מיד הלהבה שנשרפתם והיא הלהב ואיך יושיעוך (הס"ל). גחלת, החוזים לימם כמו הען הנשרף, שים תועלת בגחלתו, אלא כמו הקש הנשרף שאין בו גחלת וגם להבתו לא תעמוד. לחמם הראוי לחמם, כמו (איוב ל"ע י"ד) ועל עפר החמם, בפיעל. אור, הטעם, אין אור לשבת נגדו, כי להבת הקש אינה מחממת את היושבים נגדה וסביבה (טו) לעברו, תהי עזובה מכל קושריך, אותם הסובבים עליך ליעלך ולעזרך כי כולם יתעו, איש אל עבר פניו ילכו:

מח (א) בשם ישראל, מאחר שאתם נקראים בשם ישראל אביכם, היו לכם להיות כמוהו (רד"ק). וממי יהודה כמו זרע וכמו עין יעקב (כן עזרא). לא באמת הטעם שהם אומרים בפה שהם לשם, ואינם כן בלב ובמעשי (הס"ל): (ב) מעיר הקדש, היא ירושלים, שהיא עיר הקדש, כי האל בחרה לשכינתו, שהוא

עוֹד׃ (יא) וּבָא עָלֶיךָ רָעָה לֹא תֵדְעִי
שַׁחֲרָהּ וְתִפֹּל עָלֶיךָ הַוָּה לֹא תוּכְלִי
כַּפְּרָהּ וְתָבֹא עָלַיִךְ פִּתְאֹם שֹׁאָה לֹא
תֵדָעִי׃ (יב) עֲמָדִי־נָא בַחֲבָרַיִךְ וּבְרֹב
כְּשָׁפַיִךְ בַּאֲשֶׁר יָגַעַתְּ מִנְּעוּרַיִךְ אוּלַי
תּוּכְלִי הוֹעִיל אוּלַי תַּעֲרוֹצִי׃ (יג) נִלְאֵית
בְּרֹב עֲצָתָיִךְ יַעֲמָדוּ־נָא וְיוֹשִׁיעֻךְ
הַבְּרֵי שָׁמַיִם הַחֹזִים בַּכּוֹכָבִים מוֹדִעִים
*הבר קרי
ת"א מודיעים עקדים מ"ב פ' כ"ח ומ"ד פ' מ"ו:

sonst! 11. Und so kommt über dich Unglück, dessen Morgenröthe du nicht siehst; es stürzt über dich Verderben, das du nicht abwenden 1) kannst; plötzlich bricht ein Wetter über dich herein, ehe du es vermuthest. 12. Beharre doch bei deinen Beschwörungen, bei der Zaubereien Menge, womit du dich abgemüht von Jugend auf! vielleicht kannst du dir helfen, vielleicht wirst du stark. 13. Bist du müde der vielen Berathungen, so laß doch aufstehen und dir helfen, die den Himmel abtheilen 2), die nach den Sternen schauen, die an den Neumonden verkündigen, was über dich

רש"י

להיות איבנה"ל בלע"ז שבאך מדרך שאר הבנות: (יא) לא תדעי שחרה. לא תדעין למיבעי עלה את פני מי תשחרי למלטך ממנה: כפרה. לקנחה ולהעביר. וזהו כל ל' כפרה הוא לשון קינוח וסילוק: (יב) עמדי נא. התחזקי נא: אולי תערוצי. אם תוכלו למיתקף: (יג) הוברי שמים. יוכתן תרגם כמו נופי שמים דמסכן למזלות שמייא דמיהו לבדה כחמה (שיר ו') ולבדו' מלון (איוב ל"ג) וכן חבור מנחם עמהם מבדדי הליכות המזלות וכה פתרונו יען אשר לא יוכלון הקוסמים לעמוד על דעת רבעי היום ולילה עד בדוד להם השמים לטוהר וגם מיכה אמר בנבואה (מיכה ג') חשכה להם מקסום לימד כי ביום מחשך יחתמו הכוכבים ולא יוכלו לקסום: מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך: כי בהתחדש הלבנה רואים בשעת תולדתה מקלת ממה

באור

ואין הכם עוד כמוני: (יא) שחרה, הרעה היא החשך והדבר המסיר הרעה הוא הבוקר או השחר וכן פי' ר' יונה: שלא יתבאר לך ענין רפואתה ודרך ההצלה ממנה, כי הרעה חשך ולא תדעו לצאת ממנה לאור. הוה, ענין איד ודבר (יחזקאל ז') הוה על הוה. כפרה, לא תוכלי לכסירה ע"י קרבנות או ע"י כופר: (יב) עמדי, התחזקי בתריך. באשר, לפי שיגעת בחלה ועמה נעורייך התחזקי עמה בחם. הועיל, אולי תוכלי להצלל בחם מכף אויביך, ואמר זה בדרך לצון, והיתול. תערוצי, תתחזקי, והוא פועל עומד, מענין ערץ, ר"ל ותהיי ערולה (רד"ק). או טעמו שתוכלי לעמוד כנגד הצרה ותרגומו (פיזייט זורערסטעהסט דוא). ולר"ק תתחזקי, שיערלו אויביך מפניך (פיזייט אבסט דוא דיך פורלטבאר): (יג) הוברי שמים, הם החוזים בכוכבים כמו שפירש אחריו, ודומה לו בלשון ערבי, שקורים לחתוך הדבר אלהבר"ם, והחוזים בכוכבים מחבבים הדבר וגחרים אותו על פי הכוכבים (כן מלך). והרא"ע פי' חכמי שמים (היאמענסקונדיגען), כאלו כתוב חוברי שמים כי חבר בערבי הוא לשון ידיעה. מודיעם, בכל ראשי חדשים היו מודיעים העתידות לבוא בחודש

1) Eigentlich: versöhnen, d. h. durch Versöhnungsopfer es abwenden.

2) Eigentlich: zerschneiden, d. h. die den Himmel in Felder abtheilen, um die Zukunft zu weissagen.

וּנְצֻרוֹת וְלֹא יָדַעְתָּם׃ (ז) עַתָּה נִבְרְאוּ
וְלֹא מֵאָז וְלִפְנֵי־יוֹם וְלֹא שְׁמַעְתָּם
פֶּן־תֹּאמַר הִנֵּה יָדַעְתִּין׃ (ח) גַּם־לֹא
שָׁמַעְתָּ גַּם לֹא יָדַעְתָּ גַּם מֵאָז
לֹא־פָתְחָה אָזְנֶךָ כִּי יָדַעְתִּי בָּגוֹד
תִּבְגֹּוד וּפֶשַׁע מִבֶּטֶן קָרָא
לָךְ׃ (ט) לְמַעַן שְׁמִי אַאֲרִיךְ אַפִּי
וּתְהִלָּתִי אֶחֱטָם־לָךְ לְבִלְתִּי הַכְרִיתֶךָ׃
(י) הִנֵּה צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכֶסֶף בְּחַרְתִּיךָ

ת״א הנה צרפתיך חנינה ח׳, ט׳:

und Verborgenes, das du nicht gewußt. 7. Jetzt ist es zum Vorschein gekommen, und nicht vorlängst; vor der Zeit, da hast du es nicht gehört, daß du nicht sprechest: Siehe, das wußte ich schon. 8. Du hast es nicht gehört und hast es nicht gewußt, nicht ward es dir vorlängst offenbart; denn ich wußte, du seiest untreu, und abtrünnig hießest du vom Mutterleibe an. 9. Um meines Namens willen bin ich langmüthig, meines Ruhmes wegen unterdrück' ich den Zorn gegen dich, daß ich dich nicht ausrotte. 10. Siehe, ich habe

רש״י

וסמוכות בחולדותי ואת׳ לא ידעתם: (ז) עתה נבראו ולא מאז. כס: ולפני יום. היותם: אני מסמיעכם: ולא שמעתם. עד היום ולפני יום מוסב על הסמעתיך האמור למעל׳: (ח) גם לא שמעת וגו׳. ת״י אף לא שמעת למילי נביאי אף לא קבילתא אולפן אורייתא אף לפתגמי דרכן ולווטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא אדכינתא אודכן: כי ידעתי בגד תבגוד. כשידדתי להלילך מיד מלדים בלוי היה לפני שסופן לבגוד ואף על פי כן שמרתי שבועת אבות וזהו שנאמר ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג׳) שתי ראיות רואה אני שסופן לבגוד ומכל מקום ראיתי את עני עמי כך דרש ר׳ תנחומא: ופושע מבטן. משהייתם במלדים כמו שמפורש (ביחזקאל כ׳) ואודע להם באדן מלדים ובומר ואומר אליהם ובומר: (ט) אאריך אפי. לשון הווה הוא: ותהלתי אחטם לך. וזאת היא תהלתי אשר לא אחטם לך ל׳ חוטם אסתו׳ חוטמי מלאת עשן נחירי ומקלוף עליך שהכועס יוצא עשן מנחיריו כמו דאת אמר עלה עשן באפו (תהלים י״ח) וכן כל חרון אף הוא לשון חימום החוטם הרה אפי. וכן ועלמי חדה מני מודב (מיוב ל׳) נחר חוטמי מדוב חימום: (י) ולא בכסף. ולא על ידי אור של גהינם כלדוף הכסף באור: בחרתיך לך כור עוני

באור

פערשטעקטען הערלענס): (ז) **עתה** נברחו, עתה בלו העתידות אשר הגדתי לך בבר ועד היום הזה, לא היו. **ולפני** יום, קודם העת שבאו העתידות, לא שמעתם וכן תרגם הכשדי קדם יום מיתיהון. **ולא**, הו״ו תשמש פה כמו (שמות ע״ז) ערב וידעתם (חנ חבענד, דא זאָלט איהר ערפאַהרען): (ח) **פתחה**, תשמש פה כמו (שמות ע״ז) ערב וידעתם (חנ חבענד, דא זאָלט איהר ערפאַהרען) ושעמו כמו נגלה עומד בפיעל, ולפי המלות תרגומו (ניכט וואַרד פאָרלענגסט דיין אָהר געאָפּפענעט) ושעמו כמו נגלה אזן לשון הודעה (אָפּפענבאַרען). **מבטן**, מעת היותך לי לעם, פשעת בי פעם אחת פעם: (ט) **ותהלתי**, בעבור תהלתי, ומלת למען בראש הכתוב מושך עלמו ואחר עמו. **אחטם**, כמו אחריך אפי, כי אף יקרא מושב (רד״ק). ולר״א הורלאנו כמו בערבי, כתינת הטבעת באף בהמה קורה, ושעמו, אכבוש את עלמי (בעלהעמ חיך איך), והענין אחד: (י) **צרפתיך**, לא רלאיתי להסריחך בעוונותיך אבל לרפתיך ע״י עינויים (רד״ק). **ולא** בכסף, הטעם ולא במלרף כסף להסיר הסיגים, והם הרשעים (בן עזרא). וכן פי׳ הרד״ק. **בחרתיך**,

בֶּאֱמֶת וְלֹא בִּצְדָקָה׃ (ג) כִּי־מֵעִיר
הַקֹּדֶשׁ נִקְרָאוּ וְעַל־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
נִסְמָכוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃
(ג) הָרִאשֹׁנוֹת מֵאָז הִגַּדְתִּי וּמִפִּי יֵצְאוּ
וְאַשְׁמִיעֵם פִּתְאֹם עָשִׂיתִי וַתָּבֹאנָה׃
(ד) מִדַּעְתִּי כִּי קָשֶׁה אָתָּה וְגִיד בַּרְזֶל
עָרְפֶּךָ וּמִצְחֲךָ נְחוּשָׁה׃ (ה) וָאַגִּיד לְךָ
מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ פֶּן־
תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם וּפִסְלִי וְנִסְכִּי צִוָּם׃
(ו) שָׁמַעְתָּ חֲזֵה כֻלָּהּ וְאַתֶּם הֲלוֹא
תַגִּידוּ הִשְׁמַעְתִּיךָ חֲדָשׁוֹת מֵעַתָּה

(lobend) erwähnen, doch nicht mit Wahrheit und Redlichkeit. 2. Ja, von der heiligen Stadt nennen sie sich, und auf den GottIsrael's stützen sie sich, der Herr der Heerscharen ist sein Name. 3. Das Frühere verkündigte ich vorlängst, aus meinem Munde ging es, und ich machte es bekannt, plötzlich schuf ich's, und es kam. 4. Weil ich wußte, daß du verstockt bist, ein eiserner Stab dein Nacken ist, und deine Stirn von Erz: 5. So verkündigte ich's dir vorlängst; eh' es kam, machte ich's dir bekannt, damit du nicht sprechest: Mein Götze that es, mein geschnitztes und gegossenes Bild verordnete es. 6. Du hast's gehört, da sieh' nun Alles! Und ihr, wollt ihr es nicht gestehen? Ich mache dir Neues bekannt von nun an,

רש״י

סכ׳ בו בי״י אלהי ישראל בעח (מלכים ג׳ י״ח) היא בדמה לכם שלא בלו אלא בימי בנוכדנלר שהבלס לבבל ותהי לכם באולה על ידי כורש: (ג) **הראשונות**. שעבדו באולת מלדים ותשועת חזקיה מיד סנחריב: מאז הגדתי. מעדם היותם פתאו׳ עשיתים: ותבאנה. כמו שהגדתי תחיל׳ על פי נביאי: (ד) **מדעתי** כי קשה אתה. מאשר ידעתי אותך כי קשה אתה ואם יבא הכס ולא הגדתיו תחילה תאמר עלבי עשאן ולא מאת הקב״ה הס לפיכך אגיד לך מאז בטרם תבא ובומר. מדעתי מ״ס זו משמשת בתיבת טעם כמו לפי שידעתי ודוגמתו כי מאהבת ה׳ אתכם ומשמרו את השבועה (דברים ז׳): (ו) **שמעת** חזה כלה. שמעת הראשונות שהגדתי ראה שבאו כולם: ואתם הלוא תגידו. ותעידוני אשר לא נפל דבר: השמעתיך חדשות מעתה. עתה אני חוזר ומשמיעכם חדשו׳ שהם חדשו׳ לכם ולפני הם גלויות מעולם ונלוות

באור

קדוש ישראל והיה לכם להיות קדושים ולא בטמא העיר אשר אתם נקראים על שמה (רד״ק). **נסמכו**, בפיהם ולא בלבבם: **הראשונות**, יאמר הנה לאלה, שאינם מאמינים הלא הגדתי לכם כמה ראשונות, קודם היותם על ותבאנה פעל עבר (בן עזרא): (ד) **מדעתי**, מ״ס הסבה ומעורו לפי שידעתי שאתם קשה לב. **וגיד** ברזל, ר״ל שבע ברזל ואולי אמר כ׳ גיד לפי שיש גיד בשר בעורף, ואינו נאות לתרגומו על פי המלה (איינע זייזענדע אדער). **ומצחך** נחשה, כן יאמר על מי שהוא מעיז פיותר, שהוא מרים מלחו ומחזקו כנחושה. וכן (ירמיה ה׳) חזקו פניהם מסלע: (ה) **ואגיד**. הנה הטעם שהגדתי לך העתידות, שלא תאמר בשיותם כי עלבך שסייח (רד״ק). ולר״א הורלאתו כמו בערבי, כתינת הטבעת באף בהמה קורה, ושעמו, אכבוש את עלמי (בעלהעמ חיך איך), והענין אחד: (ו) **חזה**, מה שמשמעת ראה, הכל בא. **ונצורות**, שמורות עמדי ואתם לא ידעתם אותם וכן (למעה ס״ה) ובכלוריס ילינו ר״ל מקומות נסתרות ומזה (משלי ז׳) ונלורת לב

הֵיוֹתָהּ שָׁם אֲנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי יְהוִה
שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ: (יז) כֹּה־אָמַר יְהוָה
גֹּאַלְךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל מַדְרִיכְךָ
בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ: (יח) לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי
וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי
הַיָּם: (יט) וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶי
מֵעֶיךָ כְּמְעוֹתָיו לֹא־יִכָּרֵת וְלֹא־יִשָּׁמֵד
שְׁמוֹ מִלְּפָנָי: (כ) צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ

ת"א אני ה' אלהיך מכות ג', י': מלמדך עקדה סער ע': לוא הקשבת נזכות ח', ו'. עכו"ם ח', ח': ויהי כנהר עקדה סער כ"ט: ויהי כחול נזכות סס. עכו"ם סס:

fang sprach ich nicht im Verborgenen! Seit es geschieht, war ich dabei; und nun hat Gott der Herr mich gesandt mit seinem Geiste. 17. So spricht der Herr, dein Erlöser, der Heilige Israel's: Ich der Herr, dein Gott, lehre dich, was dir Vortheil bringt, führe dich den Weg, den du wandeln sollst. 18. O, hättest du gemerkt auf meine Gebote! Dann wäre dem Strome gleich dein Glück und dein Heil, wie Meeresfluten. 19. Es wären dem Sande gleich deine Nachkommen, und die Sprößlinge deines Leibes, wie seine Körner; nie wäre vertilgt und vernichtet dein Name vor mir. 20. Zieht aus von Babel, flieht aus Kaldäa

רש"י

וקדיאה זו ל' גידול להיות מקודאי כמו אלה קדיאי העדה (במדבר ח'): (טז) מעת היותה סם אני. מעידן דאיתפרסו עממיא מדאלתי תמן אנא קדיבתיה לאבדסם אבוכון לפולחני: ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו. אמר נביא וכען ה' אלהים שלחני ומימריה עידודי דבריס מי שאמר זה לא אמר זה: ומדבר אבדה דבי תנחומא פירש שמעו עיקרו דבריס מי שאמר זה לא אמר זה: ומדבר אבדה דבי תנחומא פירש שמעו זאת. תורת משה שנאמר בה זאת התורה: לא מדאש בספר דברתי: בסיני. והנביא אומר מעת היותה לאותו דבר שהוא אומר שם אני. ולמדנו מכאן שכל הנביאים עמדו בסיני. ועתה שלחני להנבא אליהם. ואף לשון זה ישנו עידוד דבריס לא מדאש בספר דברתי אמרה שכינה מעת היותה שם אני אומר הנביא. ויש לפתור שלא יהיה עדוד דברתי אמרה שכינה אלי שמעו זאת שאני מתנבא לכם על מפלת בבל וגאולתכם לא מדאש בספר דברתי אותה מעת היותה שנזל הקב"ה להביאה שם הייתי לומדת מעשת הגזירה הקב"ה מעמיד הנביא שעתיד להנבא על הבבל בסוד פמליא של מעלה ואף על פי שעדיין אינו נולד: (יח) כמעותיו. של יס כדבי היס לרוב: (כב) לרשעים. לנבוכדנצר וחבריו:

באור

מראש, לא דברתי אם נבואותי הראשונות בסתר, רק בגלוי אמרתי כי כן יהיה, וכן היה. מעת היותה, מעת היות הגזירה היא הייתי שם לקבל הנבואה, ונתפרסמה על ידי. וכן עתה ה' אלקים שלחני להמציא הדשות והיא מפלת בבל. ורוחו, ורוחו שם בקרבי להתנבא העתידות (המ"ל): (יז) להועיל, הוא המלמד אותך אשר תהיה לך לתועלת והוא המנהיג אותך בדרך אשר תלך: (יח) לוא הקשבת, אם האזנת למצותי ותורותי, לא היה ממשך אליך האושר כמי נהר והיטב כגלי יס אדיריס: (יט) כמעותיו, מ"י כפרודוהי, והם אבני החול, שהם פרודות קטנות (רד"ק). וכן מתורגם. והוא לשון נופל על לשון, על מעיך. ולדעת רש"י פירושו כלאלא

בְּכוּר עֹנִי: (יא) לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה
כִּי־אֵיךְ יֵחָל וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא אֶתֵּן:
(יב) שִׁמְעָה אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מִקְרָאִי
אֲנִי־הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן אַף אֲנִי אַחֲרוֹן:
(יג) אַף־יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה
שָׁמָיִם קֹרֵא אֲנִי אֵלֵיהֶם יַעַמְדוּ יַחְדָּו:
(יד) הִקָּבְצוּ כֻלְּכֶם וּשְׁמָעוּ מִי בָהֶם
הִגִּיד אֶת־אֵלֶּה יְהוָה אֲהֵבוֹ יַעֲשֶׂה
חֶפְצוֹ בְבָבֶל וּזְרֹעוֹ כַּשְׂדִּים: (טו) אֲנִי
אֲנִי דִּבַּרְתִּי אַף־קְרָאתִיו הֱבִאֹתִיו
וְהִצְלִיחַ דַּרְכּוֹ: (טז) קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ־
זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת

ת"א למעני ספחים י', קי"ו. סנהדרין י"ח, נ"ח: אף ידי חגיגה ג', י"ד כתובות ח', ה', מנחות נ', נ"ו: לא מראש סנה ט', ס"ו. מועד קטן נ' ט"ז:

dich geläutert, aber nicht wie Silber, dich geprüft im Ofen des Elends. 11. Um meinetwillen, ja, um meinetwillen thue ich es; denn wie würde (mein Name) entweiht sein! Nein, meine Ehre geb' ich keinem Andern. 12. Höre auf mich, Jakob und Israel, das ich berief! Ich bin es, ich der Erste und ich der Letzte. 13. Ja, meine Hand hat die Erde gegründet, und meine Rechte die Himmel ausgespannt; ich rief ihnen und sie standen da insgesammt. 14. Sammelt euch, ihr Alle, und hört! Wer von ihnen hat dieses verkündigt? Er, den der Herr liebt, vollzieht seinen Willen an Babel, und sein Arm trifft die Kaldäer. 15. Ich, ich sprach's und berief ihn; ich führte ihn her, und seine Unternehmung gelingt. 16. Naht mir, und hört dieß! Vom An-

רש"י

כנגד כור אור. כור הוא כלי שמתיכין בו כסף וזהב: (יא) למעני. ולמען שמי הקדוש. כי איך יחל. איך יחולל שמי בהכריתי אתכם: וכבודי לאחר לא אתן. שאויביכם יאמרו יד אלהים רמה: (יב) שמע אלי יעקב. שם שקדא לך אביך: וישראל מקודאי. מאתי נקראת ישראל. ויונתן תרגם וישראל מזמני: (יד) י"י אהבו. לזה שיעשה חפצו של הקב"ה בבבל: וזרועו. ידאה באדן כשדים ועל כורש אמר כן: (טו) אני. גאלתי ישראל ממצרים ואני אגאל את כל ישראל מגלות אחרון ומארבע כנפות הארץ: אף קראתיו. לכורש. וי"ת ה' אהבו לישראל אף קראתיו לאברהם

באור

י"א שהוא כמו בחנתיך, והנכון שהוא כמשמעו, בחרתי בך כור עוני לא מצרף כסף (בן עזרא). ויהיה הרגומר (חיך וועהלטע דיר דען פֿעגן דאס ענגדם), והראבו נראה יותר: (יא) איך יחל, עוקב על שמי המכר בפקוק ע' ומעורו, איך יהיה מחולל שמי אם אחריתך. וכבודי, שיפארו עובדי אל אחר עלי ויאמרו: אלהיהם עבר ישראל ולא היה כח בידו להושיעם מידם (רד"ק). מקוראי, נקראת ונכחרת ממני להיות לי לעם: (יב) שפחה, תכן אותם בעפרו, כמו שאמר (למעלה מ') ושמים בזרת תכן (הכ"ל). ועניינו רקיעה ושטיחה. קורא, כמעט שקראתי אליהם שיהיו שם עמדו יחדיו השמים והארץ וכל צבאם, ביצירתם השלמה: (יד) הקבצו, לשמוע העתיד על בבל, והפקיד בדורו לשאול, מי בהם שבבר הגיד זאת ואח"כ אחר להתפקק. ה' אהבו, כורש, אשר ה' אהב אותו הוא יעשה חפץ האל בבבל וחרונו ימלא את הכשדים: (טז) קרבו, דברי הנביא,

מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ
זֹאת הוֹצִיאוּהָ עַד־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ
גָּאַל יְהוָה עַבְדּוֹ יַעֲקֹב׃ (כא) וְלֹא
צָמְאוּ בַּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם מַיִם מִצּוּר
הִזִּיל לָמוֹ וַיִּבְקַע־צוּר וַיָּזֹבוּ מָיִם׃
(כב) אֵין שָׁלוֹם אָמַר יְהוָה לָרְשָׁעִים׃

מט (א) שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי וְהַקְשִׁיבוּ
לְאֻמִּים מֵרָחוֹק יְהוָה מִבֶּטֶן
קְרָאָנִי מִמְּעֵי אִמִּי הִזְכִּיר שְׁמִי׃
(ב) וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה בְּצֵל יָדוֹ
הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ בָּרוּר
בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי׃ (ג) וַיֹּאמֶר לִי
עַבְדִּי־אַתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּךָ אֶתְפָּאָר׃
(ד) וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ

ת״א אין שלום חגיגה ג׳, ט״ז: ויאמר לי יומח ח׳ פ״ו:

mit Jubelruf, berichtet dieß, und macht es bekannt, verbreitet es bis ans Ende der Erde, sprecht: Der Herr hat erlöst seinen Knecht Jakob! 21. Sie dürsten nicht in Wüsten, durch die er sie leitet, Wasser aus dem Felsen läßt er für sie rieseln; er spaltet den Fels und es fließt Wasser. 22. Kein Friede, spricht der Herr, für die Frevler.

49. 1. Hört mich, Inseln, und merkt auf, Nationen in der Ferne! Von der Geburt an berief er mich, vom Mutterleibe an erwähnte er meinen Namen. 2. Er machte meinen Mund wie ein bedeckte er mich; er scharfes Schwert, mit dem Schatten seiner Hand machte mich zum blanken Pfeil, in seinem Köcher barg er mich. 3. Er sprach zu mir: Mein Knecht bist du, Israel, an dem ich mich verherrliche. 4. Und ich sprach: Vergebens hab' ich mich abgemüht, umsonst und um Nichts meine

רש״י

מט (א) מבטן קראני: מזלאני בבטן עלתה לפניו במחשבה להיות שמי ישעיה להנבא ישועות ונחמות: (ב) וישם פי כחרב חדה. להוכיח את הרשעי׳ ולהתנבאות עליהם פורענות: בצל ידו החביאני. שלא יוכלו להרע לי: לחץ ברור. ממורט קלי״ר בלע״ז: באשפתו. כלי נרתק החצי׳ שקודי׳ קווידר״א בלע״ז: (ד) ואני

באור

מעי היס והס הרגיס, ע״ד וידגו לרוב בקרב הארץ: (כ) הוציאוה, הוציא את קול הבשורה הזאת, להיות נשמע עד קצה הארץ: (כא) ולא צמאו. לא ימאו, לא ימאו בדרך, אף כי יוליך אותם במדברות בשרב ומגלות בבל, כי יעיף לחם מים מן הצור ויעלאו לרוות למאוכם, והמשקה לקוח מהליכת ישראל במדבר, בלאחם ומגלריס: (כב) אין שלום לרשעים ישראל כי אין שלום לרשעים מישראל, ויתכן שיהיה רומז לבבליים כי זאת העובה תהיה לישראל, ואין שלום לבבליים (כן ערוך):

מט (א) שמעי, דברי הנביא על עלמו. מרחוק, היושבים בארלות רחוקות: (ב) כחרב חדה, לא אוכל לאמוע את עלמי מלהתבאות כי הוא שם פי כחרב חדה, לדבר הבעידות בתיעוד לשון בלא מורא (רד״ק). החביאני, שלא יוכלו להרע לי לישראל, אף כי שדברתי עליהם רעות. לחץ, לירות בלשוני

וְהֶבֶל כֹּחִי כִּלִּיתִי אָכֵן מִשְׁפָּטִי אֶת־
יְהוָה וּפְעֻלָּתִי אֶת־אֱלֹהָי׃ (ה) וְעַתָּה |
אָמַר יְהוָה יֹצְרִי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ
לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו וְיִשְׂרָאֵל לֹא
יֵאָסֵף וְאֶכְבַּד בְּעֵינֵי יְהוָה וֵאלֹהַי הָיָה
עֻזִּי׃ (ו) וַיֹּאמֶר נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי עֶבֶד
לְהָקִים אֶת־שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וְנִצֵּרֵי
יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם
לִהְיוֹת יְשׁוּעָתִי עַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃
(ז) כֹּה אָמַר־יְהוָה גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ

*לו קרי ונצורי *קרי

ת״א כה אמר ה׳ תעניית ח׳ י״ד. סנהדרין י״ח, ק״ג:

Kraft erschöpft; aber mein Recht ist bei dem Herrn, und mein Lohn bei meinem Gott. 5. Und nun spricht der Herr, der mich bildete vom Mutterleibe an zu seinem Knechte, um Jakob zu ihm zu bekehren, daß Israel sich zu ihm versammle — denn ich bin geehrt in den Augen des Herrn, und mein Gott ist mein Schutz. — 6. Er spricht: Es ist zu gering, daß du mein Knecht seiest, aufzurichten die Stämme Jakob's, und die Geretteten Israel's zurück zu führen; ich mache dich zum Lichte der Nationen, daß mein Heil dringe bis ans Ende der Erde. 7. So spricht der Herr, Israel's Erlöser, sein Heiliger, zu dem von Menschen Verachteten, vom Volke Verabscheueten, zum Knechte der Herrscher: Könige werden

רש״י

אמרתי. להבל יגעתי כסדאיתי שאני מוכיח׳ ואינם שומעים: אכן משפטי את ה׳. הוא יודע שאינ׳ מאתי אלא מאתם: (ה) לא יאסף. אליו יאיב בתשוב׳: (ו) נקל מהיותך וגו׳. מתנה קטנה היא בעיני שתהא לך זאת לבדה שתהא לי עבד להקים את יעקב ולהסיב אלי נלודי ישראל והנני מוסיף לך עוד ונתתיך לאור גוים להנבא על מפלתם של בבל שהיא שמחה לכל העולם: ונלודי ישראל. כמו (משלי ז׳) ונלודת לב שלבם מוקף ילד הרהורי עבירה כעיר נלודת מלוד הלרי׳ עליה: (ז) לבזה נפש. נפש בזויה לישראל שהם בזויים: למתעב גוי. למי שהגוי מתעבו והוא עבד

באור

למרחוק לאומות (הס״ל). באשפתו הסתירני, לפי שדמה עלמו לחץ, דמה סתרי האל לאשפה שהחלים נסתריים שם ופירוש ברור, מרוק ומרוע, עד שהוא זך וברור (הס״ל): (ג) ישראל, אתה נחשב בעיני ככל העון ישראל, אשר אתפאר בך כמו בכולם: (ד) לריק יגעתי, שהוגעתי נפשי להוכיח את ישראל, ולא שמעו. אכן, אבל באמת משפט גמולי הוא עם ה׳, ושלם יהלם הואיל ועשיתי את שלי. ופעולתי, שכר פעולתי שיתן לי שכר על יגיעתי, וכן (ויקרא י״ג) ולא חלין פעולת שכיר: (ה) לשובב. לאחבא לבים יעקב לפולחניה וישראל לרחלתיה יקקרב (הכסדי). ואכבד, עד סוף הספקוק הוא מאמר מוסגר: (ו) ויאמר, נמשך אל לו יאסף בכתוב הקודם ושעור שני הכתובים ה׳ אלהיה אשר ילרני מבטן אמי להיות עבדו ולהשיב יעקב לעבודתו ולחזירו, הוא אמר אלי: דבר קל וקטן הוא בעיני שאתה עבד לי, להרים קרן שבטי ישראל, אבל אשימך עוד לאור מאור עיני העמים בכל העמים, אשר על פני האדמה לבשר ישועתי עד לאפסי ארץ, ונצורי, עכין שמירה ונעשה כמו פליטים שלא אבו במלחמה. ואולי הוא הנפעל מן לור לשון לחלה ולאלי הו״ו בחולם, ותרגומו (אזכר דיח בעדרענגטען), וכן (דברים כ׳ כ״ב) אל הלר מאבה: (ז) לבזה נפש, להבזוי לכל נפש ועל

וּמְסִלּוֹתַי יְרֻמּוּן׃ (יג) הִנֵּה־אֵלֶּה
מֵרָחוֹק יָבוֹאוּ וְהִנֵּה־אֵלֶּה
מִצָּפוֹן וּמִיָּם וְאֵלֶּה מֵאֶרֶץ סִינִים׃
(יג) רַנְּנוּ שָׁמַיִם וְגִילִי אָרֶץ וּפִצְחוּ הָרִים
רִנָּה כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ וַעֲנִיָּיו יְרַחֵם׃
* (יד) וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי
שְׁכֵחָנִי׃ (טו) הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ
מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִּשְׁכַּחְנָה
וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ׃ (טז) הֵן עַל־כַּפַּיִם
חֲקַקְתִּיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד׃ (יז) מִהֲרוּ
בָנַיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִיבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃

*ופצחי קרי *הפטרת עקב

ת"א ותאמר ציון זכרות ה' נ"ר: הן על כפים תטיית ח', י"ד:

Straßen werden erhöht. 12. Siehe, diese kommen von fern her, und siehe, jene von Nord und von West, und jene vom Lande Sinim. 13. Jauchzet, ihr Himmel, und frohlocke, Erde, brecht, ihr Berge, in Jubel aus, denn der Herr tröstet sein Volk, und seiner Armen erbarmt er sich. 14. Zion spricht: Der Herr hat mich verlassen, und Gott mich vergessen. 15. Kann auch ein Weib ihres Kindes vergessen, daß sie sich nicht erbarmte ihrer Leibesfrucht? Und wenn auch Solche (die Weiber) vergessen, so vergesse ich deiner nicht. 16. Siehe, auf die Hände hab' ich dich gezeichnet, deine Mauern sind mir stets vor Augen. 17. Es eilen deine Söhne herbei; die dich zerstörten und verwü-

רש"י

כל הדי לדרך. כלפי שאמרו על ידי חורבנות (לעיל ל"ג) שבת עובר אורח עכשיו ישובו וילכו בו עובדים ושבים: ומסלותי ירומון. כלפי שאמר (שם) נשמו מסלות נתקלקלו מאין מתקן אותם עכשיו ומסילי ירומון יתקנו קילקול הדרכים ויגביה אותם כמשפט גחלוקי אבנים ועפר: (יב) מארץ סיניס. מארע' דרומא: (יג) כי נחם ה'. את עמו: (יד) ותאמר ציון. הוא היתה סבורה שבחתיה: (טו) השתכח אשה עולה. עולל שלה: מרחם בן בטנה. מלרחם על בן בטנה: גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך: (טז) על כפיס. על כפי רואה אני כאילו

באור

בהם: (יב) אלה, הנביא בדמיונו רואה את השבים מכל רוח. ארץ סיניס, לדעת בעל מחקרי ארץ יכנה המלין בשם ארץ סיניס את ארץ מצריים על שם עיר סין הגדולה והמפוארת אשר היתה בארץ החלש, הנודעת בספרי העמים בשם פעקינג (קאָטהסטאָדט), על דבר אנשי עיש ורפש אשר בשכיבותיה: (יד) ותאמר ציון. אמרה זה לאורך הגלות שידעה שנשבה האל ושכחה (רד"ק): (טו) מרחם, מלרחם, והמ"ם לשלילה, והמלות השכחה אשה עומדות במקום שניס, והטעם, השכחה אשה מלרחם בן בטנה. גם אלה, ואם גם אלה תשכחנה, ר"ל הנשים, אנכי לא אוכל לשכחך. על כפיס חקקתיך, מנהג הקדמונים ובפרט בארלות הקדם ברלותם להמעיד זכר דבר האהוב להם מאד, היו שורטים זכרונו בבשרם ע"י מחיכות בעור הבשר וביותר על הכפים הנגלים לעינים תמיד. היו חוקקים לזכר שמו בבשר והיו להם קמעים אשר שמו בשריעות ההם העקיימים רשומי החתיכות לעולם והמלין לקח הדמיון הזה למשל להורות בו המעמד הזכירה, כאלו חקוק על כפים בכתובות קעקע לזכר עולם, וכן פירש"י. הומותיך, החרומות, תמיד לנגד עיני להקיומן: (יז) מהרו בניך, לשוב לארלם. מהרסיך,

לִבְזֹה־נֶפֶשׁ לִמְתָעֵב גּוֹי לְעֶבֶד מֹשְׁלִים
מְלָכִים יִרְאוּ וָקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ
לְמַעַן יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְדֹשׁ יִשְׂרָאֵל
וַיִּבְחָרֶךָ׃ (ח) כֹּה | אָמַר יְהוָה בְּעֵת
רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ
וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְהָקִים
אֶרֶץ לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שֹׁמֵמוֹת׃
(ט) לֵאמֹר לָאֲסוּרִים צֵאוּ לַאֲשֶׁר
בַּחֹשֶׁךְ הִגָּלוּ עַל־דְּרָכִים יִרְעוּ וּבְכָל־
שְׁפָיִים מַרְעִיתָם׃ (י) לֹא יִרְעָבוּ וְלֹא
יִצְמָאוּ וְלֹא־יַכֶּם שָׁרָב וָשֶׁמֶשׁ כִּי־
מְרַחֲמָם יְנַהֲגֵם וְעַל־מַבּוּעֵי מַיִם
יַנְהֲלֵם׃ (יא) וְשַׂמְתִּי כָל־הָרַי לַדֶּרֶךְ
וּמְסִלּוֹתַי יְרוּמָמוּן׃

ת"א בעת רצון זכרות ח', ח'. סנהדרין י"ח, ק"ג: לא ירעבו קמא ח', נ"ג. מלעיל ט, ק"ז: כי מרחמם סנהדרין י"ח, נ"ג:

sehen und aufstehen, Fürsten, die werden niederfallen um des Herrn willen, der treu ist, des Heiligen Israel's, der dich erwählte. 8. So spricht der Herr: Zur Zeit der Gnade erhör' ich dich, und zur Zeit des Heils helfe ich dir; ich erhalte dich und mache dich zum Bundesmittler des Volkes, um herzustellen das Land, zu vertheilen die verödeten Grundstücke, 9. zu den Gefangenen zu sprechen: Geht hervor! Zu denen in der Finsterniß: Kommt aus Licht! Auf Wegen sollen sie weiden, und auf allen Anhöhen ihre Weide haben. 10. Sie sollen nicht hungern und nicht dursten, und nicht soll sie treffen brennende Hitze und Sonne; denn ihr Erbarmer führt sie, und an Wasserquellen leitet er sie. 11. Ich mache all meine Berge zum Wege, und meine

רש"י

למושלי עליו: מלכיס ירלו. לותו וקמו: לאל נאמן. לשמור הבטחתו שהבטיח לאברהם על המלכיו' כענין שנא' והנה תנור עשן וגו' (בראשית ט"ו): קדוש ישראל. הוא ויבחרך: (ח) בעת רצון. בעת תפלה שאתה מתרלה ומתפייס לפני: וביום ישועה. שתהא נזיך ליסועה: ואצרך. ואשמרך: לברית עם. להיות עם ברית לי: להקיס ארץ. ארץ ישראל הבחיר' לי בכל הארלות: (ט) לאמר לאסורים צאו. לעת אשר אומר לאסירי גולה לאו: שפייס. ת"י נגדין נחלי מיס: (י) שרב חוס: (יא) ושמתי

באור

עלמו אמר, אף שאתה בזוי ועבד משלים אף אם יתענוך העם והשרים המושלים, אל תחוש להם כי יבוא יום ומלכים יקומו: (ח) לברית עם, לכרות ברית בין ה' ובין עמו ישראל. להקים ארץ, להקיים חרבות ארץ ישראל ולהנחיל לשבטי יעקב את אלרם שהיתה שממה עד עתה בעוונם: (ט) הגלו, אחגלו לגאור (הכשר"). ר"ל היו מגולים וגרשים לאור היום. שפיים, מקומות הגבוהים, וכן (במדבר כ"ד) וילך שפי (רד"ק): (י) ולא יכם. לא יכאיבם חמימות האויר וחום השמש. שרב, חמימות ויובש, כמו (למעלה ל"ה) והיה השרב לאגם, והשורב הזה אם הוא לשרשים: שרף ולרב, בחילוף אותיות השביים ואותיות השפה וכולם ענין שריפה ויקידה: (יא) ומסלותי, המסילות שאולך אותם בהם, יבביהום בחלוקי אבנים וחול, למען יהיה שוה ויפר, ונא ללכת

וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־
כָּתֵף תִּנָּשֵׂאנָה׃ (כג) וְהָיוּ מְלָכִים
אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם
אָרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ
וְיָדַעְתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃
(כד) הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי
צַדִּיק יִמָּלֵט׃ (כה) כִּי כֹה | אָמַר יְהוָה
גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ
יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־
בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ׃ (כו) וְהַאֲכַלְתִּי
אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִים דָּמָם

ת״א והיו מלכים זנחיס י״ג׃

Herr: Ich erhebe nach den Völkern meine Hand, und den Nationen richte ich mein Panier auf, daß sie deine Söhne auf dem Arme bringen, und deine Töchter auf der Schulter hergetragen werden. 23. Könige sollen deine Wärter sein, und ihre Fürstinnen deine Säugammen; mit dem Antlitz zur Erde sollen sie sich vor dir niederwerfen, und den Staub deiner Füße lecken; und du sollst erkennen, daß ich der Herr bin, daß nicht zu Schanden werden, die auf mich harren. 24. „Wird auch die Beute des Gewaltigen abgenommen und die weggeführte Habe des Gerechten gerettet werden?" 25. Ja, so spricht der Herr: Auch dem Gewaltigen wird das Weggeführte abgenommen, und des Wüthrichs Beute gerettet werden; mit deinen Gegnern will ich kämpfen, und deine Söhne will ich retten. 26. Deine Bedrücker laß' ich

רש״י

לו בעזרא וגם אני חלני נעדתי (נחמיה ה׳): (כד) היוקח מגבור מלקוח. כשבויים אתם שאי אפשר לקחת מעשו מלקוח שביו של יעקב הצדיק: (כה) ואת יריבך. ועם מריבך אני אריב: (כו) והאכלתי את מוניך. לחית הסדה את בשרם. מוניך לשון חל תונו (ויקרא כ״ה) אונאת דברים המקנתריס אותך בגידופיהם: וכעסים. מתק יין: דמם ישכרון. כן ישכרון מדמם אותם הרגילים לשתות דם ומי הם אלו עוף הסמיס כן תרגם יונתן:

באור

(כג) אמניך, מענין כאשר ישא האומן את היונק (במדבר י״א) ושרותיהם, נשותיהם אשר הם שרות (אויהדע פירשטן־לען געמאהליننען). ילחכו, אחד הוא בהוראתו עם לקק. ואומר עפר רגליך ילחכו, על דרך הפלגה והכוונה שיעשקו את רגליך, והוא קיומן הסבנעה, כנהוג עוד היום אצל מלכי פרס: (כד) היוקח, הנכיא יעיד דברי אויב בפיו אשר אל, או בשם העם ידבר אשר יתפאר בדבר לאמר איך יוקח המלקוח מיד הגבור? שבי אדיק, שבי של אדיק, ר״ל קיומו אשר נשבה ממנו על ידי אויב וגא פה הסמיכות על הפעול. ובפסוק שלאחריו שבי גבור על הפועל, השבי אשר שבה הגבור, הם הוא מקובלת הסמיכות בלשון עבר כידוע: (כה) יריבך, הואר למתנגד, רלה לומר אשר יריב אתך. ואולי נחברה יו״ד הרבוי והרלוי יריביך, כמו

(הנליס ל״ס ח׳) ריבה ה׳ את יריבי. ואתה ג״כ דעת רש״י: (כו) מוניך, מוגשיך, כמו ולא יונו עוד את נשיאי עמי (יחזקאל מ״ה). בשרם, על דרך אים בשר זרועו יאכלו (למעלה ט׳). וכעסים, יין מתוק:

(יח) שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם
נִקְבְּצוּ בָּאוּ־לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה
כִּי כֻלָּם כָּעֲדִי תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים
כַּכַּלָּה׃ (יט) כִּי־חָרְבֹתַיִךְ וְשִׁמְמֹתַיִךְ
וְאֶרֶץ הֲרִסָתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב
וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ׃ (כ) עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ
בְּנֵי שִׁכְּלָיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי
וְאֵשֵׁבָה׃ (כא) וְאָמַרְתְּ בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־
לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה
גֹּלָה | וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי
נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אַיֵּפֹה הֵם׃
(כב) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא
אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים אָרִים נִסִּי

ת״א ואני שכולה סוטים ו׳, מ״ג: ונלמ״רה ר״ה נ׳, כ״ו.

steten, ziehen weg von dir. 18. Erhebe ringsum deine Augen, und schaue! Sie alle versammeln sich und kommen zu dir. Bei meinem Leben, spricht der Herr, du sollst sie alle, wie einen Schmuck, anziehen, sie dir anlegen, gleich einer Braut. 19. In deinen Oeden, wüsten Plätzen und in deinem zerstörten Lande wird's dir nun zu enge sein zum Wohnen, und fern bleiben deine Verderber. 20. Bald sprechen vor deinen Ohren die Söhne, deren du beraubt warst: Zu eng ist mir der Ort, rücke hin, daß ich wohnen kann! 21. Und du sprichst in deinem Herzen: Wer zeugte mir diese, da ich doch kinderlos und einsam, verbannt und verstossen war, wer erzog diese? Ich war ja allein übrig, wo waren denn diese? 22. So spricht Gott der

רש״י

את חקוקה על כפי לראותך ולזכרך תמיד. ד״א על כפיס מעל ענני כבוד כמו (איוב ל״ז) על כפיס כסה אור: (יז) מהרו בניך. לשוב: (יח) תצרי מיושב. תהי לה מדוב יושבים שיבאו לתוכך יהי להם המקום לר מלבנות להם בתים: (כ) בני שכולך. בניס שהיית שכולה מהם: גשה לי. התקרב לגד אחד בשבילי ואשבה: (כא) וגלמודה. שולד״א בלע״ז: וסורה. מוסרת מכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה: (כב) ידי. נסי. סימן להביא גליות. כמ פירק״א בלע״ז כמו וכנס על הגבעה (לעיל ל׳) והוא סימן קיבון ונותנין בראשה בגד: בחוזן. אייסילס״א בלע״ז ודומה

באור

אלה אשר ברכו והחריבו אותך, יעמדו לגאת ממך ולעזבך: (יח) סביב, כי מכל הפאות יבואו בניך. חי אני, כי נשבעתי בחקבן כל ישראל אליך, יהיו לך כמו עדי והקישורים לכלה (רד״ק): (יט) תצרי, כל החרבות והשוממות תהייה מיושבת עד שתצרי מרוב יושבים. מבלעיך, משחיתיך ירחקו בקלה הארץ, אלא יבא עוד משחיה בגבולך (הכ״ל): (כ) שכליך, הבניס אשר היית שכולה מהם יאמרו לך לי המקום. גשה, הרחק לעצמך, כמו (בראשית י״ט) גש הלאה, ועשה לי, לטעני, למען יהיה לי מקום שאשב בו (כא) וגלמודה, כתרגומו, ויחידה, וכן פירש״י. וסורה, מרוחקה מכל אדם בשביס. איפה הם, איפה היו: (כב) בחוזן, זרוע, או כנף הבגד, וכן (נחמיה ה׳) גם חלני נעדתי (רד״ק). ולפי פירוש השני תרגומו (איך בוזען):

יְהוָה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת
לָעוּת אֶת־יֵעָף דָּבָר יָעִיר | בַּבֹּקֶר
בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים:
(ה) אֲדֹנָי יֱהוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי
לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נָסוֹגְתִּי: (ו) גְּוִי
נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים פָּנַי
לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק: (ז) וַאֲדֹנָי
יֱהוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי
עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחֲלָמִישׁ וָאֵדַע
כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ: (ח) קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־
יָרִיב אִתִּי נַעַמְדָה יָחַד מִי־בַעַל
מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי: (ט) הֵן אֲדֹנָי יֱהוִה

der Herr gab mir eine geübte Zunge, daß ich wisse mit Reden zu stärken die Ermatteten; er weckt an jedem Morgen, er weckt mir das Ohr, daß ich höre, wie ein Jünger. 5. Gott der Herr öffnete mir das Ohr, und ich widerstrebte nicht, wich nicht rückwärts. 6. Meinen Rücken bot ich den Schlagenden dar, und meine Wangen den Rufenden; mein Antlitz verbarg ich nicht vor Schmach und Speichel. 7. Aber Gott der Herr hilft mir: Darum stand ich nicht beschämt da, darum machte ich mein Antlitz, wie einen Kiesel; denn ich weiß, daß ich nicht zu Schanden werde. 8. Nahe ist, der mir Recht verschafft; wer will mit mir streiten? Laßt uns zusammen auftreten! Wer ist mein Gegner? Er nahe sich mir! 9. Siehe, Gott der Herr hilft

רש"י

לימודים. ישעיה היה אומר ה' שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כדי לדעת לעות את העיפים ומאיס לשמוע את דברי הקב"ה. לעות. מנחם חיברו במחברת' עת לעשות לי"י (תהלים קי"ט) לקבוע להם עתים: יעיר לי אזן. מעורר את אזני ברוח קדשו: לשמוע כלומודים. כמשפט הלימודים האמת והנכוחה: (ה) פתח לי אזן. והשמיעני את מי אשלח (לעיל ו') שלחתי את עמוס והיו קורין אותו בסילוס שלחתי את מיכה כו' כראית' בפסיקת' דנחמו נחמו: ואנכי לא מריתי. מלילך בשליחות ולא נסוגותי אחו' אלא ואומ' הנני שלחני (שם): (ו) גוי נתתי למכים. הוא אמר לי ישעיה בני סרבני' הם בני טרחני' הם על מנת שלא תכעס עליה' אמרתי לו על מנת כן: (ז) וה' אלהים יעזר לי. אם יקומו עלי: (ח) קרוב

באור

טען). אולם עת לשון זמן ארצו עתה, כי בכמוי יבוא בדגש. ואיך יאמר לעות בנחי ע"ו. וגם אבור הפעל לעות עם מלת דבר, ר"ל לעות דבר את יעף הוא קלת קשה והנכון כדעת בעל אולר הערבים שהוא לשון חזוק, ושעורו לחזק ולעורר את היעף בדברים וגם עניין **עאת** בערבי עתרב ומעיבה. **כלמודים**, כתלמיד, כי הנביא הוא תלמיד לשם (הש"ל): (ה) **לא** מריתי, אלכת בשליחותו ולדבר בשמו, ולהעיר את העם להאמין בגאולתו, אף כי הכוחי ומרעו את שער זקני והכלוחוני וירקו בפני. וגלגד הפתוח עין המפורש מה שעשו לנביא בשארו לשם הגאולה מהעבדר אמונתם בו, וירמיה הנביא לעד: (ו) **למרטים**, הענוקרים שער לחיי תקני: (ז) **יעזר** לי, הענש, כי השם יקיים כל דברי נבואתי (הש"ל): (ח) **קרוב** מצדיקי, מדברי ירמיה נלמד, שגם לנביא הזה

יִשְׁכְּרוּן וְיִדְּעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה
מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אְבִיר יַעֲקֹב:
נ (א) כֹּה | אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר
כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ
אוֹ מִי מִנּוֹשֵׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם
לְוֹהֵן בַּעֲוֹנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם
שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם: (ב) מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין
אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר
קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ
לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים
נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין
מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא: (ג) אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם
קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם: (ד) אֲדֹנָי

ת"א אי זה ספר סנהדרין י"ח, ק"ס: מדוע באתי נרכות ח', ו': אלביש שמים נרכות ס', י"ט:

ihr eignes Fleisch essen, und wie vom Most, sollen sie von ihrem Blute trunken werden; und alles Fleisch soll erkennen, daß ich der Herr, dein Retter bin, und dein Erlöser, der Starke Jakob's.

50. 1. So spricht der Herr: Wo ist der Scheidebrief eurer Mutter, mit dem ich sie entließ? Oder wer ist's von meinen Gläubigern, dem ich euch verkaufte? Siehe, eurer Sünden wegen wurdet ihr verkauft, und um eurer Missethaten willen ward eure Mutter entlassen. 2. Warum, wenn ich kam, war Niemand da, und antwortete Niemand, wenn ich rief? Ist etwa meine Hand zu kurz zum Erlösen, oder hab' ich keine Kraft zum Retten? Siehe, durch mein Drohen trockne ich das Meer aus, mache Ströme zur Wüste! Es stinken ihre Fische aus Mangel an Wasser, und sterben vor Durst. 3. Ich kleide die Himmel in Dunkel, und mache Trauergewand zu ihrer Hülle. 4. Gott

רש"י

נ (ב) מדוע באתי. להתקרב אליכם ואין איש מכם פונה אלי: (ג) אלביש שמים. לבא השמים שרי האומות כשאני בא ליפרע מן האומה: (ד) נתן לי לשון

באור

נ (א) **אי זה ספר**, אי זה הספר אשר שלחתיה בה, ר"ל ברחה בה מעני מה שלחתיה, הלא היתה בעבור הפשע כמו שאמר ירמיה (שם ו') ואחרא כי על כל אודות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה ולא ירחה, ושם דברי ישעיהו: ופשעיכם שולחה אמכם. **אמכם**, כמה כל ישראל בשם אם, והפרע בשם בנים. **מכרתי**, בעבור החוב שהבא המשה ממני, וכן (מ"ב ד') והמשה בא לקחת שני ילדי לו לעבדים: (ב) **מדוע**, מושב למעלה אחור הן בעונותיכם נמכרתם כי מדוע באתי, ולא היה איש לשוב אלי **תבאש** דגתם, קטולה הדגים הבאים מחסרון המים, כי תמות **בצמא** ובצחא: (ג) **קדרות**, המעשה על העבים, וי"ל על קדרות השמש, כאשר תקדר כולה בחלי היום וכאילו שק כסותם בעבור שהוא שחור (בן מחרא): (ד) **למודים**, מוחר השם, ומנינו רגילות לשון, כמו (ירמיה כ') למוד מדבר. **לעות**, לדעת המתרשים מן עת, ר"ל לדבר דבר בעתו, ואלוי לתרגם דחש אך וויסטע ליטגעאעס לו רעדען מיט דעם ערמחסטע=

יַעֲזָר־לִי מִי־הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם
כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם׃ (י) מִי בָכֶם
יְרֵא יְהוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר
הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח
בְּשֵׁם יְהוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ (יא) הֵן
כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ
בְּאוֹר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בְּעַרְתֶּם מִיָּדִי
הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃

נא (א) שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי
יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַּבְתֶּם

ת"א מי בכם זכות ח': למעצבה כתונות י"ג, ק"ד: חביטו יגמות ו', ס"ד. עקדים סער ע"ז, ס"ג:

mir: Wer ist's, der mich verdammen möchte? Siehe, sie alle werden zerfallen, wie ein Gewand; die Motte verzehrt sie. 10. Wer unter euch den Herrn fürchtet, höre auf die Stimme seines Knechtes; wer im Dunkel wandelt ohne Licht, vertraue auf den Namen des Herrn, und schütze sich auf seinen Gott! 11. Siehe, ihr Alle, die ihr Feuer anzündet, mit Brandpfeilen gerüstet, fort in die Glut eures Feuers, und in die Brandpfeile, die ihr gezündet! von meiner Hand kommt euch Solches, in Jammer sollt ihr da liegen.

51. 1. Hört auf mich, die ihr der Gerechtigkeit nachjagt, die ihr den

רש"י

מלדיקי. הקב"ה קרוב לי לזכותי בדין: (ט) עש. תולעת הבגדים: (י) בקול עבדו. בקול הנביאים: אשר הלך חשכים. אפילו לה באה עליו יבטח בשם ה' כי הוא ילילהו: (יא) הן כולכם. שאינכם שומעים בקול נביאיו: קודחי אש. עבדתי עליכם: מאזרי זיקות. הן גלין וגחלי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בלשון אדמי זיקוקין דנור כך וכך זיקתא פסיק לן: לכו באור אשכם. לפי דרככם תלקו: מידי. תהא נמולכם זאת לכם:

נא (א) אל צור חוצבתם. ממנו: ואל מקבת בור. שנוקבין וחולבין בה את הבורות אשר נוקרתם בה. נוקרתם לשון נקרת הצור (שמות ל"ג) כמו יקרוס עורבי נחל (משלי ל') ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם ומי הוא המקבת היא

באור

קרא כמוהו, שהיו אומרי דורו חולקים עליו: (ט) כלם, אלה שמרשיעים אותי בפה, כולם כבגד יבלו ויאכלו. עש, תולעת מכלה הבגדים: (י) מי בכם, אחרי שגוי נתתי למכים ואחרי אלהים יעזר לי, הנה כל מי שיש בכם ירא ה', ישמע בקול עבדי. שומע, במקום ישמע. אשר הלך, אף אם לפעמים הולך באופן הפרוס, ואין מגיע ומקום לנגד עיניו יבטח בה' והוא יהיה אור לו. ולילהו מכל רע: (יא) הן כלכם, הנושא בה' חסד יסובבנו, אבל אתם המקדימים אש המריבה ומפילו זיקי להבה מגחלי המלה, להכעיס ולמרר רוח נביאי אלהים לכו גם באור אשכם, בלהבת שלהבת אשר בערתם! ה' המדיק הרן משפטכם להביא עליכם צרה ולזקה.

מאזרי זיקות, מחזיקי זיקות, כאלו הם נאחזים בהן. למעצבה, מלשון עצב ואבל:

נא (א) שמעו אלי, שב לדבר עם העובדים. המאמינים בדברי הנביא. צור, כוונתו על אברהם. מקבה, זאת שרה, ודמה רחם אחשה לצור, ועשה מקבת נקיבת הבור, כאלו אמר אל צור נקובה שנקרתם

וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃ (ב) הַבִּיטוּ
אֶל־אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה
תְּחוֹלְלֻכֶם כִּי־אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ
וְאַרְבֵּהוּ׃ (ג) כִּי־נִחַם יְהוָה צִיּוֹן נִחַם
כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן
וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה
יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה׃ *
(ד) הַקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאֻמִּי אֵלַי
הַאֲזִינוּ כִּי תוֹרָה מֵאִתִּי תֵצֵא וּמִשְׁפָּטִי
לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ׃ (ה) קָרוֹב צִדְקִי
יָצָא יְשׁוּעִי וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ אֵלַי
אִיִּים יְקַוּוּ וְאֶל־זְרֹעִי יְיַחֲלוּן׃ (ו) שְׂאוּ
לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל־הָאָרֶץ
*ע"כ *דא"ש

Herrn sucht! schauet auf den Fels, aus dem ihr gehauen, und auf die gehöhlte Grube, aus der ihr gegraben seid! 2. Schauet auf Abraham, euren Vater, und auf Sarah, die euch gebar! Denn ihn, den Einzelnen, berief ich, und segnete ihn und mehrte ihn. 3. So nimmt sich der Herr Zion's an, nimmt sich all' seiner Trümmer an; er macht ihre Wüste wie Eden, und ihre Einöde wie einen Garten des Herrn, Freude und Wonne wird darin gefunden, Lobgesang und Saitenspiel. 4. Horch auf mich, mein Volk, und du, meine Nation, merk' auf mich! denn das Gesetz wird von mir ausgehen, und mein Recht will ich zum Licht der Völker begründen. 5. Nahe ist mein Heil, es erscheint meine Hilfe, meine Arme sollen die Völker richten; auf mich harren die Inseln, und auf meinen Arm warten sie. 6. Erhebt zum Himmel eure Augen, und schauet auf die Erde unten! denn

רש"י

שרה אשר חוללתם אשר ילדתכם לשון כי חלה גם ילדה (לקמן ס"ו): (ב) תחוללכם. אשר תלד אתכם: כי אחד קראתיו. כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר בגליתיו שם מארצו וממולדתו. קראתיו רציתיו וגדלתיו לשון קריאי העד' (מדב' ח') וכשם שהוא היה יחיד ובגלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי: (ג) וערבתה. אף הוא לשון מדבר כמו בארץ ערב ושוחה (ירמיה ג') אלא שהערב' כבר היה בה ישוב והוחרבה: תודה. קול הודיה: (ד) כי תורה מאתי תצא. דברי נביאים תורה הוא והמשפטים סופן

באור

ממנה (רד"ק), וכן מתורגם. נקרתם, מן העיני האנשים ההם תנקר (במדבר י"ז), לשון חפירה וכריה: (ב) תחוללכם, תחולל אתכם עבר במקום עתיד ועמינו הולאה ולידה, כמו (תהלים כ"ח) הן בעון חוללתי. אחד, איש אחד היה בעת שקראתיו, ר"ל במתי מעט, ואחר כן ברכתיו והרבתיו והיה לגוי גדול ועצום וכאשר עשיתי זאת עם אבינכם, כן אעשה עם ציון: (ג) כי נחם, מלת כי כמו כן, כדרכו לפעמים, ועשה נחם כמו ירחם. חבר ציון, כי היא עיקר המלכות: (ד) עמי, מאשר הסר בפי הנביא, להעות לב ישראל אליו. ולאומי, אין לו חבר בבני יחיד, ולא נמצא בסמיכות ולא בבני הרבו והגדלה כדעת המבאריס שהקריאה היא אל כל

עֹז זְרוֹעַ יְהוָה עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דּוֹרוֹת
עוֹלָמִים הֲלוֹא אַתְּ־הִיא הַמַּחֲצֶבֶת רַהַב
מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין: (י) הֲלוֹא אַתְּ־הִיא
הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי תְהוֹם רַבָּה הַשָּׂמָה
מַעֲמַקֵּי־יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים:
(יא) וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן
בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם
שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּן נָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה:
* (יב) אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־
אַתְּ וַתִּרְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם
חָצִיר יִנָּתֵן: (יג) וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ
נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד
כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר
כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק:
(יד) מְהֵר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת

*הפטרת שופטים

wie in den Tagen der Vorzeit, den Geschlechtern des Alterthums! Warst du es nicht, der Rahab (Egypten) niederhieb, der das Ungeheuer erlegte? 10. Warst du es nicht, der das Meer austrocknete, die Gewässer der großen Flut, der die Tiefen des Meeres zum Wege machte, daß die Erlösten durchzogen? 11. Und so kehren die Befreiten des Herrn zurück, ziehen in Zion ein mit Jubel, und ewige Freude um ihr Haupt; Wonne und Freude haben sie, es fliehen Kummer und Seufzen. 12. Ich, ich bin es, der euch Trost gewährt. Wer bist du, daß du dich fürchtest vor sterblichen Menschen, und vor dem Menschensohn, der, wie Gras, hinschwindet, 13. und vergissest den Herrn, deinen Schöpfer, der die Himmel ausspannte und die Erde gründete, und bebst beständig den ganzen Tag vor dem Grimm des Drängers, wenn er bereit steht, zu verderben? Wo ist nun der Grimm des Drängers? 14. Bald wird der Gefesselte

רש"י

ממחולת. לשון הרג חלל: תנין. פרעה: (יא) ופדויי י"י ישובון. לשון תפלה ומוסב על עורי: (יב) מי את. בת לדיקים כמותך ומלאה זכות למה תירלאי מאכוס אדם סופו למות: (יג) ותשכח את ה' עושך. ולא נסענת עליו: המציק. מושלי אומות העולם המשעבדי נכס: כאשר כונן. כזמן: ואיה חמת המציק. מחר גא ואינכו:

באור

(יחזקאל כ"ע) התנין הגדול: (י) המחרבת ים, ענין חורב ויובש: ורומז על בקיעת ים סוף: מי תהום, המתרחבת מי תהום רבה. דרך, אשר שמה עומק היש להיות בו דרך, שיעברו בו ישראל, שנגאלו ממצרים: (יא) ופדויי ה', כן יפדה ה' את גולי ציון, ויסובו מבבל לארצם. ישיגון, הנו"ן נוספת ועיין (למעלה ל"ה י') (יב) מנחמכם, רבים, כנגד הפרעים. מי את, כנגד הכנסת. חציר ינתן, די כעשבת הציר (הכתרי) ואסר כ"ף הדמיון. ר"ל שהוא נתון בעולם כחציר הזה, אשר ימול ויבש: (יג) ותשכח, שכחת לשתנן על ה'

מִתַּחַת כִּי־שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ
וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ־כֵן
יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי
לֹא תֵחָת: (ז) שִׁמְעוּ אֵלַי יֹדְעֵי צֶדֶק
עַם תּוֹרָתִי בִּלְבָּם אַל־תִּרְאוּ חֶרְפַּת
אֱנוֹשׁ וּמִגִּדֻּפָתָם אַל־תֵּחָתּוּ: (ח) כִּי
כַבֶּגֶד יֹאכְלֵם עָשׁ וְכַצֶּמֶר יֹאכְלֵם
סָס וְצִדְקָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וִישׁוּעָתִי
לְדוֹר דּוֹרִים: (ט) עוּרִי עוּרִי לְבִשִּׁי־

ת"א כי אחד עקדים סער כ"ח: שמעו אלי עקרים מ"ד, פ"ד:

die Himmel vergehen, wie Rauch, und die Erde zerfällt, wie ein Gewand, und ihre Bewohner sterben dahin, wie Mücken; und meine Hilfe wird ewig dauern, und mein Heil wird nicht zerstört. 7. Hört auf mich, die ihr Gerechtigkeit liebt, du Volk, in dessen Herzen mein Gesetz ist! Fürchtet nicht der Menschen Hohn, und vor ihren Lästerungen zagt nicht! 8. Denn wie ein Gewand, verzehrt sie die Motte, und wie Wolle, zerfrißt sie die Schabe; aber mein Heil wird ewig dauern, und meine Hilfe von Geschlecht zu Geschlecht. 9. Auf, auf, zieh' Stärke an, Arm des Herrn! Auf,

רש"י

להיות מרגוע ומנוחה לעמים אחר אחפוך להם ספה גדולה לעבדני: אדניה. אניה: (ה) ישפוטו. ייסדו יוסטיל"ח בלע"ז: (ו) שמים כעשן נמלחו. שדי לגאות האומות' שבשמי' נמלחו נתבלו כמו (ירמיה ל"ח) בלוי הסחבות והמלחים בגד הנשחת. ל"ח נמלחו נתבלבלו לשון מלחי היס שמבלבלין המי' בעטונו' מנסיגי הספינה וכן ממולח טהור קדש (שמות ל"ה): והארץ. שלטוני ארץ: ויושביה. שאר העם: ויושעתי. לעמי לעולם תהיה. ד"ח שמים וארץ ממש וכה פתרונו שאו עיניכם והביטו אל השמים ואל הארץ ולהו כמה הם חזקים ורחיקים ואף ע"פ כן יבלו ונלקתי וישועתי יהיו לעולם הרי שלקתי נרחקה וחזקה יותר מהם: (ח) עש וסס. מיני תולעים הם: (ט) עורי עורי. תפלת הנביא היא: רהב. מלרים שכתוב בה רהב הם שבת (לעיל ל'):

באור

העמים ולאומים, ואסר מ"ם הרבוי. ארניע, אניה (רש"י). וכן פירשו הרלאב"ע והרד"ק, ועל פיהם מתורגם: (ה) צדקי, כמו ישעי, וכן (למעלה מ"ה ח'): (ו) נמלחו, ענין בליה והפסד, כמו (ירמיה ל"ח) ובלוי מלחי' וגם בל' הערב יורה שורש מלח על קרישה והשחתה. כמו כן, לדעת המפרשים שמשמו אחר הכסדי, נכפלה מלחי' הדמיון להפלגה, ותרגומו (עבען זמן): אבל מלבד שהאמור כמו כן, הוא זר בלשון גם המליצה היא מלת הדמיון להפלגה, ותרגומו (עבען זמן): אבל מלבד שהאמור כמו כן, הוא זר בלשון גם המליצה היא חלושה מאד. והנכון כדעת קלת מחכמי העמים שמלת כן הוא היחיד מן כָּנִים (שמות ח'), ומלת כְּנָם המגלה שם הוא שם הקטן. ח"ל החכם בעזעניוס בספר מלים שלו (חיינע חרט זעהר קליינער עמפינד= ליך טטעפענדער מיקקען חין דען זומפפיגען געגענדען עגיפטענס. פערגלייכע פהילאָ חיק ועבען משה"ם): (ז) חרפת אנוש, הבבליים ושאר העמים שבשמו שם (בן עזרא): (ח) סס, הוא אחי עם, וכערבי יקרא קוס (רד"ק). והוא שרץ האוכל ומכלה בגדי למר: (ט) המחצבת, אשר חצבה את מלרים כחולד עלים ואבנים, וכן (הושע ו') על כן חצבתי בנביאים. רהב, זה מלרים, וכן (תהלים פ"ז) אזכיר רהב ובבל (הכ"ל). מחוללת, לשון הריגה מן חלל חרב וכן (יחזקאל כ"ח) ביד מחלליך ר"ל ההורגים אותך מחללי חרב (שם ל"ב), והא פה ע"ד נחי ע"ו כמו קובב ושם ע"ד הסלמים, ולד"ח ענין חיל ובהלה, והרא"שון ברהה יותר, כי הוא דומה בענינו אל המחלבת, וכן פירש"י. תנין, גם זה משל על מלרים לו על פרעה, וכן

שָׁתִית מָצִית׃ (יח) אֵין־מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־
בָּנִים יָלָדָה וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־
בָּנִים גִּדֵּלָה׃ (יט) שְׁתַּיִם הֵנָּה קָרָאתִיךְ
מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב
וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ׃ (כ) בָּנַיִךְ עָלְפוּ
שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת כְּתוֹא מִכְמָר
הַמְּלֵאִים חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ׃
(כא) לָכֵן שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֵרַת
וְלֹא־מָיִין׃ (כב) כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ יְהוָה
וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ

ת"א לכן שמעי עירודין ו', פ"ס:

und ausgeschlürft! 18. Niemand leitete sie, von allen Kindern, die sie geboren; Niemand faßte sie bei der Hand, von allen Kindern, die sie erzog. 19. Zweierlei (Unglücksfälle) haben dich getroffen; wer beklagte dich? Verwüstung und Verderben, Hunger und Schwert: Wie sollte ich dich trösten! 20. Deine Kinder lagen ohnmächtig an allen Straßenecken, gleich einem Waldochsen im Netze, voll vom Zorne des Herrn, vom Fluche deines Gottes. 21. Darum höre dieses, Elende, Trunkene, und nicht vom Wein! 22. So spricht dein Herr, der Ewige, und dein Gott, der sein Volk rächt: Siehe, ich nehme aus deiner Hand den Taumel-

רש"י

כאסור וקסור ומעוטף כמו הדרוסים הדעלו (נחום ג') והדרות והדעלות (לעיל ג') שהוא לשון עיטוף ודומסכת שבת מדיות דעולות מין סדבל נאה להתעטף בו. תדעלה לינטומיזמנ"ט בלע"ז: מלית. מנוסטי"ד בלע"ז: (יט) שתים הנה קדלאתיך. לרות כפולות שתים שתים: מי אנחמך. מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקתה דומתך: (ב) עולפו. לשון עייפות כמו (עמוס ח') תתעלפנה הבתולות בלמא פסמי"ר בלע"ז: כתוא מכמר. הפקד כתוא זה שנפל למכמר. תוא כמו ותאו וזמר (דברים י"ד): (כא) ושכורת ולא מיין. ושכורת מדבר אחר שלא מיין: (כב) יריב עמו. אשר ידין דין עמו: (כג) מוניך. מניעיך ומטלטליך למו כמו והנה ההמון נמוג (שמואלי"ר) קרוסלי"ר בלע"ז: שחי ונעבורה על גביך:

באור

(בוואענקעלך). ויהיה קובעת כוס כפל ענין ע"ד מגילה. **התרעלה**, כמו (נחום ג') והדרוסים הרעלו, לשון מוט ורעדה כמו בארמית: (יח) **ואין** מחזיק, לא היה מי להחזיק בידה שלא תפול לארץ, כי מכולם תפס הכה והמשלה: (יט) **שתים**, שני דברים, השוד והשבר מוקב על הארץ, והרעב והחרב על העם. **יבוד**, יקונן, כמו חיוב ב') לנוד לו ולנחמו. **מי** אנחמך, חסר ב"ת. במי אנחמך, כי האדם יתנחם כאשר יאמר לו מה ס"רס לך, כבר קרה כן לפלוני (בן עזרא). והכשדי תרגם לים די מנחמיך, כאלו כתוב מי ינחמך: (כ) **עולפו**, ענין חסיפת הכותות והחוטים, כמו (ויקם ד') ויעלפך. **כתוא** מכמר, כתוא שהוא שוכב במכמר שלכדו אותו בו, ואותו היא החיה המכרת בתורה (דברים י"ד), ואתו וזמר בהיפוך האותיות והוא השור הבר, ומכמר היא הרשת, וכן (תהלים קמ"ז) יפלו בתכמוריו רשעים (רד"ק). ולר"ח האו הוא מין לבי לו מין עזים הסוכנים בקרים (חיינע גאלענען = אָדער בערגליגענחרט), כי הוראת **תאי** בערבי הוא מהירת המרוצה: (כב) **ואלהיך** יריב עמו, אשר יריב ריב עמו ולקחתם נקמתם מיד המרדיעים להם: (כג) **מוניך**, מנזרת יבי.

לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ (טו) וְאָנֹכִי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו
יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ (טז) וָאָשִׂם דְּבָרַי
בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם
וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי־אָתָּה׃
(יז) הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלִַם
אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְהוָה אֶת־כּוֹס
חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה

ת"א מהר צועה דרכות ט', ג"ז. פסחים י"ד, קי"ח: רוגע הים פסחים
סס: ובצל ידי מגילה ח', ס'. סנהדרין י"ח, ל"ט:

befreit; er stirbt nicht in der Grube, und ihm mangelt nicht sein Brot. 15. Ich bin der Herr, dein Gott, der das Meer beschwichtigt, wenn seine Wellen toben; der Herr der Heerscharen ist sein Name. 16. Ich lege meine Worte in deinen Mund, und mit dem Schatten meiner Hand bedeck' ich dich, um den Himmel aufzuschlagen und die Erde zu gründen, und zu Zion zu sprechen: Mein Volk bist du! 17. Ermuntere dich, ermuntre dich, steh' auf, Jerusalem, die du getrunken aus der Hand des Herrn seines Grimmes Becher, den Becher-Kelch des Taumels 1) getrunken

רש"י

(יד) מהר צועה להפתח. אפי' נקניו קסין עליו ולריך הוא להפתח בהילוך המעי' כדי שלא ימות וכיון שמיהר להפתח לריך למזונות דגים שאם יחסר לחמו אף הוא ימות. צועה לשון דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין (ירמיה מ"ח) ושקט אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ונאמר. סס ושלחתי לו צועים ונעהו וכליו ירוקו. ר"א מהר צועה אותו האויב המליק שהוא עכשיו חבוד מתנים חלוק כה ימהר להפתח ולהיות חלש צועה חובר כמו (לקמן ס"ג) צועה בדוב כחו: ולא ימות המסוד בידו לשחת. אבל הלשון ראשון מדרש אגדה הוא בפסיקתא רבתי: (טו) רוגע הים. ל' עודי דגע (איוב ז') פרינג"א בלע"ז: (טז) לנטוע שמים. לקיימא עמא דאמיר עליהון דיסגון ככוכבי שמיא וליסוד ארץ. ולשכללא כמיסתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא: (יז) הבעת. תרגם יונתן פיילי ואוא כמו לנעוות וכן (דניאל ז"א) ויעא אהלי אפדנו והעמס שעל ידי הנביא ארץ יהודה מיושרת מחדש: (יז) קובעת, לדעת האפרסים הסמרים אשר ביסוד הכלי. והכשדי תרגם פיילי כפא דלוועא, ותרגם בספל אחדיים, בפיילי אבריא. ואחריו נמשך התכס געזעכיום, ואמר שהוא כמו כוס קובע, ודרך עם כובע ומגבעה. ובערבי נקרא אבל הפרחים קובעה,

באור

בורחך. **ותפחד**, בכל עת הפחד מפני חמת האויב המליק, כאשר מכין ומחמין עלמו להשחיתך. **ואיה** חמת המליק, הלא מהר בא ואיננו, וא"כ למה תפחד ממנו? (יד) **צועה**, ענין כפיפה, והוא תואר לאשור הכפוף מכובד הכבלים. ושעורו, יאהר לפתח אסורים ולא יעותו לשחת, לבלה במאסר, ר"ל שלא יאבד עם עד שיעות לשחת וגם לא יחסר לחמו ולא ירעב שם: (טו) **רוגע**, כמשמעו לשון השקט ומנוחה ר"ל משקיע הים מזעפו אחרי שהמו גליו: (טז) **ואשים** דברי, מאמר האל אל הנביא. **לנטוע** שמים, כפי שהשמים נקראים ג"כ אהל, לכן נופל עליהם הפעל נטע ואינו פה לשון נטיעה חדישה, רק תקיעת היתדות בארץ, והוא כמו לנטות וכן (דניאל י"א) ויטע אהלי אפדנו והעמס שעל ידי הנביא ארץ יהודה מיושרת מחדש: (יז) **קובעת**, לדעת האפרסים הסמרים אשר ביסוד הכלי. והכשדי תרגם פיילי כפא דלוועא, ותרגם בספל אחדיים, בפיילי אבריא. ואחריו נמשך התכס געזעכיום, ואמר שהוא כמו כוס קובע, ודרך עם כובע ומגבעה. ובערבי נקרא אבל הפרחים **קובעה**,

1) And. die Hefen des Taumelbechers.

אֶת־כּוֹס הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס
חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד׃
(כג) וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ
לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׁיתִי כָאָרֶץ
גְּוֵךְ וְכַחוּץ לָעֹבְרִים׃

נב (א) עוּרִי עוּרִי לְבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן
לְבְשִׁי | בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלִַם
עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ
עוֹד עָרֵל וְטָמֵא׃ (ב) הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר
קוּמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלִַם הִתְפַּתְּחִוּ מוֹסְרֵי
צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת־צִיּוֹן׃ (ג) כִּי־כֹה
אָמַר יְהוָה חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף
תִּגָּאֲלוּ׃ (ד) כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה

*התפתחי קרי

ת״א התנערו ר״ס ד׳, ל״ח: כי כה אמר מנלס נ׳, כ״ד:

becher, den Becher-Kelch meines Grimmes, du sollst ihn nicht mehr trinken. 23. Ich gebe ihn in die Hand Derer, die dir Kummer bereitet, die zu dir sprachen: Bücke dich, daß wir darüber gehen, so daß du zur Erde machtest deinen Rücken, und zur Straße Denen, die darüber gingen.

52. 1. Auf, auf, zieh' deine Stärke an, Zion zieh' deine herrlichen Kleider an, Jerusalem, heilige Stadt! denn ferner soll dich kein Unbeschnittener und Unreiner mehr betreten. 2. Entschüttle dich des Staubes, steh' auf, setze dich, Jerusalem! Löse dir die Fesseln deines Halses, gefangene Tochter Zion's! 3. Denn so spricht der Herr: Umsonst seid ihr verkauft, und ohne Geld sollt ihr erlöst werden. 4. Ja, so spricht Gott, der Herr:

רש״י

נב (ב) **התנערי.** איסקור״ת בלע״ז כמנער את הטלית: **קומי.** מן הארץ מגזרת לארץ תסב (לעיל ג׳): **שבי.** על הכסא: **התפתחי.** הוי נתרת: **מוסרי.** קדיגל״ס בלע״ז: סביס. כמו סבוי׳: (ג) **חנם נמכרתם.** על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר: ולא בכסף תגאלו. אלא בתשובה: (ד) **מצרים ירד עמי** וגו׳. הם המצריים

באור

והוא מכנין הפעיל כמו (איכה א׳) כי ה׳ הוגה (כן נחרא). והכסדי קרא מוכיך כמו (למעלה מ״ע כ״ו) ויתורגם (דיינער בעדריקקער), והוא הנכון לפי הענין. **שחי,** כפוף עצמך להשתחות בארץ ונעבור עליך. **כארץ,** עשית גופך כארץ להיות מדרס להם, כי קבלת עולם:

נב (א) **יוסיף,** כא יוסיף ואחריו יבוא, כמו (שמואל א׳ כ׳) אל תרבו תדברו גבוהה וחסר אות ש״ן והוא דרך לאות בלשון (כן נחרא): (ב) **התנערי** מעפר, דעם יעיבתם בגלות כמו שהתפלם בעפר ואומר התנערי מעפר וקומי (רד״ק). **שבי,** את ירושלים קומי מהארץ ושבי על הכסא. **מוסרי,** חסר מ״ם הסמוך ממוסרי לוארך כאלו עול מוסרים בלוארך (הנ״ל). והטעם, את בת ציון השבויה בגולה, הסירי מעל לוארך קשורי רצועות העול ר״ל לא תהי עוד משועבדת ונכנעת: (ג) **ולא** בכסף, כמו שמכרתם חנם כן תגאלכם חנם: (ד) **באפס** עשקו באפס דבר, כמו בלא דבר ר״ל חנם עשקו (כן נחרא), והמאמר הזה מוסב גם על מצרים,

מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשׁוֹנָה לָגוּר
שָׁם וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ׃ (ה) וְעַתָּה
מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָה כִּי־לֻקַח עַמִּי
חִנָּם מֹשְׁלָו יְהֵילִילוּ נְאֻם־יְהוָה
וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מְנֻאָץ׃ (ו) לָכֵן
יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־
אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי׃ (ז) מַה־נָּאוּ
עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ
שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה
אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ׃ (ח) קוֹל
צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן
בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן׃ (ט) פִּצְחוּ

*משליו קרי

ת״א ועתה מה לי סוכם ס׳, כ״ג. מנלס נ׳, כ״ד: מה נאוו נרכות ט׳, ל״ו: קול צופיך סיסדיין ל״ח:

Nach Egypten zog mein Volk hinab ehedem, um sich daselbst aufzuhalten; und Aschur drückte es ohne Grund. 5. Und nun, was soll ich jetzt thun, spricht der Herr, da man weggeschleppt mein Volk umsonst, seine Fürsten jammern, spricht der Herr, und beständig den ganzen Tag wird mein Name verhöhnt? 6. Darum soll mein Volk meinen Namen kennen lernen, darum an jenem Tage; denn ich, derselbe, der verhieß, bin hier. 7. Wie schön sind auf den Bergen die Füße des Glücksboten, der Friede verkündigt, gute Botschaft bringt, Heil verkündigt, der zu Zion spricht: Dein Gott ist König! 8. (Horch)! Die Stimme deiner Wächter! Sie erheben die Stimme, jauchzen insgesammt; denn mit ihren Augen schauen sie, wie der Herr nach Zion zurückkehrt. 9. Brecht in Jubel aus ins-

רש״י

סיו לסס קלת חוג עליסס סנעסו לסס אכסיא וכלכלוס אצל אסור נאפס ונחנס עשקו: (ה) **מה לי פה.** למה אני סוסא ומסהא בני כאן: **יהילילו.** מתפארים לאמר ידינו רמה: מנואץ. מתכאן והרי דוגמת ויסמע את הקול מדבר אליו (במדבר ח׳): (ו) **ידע עמי.** כשאגאלס יכירו כי שמי אדון שליט ומושל כמשמעו לכן ביום נאולתס יביטו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי: (ח) **צופיך.** נוסי׳ שמעמידין על החומות והמגדלים לנסר

באור

ושעורו, מצריס אשר שם ירד עמי בראשונה. ואשור באפס עשקו: (ה) **מושלו** יהילילו, השרים אשר אליו עמו בגולה, יהילו והרד״ק פי׳ הגויס המושלים על ישראל, יהילילו אותו, ענין הילולה היא השמעת קול בכאב הלב, ויתורגם (איינע טירחנגען פערברייטען יחאעער), אבל ההפעיל מן יצל לא יורה כזה בכל המקרא והכסדי תרגם משתבחין, מענין תהילה ופפארת ואחריס קראו **יהוללו,** (איינע טירחנגען איבער איטהיג): (ו) **לכן,** כשיגאלו יכירו שמי לדעת כי אתה לי שמי, המורה שאני אדון ומליא. **הנני,** אני הוא המדבר והמבטיח ועתה הנני לקייס הבטחתי: (ז) **מה** נאוו, מה מאד נאים ויפיס רגלי המבשר העולה על ההריס, להשמיע הקול לנרחוק: (ה) **קול** צופיך, צופיס שיס לך, וכלס ישאו קול לבשרך (כן נחרא). **עין** בעין, כלס יראו בעיניהס, כאשר שב ה׳ אל ציון, להשרות שס שכינתו כמאז. וכן אשר עין בעין נראה אתה

רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלִָם כִּי־
נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלִָם׃
(י) חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי
כָל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת
יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ (יא) סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ
מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ
נֹשְׂאֵי כְלֵי יְהוָה׃ (יב) כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן
תֵּצֵאוּ וּבְמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ
לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃ * (יג) הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי

*עד כאן

gesammt, Trümmer Jerusalem's! Denn der Herr erbarmt sich seines Volkes, erlöst Jerusalem. 10. Der Herr entblößt seinen heiligen Arm vor aller Völker Augen, und es schauen alle Enden der Erde das Heil von unsrem Gott. 11. Hinweg, hinweg, zieht aus von dannen, rührt keinen Unreinen an, zieht aus aus ihrer Mitte! Reinigt euch, die ihr des Herrn Geräthe tragt! 12. Doch nicht in Eile sollt ihr ausziehen, und nicht in Flucht auswandern; denn der Herr geht vor euch her, und euren Zug beschließt der Gott Israel's. 13. Siehe, beglückt wird mein Knecht, steigt empor und erhebt sich und steht sehr

רש"י

ולדלות מי בא לעיר: (י) חשף. גלה: (יא) צאו מתוכה. מתוך הגלות כי כל נחמות האלו האחרונות אינן אלא על גלות האחרון: טמא אל תגעו. שקן יהיו לכם מליגע בהם: הבדו. הטהרו: נשאי כלי ה'. הכהנים והלוים שהייתם נושאים כליו (של הקב"ה) במדבר (מכאן לתחיית המתים): (יב) כי לא בחפזון תצאו. מה טעם. כי הולך לפניכם ה' לנחותכם הדרך ומי שסלולה מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יוליאו בחפזון: ומנוסה לא תלכון. לפי שמאסיפכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות (במדבר י' י"ג) ההולך אחר המחנה קדוי מאסף לפי שהוא מעתין את הנחלשים ואת הנכשלים וכן הוא אומר ויהושע והמאסף הולך אחרי הארון (יהושע ו' ט'): כי הולך לפניכם. שני דברים שבסוף המקרא הזה מייחסין שני דברים שבראשו: (יג) הנה ישכיל עבדי. הנה נאחרית

באור

ה' (במדבר י"ד), ר"ל ראיה נאמנה: (ט) **פצחו**, פתחו פה בהרמת קול שמחה, וכן (למעה כ"ד) פלחי רנה ולהלי. ושעורו, אחם הבתים החרבות אשר בירושלים, פתחו פה להריס יחדיו קול שמחה והשמעת המלין בדרך ההגשמה: (י) **חשף**, גלה זרועו להכות בהם והוא ע"ד משל מגבור, המגלה זרועו להלחם נגד האויב. **אפסי**, קצות, כי בקצות הארץ כאלו אפס וכלה, ושעשה, היושבים בכל גבולי הארץ: (יא) **צאו** משם, סורי מארץ העמים ולאו משם וכל אחד מאנשי הארץ שמא יהיה לכם ואל תגעו בהם. **הבדו**, הנקו מכל עומאה, אתם הכלים נושאי הארון והכלים המקודשים: (יב) **בחפזון**, אף שאמרתי שתסורו משם, מ"מ לא תלאו בבהלה, כאדם המפחד ולא תלכו במנוסה ורדיפה, כאדם הנוסח **ומאספכם**, ההולך אחר המחנה נקרא מאסף, לפי שהוא מאסף כל הנכשלים הנשארים באחוריהם. ושעורו ה' הולך לפניכם והוא המאסף ללכת אחריכם וא"כ תהיו בטוחים ביותר: (יג) **עבדי**, לדעת הראב"ע והרד"ק הנבואה הזאת נאמרה על גלות ישראל וקרא אותם עבדי כמה פעמים, כמו ישראל עבדי (למעלה מ"ח ח') למען עבדי יעקב (מ"ה ד'), ובענין ישכיל, יגליח:

יָרוּם וְנִשָּׂא וְגָבַהּ מְאֹד׃ (יד) כַּאֲשֶׁר
שָׁמְמוּ עָלֶיךָ רַבִּים כֵּן־מִשְׁחַת מֵאִישׁ
מַרְאֵהוּ וְתֹאָרוֹ מִבְּנֵי אָדָם׃ (טו) כֵּן
יַזֶּה גּוֹיִם רַבִּים עָלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים
פִּיהֶם כִּי אֲשֶׁר לֹא־סֻפַּר לָהֶם רָאוּ
וַאֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנָנוּ׃

נג (א) מִי הֶאֱמִין לִשְׁמֻעָתֵנוּ וּזְרוֹעַ
יְהוָה עַל־מִי נִגְלָתָה׃ (ב) וַיַּעַל
כַּיּוֹנֵק לְפָנָיו וְכַשֹּׁרֶשׁ מֵאֶרֶץ צִיָּה

hoch. 14. Gleichwie (jetzt) viele sich vor ihm 1) entsetzen, — so entstellt, unähnlich Menschen, ist sein Ansehen, und seine Gestalt unähnlich Menschenkindern: — 15. So wird er viele Völker überraschen 2), vor ihm werden Könige ihren Mund verschließen, denn was ihnen nie erzählt ward, werden sie sehen, und was sie nimmer hörten, vernehmen.

53. 1. Wer hätte geglaubt, was wir gehört, und der Arm des Herrn, wem ward er offenbar (wie uns)? 2. Er wuchs, wie ein Reis, vor ihm auf, und

רש"י

הימים יגליח עבדי יעקב לדיהיה שבו: (יד) כאשר שממו. כאשר תמהו עליהם עמים רבים בראותם שפלותם ואמרו זה אל זה כמה משחת מאיש מראהו (של ישראל) ראו מה תאדם חשוך משאר בני אדם כן כאשר אנחנו רואים בעינינו: (טו) כן יזה גויים רבים. כן עתה גם הוא תנגד ידו ויזה את קדנות העכ"ום אשר זילזלו: יקפצו. יסגרו פיהם מדוע תימהון: כי. כבוד אשר לא ספר להם על שום אדם ראו בו: התבוננו. אסתכלו:

נג (א) מי האמין לשמועתנו. כן יאמרו האומות איש לרעהו אילו היינו שומעים מפי אחרים מה שאנו רואין אין להאמין: וזרוע ה'. כזאת הגדולה והוד על מי נגלתה עד הנה: (ב) ויעל כיונק לפניו. העם הזה לפני בא לו הגדולה הזאת עם שפל היה מאד ועלה מאליו כיונק מיונקת האילנות: וכשרש. עלה מארץ

באור

(יד) **שממו** עליך, בקשור על ענין שמם הפלגת הפלאה והתמהון, כמו (ירמיה י"ח) כל עובר עליה ישום. בא עליך במקום עליו. **רבים**, כל עם ארץ זולתו. **משחת**, בחיר"ק תמורת קמ"ץ, והטעם, מראהו ותואר פניו נשחתים, ולא ידמו לצורת בני אדם: (טו) **יזה**, מתורגם לפי פ' שני של בעל אומר הסרטים ה"ל: לו יזה בהפעיל, יסבב שיקפלו וידלגו מלד המתון, כמו שנזה בקל קפילה, עומד, ע"כ. וגם בערבי ענין **נזא**, דילוג. **יקפצו**, לשון סגירה, כמו (דברים ע"ו) לא תקפון את ידך, ישימו יד על פה מרוב תמהון (רד"ק):

נג (א) **מי**, מאמר הנעמים או המלכים שזכר, התמהים בראותם גדולת ישראל, וכן ענין כל הפרשה עד (פסוק י"). **האמין**, אם לא ראינו בעינינו, לא היינו מאמינים אל השמועה. **וזרוע**, כפל לשון מי האמין ר"ל למי היה נגלה מעשה ה' הזה קודם שהיה, והוא הפלגת הטובה שלא עלה על דעת איש להיות כמוה: (ב) **כיונק**, הנעיצות הרכות נקראו כן, כמו שנקרא הילד יונק. **לפניו**, לפני האל, כי הוא המעלה אותו. **לא** תאר, כשרש הזה שעולה מארץ ליה, אחין לו תואר ולא הדר, כן היה זה. **ונראהו**, שראתהו,

1) Eigentl. vor dir. 2) Eigentl. aufspringen machen.

לֹא־תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר וְנִרְאֵהוּ וְלֹא־
מַרְאֶה וְנֶחְמְדֵהוּ: (ג) נִבְזֶה וְחָדֵל
אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי
וּכְמַסְתִּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה וְלֹא
חֲשַׁבְנֻהוּ: (ד) אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא
וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם וַאֲנַחְנוּ חֲשַׁבְנֻהוּ
נָגוּעַ מֻכֶּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה: (ה) וְהוּא
מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵינוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֹנֹתֵינוּ

wie ein Wurzelschößling aus dürrem Lande, er hatte keine Gestalt und keinen Reiz, daß wir auf ihn geschaut, hatte kein Ansehen, daß wir an ihm Gefallen gehabt hätten. 3. Verachtet war er und verlassen von Menschen, ein Schmerzensmann, und durch Krankheit ausgezeichnet; und als müßte er das Antlitz vor uns

ת״א נבוה עקייס מ״ד, י״ב: אכן חלינו סנהדרין י״ח, ל״ח:

verhüllen, war er verachtet, und wir schätzten ihn nicht. 4. Aber unsre Krankheiten trug er, unsre Schmerzen lud er auf sich, und wir achteten ihn von Gott geschlagen und gemartert. 5. Er ward verwundet unsrer Sünden we-

רש״י

ליה: לא תאר. היה לו מתחלה ולא הדר: ולא מראה ונחמדהו. וכשראינהו מתחלה בעין מראה היאך נחמדהו. ונחמדהו תמוה הוא: (ג) נבזה וחדל אישים. היה כן דרך הנביא הזה מזכיר כל ישראל כאיש אחד אל תירא עבדי יעקב ועתה שמע עבדי יעקב ואף כאן הנה ישכיל עבדי בדית יעקב אמר ויסכיל לשון הצלחה הוא כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש״א י״ח): וכמסתר פנים ממנו. מרוב בושתם ושפלותם היו כמסתירי פניהם ממנו חבושי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם הנגוע שמסתיר פניו וירא מהביט: (ד) אכן חליינו הוא נשא. אכן לשון אבל בכל מקום אבל עתה אנו רואים שלא מחמת שפלתו בא לו אלא מיוסר היה ביסורין להיות כל האומות מתכפדים ביסוריהן של ישראל חלי שהיה ראויה לבא עליהם הוא נשא: ואנחנו חשבנוהו. אנו היינו סבורים שהוא שנאוי למקום והוא לא היה כן אלא מחולל היה מפשעינו ומדוכא מעונינו: (ה) מוסר שלומנו. היה נכאה בעיני כל, והיה חדל מאכזים כי לא היה איש מתחבר עמו לגודל שפלותו, והיה בעל מכאובות. וידוע חולי, ידוע ומוחזק לכל לבעל חליים (בעקאנט דורך קראנקהייט. ד. ה. אויף איינע זעלטענע ארט באהאפטעט). ואחריהם פורטים ידוע ורגיל עם החולי (פערטרויט מיט דער קראנקהייט), ואינו נראה כי היה ראוי יודע חולי. וכמסתיר, כאלו הסתיר פניו ממנו חבושי בלבלי ראותו, וכן פי׳ רש״י כאדם המוגע שמסתיר פניו וירא מהביט. ובקצת ספרים הגו״ן אינה דגושה. והרד״ק פי׳ כמסתרים פנים ממנו שלא היינו רוצים להביט בו, מרוב מאוס שהיינו מואסים אותו ולא חשבנוהו לכלום. והתכס געזעכיוק מתרגם (אונד זיך איינען. פאר דעם אוין דאז אנטליטן פערהיילט, פערראכטעטען ווירד — איהן —), כי לדעתו מלת נכאה אינו הבינומי מבכין נפעל רק המדבריס בעדם מבכין הקל בחסרון הבכוי כאלו כתוב נכאהו: (ד) חלינו, החולי והמכאוב שהיה ראוי לבוא עלינו בא עליהם, והם היו כופר וכפרה לנו, ואנחנו השחבנוהו בהיותו בגלות שהוא נגוע ומוכה אלהים ומעונה מיד האלהים בעונו, והנה אנו רואים כי לא זה בעונו, אלא בעונינו (רד״ק). סבלם, בא הכנוי אחר הפה לחזק הענין. נגוע, מוכן מעצמו נגוע אלהים, כמו (תהלים ע״ג י״ד ואהי נגוע כל היום: (ה) מחולל, מנזרת חלל, ר״ל נפצע כמו (למעלה ב״א ט׳) מחוללת חנין. ולדעת הרד״ק מן חיל

מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא־
לָנוּ: (ו) כֻּלָּנוּ כַּצֹּאן תָּעִינוּ אִישׁ
לְדַרְכּוֹ פָּנִינוּ וַיהוָה הִפְגִּיעַ בּוֹ אֶת
עֲוֹן כֻּלָּנוּ: (ז) נִגַּשׂ וְהוּא נַעֲנֶה וְלֹא
יִפְתַּח־פִּיו כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל
לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו:
(ח) מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח וְאֶת־דּוֹרוֹ
מִי יְשׂוֹחֵחַ כִּי נִגְזַר מֵאֶרֶץ חַיִּים מִפֶּשַׁע

gen, zerschlagen wegen unsrer Missethaten, zu unsrem Heile traf ihn Strafe, und durch seine Wunden sind wir geheilt. 6. Wir Alle irrten wie Schafe umher, gingen ein Jeder seines Weges; der Herr aber warf auf ihn unsrer Aller Strafe. 7. Er ward mißhandelt, da er doch geplagt war; aber er that seinen Mund nicht auf, wie das Lamm, das zur Schlachtbank geführt wird; und wie ein Schaf vor seinen Scheerern verstummt, und seinen Mund nicht aufthut. 8. Aus Bedrängniß und Strafgericht ward er hinweggenommen; und wer von seinen Zeitgenossen bedachte es, daß er

רש״י

יסורי השלום שהיה לנו שהוא היה מיוסר להיות שלום לכל העולם: (ו) כלנו כצאן תעינו. עתה נגלה כי העכ״וס תעו: הפגיע בו. נעתד על ידו ונתלה על עון כולנו שלא החריב עולמו. הפגיע אספרילי״ר בלע״ז לשון תחנה: (ז) נגש והוא נענה. נגש הנה בנוגשים ודוחקים: והוא נענה. בצוכאת דבריס טורפרלרי״ן בלע״ז: ולא יפתח פיו. סובל היה ושותק כמו השה אשר לטבח יובל וכרחל אשר לפני גוזזיה נאלמה: ולא יפתח פיו. מוסב על שה לטבח יובל: (ח) מעוצר וממשפט לוקח. הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו העכ״וס בשחרית הימים כשיראו כשנלקח מן העולר שהיה עלור בידם וממשפט היסורין שסבל עד עתה: ואת דורו. שניה שעבדו עליו: מי ישוחח. את התלאות אשר מלאוהו: כי נגזר. היה מתחילה גולה

באור

(ער וואיר געקוועלט). מוסר שלומנו, היסורין הראויים לבוא עלינו למרק העון ולהתמיד שלומנו, הנה באו עליו, ולפי המלות יתורגם (איינע שטראפע אונזערס היילס, ד. ה. דיא לו אונזערן היילדיענט טראג איהן). ובחבורתו, עם החבורה שבאה עליו, נרפא לנו נגעי העון כי בזה נתכפרו והלכו להם וכן (למעלה י״ז י״) וכל ורפא לו: (ו) כצאן, בפת״ח לידיעה, ר״ל כאלו הזה שאין לו רועה ומעזריס אנה ואנה (רד״ק). ורה׳ הפגיע בו, אחל הפגים בו את העונם, הראוי לבוא על כלנו: (ז) נגש, בש״ן שמאליה ענין לחץ ודחוק. כשה. וכן אמר ירמיהו על ירושלים: ואני ככבש אלוף יובל לטבוח (שם ״א). ולא יפתח פיו, מוסב על שה לטבח יובל (רש״י). והוא הנכון לפי הענין והלשון, וכן מתורגם. ולכ״א יתורגם (אן טהאט ער זיינען מונד ניכט אויף): (ה) מעוצר, המ״ם תורה על המקום וענין עולר לחץ ולרה, כמו (תהלים ק״ז) מעולר רעה ועשה לוקח, מיתה, ר״ל לוקח מן העולם, כמו (שמואל א׳ כ״א) הוא בעונו נלקח. ושעורו, ע״י מיתתו נפרדה מעולר וממשפט. ולכ״א המ״ם היא מ״ם הסבה וענין לוקח, כליון, ר״ל לוקח בחזקה ורחוי לתרגם (דורך בערענגניס אונד שטראפגעריכט וואיר אר היינגערחאפט). זאת דורו, אינו הכוונה של הפעל ישוחח, רק הוא במקום המשא, ונקרא בלה״ע (אקחאטיפס אכאלטוטים) כמו (למעלה כ״ז ״ב) אם מעשיך ולא יועילוך. ישוחח, עינו עיון ומחשבה והשתכלות כמו (תהלים קמ״ג) במעשה ידיך אשוחח. ולפי המלות יתורגם המאמר (אונד זיינע לייטגענאסטען — ווער שאן איהנען איבערלעגטע ?) מפשע עמי, זה מאמר היחידים בכל עם ועם. והעעם, מי מאנשי דורו השתכל שע״י פשעי העמים הוא נגזר מארץ החיים, והנגע היה ראוי לבוא עליהם. ולד״א המאמר מפשע עמי דבוק לפניו ולאחריו ובא למו על הקבון, ויתורגם (דאס

יִסְבֹּל׃ (יג) לָכֵן אֶחֱלַק־לּוֹ בָרַבִּים
וְאֶת־עֲצוּמִים יְחַלֵּק שָׁלָל תַּחַת אֲשֶׁר
הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת־פֹּשְׁעִים
נִמְנָה וְהוּא חֵטְא־רַבִּים נָשָׂא
וְלַפֹּשְׁעִים יַפְגִּיעַ׃

* נד (א) רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי
רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־
רַבִּים שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר
יְהוָה׃ (ב) הַרְחִיבִי | מְקוֹם אָהֳלֵךְ
וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי
הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃

*הפטרת נח ונם הפטרת כי תצא

ת"א לכן אחלק סוסים ח', י"ד: רני עקרה נרכות ח', י':

Durch seine Weisheit macht Viele gerecht mein gerechter Knecht, und ihre Vergehungen trägt er. 12. Darum geb' ich ihm sein Los unter Mächtigen, und mit Helden soll er Beute theilen, weil er in den Tod hingab sein Leben, und zu Uebelthätern gezählt ward; indem er die Sünden Vieler trug, und für die Uebelthäter betete.

54. 1. Juble, Unfruchtbare, die nicht gebar, brich in Jubel aus und jauchze, die keine Geburtsschmerzen empfand! denn der Söhne der Verlassenen werden mehr sein, als der Vermählten, spricht der Herr. 2. Erweitre den Platz deines Zeltes, und deiner Wohnung Teppiche laß ausbreiten, unterlaß es nicht! Mache lang deine

רש"י

אוכל וסבע ולא היה נוזל וחומס: בדעתו ילדיק לדיק. היה סופע עבדי מספע אמת לכל הבאים בדין לפניו: ועונתם. היה סובל כדבך כל הלדיקים שבאמר אתה ובניך תשאו את עון המקדש (במדבר י"ח): (יב) לכן. על עצותו זאת אחלק לו נחלה וגורל בדבים עם האבות הראשונים: הערה למות נפשו. לשון ותער כדה (בראשית כ"ד). ואת פשעים נמנה. שבל יסורין באלו חטא ופשע והוא בשביל אחרים נשא חטא הרבים: ולפשעים יפגיע. על ידי יסוריו שבאת על ידי טובה לעולם:

נד (א) רני עקרה. ירושלים אשר היתה כלא ילדה: לא חלה. לשון לידה הוא שהיולדה על ידי חיל וחבלים יולדת: מבני בעולה: בת אדום: (ב) ישו.

באור

אנבזיקט). ועוסק על ירמיה זרע בפסוק הקודש רמה לומר ישבע ברחוטו זרע ואת חפץ ה', אשר ילמה בידו. בדעתו, עבדי ישראל ילדיק בחכמתו ובלדקתו גויס רבים, כמו שכתוב (למעלה נ') והלכו עמים רבים וגומר: (יב) ברבים, גדולים וחשובים, כמו ירמיה כ"ט) וכל רבי המלך. הערה, ענין הריק עון ותער כדה (בראשית כ"ד), כאלו הריק את נפשו ומשך אותה למות. פושעים שפשעו בשם, כן היו ישראל נחשבים (בן עזרא). יפגיע, ענין מחנה ובקשה, כמו (ירמיה ז') ואל תפגע בי, רמה לומר בעד הפושעים יתפלל אל האלהים:

נד (א) רני עקרה, אם ירושלים, אשר היתה כעקרה שלא ילדה, על כי אבשיה גלו ממנה. לא חלה, מענין חיל כיולדה, ר"ל שלא הרגישה מכאי לידה. בעולה, כאשה שיושבת עם בעלה ובניה, והפכה האלמנה והשכולה שהיא שממה, והיא ירושלים שהיא כאלמנה (רד"ק): (ב) הרחיבי, כי ישואו בניך הגולים

עַמִּי נֻגַּע לָמוֹ׃ (ט) וַיִּתֵּן אֶת־רְשָׁעִים
קִבְרוֹ וְאֶת־עָשִׁיר בְּמֹתָיו עַל לֹא־
חָמָס עָשָׂה וְלֹא מִרְמָה בְּפִיו׃
(י) וַיהוָה חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם־
תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ
יָמִים וְחֵפֶץ יְהוָה בְּיָדוֹ יִצְלָח׃ (יא) מֵעֲמַל
נַפְשׁוֹ יִרְאֶה יִשְׂבָּע בְּדַעְתּוֹ יַצְדִּיק
צַדִּיק עַבְדִּי לָרַבִּים וַעֲוֹנֹתָם הוּא

ת"א וה' חפץ נרכות ח', ס: יראה זרע נרכות ט', נ"ו:

entnommen aus dem Lande der Lebenden, wegen der Missethat meines Volkes, welches die Strafe treffen sollte. 9. Man gab ihm bei Frevlern sein Grab, und bei Gottlosen in seinem Tode, ob er gleich kein Unrecht gethan, und kein Trug war in seinem Munde. 10. Doch dem Heern gefiel es, ihn niederzudrücken, ihn leiden zu lassen; wenn er sich aber zum Schuldopfer hingegeben, sieht er Nachkommen, lebt lange, und des Herrn Angelegenheit gedeiht durch seine Hand. 11. Wegen des Leidens 1) seiner Seele sieht er sich satt.

רש"י

מארץ חיים היא ל"ו: מפשע עמי. בא הנגע הזה לצדיקים שבהם: (ט) ויתן את רשעים קברו. מסר את עצמו להקבר בכל אשר יגזרו עליו רשעי עכ"וס שהיו קונסין עליהם הדינה וקבורת חמורים במעי הכלבים: את רשעים. לדעת הרשעים נתרצה לקבור ולא יכפור באלהים חיים: ואת עשיר במותיו. ולדעת המוצל מסר עצמו בכל מיני מות שגזר עליו על שלא רצה לקבל עליו לעשות רעה ולחמוס חמס בכל העכ"וס אשר היה גר ביניהם: ולא מרמה בפיו. לקבל עליו עבודת כוכבים ומזלות: (י) וה' חפץ דכאו החלי. הק"בה חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב לפיכך החלי אותו: אם תשים אשם נפשו וגו'. אמר הקב"ה אראה אם תשא נפשו נותנת ונמסרה בקרוטתי להשיבה לי אשם על כל אשר מעל אגמול לו גמולו וירא זרע וגו'. אשם זה לשון כופר שנותן אדם למי שחטא לו אמינר"א בלע"ז כענין שנאמר בפלשתים (ש"א ו') אל תשיבו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם: (יא) מעמל נפשו: היה

באור

ער ענטכאמען אויס דעם לאנד דער לעבענדיגען וועגען דער איבערטהאט איינעם פאלקעס איהם פלאגע טראפן): (ט) ויתן, לא היה די לאסס לעצמו ולבזאתו בחייו, אלא גם במיתתו לא הניחוהו, ויתנו את רשעים קברו. עשיר, כפל לשון של רשעים, וכן הביא בן מלך בשם ר' יונה. ואולי כנה הרשע בשם עשיר, כי ע"י עשרו יתגאה האדם וירשע. במותיו, שם קבון מות בגוף הוי"ו (כן מלך). והוא כמו במותו. ח"ל הראב"ע: במותיו, כמו קברו, ואם יעבן עוען, והלא במות לא תשתנה במלת על במותיו, ומדוע השתנה במלת במותיו? יש להשיב כי זאת המלה תבוא על ד' משקלים כמו קריבי פרעה וקריבי המלך. ולדעתו יתורגם במותיו (גרחבהיגענ), אבל בכל המקרא לא יורה המת על הקבר. על, עצמו כמו אף כי (חבשתו, חבגוייך), וכן (איוב ע"ז י"ח), על לא חמס בכפי: (י) וה' חפץ, אין אנו רואים במלאכיו עשה אלא חפץ האל כך לרבות ולהחליאו (מדברי רד"ק). אם תשים, דברי האל עד קוף הפרשה, ושאורו, אם יקבלו ישראל את העון הנעשים ויתרצו להיות כופר בעד חטאיהם, אזי ירבו ימים על אדמת הקדש וילליהו לעשות כרצון בוראם: (יא) מעמל, מ"ש הקבה והעשה, מעמל נפשו שסבל, יהיה לו גמול שיראה ישבע (ער זעטטיגט זיך דעם

1) das ihn früher getroffen.

עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃
(ט) כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן
נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃
(י) כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת
תְּמוֹטֶנָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ
וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ
יְהוָה׃ * (יא) * עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה
הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ
וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃ (יב) וְשַׂמְתִּי כַדְכֹד

*ע"כ הפטרת כי תצא *כאן מתחילין הפטרת ראה

ת"א כי מי נח טועה ח', י"ח. סנועות ד', נ"ו סנהדרין י"ח, נ"ט. עקדה סער י"ד: כי ההרים עבו"ס ח' י"ז: ושמתי בתרא ט', מ"ח. סנהדרין י"ח, ק':

nes verbarg ich mein Antlitz einen Augenblick vor dir; aber mit ewiger Huld erbarme ich mich dein, spricht dein Erlöser, der Herr. 9. Wie bei den Wassern Noach's soll es jetzt sein: So wie ich schwur, daß die Wasser Noach's nicht wieder die Erde überschwemmen sollten, so schwör' ich, nicht mehr auf dich zu zürnen, und dir nicht zu fluchen. 10. Denn die Berge weichen und die Hügel wanken, aber meine Huld weicht nicht von dir, und mein Friedensbund wankt nicht, spricht dein Erbarmer, der Herr. 11. Du Arme, vom Sturm umher Geworfene, Trostlose, siehe, ich lege in Spießglas deine Steine, und gründe dich auf Saphiren. 12. Ich mache von Kristall deine Zin-

רש"י

לף ודומה פתר במעט קלף כמו בדבע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן: ובחסד עולם. שיתקיים עד עולם: (ט) כי מי נח זאת לי. שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': (י) כי ההרים ימושו. לף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש: (יא) סוערה. שלבה סועל ברוב לרות. מרבין בפוך. רולף דלפתך באבני פוך: (יב) כדכד. מין אבן טובה: שמשותיך. יונתן תירגם אבן ומנחם חברו עם ישמשוניה ויש פותרין לשון שמש חלונו' שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחילה במיני זכוכית לבעיס לנוי. ומדרש תילים פותר שמשותיך ושמש ומגן שיני

באור

(תינ ערגום), וכאשר בא כן ילך, אבל החסד, שבא במדת הרחמים ואהבה התקועה בלב הוא יתקיים לעולם: (ט) כי מי מה, המבול שיהיה בימי נח, והעשה זאת הגזירה והנחמה שאחריה, וכאשר נשבעתי שלא יעבור עוד מבול כמי נח האדן, והוא הכתוב (בראשית ח') ולא אוסיף עוד להכות את כל חי, ועשה מקלף עליך. בעבור שהמילה לשאת עזובה (כן ערבי). והכשדי תרגם כיומי נח, כאלו היה כתוב כימי נח: (י) החרים ימושו, לפעמים יקרה שההרים עם רוב חזקם יסורו ויעתקו ממקומם ע"י רעש, וכן הגבעות יבוא לנפול בארץ, אבל חסדי הוא דבר המתקיים, והבטחה ברית שלומי לא תמוט: (יא) סוערה, בסער הגלות, והפרשה הזאת מחוברת לפרשה שלמעלה שמדבר שם אל ירושלים החריבה. בפוך, הוא האבן הנקרא בלשון רומי סטיבינו, אנטיטאנים (סס־זגלאז) אשר שחקו אותו אנשי הקדם לעפר, לכחול בו את הפנים, וכן כי הקרעי פפוך עניך (ירמיה ד'), ועיין שם בבאור: (יב) כדכד, אמרו המתרגמים, שהוא האבן הנקרא (קריסטאל) ואחריס מעתיקים (פלן רובין). שמשתיך, יש פותרין לשון שמש, חלונות, שחמה זורחת בהן. ומדרש תלים פותר שמשותיך ושמש ומגן (תהלים פ"ד) שיני החומה. (רש"י). ולפי המלה תרגומו (דיינע זאָנענסטראהלען),

(ב) כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ
גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃
(ד) אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־
תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת
עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ
לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ (ה) כִּי בְעָלַיִךְ עֹשַׂיִךְ
יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃
(ו) כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ
קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס
אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (ז) בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ
וּבְרַחֲמִים גְּדוֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ (ח) בְּשֶׁצֶף
קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד

ת"א כי בועליך סנהדרין ג', כ"ג: ואשת סס:

Seile, und deine Pflöcke stecke fest! 3. Denn zur Rechten und zur Linken sollst du dich ausbreiten, deine Nachkommenschaft soll Völker vertreiben, und öde Städte bevölkern. 4. Fürchte dich nicht, denn du wirst nicht zu Schanden! Schäme dich nicht, denn du wirst nicht zum Hohn! ja, die Schande deiner Jugend sollst du vergessen, und die Schmach deines Witwenstandes nicht mehr gedenken. 5. Denn dein Schöpfer ist dein Gemahl, der Herr der Heerscharen ist sein Name; dein Erlöser ist der Heilige Israels, Gott der ganzen Erde heißt er. 6. Denn als ein verlassenes Weib, betrübten Herzens, beruft dich der Herr, dich Jugendgemahlin, die verstoßen war, spricht dein Gott. 7. Einen kleinen Augenblick verließ ich dich, aber mit großer Liebe nehme ich dich wieder auf. 8. Im Ausbruch des Zor-

רש"י

למרחוק: מיתיך. סס חבלים דקים התלויים בסולי אהלים וקטורים ביתדות שקורין קניל"ש בלע"ז ותוקעין באדן: (נ) תערוצי. תנגדי: (ד) עלומיך. נעוריך: (ו) כי תמאס. כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט: (ח) בשצף קטף. מנחם פתר חדי

באור

מכל האדמות ואין מקום להכילם. ישו, יהיו נוטים לאורך ולרוחב ואל תמנעי מלהעותם. מיתיך, החבלים החלויים בספולי האוהל לקברם ביתדות, אחריכו לותם שיהיה נוח לקברם היטב. ויתדותיך, הימדות התקועות באדן חוקי שלא יחוו ממקומם: (נ) תפרוצי, ענין פצוע ורבוי, כמו (בראשית כ"ח) ופרצת ימה וקדמה. יירש, יגרש, כמו (דברים ב') ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם. יושיבו, הערים החרבות תהייה מושבות עתה כי יפרו וירבו: (ד) בושת עלומיך, תשכחי הבושה שהיתה לך בימי נעוריך כאשר היית גולה ומטולטלת, כי לא יקרה לך עוד כזאת להזכר על ידה לא הראשונות. וחרפת אלמנותיך, החרפה שהיתה לך עתה שהיית מבלי מלך כאלמנה מבלי בעל: (ה) בועליך עושיך, על דרך מקראי אישי (הושע ב'): (ו) כאשה עזובה, ס' קראך לשוב אליו, כדרך האשה הזובה מבעלה, והיא עלובת רוח שבעלה קורא אותה לשוב אליו. תמאס, כמו אשת נעוריים, אם תמאס בעיני בעלה, הנה לא ימעיד המיאוס, כי ישיב ירחם, כן אמר אלהיך לרחם עליך: (ז) וברחמים, באהבה רבה, כי לפעמים הרחמנות תולדות האהבה, והאהבה תולדות הרחמנות: (ח) בשצף, כעשה שטף בעי"ם להיותם אותיות מתחלפות, ואמר, שהקלף לא בא כי אם בשעיפת מהירים

לְחַבֵּל׃ (יז) כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא
יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט
תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה
וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

נה (א) הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר
אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ
שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא־מְחִיר יַיִן
וְחָלָב׃ (ב) לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־
לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא־לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ
שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג
בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ (ג) הַטּוּ אָזְנְכֶם
וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם

ת"א הוי כל צמא סיכס ס', ו', כ"ג. תענית ח', ז'. קדושין ח', ג'. קמח ח', י"ז, פ"ח. עכו"ס ח', ה': לכו שברו תענית סס:

den Verwüster zum Vertilgen. 17. Jede Waffe, gegen dich geschmidet, soll kein Glück haben; und jede Zunge, die gegen dich auftritt vor Gericht, sollst du besiegen, das ist das Erbe der Knechte des Herrn, und ihr Heil, das von mir kommt, spricht der Herr.

55. 1. Auf! Alle Durstigen, kommt zum Wasser, und die ihr kein Geld habt, kommt, kauft und esset! Kommt und kauft ohne Geld, ohne Preis, Wein und Milch! 2. Warum wägt ihr Silber dar für kein Brot, und euren Erwerb für das, was nicht sättigt? Hört lieber auf mich, so sollt ihr Gutes genießen, und eure Seele soll sich laben an Fett. 3. Neigt euer Ohr, und kommt zu mir, hört, auf daß eure Seele lebe, daß ich mit euch schließe einen ewigen Bund,

רש"י

כל לרכו: (יז) כל כלי יולד עליך. כל כלי זיין אשר לטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך. יולד לשון חרדות לורים (יהושע ה') אף תשיב לוד חרבו (תהלים פ"ט):

נה (א) הוי כל צמא. הוי זה לשון קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא (זכריה ב') הוי הוי ונוסו מארץ לפון: לכו למים. לתורה: שברו. לשון לשבור בר (בראשית מ"ג) קנו: יין וחלב. לקח · טוב מיין וחלב: (ב) למה תשקלו

באור

תחייביניה (הכסדי). יוצר, עניין יצירה ותיקון, משרש יצר, מבנין הפעל. תרשיעי, אם יקום איש להתווכח עמך במשפט את תרשיעי אותו, ויצא מחויב ואת תשחרי זכאית ר"ל לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדיבור:

נה (א) הוי, לשון קריאה, כמו (למעלה י"ח ח') הוי ארץ. כל צמא, התאב לדבר ה', ילך אל הנביא, לשמוע דבר ה' ועשו, בלא עמן כסף. ובר"מ הסבונה על הטובות שיעשה עמם אלהים בשובם לארצם: (ב) בלא לחם. בדבר שאינו לחם. ושעורו למה תשקלו כסף לעבודת אלהים אחרים, אשר המה לא אלהים, כדמיון לא לחם, ולמה תשמעו משאות שוא ומדומים, ותלכו בעצת נביאי שקר ונפשכם נשארת ריקה מכל חכמה ותבונה, ומבלי מוחלבת ותקוה: (ג) חסדי דוד, הפעל עשה במובן ר"ל ואעשה עמכם חסדים כמו

שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח
וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי חֵפֶץ׃ (יג) וְכָל־
בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃
(יד) בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק
כִּי־תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב
אֵלָיִךְ׃ (טו) הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי
מִי גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ (טז) הֵן־*אָנֹכִי
בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בָּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא
כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית

*הנה קרי

ת"א וכל בניך ברכות ס', ס"ד. יומות ע"ז, קס"ג. מזיר ט', ס"ו כריתות ו', ס"ח. תמיד ה', נ"כ. עקדים סער ה"ג: מי גר אתך יומות ד', כ"ד. עקדים סס: הן אנכי עקדים סער ס"ט:

tet, er wird dir zufallen. 16. Siehe, ich schaffe den Schmid, der Kohlenfeuer anfacht, und eine Waffe hervorbringt durch seine Arbeit; aber ich schaffe euch

nen, deine Thore von Karfunkelstein, und all' dein Gebiet voll köstlicher Steine. 13. All' deine Söhne sollen Lehrlinge des Herrn sein, und groß deiner Söhne Glück. 14. Durch Gerechtigkeit sollst du befestigt werden: Sei fern von Beklemmung, denn du hast Nichts zu fürchten, und von Angst, denn sie nahm dir nicht! 15. Wenn man sich rottet, so ist's nicht mehr von mir; wer sich gegen dich rot-

רש"י

המומה: לאבני אקדח. יונתן תירגם לאבני גומרין תרגום נחליס פתר אקדח לשון קדחי אש וכסף מין אבנים טובות בוערות כלפידים והוא קרבונק"קלא לשון נחלת ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל הלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ. לאבני טורף: (יד) רחקי מעושק. כמו התנערי מעפר תרחקי מן העושקים אותך: (טו) הן גור יגור אפס מאותי. הן ירא יירא ויגור מגזרת רעות אותו שאין אני עמו היא עשו: מי גר אתך. מי אשר נאסף עליך למלחמה או מי גר מי שנתגרה בך. ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות המשיחו ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל: (טז) הנה אנכי. אשר ברא אתי חרש המתקן כלי ואני אשר ברא אתי משחית המחבלו כלומר אני הוא שברתי בך את האויב ואני הוא שהתקנתי לו פורענות: ומוציא כלי למעשהו. לגורך גומרו

באור

וכנה אם שני החומה בשם שמשות; כי גילולי השמש הם כקרנים, כמו (חבקוק ג') קרנים מידו לו. וכהראותו זאת דבוק היעיב עם ושעריך אקדח. מין אבנים טובות בוערות כלפידים והוא קרבונקו"ח כ' נחלת (רש"י) והוא האבן הנקרא בלשון רומי קארבונקולום ונקרא נ"כ קארבאן, ועניינו נחלת. לאבני חפץ, שיש לאדם חפץ בהם. לא ככל האבנים שהם מושלכים אין חפץ בהם (בן עזרא): (יג) למודי ה', יסכילו בחכמה כאלו יהיו תלמידי ה': (יד) מעושה, מלוקח הלב, כמו (למעלה ל"ח י"ד) עשקה לי ערבני: (טו) גור יגור, ענין הסיפה, כמו (תהלים נ"מ). יגורו עלי עזים. אפס מאותי, לא במלותי. עליך יפול, אלה אשר האשפו נגדך, יבואו לחסוף בלב כנפיך, ויהיו קרים למשמעך: (טז) פחם, נחלים, ר"ל מנסך באש הנאחז בנחלים בכוים להבעירם בה. ואנכי ברא אתי, כיון שאני עשיתי העושה ואני ברא אתי המשחית לחבל, כן בידי להגין עליך לבלתי תחומה אליך כל רע (רד"ק): (יז) כל כלי, כל זין דיתק עליך לא יצלח, וכל ליתן דיקוס עמך לדינא

(ט) כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן
גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי
מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃ (י) כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד
הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה
לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ
וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזּוֹרֵעַ
וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃ (יא) כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר
יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי
אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ
אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃ (יב) כִּי־בְשִׂמְחָה
תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים
וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־
עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃ (יג) תַּחַת

ת"א כי גבהו עקריס מ"ג, ס"נ: כי כאשר ירד תעניית ח', ז': ושמה עקדס סער כ"ג: והולידה תעניית ח': כי בשמחה סוכה מ"ח:

der Herr. 9. Sondern wie der Himmel höher ist, als die Erde, so sind meine Wege höher, als eure Wege, und meine Gedanken, als eure Gedanken. 10. Denn wie der Regen und der Schnee vom Himmel herabfällt, und nicht dahin zurück kehrt, sondern die Erde tränkt und fruchtbar macht, daß sie sproßt, und Samen gibt zum Säen und Brot zur Speise. 11. So ist mein Wort, das aus meinem Munde geht: Es kehrt nicht leer zu mir zurück, sondern vollbringt, was mir gefällt, und richtet aus, wozu ich es gesandt. 12. Ja, in Freuden sollt ihr ausziehen und in Frieden geleitet werden; die Berge und die Hügel sollen vor euch in Jubel ausbrechen, und alle Bäume des Feldes in die Hände klatschen. 13. Statt der Dornhecke sollen

רש"י

כ"ה) (ט) כי גבהו שמים וגו'. כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלות ושבח בדרכי יותר מדרכיכם ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ לתת נותנים לב לעבוד בי ואני נותן לב להשיב לתכם: (י) כי כאשר ירד הגשם והשלג. ולא ישוב ריקם אך ישיב לעולם: (יא) כן יהיה דברי אשר יצא מפי: להודיעכם על ידו הנביאים לא ישוב ריקם לך ייטיב לכם אם תשמעו להם: (יב) כי בשמחה תצאו. מן הגלות: ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה. שיתנו לכם פרייס ולמחא ויהנו (ירוננו) יושביהם: (יג) תחת הנעצוץ וגו'. רבותינו דרשו תחת הרשעים יעלו

באור

כי אין תשובה מועילה במרחה, אם לא תהיה ג"כ בנקבר רד"ק: (י) לא ישוב, כי לא יצא הגשם לבטלה. שלא יעשה ועשה וישוב לו זה לא יהיה, אלא מה יעשה? הרוח האדון הכ"ל: (יא) כן יהיה, שהבטחתי אתכם, להוליאכם מהגלות, ומפי אמרוהו הנביאים, לא ישוב אלי ריקם אלא בודאי יעשה מה שחפצתי (הכ"ל): (יב) תובלון, מנבל אל ארצכם. ההרים, דרך משל, כי כשהארם בשמחה ידמה לו, שכל העולם שוחק עמו. ימחאו כף, יכו כף, תרגום ויך (שמות ח') ומחאת, כאילו יכיעו עצביהם ויכוס זה בזה, לקיימן שמחתם, כאדם השוחק, שיכה כף אל כף מתוך התפעלות השמחה: (יג) תחת, נעלון וכן קרבן מעיני הקולים הגדולים

וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד
הַנֶּאֱמָנִים׃ (ד) הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו
נָגִיד וּמְצַוֶּה לְאֻמִּים׃ (ה) הֵן גּוֹי לֹא־
תֵדַע תִּקְרָא וגוי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ
יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרֶךָ׃ * (ו) * דִּרְשׁוּ יְהוָה
בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב׃
(ז) יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן
מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ
וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃
(ח) כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבֹתֵיכֶם
וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה׃

*ע"כ הפטרת נח *הפטרת וילך ולתענית צבור

ת"א דרשו ה' כ"ס ח', י"ט. יזמוה ד', ע"ט, ק"ס. עקדה סער ס"ו: ואיש און עקדה סס. עקריס מ"ב, ס"נ ומ"ד פ'. ט"ו: וישוב אל ה' מגלה ג', י"ז:

dauernde Huld, wie David, (euch erweise)! 4. Siehe, zum Warner der Völker hab' ich ihn bestellt, zum Fürsten und Gebieter der Völker. 5. Siehe, dir unbekannte Völker sollst du herbei rufen, und Völker, die dich nicht kannten, sollen dir zueilen: Um des Herrn willen, deines Gottes, des Heiligen Israel's, denn er verherrlicht dich. 6. Sucht den Herrn, weil er zu finden ist; ruft ihn, weil er nahe ist. 7. Es lasse der Frevler von seinem Wege, und der Uebelthäter von seinem Gedanken: Er kehre sich zu dem Herrn, daß er sich sein erbarme, und zu unsrem Gott, denn er vergibt viel. 8. Denn meine Gedanken sind nicht eure Gedanken, und eure Wege nicht meine Wege, spricht

רש"י

כסף. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם: (ג) חסדי דוד. שאגמול לדוד חסדיו: (ד) עד לאומים. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דבריהם על פניהם: (ה) הן גוי לא תדע תקרא. לשמושך אם אלי תשמעו לשם ה' הנקרא עליך: (ו) בהמצאו. קודם בזד דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני: (ח) כי לא מחשבותי מחשבותיכם. אין שלי ושלכם שוות לכך אני אומר לכם יעזוב רשע דרכו ויתפוש את דרכי ואיש און מחשבותיו ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני. ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגו' אין דיני כדיני בשר ודם אתם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם (משלי

באור

שעשיתי עם דוד חסדים קיימים ומעמידים. אז טעמו יהיו כמו החסדים הקיימים אשר הבטחתי לדוד שלא תפסק המלוכה מזרעו. והענין אחד: (ד) עד, מאהיר, ולפי שהמאהיר באדם מאהיר בפני עדים, כדי שלא יכחיש בו אחר כן נאמר בלשון עדות כמו שעדותי בכם היום, העד העיד בנו האיש (כן מלך) וכן פרש"י: (ה) אליך ירולו, להיות קרים למשמעתך: (ו) דרשו, הפרשה החלת איזה דבוקה עם הקודם אבל היא תוכחה שהוכיח בה הנביא את אנשי דורו בפעם אחרת. בהמצאו, בעבור שנלאו, ר"ל בהיות דרכו, להיות הרוב לכל קורא בלחש ובלב תמים, לא כמו שאתם מוסבים להתיאש מן הסשובה שלא יקבל אתכם, כי כן דרך האדם להנקם מתי אשר חטא לו אבל לא כמחשבותיכם מחשבותי: (ז) יעזוב רשע, במעשה וכפה. וכן יעזוב מחשבותיו הרעות.

הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ °תַּחַת הַסִּרְפָּד
יַעֲלֶה הָדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת
עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת׃

נו (א) כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט
וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי
לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׃ (ב) אַשְׁרֵי
אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק
בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ
מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע׃ (ג) וְאַל־יֹאמַר בֶּן־
הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַבְדֵּל
יַבְדִּילַנִי יְהוָה מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר
הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ׃ (ד) כִּי־כֹה
אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ

°ותחת קרי ספת"ח באתנח

ת"א תחת מגלה ח' י': כה אמר ה' נתיח ח', י'. מכות ב', כ"ד: אשרי אנוש סנה ס"ז, קי"ט: כי כה אמר סס סנהדרין י"ח, נ"ג:

Tannen aufwachsen, und statt des wilden Strauches Myrthen aufwachsen; und dem Herrn wird er zum Ruhme gereichen, zum ewigen Denkmahl, das nicht vergeht.

56. 1. So spricht der Herr: Haltet auf Recht und übt Gerechtigkeit! Denn nahe ist meiner Rettung Ankunft, und bald erscheint mein Heil. 2. Heil dem Manne, der Solches thut, und dem Menschensohne, der darauf hält, der den Ruhetag hält und ihn nicht entheiligt, und seine Hand bewahrt, nichts Uebles zu thun! 3. Und nicht spreche der Fremdling, der sich an den Herrn anschließt: Ausschließen wird mich der Herr von seinem Volke; nicht spreche der Verschnittene, siehe, ich bin ein dürrer Baum! 4. Denn so spricht der Herr von den Verschnittenen: Die

רש"י

לדיקים. נעלון וסרפד מיני קוצים הם כלומר הרשעים יאבדו והצדיקים יעלו ממשלתם:

נו (ב) יעשה זאת. שומר שבת וגו': (ג) הבדל יבדילני ה' מעל עמו. למה אתגייר הלא הקב"ה יבדילני מעל עמו כסיסלס סברם: ואל יאמר הסריס. למה לעיג דרכי ומעללי כן אני כעץ יבש מאין זכרון: (ד) ומחזיקים. אוחזים: (ז) לכל

באור

במדבר ולהיפך ברוש והדס מיני אילנות טובות, והנה יהדס פלא לשוש מדבר לאחן פרי, בשובם לציון, חה יהי' לה' לשם, לאות עולם (בן עזרא). **לא** יכרת, לא יפסוק ולא יבטל, כמו (יהושע ע') ולא יכרת מכם עבד:

נו (א) **כי קרובה**. אם השמרו משפט, אז קרובה ישועתי לבוא, ולדקתי תהיה נגלה לעין כל: (ב) **זאת**, את האמור למעה שישמור את השבת מלחללו: (ג) **הנלוה**, המתחבר עצמו אל ה' להאמין בו. **הבדל** יבדילני, אהיה נבדל מישראל בעת יקבלו הטובה, ולא אקבל עמהם, וא"כ למה אלבש? **עץ** יבש, כמו עץ יבש, שאין מגדל פרי כן אני מגדל פרי לשמי לזכרון, ועל מה אישר דרכי? (ד) **באשר** חפצתי, בהדבר אשר חפצתי אני, **ומחזיקים**, אחוזים בתורתי, אשר כרתי עליה ברית עם ישראל: (ה) **יד**, מקום,

אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפַצְתִּי
וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ (ה) וְנָתַתִּי לָהֶם
בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים
וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר לֹא
יִכָּרֵת׃ (ו) וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־
יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם
יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר
שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃
(ז) וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי
וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עֹלֹתֵיהֶם
וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי־בֵיתִי
בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים׃
(ח) נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי
יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃ *
(ט) כָּל חַיְתוֹ שָׂדַי אֵתָיו לֶאֱכֹל כָּל־

*עד כאן

ת"א ונתתי להם סנהדרין סס: שם עולם סס: והביאותים זרכות ח', ז'. שבת ט"ז, קי"ח. מגלה ג', י"ח:

meine Ruhetage halten, und Gefallen haben an meinem Willen, und fest halten an meinem Bunde. 5. Denen gebe ich in meinem Hause und meinen Mauern einen Platz und Namen, besser, als durch Söhne und Töchter; einen ewigen Namen gebe ich ihnen, der nicht untergeht. 6. Und die Fremdlinge, die sich an den Herrn anschließen, um ihm zu dienen, um des Herrn Namen zu lieben, und seine Knechte zu sein, Alle, die den Ruhetag halten, und nicht entheiligen, und fest halten an meinem Bunde. 7. Die bringe ich zu meinem heilgen Berge, und lasse sie fröhlich sein in meinem Bethause; ihre Brandopfer und Schlachtopfer sind wohlgefällig auf meinem Altar; denn mein Haus wird ein Bethaus für alle Völker genannt. 8. Es spricht Gott der Herr, der die Verstoßenen Israel's sammelt: Ich sammle ferner zu ihm, zu seinen Versammelten. 9. All' ihr Thiere des Feldes, kommt, um zu fressen, all' ihr

רש"י

העמים. ולא לישראל לבדם כי אף לגרים: (ח) עוד אקבץ עליו. מן האומות שייתגיירו ונלוו עליהם: לנקבציו. נוספים על קבוצי ישראל: (ט) כל חיתו שדי. כל בעלי

באור

כמו (דברים כ"ג) ויד תהיה לך. ושיעור הכתוב, בבית המקדש ובפנים לחומת הר הבית, שם אתן לו מקום חכרון ר"ל שם יהיה מקומו, ושם יזכר לטובה, והוא דבר הטוב יותר מזכרון הבא מבנים ובנות: ו) **לשרתו**, שיהיה השם, לעשות חוקיו (בן עזרא): (ז) **והביאותים**. את העושים כל אלה אביא אל הר קדשי הוא בית"מ שהוא בשוה עם האחרת בישראל. **לרצון**, יהיו מקובלים בראון על מזבחי: (ח) **מקבץ**, כי יעלו מבבל ומצילם ומאשור, והטעם, לנקבציו על הגרים, והנה עוד אקבץ אקבץ גרים על נקבצי ישראל ולנקבציו שב על ישראל (בן עזרא): (ט) **אתיו**, בואו ויש קריאה לבעיסם אל חיה שדה ואל חיה יער, הם יאכלו את הטלן והבקר אשר על

חַיְתוֹ בַּיָּעַר׃ (י) צֹפָיו עִוְרִים כֻּלָּם לֹא
יָדְעוּ כֻּלָּם כְּלָבִים אִלְּמִים לֹא־יוּכְלוּ
לִנְבֹּחַ הֹזִים שֹׁכְבִים אֹהֲבֵי לָנוּם׃
(יא) וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ
שָׂבְעָה וְהֵמָּה רֹעִים לֹא יָדְעוּ הָבִין
כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ אִישׁ לְבִצְעוֹ מִקְּצֵהוּ׃
(יב) אֵתָיוּ אֶקְחָה־יָּיִן וְנִסְבְּאָה שֵׁכָר
וְהָיָה כָזֶה יוֹם מָחָר גָּדוֹל יֶתֶר מְאֹד׃

*צ׳ רבתי *צפיו קרי

ת״א והכלבים דרכית ט׳, כ״ו: אתיו אקחה תעניית ח׳, י״ח:

Thiere des Waldes! 10. Seine Wächter sind alle blind, und wissen von nichts; sie alle sind stumme Hunde, die nicht bellen können, die da träumen, da liegen, und den Schlummer lieben. 11. Doch sind die Hunde gierig und nicht zu sättigen; Hirten sind sie, die nicht aufzumerken wissen; sie alle gehen ihres Weges, von allen Enden und laßt uns zechen dem Gewinnste nach. 12. „Kommt, laßt mich Wein holen, starkes Getränk! Und wie jetzt, soll es morgen gehen, und noch weit herrlicher 1).“

רש״י

כאומות אתיו ותתקרבו אלי ותאכלו את כל חיתו ביער ביער את בנודי האומות שאמרו את לבם מלהתגייר: חיתו שדי. חית השדה אין כאן רב כחית היער חית השדה חלשה ותשת כח מחית היער ועל שאמר עוד אקבץ עליו אמר המקרא הזה: (י) צופיו עורים כולם. לפי שאמר דרשו ה׳ וכל הענין והם אינם שומעים חוזר ואומר הנה הנביאים נועקים להם ומכריזים על התשובה ותיטיב להם והרי פרנסיהם כעורים כולם ואינם רואין את הגולדות כלופה המופקד לראות את החרב בא להזהיר את העם והוא עור מלראות את החרב בא ואלם מלהזהיר את העם ככלב שמינוהו לשמור הבית והוא אלם מלנבוח כן פרנסי ישראל אינם מזהירין אותם לחזור למוטב: הוזים שוכבים. פירש רונש נרדמים שוכבין. וי״ת ריימין שכבין ואין לו דמיון: (יא) והכלבים עזי נפש. רולי׳ למלאות כריסם אינגר״ם בלע״ז: והמה רועים. כמו שהכלבים לא ידעו שבעה כן הרועים לא ידעו הבין מה יהיה באחרית הימים כולם לדרך הגייתם פנו איש לבצעו לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם: מקצהו. כמו (בראשית י״ט) כל העם מקצה מקצה מכיינים ועד קטנו כולם נוטנים כן: (יב) אתיו אקחה יין. כך היו אומרים זה לזה: והיה כזה יום מחר. במאכל ובמשתה:

באור

המרעה, ואין מי שומרם, כאשר הולך ואומר: (י) **צופיו**, הרועים אינם רואים ואינם יודעים מה נעשה. **בלבים**, הרועים הם אלמים ככלבים, אשר לא יוכלו לנבוח, והכלב שאינו נובח אינו מועיל כלום, והרועים משל לשרי העם ושופטיו, או אל נביאי השקר, והעם העדר. **הוזים**, שרש הזה יורה בלשון הערב על דבור דברי תוהו בחלום בחזיון לילה, וגם הכלבים יחלמו לפעמים בשינתם, ויכבו ויתנועעו באיבריהם: (יא) **עזי**, נפש, רוב הנפש המלא במקרא. על הכח המתאוה לאכול, כמו (איוב ל״ג) ונפשו מאכל תאוה, והטעם, אלה הכלבים אין בהם תועלת כי הם חזקי התאוה, חלת היא עזות נפש ולא ישבעו לעולם (כן ערבית). **והמה**, הרועים רועים את עצמם וכל אחד מהם פונה לדרכו, שיוכל להועיל לעצמו במאכל ובמשתה ולבצוע בצע, ולא יחושו על העם (רד״ק). **מקצהו**, כולם עושים כן מן הקלה אל הקלה: (יב) **אתיו**, כל אחד יאמר לחבירו:

1) wörtlich: groß, weit mehr.

נז (א) הַצַּדִּיק אָבַד וְאֵין אִישׁ שָׂם
עַל־לֵב וְאַנְשֵׁי־חֶסֶד נֶאֱסָפִים
בְּאֵין מֵבִין כִּי־מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף
הַצַּדִּיק׃ (ב) יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל־
מִשְׁכְּבוֹתָם הַלֵּךְ נְכֹחוֹ׃ (ג) וְאַתֶּם
קְרֹבוּ־הֵנָּה בְּנֵי עֹנֵנָה זֶרַע מְנָאֵף
וַתִּזְנֶה׃ (ד) עַל־מִי תִתְעַנָּגוּ עַל־מִי
תַּרְחִיבוּ פֶה תַּאֲרִיכוּ לָשׁוֹן הֲלוֹא־
אַתֶּם יְלִדֵי־פֶשַׁע זֶרַע שָׁקֶר׃ (ה) הַנֶּחָמִים
בָּאֵלִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן שֹׁחֲטֵי

ת״א הצדיק אבד סס. סנהדרין י״ח, קי״ג: כי מפני קיצ״ו, ח׳: יבא שלום סדת כ״ב, קכ״ב. כתובות י״ג, ק״ד: הולך נכוחו כתובות סס: הנחמים נדה ג׳, י״ב:

57. 1. Der Gerechte kommt um, und Niemand nimmt es zu Herzen; die Frommen werden hingerafft, und Keiner merkt, daß um der Bosheit willen der Gerechte hingerafft wird. 2. Er ging zum Frieden ein, ruht auf seinem Lager, der gerade wandelte. 3. Ihr aber tretet her, Söhne der Zauberin, Brut des Ehebrechers und der Hure! 4. Ueber wen macht ihr euch lustig, über wen sperrt ihr den Mund auf und streckt die Zunge heraus? Seid ihr nicht abtrünnige Kinder, eine falsche Brut. 5. Entbrannt in den Terebinthenhainen, unter jedem grünen Baume, Schlächter der Kin-

רש״י

נז (א) הצדיק אבד. כגון יאשיהו: ואין איש שם על לב למה נסתלק: באין מבין. אין בנותדיס מבין מה ראה הקב״ה לסלקו: כי מפני הרעה העתידה לבא אל הדור נאסף הצדיק: (ב) יבא שלום. כי כן אמר הקדוש ב״ה יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל ידאה בדעה. ינוחו על משכבותם. בהיות הרעה זה שהיה הולך נכוחו ביושרו כמו עשות נכוחה (עמוס ג׳): (ג) ואתם קרבו הנה. הנותדיס משנסתלקו הצדיקים ותקבלו פורענותיכם: בני עוננה. בני כשפים: זרע מנאף שהזכר מנאף: ותזנה. הנקבה: (ד) על מי תתענגו. מאחר ששבתם מאחרי על מי תשענו להתענג בעובדה אילו זכית׳ אז תתענגו על ה׳ אבל עכשיו על מי תתענגו: על מי תרחיבו פה. כשאתם מתעתעים ומלעיגים בנביאיו. (ה) הנחמים באילים. המתחממים בשבת זרע

באור

בוחו עמי ואקח יין. **והיה** כזה, משפט היום הזה יהיה יום מחר, ועוד יהיה גדול ויותר מהיום, ר״ל נעקוק במשתה כמו היום, אבל ברוב הכמות:

נז (א) **אבד**, נאבד מן העולם ערש זמנם. **מפני** הרעה, בעבור רעת התועלים נאסף גם הצדיק: (ב) **יבוא**, הצדיק אשר נאסף, בא בשלום אל הקבר, ואנשי החסד ההולכים בדרך נכוחה, שבכבו במנוחה על משכבותם בקבר: (ג) **ואתם**, אמר בנגד בני דורו הרעים קרבו הנה למשפט. על מעשיכם הרעים. **עוננה**, מכשפה, מענין מעונן ומנחש, והזכר עונן והנקבה עוננה. **זרע**, תבואיכם מנאפים, ומומיכם זונות, ואיך תהיו אתם עובדים? (רד״ק). **יתזנה**, רלה לומר ותזנה אמכם, כן היו בני הדור ההוא רעים בני רעים (הגי״ל): (ד) **תתענגו**, כענין תרחיבו פה ותאריכו לשון, מחובר עם ענין השמוק בלב, לגלות קלון חבירו. ומוכיחים, על שהיו מלעיגים בנביא ומתלוללים עליו ועל נבואותיו, כמבר למעלה. **תרחיבו** פה, כמו (תהלים ל״ה) ורחיבו עלי פיהם, שהוא הדבור בשמוק ולעג וכן תאריכו לשון: (ה) **הנחמים**, המתחממים בחמוחים

הַיְלָדִים בַּנְּחָלִים תַּחַת סְעִפֵּי הַסְּלָעִים׃
(ו) בְּחַלְקֵי־נַחַל חֶלְקֵךְ הֵם הֵם גּוֹרָלֵךְ
גַּם־לָהֶם שָׁפַכְתָּ נֶסֶךְ הֶעֱלִית מִנְחָה
הַעַל אֵלֶּה אֶנָּחֵם׃ (ז) עַל הַר־גָּבֹהַּ
וְנִשָּׂא שַׂמְתָּ מִשְׁכָּבֶךָ גַּם־שָׁם עָלִית
לִזְבֹּחַ זָבַח׃ (ח) וְאַחַר הַדֶּלֶת וְהַמְּזוּזָה
שַׂמְתָּ זִכְרוֹנֶךָ כִּי מֵאִתִּי גָּלִית וַתַּעֲלִי
הִרְחַבְתָּ מִשְׁכָּבֵךְ וַתִּכְרֹת־לָךְ מֵהֶם

ת״א ואחר הדלת סגת ט״ו, קט״ו:

der in den Thälern, unter den Felsklüften? 6. Mit glatten Steinen des Thales hast du Gemeinschaft, sie, sie sind dein Loos; auch spendest du ihnen Trankopfer, bringst Speisopfer, kann ich mich darüber beruhigen? 7. Auf hohen und erhabenen Bergen schlägst du dein Lager auf, dort steigst du hinan, um Opfer zu bringen.

8. Hinter Thür und Pfoste stellst du den Gegenstand deiner Verehrung auf 1); mir entziehst du dich, und steigst hinan, machst geräumig dein Lager; du dingst

רש״י

תחת הסלים הם אלה ואלון: סוחטי הילדים. לקרבן עכו״ם: סעיפי. נקרי הסלודים וכן (צופטים ט״ו) אל סעיף סלע: (ו) בחלקי נחל. בחלוקי אבנים אשר בנחל: חלקך. בהם ירגמו אותך: הם הם גורלך. להתענג בהם למה כי גם להם שפכת נסך. העל אלה אנחם. מלהרע לך: (ז) שמת משכבך. משכב ניאוף בעכו״ם על ההרים הרמים: (ח) ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך. לפי שהוא מדמה אותה לאשה מנאפת אשר נואפיה לופים וממתינים לפני פתח ביתה והיא בשבבה אצל בעלה לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם: כי מאתי גלית ותעלי אצלי. היית שוכבת וגלית הכיסוי שהיינו מכוסים יחד ותעלי מאצלי: הרחבת משכבך. לקבל בו נואפים הרבה: ותכרת לך. ברית מהם: אהבת משכבם. כשחזית לך יד ומקום להרחות להם אהבתך. יד. אייסי״ן בלע״ז וכן ראו חלקת יואב על ידי (שמואל ב׳ י״ד):

באור

בין האלים. ולר״ת טעם אלים, אלילים. ותרגומו (ענטבראכנט פיר דיא גאטטען). **תחת**, כן היה דרכם לעבוד ע״ז תחת העצים הרעננים, שענפיהם ועליהם לחים (רד״ק). **שוחטי**, היא ע״ז שהיו זובחים להם הבנים וכן אמר יחזקאל הנביא (כ״ג) ובשחטם את בניהם לגילוליהם והיו עושים זה בחלים מקום שהיו שם סלעים, תחת הסעיפים (הנ״ל): (ו) **בחלקי**, מגזרת חלוקי אבנים (שמואל א׳ י״ז), והטעם, שיבקשו אבנים חלקות ליירה להיות פסילים (כן עזרא). **הם** הם, הכפל לחזק הענין. **אנחם**, וכי מהראוי שעל העושים מעשים כאלה אתנחם מרעה לעובה? (ז) **שמת** משכבך, עשית משכב לזנות, ר״ל שם העמדת אלילים, ולפי שמשלה לזונה אמר לשון הנופל בזונה. **גם** שם, על גובה ההר: (ח) **שמת** זכרונך, שוית דוכרן עשופך (הכבדי). והטעם, ואחר הדלת והמזוזה הטמיד את האלילים, אשר היא זכרונך, מעניין מכירה דודיך מיין (ש״ה א׳) לשון שכח ותהלה (אבענד, ערוועהנען פריינען). והרד״ק פי׳ שמת דבר מעין העבודה שהזכיר תמיד העבודה. וח״ל כן מלך: זכרונך, ענין זכירה והיא עבודה זרה, ויתורגם (שטי־פטעפט דוא דיין געדענכנים). **גלית**, הרחוי גלית, מענין וגם גולה אתה למקומך שאינו לשון גלות רק הליכה בעלמא (אויך וואנדערסט דוא וויעדער אן דיינען אָרט), ושעורו, מאתי הלכת ותעלי הרה ושם הרחבת משכבך, כמו שאמר (בפסוק ז׳) על הר גבה ונשא שמת משכבך, והראב״ע פי׳ לפי הנקוד כי גלית עלמך מאתי, כמו זונה, שהייתי מתפיר

1) nämlich: den Götzen als Schutzgott.

אָהַבְתָּ מִשְׁכָּבָם יָד חָזִיתָ׃ (ט) וַתֵּשְׁרִי
לַמֶּלֶךְ בַּשֶּׁמֶן וַתַּרְבִּי רְקָחֶיךָ וַתְּשַׁלְּחִי
צִירַיִךְ עַד־מֵרָחוֹק וַתַּשְׁפִּילִי עַד־
שְׁאוֹל׃ (י) בְּרֹב דַּרְכֵּךְ יָגַעַתְּ לֹא אָמַרְתְּ
נוֹאָשׁ חַיַּת יָדֵךְ מָצָאת עַל־כֵּן לֹא
חָלִית׃ (יא) וְאֶת־מִי דָאַגְתְּ וַתִּירְאִי כִּי
תְכַזְּבִי וְאוֹתִי לֹא זָכַרְתְּ לֹא־שַׂמְתְּ עַל־
לֵבֵךְ הֲלֹא אֲנִי מַחְשֶׁה וּמֵעוֹלָם וְאוֹתִי
לֹא תִרָאִי׃ (יב) אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֵךְ

dir von Jenen 1), wünschest ihren Beischlaf, ersiehst einen Platz. 9. Du bringst dem Könige Oel zum Geschenke dar, und nimmst viel deiner Salben; du sendest deinen Boten in weite Ferne, bis tief in die Unterwelt. 10. Auf dem langen Wege wirst du müde, sprichst aber nicht: Es ist vergeblich! Du findest noch Kraft in deiner Hand, darum wirst du nicht muthlos. 11. Vor wem bangte dir und fürchtest du dich, daß du treulos wurdest, und mein nicht gedachtest, noch es zu Herzen nahmst? Siehe, ich schwieg, und zwar eine lange Zeit, darum fürchtest du mich nicht. 12. (Jetzt aber) verkünde ich dein Heil, und dein Machwerk, das wird

רש״י

(ט) **ותשורי** למלך בשמן. ואני מתחלה בדלתיך והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני תפנוקים. ותשורי לשון רחיית פיס כמו אשורנו ולא קדוב (במדבר כ״ד) וכן (שמואל א׳ ט׳) ותשורה אין להביא דורון של הקבלת עד פיס ותשלחי ציריך. שלוחיך למרחוק לגבות מס ממלכי עכו״ם: ותשפילי. את חוקס עד שאול וכן תרגמו יונתן: (י) ברוב דרכך יגעת. נתעסקת בדרכייך למלאות תאוותך להדבות הוכך: לא אמרת נואש. אתייאש מאלו ולא אחוש עוד לעסוק בהן כי בתורה ובמלות אתן לב: חית ידך מצאת. עודך ידך מצאת הצלחת במעשיך. חית לשון עדבי הוא עודך: על כן לא נחלה לבך לדאב על עבודתי לעסוק בתורה: (יא) **ואת** מי דאגת. ממי נתיירלת: כי תכזבי. כי כי פסקת לך מעבודתי וכזבת בי כמו לא יכזבו מימיו (לקמן כ״ח) כל אדם כוזב (תהלים קט״ז) פלייב״ן בלע״ז וכן כל לשון כזב מי שבועתיו עליו ושוא כוזב ובוגד: הלא אני מחשה שהחשתי על כמה פעמים שפעמת בי: (יב) אני אגיד צדקתך. אני תמיד מגיד

באור

אותך. ולר״ת הפעלים גלית ותעלי מוקבים על משכבך ותרגומו (פאן איר געוואנדט, דעקסט דוא אויך אונד בעטטייגנסט, אחנסט געדייאיג דיין לאגער) **הרחבת**, שיכול המשכב אנשים רבים (כן ע״ורא). **ותכרת**, אחת ותכרתי, ר״ל ותכרתי לך ברית עמה שבחרת להיותם אנשי בריתך אותם שהשכבת שישכבו עמך בכל מקום שרצית (הנ״ל). והוא מקרא קצר, וכשלומו: ותכרתי לך ברית עם אנשים מהם. **יד** חזית, אחר כמרת (הכבדי). ואחריה מרגומי (דוא זיהסט חיינע וו׳ נקענדע האנד): (ט) **ותשרי**, מגזרת ותשורה אין להביא (שמואל א׳ ט׳), ר״ל שלחת שון למלך, לתשורה, ותרבי לשלוח לו בשמים מעשה רוקח, למען ישיב בעזרתך. **עד** שאול, בדרך הפלגה, והטעם, חזרי עם כל מקום ועד גדול: (י) **ברוב** דרכך, בדרך הרב הזה יגעת ובכל זאת לא הזיאתם מלבת הלאה, אלא כל עוד שהרגשת כח בידיך, לא נעשית חולה ומוכאב עם כל הטורה כי קבלת בשמחה. **חית**, ע״ד מלילה המקום כח, והתפוך ממנו ידיים רפות: (יא) **ואת** מי דאגת.

1) wörtlich: du schließest dir einen Bund mit Jenen.

אֶקְצוֹף כִּי־רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת
אֲנִי עָשִׂיתִי: (יז) בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי
וָאַכֵּהוּ הַסְתֵּר וָאֶקְצֹף וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָב
בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ: (יח) דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ
וְאַנְחֵהוּ וַאֲשַׁלֵּם נִחֻמִים לוֹ וְלַאֲבֵלָיו:
(יט) בּוֹרֵא נִוּב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם | שָׁלוֹם
לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְהוָה וּרְפָאתִיו:
(כ) וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם נִגְרָשׁ כִּי הַשְׁקֵט
*ניב קרי

ת"א כי רוח מנינם ג', י"ג. יצמות ו', ס"ג, ס"נ. עכו"ס ח', ד'. נדס ג', י"נ: דרכיו ראיתי. עקיים מ"ד מ': בורא ניב בזיכות ה' נ"ה, נ"ה: קמח י': שלום שלום סנהדרין י"ח, נ"ט: והרשעים כים סיטס ח', ס':

Geist vor mir verschmachtet und die Seele, die ich geschaffen. 17. Wegen der Missethat seiner schnöden Gewinnsucht zürnte ich, und so schlug ich es, barg mich, und zürnte; aber dennoch ging es abwendig, auf dem Wege seines Sinnes. 18. Seine Wege sah ich, doch will ich es heilen, will es leiten, und will Tröstung gewähren, ihm und seinen Trauernden. 19. Schaffend der Lippen Frucht: Heil, Heil dem Fernen und dem Nahen, spricht der Herr, ich heile sie. 20. Aber die Frevler sind wie das bewegte Meer, das nicht still sein kann, dessen Ge-

רש"י

מלפני יעטוף. כאדר רוח האדם סהוא מלפני סניתן בו מאתי יעטוף יודם ויכנע על מעלו כמו (לויכם ג') העטופים בדעב בעטף עולל (סס) והנשמות שאני עשיתי: כי רוח מלפני. כי זה משמש בלשון כאדר כמו כי ראה כי תבא כלומר כשרוח נעטפת והוא נכנע אני מגדל דיבי וקפלי מעליו: (יז) בעון בצעו. בגזלתו: קצפתי תחלה ואכהו הסתר פני תמיד מלדתו ואקצוף ועל כי הלך שובב בדרך לבו וסרם את המקרא וכן פירושו בעון בצעו ויילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו: (יח) דרכיו ראיתי. כשהוא נכנע מלפני שבאתהו נרה: וארפאהו ואנחהו. אוליכהו בדרך מרפא לו ואנחהו מל' הנחה ומרגוע: לו ולאבליו. למנטערים עליו: (יט) בורא ניב שפתים. בורא אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתהו נרה עד עתה והכל קרוי עליו תנר יקרא לו שלום שלום: לרחוק ולקרוב. שניהם שוין מי שנתייאן והולגל בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרעה אמר ה' ורפאתיו מחליו ומחטאיו: (כ) והרשעים. שאין נותנין לב לשוב: כים נגרש. היה הזה גליו מתגאים לרום למעלה ונלאת חוץ לגבול החול אשר שמתי גבול ליה וכשמגיע שם הוא כשבר על כורחו וכל זה בל חבירו

באור

ושעורו לא אריב לעולם, לפי שהרוח יתעלף ויחלש ואינו הומה לו (תהלים ק"ב) לא לנצח יריב וגו' כי רוח עברה בו ואינו: (יז) וילך, אף כי שהכיתיו וקצפתי והסתרתי פני בכל זאת הלך שובב בדרך לבו, ועניין שובב מרד: (יח) דרכיו ראיתי. אף כי שראיתי דרכיו הרעים בכל זאת ארפאהו. ואנחהו, אוליכו בדרך הישר לעזוב לו: (יט) בורא, אני אברא אתה דבר שפתים לאמור: שלום שלום! ניב, נקרא הדבור כן, כי הוא פרי הלשון, ועניין תנובות שדי (מכלל יופי). (ומשלי י") פי צדיק יגוב חכמה, ר"ל יפרח וירבה חכמה בפיו: (כ) נגרש, עין הפעל הפועל. וינרשו, הנים מעלילים רפש ועיע על שפתי הים, כן הרשעים לא ינוחו. מעשות מעשים רעים ומכוערים עד שיתוזו, ולכן אין שלום לרשעים:

וְאֶת־מַעֲשַׂיִךְ וְלֹא יוֹעִילוּךְ: (יג) בְּזַעֲקֵךְ
יַצִּילֵךְ קִבּוּצַיִךְ וְאֶת־כֻּלָּם יִשָּׂא־רוּחַ
יִקַּח הָבֶל וְהַחוֹסֶה בִּי יִנְחַל־אָרֶץ
וְיִרַשׁ הַר קָדְשִׁי: (יד) * וְאָמַר סְלוּ־
סְלוּ פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ
עַמִּי: (טו) כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא
שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ
אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת
רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים:
(טז) כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְלֹא לָנֶצַח
*הפטרת שחרית יום כפור

ת"א בזעקך נתיח ס' נ"ח: ואמר סלו סיכה ס', נ"ג. מועד קטן ח', ס': כי כה אמר מנגה נ"ח. עקדים סעד ו': ואת דכא עקיים מ"ח, ח': כי לא ערוגין ס', נ"ד. עקיים מ"ד, נ"ח:

dir nichts nützen. 13. Wenn du rufst, mögen sie dich retten deine Götzenhaufen; doch sie Alle rafft ein Wind, ein Hauch nimmt sie hinweg! Aber wer mir vertraut, soll das Land erben, und meinen heiligen Berg besitzen. 14. Es heißt: Bahnt, bahnt, räumt den Weg, hebt jeden Anstoß vom Wege meines Volkes! 15. Denn so spricht der Hohe und Erhabene, der ewig thront, der Heilige ist sein Name: Die Himmelshöhe und das Heiligthum bewohne ich, aber auch beim Zerschlagenen und Geistgebeugten, um zu beleben den Geist der Gebeugten, zu beleben das Herz der Niedergeschlagenen. 16. Denn nicht immer will ich hadern, und nicht ewig zürnen, weil der

רש"י

לך דברים שאם תעשי לותם תלדקי: ואת מעשיך. שאת עושה שלא בדלוני לא יועילוך בעת דעתך: (יג) בזעקך יצילך קיבוציך. יקומו נא קבוצות אלילים ופסילים ומכחיסי תורה אשר קבלת ויילילוך בזעקך מלדתך הלא את כולם ישא רוח ולא יקומו ולא יוכלו להגיל: (יד) ואמר סלו סלו. כה אמר הנביא בשמי לעמי כבשו כבשו מסילה סלולה פנו ילר הדע מדרכיכם: הרימו מכשול. סלקו האבנים שאתם נכשלים דגליכם בהם הם הרהורי רשע: (טו) מרום וקדוש. אני שוכן ומשם אני עם דכא ושפל רוח שאני מרכין שכינתי עליו: שפלים. נדכאים סובלי עוני וחלאים: (טז) כי לא לעולם אריב. אם אביא יסורין על האדם אין תחרותי עליו לאורך ימים ולא קצפתי לנצח: כי רוח

באור

ר"ל הנה כל זה היה בחנם כי ממני פחדת ותירא, אשר עזבת בטחונך בי ולא זכרת אותי וכי יש מי בעולם אשר לא תנבר ידי עליו? ומעולם. מאז החשיתי ואחאתק מעגום אחכם על מעלליכם הרעים ולכן אינכם ירחים אותי: (יב) ואת מעשיך, אינו מוסב על אגיד. והוא הנקרא בל"הע (אקוזאטיבוס חבזאָ(וטום), ופעמים אנכי אגיד עתה ישעך המיועד לבוא ומעשי ידיך. והם האלילים אלה לא יועילוך, ומשך היעיל אל הכבוד שלאחריו. ולר"ל הפתחם המלין בזה בדרך שחוק והחול (איך פערקינדע דיינע געדענקט-גקייט (אירלאיים) חוכר דיינע טהאטען, דיא דיר ניצטס ניטלען), ורחוק הוא: (יג) קבוציך, יקומו נא קבוצם אלילים ופסילים ויילילך בזעקתך מלדתך רש"י: (יד) ואמר, האומר, או הקורא, או הכרת (כן עזרא). סילו, המסלה לסלק אבן מדרך. הרימו. הפריסו מכשול מדרך שילכו בו עמי: (טו) שוכן עד, עולמי עד, עד שלא יוכל אדם לספר ועמם שוכן כי כל הנבראים יש להם תנועה, גם לכוכבים תנועה כנשמה (כן עזרא). מרום וקדוש, כי אשכון עם המלאכים למעלה, ועם דכא שהוא בארץ (הנ"ל): יעטוף, לשון התעלפות והולשה,

לֹא יוּכָל וַיִּגְרְשׁוּ מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט׃
(כא) אֵין שָׁלוֹם אָמַר אֱלֹהַי לָרְשָׁעִים׃

נח (א) קְרָא בְגָרוֹן אַל־תַּחְשֹׂךְ כַּשּׁוֹפָר
הָרֵם קוֹלֶךָ וְהַגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם
וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטֹּאתָם׃ (ב) וְאוֹתִי יוֹם
יוֹם יִדְרֹשׁוּן וְדַעַת דְּרָכַי יֶחְפָּצוּן כְּגוֹי
אֲשֶׁר־צְדָקָה עָשָׂה וּמִשְׁפַּט אֱלֹהָיו
לֹא עָזָב יִשְׁאָלוּנִי מִשְׁפְּטֵי־צֶדֶק קִרְבַת
אֱלֹהִים יֶחְפָּצוּן׃ (ג) לָמָּה צַמְנוּ וְלֹא

ת"א אין שלום סדת כ"ג, כ"ב. כתובות י"ג, ק"ד. עקיים פ' אחרון: והגיד לעמי מצוה ג', ג"ב. עקדה סער כ"ח כל הסדרה. ואותי יום יום חגיגה ח', ה': אשר צדקה עקדה סער מ"ח: למה צמנו סער נ"ח:

wässer Koth und Schlamm auswerfen. 21. Kein Heil, spricht dein Gott, für die Frevler.

58. 1. Rufe aus voller Kehle, hemme nicht, gleich der Posaune erhebe deine Stimme, und verkündige meinem Volke seine Missethaten, und dem Hause Jakob's seine Sünde! 2. Sie befragen mich Tag für Tag, und meine Wege wünschen sie zu wissen, gleich einem Volke, das Gerechtigkeit geübt, und seines Gottes Gesetz nicht verlassen; sie fragen mich nach Rechtsgesetzen, die Annäherung Gottes wünschen sie. 3. „Warum fasten wir, und du siehst

רש"י

דומה ואינו חוזר בו כך הרשע דומה את חבירו לוקח בדשעו ואינו חוזר בו ומה היס רפסו וסריותו על פין כך הרשעים סריותיס בפיהס כגון פרעה אמר מי י"י (שמות ה') סנחריב אמר מי בכל אלהי הארלות (ישעיה ל"ו) נבוכדנאלר אעד (מס י"ד) אדמה לעליון: כיס נגרס. כיס אחד נגר"ס שגורס כל היום רפס וטיט: (כא) אין שלום. כלפי שאמר לצדיקים ולבעלי תשובה שלום שלום לרחוק וגומר חוד ואמר אין שלום לרשעים

נה (א) והגר לעמי פשעם. אלו תלמידי חכמים שכל שגגתס פשע שגגת תלמיד עולה זדון: ולבית יעקב חטאתם. אלו עמי האדץ שאף זדונס שגגה: (ב) ואותי יום ידרשון. כענין שנאמר ויפתוהו בפיהס (תהלים ע"ח): ודעת דרכי יחפצון. חפצים לשאול הורלות לחכמים כאילו דולים לקיימס: כגוי אדקה עשה וגו'. כך שואלים אותי תמיד משפטי צדק ואין דעתס לקיימס וכשהס למיס ואין נענין אומרים למה צמנו ולא ראית ואני אומר הן ביום צומכם תמצאו חפץ כל חפצי לרכיכס אתס עמלים למצא ואף בגזל וחמס: (ג) וכל עצביכס. בעלי חוב שלכס הנעלבים על ידכס אתס נוגשים

באור

נה (א) בגרון, יהבר הבס אל גביאו קרא בגרון, אל תחשוך הקריאה כי חשך פעל יוצא (כן עזרא). והטעם שיגביה את קולו: (ב) ואותי, ר"ל והם מראים עצמס כצדיקים, כי בכל יום ידרשו אותי. כגוי, כאלו היה גוי העושה צדקה בכל עת ולא עזב משפט אלהיו, שדרכו לחקור לדעת את המשפט כן ישאלוני הם משפטי צדק ומצליס להתקרב אל האלהים: (ג) למה צמנו, כאשר יצוה ואינס נענים, מתרעמים עלי ויאמרו: למה היתה בחתם אשר אמרתו לנו, וכאלו לא ראית להשגיח בדבר. הן, הטובה אלהים. חפץ, כל חפצי לרכיכס אתס עמלים למצוא ואף בגזל וחמס (רס"י). וגס הבסדי תרגס חפץ לרכיכון (חיילא בעדיבס)

רָאִיתָ עִנִּינוּ נַפְשֵׁנוּ וְלֹא תֵדָע הֵן
בְּיוֹם צֹמְכֶם תִּמְצְאוּ־חֵפֶץ וְכָל־
עַצְּבֵיכֶם תִּנְגֹּשׂוּ׃ (ד) הֵן לְרִיב וּמַצָּה
תָּצוּמוּ וּלְהַכּוֹת בְּאֶגְרֹף רֶשַׁע לֹא־
תָצוּמוּ כַּיּוֹם לְהַשְׁמִיעַ בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם׃
(ה) הֲכָזֶה יִהְיֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ יוֹם
עַנּוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ הֲלָכֹף כְּאֲגֹמֹן רֹאשׁוֹ
וְשַׂק וָאֵפֶר יַצִּיעַ הֲלָזֶה תִּקְרָא־צוֹם
וְיוֹם רָצוֹן לַיהוָה׃ (ו) הֲלוֹא זֶה צוֹם
אֶבְחָרֵהוּ פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע הַתֵּר
אֲגֻדּוֹת מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים חָפְשִׁים
וְכָל־מוֹטָה תְּנַתֵּקוּ׃ (ז) הֲלוֹא פָרֹס
לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא

ת"א הלכוף כאגמון סדת ד', כ"ד. קדושין כ', ס"ג: הלא פרס נתרוח ח', ע', י':

es nicht an, kasteien uns, und du merkst nicht darauf?" Seht, an eurem Fasttage geht ihr dem Geschäfte nach, und all' euren Erwerb treibt ihr ein. 4. Seht, bei Streit und Hader fastet ihr, und schlagend mit frevelhafter Faust, nicht fastet ihr jetzt, daß eure Stimme erhört werde in der Höhe. 5. Ist das ein Fasten, wie ich es liebe, ein Tag, wo sich der Mensch kasteiet, daß er, wie Schilf, sein Haupt hänge und sich auf Sack und Asche bette? Magst du das ein Fasten nennen, und einen Tag des Wohlgefallens für den Herrn? 6 Siehe, das ist ein Fasten, das ich liebe: Löse die Fesseln des Frevels, streife ab die Bande der Unterjochung, gib Unterdrückte frei, und jedes Joch zerbrich. 7. Siehe, brich dem Hungrigen dein Brot, unglückliche

רש"י

אותס ביום צומכס: (ד) לא תצומו כיום כמספר היום לסבור לבבכס כדי שישמע קולכס במרום: (ה) הלכוף. ס"ל זו תמיהה כלומר שמא לכוף כאגמון ראשו אינמן הוא כמין מחט כפוף ולדין בו דגיס וקורין לו אי"ס בלע"ז: הלזה תקרא צום. ל' תמיהה לפיכך הה"ל נקודה חטף פתח: (ו) חרצובות. לשון קיבור ואיסור: מוטה. בעית משפט: וכל מוטה תנתקו. ת"י וכל דין מיסרי תסלקון: (ז) ועניים מרודים.

באור

ניסמע). עצביכם, ממוכסס, כמו (משלי ה') ועצביך בבית נכרי, כי הממון יגיע האדם ועצבומו (רד"ק): (ד) הן לריב, באמת הצום הזה קבה לכם לחטוא, לריב ולהתקוטט זה עם זה ולהכות באגרוף, כי דרך להתאסף יחד בימי הצום, ואחדים מלוי עם שונאו ומתקוטט עמו וכח לידי הכאה. רשע, כי כמשכה בה קרויה אגרוף רשע. כיום, אינכס למיס כמספר יום הצום להתפלל לפני להשמיע קולכס אל השמים: (ה) הלכף, האם עם שהאדם כופף ראשו למעח בהכנעה כאגמה הגומא, וילינ שתחיו שק ואפר, וכי לזה תקרא לה' צום מקובל ויום רצון? (ו) חרצובות רשע, קשורי רשע וכן (תהלים ע"ג) כי אין חרצבות למותם, כי מעשה הרשע כשיתחזק ידמה לקשר אמיץ, אבל יוכל אדם לפתחו ולהסירו כי אם בעורמה גדל (רד"ק). מוטה, שם הפועל כמו (ירמיה כ"ח) ויקח חנניה הנביא את המוטה, דמה דתקס העניים ומוגשים אותס כאילו ישימו עול ומוטה על צוארס. רצוצים, עשוקים ורצוצים ונלכדים בחבלי עוני, או העבדים הנכנעים אתה ידך שלחת חפשי. תנתקו,

בַּיִת כִּי־תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ וּמִבְּשָׂרְךָ
לֹא תִתְעַלָּם׃ (ח) אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר
אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח וְהָלַךְ
לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְהוָה יַאַסְפֶךָ׃
(ט) אָז תִּקְרָא וַיהוָה יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע
וְיֹאמַר הִנֵּנִי אִם־תָּסִיר מִתּוֹכְךָ מוֹטָה
שִׁלַּח אֶצְבַּע וְדַבֶּר־אָוֶן׃ (י) וְתָפֵק
לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ
וָזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ כַּצָּהֳרָיִם׃

ת״א כי תראה בתרח ט׳, קי״ט: ומבשרך כתובות נ״ב. סנהדרין ו׳, נ״ט: והלך לפניך סוטה ח׳, נ׳. בתרח ח׳, י״ח. עכ״ו ס״ח׳, ס׳: אז תקרא יומא ו׳, ס״נ. סנהדרין ט׳, ע״ז: ותפק לרעב בתרח ח׳, ט׳:

Verfolgte führe ins Haus; wenn du einen Nackten siehst, so kleide ihn, und entziehe dich nicht deinem Nächsten. 8. Dann bricht, wie die Morgenröthe, dein Licht 1) hervor, und deine Heilung geht schnell vor sich 2); es zieht dein Heil vor dir her, und die Herrlichkeit des Herrn beschließt den Zug. 9. Dann rufst du, und der Herr antwortet; du flehst, und er spricht: Hier bin ich, wenn du entfernst aus deiner Mitte Unterjochung, Fingerzeigen und üble Rede. 10. Wenn du dem Hungrigen reichst deinen Bissen 3), und die darbende Seele sättigst, dann geht in der Finsterniß dein Licht auf, und wie der Mittag wird dein Dunkel.

רש״י

נאנקיס ונאנחיס על לתתס כבון עניי ומדודי (איכה ג׳) אריך בשיחי (תהלים נ״ה): ומבשרך. ומקרובך: (ח) יבקע כשחר. כעמוד השחר הבוקע בעביס: ואלוכתך מהרה. ורפואתך מהרה כמו אעלה ארוכה לך (ירמיה ל׳): (י) ותפק לרעב נפשך. בתנחומי

באור

היא נתיקה לשורי המוקרות שהעול נקשר בהן: (ז) פרס, ענין שבירה, וכליעה, וכן (איכה ד׳) פורס לחן לחם. מרודים, כתרגומו מעלעלין. וכן (איכה ד׳) עניה ומרודיה. ענין עלטול (בן עזרא). ר״ל עניים הנרדפים ולא ימצא מקום לנחות בו הביתם לא ביתך. ומבשרך, ממי שהוא בשר ודם כמוך, זה רעיך. והכשדי תרגם קרייב בסרך (דיינען בלוטסגערוואנדטען): (ח) יבקע, כשהעשה ח׳, ג׳. אז יאיר אור הלבנתך כעמוד השחר הנוקע בעביס, ומאיר לעולם. וארכתך, רפואתך תלמח מהרה, כמו (ירמיה ח׳) ארכת בת עמי. יאספך, כמו ומאספכם אלהי ישראל (למעלה נ״ב י״ב), ועיין שם בבאור: (ט) מוטה, אם תסיר ממוכך את עלי העול שסבכת על לוחצי העניים. שלח אצבע, לדעת החכם געזעניום הכוונה על השלחת האצבע המלעגי כי ביניס הקדמונים היה זה סימן הבוז והלעג: (י) ותפק, ותוציא, כמו (תהלים ק״מ) זמנו אל תפק. נפשך, לשון תשוקה, כ״ל אם תוציא לרעב הדבר אשר בו תשקיע רעבונך, והרד״ק פי׳ שתוציא לרעב נפשך ורלוקך ר״ל כשתפרוס לו לחמך ברוח נדיבה תעשה, שיכיר כי בראון וכלב עוד אתה נותן לו. נענה, עניני נפשך ורלוקך ר״ל כשתפרוס לו לחמך ברוח נדיבה תעשה, שיכיר כי בראון וכלב עוד אתה נותן לו. נענה, עניני

(יא) וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ
בְּצַחֲצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ
וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר
לֹא־יְכַזְּבוּ מֵימָיו׃ (יב) וּבָנוּ מִמְּךָ
חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר־וָדוֹר
תְּקוֹמֵם וְקֹרָא לְךָ גֹדֵר פֶּרֶץ מְשׁוֹבֵב
נְתִיבוֹת לָשֶׁבֶת׃ (יג) אִם־תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת
רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצְךָ בְּיוֹם קָדְשִׁי
וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ יְהוָה
מְכֻבָּד וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ
מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר׃ (יד) אָז
תִּתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל־

ת״א ורח בהשך יומא י״ב, ק״נ: וכנו מכך בתרח סס: אם תשיב עקיס שער נ״ח: וקראת שבת ט״ו, קי״ח. סנהדרין ו׳, ס״ח. בילה נ״ד: וכבדתו שבת ט״ו, קי״ט, קי״ט: ממצוא שם ט״ו, ק״נ: אז תתענג שבת ט״ו, קי״ח:

11. Es leitet dich der Herr beständig, sättigt in der Dürre deine Seele, und deine Gebeine stärkt er; du wirst wie ein gewässerter Garten und eine Wasserquelle, deren Wasser niemals täuschen. 12. Es bauet dein Volk die alten Trümmer; was zerstört lag von Geschlecht zu Geschlecht, richtest du auf; und man nennt dich Lücken-Vermaurer, Hersteller der Wege im bewohnten Lande. 13. Wenn du am Ruhetag deinen Fuß zurück hältst, daß du nicht dein Geschäft verrichtest an meinem heiligen Tage; wenn du den Ruhetag eine Lust nennst, des Herrn heiligen Tag ehrenwerth, und ehrst ihn, daß du nicht dein Gewerbe treibst, nicht deinem Geschäfte nachgehst und (unheilige) Worte sprichst. 14. Dann sollst du dich vergnügen an dem

רש״י

דגדיס טובים: (יא) בצחצחות. לעת למאון ובגורת כך תירגס יונתן: יחליץ. יזיין כמו חלוצי צבא (במדבר ל״ב): (יב) משובב נתיבות לשבת. תירגס יונתן מתיב דסיעיא לאורייתא. משובב כמו חזיב מסבת לייסובו של עולם: (יד) נחלת יעקב אביך. נחלה בלא עלדיס כמה שנאמר ופדלת ימה וקדמה וגו׳ (בראשית כ״ח) לא כאברהם

באור

מים, תהיה בכל עת מושע בעובה במקור המוליא מים, אשר מימיו המחליס אימס נפסקים: (יב) נבנו, הבונים היולאים ממך. מוסדי דור ודור, היסודות שנפלו בימי הדורות, אתה תקומם לותם. גודר פרץ, מתקן פרלות שנפלו בבנייני קדם. משובב, ומשיב נתיבות שוממות, להיות נתיבות מסודרות ומיושבות: (יג) אם תשיב, שלא תרוץ אתה ואתה בימי המול בעסקיך. עשות, כמו מעשות שלא תעשה חפצך. ענג, תקרא אם השבת ענג, ר״ל יהיה מיוחד לך להתענג בו. לקדוש ה׳ מכובד, ליום השבת שקדשו ה׳, תקרא יום מכובד הבלי עשות בו מלאכה של חול, וכבדתו, לא בקריאת שם בלבד, כי אם תכבדו מעשות בו מלאכתך ודבר דבר, ומלבד בו דבריס שסס נגד קדושת השבת. ואחריס מתרגמים (חוכד — פרעגערהאפטע — וואָרטע שפריכסט). ודומה לו (הושע י׳) דבריו דבריס אלות שוא והכשדי תרגם פה, וסס מלין דאונס, והענין אחד: (יד) והרכבתיך, תהיה בראש העולה והמעלה כי בהיותך בגבהי הארץ, אין מי שיוכל לקחתה מידך. והאכלתיך, לך תהיה הארץ, אשר הנחלתי ליעקב אביך:

באור

1) d. h. dein Glück.

2) wörtlich: deine Heilung sproßt schnell.

3) eigentlich: deinen Hunger, d. h. womit du selbst deinen Hunger stillen wolltest.

וְדוֹלֵיד אָוֶן׃ (ה) בֵּיצֵי צִפְעוֹנִי בִּקָּעוּ
וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ הָאֹכֵל מִבֵּיצֵיהֶם
יָמוּת וְהַזּוֹרֶה תִּפָּקַע אֶפְעֶה׃
(ו) קוּרֵיהֶם לֹא־יִהְיוּ לְבֶגֶד וְלֹא יִתְכַּסּוּ
בְּמַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂי אָוֶן וּפֹעַל
חָמָס בְּכַפֵּיהֶם׃ (ז) רַגְלֵיהֶם לָרָע
יָרוּצוּ וּיְמַהֲרוּ לִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי
מַחְשְׁבֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹת אָוֶן שֹׁד
וָשֶׁבֶר בְּמִסְלוֹתָם׃ (ח) דֶּרֶךְ שָׁלוֹם לֹא
יָדָעוּ וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעְגְּלֹתָם
נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ לָהֶם כָּל דֹּרֵךְ
בָּהּ לֹא יָדַע שָׁלוֹם׃ (ט) עַל־כֵּן רָחַק

nengewebe weben sie; wer von ihren Eiern ißt, stirbt; und wird eines zerdrückt, so kriecht eine Natter aus. 6. Ihr Gewebe dient nicht zum Kleide, noch mag man sich decken mit ihrem Machwerk; ihre Werke sind Werke des Frevels, und Gewaltthat ist in ihren Händen. 7. Ihre Füße laufen zum Bösen, und eilen, unschuldig Blut zu vergießen; ihre Gedanken sind frevelhafte Gedanken, Verwüstung und Verderben auf ihren Wegen. 8. Den Weg des Friedens kennen sie nicht, und kein Recht ist auf ihren Pfaden; sie gehen auf krummen Steigen: Wer sie betritt, weiß

רש״י

(מלאכי ח׳): (ה) צפעוני. מין נחש רע: בקעו. מיזקלורד״ח בלע״ז: כלומר מעשים מפועלים שאינם לטובתם עמו: וקורי עכביש. מירכיי״ס בלע״ז. קורי אורטור״ס בלע״ז: קורי הם כלי שאורג שהשתי מוסך בהן ומנחם חברו במחברת קורות ע״ם שהעכביש אריגותיו בקורות: והזורה ת״י ומשחתן לשון חימום שקורין בלע״ז קוני״ר: המחממן יולא מהן כשהוא מבקע הקליפה. ועיקר לשון והזורה ל׳ עיצור היא להוציא הבלוע בתוכו כמו ויזד את הבזה (שופטים ו׳) ועיצורו של זה הוא חימומו: אפעה. מין נחש שהוא רע כך לא ישתלמו במעשיהם אלא רעה: (ח) ואין משפט במעגלותם. כלומר אין במעגל דרכיהם דבר נשפט באמת במשפטו: נתיבותיהם עקשו להם. הם העוו את דרכם לעצמם: (ט) רחק משפט ממנו. שהיינו לועקים חמס מאויבינו ואין הקב״ה

באור

על הפועל: (ה) **צפעוני**, דמה עוד מעשיהם ומחשבותם לכילי לפעוני כשיבקעו ילאו מהם לפעוניים כן מחשבותם רעות ומעשיהם רעים (רד״ק). **בקעו** כמו בילת האפרוח ממנקר בחוטמו, ובוקע הקליפה מעט מעט עד שילא כן הם מעוריים לכם חייב במחשבות רעות עד שיוציאוה למעשה (הר״ל). **וקורי** עכבים, אין תולעת נקיים במעשיהם כמו ביזיעות העכבים. **והזורה**, ענין מעוך, וכן (איוב ל״ט) כי רגל חזורה, והוא מלשון ויזד אם הבזה (שופטים ו׳). ודעת הרא״ב ראוי **והזורה**, ר״ל בילה מעופה, והטעם, מי שממעך אותה בסולת

הבלוע, הנה מן הבקע אלא אפעה וחזיקו: (ו) **קוריהם**, הנה דמה כל מעשיהם למעשה העכבים שאינו עומד (בן עחרא): (ז) **במסלותם**, במקום שהם הולכים, שם יעלה שוד ושבר כי הם יעבו אותם בדרכיהם: (ח) **עקשו** להם, לפי המלות תרגומו (זיח פערדעהען, קריאמען חיהרע סטייגע), ר״ל שעושים מעשים מעוקלים, ומלת לשם לתפארת, וכן (משלי י״) ומעקש דרכיו יודע: (ט) **על** כן, דברי ישראל החוטאים המודים מעלם

בָּמֳתֵי אָרֶץ וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב
אָבִיךָ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃*
נט (א) הֵן לֹא־קָצְרָה יַד־יְהוָה
מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא־כָבְדָה אָזְנוֹ
מִשְּׁמוֹעַ׃ (ב) כִּי אִם־עֲוֹנֹתֵיכֶם הָיוּ
מַבְדִּילִים בֵּינֵכֶם לֵאלֹהֵיכֶם
וְחַטֹּאתֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָנִים מִכֶּם
מִשְּׁמוֹעַ׃ (ג) כִּי כַפֵּיכֶם נִגְאֲלוּ בַדָּם
וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בָּעָוֹן שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ
שָׁקֶר לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה׃ (ד) אֵין־
קֹרֵא בְצֶדֶק וְאֵין נִשְׁפָּט בֶּאֱמוּנָה
בָּטֹחַ עַל־תֹּהוּ וְדַבֵּר־שָׁוְא הָרָה עָמָל

*יתיר ו׳ *עד כאן
ת״א והרכבתיך סנת סס: כי אם סנסדרין ז׳, ס״ט: כי כפיכם סנת ג׳, קנ״ט:

Herrn, ich lasse dich einher fahren über des Landes Höhen, und lasse dir genießen das Erbe Jakob's, deines Vaters; ja, der Mund des Herrn hat es geredet.

59. 1. Siehe, nicht zu kurz ist des Herrn Hand zum Retten, und nicht verhärtet ist sein Ohr zum Hören. 2. Sondern eure Missethaten scheiden euch von eurem Gott, und eure Sünden bergen sein Antlitz von euch, daß er nicht hört. 3. Denn eure Hände sind mit Blut befleckt, und eure Finger mit Missethat; eure Lippen reden Lüge, eure Zunge spricht frevelhaft. 4. Niemand führt seine Sache mit Gerechtigkeit, und Keiner rechtet mit Redlichkeit; sie trauen auf eitlen Tand, und reden Falschheit; sie gehen schwanger mit Unheil, und gebären Verderben. 5. Schlangeneier brüten sie, und Spin-

רש״י

שנאמר (שם י״ג) האדון אשר אתה רואה ויעקד שמר את השדה שנא׳ (שם ל״ג) ויחן את פני העיר שקנא תחומין עם דמדומי חמה כך פירש רבי שמעון:

נט (א) **הן לא קצרה**. את אשר לא נושעת לא מקולר ידו הוא: (ב) **הסתירו פניו**. נדמה לכם שהסתיר פניו מכם: (ג) **נגואלנו**. ל׳ טינוף וכן לחם מגואל

באור

נט (א) **הן**, שב להוכיחם עוד על רוע מעשיהם, ואמר כי לשוא יחלומו על האל, ואומריס (למעלה נ״ח) למה צמנו ולא ראית, ואמר להם זה שלא ראה החל לומכם, ולא הושיע אתכם עיד אויביכם, לא מפני שקצרה ידו מהושיע ולא מפני שכבדה אזנו משמוע אלא שעונותיכם גרמו לכם, והם מבדילים ביניכם לביניו, והרי הוא כאילו אינו שומע, או כאילו אין כח בידו להגילכם ולמה? מפני עונותיכם (רד״ק): (ב) **הסתירו**, ותעלומכון גרמו לקבלת אפי שכנתא אפי אבינא מנכון (הכסדי). והוא כדרך לשון בני אדם, שיסתיר פניו ואזניו שלא יראה ולא ישמע (בן עזרא): (ג) **בדם**, בשפיכות דם נקי. **דברו** שקר, הנה העון במעשה ובדיבור (רד״ק): (ד) **אין** קורא, אין מי שיקרא את חבירו לדין על דבר לדק. אך יבוא עליו בעקבה ובערמה. ואחרים תרגמו (ניאחזד פרעדיגט גערעכט־גקייט). **ואין** נשפט, אין מי שיתווכח עם רשע במקום המשפט באמונה. **בטוח**, מבטיחים לרעיהם, ואין בלבם למלא את דברם וא״כ הבטחון על תוהו ועל דברי שוא. **הרה**, אשה על המחשבה, והוליד

אֱלֹהֵינוּ דַּבֶּר־עֹשֶׁק וְסָרָה הָרֹו וְהֹגוֹ
מִלֵּב דִּבְרֵי־שָׁקֶר׃ (יד) וְהֻסַּג אָחוֹר
מִשְׁפָּט וּצְדָקָה מֵרָחוֹק תַּעֲמֹד כִּי־
כָשְׁלָה בָרְחוֹב אֱמֶת וּנְכֹחָה לֹא־
תוּכָל לָבוֹא׃ (טו) וַתְּהִי הָאֱמֶת נֶעְדָּרֶת
וְסָר מֵרָע מִשְׁתּוֹלֵל וַיַּרְא יְהוָה
וַיַּרַע בְּעֵינָיו כִּי־אֵין מִשְׁפָּט׃ (טז) וַיַּרְא
כִּי־אֵין אִישׁ וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ
וַתּוֹשַׁע לוֹ זְרֹעוֹ וְצִדְקָתוֹ הִיא

ת״א ת״א ותהי האמת סנהדרין י״ח, ג״ו: וירא כי אין סס ע״ח: וילבש צדקה חגיגה ג׳, י״ג. נתיה ח׳, ט׳:

verläugneten den Herrn, und wichen zurück von unsrem Gott; wir redeten Gewaltthätigkeit und Abfall, empfingen und ließen hervorgehen aus dem Herzen lügenhafte Worte. 14. Zurück gedrängt wird das Recht, und Gerechtigkeit steht von fern; denn es strauchelt auf dem Markte Aufrichtigkeit, und Geradheit findet keinen Eingang. 15. Die Wahrheit wird vermißt, wer das Böse meidet, wird für unsinnig geachtet 1). Das sieht der Herr, und es mißfällt ihm, daß kein Recht da ist. 16. Er sieht, daß Keiner da ist, daß Niemand (das Recht) vertritt: Und so hilft ihm sein Arm, und seine Gerechtigkeit,

רש״י

סיגים מכסף מצלי כ״ה: (יד) והוסג אחור משפט. נקמתינו מאויבינו שהיא תלויה בהקב״ה: ולדקה מרחוק תעמוד. למה כי כשלה אמת בדמוכותינו וכיון שהאמת כשלה מאדון אף משפט אין לצדק והמשפט באין: (טו) משתולל. מוחזק שוטה על הבריות כמו (מיכה ז׳) אלכה שולל והוא מגזרת שוגג דמתרגמינן שלו וכן (שמואל ג׳ יו״ד) על הסל: וידע בעיניו כי אין משפט. לפיכך הביא עליהם הפורענות: (טז) וירא כי אין איש. ועתה בהנחמו על הרעה לעמו דומה כי אין איש לדיק לעמוד בפרץ: ויותמם. ויחדש לראות אם יש מפגיע בעדם ואין מפגיע. ויתומם לשון אדם העומד תוה׳ ושותק בתמהונו ותי״ו ויתומם כתי״ו של משתולל כאן ושניהם משמשות ל׳ מתפעל נתפעל ויתפעל בא התי״ו באמצע אותיות שרש התיבה כמלא ויתומם שמו שמים (ירמיה ג׳) משמים בתוכה (יחזקאל ג׳) נשמו אחרונים (איוב י״ח) לשון תמהון: ותושע לו זרועו. ויניקס מאויביו: ולדקתו היא סמכתה. הוא להשיאו ולאמץ ידיו בנקמתו ואע״פ שאין

באור

עמל. ודנו, ענין הפרה וריחוק, כמו (שמואל ב׳ כ׳) כאשר הוגה מן המלה ודומיו והעשם, שהרשעים פועלי און יחשבו ערמים ושקר על משכבותם וקל מהרה יעיזו פניהם להוליא מחשבותם הרעה מלבם, ולהביאה מהכח אל הפועל: (יד) והוסג, אמר על דרך משל, כי המשפט שב לאחור בעבור שאין לו מקום ביניהם, וכן הצדקה מרחוק העמוד ולא תקרב אליהם (רד״ק): (טו) נעדרת, הולכת ומחסרת, שאינה נמלאת ביניהם. משתולל, יתחבטו לאחר דעת, כמו (איוב י״ב) מוליך יועצים שולל. ר״ל שולל מהדעת והכבדי תרגם מתבזזין, מענין שלל וזה. וכן בעתיק ר׳ סעדיה ורוב המבארים ממשו אחריהם: (טז) מפגיע, אין מי שמעמיד בעד הפשוק לעמדו ולהחזיק משפטו. ותושע לו, ר״ל לעמו, והטעם לפי שעל האדון מועל להושיע עבדו ובמשועת

1) And. wird beraubt.

מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ וְלֹא תַשִּׂיגֵנוּ צְדָקָה
נְקַוֶּה לָאוֹר וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ לִנְגֹהוֹת
בָּאֲפֵלוּת נְהַלֵּךְ׃ (ט) נְגַשֵּׁשָׁה כַעִוְרִים
קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה כָּשַׁלְנוּ
בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף בָּאֲשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים׃
(יא) נָהֲמֶה כַּדֻּבִּים כֻּלָּנוּ וְכַיּוֹנִים
הָגֹה נֶהְגֶּה נְקַוֶּה לַמִּשְׁפָּט וָאַיִן
לִישׁוּעָה רָחֲקָה מִמֶּנּוּ׃ (יב) כִּי־רַבּוּ
פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ וְחַטֹּאתֵינוּ עָנְתָה־
בָּנוּ כִּי פְשָׁעֵינוּ אִתָּנוּ וַעֲוֹנֹתֵינוּ יְדָעְנוּם׃
(יג) פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ בַּיהוָה וְנָסוֹג מֵאַחַר

nichts von Frieden. 9. Darum ist fern von uns Recht, und nicht erreicht uns Heil: Wir harren auf Licht, und siehe, Finsterniß, auf Helle, und im Dunkeln wandeln wir. 10. Wir tappen, wie Blinde, an der Wand, und wie Augenlose, tappen wir; wir straucheln am Mittag, wie in der Dunkelheit, in Finsternissen (sind wir), gleich den Todten. 11. Wir Alle brummen, wie die Bären, und wie die Tauben, girren wir; wir harren auf Recht und es kommt nicht, auf Rettung, und sie ist fern von uns. 12. Ja, viel sind unsrer Vergehungen vor dir, und unsre Sünden zeigen wider uns; ja, unsrer Vergehungen sind wir uns bewußt, und unsre Missethaten kennen wir. 13. Wir fielen ab und

רש״י

סופם לנקום נקמה: ולא תשיגנו לדקה. הנחמות העוזות שהבטיחנו אין מגיעות אותנו לזרוע: לנהורות. נקום ונאפלות נהלך: (י) באשמנים. מנחם פתר לשון מחשכים ורוב לבות: נקום ונאפלות נהלך: (יא) כדובים. ר״ל בעבור המשך נמשך הכולל, נלכת אלה כדרך העוורים, שגבר עלינו חשכת הצרות. כמו (מיכה ז׳) אלכה שולל והוא מגזרת שוגג דמתרגמינן שלו וכן (שמואל ג׳ יו״ד) על הסל: וידע בעיניו כי אין משפט. לפיכך הביא עליהם הפורענות: (טז) וירא כי אין איש. ועתה בהנחמו על הרעה לעמו דומה כי אין איש לדיק לעמוד בפרץ: ויותמם. ויחדש לראות אם יש מפגיע בעדם ואין מפגיע. ויתומם לשון אדם העומד תוה׳ ושותק בתמהונו ותי״ו ויתומם כתי״ו של משתולל כאן ושניהם משמשות ל׳ מתפעל נתפעל ויתפעל בא התי״ו באמצע אותיות שרש התיבה כמלא ויתומם שמו שמים (ירמיה ג׳) משמים בתוכה (יחזקאל ג׳) נשמו אחרונים (איוב י״ח) לשון תמהון: ותושע לו זרועו. ויניקס מאויביו: ולדקתו היא סמכתה. הוא להשיאו ולאמץ ידיו בנקמתו ואע״פ שאין

באור

אחר מעלו כה׳ אלקיהם עד פסוק ע״ו. משפט, בעבור זה רחק משפט שאין המקום שופט משפטנו, לקחת נקם מיד אויבינו. לאור, לישועה, שהוא האור, והנה מושך והוא הגלות: (י) נגששה, ענין מישוש והגיעה בדבר בלשון כבדים. ר״ל בעבור החשך נמשך הכולל, נלכת אלה כדרך העוורים, שגבר עלינו חשכת הצרות. וכאין עיניים, וכדלים לשון עיניך (הכבדי). באשמנים, אין לו חבר, ולפי הענין בפירש״י בשם מנחם, לשון מחשכים, ודומה לו (איכה ג׳) בחשכת הלילה. באשמנים, אין לו חבר, ולפי הענין בפירש״י בשם מנחם, לשון מחשכים, ודומה לו (איכה ג׳) במחשכים הושיבני כמתי עולם, וכן מתורגם ודומה פותר אותו לשון שומן, ואמרו המבארים שהאלף נוספת והוא כמו משמים ר״ל מקומות שמנות ותרגומו (חזיך פעסטען פוזרען — וואנקען וויר — גלייך דען טאדטען ד. ה. חזיך דען געזעגנעטען פוזרען שלייפען וויר, גלייך דען שאטטען דער חזנטער־ווענט חזאהער): (יא) נהמה, הדוב נוסם בעת לר לו, אז כי ירעב. וכן אנחנו הוגים ונקוה לישועה. לשפט, שיקח האל משפטנו מאויבינו (רד״ק): (יב) כי רבו, אלה דברי הנביא, על לשון ישראל שיודו לשם עונותם (כן עזרא). פשענו אתנו, מוכנא גלוי לנא (הכבדי): (יג) הורו, כמו (למעלה פסוק ד׳) הדו

בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה רוּחִי אֲשֶׁר
עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־
יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע
זַרְעֲךָ אָמַר יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

* ס (מ) קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד
יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח׃ (נ) כִּי־הִנֵּה
הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים
וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה׃
(נ) וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ
זַרְחֵךְ׃ (ד) שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי
כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָּאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק
יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה׃
(ס) אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב

*הפטרת כי תבא

ת״א לא ימושו סס׳: כי הנה סנהדרין י״ח, ג״ע. עקיים סעי ע״ו: והלכו גוים נתרח ה׳, ע״ס. עקיים מ״ג, כ״ט:

der Herr: Mein Geist, der auf dir ruht, und meine Worte die ich in deinen Mund gelegt, sollen nicht weichen von deinem Munde und vom Munde deiner Kinder, und vom Munde deiner Kindeskinder, spricht der Herr, von nun an bis in Ewigkeit.

60. 1. Auf, erhelle dich, denn es kommt dein Licht; und die Herrlichkeit des Herrn geht über dich auf! 2. Denn siehe, Finsterniß deckt die Erde, und tiefes Dunkel die Nationen; über dir aber geht der Herr auf, und seine Herrlichkeit erscheint über dir. 3. Es kommen Völker zu deinem Lichte, und Könige zu dem Glanze, der dir aufgegangen. 4. Erhebe ringsum deine Augen, und schaue! Sie Alle versammeln sich, und kommen zu dir; deine Söhne kommen von fern, und deine Töchter werden auf dem Arme getragen. 5. Dann zitterst du und freuest dich, es bebt und erweitert sich dein

רש״י

ס (ד) על לד תאמנה. על גיססי כסלי׳ של מלכים תהיינה לאמונות: (ה) אז תראי ונהרת נכן תפזון ותנהרין: ופחד ורחב לבבך. ויתמה ויתרחב לבבך: כי יהפך עליך המון ים.

באור

רוחי, רוח הנבואה אשר עליך עתה, וכן דברי אשר שמתי עתה בפיך. כן דבר ה׳ אל הנביא, שישתבל להיות הנבואה הזאת קיימת לעד. מפיך, וכללו פיו פי כל ישראל. אמר ה׳, כן הוא תפלו ורצונו, לחזק נפש הנביאי, שלא ימושו דברי הנבואה מפיהם:

ס (א) אורי, ליוי, כמו בוקי. כי בא אורך, הגיע זמן ישועתך, שהוא לך אורה גדולה והכבוד מוקב על ירושלים: (ב) החשך, חשך וערפל משל על הצרות שיתרבו בעולם. וערפל, יכסה לאומים: (ג) לאורך, ממך ילמדו דרכי ה׳, ואתה תחיר עיניהם: (ד) שאי, את ירושלים שתי עיניך מסביב וראי. לך כל אנשיך נקבצו ובאו אליך. על לד, לפי המלה הנגזרת (אן דער זייטע), ר״ל על הזרוע כי הוא לד הגוף. תאמנה, ענין גדול, מן כאשר ישא האומן את היונק, והיתה הנו״ן רחוקה להדגש להסרון נו״ן הנרש כי הנו״ן הכתובה לרבות (כן מלך). ולמעלה (ס״ו י״ב) על לד תנשאו (אן דער ברוסט) עם לד (אן דער ברוסט): (ה) תראי. לשון מורא ופעם, כאשר יראו ממך, אז תיראי כאדם שירא,

סְמָכָתְהוּ׃ (יז) וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן
וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי
נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט כַּמְעִיל קִנְאָה׃
(יח) כְּגֶמֻלוֹת כְּגֶמֻל יְשַׁלֵּם חֵמָה
לְצָרָיו גְּמוּל לְאֹיְבָיו לָאִיִּים גְּמוּל
יְשַׁלֵּם׃ (יט) וְיָרְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת־שֵׁם
יְהוָה וּמִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ אֶת־כְּבוֹדוֹ כִּי
יָבֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ יְהוָה נוֹסָה
בוֹ׃ (כ) וּבָא לְצִיּוֹן גֹּאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע
בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה׃ (כא) וַאֲנִי זֹאת

ת״א כי יבא נדכות ט׳. סנהדרין י״ח, ג״ח: ובא לציון יותח ח׳, פ״ר. סנהדרין סס: ואני זאת מלעיל ז׳, פ״ס, עקיים סעי מ״ד:

רש״י

מחמתו הנוגים להוסיף: (יז) קנאה. חילפרימנ״ט בלע״ז לקנאות לשמו הגדול: (יח) כעל גמולות. כדת להשיב על גמולות המוגיים: כעל ישלם. כדת להשיב עליהם ישלם: (יט) כי יבא כנהר. לדה על מוגיו: נוסה בו. נפלאות בו לשון נס. ד״מ נוסה בו מוכל׳ בו כתולעת בעץ כמו (לעיל י׳) וסיה כמסוס נוסס: (כ) ובא לציון גואל. כל זמן שציון חריב עדין לא בא הגואל: (כא) זאת בריתי אותם בדבר זה כרתי בריתי להם ומקייים כי לא בגלותם לא תשכח תורתי מהם:

באור

העבד יושע האדון, ר״ל שיגדל שמו (רד״ק). והמאמרים האלה לאו למעלה (ס״ב ה׳) נקלם שנוים: (יז) וילבש, לפי שיושע את ישראל ויעשה עמהם לדקה ואמר בו לשון הנופל בגבור היורד במלחמה. כשריון. כדרך גבור הלובש שריון, והוא כענין מלבוש עטוי מברזל ונוכשים בו במלחמה להציל מהכאת חרב וחניה. בראשו, ישים בראשו כדרך הגבור, המשים בראשו כובע נחושה. תלבושת. מן לבש, כמו תפארת, מן פאר. ויעטו, ישעוף קנאה ממעיל המעטף את הלובש אותו: (יח) כעל גמולות, כדת להשיב על גמולות המוגיים (רש״י). כעל ישלם, כדת להשיב עליהם ישלם (הל״ל) וכן מהורגם. ולפי המלות אחרונות ולאך מאסנחבע דער האלד־זונגען פערניגט ער). לאיים, אף להיושבים באיי הים ממרחק ישלם גמול, מה שהרעו לישראל: (יט) צר, ענין דחק וקלות מקום כמו (למעלה כ״ח) והמלכה לרה והדומים. נוסה, מנזרם נוס, לשון בריחה ופוריהענן מחנען, טרייבען, יאגען). ושעור שהקדת, ה׳ יתעורר בשער נורח לנער עושי רשעה מהכל אחלו ריבוח כמו הנהר הסגור בעצם, וע״י הרוח המוסיף בו, ישפטו מעשיו מחתך ומשקולות. והכשדי מרגש אחר ליתן בשפע נהר פרת מעשיקין המיערת דה׳ יתברון ובל פיהו לפי׳ כן מלך, בשילת אלר להלחם על ישראל, כמו הנהר שבא מגולה רוח ה׳ נוסקה, בו ובשתיתנו וענין נוסקה הרוממה על הלר להשיבו אחור, ראוי לחרגש (וזען גוייך חייגענע שטרחעע קאמאט דער פיינד זאן ריפטעט זיך דיא קרחפט דעם הערען חום פאחיר גענגען חיהן אויף): (כא) ואני, ותחת זה אני שולח אתם, שלא תשכח הנבואה הזאת מעיניהם. אותם, כמו, אתם עמם.

לְבָבֵךְ כִּי־יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל
גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ׃ (ו) שִׁפְעַת גְּמַלִּים
תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא
יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלּוֹת
יְהוָה יְבַשֵּׂרוּ׃ (ז) כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ
לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנֵךְ יַעֲלוּ עַל־
רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אַפְאֵר׃
(ח) מִי־אֵלֶּה כָּעָב תָּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים
אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃ (ט) כִּי־לִי | אִיִּים יְקַוּוּ
וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה לְהָבִיא
בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם אִתָּם

Herz, wenn dir zugewandt wird des Meeres Reichthum, der Völker Schätze zu dir kommen. 6. Eine Menge von Kameelen wird dich decken, Dromedare von Midian und Eiphah, aus Sawa kommen sie Alle; Gold und Weihrauch bringen sie, und verkünden das Lob des Herrn. 7. Alle Heerden Kedar's sammeln sich zu dir, Newaioth's Widder dienen dir, steigen auf meinen Altar, ein wohlgefälliges Opfer, und mein herrliches Haus will ich verherrlichen. 8. Wer sind Jene, die, wie Wolken, daher fliegen, und wie Tauben zu ihren Häusern? 9. Ja, mein harren die Inseln, und Tarschiisch Schiffe voran, aus der Ferne zu bringen deine Kinder; ihr Gold und ihr Silber mit ihnen, um des Namens

רש"י

אדי יתחלף ליך עותר מעדנא: חיל גויס. נכסי עממיא: (ו) שפעת. רוב: בכרי מדין. הונני מדין הם גמלים בחוריס וכן בכרה קלה (ירמיה ג'): ועיפה. גם הם מבני מדין עיפה ועפר (בראשי' כ"ה): (ז) אילי נביות. דכרי נביות: (ט) בראשונה. כמו כבראשונה בימי שלמה כענין שנאמר (מלכים א' י') כי אני תרשיש למלך גיס אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו'. תרשיש שם היס: לשם ה' אלהיך. שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויגבוהו. כי פארך. נתן לך פאר: (י) וברצוני. ובהרצותי לך אימוני"א פייזמנ"ע בלע"ז:

באור

בבוח לו תשועה ודבר שלא עלה על לב כמעלה אבדה (בן עזרא). ודומה לו במליצה ירמיה (שם כ"ג ט') ופחדד ורגזו על כל העובה ועל כל השלום אשר אנכי עושה לה, כי דרך החדש להיות נכהל וכאלו מפחד בבוח אליו עובה פתאום, וכן יאמר האשכמי (איין פריידיגעס בעבן). ונהרת, ענין אורה, כמו (איוב ג') ואל תופע עליו נהרה, ר"ל יאירו פניך מרוב השמחה. ורחב, יפרחב לבך מרוב העובה והשמחה. המון ים, המון עושר הנמלא בחיות הים. יתהפך לבא אליך. חיל, נכסי עממיא יתעלון לגוויך (הכשדי): (ו) שפעת גמלים, רבוי גמלים יביאו לך למנחה, ויכסו את הארץ. וכן (איוב כ"ח) ושפעת מים תכסך. בכרי מדין, הם הגמלים הקטנים עולי ימים. וכן (ירמיה ב') בכרה קלה (רד"ק) ולד"א הם הגמלים הקלים לרוץ (דיא לייפער) ונקראים בל"טע (דרומעדארע). והמלה הזאת נגזרה ממלה (דרומטם), שהוא ענין מרולה בלשון יון. משבא, שם מדינה בארץ ערב המאושרת, והיא מקום הזהב. יבשרו, בשוכם לאדלים יבשרו ויספרו תהלות ה': (ז) ישרתונך, יהיו לשרתך. יעלו, שעורו, יעלו לרצון על מזבחי: (ח) מי אלה, הנעשה על הנביים, והנה קומי אורי, ידבר עם ציון (בן עזרא). אל ארובותיהם, לגו שוכיהון (הכשדי), ובל"א טויבענהויז, טויבענשלאג, והארובות הם מלונות השוכן (דיא גיטטער): (ט) יקוו, שאתן לשם שכר טוב. בראשונה, אבני תרשיש יהיו הראשונים. להביא בני ישראל לגבולם, אל אדמת הקדש. פארך, אשר נתן לך ופאר והדר

לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
כִּי פְאֶרֶךָ׃ (י) וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ
וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֵךְ כִּי בְקִצְפִּי
הִכִּיתִיךְ וּבְרִצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃ (יא) וּפִתְחוּ
שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ
לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם
נְהוּגִים׃ (יב) כִּי־הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר
לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃
(יג) כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר
וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי
וּמְקוֹם רַגְלַי אֲכַבֵּד׃ (יד) וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ
שְׁחוּחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת
רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצַיִךְ וְקָרְאוּ לָךְ עִיר יְהוָה
צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ (טו) תַּחַת הֱיוֹתֵךְ

des Herrn, deines Gottes, willen, des Heiligen Israel's, denn er verherrlicht dich. 10. Es bauen die Söhne der Fremde deine Mauern, und ihre Könige dienen dir; denn in meinem Grimme schlugich dich, aber in meiner Gnade erbarme ich mich dein. 11. Und offen stehen deine Thore beständig, bei Tag und bei Nacht unverschlossen, um zu dir einzulassen der Völker Schätze, und ihre Könige mit Gefolge. 12. Denn die Völker und die Königreiche, die dir nicht dienen wollen, werden untergehen, und die Völker vertilgt werden. 13. Die Pracht des Libanon wird dir zugeführt, Tannen, Ahorn und Buchsbaum zusammen, zu schmücken den Ort meines Heiligthums, daß ich verherrliche den Ruheort meiner Füße. 14. Es kommen zu dir gebückt die Söhne deiner Bedrücker, es beugen sich zu deinen Füßen Alle, die dich verhöhnten; und nennen dich die Stadt des Herrn, des Heiligen in Is-

רש"י

(יא) ופתחו שעריך תמיד. לשון פיתוח ממשקול' לשון כבד ע"ש שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמו שבד מלשון שבירה כך פתחו מלשון פתיחה טי"ש אוזירנט"ש בלע"ז: (יג) ברוש תדהר ותאשור. מיני עצי יער לנטון: (יד) ציון קדוש ישראל. לין דאיתרעי בה

באור

והשיבות: (י) חומותיך, חומות ליון, אז חומות העריס, והעשה, שיוסיפו לה אחר ובוב, בכל כוחם: (יא) ופתחו, מפועל והחיר"ק תמורת השור"ק, כן דעת המדקדקים, ודעת רד"ק שהוא מן הדגש בלא תמורה, והוא פועל עומד כאלו אמר ונפתחו שעריך (בן אלך), ועיין רש"י. נחונים, ממשרתיהם ההולכים לפניהם ולאחריהם. והכשדי תרגם זקיקין אחוריהם בזיקים ר"ל נהוגים אליך בשבי: (יב) חרב יהרבו, אשתילאה יסתילון (הכשדי): (יג) כבוד הלבנון, העליס העוביס שביער הלבנון יביאו אליך. תדהר, דאה למעלה (מ"א י"ט). לפאר, לכבוד בהם מקום מקדשי בכין מפואר. מקום רגלי, הוא הארון והכרובים פה על המקדש כולו: (יד) שחוח, בכפיפה והכנעה. על כפות רגליך, עד קמוך לארץ. ציון קדוש, ליון של קדוש ישראל: (טו) ואין עובר, בך דור ודור, לכל דורות העולם בהיה מקום כמו שנקראת (תהלים מ"ח) יפה נוף משוש כל

עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ
לְגֵאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר:
(טז) וְיָנַקְתְּ חֲלֶב גּוֹיִם וְשֹׁד מְלָכִים
תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ
וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב: (יז) תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת
אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶסֶף
וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים
בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ
צְדָקָה: (יח) לֹא־יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס
בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאתְ
יְשׁוּעָה חֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה:
(יט) לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר
יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ
וְהָיָה־לָּךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ
לְתִפְאַרְתֵּךְ: (כ) לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ

ת"א תחת הנחשת נ"ה ג', כ"ז. תמורים ס', כ"ז: ונגושיך נפרעה ח'. ע':

rael. 15. Statt, daß du verlassen warst und verhaßt, und Niemand dich betrat, mach' ich dich zu ewiger Herrlichkeit, zur Wonne für Geschlecht und Geschlecht. 16. Du sollst saugen die Milch der Völker, und an der Brust der Könige saugen; und sollt erkennen, daß ich der Herr dein Retter bin, und dein Erlöser, der Starke Jakob's. 17. Statt des Erzes will ich Gold bringen, und statt des Eisens Silber bringen, und statt des Holzes Erz, und statt der Steine Eisen; ich setze zu deiner Obrigkeit den Frieden, und zu deinen Herrschern Gerechtigkeit. 18. Nicht hört man ferner von Gewaltthätigkeit in deinem Lande, von Verwüstung und Verderben in deinen Gränzen; du nennst Heil deine Mauern, und deine Thore Ruhm. 19. Nicht dient dir ferner die Sonne zum täglichen Lichte, noch zum Scheine leuchtet dir der Mond; sondern der Herr dient dir zum ewigen Lichte, und dein Gott zu deinem Schmucke. 20. Nicht geht ferner deine Sonne unter, und

רש"י

קדישא דישראל ניון של קדוש ישראל: (טז) ושוד מלכים. לשון שדים ותינקי יורה עליו: (יז) תחת הנחשת. שנטלו ממך: ושמתי פקודתך שלום. ואשרי פרנסך שלם ושלטוניך נזכו. פקודתך פקודים שלך. ורבותיכו אמרו הפקודות שנאו עליך גבולתך והכוגשים שדחקוך יהיו לך לשלום ולצדקה: (יט) לא יהיה לך עוד. לא תצטרכי לאור השמש: (כ) לא יאסף.

באור

לארץ (רד"ק): (טז) ושד, נחוש"ם כמו בפס"ח, לשון שדים ובעבור זה סמך לו תינקי ונקרא כן לפי שיש בהם לחות ורטבות (כן מלך): (יז) הנחושת, הנה הנחושת נכסף מהברזל, על כן תחתיו יהא כנגדו (כן מרא). פקודתך, דרך משל, שיהיה השלום בעצמו פקיד על ישראל והצדקה מושלם, ר"ל כל כך יהיה הכל באהבה ובאחוה עד שלא יצטרכו לפקידים ונוגשים: (יח) וקראת ישועה, את ירושלים תקראי את חומותיך ישועה, ואת שעריך תהלה, כי הם למחסה ומגן נגד האויבים ואת היא תהלתם: (יט) לא יהיה, לא תהיה

וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ
לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ:
(כא) וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ
אֶרֶץ נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂי יָדַי לְהִתְפָּאֵר:
(כב) הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי
עָצוּם אֲנִי יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה:

סא (א) רוּחַ אֲדֹנָי יְהוִה עָלָי יַעַן מָשַׁח
יְהוָה אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים שְׁלָחַנִי
לַחֲבֹשׁ לִנְשִׁבְרֵי־לֵב לִקְרֹא לִשְׁבוּיִם
דְּרוֹר וְלָאֲסוּרִים פְּקַח־קוֹחַ: (ב) לִקְרֹא
שְׁנַת־רָצוֹן לַיהוָה וְיוֹם נָקָם לֵאלֹהֵינוּ
לְנַחֵם כָּל־אֲבֵלִים: (ג) לָשׂוּם | לַאֲבֵלֵי

°מטעי קרי °עד כאן

ת"א ועמך כלם פסחים נ"ב. סנהדרין י"ח, נ"ו: נצר מטעי סוכה ג', כ"ט. סנהדרין י"ח, נ': יען משח ה' עבו"ס ח', ג': לשום תענית ג', ט"ו. נתרח ב', ס':

dein Mond verdunkelt sich nicht; denn der Herr dient dir zum ewigen Lichte, und vorüber sind die Tage deiner Trauer. 21. Dein Volk sind lauter Gerechte; ewig besitzen sie das Land, ein Sprößling von mir gepflanzt, ein Werk meiner Hände, um mich zu verherrlichen. 22. Der Kleinste wird zu Tausend, und der Geringste zu mächtigem Volke, ich, der Herr, vollbringe es schnell zu seiner Zeit.

61. 1. Der Geist Gottes, des Herrn, ruht auf mir; denn mich salbte der Herr, frohe Botschaft zu bringen den Leidenden; sandte mich, zu heilen verwundete Herzen, Freiheit zu verkündigen den Gefangenen, und den Gefesselten Oeffnung des Kerkers. 2. Zu verkündigen ein Gnadenjahr von dem Herrn, und einen Rachetag von unsrem Gott, zu trösten alle Trauernden. 3. Zu geben

רש"י

לשון אספו נגסס (יואל ג') הכניסו אורם: (כא) להתפאר. שאני' מתפאר בם פורוגנטי"ר בלע"ז: (כב) בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה:

סא (א) יען משח. אין משיחה זו אלא לשון סרדה ונדולה: לקרוא לשבויים דרור. כלומר לבשר להם בשורת הנאולה: פקח קוח. פקח את עלקוחם ושביים והתירום: (ב) שנת רצון. שנת פיוס ורצוי: (ג) אילי צדק. לשון אילנות כמו (לעיל ג') מאיליס

באור

לריך לאור לשמש, להאיר לך ביום ולבנה הירח בלילה, כי אור השביעה יהיה לך לאור עולם ביום ובלילה: (כ) לא יאסף לא יחסוף אורו ויהיה נספר וסכל דרך משל והמשל ושלמו ימי אבלך: (כא) לעולם. פס יירשו אחרון לעולם, ולא יגלו עוד ממנה. נצר מטעי, הענף אשר נטעתי אני הוא ויש עם להתפאר בו, ר"ל הטעם אשר בחרתי אתפאר בו, כי יהיו לדיקים ותמימים: (כב) הקטן, הקטן הקטן יתרבה עד אלף פעמים ככה. בעתה, כשיבוא עתה, אמהר לעשות כאשר דברתי:

סא (א) רוח, כל הנמצאים שאני אומר, לא מלכי המה כ"א נדבר פי'. יען, בעבור. משח, בפשוטו כי משחו גם הנביאים. כמו (מלכים א' י"ט ט"ז) ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תחתיך לחבוש, לרפוא את לבות שברכאים והשברים מעולם רעה ומיגון. פקח קוח, לדעת פריק"ס שם המאסר.

מִשְׁנֶה וּכְלִמָּה רָנּוּ חֶלְקָם לָכֵן
בְּאַרְצָם מִשְׁנֶה יִירָשׁוּ שִׂמְחַת עוֹלָם
תִּהְיֶה לָהֶם: (ח) כִּי אֲנִי יְהוָה אֹהֵב
מִשְׁפָּט שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה וְנָתַתִּי
פְעֻלָּתָם בֶּאֱמֶת וּבְרִית עוֹלָם אֶכְרֹת
לָהֶם: (ט) וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם
וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל־רֹאֵיהֶם
יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְהוָה:
* (י) שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי
בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל
צְדָקָה יַעְטֵנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה
תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: (יא) כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא
צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זְרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ כֵּן ׀

*הפטרת נצבים

ת"א לכן בארצם חגיגה ג', ט"ז: כי אני ה' סוכה נ', נ': שוש אשיש עקדה שער נ"ח: כחתן יכהן מועד קטן נ', ד': כי בארץ שבת ע', ס"ה. עקיבה סדר אחרון:

die Schande sollen sie jubeln ihres Erbtheils wegen: Darum sollen sie in ihrem Lande das Doppelte besitzen, ewige Freude soll ihnen zu Theil werden. 8. Denn ich, der Herr, liebe Recht, hasse Raub und Ungerechtigkeit: und so gebe ich ihnen ihren Lohn mit Treue, und einen ewigen Bund schließ' ich mit ihnen. 9. Berühmt wird unter den Nationen ihre Nachkommenschaft, und ihre Sprößlinge unter den Völkern; Alle, die sie sehen, erkennen, daß sie eine Nachkommenschaft sind, von dem Herrn gesegnet. 10. Freuen will ich mich des Herrn, meine Seele frohlockt über meinen Gott; denn er kleidet mich mit Kleidern des Heils, des Glückes Mantel legt er mir um: Wie ein Bräutigam den prächtigen Kopfschmuck, und wie die Braut ihr Geschmeide anlegt. 11. Ja, wie die Erde ihre Gewächse hervor treibt, und wie ein Garten sprossen

רש"י

וכמו (מלכים ג' כ"ג) ותעבור הרנה דלאחאב: (ה) כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה. לכך איני מקבל עולות מעובדי כוכבים שבולן גזל: ונתתי פעולתם. של ישראל שתהא באמת. או ונתתי את פעולתם שפעלו שכר תשבון גידופי האומות על כבודי באמת: (י) כחתן. אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול. וככלה תעדה כליה. תכשיטיה: (יא) כי כאדם תוציא למחה וגו'. למען ליון אעשה ולא אחשה על מה שעשו לה:

באור

כלם. ובלמה, תחת שחבר עושה במקום שבים, ותחת כלמה שהיסה להם בגלות ירושו בחלקם הטוב, שאחן להם (רד"ק). ואחריה הרגומו חלקם (חין איהרענן ערבע): (ח) בעולה, וכמוהו עולות הפעלון (תהלים כ"ח ג') יפעבו עולות (שם ס"ח ז'). והכמדי הרגם שקרא ואונקא, כאלו היה כתוב גזל ועולה. ואולי ראוי שוגא גזל בעולה, ר"ל שהוא שונא זה כמו זה: (ט) ונודע, יהיו נודעים לבבא ולהבלה: (י) שוש אשיש, הנביא מדבר במקום ישראל, בשובם מהגלות. יכהן פאר, יגדיל פאר ובמלבושים נאים כי הכהן שהוא

צִיּוֹן לָתֵת לָהֶם פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר שֶׁמֶן
שָׂשׂוֹן תַּחַת אֵבֶל מַעֲטֵה תְהִלָּה
תַּחַת רוּחַ כֵּהָה וְקֹרְאוּ לָהֶם אֵילֵי
הַצֶּדֶק מַטַּע יְהוָה לְהִתְפָּאֵר: (ד) וּבָנוּ
חָרְבוֹת עוֹלָם שֹׁמֵמוֹת רִאשֹׁנִים
יְקוֹמֵמוּ וְחִדְּשׁוּ עָרֵי חֳרֵב שֹׁמְמוֹת
דּוֹר וָדוֹר: (ה) וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ
צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם:
(ו) וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי יְהוָה תִּקָּרְאוּ מְשָׁרְתֵי
אֱלֹהֵינוּ יֵאָמֵר לָכֶם חֵיל גּוֹיִם תֹּאכֵלוּ
וּבְכְבוֹדָם תִּתְיַמָּרוּ: (ז) תַּחַת בָּשְׁתְּכֶם

ת"א ועמדו זרים זכות ו', נ"ה. פסחים ו' ס"ח. סנהדרין י"ח, נ"ח:

Fremde stehen] da und weiden eure Heerden, und Söhne der Fremde sind eure Ackersleute und Winzer. 6. Ihr aber heißt Priester des Herrn, Diener unsres Gottes nennt man euch, der Völker Reichthum verzehrt ihr, und rühmt euch ihrer Herrlichkeit. 7. Für eure Schmach wird euch doppelter Lohn, für

רש"י

אשר חמלתם ותעע ה' יורה עליו: (ה) אכריכם. מנהיגי המחרשה: (ו) כהני ה'. נשיאי הקב"ה: חיל גויים. נכסי עממי': תתימרו. אתם תכנסו תחתיהם בכבוד שנטלו עד הנה: (ז) תחת בשתכם. שהיה משנה אף הם כלימה ידומו תמיד חלקם כלומר תחת אשר עד הנה תמיד עמי היו רוגנים כלימה חלקם יש דנה שהוא אבל כמו (איכה ג') קומי רוני בלילה

באור

קוח, לפי שהם נלקחים ונכבלים בו כאלו אמר, פתחו בים המאסר, וילאו האסורים וכן מתורגם: (ב) כל אבלים, הנה פירש אחר כן (בפסוק הבא), כי הם אבלי ציון (כן עזרא): וג) פאר, תחת שעד עתה היה אפר על ראשם כדרך האבלים, יהיה פאר על ראשם. שמן ששון, כי אתבל לא יסוך שמן, והתקוועים (שמואל ב' י"ד ב') לעדה (הכ"ל). ועשה שמן ששון להתענג בו. רוח כהה, רוח נחשבה מתוגה לב, כמו (ויקרא י"ב) כהה הנגע, ענין עכירות. אילי, מגזרת אילים אשר המדתם ואעד מעע ה' (הכ"ל). וענין. לדק כמו יפע והללתה, ר"ל אילים מבורכים כי אושר הצדיקים והללתם נמשלו במקרא אל עצים רעננים והאילים קיימים עד אחר אלף שנים: (ד) חרבות עולם, יבנו הערים החרבות מימות עולם, ר"ל מחזון רב, והערים השוממות מימים ראשונים יקימו: (ו) כהני ה', על דרך ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט). והנבחר הרד"ק לא תהיו נריכים לעבוד עבודתכם בני נכר יעשו אותם ותהיו פנויים לעבוד את ה' כמו הכהנים שהיו מוכנים ומזומנים לעבודת בית המקדש, כן תהיו פנויים מעסקי העולם, ותתעסקו בתורת אלהים ובדברי חכמה לדעת את ה'. תתימרו, ענין הרוממות והתפארות מלשון יתאמרו כל פעלי און (תהלים ל"ד) והיו"ד תחת אל"ף, בחילוף אהו"י. ולדעת רש"י הוא מענין ואם המר ימיר אותו, לשון תמורה וחילוף, ר"ל אתם תכנסו תחתיהם ליעול הכבוד שיהיה להם עד עתה, ורחוי לפרגם (חונד איהרער עהרע וזער דעט איהר איינטרעטען): (ז) בשתכם, דבר הנביא פה בלשון נוכח ונסתר כאחד, כמו שמעו עמים

בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ כְּמְשׂוֹשׂ חָתָן
עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃ (ו) עַל־
חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים
כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא
יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּירִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי
לָכֶם׃ (ז) וְאַל־תִּתְּנוּ דֹמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן
וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלִַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃
(ח) נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ
אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל
לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ
אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ (ט) כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ
וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ
בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ (י) עִבְרוּ עִבְרוּ

ת"א ומשוש חתן סנהדרין י"ח, ל"ח: על חומותיך מנחות ט', פ"ז: נשבע ה' גלכות ח', ז':

mählt, so vermählen sich mit dir deine Kinder; und wie ein Bräutigam sich freuet der Braut, so freuet sich über dich dein Gott. 6. Auf deinen Mauern, Jerusalem, bestelle ich Wächter, den ganzen Tag und die ganze Nacht sollen sie nie schweigen: Die ihr den Herrn erinnern sollt, gönnt euch keine Ruhe! 7. Und laßt ihm keine Ruhe, bis er Jerusalem wieder herstellt und macht es zum Preis auf Erden! 8. Der Herr hat geschworen bei seiner Rechten und seinem gewaltigen Arm: Nicht gebe ich ferner dein Korn zur Speise deinen Feinden; nicht sollen Söhne der Fremde deinen Most trinken, um den du dich abgemüht hast: 9. Sondern die es gesammelt, sollen es essen, und den Herrn preisen; und die ihn gelesen, sollen ihn trinken in meinen heiligen Vorhöfen. 10. Zieht, zieht in die Thore, räumt den

רש"י

בתולתא כן יתייתבון בנוייכי בנייכי: (ו) על חומותיך ירושלים. דביתינו דדשומו כמשמער מלאכים המזכירים את ה' על חורבנה לבנותה מאי אמרי אתה תקום תרחם ציון (תהלי' ק"ב) כי נחר ה' בציון (שם קל"ג) כדאיתא במסכת מנחות. וי"ת חומותיך אמנות הראשוני' המניחים עלינו כחומה: הפקדתי שומרים. לכתוב ספר זכרונות שלא ישתכח מלפני: לא יחשו. מלהזכיר זכותם לפני: המזכירים את ה'. זכות האבות: אל דמי לכם. אל תהרגו: (ט) יאכלוהו. מוסב על לבנך: ישתהו. מוסב על תירושך: (י) עברו עברו בשערים. אמר

באור

ידבר (רד"ק) חפצי בה. ענין חפצי אהבה והבה ידירה. בעולה, האדון המיוחדת דומה לאשה שיש לה בעל (הנ"ל). וכן (למעלה נ"ד ה') מבני בעולה, ועיין שם בבחור: (ה) בחור, שהוא דבר נאה ומתקבל, שיבעל בחור בתולה, יותר משיבעל זקן בתולה. הו בחור בעולה רד"ק: (ו) שומרים, אלה השומרים כמו על אבלי ציון. שאין להם עצה כי אם בכי, ולא יעשו כלילה כשומרי החומות והומיף כל היום, כי מנהג השומרים לישן ביום (כן ערוך) והם דברי הנביא אל בני הגלות. המזכירים, אתם המתאבלים על ציון להזכיר אם המקום על מנינה. לא תהיה מנוחה לכם אלא התאבלו והזכירו את ה': (ז) ואל תתני דמי לו, אל תניחו לה' שיקלוט על עם נחלתו רק שפכו ללבכם תמיד לפניו בתפלה ובתחנונים עד יכונן את ירושלים על כנה ובמיסה. ויהיה

אֲדֹנָי יְהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה
נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם׃

סב (א) לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן
יְרוּשָׁלִַם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא
כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃
(ב) וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל־מְלָכִים
כְּבוֹדֵךְ וְקָרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי
יְהוָה יְקֹבֵנוּ׃ (ג) וְהָיִית עֲטֶרֶת
תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנוּף מְלוּכָה
בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ (ד) לֹא־יֵאָמֵר לָךְ עוֹד
עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד
שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקְרֵא חֶפְצִי בָהּ
וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ
וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ (ה) כִּי־יִבְעַל בָּחוּר

ת"א כי יבעל תועב קטן ח', ג':

läßt, was man in ihn gesäet: So läßt Gott der Herr Heil sprossen, und Ruhm vor allen Nationen.

62. 1. Um Zion's willen schweige ich nicht, und um Jerusalem's willen raste ich nicht, bis, wie ein heller Glanz, aufgeht sein Glück, und sein Heil, wie eine brennende Fackel. 2. Dann schauen Nationen dein Glück, und alle Könige deine Herrlichkeit; man nennt dich mit einem neuen Namen, den des Herrn Mund bestimmt. 3. Du wirst eine herrliche Krone in der Hand des Herrn, und ein königlicher Kopfbund in der Hand deines Gottes. 4. Nicht nennt man dich ferner: Verlassene, und dein Land nennt man nicht mehr: Wüste; sondern dich nennt man: Meine Lust an ihr, und dein Land: Vermählte, denn seine Lust hat der Herr an dir, und dein Land wird vermählt. 5. Denn wie sich ein Jüngling mit einer Jungfrau ver-

רש"י

סב (א) לא אחשוה. לא יסוף שלום לפני עד יצא כמוגה לדקה: (ב) יקבנו. יפרשנו: (ד) בעולה. מיושנת: (ה) כי יבעל בחור. אדם כמה דמתייחס עולים עם

באור

עורך הלב, הוא רחש העם וגדולם לכן נאמרה הגדולה בלשון כהוגה. וכן (שמואל ב' ח' י"ח) ובני הוד בהכים היו (רד"ק): תעדה המתקשטת בכלי תכשיטיה. כליה, שם הקישוטים על גרגרותיה (כן ערוך): (יא) זרועיה, כמו הגנה, המלמתה הדברים המרעים בה, אחרי שנרקבו ונפסדו כן ילמיה ה' לישראל יפע ותהלה:

סב (א) לשון ציון. הנביא מדבר דברי ה', וציון וירושלים הוא בפל ענין במלות שונות, ציון וירושלים עיר אחת, שהמלודה נקראת ציון (מדרשי רד"ק). יבער. שם אל לפיד, ותחסר מלת אשר (כן ערוך). והענין, שהישועה שתגיע עליה תהיה גדולה לכל כלפיד אש הבוער: (ב) וקרא. מהבנין שלא נקרא שם פיעלו (הנ"ל). יהיה נקרא לך שם חדש והוא תפארה שתאמר למעשה. יקבנו. יפרש אומר כמו (במדבר ל') אשר נקבו בשמות: (ג) ביד ה', יש מקומות, שיתכנו הצעירות כידים (הנ"ל). וסגולת הדבר שמורה בידו בעשרה תפארת. וצניף, מלשון מגנתה הצעוי לסבב את הראש: (ד) לך, ירושלים. ולארצך, אחר תקן ישראל, כי לירושלים

בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר
בְּצִדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ: (3) מַדּוּעַ אָדֹם
לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת: (ג) פּוּרָה
דָרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי
וָאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וָאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וַיִּז
נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי
אֶגְאָלְתִּי: (7) כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת

*פתח בס"פ

ת"א ויז נצחם ברכות ט' נ"מ. חולין ז', נ"ב: כי יום נקם סנהדרין י"ח,נ"ט:

gewaltigen Kraft?" „Ich bin's, der da Heil verheißt, mächtig zu retten." 2. „Warum ist roth dein Gewand, warum sind deine Kleider, wie die des Keltertreters?" 3. „Die Kelter trat ich, ich allein, und von den Völkern war Niemand mit mir, da trat ich sie in meinem Zorne, und zermalmte sie in meinem Grimme, daß ihr Saft an meine Kleider spritzte, und all' mein Gewand besudelte ich. 4. Denn der Rachetag war von mir beschlossen,

רש"י

ואחר כך על אדום תרד ונכר בגעם פניו שהרגה הרג רב והכניע מדבר בלשון מלחמות בני אדם לבושי בגדים ובהונם הרג הדם נתז על בגדיהם כי כן דרך הכתובים מדברים בשביל דרך בני אדם לסבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע וכן וקולה בקול מים רבים דימה הנביא קול חזק שלו לקול מים רבים לסבר את האזן כדרך שאפשר לה לשמוע שאין לשנין ולהאמין ברוב גבורות אלהיהו להשמיעה כמות שהוא: מי זה בא מאדום. ישראל אומר מי זה ונומר ובא חמוץ בגדים לנוטים בדם וכל דבר שהוא מתכאן בריחו ובמראיתו כופל בו לשון חימוץ: מבצרה. אמרו רבותיהו שתי טעיות עתיד שר של אדום לטעות בסבור הוא שבצרה היא בלר במדבר שהיתה עיר מקלט ושועה משוס שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד. ועוד יש מדרש אבדה על שהספיקה בצרה מלך לאדום במות מלכה הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב היא כענין שנאמר על קריות ועל בצרה: זה. שהיה הדור בלבושו ולעגה ובאזר בדוב כחו ושקב"ה מסיבו אני הוא שעלתה לפני לדבר בצדקת האבות ובצדקת דורו של בדה ולדקתי בס היא עמהם ונבלתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושיך מדוע בגדיך אדומים: (ג) ומעמים אין איש אתי. מתיילב לפני להלחם: בלחם. דמם שהוא תוקפו ובלחומו של אדם: אגאלתי. כמו נגואלו בדם

באור

האדום שיש לאדם בחם והשורף, הנחל מן עכה בגוף אחי שהוא חריף מאד ומכהה את עין רואיו. **הדר** בלבושו, שלבש בגדי נקם (רד"ק). **צועה**, ענין (כפיפה (ראה למעלה כ"ל י"ד), ואולי יורה פה על כפיפת הגואר לאחור והוא קיצון הגאות בעברי כמו (תהלים ע"ב ו') ידברו בגואה עתק ומתורגם לפי הסוגה **אני**, תשובת האלהים. **מדבר** בלעקה, הפעל דבר בקשורו עם ב"ת יורה לפעמים על הדבור מאיזה דבר (שחן חייגער **אחבע** רעדען), כמו ושננתם לבניך ודברת בם (דברים ו' ז'), ושם (י"ל י"ע): וענין לדקה כמו יבש והעשב. אני הוא המדבר ע"י עברי הנביאים שהיטב המיועד לבוא. **רב** להושיע, בני קדמיים חיל למפרק (הכתרי). **אדם** ללבושך, הלע"ד טופס. כלמ"ד הסלסי לאכסלוס (כן ערוך). או רחוי להיות **אדם**, ויתורגם (וואַרזאַך איזט רעטהע מן דיינען געוואַנדע?). **ובגדיך**, מדוע בגדיך אדומים כדורך ענבים אדומים, ויתה מן היין על מלבושיו? (ב) **פורה**, הנה האל כבוהה לשואליו, ואמר פורה דרכתי לבדי והנה נקראת פורה, כפי שמפרשים ומרלגים בתוכה הענבים, כשדורכים אותם ומשיל הרשעים, כאלו הם ענבים בגת, והאל דורכם (רד"ק). ויז נלחם, דמם יזה על בגדי לפיכך הם אדומים ונקרא הדם נלח, לפי שהוא חיי האדם וחזקו (הכ"ל). **אגאלתי**, תמורת הגאלתי ע"ד חרמים ועניבו לכלוך כמו לחם מגואל: (ד) **ושנת** גאולי, בחה העת לגאול

בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סַלּוּ סַלּוּ
הַמְּסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־
הָעַמִּים: (יא) הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־
קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה
יֶשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ
לְפָנָיו: (יג) וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ
גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְּרוּשָׁה עִיר
לֹא נֶעֱזָבָה:

סג (ה) מִי־זֶה | בָּא מֵאֱדוֹם חָמוּץ
בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר

ת"א מי זה בא מגלה ד', כ"ט. מכות ג', י"ב:

Weg dem Volke, bahnt, bahnt die Straße, schafft die Steine hinweg, richtet ein Panier auf für die Stämme! 11. Siehe, der Herr verkündigt der Erde Enden, sprecht zur Tochter Zion's: Siehe, dein Retter kommt, sein Lohn ist mit ihm, und seine Vergeltung geht vor ihm her. 12. Man nennt sie: Das heilige Volk, des Herrn Erlöste, und dich nennt man: Gesuchte, nicht verlassene Stadt.

63. 1. „Wer ist das, der von Edom kommt, in rothen Kleidern von Bazerah? Er geschmückt in seinem Gewande, stolz einhergehend 1) in seiner

רש"י

בגיי' עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא: סלו סלו המסלה. כבשו הדרך בעי"ן לוקחי"ן בלע"ז. סולו לשון מסילה הוא: סקלו מאבן. סקלו המסילה והסליבו אבני. מכשול לנדרין. סקלו איספרייאי"ן בלע"ז. מאבן מסיות סס אבן וכנגד ילד הדע היא אומר ויש עוד לפוחרו על תיקון הדרכים לקבון הגליות: הרימו נס. כלונס פידק"ל בלע"ז אות הוא שיקבצו אלי את הגוליים אלם: (יא) הנה שכרו. שמונן לתת לעבדיו מוכן אתו: ופעולתו. שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת:

סג (א) מי זה בא מאדום. כתבבא הנביא על שאמר הקב"ה שעתיד לעשות נקמה באדום והוא עלמו בכבודו הרג את שר שלהם תחלה כענין שנאמר כי רותה בשמים חרבי

באור

אותה לפאר ותהלה בקרב הארץ: (ח) **אשר** יגעת בו. בעבודתו ולהביאו אל הבית (ט) **מאספיו**, המאספים אותו אל הבית, הם יאכלו את הדגן. **ומקבציו**, המקבצים את הענבים לעשות ממם תירוש **בחצרות** קדשי, בחצרות העומדים בחצרות ירושלים עיר הקודש: (י) **עברו**, מאמר הנביא אל העמים, עברו בשערים להכריז בכל שער ושער לאמר, פנו דרך שהולכים בו עם ישראל, הריעו והגביהו את המסילה, להשוות את הגבעות, לשיות בוה ללכת והסירו מהם האבנים שלא יהיה כשאר שם אבן מכשול: (יא) **שכרו**, גמול השכר, שעליו לשלם לישראל, הוא מוכן אתו. **ופעולתו**, שכר הפעולה שעליו לפרוע הוא לפניו ומוכן לתתו: (יב) **דרושה**, הפך שהיו קורלים לך (ירמיה כ' י"ז) ליון היא דורש אין לה (רד"ק). **לא** נעזבה, הפך מה שאמרת (למעלה מ"ע י"ד) עזבני ה' (הכ"ל):

סג (א) **מי זה בא**, המשיל האל יתברך המחריב את אדום, לגבור עושה נקמה באויביו ובגדיו אדומים מדם ההרג ובאלו אדם שואל, מי הוא זה? והוא עונה מדברי (רד"ק). **חמוץ**. עיקר הוראת **חמץ**, על דבר חריף, כדברים שיש להם ליחות חריפות (ראה למעלה כ' כ"ד), או כתמלים ע"י רתיחה ופה יורה על לבע

1) Eigentlich: gebogen, wahrscheinlich mit zurückgebogenem Halse; Bezeichnung des stolzen Ganges.

תְּנִיחֵנוּ כֵּן נְהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ
שֵׁם תִּפְאָרֶת׃ (טו) הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה
מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה קִנְאָתְךָ
וּגְבוּרֹתֶיךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי
הִתְאַפָּקוּ׃ (טז) כִּי־אַתָּה אָבִינוּ כִּי
אַבְרָהָם לֹא יְדָעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יַכִּירֵנוּ
אַתָּה יְהוָה אָבִינוּ גֹּאֲלֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ׃
(יז) לָמָּה תַתְעֵנוּ יְהוָה מִדְּרָכֶיךָ תַּקְשִׁיחַ
לִבֵּנוּ מִיִּרְאָתֶךָ שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ

ת"א הבט חנינה ג', י"ג: כי אתה אבינו סגת ט', פ"ט. עקדים סער ק"ב:

ham weiß nichts von uns, und Israel kennt uns nicht. Du Herr, bist unser Vater, unser Retter ist sein Name von Ewigkeit. 17. Warum, Herr, lassest du uns abirren von deinen Wegen, verstockst unser Herz gegen deine Furcht? Kehre wieder, um deiner Knechte willen, der Stämme deines Eigenthums!

steigt, führte sie des Herrn Geist zur Ruhe; so leitetest du dein Volk, um dir einen heiligen Namen zu machen. 15. Schaue vom Himmel, und sieh her von deiner heiligen und herrlichen Wohnung! Wo ist dein Eifer und deine Macht? Deine Rührung und dein Erbarmen, gegen mich halten sie sich zurück. 16. Du bist ja unser Vater; denn Abraham weiß nichts von uns und Israel kennt uns nicht. Du Herr, bist unser Vater, unser Erlöser, von Ewigkeit dein Name. 17. Warum, Herr, lassest du uns irren von deinen Wegen, verstockst du unser Herz, daß wir deine Furcht nicht üben? Kehre wieder um deiner Knechte willen, um der Stämme deines Eigenthums!

רש"י

מכשול קנסיי"ל בלע"ז: תרד. תתפסט כמו לרד לפניו גויס כן דוח ה' תניחנו בם ועשה בו דרך כבושה: כן נהגת עמך. כן היה הכל כמו שאמרנו נהגת עמך: לתאוס איה קנאתך. הראשונה: המון מעיך. שהיו רגילים להמות עליהם כאשר מצו כענין (מ"ג) אין כן המון רחמיך הראשונים אלינו עתה התאפקו נתחסנו מהיות הומים אל מי, עב' כמו מעי לו והמון רחמיך הראשונים אלינו עתה התאפקו נתחסנו מהיות הומים אל מי אשר בכמהו רחמיו אל אחיו: (טז) כי אתה אבינו. ועליך להביט ולראות בצרותינו: אם אברהם ישראל לא ידעונו. בגלות מצרים. ויסרהל לא יכירנו. במדבר כי כבר נסתלקו מן העולם ואתה ה' אבינו גאלנו מעולם. ולדנותינו דרשו בו כמו שדרשו במסכת סוטה: (יז) למה תתענו. כי בידך להסיר יצר הרע ממנו כמה שנאמר בחומר ביד היצר וגו' (ירמיה, י"ח) ואומר והסירותי את לב האבן וגו' (יחזקאל ל"ו): תקשיח. לשון אימון (ירמיה) למצער ידשו עם קדשך. גדולתם וירושתם זמן מועט היתה לכם: בוססו. לב:

באור

רמיקה בכח ובקנון: (יט) היינו, כאנשים שלא משלת בם מעולם (כן עזרא), וכן פירש"י. לוא קרעת, תפלת ישראל הנכנסים בארון שוביהם: מי יתן ותקרע שמי השמים, ותרד על הארון והריס יתמוגגו מפניך, כדברים הנעשים בלא מתלקחת, וכמים רותחים מעלים אבעבועות בלהב המדורה, וידעו צריך כי שמך גואל ישראל, וכל עמי הארץ יחרדו מפניך. ומעתיקי הענים התחילו הפרשה הבאה עם המאמר לו קרעת שמים, והוא הנכון לפי הענין. גזלו, מן מזל, והראוי נָזָלוּ. ולד"ל הוא כנפעל מן זלל וענינו תנועה ורעד (ערבעבען, ערטיט טערן), ומדמים אותו אל זלזל בערבי (דיא ערדע ערטיטערן, וכן תרגם הכשדי עוריל זעו:

סד (א) בקדחה. פעל יולא ר"ל האש יקדח את המים, שהוא שורף את הדברים הנמסים עד תומם. המסים, סס, ושרשו מסס, והיתה הסמ"ך רחויה להדגש בחסרון הכפל ובא הנח תמורתו והיחיד הָמֵס (רד"ק). ור' יונה פי' קש ונץ יבש, וכן מעתיק ר' קעדיה, ואחריהם נמשך החכם ג ע ז ע כ י ו ס ותרגם (וויא פייער פאן רייזהטן סנטגון ענטגיהט). תבעה, פעל יולא ומוסב על אש, ולכן הוא בסימן נקבה, כי האש תרתיח את המים, וע"י הרתיחה יעלו אבעבועות, וכן פירוש הרד"ק: (ב) ולא נקוה, הגדולות שהייתי עושה עמנו לא היינו מקויים להם שהעשה בעבורנו כל כך גורלות שתרד בעבורנו, ויזלו הריס מפניך: (ג) ומעולם, מימות עולם לא שמעו ולא ראו הבריות אלוה זולתך שיעשה למחכה לו עם שעשית אתה למחכה

שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ׃ (יח) לַמִּצְעָר יָרְשׁוּ עַם־
קָדְשֶׁךָ צָרֵינוּ בּוֹסְסוּ מִקְדָּשֶׁךָ׃ (יט) הָיִינוּ
מֵעוֹלָם לֹא מָשַׁלְתָּ בָּם לֹא־נִקְרָא שִׁמְךָ
עֲלֵיהֶם לוּא־קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ
מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלוּ׃
סד (א) כְּקַדַּח אֵשׁ הַמְסִיס מַיִם תִּבְעֶה־
אֵשׁ לְהוֹדִיעַ שִׁמְךָ לְצָרֶיךָ מִפָּנֶיךָ
גּוֹיִם יִרְגָּזוּ׃ (ב) בַּעֲשׂוֹתְךָ נוֹרָאוֹת לֹא
נְקַוֶּה יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלוּ׃
(ג) וּמֵעוֹלָם לֹא־שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן

18. Auf kurze Zeit besaß dein heiliges Volk (das Land), da zertraten deine Feinde dein Heiligthum. 19. Wir waren wie Solche, die du nie beherrschtest, die nicht genannt wurden nach deinem Namen, so zerrissest du die Himmel, und stiegest herab, daß vor dir die Berge zerflößen!

64. 1. Wie Feuer schmelzbare Dinge glühend macht, Wasser aufsiedet von Feuer, deinen Namen bekannt zu machen deinen Widersachern, daß Nationen vor dir zitterten. 2. Wie du sonst Wunder thatst, die wir nicht erwarteten, und herab stiegst, daß vor dir die Berge zerrannen! 3. Von Alters

רש"י

דוסדו: (יט) היינו. עתה כעם אחר לא בחרת למשל בם מעולם וכאילו לא נקרא שמך עליהם: לוא קרעת שמים. וירדת להלילנו עתה כאשר ירדת להליל מיד מלרים אז מפניך הריס נזלו ברתת וזיע:

סד (א) כקדוח אש. את דבר הנימח מלשניו וכאשר המיס תבעה האש כשתתן גחלת או מתכת בוערת במים ויעלו המים אבעבועות כל זה עשית במלרים ויהי ברד ואש מתלקחת בתוכם (שמות ט'). אבל יונתן תירגם כקדוח אש המסיס על אליהו בהר הכרמל שאמר בו גם המים אשר בתעלה לחכה (מלכים א' ט"ו): להודיע שמך לצריך. כענין שנאמר באותה מכה ואולם בעבור זאת העמדתיך וגומר (שם) לו עשיתי עתה כן אז מפניך גויס ירגזו: (ב) בעשותך. במלרים ובכל האותות גורלות אשר לא היינו מקויים שתעשה לנו כל אותן גורלות שלא היינו הגונים לכך ירדת להר סיני אז מפניך הריס נזלו כך פירש דונש בן לברט: (ג) ומעולם לא שמעו. כאותן גורלות שנעשות לאחת מכל האומות לפני כן וגם

באור

ומבלאות. בוקע, ברלונו בקע את ים סוף מפני בני ישראל היולאים ממלריס, כדי לעלמו שם בארץ, כן לא נכשלו כאשר הלכו בעומק הים: (יד) בבקעה, כמו הבהמה היורדת ללכת בבקעה שנוח לה ארוחתם לעלמה בבקעה, שנוח לה מאלו עלמה ללכת בהר. תניחנו, מן נוח לשון מנוחה, ר"ל הבאת ממחתם. וסכסרי והמעתיקים הישנים קראו תַּנְחֻנָּה, מן נחה לשון הנהגה: (טו) מזבול, עני (מ"ת ח') בית זבול לך. והפעל ממנו (בראשי' כ') יזבלני אישי. המון מעיך. לפי המלות תרגומו כמו דיינגער חיינגעזויידע). ועניגו הכמרת רחמיה ומעלה, וכן (למעלה ע"ז) על כן מעי למואב כנור. התאפקו, לשון עלירה כמו (בראשית מ"ה) ולא יכול יוסף להתאפק. והטעם, לי לבדי נעלרו ומעשות פעולתם: (טז) אתה, לבדך אבינו, כי אברהם ויעקב הנה כמה דורות שמתו, אבל אתה אי אפשר לנו לעמוד אלא אליך (רד"ק). גואלנו, גם מעולם היה שמך גואלנו ומדוע תענוב אותנו ותן לנו לעמוד אלא אליך (רד"ק). תקשיח, כמו תקשה, וחבירו (איוב ל"ט ע"ז) הקשיח בניה בלא לה. והטעם, תקשה ותחזיק לבנו מיראתך. שוב, להשגיח בנו, ולא נאבד בעונינו. עבדיך, אחבות ולמענן שבטי הם י"ב שבטים (יח) למצער, לזמן מעט ירשו הארץ עם קדשך שנתת להם הארץ לנחלה מעט זמן עמדו בה, וגלו (ירמיה) כי לא היו בה, אלא ארבע מאות ועשר שנה בראשונה, ורוב ישראל לא שבו אליה (רד"ק). בוססו, עניגו

Jesajah 63, 64.

18. Auf kurze Zeit besaß dein heiliges Volk (das Land), da zertraten deine Feinde dein Heiligthum. 19. Wir waren wie Solche, die du nie beherrschtest, die nicht genannt wurden nach deinem Namen, so zerrissest du die Himmel, und stiegest herab, daß vor dir die Berge zerflößen!

64. 1. Wie Feuer schmelzbare Dinge glühend macht, Wasser aufsiedet von Feuer, deinen Namen bekannt zu machen deinen Widersachern, daß Nationen vor dir zitterten. 2. Wie du sonst Wunder thatst, die wir nicht erwarteten, und herab stiegst, daß vor dir die Berge zerrannen! 3. Von Alters

לֹא־רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה
לְמַחֲכֶה־לּוֹ: (ד) פָּגַעְתָּ אֶת־שָׂשׂ וְעֹשֵׂה
צֶדֶק בְּדַרְכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ הֵן־אַתָּה קָצַפְתָּ
וַנֶּחֱטָא בָהֶם עוֹלָם וְנִוָּשֵׁעַ: (ה) וַנְּהִי
כַּטָּמֵא כֻּלָּנוּ וּכְבֶגֶד עִדִּים כָּל־צִדְקֹתֵינוּ
וַנִּבֹל כֶּעָלֶה כֻּלָּנוּ וַעֲוֹנֹתֵינוּ כָּרוּחַ יִשָּׂאוּנוּ:
(ו) וְאֵין־קוֹרֵא בִשְׁמֶךָ מִתְעוֹרֵר לְהַחֲזִיק
בָּךְ כִּי־הִסְתַּרְתָּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ וַתְּמוֹגְגֵנוּ

ת"א עין לא ראתה זרכות ה', נ"ד. ספת י', ס"נ. סנהדרין י"ח, ח': סוכה ה', ס"ה. עקביס מ"ד, נ"ו: פנעת את תעניה ח', ח': וכבגד עדים נתיח ח', ט': ואין קורא עקביס מ"ד, כ"נ:

her hat man nicht gehört, nicht vernommen, kein Auge sah einen Gott außer dir, der (Solches) that für Jene, die auf ihn harrten. 4. Du nimmst dich dessen an, der mit Freuden Recht thut, Derer, die dein gedenken auf deinen Wegen. Siehe, du zürntest, denn wir sündigten; wir blieben lange Zeit in ihnen 1), und doch sind wir gerettet worden. 5. Wie ein Unreiner sind wir Alle, wie ein besudelt Kleid all' unsre Gerechtigkeit; verwelkt, wie ein Blatt, sind wir Alle, und unsre Sünden reißen, wie ein Sturm, uns fort. 6. Niemand ruft deinen Namen an, macht sich auf, dir anzuhangen; ja, du verbirgst dein Antlitz vor uns, und läß-

רש"י

עין לא ראתה אלהים אחר זולתך אשר יעשה האלהים למחכה לו מה שעשית אתה למחכה לך כך שמעתי מר' יוסי והגאני. אבל רבותינו שאמרו כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וגו' משמע עין שור נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב"ה למחכה לו זולתי עיניך אתה אלהים: (ד) פנעת את שש ועושה צדק. כמו ויפגע בו וימת (שם ל' ג') סילקת ממנו והרגת את הצדיקים שהיו ששים לעשות צדק ובדרכי רחמך היו מזכירים אותך בתפלתם: הן אתה. כשקצפת עלינו על כל אשר היינו רוטאים בשם מעולם נושענו בתפלת' נושענו מעולם: ונושע. לשון הווה: (ה) ונהי כטמא. מאחר שנסתלקו הצדיקים ממנו: וכבגד עדים. כלבוש מרחק כבגד מאוס שסכל אומרי' הסר. עידים תרגם של הסרה: ונבל כעלה. ונכמוש כעלה פלייסט"ר בלע"ז: ועוונינו כרוח ישאנו. ובחובנא כרוחא איתנטילנא: (ו) מתעורר. כמו מתגבר על ילדו: ותמוגנו. ותניענו:

באור

לך: (ד) פנעת, לשון רצוי ושימת השגחה על דבר מה, כמו ולא אפגע אדם (למעלה מ"ז ג'), ורואה שם הבאור. את שש, אתה ה' רצית את ירחיך השמחים לעשות מעשה היושר והצדקה הזוכרים תמיד בדלך ומפחדיך והולכים בדרכים ישרים בעיניך. ונחטא לפי שחטאנו. בהם עולם, חטאנו חטאים בהם היינו זמן ארוך, וכבל זאת נושענו. ולא"ל אלא בהם מוסבה על דרכיך, ר"ל חטאנו בדרכיך זמן ארוך וחרגומו (דזח לירנטעסט, דען וויר זינדיגטען דאגעגען חיינע וחנגע לייט. ד. ה. געגען דיח וועגע גאטטעס). אבל העלם אשר החטא מגיע לו אינו נקבר בכל המקרא כבי"ם רק בלע"ד. ואחרים העתיקו (ויהע, דזח לירנטעסס חוכד וויר ביסטען דאריבער (פערגעהט) חיינע וחנגע לייט. כיז וויר גערעטטעט וועדדען): (ה) ונהי, אבל עתה אפסו החסידים והצדיקים ואנחנו כלנו כטמא, אין דבר נדק אלא שתעשה אתה למען שמך (רד"ק). וכבגד עדים, כגד המלוכלך בדם הנדה, והיחיד מן עדים עֵדָה, והוראתו בערבי עם מיועדים (בעסטיאמטע לייט, דיח אינחטהסלייט דער ווייבער). צדקותינו, גם הצדקות שאנו עושים אינן רצויות אלא מאחות, כי אין אנחנו עושים אותם אלא להתפאר בהם ולהתגדל ולקנאת איש מרעהו (הס"ל). ונבל, הראוי נָבֵל, כבנין פקל והדגש בני"ם לאחרון מ"ן הפעל. והטעם, ע"י החטאים היינו בעלים יבשים ועוונותינו היו כרוח אשר ישא את העלים ומפזרם: (ו) מתעורר, אין מי שיתעורר להחזיק ידו בך להיות ממשך אחריך. ותמוגנו, מ' כלין

1) d. h. in unsern Sünden.

בְּיַד עֲוֹנֵנוּ: (ז) וְעַתָּה יְהוָה אָבִינוּ אָתָּה
אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה
יָדְךָ כֻּלָּנוּ: (ח) אַל־תִּקְצֹף יְהוָה עַד־
מְאֹד וְאַל־לָעַד תִּזְכֹּר עָוֹן הֵן הַבֵּט־
נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ: (ט) עָרֵי קָדְשֶׁךָ הָיוּ
מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיָתָה יְרוּשָׁלִַם
שְׁמָמָה: (י) בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאָרָתֵנוּ
אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת
אֵשׁ וְכָל־מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה:
(יא) הַעַל־אֵלֶּה תִּתְאַפַּק יְהוָה תֶּחֱשֶׁה
וּתְעַנֵּנוּ עַד־מְאֹד:

סה (א) נִדְרַשְׁתִּי לְלוֹא שָׁאָלוּ נִמְצָאתִי
לְלֹא בִקְשֻׁנִי אָמַרְתִּי הִנֵּנִי הִנֵּנִי
אֶל־גּוֹי לֹא־קֹרָא בִשְׁמִי: (ב) פֵּרַשְׂתִּי
יָדַי כָּל־הַיּוֹם אֶל־עַם סוֹרֵר הַהֹלְכִים

ת"א ועתה ה' סס מ"ג, נ"נ: ערי קדשך מועד קטן ג', ט"ז: ציון מדבר ר"ה ח', כ"נ. מועד קטן סס: נדרשתי עקדים סער ס':

fest uns vergehen durch unsere Missethaten. 7. Und nun, Herr, du unser Vater, wir sind der Thon und du bist unser Bildner, und deiner Hände Werk sind wir Alle. 8. Zürne nicht, Herr, allzu sehr, und gedenke nicht auf immer der Sünde! Siehe, schaue doch her, dein Volk sind wir Alle! 9. Deine heiligen Städte sind eine Wüste geworden, Zion ist eine Wüste, Jerusalem eine Einöde. 10. Unser heiliges und herrliches Haus, wo dich unsre Väter priesen, ist mit Feuer verbrannt, und all' unsre Kostbarkeiten sind verwüstet. 11. Willst du bei Solchem an dich halten, Herr, willst du schweigen, und uns so sehr quälen?

65. 1. Ich erhörte, die nicht baten, ließ mich finden von Denen, die mich nicht suchten; ich sprach: Hier bin ich, hier bin ich, zu einem Volke, das sich nicht nach meinem Namen nannte. 2. Ich breitete täglich meine Hände aus nach wi-

רש"י

(יא) תחשה ותענונו. תחרים על העשוי לנו עד כאן תפלת הנביא ותחילתה חסדי ה' אזכרי סה (א) נדרשתי ללוא שאלו. הקב"ה משיבו א"א שלא להנקם מהם כי נדרשתי מהם להוכיחם על ידי נביאי והם לא היו שואלים: אמרתי הנני הנני. שובו אלי והנני מוכן לקבל: אל גוי לא קורא בשמי. אשר לא היה חפץ להיות נקרא על שמי: (ב) פרשתי

באור

ראיכוד, מעניין מפיקה: (י) אשר הלכוך, אשר בו הלכוך אבותינו. וכל מחמדינו, כל המחמדים שהיו לנו כהפך כל אחד להיות חרבה, חה טעם היה ביחיד: (יא) העל אלה, וכי על מורכן הדברים האלה תתאפק ותאמן לבך לבל יכמרו רחמיך?

סה (א) נדרשתי, תשובת הסס על הקודם, ואמר: אלא המלאתי עצמי להיות נדרש בארה אבל היתה בלא פועלת, כי היתה לעם אשר לא שאלו ולא בקשו אותי והעשם. הרבתי לשלוח נביאים להחזירם למועב ולא הועיל. הנני, לקבל תפלתך. לא קורא בשמי, לא רצו להיות נקרא בשמי, כי אם בשם הנעבד: (ב) פרשתי ידי, שיתקרבו אלי ואקבל תשובתם. לא טוב, ר"ל דרך רע, וכן מנהג הלשון, כמו (תהלים ל"ו) יפילב על דרך לא

חִיקָם׃ (ח) כֹּה | אָמַר יְהוָה כְּאֲשֶׁר יִמָּצֵא
הַתִּירוֹשׁ בָּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אַל־תַּשְׁחִיתֵהוּ
כִּי בְרָכָה בּוֹ כֵּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן עֲבָדַי
לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל׃ (ט) וְהוֹצֵאתִי
מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיְּהוּדָה יוֹרֵשׁ הָרָי
וִירֻשָׁוּהָ בְחִירַי וַעֲבָדַי יִשְׁכְּנוּ־שָׁמָּה׃
(י) וְהָיָה הַשָּׁרוֹן לִנְוֵה־צֹאן וְעֵמֶק
עָכוֹר לְרֵבֶץ בָּקָר לְעַמִּי אֲשֶׁר דְּרָשׁוּנִי׃
(יא) וְאַתֶּם עֹזְבֵי יְהוָה הַשְּׁכֵחִים אֶת־
הַר־קָדְשִׁי הָעֹרְכִים לַגַּד שֻׁלְחָן

thaten zusammen, spricht der Herr, die da räucherten auf den Bergen, und auf den Hügeln mich schmähten; ich messe ihrer vorigen Thaten Lohn in ihren Schooß. 8. So spricht der Herr: Wenn sich Saft in der Traube findet, spricht man: Verdirb sie nicht, denn es ist Segen darin: So will ich thun um meiner Knechte willen, daß ich nicht Alles vernichte. 9. Ich lasse aus Jakob eine Nachkommenschaft hervorgehen, und aus Jehuda einen Erben meiner Berge; erben sollen es meine Auserwählten, und meine Knechte daselbst wohnen. 10. Dann wird Scharon eine Heerdentrift, und das Thal Achur ein Lagerplatz der Rinder, für mein Volk, das mich gesucht. 11. Ihr aber, die ihr den Herrn verließt, die ihr vergaßt meinen heiligen Berg, die ihr

רש״י

(ח) כאשר ימצא התירוש באשכול. תירגס יונתן כמה דאשתכח (נח ז׳כאי) בדרא דטופנא. התירוש זה נח שהיה מתוק. באשכול בדור המבול. ויש לפשוט כמשמעו: למען עבדי. למען כל לדיק ולדיק הנמצא בס׳: (י) השרון. שם מחוז שהיה בארץ ישראל: ועמק עכור. כמשמעו: (יא) עוזבי ה׳. דשעי ישראל שהחזיקו בעב״וס ומתו בדרעס: העורכים לגד. שם עב״וס העשויים על שם המזל ובלשון משנה יש גד גדי וסיכוק לא: למני. למניין חשבון הכוכבים היו ממלאין לגנות מזג יין: ממסך. יין מזוג במים כמשפטו כמו לחקור ממסך (משלי כ״ג) מסכ׳ יינה (שם ט׳). ויש פותרים למני לעב״וס שמניתם עליכם אבל ומניתי אתכם שלא

באור

אמי קדוש ממך (בן עזרא). אלה, המעשים והדברים האלה העלו עשן באפי, להיות חמתי בוערת כל היום כאש הבוער: (ו) כתובה, הרשום שעשו כתובות לפני, ולא נשכחו. לא אחשה, לא אשתוק עליהם, כי אם אשלם גמול והשלומים יהיו על חיקם, כמו (שהלים ע״ע י״ב) שבעתים אל חיקם וכן שר מלין ערבי אחר (זיינע זיסט קינה־רע אין זיינע איינגעבע קעהלע לזריק): (ז) עונותיכם, השלום הגמול יה״י על עונותיכם ועל עונות אבותיכם יחדו. והרד״ק פי׳ הלטרפו אלה עם אלה, והאריכו אתכם בגלות. ראשונה, מוסב על מלת פעולתם הקודמת והמעשה, המעשים הרעים שעשו ישראל בימים הקדמונים: (ח) התירוש, כאשר ימצא באשכול ענבים גרגרים המושלים כל ברכם הראוים לעשות משם יין ואם מי רוצה להשחיתו יאמר האומר אל תשחיתו, כי יש בו תירוש, שהוא ברכה ותוצרה, ואף כי שיש בו חרלנים חגים שאינם ברכה, מ״מ השאירהו בעבור התירוש כן אמי לא אשחית הכל, בעבור עבדי הצדיקים: (ט) הרי, הר ציון והר הבית. וירשוה, בני הגולה מוסב על ארץ ישראל: (י) השרון, המישור המתפשט בארץ ישראל, מצפון הר הכרמל נגבה עד העיר יפו (יאפפע) לפאה יס. ועמק, עכור, העמק הזה ה״ל רחוק ג׳ פרקאות מירושלים, אבל הערים יריחו וגלגל. לרבץ בקר, מה שחר עמק עכור, לפי שיהיה לו גנאי מתחלה (יהושע ז׳ כ״ו), אמר, עוד לא יזכר אותו הטם כי רבן בקר יקראלו עמק ברכ׳, וכן אמר הושע (ב׳ י״ז) ואת עמק עכור לפתח תקוה (רד״ק): (יא) העורכים, מנהג היה בארץ עגלים הקדומה, לעשות משתה ביום האחרון בשנה, ולערוך את השלחן בכל מיני מאכלים ומשקים, והיה זה לראות ולהקות על ברכת האדון ולמחיה בשנה הבאה. לגד, נדוד הכוכבים, ויאמר ר׳ משה הכהן, כי לגד הוא כוכב גדול בשיורה על כל דבר טוב, כי כן ג׳ קדר (בן עזרא). והכוכב ההוא ידוע בשם (יופיטער), והוא בל (בעלזום) של הבבליים, וגם הבבליים הזקים מעמיקים אחל עוד, וכן הוראת מלת נד בל׳ הערב. למני, הוא המזל הרע והקשה, וכן נקרא בלשון הערב מניה, מן שרש מנה, שיורה על ענין יעוד וקיום

הַדֶּרֶךְ לֹא־טוֹב אַחַר מַחְשְׁבֹתֵיהֶם׃
(ג) הָעָם הַמַּכְעִסִים אֹתִי עַל־פָּנַי תָּמִיד
זֹבְחִים בַּגַּנּוֹת וּמְקַטְּרִים עַל־הַלְּבֵנִים
(ד) הַיֹּשְׁבִים בַּקְּבָרִים וּבַנְּצוּרִים יָלִינוּ
הָאֹכְלִים בְּשַׂר הַחֲזִיר וּפֶרֶק פִּגֻּלִים
כְּלֵיהֶם׃ (ה) הָאֹמְרִים קְרַב אַל־תִּגַּשׁ־
בִּי כִּי קִדַּשְׁתִּיךָ אֵלֶּה עָשָׁן בְּאַפִּי אֵשׁ
יֹקֶדֶת כָּל־הַיּוֹם׃ (ו) הִנֵּה כְתוּבָה
לְפָנַי לֹא אֶחְשֶׁה כִּי אִם־שִׁלַּמְתִּי
וְשִׁלַּמְתִּי עַל־חֵיקָם׃ (ז) עֲוֹנֹתֵיכֶם
וַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵיכֶם יַחְדָּו אָמַר יְהוָה
אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־הֶהָרִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת
חֵרְפוּנִי וּמַדְתִּי פְעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה עֶל־

°ומרק קרי °אל קרי

ת״א העם המכעסים מציעא ל״ח: האומרים קרב סנזעות ג׳, י״ח: הנה כתובה עקריס מ״ד, י״נ:

der spänstigem Volke, das auf bösen Wegen geht, seinen Gelüsten nach. 3. Nach dem Volke, das mich beständig kränkt ins Angesicht, in den Gärten opfert, und auf Ziegelsteinen räuchert. 4. Das in den Gräbern sitzt, und in verborgenen Orten übernachtet; das Schweinefleisch ißt, und unreine Brühen in seinen Schüsseln hat. 5. Das dennoch spricht: Bleib für dich, komm' mir nicht zu nahe, denn ich bin heiliger als du, Solches verursacht einen Rauch in meiner Nase, ein Feuer, das immer brennt 1). 6. Siehe, es steht vor mir aufgeschrieben, nicht schweigen will ich, sondern vergelten, will vergelten in ihren Schooß. 7. Eure Missethaten und eurer Väter Misse-

רש״י

ידי. כדי לקבלם בתשובה: סודר. סר מן הדרך: (ג) זובחים בגנות. מעמידים עב״וס בגנותיהן ושם מקטרין בשמים על הלבנים: (ד) היושבים בקברים. שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים: ובנצורים. הם פנרי המתים שהם כנתונים במצור שאינם יכולין לצאת: ומרק פיגולים. רועד נתעב כמו את המרק שפך (שופטים ו׳): (ה) האומרים. אל הלדיקים קרב אליך עמוד בעצמך ואל תגש בי: כי קדשתיך. כי קדשתי וטהרתי יותר ממך כן תירגס יונתן: אלה. התועבות אשר עשו הנם לעשן היום באפי: (י) הנה כתובה. חטאת׳ לפני כתב נגזר דינם ונחתם: (ז) עונותיכם. עונות שלכם ושל אבותיכם יחדו אשלם לכם:

באור

טוב, אשר לא יהורה היא (ברא״ש ז׳), והדומים לו (רד״ק): (ג) על פני, כעבד שיכעיס אדוניו, והוא רואהו (בן עזרא). בגנות, דרכם היה להעמיד אלילים בגנות, אחת עץ רענן וכן (למעה ק״ו) המתקדשים והמטהרים אל הגנות. על הלבנים, של הגנות כנאמר (במלכים ב׳, כ״ג י״ב) ואת המזבחות אשר על הגג, ומעלית ירמי׳ (שם י״ט י״ב) לכל הבתים אשר קטרו על גגותיהם: (ד) בקברים, לדרוש אל המתי׳ ודברי הסדי׳ (בן עזרא). ובנצורים, מקומות נסתרות כמו מערות והדומים, וכן (למעלה מ״ח) ונצורות ולא ידעתם. ופרק, כתיב, ומרק קרי והטעמן אחד, (רד״ק): (יא) העורכים, מנהג היה בארץ עגלים הקדומה, לעשות משתה ביום האחרון בשנה, ולערוך את השלחן בתילוף אותיות הטפה, והטעם, הרועב שמתבטל בו הבשר, וכן (שופטים ו׳), ואת המרק שפוך. פיגולים, דברים טמאים ומתועבים. כליהם, הקדרות והקערות, וכן פרגם הבבלי במאיהון: (ה) האומרים, לאלה שאינם אוכלים ממאכלם, יאמרו: גשה אליך לעמוד במקומך, אל תגש לגגוע בי, כי קדשתי ממך ואל תטמא אותי. אליך, עמוד בעצמך, אל תקרב אלי (רד״ק). קדשתיך, פעל עומד, כמו (ירמיה י״ז כ׳) בני יצאוני, וכן הוא: כי קדשתי ממך

1) d. h. das erregt meinen äußersten Grimm.

בָּאָרֶץ יִתְבָּרֵךְ בֵּאלֹהֵי אָמֵן וְהַנִּשְׁבָּע
בָּאָרֶץ יִשָּׁבַע בֵּאלֹהֵי אָמֵן כִּי נִשְׁכְּחוּ
הַצָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת וְכִי נִסְתְּרוּ מֵעֵינָי׃
(יז) כִּי־הִנְנִי בוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וָאָרֶץ
חֲדָשָׁה וְלֹא תִזָּכַרְנָה הָרִאשֹׁנוֹת וְלֹא
תַעֲלֶינָה עַל־לֵב׃ (יח) כִּי־אִם־שִׂישׂוּ
וְגִילוּ עֲדֵי־עַד אֲשֶׁר אֲנִי בוֹרֵא כִּי הִנְנִי
בוֹרֵא אֶת־יְרוּשָׁלַם גִּילָה וְעַמָּהּ מָשׂוֹשׂ׃
(יט) וְגַלְתִּי בִירוּשָׁלַם וְשַׂשְׂתִּי בְעַמִּי וְלֹא
יִשָּׁמַע בָּהּ עוֹד קוֹל בְּכִי וְקוֹל זְעָקָה׃
(כ) לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד עוּל יָמִים
וְזָקֵן אֲשֶׁר לֹא־יְמַלֵּא אֶת־יָמָיו כִּי הַנַּעַר
בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יָמוּת וְהַחוֹטֵא בֶּן־מֵאָה
שָׁנָה יְקֻלָּל׃ (כא) וּבָנוּ בָתִּים וְיָשָׁבוּ

ת"א כי הנער ספחים ו', ס"ח. סנהדרין י"ח, ל"ח:

Augen. 17. Ja, ich schaffe neue Himmel und eine neue Erde, nicht wird der Vorigen gedacht, und nicht kommen sie mehr in den Sinn. 18. Sondern freuen sollt ihr euch und frohlocken in Ewigkeit dessen, was ich schaffe; denn ich mache Jerusalem voll Frohlocken, und sein Volk voller Wonne. 19. Ich frohlocke über Jerusalem, und freue mich meines Volkes; nicht wird ferner darin gehört Weinen und Klaggeschrei. 20. Nicht wird daselbst ein junger Knabe und Greis sein, der nicht seine Lebenstage vollendet; denn als Jüngling wird der Hundertjährige sterben, und den Sünder als hundertjährig der Fluch treffen. 21. Sie werden Häuser bauen und bewohnen, und

רש"י

הנטחתו זאת: כי נסכחו הצרות. לכך יקראוני אלהי אמן: (יז) שמים חדשים. יתחדשו הסדרים למעלה ויהיו שדי ישראל שרים עליוני׳ ושרי האומות תחתונים וכן בארץ. וי"ל שמים חדשים ממש וכן עיקר כי מקרא מוכיח כי כאשר השמים החדשים וגו׳ (לקמן ס"ו): (כ) עול ימים. נער כמו עולל (איכה ג׳) עול ימים קטן בשנים: בן מאה שנה ימות. ויש בן עונשין להתחייב מיתה בעבירה שיש בה מיתה כך מפרש בגרמנית רבה: יקולל.

באור

יאמר: אלהי אמן יברכני, כמו שבירך פלוני ופלוני הצדיקים, וכן לא יאמרו שום שבועה, אלא באלהי אמן, כמו שאמר (למעלה מ"ה) כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (רד"ק). וכי נסתרו מעיני, גם מעיני יהיו נסתרים לרוח כאלה, כי לא יהיה בעולם, ח"כ לא יהיו נראים: (יז) חדשים. דרך משל, מרוב עונה ושלום וברכה ירמו השמים והארץ חדשים. והראב"ע פי׳ שהוא יחדש אור עוד, ויהיו בני אדם בריאים, ויחיו שנים רבות גם יוסיף כח הארץ, והכח היא חדשה: (יט) וגלתי, לפניך יהיה שמח גילה, כי אני אשמח בה, מפני שיעשו בה רצוני, וישכון בה כבודי, וכן עמה משוש, שאינם בשם שיהיו עובדין ובמירי, ועושי חפצי (הכ"ל). קול בכי, על חלל לו מת בלא עתו, כי הפסוק הבא אחריו לעד (כן עזרא): (כ) לא יהי" עשה לא יצא משם ווירד חוישגעהען. חבשטאאען) ר"ל מירושלים שזכר. עול ימים, לא ימות הטוב והיונק בן ימים אחדים, וכן לא ימות זקן, אם לא יעלה אם ימיו. והחכם א"ייבאהרן מתרגם (חי"ן ווייזוינג, דער מר סאגע ווירד ניכט פאן דאזרט ענטספרעכסען זיין חין גרייז ניכט דער ניכט פאן ערוועבטע זיינע ווכנסטאגע). כי הנער. אם ימות אדם בן מאה שנה, חס בעונו, יאמרו עליו, נער עת. והחוטא, ר"ל כי קללת החל תהי" לו, וחוטא הוא בשיעות בן מאה שנה (רד"ק): (כא) ובנו, הטעם, שיהיו לבטח כי אין חוריב, והפסוק הבא אחריו לעד, אך טעמו שיבנו בתים ויאכלו בו שנים רבות ולא כמאני מלחמה (כן עזרא): (כב) כימי הען, שיעמוד שנים רבות כמו האלון. שיעמוד אלף שנים והרד"ק פירוש כימי הען שיעמו, כן

וְהַמְמַלְּאִים לַמְנִי מִמְסָךְ׃ (יג) וּמָנִיתִי
אֶתְכֶם לַחָרֶב וְכֻלְּכֶם לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ
יַעַן קָרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם דִּבַּרְתִּי וְלֹא
שְׁמַעְתֶּם וַתַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר
לֹא חָפַצְתִּי בְּחַרְתֶּם׃ (יד) לָכֵן כֹּה־
אָמַר | אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה עֲבָדַי יֹאכֵלוּ
וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם
תִּצְמָאוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׂמָחוּ וְאַתֶּם
תֵּבֹשׁוּ׃ (יה) הִנֵּה עֲבָדַי יָרֹנּוּ מִטּוּב לֵב
וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב וּמִשֶּׁבֶר רוּחַ
תְּיַלִּילוּ׃ (טו) וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם לִשְׁבוּעָה
לִבְחִירַי וֶהֱמִיתְךָ אֲדֹנָי יֱהוִה וְלַעֲבָדָיו
יִקְרָא שֵׁם אַחֵר׃ (טז) אֲשֶׁר הַמִּתְבָּרֵךְ

ת"א העורכים לגד סנת ו', ס"ו. סנהדרין ז', ס"ב, ל"ג: הנה עבדי סנת כ"ב, קכ"ג:

dem Glücke einen Tisch zurichtet, und dem Verhängniß den Becher füllt. 12. Ueber euch verhänge ich das Schwert 1), und ihr Alle sollt vor der Schlachtbank knieen: Weil ich rief, und ihr nicht antwortetet, ich redete, und ihr nicht hörtet, und thatet, was böse ist in meinen Augen, und was ich nicht will, erwähltet. 13. Darum spricht so Gott, der Herr: Siehe, meine Knechte essen, und ihr hungert, meine Knechte trinken, und ihr durstet, meine Knechte freuen sich und ihr werdet zu Schanden. 14. Meine Knechte jubeln vor Herzensfreude, und ihr schreiet vor Herzleid, und vor Seelenkummer jammert ihr. 15. Ihr hinterlaßt euren Namen zum Fluchwort meiner Auserwählten, und euch tödtet Gott, der Herr, und seinen Knechten gibt er einen andern Namen. 16. Wer sich segnet im Lande, segnet sich beim wahren Gott; und wer im Lande schwört, der schwört beim wahren Gott; denn vergessen werden die vorigen Drangsale, und verborgen vor meinen

רש"י

נקוד ומניתי דגש יורה שהוא לשון מניין: (יג) עבדי. הצדיקי׳ (של ישראל): ואתם. הפוסעים בי: (טו) שמכם לשבועה. לוקח משמכם קללה ושבועה לדורות אם לא יקראני כאשר אירע לפלוני: והמיתך. מיתת עולם: ולעבדיו יקרא שם אחר. שם שם טוב וזכר לברכה: (טז) אשר המתברך בארץ. כי תהיה ירחתי על כלם ומלאה הארץ דעה ומתהלל ומשתבח בארץ יתברך באלהי אמן יתהלל שהוא עבד לאלהי אמן אלהי האמת שאינן ושמר

באור

דבר מה, והיו מקעריים למחל רע, כי חשבו שיעתר להם ויתפרך לעוב. ולד"ל מני הוא הירח, וכן קראהו היונים (אענע), והרומיים (מאנא). ממסך, כפך יין: (יב) ומניתי, ענינו יעוד והזמנה, ר"ל אזמין אתכם לחרב, והוא לי מוסל על לשון של מלא למני בפסוק הקודם. וכלכם, במלחמי מרחה וטבחה גדול תפלו כלכם לפני חויביכם בחרב: (יג) עבדי, הם הצדיקים אל ציון: (טו) והנחתם שמכם, לאחר שתמיתו, תניחו אחריכם שמכם לשבועה ולקללה לבחירי הצדיקים, כי יאמרו בשבועתם: אם עשיתי כזאת יקרני הקדוש הרשעים הזה, כמו שיעיד ה׳ לבדיקיו וכאחב וגו׳ (ירמי׳ כ"ט). ולעבדיו, אבל לעבדיו שדבקו בו, יקרא שם אחר לכבוד ולתפארת, וכמ"ש ואתם בחרי הי מקרא וכו׳ (למעלה מ"ח): (טז) המתברך, מנקש הברכה לעצמו, כמו (בראשית כ"ז) והתברכו בזרעך, והמתברך

1) Wortspiel. Eigentlich: Ich bestimme euch für das Schwert.

וְנָטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פִּרְיָם׃ (כג) לֹא
יִבְנוּ וְאַחֵר יֵשֵׁב לֹא יִטְּעוּ וְאַחֵר יֹאכֵל
כִּי כִימֵי הָעֵץ יְמֵי עַמִּי וּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם
יַבְלוּ בְּחִירָי׃ (כד) לֹא יִגְּעוּ לָרִיק וְלֹא
יָלְדוּ לַבְּהָלָה כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָה הֵמָּה
וְצֶאֱצָאֵיהֶם אִתָּם׃ (כה) וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ
וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי
אֶשְׁמָע׃ (כו) זְאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ כְּאֶחָד
וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן וְנָחָשׁ עָפָר
לַחְמוֹ לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־
הַר קָדְשִׁי אָמַר יְהוָה׃
* סו (א) כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי
וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת

*הפטרת שבת ראש חדש

ת"א ונחש עפר יומח ח', ע"ח: כה אמר ה' נדכות ח, נ"ט. חגיגה ג', י"ב. קידושין ח', ז"ח. סנהדרין ח', ז'. חגיגה ו' עקדה סער כ"ח:

Weinberge pflanzen und ihre Frucht essen. 22. Nicht sollen sie bauen und ein Anderer bewohnen, nicht pflanzen und ein Anderer essen; denn wie das Alter der Bäume, soll das Alter meines Volkes sein, und ihrer Hände Werk sollen meine Auserwählten veralten sehen. 23. Nicht vergebens sollen sie sich abmühen, und nicht Kinder zeugen für plötzlichen Tod; denn eine Nachkommenschaft Gottgesegneter sind sie, und ihre Sprößlinge bleiben ihnen. 24. Und ehe sie rufen, werde ich antworten, wenn sie noch reden, werde ich schon erhören. 25. Wolf und Lamm werden zusammen weiden, der Löwe frißt Stroh, wie das Rind, und der Schlange Speise ist Staub, nicht böse und nicht verderblich handeln sie auf meinem ganzen heiligen Berge, spricht der Herr.

66. 1. So spricht der Herr: Der Himmel ist mein Thron, und die Erde meiner

רש"י

בעבידה סהי' לריכה נדוי (כב) כימי העץ. תירגם יונתן עץ החייס: (כה) יאכל תבן. ולא ילטרך להסחית בבהמה: ונחש. הדי עפר לחמו ומלוי לו תדיר. ומ"ח ואריה כבקר יאכל תבן לפי שמלינו שעשו נופל ביד בני יוסף שנאמר בית עשו לקש ובית יוסף להבה וגו' (עובדי' ח') אבל ביד בני שאר הבעטים שנמשלו לחיות לא מלינו לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותן הבעטים שנמשלו כאריה כגון יהודה ודן כיוסף שנמשל כשור יאכלו אותו שנמשל כתבן:

באור

יהיו ימיהם, כמו שאמר לא יעשו ואחר יאכל. יבלו, שיכלה מעשה ידיהם בימים כמו שאמר לא יבנו ואחר ישב. ואחריס מתרגמים מלת יבלו (פערבריבען) : (כג) לא יגעו לריק. הפך מה שאמר בקללה (ויקרא כ"ו) חרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם. אמר להם, כי יגיעם יהיה לברכה כי לא יבוא אויב, שיאכל יגיעם ולא שדפון וירקון (רד"ק). ולא ילדו לבהלה, תרגם הכתבי ולא ירבו לעוקת (גיח וועדרען קיינע קינדער ערליהען פיר דען טאד). והכוונה על המות הבא בפתע פתאום (פלוצלינגער חונטערגאנג), מענין הורוקם שרם בהל בכלל בהיות לשון הפזון ומהירות. וצאצאיהם אתם, כל ימיהם יהיו אתם כי לא ישומו בחייהם (רד"ק) : (כד) טרם יקראו, פעמים תענה להם, למלאות שאלות לבם עד לא יקראו להתפלל בפה. פעמים כשעוד הם מדברים בתפלה. אשמע אני לעשות בקשתם : (כה) ירעו כאחד, ולא יערוף הזאב את העלה כי אף החיות העורפות לא יערפו עוד כמו

אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃
(ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־
אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־
עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃
(ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה
עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר
לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ
בִּדְרָכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃
(ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגֹרֹתָם

ת"א והארץ חגיגה כ', ט"ח: ואל זה עקדה סער כ"ח: מברך און עקדה סער כ"ח:

Füße Schämel, wo ist das Haus, das ihr mir bauen könntet, und wo eine Stätte zu meiner Ruhe? 2. Hat doch dieses Alles meine Hand gemacht, und dieses Alles ist geworden, spricht der Herr; aber auf diesen schaue ich, auf den Leidenden und Niedergeschlagenen, der mein Wort fürchtet. 3. Der ein Rind schlachtet, erschlägt einen Mann; der ein Schaf opfert, bricht einem Hunde das Genick; der Speis-Opfer darbringt, bringt Saublut; der Weihrauch anzündet, betet Götzen an, haben sie ihre Lust an ihren Wegen, und hat an ihren Gräueln ihre Seele Wohlgefallen? 4. So hab' auch ich Lust an ihrer Verhöhnung, und was sie fürchten, lasse ich über

רש"י

סו (א) השמים כסאי. איני לריך לבית המקדש שלכם: איזה בית. אשר הוא כדאי לשכינתי: (ב) ואת כל אלה. השמים והארץ ידי עשתה ואת אשר לימלתי שכינתי בתוככם בהיותכם נשמעים לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ בכם שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרתה (ויקרא ה') והיתה ללחם לאזכרה (שם כ"ו) : (ג) מברך און. מברך אותי בתשובה' אונס מברך און מתשיב אונס זהו פירושו ול' ברכה נופל בתשובה שהיא להקבלת פניס כמו קח נא את ברכתי (בראשית ל"ב) עשו אתי ברכה ונאו אלי (לעיל לו) : גם המה בחרו בדרכיהם. הם חפלים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליהם וא"ת מהו גם כן דרך לשון עבדי לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה (דברים ל"ג) גם לי גם לך (מלכים א' ג') גם אהבה גם שנאה (קהלת ע') ולא יתותו גם הם גם אתם (במדבר י"ח) אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר : (ד) בתעלוליהם.

באור

(למעלה י"א) וגר זאב עם כבש. עפר לחמו, עפר יהיה מאכלו, כחולדתו וכעכבו, שלא יזיק :

סו (א) השמים', כמאמר שלמה. הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי, ומה שאמר בקצתי לא שיהיה הוא, יתברך שמו, גוף שיבא על כסא, אלא דרך משל. כמלך שיושב על כסא, ורגליו בשרפרף ומצוה על עמו, מה יעשו והכסא באמת מכוכב ומרפרף, לפיכך דומה השמים לכסא, והארץ להדום רגליו שהוא השרפרף וכל מה שבשמים ואחרון הוא שבא בכלל, והכל נעשה במצותו ובגזרתו עין העליונים אל התחתונים (מדברי רד"ק). אי' זה בית, מה הבית אשר תוכלו לבנות לי. שיהיה הגון לי, לפי רוב גדולתי : (ב) ואת כל אלה, אף השמים והארץ אינם קדומים כמוני. כי ידי עשתה אותם. ויהיו כל אלה, ואחר זה היו כל אלה, אבל אינם קדומים כמוני. ואל זה אביט, ועם שאני רם על רמים, על כל זה אביט ואשגיח בשפלים אל העני ואל מי שרוחו נכברה בעבור הצער והיגון ואל החרד על דברי לעשותם, אבל לא על המתקיימים קרבנות, ולבם, רחוק ממני : (ג) שוחט השור, קרבנות הרשעים אינם מקובלים לפני והשוחט את השור הרי הוא כחילו מכה איש כי דם יחשב ולא לרצון. עורף כלב, נמאס בעיני. כחלו ערף את הכלב, ועוד עשה הוא נחשב בעיני בני קדש, כחיה טמאה מאד. דם חזיר, ר"ל דם חזיר נחשב בעיני,

אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאַיִן עוֹנֶה
דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי
וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ (ה) שִׁמְעוּ
דְבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ
אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי
יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחָתְכֶם וְהֵם
יֵבֹשׁוּ׃ (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל
קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃
(ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלְדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל
לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ (ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת
מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד
אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַם־

ת"א שמעו מליעד ג', נ"ו:

sie kommen: Weil ich rief, und Niemand antwortete, ich redete, und sie nicht hörten, und thaten, was böse ist in meinen Augen, und was ich nicht will, erwählten. 5. Hört das Wort des Herrn, die ihr sein Wort fürchtet! Es sprechen eure Brüder, die euch hassen, die euch ausstoßen: „Um seines Namens willen verherrliche sich der Herr, daß wir eure Freude sehen!“ Aber sie werden zu Schanden. 6. Es erschallt ein Getöse von der Stadt her, erschallt vom Tempel her des Herrn Stimme, der seinen Feinden vergilt. 7. Ehe sie kreißt, gebärt sie, ehe sie Wehen bekommt, ist sie eines Knaben genesen. 8. Wer hat Solches gehört, wer dergleichen gesehen? Wird

רש"י

להתעולל בה לשון כי התעללת בי (שם כ') ומגורתם. מה שהם יראים: יען קראתי. שמעו שמוע וטובו אלי: ואין עונה. לאמר שמעתי: (ה) החרדים אל דברו. הצדיקים המהרים בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם. פושעי ישראל המזכרים למעלה. ד"א המהרים אמרו אחיכם מנדיכם אשר אמרו לכם סורו שמא (איכה ג') : שנאיכם מנדיכם. האומרים קרב אליך אל תגש בי (לעיל ס"ה) : למען שמי יכבד ה'. גבולתינו הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו. הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי קול שאון שלהם בא לפני הקב"ה ממה שעשו בעירו וקול יולא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואח"כ קול ה' משלם גמול לאויביו: (ו) בטרם תחיל. ציון חיל היולד' ילד' את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה מהם וכשולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל האומות יביאום לתוכה: והמליטה זכר. כל יליאת דבר בלוע קרוי המלטה והמליטה מיסקמוליי"ר: (ח) היוחל ארץ ביום אחד.

באור

כאלו זרק דם חזיר. מזכיר, מקטיר, כי הקטרת הלבונה נקראת אזכרה, כמו (ויקרא כ"ד) והיתה ללחם לאזכרה: מברך, עניין תפלה (עי' תפלה ד. ה. עד בעטעש חן). אין, כמו להאלילים כמו שקראת הושע את בית אל (בעטעש הויז) בית אין (נאטלענהויז), וגם און לבד בלי תבור בית (שם י' ח') ונשמרו במות און: (ד) גם אני, מוסב על גם המה, ר"ל הואיל והמה בחרו בדרכיהם ולא הלכו בהם בדרך והזרעון, וכשהם חפצה לעשות שקוצים הגראה להם ולא בלא דעת וכלא לב יעשום, לכן גם אנכי אבחר להתעולל בהם בהלאת הרעות ולא אעניבם אל המקרה. בתעלוליהם, עניין לעג והתול, כמו (במדבר כ"ב) כי התעללת בי. ומגורותם, מה שהם יראים מהם וזהו החרד והרעב, ע"ד מגורה רעב היא תבואתו (משלי י') מעניין ויגר מואב (במדבר כ"ב): (ה) מנדיבם, ממנו וזהו החרד והרעב, ע"ד מגורה רעב היא תבואתו (משלי י') מעניין ויגר מואב (במדבר כ"ב): (ה) מנדיבם, מרחיקכן (הכסדי). ופרש המלה כרוב בהורלתו לשורש נוד ושורש נדד שהם ענין מלמול והרחקה. למען שמי, כפי הקריאה הזאת, המאמר המאמר הזה הוא שהוס ולשון עמלו המפרשים והמבארים לפתרו על נכון, ולדעתי

יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ (ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר
וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי
הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (י) שִׂמְחוּ
אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ
שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים
עָלֶיהָ׃ (יא) לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשְׁדֵּ
תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֻצוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז
כְּבוֹדָהּ׃ (יב) כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי
נוֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל
שוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד
תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֲשָׁעוּ׃

ת"א שמחו תעניית ד'. נ'. בתרא נ', ס': שישו אתה ניטין ס', כ"ז: הנני נוטה ברכות ט' נ"ז:

ein Land geboren an Einem Tage, wird ein Volk zur Welt gebracht auf Ein Mal, daß Zion kreißte, und gleich ihre Kinder gebar? 9. Sollt' ich zur Geburt bringen und nicht gebären lassen? spricht der Herr; sollt' ich, der ich zeugte, die Geburt hemmen? spricht dein Gott. 10. Freuet euch mit Jerusalem, und frohlockt über sie, Alle, die ihr sie liebt! Theilt mit ihr die Wonne, Alle, die ihr um sie trauertet. 11. Damit ihr saugt und satt werdet an der Brust ihres Trostes, daß ihr saugt und euch vergnügt an dem Glanze ihres Reichthums. 12. Denn so spricht der Herr: Ich leite ihr, wie einen Strom, Heil zu, und wie einen überströmenden Bach, der Völker Reichthum, daß ihr saugt; auf dem Arme werdet ihr ge-

רש"י

היצא חיל ליולדת לילד מלא ארץ בניס ביום אחד: (ט) האני אשביר ולא אוליד. האני אביא את האשה על המשבר ולא אפתח רחמה להולי' עובדה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמו' והלא אני המוליד את כל היולדת ובעבור שמא עלדתי בתמיה: (יא) משד. לשון שדים: תמלו. שוליי"ר בלע"ז: מזיז כבודה. מכבוד גדול הזז וממשמש לבא לה. זיז אומשמוזימנ"ט בלע"ז: (יב) וכנחל שוטף. אני נוטה אליה כבוד גוים: על לד. על לדי

באור

נחלפה הוי"ו ביו"ד, וראוי למען שמו, ופיעור הכתוב הוא אחיכם הרשעים אשר ינשאו וירחקו אתכם, הם יאמרו ע"ד לעג והתול אליהם: "יכבד ה' למען שמו, ונראה בשמחתכם וכבוד אבתינו" והלא ומציב: והם יבושו, וקלור המבוכה הוא מיופי המליצה. וגם לדעת הראב"ע המאמר יכבד ה' ונראה בשמחתכם הם דברי המומאים. יבבר, לשון יקר וגמלא עול שמי פעמים בקל מעניין זה. והנראה שהוא בנפעל. וראוי יִכָּבֵד, כמו (שמות י"ד) ואכבדה בפרעה, וכן תרגם הכסדי יסגי יקרא דה': (ו) קול שאון, דבק עם המאמר והם יבושו בכתוב הקודם: (ז) בטרם תחיל, מגזרת חיל כיולדה, ועל ליון יאמר בטרם תחיל חיל היולדת, תלד ר"ל יתקבצו בניה לתוכה, כאלו ילדה אותם עמה, מבלי חבלי לידה. והמליטה זכר, ילדה זכר, כמו, (למעלה ל"ד) והמלט ובקעה. ולפי שתרבה המשמה יותר בלידה זכר מלידת מקבה אמר והמליטה זכר: (ח) היוחל, וכן חלה, הם מלשון חיל. כי חלה, כמעט שחלה גם ילדה: (ט) אשביר, מענין כי בלו בניה עד משבר (למעלה ל"ז ג'), והוא יולא לשלישי (אַזְלֶטע חִיך דאז קינד דענן אוטטערשוכד ברעפען אוסטען) ומתורגם כפי הכתות בלשון. ועצרתי, אני יודעתיה ללדה להבטות מיוסבים רבי' ואעצור לידתה? (י) כל המתאבלים, אשר התאבלו עליה בעת תורבנה: (יא) משד, כמו מסד בפה"ח, וכן (למעלי ס') ושד מלכים תיקני. תמוצו, מפעלי הכפל, והוא כפל ענין של תינקו והמלולה היא יניקה בכח. מזיז, מגמו לפי מקומו כמו זיו, וכן תרגם יונתן ומחמד יקריה (רד"ק). כלה והדר כמו בתרמיה: (יב) נוטה, אנה ירושלים שלום הרבה כמי נהר וכבוד הגוים ועשרם אנה לה לבוא במדינה כנחל שוטף. וינקתם, על דרך משל כמו שיונק החינוק החלב מתוך עמל כן תאכלו כבוד הגוים, שלא יגעתם בו ואחר שהמשיל אותם לתינוק הינקה המשיל אותם ג"כ ליונק כמו שנמשלת אותו האומנות על זרועיה, והיא משעשעת אותו על ברכיה כי תהיו אתם מנושאים ומבודדים בכל מיני כבוד ונדולה

וְהַשְּׁקֵץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם יְהוָה׃
(יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחֲשְׁבֹתֵיהֶם
בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת
וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם
אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם | פְּלֵטִים אֶל־הַגּוֹיִם
תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תּוּבַל
וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ
אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ
אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־
אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם | מִנְחָה לַיהוָה
בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים
וּבַכְּרָכָרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר
יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־

gesammt, spricht der Herr. 18. Ich (kenne) ihre Handlungen und ihre Gedanken, es kommt (die Zeit), zu versammeln alle Völker und Zungen, und sie sollen kommen und schauen meine Herrlichkeit. 19. Ich mache an ihnen ein Zeichen, und sende von ihnen Gerettete an die Völker, nach Tarschisch, zu Pul und Lud, den Bogenschützen, Tubal und Jawan, den fernen Inseln, die nie von mir gehört, und nicht gesehen meine Herrlichkeit: Sie sollen den Völkern meine Herrlichkeit verkündigen. 20. Und sollen alle eure Brüder bringen aus allen Völkern, zur Gabe für den Herrn, auf Rossen und auf Wagen, in Sänften und auf Maulthieren und auf Dromedaren, auf meinen heiligen Berg Jerusalem, spricht der Herr, so wie die Söhne Israel's ihre

רש"י

(יח) ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה וגו'. ואנכי מה עלי לעשו' מעשיהם ומחשבותיהם בא אליו היא תזקיקני לקבץ את כל הגויש ולהודיע מעשיהם הכל ומחשבותם שהם מוכנין למען שמי יכבד ה' יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיף שיביא זכריה ואספתי אם כל הגויש אל ירושלים (זכריה י"ד) : ורלו את כבודי. בהלחמי בהם במכת המר בשרו ועיניו ולשונו (שם) : (יט) ושמתי בהם אות וגו'. פליטי' יגלו מן המלחמ' ואני אשלחם כדי לילך לבשר לאיי הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמ' ואף באותם פליטים אשים אות מן האותות שבידונו חבירוהם בהם כדי להודיע לרחוקים במנפה זו נגפו הלוחמים על ירושלים : (כ) ובצבים. הם עגלות מטוקסות במחילות ואהל ודומה לו שם עגלו' לב (במדב' ז') : ובכרכרות בשיר משחקים

באור

מקום שבאך השמים (אן דעם אָרטע דיינער וואָהנונג אין היימען). אחר אחד, קיעה (הכשרי) כאלו כתוב אחד אחר אחד. ולדעתי אין צורך לזה, והראוי אחד אחר, (איינלעלן איינער נאך דעם אנדערן. והראב"ע פירוש לפי הקרי אחר אחת אחר אחרא אחת ומעם בתוך שהיו מוכנים את האשרה מעפ, והכה הוא בתוך, לו בתוך הגן ויש עוד פירושים שונים ורחוקים. והשקץ, שקצים ורמשים טמאים. יסופו, מן העולם: (יח) ואנכי, דבוק עם הקודש, ושעורו, ואתכי (ידע) מעשיהם ומחשבותיהם — ולא יגמור כל דבריו, ויתחיל לדבר מענין אחר ונקרא בל' ין (תאָלזיקפעזיס) ובל"א) דיא אבברעכונג דער רעדע). באה, מחסר מלא עם (בן עזרא): (יט) ושמתי, בכל הבאים אות, וזהו מה שאמר (זכרי' י"ד) ועיניו תמקנה בחוריהן, כן פירשו הראב"ע והרד"ק. ולדעת רש"י הכוונה על הפלטים המשולחים ואחרים פותרים, שיהיו הבשלחים מוספעים ברוח ביזה ודעת (איין חבלייכען קענגלייכען). אל הגויש, אלה הפלטים ובעלי האות יגלו בכל אחרלות להגיד (רד"ק). פול, לדעת החכם ר"ל כ"ר ע, הוא אי אחד (ניגי איינזעלן) בין מצרים ובין כוש ושמה בל"הע (Philae), ובל"א הוא אחד עם פוט, והיא ארץ מויריעאיען בגולך אפריקא. משכי קשת, המלומדים לירות חצים בקשת ולפי שהדרך למשוך יתר הקשת למותחו, לכן אמר משכי קשת, ובמלילת ירמיה (שם מ"ה) כוש ופוט מוספי מגן ולודים מוספי דורכי

כְּאִישׁ׃ (יג) אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי
אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃
(יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וַעֲצָמוֹתֵיכֶם
כַּדֶּשֶׁא תִּפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־
עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ (טו) כִּי־הִנֵּה
יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו
לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־
אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ
אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃
(יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת
אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר
*פתח באתנח יאחת קרי
ת־א כי הנה סנסדרין ד', נ"ט. זבחים י"ד, קט"ז :

tragen werden, und auf den Knien geliebkost. 13. Wie ein Mann, den seine Mutter tröstet, so will ich euch trösten, und in Jerusalem sollt ihr getröstet werden. 14. Ihr schauet es, und euer Herz freuet sich, ihre Gebeine sprossen wie junges Grün; es wird kund des Herrn Macht seinen Knechten, aber er ergrimmt gegen seine Feinde. 15. Denn siehe, der Herr kommt in Feuer, und wie der Sturmwind sind seine Wagen, in Glut auszulassen seinen Zorn, und seinen Fluch in Feuerflammen. 16. Ja, mit Feuer rechtet der Herr, und durch sein Schwert mit allem Fleisch; und viel werden der Erschlagenen des Herrn sein. 17. Die sich heiligen und reinigen in den (Götzen-) Gärten, Einer nach dem Andern in der Mitte, die Schweinfleisch essen und Gräuel und Mäuse, sie gehen unter ins-

רש"י

לומכיכם על ניסיון: תשעשעו. תהיו משועשעין את התינוק לישבניי"ר בלע"ז : (יד) ונודעה יד ה'. בעשותו נקמותיו וגדולותיו ידעו עבדיו את כח גבורת ידו : (טו) באש יבוא. בחמ' אש יבא על הרשעים: להשיב. לגריו בחימה את אפו : (טז) כי באש. של גיהנם ה' נשפט עם גריו ולפי שהוא בעל דין ודיין כופ' בו לשון נשפט שלף הוא עונן טענותיו למעוא עונש ופשע' וכן ונשפטתי אתו (יחזקאל ל"ח) הכני נשפט אותך (ירמי' כ') לשון וויכו' הוא דדיסניי"ר בלע"ז. ופשעו כי באש ה' וחרבו נשפט כל בשר וכן רבי' מסורסי' במקרלות : (יז) המתקדשי'. המזמנים אני ואתם נלך ליום פלוני לעבוד כ"וס פלוני : אל הגנות. שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין כ"וס : אחר אחד. כמה שתידגם יונתן שיע' בתר שיע' מתקדשים ומטהרי' לעבוד שיעה אחר שנמדם חבירתה את עבודתה : בתוך. באמלע הגינה כן היה דרכם להעמידה :

באור

(רד"ק). צר, רחה (למעלה ס' ד') : (יג) תנחמנו, מלרה שעברה עליו כן אנכי אנחמכם מלרתכם ומה שזכר האש ולא האב, לפי שהאשה משפולת בדברים יותר מן האיש (הכ"ל). ובירושלים, כל התנחומים שלכם יהיו בירושלים. כי שם תקבלו עונה הרבה, ושם ירחה כבודי עליכם: (יד) כדשא תפרחנה, יתחזקו בבריאות ולפי שהדשא והיגון מיבשים העצמות, כמו (משלי י"ז) ורוח נכאה תיבש גרם, אמר בעת השמחה יתחזקו העצמות. ונודעה, אז ידעו עבדיו גבורת ה' ומלא הוא יתם הפעולו, ואיננו זר שכאן אחר הנפעל והרד"ק פי' את עבדיו, עם עבדיו, שבאיה יד ה' עמהם לעזרה ועם אויביו לרעה ולזעם כאלו כתוב ונודעה יד ה' לרוות את עבדיו (עם ווירד קונד דאס דיא אנדערן איט זיינען קנעכטען זיין) אבל העם את אויביו מכונן יותר מן הפי' הראשון, כי מלת הנם הוא פעל ולא שם: (טו) להשיב בחמה אפו, שלא יי עדיין גדול עתה ישיבנו, בחמה. וחמה גדול מלף (רד"ק) ועד"ז פירש"י ומלא להשיב מוסב גם על וגערתו וכן מתורגם. והכשרי תרגם לאתכא לבתקוף רוגזיה. (לו פערגעלטען חיכן גריאנע זיינעם לאָרנעם, ד. ה. אין זינען העפטיגען לאָרנעם), אבל המאחר וגערתו בלהבי אש מתנגד לו: (טז) נשפט, נפעל עומד, כמו, (יחקאל ל"ח) ונשפעתי אתו בדבר ובדם ועגיבו, שיבנם עמו במשפט: (יז) אל הגנות, בברכות המים אשר בגנות (רד"ק). ודומה לו (מלכים ב', ח' ל') אל

הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ (כא) וְגַם־
מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃
(כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ
הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי
נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃
(כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת
בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת
לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ (כד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ
בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי
תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה
וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

Gaben darbringen in reinem Gefäße im Hause des Herrn. 21. Und auch von ihnen will ich nehmen zu Priestern und Leviten, spricht der Herr. 22. Denn so wie der neue Himmel und die neue Erde, die ich schaffe, vor mir bestehen, spricht der Herr, so besteht auch euere Nachkommenschaft und euer Name. 23. Es geschieht von Neumond zu Neumond, und von Ruhetag zu Ruhetag, daß alles Fleisch kommt, um vor mir sich niederzuwerfen, spricht der Herr. 24. Dann werden sie heraus gehen, und schauen die Leichname der Menschen, die von mir abgefallen; denn ihr Wurm stirbt nicht, und ihr Feuer erlischt nicht; sie sind ein Abscheu allem Fleisch.

(Es geschieht von Neumond zu Neumond, und von Ruhetag zu Ruhetag, daß alles Fleisch kommt, um vor mir sich niederzuwerfen, spricht der Herr.)

רש"י

ת"א כי כאשר עקידת סער כ"ו. עקרי' מ"ד: והיה מידי מנגה ל"ח. ס:ט' ח', ה': ויצאו ערוגין, י"ט. ספחי' נ"ד. נ"ה ח', י"ח. סנהדרי' י"ח, ק':

נהפעדס חוזדיס זס כפסוק כדי לסייס בדבר טוב:

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יביא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה:

ומכרכריס כמו ודוד מכרכר (שמואל ב' ו') טויפי"ר בלע"ז. ומנחס פירסו לשון כעס כמו שלחו כד מוסל ארן (לעיל ט"ז): כאשר יביאו. מנחה בכלי טהו' לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון: (בא) גם מהם אקח לכהני' ללויס. מן העמיס המביאיס אותס ומן המובאי' אקח: הנים ולויס שמטומאי' עתה בעמיס מחמת אונסין ולפני גלויס הכהנים והלויס שבהם ואבדור אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר ה' וסיכן אמר הנסתרות לה' אלהינו (דברים כ"ט) כך מפורש באגדת תילים: (כד) תולעתם. רמה האוכל' את בשרם: ואשם. גיהנם: דראון. לשון בזיון. ויונתן תרגם כמין שתי תיבות די רחייס עד דיימרון עליהון לדיקיא מיסת חזינא:

באור

קשה. **תובל**, עם אחד נחלקא זיא הקטע' (דיא טיבחדענער). ויון, אחרן הידועה בשם גריכענלאנד, וגם שאר אומי קדם כיון אותם בשם זה, ע"ש המחבר יאפיתן, אשר היה היותר קרוב אליהם ויסחרו עם יוסביו: (ב) **מנחה**. גם הכתוב הזה הוא סעד לדברי בבאותי (למעלה י"ח ז'). **ובצבים**. פירושו כמו שם עגלות לב (במדבר ו' ג') והם כלים מעגלים מחוברים שנוטאים בהם בני אדם, ועושים אותה מכפים בבגדים נאים (רד"ק). **ובכרכרות**, הם הגמלים, או שאר בהמה שהם קלים בהליכתם, עד שמרוב מרולתם שהם מרקדים לפיכך נקראו כרכרות. כמו (שמואל ב') ודוד מכרכר, שפירושו מרקד (רד"ק). ואמר כרכרות, כי הנקבות מעברות לרון יותר מן הזכרים. ובלשון הערב יורה. הפעל קרקר על נשיאת קול זמרה, אשר בו יעוררו הגמלים, לרון קל מהרה, והאיש המחלל בהלילים אחר הגמלים באורחות הערביים. (**קחרחוחכען**) נקרא בלשונם **קחרחקחרי**: (**כא**) **גם מהם**, מאותן הגויים המביאי' שחר יקח לכהנים וללויים כי כלם יהיו קדושי' לה': (**כב**) **עומדים** שהיו קיימים ולא יבלו, כן יקיימו זרעכם ושמכם: (**כד**) **מדי** חדש, כל עת שיהי' החדש, כמו (למעלה כ"ח) ומדי עברו, וחדש בחדשו, כמו (מלכים א' דבר יום ביומו, והנעשה, כל יום ויום בעתו (בן עזרא). **דראון**, פתרונו לכל עניני לשון מיאוס ובזיון, כמו (דניאל י"ב) לדראון עולם. **לכל** בשר, אשר יבואו להשתחוות לפני ה', כמו שזכר בפסוק הקודם: